T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK DİLİ ANABİLİM DALI

GELİBOLULU ŻA'ÎFÎ MUḤAMMED

ĠAZÂVAT-I SULṬÂN MURÂD ḪÂN

İNCELEME
(Ses Değişmeleri, Benzeşmeleri ve Uyumlar)
METİN - SÖZLÜK

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. MERTOL TULUM

Hazırlayan
Mehmet SARI
1839

İSTANBUL—1994

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Dil, bin yıllar, yüz yıllar içinde uzayıp giden ömründe bir taraftan sürekli bir değişim ve gelişim içinde görünürken, yine bir başka açıdan yaklaşıldığında bir çok asıl belirleyici unsuruyla da kendi kendisi olmayı sürdüren bir varlık olarak görünür.

Dil tarihi üzerinde çalışmak, değişen, gelişen, farklılaşan ve sabit kalan bu çizgileri açığa çıkartma ve böylelikle Allah'ın insanlara bir lütfu olan bu karmaşık yapıyı çözümleme gayreti içinde olmak demektir. Bu gayret sonuçta günümüz dilini daha iyi anlamayı, günümüz dil problemlerine bir ışık tutmayı hedefler.

Türkçe, miladın yedinci yüzyılından beri yazılı örnekleriyle izleyebildiğimiz oldukça uzun denebilecek tarihi boyunca bir çok asıl niteliğini, çok farklı mekanlara ve zamanlara yayılsa da sürdürebilen bir dildir.

15. yüzyıl Türkçe'nin bu uzun hayatında, günümüze en yakın dönüm noktası sayılabilir. Bu yüzyıl Türkçe'nin tarihten beri sürüp gelen kimi niteliklerinin farklılaşarak sadece Türkiye ve Türkiye Türkçesi için değil, diğer bir çok Türk şiveleri için de adeta bir yeniden kuruluş yüzyılıdır.

Eski Anadolu Türkçesi diye adlandırılan, önceki ve sonraki dönemlerden kimi nitelikleriyle farklılaşan bu yazı dilinin, bu ayırıcı niteliklerinin yavaş yavaş eriyerek veya iyice belirginleşerek Türkiye Türkçesi diye adlandırılacak yeni bir yazı dili haline dönüştüğü bu geçiş yüzyılına adeta damgasını vuran büyük Türkçeci Sultan II. Murad Han'dır.

II. Murad, Türkçe'nin Anadolu'da gelişmiş bir anlatım gücüne ulaşması, bir ilim ve edebiyat dili olarak yeniden kurulması faaliyetlerine en az siyasi faaliyetlerine denk bir önem veren büyük bir şahsiyettir.

II. Murad'ın gazalarını anlatan üzerinde çalıştığımız eser, Gazavât-ı Sultan Murad İbn-i Muhammed Han, bir çok açıdan taşıdığı nitelikler ve sunduğu malzeme, değerlendirilmesi gereken bir eserdir. Tarihi açıdan verdiği kimi bilgiler, dönemle ilgili bazı tartışılan konuları aydınlatacak ayrıntılar ihtiva etmektedir.

Eserin tek nüshasının, telif edildiği yıllarda istinsah edilmesi dil tarihi açısından kıymetini bir hayli artırmaktadır. Bilhassa Eski Anadolu Türkçesi devresinden Türkiye Türkçesine geçişte tartışılan bir çok ses hadisesinin daha iyi görülmesini sağlayacak malzemeler taşıması bizim de üzerinde en çok yoğunlaştığımız alanın ses hadiseleri olmasını gerektirmiştir.

Tek nüshaya dayanarak yapılan metin yayını çalışmalarının taşıyacağı mahsurlar, eserimizin -şu anda- bilebildiğimiz tek nüshası telif tarihiyle hemen hemen aynı yıllarda istinsah edildiği için, orjinal yazılışına en yakın bir biçimini ortaya çıkarabileceğimiz inancıyla göze alınmıştır.

Yaşayan ve bu yüzden sürekli değişen ve farklılaşan bir varlık olan dilin belli bir zamanda ve belli bir eser üzerinde kavranılmasını sağlayabilmek için, bu eserin sınırları içinde bir sözlüğünün hazırlanması mutlak bir gereklilik olarak görülmektedir.

Biz bu çalışmamızda başka hiç bir unsurun bizi yönlendirmesine izin vermemek için, öncelikle, eserin bütün kelimelerini metindeki biçimlerine, hiç bir düzeltici veya düzenleyici müdahalede bulunmadan fişleme yaparak başladık. Sonra ilk iş olarak bu fişleri metnin kuruluşu, fonetik inceleme ve sözlük düzenlenmesi için sınıflama, çoğaltma ve karşılaştırma şeklinde gözden geçirdik. Metni oluşturduktan ve sözlüğünü hazırladıktan sonra daha önceden ayırdığımız fonetik incelemeye dayanak oluşturacak fişlerimizi zaman zaman yeniden başa dönüp yazmayla, birbirleriyle ve dönemin diğer eserleriyle de mukayese ederek işlemeye gayret ettik.

Çalışmamızın metin ve sözlük yanında en ağırlıklı bölümünü oluşturan fonetik inceleme kısmında, metnimizdeki malzemeye dayanarak ve bu malzemeyi daima dönemi, öncesi ve bugünle mukayese etmeye özen göstererek ses değişmelerini, benzeşmelerini ve uyumlarını işlemeye çalıştık. Ulaşabildiğimiz kimi sonuçlar, dayandığımız tek eserdeki malzemeyle sınırlı oluşu yüzünden tartışılabilir ise de, bilhassa ses uyumu, dil ve dudak uyumu konusunda, dönemle ilgili bazı problemlere küçük bir ışık tutabildiğimiz inancındayız. Bu problemlerin tamamen çözümlenebilmesi, hem dönemin kendi içindeki farklılaşmaları, hem de öncesi ve sonrasındaki gelişmeleri gösterecek daha bir çok metnin bu gözle ele alınıp incelenmesine bağlıdır.

Gazavat-ı Sultan Murad'ın elimizdeki yegane nüshasının ne yazık ki sonu eksik olduğu gibi, bazı varakları da düşmüştür. Gerek mecmuanın diğer bölümleri, gerekse kütüphanede yaptığımız araştırmada bu eksik varakları bulmak mümkün olamamıştır. 12b ile 13a arasında ve 92a ile 93a arasından bir kaç varak düşmüştür. 92b ise boştur.

Gazavat-ı Sultan Murad'ın da içinde bulunduğu mecmua herhalde ciltlenirken bir karışıklık sonucu bazı varakların yerleri değiştirilmiştir. Çalışmalarımızın epeyce ilerlediği bir sırada Prof. Dr. Mertol Tulum tarafından farkedilen bu karışıklık, Hocam'ın uyarısıyla düzeltilmiş ve bu yüzden mevcut yazma ile bizim kurduğumuz metin arasında bir farklılık ortaya çıkmıştır. Bu farklılık şu şekilde gösterilebilir:

Yazmadaki Varak No	Düzeltilmiş Varak No
1b	1b
:	:
:	:
12b	12b
13a	93a
:	:
:	:
20b	100b
21a	91a
21b	91b
22a	92a
22b	92b (Bu sayfa boştur)
23a	13a
23b	13b
:	:
:	:
100b	90b

Gerek metnin kuruluşunda, gerekse sözlük ve inceleme sırasında yazmadaki işaretlemelere mümkün olduğunca uyulmuş ve bu işaretlemelerin (harf ve hareke) gösterdiği şekilde okunmasına dikkat edilmiştir. Bu, devrin fonetiğini daha iyi aktaracak bir yol olarak düşünülmüştür. Bu yüzden ortaya çıkan ikiliklere müdahale edilmemiş ve tamamı sözlüğe alınarak birbirlerine gönderilmişlerdir.

Sözlükte bütün kelimelerin anlamları ve anlam farklılıkları ayrı ayrı gösterilmeye çalışılmış, beş taneye kadar olan örnekler aynen verilmiş, beşten fazla örneği bulunan kelimelerde ise üç örnekle yetinilmiştir. Bu sınırlamada hem sonradan farkedilen yazmadaki karışıklığın, hem de gereksiz sayfa şişkinliğine yol açmak endişesinin rolü vardır. Karışıklık düzeltilirken örnek numaraları yeniden gözden geçirilerek metnin düzeltilmiş biçimine göre tashih edilmeye çalışılmışsa da, bazıları gözden kaçmış olabilir.

Sözlükte Arapça ve Farsça kurulmuş yapılarda, bu yapı, metinde kelime anlamları dışında bir anlam kazanmışsa karşılık verilmeye çalışılmış, fakat sözlük anlamı dışında özel bir anlam kazanmamış ise sadece geçtiği yerler gösterilmiştir. Sözlükte anlam verilirken bir birleşik şekil içinde kullanılan kelimelere de madde başı ile anlam verilmiş ve bazen birleşik şekilin sadece numarası ile yetinilmiştir.

İncelemede verilen kelime örneklerinin numaraları sözlükten bulunamayabilir. Bu, sözlüğün gereksiz şişirmelerden kurtarılması amacıyla beşten fazla örneği bulunan kelimelerde üç örnekle yetinilmesinden kaynaklanmaktadır.

Son dönemlerinde bir hayli ağırlaşan şartlar içinde tamamlama gayreti içinde olduğum çalışmamın her safhasında bir çok arkadaşımın katkısı vardır. Bu arkadaşlarıma ayrı ayrı şükran borçluyum. Bilhassa dizgi işlerini gerçekten olağanüstü bir emek ve titizlikle yapan Yücel Bulut'a samimiyetle teşekkür etmeliyim.

Çalışmam sırasında karşılaştığım her türden zorluğun aşılmasında uyarıları, yardımları, yol göstericiliği ve en önemlisi, dil ile ilgili yaklaşımı ve zengin birikimi ufuk açıcı katkıları için Hocam Prof. Dr. Mertol Tulum'a hürmetlerimi sunmak bir borçtur.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed Fakih; **Çarhnâme**, Hazırlayan: Mecdut Mansuroğlu, İstanbul 1956.

————— ; **Kitabu Evsâfı Mesâcidi'ş Şerîfe**, Yayımlayan, Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, Ankara 1974.

Akalın, Mehmet; Ahmedî, **Cemşîd ü Hurşîd,** Ankara 1974.

————— ; **Tarihi Türk Şiveleri**, Ankara 1988.

Aksan, Doğan; **Her Yönüyle Dil I-II-III**, Ankara 1979.

Arat, Reşid Rahmeti; **Atabetü'l-Hakayık**, İstanbul 1951.

————— ; **Kutadgu Bilig III**, İndeks, Hazırlayanlar: K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce, İstanbul 1979.

————— ; **Türkçe Metinlerde e/i Meselesine Dair**, Rocznik Orientalistyczny XVII, Krakow 1953.

————— ; **Anadolu Yazı Dilinin Tarihi İnkişafına Dair**, Beşinci Türk Tarih Kongresi, Ankara 1960.

Atalay, Besim; **Divanü Lugâti't Türk Dizini**, Ankara 1972.

Ateş, Ahmet—Tarzi, Abdülvehhab; **Farsça Grameri**, İstanbul 1976.

Ateş, Süleyman; **Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali**, Ankara 1983.

Ayan, Hüseyin (Hazırlayan), Şeyhoğlu Mustafa, **Hurşid-nâme**, Erzurum 1979.

Aşık Çelebi, **Meşâirü'ş-şuarâ**, Neşreden: M. Owens, London 1971.

Banarlı, Nihad Sami; **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1971.

Battal, Aptullah; **İbni-Mühennâ Lûgati**, Ankara 1988.

Brendemoen, Bernt; **Labiyal Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bazı Notlar**, Türkiyat Mecmuası, Cilt XIX, İstanbul 1980.

Buluç, Saadettin; **Dursun Fakih'in Gazavatnâmesi**, X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1963, Ankara 1964.

Bursalı Mehmed Tahir; **Osmanlı Müellifleri**, Cilt II, İstanbul 1933.

Caferoğlu, Ahmet; **Anadolu Ağızlarındaki Metathése Gelişmesi**, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1955, Ankara.

————— ; **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul 1929.

Cem Dilçin; **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara 1983.

Clauson, Sir Gerard; **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**, London 1972.

Cobran Mesud; **er-Râ'id**, Daru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1986.

Çelebioğlu, Amil; **Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevileri**, Basılmamış Doçentlik Tezi, Erzurum 1976.

————— ; **Zaifi'nin "Gazavat-ı Sultan Murad İbn-i Muhammed Han" Adlı Mesnevi**, Türk Kültürü, Yıl: XX, Sayı: 225, Ocak 1982.

Danişmend, İsmail Hakkı; **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul 1971.

Demircan, Ömer; **Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri**, Ankara 1977.

————— ; **Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni,** Türkiye Türkçesinde Sesler, Ankara 1979.

Develi, Hayati; **Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993.

Duman, Musa; **17. Yüzyılda Ses Değişmeleri**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993.

Duran, Suzan; **Türkçe'de Cihet ve Mekân Gösteren Ek ve Sözler**, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1956, Ankara.

Eraslan, Kemal; **Eski Türkçe'de İsim-Filler**, İstanbul 1980.

Ergin, Muharrem; **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul 1972.

————— ; **Dede Korkut Kitabı**, İstanbul 1986.

————— ; **Kadı Burhaneddin Divanı Üzerine Bir Gramer Denemesi**, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. IV, İstanbul 1951.

Gelibolulu Mustafa Ali, **Künhü'l-Ahbar**, Matbu, Tarihsiz.

Gülsevin, Gürer; **Kırk Vezir Hikayeleri**, Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğleri, İstanbul 1985.

Hacıeminoğlu, M. Necmettin; **Türk Dilinde Edatlar**, İstanbul 1971.

————— ; **Kutb'un Hüsrüv ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri**, İstanbul 1968.

Hatiboğlu, Vecihe; **Türkçe'nin Ekleri**, Ankara 1981.

İnalcık, Halil; **Murad II Maddesi**, İslam Ansiklopedisi, c. 8.

İnalcık, Halil—Mevlud Oğuz; (Hazırlayanlar), **Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemmed Han**, Ankara 1978.

İsen, Mustafa; (Hazırlayan), **Sehi Bey, Tezkire "Heşt Behişt"**, İstanbul 1980.

Kocatürk, Vasfi Mahir; **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara 1970.

Köprülü, Fuad; **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara 1986.

————— ; **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1981.

————— ; **Anadolu Selçuklular Tarihi'nin Yerli Kaynakları**, Türk Tarih Kurumu, Belleten, Cilt VII, Sayı: 27, Temmuz 1943.

————— ; **İslam Medeniyeti Tarihi**, Ankara 1973.

Korkmaz, Zeynep; (Hazırlayan), **Marzubannâme Tercümesi**, Ankara 1973.

————— ; **Güneybatı Anadolu Ağızları**, Ankara 1956.

————— ; **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, Ankara 1963.

Kut, Günay; (Hazırlayan), **Sehi Beg Tezkiresi, Hişt Bihişt**, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1978.

Kınalızade Hasan Çelebi; **Tezkiretü'ş-şuarâ**, Hazırlayan: İ. Kutluk, Ankara 1978.

Levend, Agah Sırrı; **Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi**, Ankara 1956.

―――――― ; Türk Edebiyatı Tarihi, C. I, Ankara 1973.

Mansuroğlu, Mecdut; **Anadolu'da Türk Yazı Dilinin İlk Mahsuleri**, TDED, C. I, Sayı: 1, İstanbul 1946.

―――――― ; **Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri**, İstanbul 1958.

―――――― ; **Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu**, TDAY Belleten, 1959.

―――――― ; **Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlaması ve Gelişmesi**, TDED, 1/1, 1946.

―――――― ; **Türkçe'de Zamir Çekimi**, TDED, Cilt III, Sayı: 3-4.

Mazıoğlu, Hasibe; **Eski Türk Edebiyatı**, Türk Ansiklopedisi, C. 32, Ankara 1982.

Mehmed Salâhî; **Kamus-ı Osmânî**, İstanbul 1329.

Mercimek Ahmed; **Kabusnâme Tercümesi**, Hazırlayan: O. Şaik Gökyay, İstanbul 1974.

Muallim Naci, **Lügat-ı Naci**, İstanbul (tarihsiz).

Muhammed Fuad Abdülbaki; **el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ân-ı Kerîm**, Beyrut 1378.

Olcay, Selahattin; **Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi**, Ankara 1965.

Olgun, İbrahim—Parmaksızoğlu, İsmet; (Hazırlayanlar), **Firdevsî-i Rûmî, Kutbnâme**, Ankara 1980.

Ömer b. Mezid, **Mecmû'âtü'n-nezâir**; Hazırlayan: Mustafa Canpolat, Ankara 1982.

Özkan, Mustafa; **Pendnâme-i Güvâhî'deki Atasözleri**, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 27, Aralık 1983.

―――――― ; (Hazırlayan), **Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs Gülistan Tercümesi**, Ankara 1993.

―――――― ; (Hazırlayan), **Cinânî, Cilâü'l-Kulûb**, İstanbul 1990.

Özön, Mustafa Nihat; **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, İstanbul 1979.

Öztuna, Yılmaz; **Büyük Türkiye Tarihi**, c. 2, İstanbul 1977.

Pakalın, M. Z.; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1983.

Redhouse, Sir James W.; **Turkish and English Lexicon**, İstanbul 1978.

Sertoğlu, Midhat; **Osmanlı Tarih Lûgatı**, İstanbul 1986.

Steingass, F.; **Persian-English Dictionary**, London 1977.

Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, İstanbul 1317.

Şükün, Ziya; **Gencine-i Güftar, Ferheng-i Ziyâ**, istanbul 1984.

Tekin, Talât; **XI. Yüzyıl Türk Şiiri**, Ankara 1989.

————————;**Türk Dil ve Lehçelerinde Ünsüz İkizleşmesi,** Hacettepe Sosyal ve Beşeri İlimler Dergisi, Cilt III, Sayı: 1, Ankara 1975.

————————; **Ana Türkçe'de Asli Uzun Ünlüler**, Ankara 1975.

Tekin, Şinasi; **Eski Türkçe,** Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976.

Temel Türkçe Sözlük, I-II-III, Tercüman, İstanbul 1985.

Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü; Hazırlayanlar: H. İpekten, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu, T. Karabey, Ankara 1988.

Timurtaş, Faruk K.; **Eski Türkiye Türkçesi**, İstanbul 1977.

———————— ; **Osmanlı Türkçesi Grameri**, İstanbul 1964.

———————— ; **Şeyhi ve Hüsrev ü Şirini**, İstanbul 1980.

———————— ; **Şeyhî'nin Harnâmesi**, İstanbul 1971.

Tolasa, Harun; **15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi I, İzmir 1982.

Topaloğlu, Ahmet; (Hazırlayan), **Muhammed b. Hamza, Kur'an Tercümesi**, c. II, İstanbul 1978.

———————— ; **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1989

Tulum, Mertol; (Hazırlayan), **Sinan Paşa, Tazarru'nâme**, İstanbul 1971.

————————; (Hazırlayan), **Sinan Paşa, Tazarru'nâme**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1968.

————————; (Hazırlayan), **Sinan Paşa, Maarifnâme**, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul 1978.

————————; (Hazırlayan), **Tursun Bey Tarihi Ebü'l-Feth**, İstanbul 1977.

————————; **Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler**, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 27, Aralık 1983.

Türk Dil Kurumu; **Tarama Sözlüğü,** c. I-VII, Ankara 1963-1977.

Türk Dil Kurumu, **Derleme Sözlüğü,** cilt I-XI, Ankara 1963-1982.

Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara 1969.

Uğurlu, Mustafa; **Münyetü'l-Guzât,** Ankara 1987.

Unat, Faik Reşat; **Hicri Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Klavuzu,** Ankara 1984.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, c. 1, Ankara 1972.

Ünver, İsmail; **Ahmedî, İskendernâme**, Ankara 1983.

Yelten, Muhammed; (Hazırlayan) **Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbni Kesir Tercümesi**, Cilt I-II, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1987.

———————— ; (Hazırlayan), **Şirvanlı Mahmud, Kemâliyye**, İstanbul 1993.

Yüksel, Sedit; (Hazırlayan), **Mehmed, Işknâme,** Ankara 1965.

GİRİŞ

O.1. SULTAN II. MURAD HAN'IN HAYATI VE ŞAHSİYETİ*

Osmanlı padişahlarının altıncısı olan II. Murad, Sultan Çelebi Mehmet'in en büyük oğlu olarak 1404 yılında Amasya'da doğdu. 1410 yılına kadar Amasya sarayında kaldıktan sonra, babası Çelebi Mehmet ile Bursa ve Edirne'ye gitti.

II. Murad, henüz 12 yaşında iken Rum vilayeti beyliği ile tekrar Amasya'ya geldi. Onu lalası Yörgüç Bey ile Osmanlılar'ın Doğu sınırındaki bu mühim vilayete gönderen babası Çelebi Mehmet, bu sayede Doğu'da gelişmeleri yakından izlemeyi ve kontrol altında tutmayı amaçlıyordu.

Bir zaman sonra, nüzul isabet eden babası Çelebi Mehmet'in emriyle Bursa'ya geldi. Bu sırada babası ölmüş ve bu vefat, uzunca bir süre gizlenmişti.

Bursa'da erkan ve yeniçerilerce biat edilen II. Murad, 25 Haziran 1421'de altıncı Osmanlı padişahı olarak tahta çıktı.

II. Murad'ın ilk saltanat yılları taht mücadelesi ile geçti. Çelebi Mehmet döneminde Bizans'la yapılan anlaşmayla Limni adasında tutulan amcası Mustafa Çelebi ve İzmiroğlu Cüneyt Bey serbet bırakıldılar. Bizans tarafından desteklenen Mustafa Çelebi'yi, sadece bazı akıncı beyleri, Timurtaşoğulları ile Mihaloğulları tereddütle karşıladılar. Bir süre sonra da II. Murad safına geçtiler.

Bu sırada Anadolu'da da beylikler ayaklanmış, Osmanlı aleyhine genişleme siyaseti izlemeye başlamışlardı. Taht mücadelesi sebebiyle bu durumu kabullenmeye zorlanan II. Murad'ın ilk yıllarında böylece, 1402 Timur sonrasındaki Anadolu düzenine geri dönülmüştür.

1422 başlarında Bursa üzerine yürüyen ve Ulubat Suyu önünde II. Murad ordusuyla karşılaşan Mustafa Çelebi, kuvvetlerinden bazıları savaş alanını terkedince, tekrar Gelibolu üzerinden Edirne'ye kaçtı. Fakat orada da tutunamadı. Eflak'a kaçmak istediyse de yakalanarak idam edildi. (Başka bir kayda göre ise Eflak'a, oradan da Kefe'ye kaçmayı başarmıştır.)

Çelebi Mustafa meselesinden başarıyla çıkan II. Murad, Haziran 1922'de, bu meselenin ortaya çıkmasına yol açan Bizans üzerine yürüyerek elli günden fazla İstanbul'u kuşattı ise de; bir yandan Venedik tehdidi, diğer taraftan henüz 13 yaşındaki kardeşi Küçük Mustafa'nın Karaman ve Germiyan kuvvetleriyle Bursa'yı kuşatması üzerine, az bir kuvveti İstanbul önlerinde bırakarak Edirne'ye döndü.

Bu sırada çeşitli çarpışmalardan sonra İznik'te padişahlığını ilan eden kardeşi Küçük Mustafa üzerine yürüdü ve İznik'i ele geçirerek, onu idam ettirdi (1423).

Hemen peşinden İsfendiyar Bey üzerine yürüdü ve onu tabi olmayı, vergi ve asker vermeyi kabul ederek sulh istemeye mecbur bıraktı. Çandaroğlu Beyliği ile sınırlar, Osmanlılar lehine yeniden düzenlendi.

---

* Bu bölümün hazırlanmasında Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**; Halil İnalcık, **Murad II. Maddesi**, İslam Ansiklopedisi; Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi** adlı çalışmalardan yararlanılmıştır.

Karamanoğlu Beyliği'ndeki iktidar mücadelesinden yararlanan II. Murad, tahta geçmesine yardım ettiği İbrahim Bey ile uygun bir anlaşma imzaladı ve kız kardeşlerinden birini İbrahim Bey'le, diğer ikisini de yanında kalan Karamanoğlu İsâ ve Alaaddin'le nikahladı.

Osmanlılar'ın Anadolu'daki meşguliyetlerinden yararlanarak 1422-1423 kışında Macarlar'ın da yardımıyla Tuna kıyılarındaki Türkler'e saldıran Eflak Beyi Drakol üzerine uç beyi Firuz idaresindeki akıncıları gönderen II. Murad sonunda Eflak Beyi'nin iki oğlunu rehin göndererek sulh istemesini ve Osmanlı tabiyetini kabul etmesini sağladı.

Bizans üzerindeki baskılar devam ettirilir, daha önce İstanbul önlerine bırakılan kuvvetler yeniden taarruzlara başlarken, diğer taraftan 1423 Mayısında Turahan Bey akıncılarla Germe (Hexamilion) Surunu zapt ederek Mora'ya girdi. Bu arada Selanik de kuşatıldı. İmparatorun isteği üzerine Bizans'la 1424 yılında anlaşma imzalandı.

İzmir Beyliği'ni ve Aydın ilini ele geçirerek Osmanlı tabiliğini reddeden ve devamlı Anadolu Beyleri ile Bizans'ı tahrik eden Cüneyt Bey, 1425'te üzerine gönderilen kuvvetlerce teslim olmaya zorlandı ve ortadan kaldırıldı.

Cüneyt Bey'in ortadan kaldırılması ile kuvvetli bir müttefikten mahrum kalan Venedik, Yılırım Bayazıt'ın oğlu olduğu iddia edilen ve Osmanlılar arasında da taraftarları olan Düzme Mustafa'yı Selanik civarında ortaya çıkardılar. Böylece 5 yıl sürecek Osmanlı-Venedik savaşı başladı.

1426'da, bir müddetten beri Macar etkisine girmeye başlayan Eflak ve Sırbistan üzerinde, yeniden Osmanlı hakimiyetini kurmak amacıyla Sofya'ya gelen II. Murad, Vidin'den Tuna'yı geçerek Macarlar'a önemli kayıplar verdirdi. Bazı mücadelelerden sonra Sırp Despotu Stefan elçi göndererek Osmanlılar'ın ele geçirdiği yerleri terk etmeyi, her yıl haraç vermeyi ve Osmanlı topraklarına Macarlar veya kendisi tarafından tecavüz edilmeyeceğini taahhüt etti. Fakat bir müddet sonra Stefan'ın ölümü üzerine miras meselesi ortaya çıktı. Stefan'ın Vılkoğlu Brankoviç'i yerine mirasçı olarak bırakmasını kabul etmeyen II. Murad, kendisinin meşru varis olduğunu iddia etti. Bu arada Belgrat'ı işgal eden Macarlar üzerine yürüdü. Alaca Hisar, Gügercinlik ve Macar Adası'nı ele geçirdi. Macarlar ve Osmanlılar arasındaki bu mücadelenin Osmanlı lehine sonuç vermesi üzerine, yeni Sırp Despotu Vılkoğlu Brankoviç elçi göndererek, Stefan ile II. Murad arasındaki eski anlaşmayı yeniledi.

Osmanlılar Eflak'ta da üstünlüklerini kabul ettirip nihayet Macar kralı ile üç yıllık bir anlaşma imzalanınca Batı'da Yıldırım Bayazıt devrindeki duruma fazlasıyla ulaşılmış oldu.

Bu arada, Selanik ve civarındaki bir çok yerlerde şiddetle süren Osmanlı-Venedik mücadeleleri ve Macarlar'la Gügercinlik kalesi savaşı sırasında harekete geçerek Begşehrini işgal eden Karamanoğulları ile Rumelinden ayrılamadığı için anlaşmak zorunda kalan II. Murad, çaresiz Hamid-ilini Karamanlılar'a bıraktı. Venedik Karamanlılar'la ittifak arayışına girdi.

Diğer yandan Timurlu hükümdarı Şahruh'un büyük bir ordu ile Anadolu'ya gelmek için hazırlık yaptığı haberleri üzerine beklemeyi ve izlemeyi terk eden II. Murad, Selanik'e son darbeyi vuracak hareketten kaçındığı gibi, Anadolu'da da herhangi bir faaliyete girişmedi. Şahruh'a daima bir tabi gibi itaatini tekrarlayan

babası Çelebi Mehmet'in siyaset ve tavrını sürdüren ve Şahruh'u tahrikten kaçınan II. Murad, Şahruh'un Karakoyunlu kuvvetlerini yendikten sonra, Azerbaycan'dan Herat'a dönmesi üzerine hazırlıklarını tamamlayarak 1430 Şubatında aniden Selanik üzerine yürüdü ve şehri ele geçirdi.

Selanik'in fethinden sonra yıllardır Arnavutluk'ta devam eden mücadeleye ağırlık verildi ve Arnavutluk tamamen kontrol altına alındı.

Osmanlılar'la yaptıkları anlaşma süresi bittikten sonra Macarlar, Balkanlar'da yeniden hakimiyet mücadelesine girişmek istediler. Çeşitli hadiselerden sonra Osmanlılar'ın aleyhine bozulan dengeyi yeniden kurmak için 1435'te harekete geçen II. Murad, bu sırada Anadolu'da durum yeniden karıştığından Rumeli'ndeki faaliyetini devam ettiremedi. Bu sırada devletin siyasetinde hakim konuma geçen Vezir Fazlullah'ın bu amansız fetih ve savaş taraftarlığından endişe eden Sırp Despotu, Osmanlı bağlısı iken Macarlar'la yakınlaşmaya girdi.

1435'te Timuroğlu Şahruh'un Batı'ya doğru harekete geçmesi ile Anadolu'da ortaya çıkan belirsizlikten faydalanan Karamanoğulları Kayseri, Develi ve havalisini ele geçirmiş, Sivas'ı tehdit etmeye başlamışlardı. II. Murad, 1436-1437 kışında Amasya Beylerbeyi Yörgüç Paşa'yı sıkıştırmaya başlayan Karamanlılar üzerine yürümek zorunda kaldı. Akşehir, Konya, Beyşehir, Hamit-ili işgal edildi. Taşeli'ne sığınan İbrahim Bey, Osmanlı kuvvetlerince orada da takip edilince, sonunda sulh istemek zorunda kaldı.

1437 Karaman seferinden sonra II. Murad ertesi yıl büyük bir ordu ile Macaristan'a sefere çıktı. Tuna'yı geçen Osmanlı ordusu bir çok mücadelelerden sonra başarıyla Edirne'ye döndü. Bu sefer sırasında Macarlar'dan hiç bir ciddi mukavemet görmeyen II. Murad 1439'da Sırbistan'ı istila etti. Belgrat kuşatıldı ise de sonuç alınamadı.

1440 yılında Macaristan'ın iç huzurunun sağlanmasından sonra, Yanko karşı saldırılara başlamıştı. Bosna'dan İsa Beg'i çıkarmış, 1441'de Erdel'e akın yapan Sırbistan uçbeyi Mezid Bey'i pusuya düşürmüş ve Osmanlı ordusuna büyük kayıplar verdirmişti. Ertesi sene üzerine yürüyen Şehabettin Paşa kuvvetlerini de bozguna uğratan Yanko'nun bu başarıları, bütün Hristiyan aleminde yeni bir haçlı seferi açmak şevkini uyandırdı.

Erdel'de Mecit Bey kuvvetlerinin yenildiği haberini alınca Akşehir ve Beyşehir'e saldıran Karamanlılar'a karşı 1443 yılında II. Murad bir kez daha harekete geçti. Bu defa Konya ve Larende dahil bütün Karaman topraklarını şiddetle yağma ve tahrip ettirdi. Fakat Rumeli'deki durumu da göz önünde tutarak sulh imzalayıp Edirne'ye döndü.

Osmanlı ordusunun sonbaharda dağıldığını iyi bilen Yanko'nun tahrik ve teşvikleriyle, yeni Macar Kralı Ladislas ve Sırp Despotu'nun da içinde bulunduğu Macar, Sırp, Alman, Eflak kuvvetlerinden oluşan bir haçlı ordusu Tuna'yı aştı. Niş ve Sofya'yı işgal etti. Yerli Bulgarlar düşmanla birleştiler. II. Murat kış ortasında bu büyük haçlı ordusunu Yeniçeriler ile İzladi geçidinde karşılayıp durdurdu. Fakat haçlıların Balkan içlerine kadar ilerleyebilmiş olması, Osmanlılar'ın yakında tamamen Asya'ya sürülebileceği ümidini uyandırdı. Bir çok güç hareketlendi, Papalık, Venedik, Bizans ve Balkan senyörleri çeşitli faaliyetlere giriştiler, Arnavutluk'ta isyanlar çıktı.

Bu sırada çok sevdiği ve güvendiği oğlu Alaaddin Ali Çelebi'nin Amasya'da öldüğü haberi II. Murad'ı çok sarstı. Çandarlı Halil Paşa'nın, bu şartlar altında her tarafta fedakarlıkta bulunarak sulhu sağlamak görüşü ağırlık kazanmaya başladı. Anadolu'da Karamanlılar tekrar saldırıya geçmiş, Sivrihisar, Beypazarı, Ankara ve Karahisar'a kadar ilerlemişler, Akşehir ve Beypazarı'nı işgal etmişlerdi. Bu şartlar altında II. Murad anlaşma yapmak için Macarlar'la temasa geçti. Edirne'de bir anlaşma imzalandı. II. Murad tarafından yeminle tasdik edilen bu anlaşmanın Kral Ladislas, Sırp Despotu ve Yanko tarafından da onaylanması için Baltaoğlu Süleyman, Segedin'e gönderildi. Kral ve Despot yeminle tasdik ettilerse de Yanko kabul etmedi.

Macarlar'la sulhu sağlayarak Rumeli'ni güvene kavuşturduğunu düşünen II. Murad, oğlu Mehmet'i Edirne'de yerine bırakarak Anadolu'ya geçti. Karamanoğulları'nın yaptıkları anlaşmayı bozarak haçlı saldırılarına karşı koymaya çalışan Osmanlı topraklarıa saldırması; yağma ve katliama girişmesi üzerine daha önce dört mezhep âlimlerinden istenen ve bu mezheplerin en öndeki âlimlerince Karamanlıları mahkum edici biçimde düzenlenen fetvalar da gelmişti.

Bu fetvalardan da aldığı güçle ve kesin bir kararlılıkla Karaman topraklarına hücum eden II. Murad, ordusuyla geçtiği yerlerde taş taş üstünde kalmayacak derecede tahribat yaptı. Nihayet Karamanoğlu İbarhim Bey'in sulh isteği üzerine Karamanlılar'la Sevgednâme imzalandı. Böylece Rumelinde sağlanan güvenlik Anadolu'da da sağlanmış oluyordu.

Ülkesinde güven ortamı sağladığı inancında olan II. Murad 1444 Ağustosu'nda Mihaliç'te oğlu II. Mehmet lehine tahttan feragat etti ve Bursa'ya (veya Manisa'ya) giderek kendini zühd ve takvaya verdi.

II. Murad'ın tahtını henüz 12 yaşında olan bir çocuğa bırakarak çekilmesi üzerine kargaşa ortaya çıktı. Devlet içinde Halil Paşa ile diğer vezirler arasında, bilhassa Zaganos ve İbrahim Paşa gibi II. Mehmet'in lâlâları ile vezir Şehabettin Paşa ve Çandarlı Halil Paşa arasında çekişmeler başladı. Diğer yandan Bizans, Venedik, Papalık ve Yanko, Osmanlılar'a kesin darbeyi vurmanın tam zamanı olduğu düşüncesi ile faaliyetlere girişmişlerdi. Macar Kralı Ladislas'a da uymayı yeminle kabullendiği anlaşmayı bozdurdular. Bu sırada saltanat iddiasıyla, İstanbul'dan çıkarak bazı faaliyetler gösteren Şehzade Orhan, başarı kazanamadan tekrar İstanbul'a geri döndü. Edirne'de karışıklıklar çıktı.

Eylül 1444'te Macar ve Eflak kuvvetleri önderliğindeki güçlü bir haçlı ordusu Yanko ve Ladislas komutasında Varna'ya kadar sokulmuşlardı. Kuvvetli bir Venedik donanması Çanakkale boğazını kapatarak Anadolu'dan Rumeli'ne geçişi kapatmıştı.

Kendisine yapılan ısrarlı davetleri başlangıçta kabul etmeyen II. Murad, durumun vehametini görünce, çok hızlı bir hareketle kısa sürede İstanbul boğazından geçip Edirne'ye yetişti ve ordunun başına geçerek düşman üzerine yürüdü.

Varna meydan muharebesinde, başlangıçta şiddetli Macar hücumları karşısında Osmanlı ordusu dağılma alametleri gösterdi. Macarlar II. Murad'ın karargahına kadar yaklaştılar. II. Murad'ın ricat etmesine yanında bulunan beyler ve bilhassa Karaca Bey engel oldu. O sırada haçlı ordusunun komutanı

mevkiinde bulunan genç Macar Kıralı Ladislas direkt olarak II. Murad'ın karargahına saldırdı. Yeniçerilerin şiddetli mukavemeti ile başlayan yakın çarpışmalar sırasında Kıral atından düşürülerek öldürüldü ve başı kesildi. II. Murad'ın karşı hücumu zaferle sonuçlandı. Yanko zorlukla kaçabildi.

Zafer Edirne'ye ve diğer ülkelere beşaratnâmeler ile duyuruldu. Varna zaferi ile Osmanlılar'ın Balkanlar'daki hakimiyeti iyice pekiştirildi.

Varna zaferinden sonra, Çandarlı Halil Paşa ve diğer vezirlerden gerçek padişah muamelesi gören II. Murad, oğlu II. Mehmet'in durumunu sarsmamak için Edirne'de biraz kaldıktan sonra, yeniden Manisa'ya döndü.

Vezirler arasında çekişmeler sürüp gidiyordu. Dış tehlikeler de tamamen ortadan kalkmamıştı. 1445 yazında bir haçlı donanması Karadeniz'de faaliyette bulunurken, Yanko da Tuna üzerinde harekete geçerek yeniden Rumeli'ni tehdit etmeye başlamıştı. Bu sırada Edirne'de bir yeniçeri isyanı patlak verdi. İsyanın genişlemesi, hatta bazı isyancıların İstanbul'a saltanat iddiasında bulunan Şehzâde Orhan'ın yanına gitmek tehditleri durumu daha da nazikleştiriyordu. Halkın da yardımı ile isyan bastırıldıysa da II. Murad'ın devletin iç ve dış güvenliği için yeniden tahta geçmesi gerekiyordu. Çandarlı Halil Paşa'nın gizli daveti üzerine, zaten durumu yakından izleyen II. Murad 1446 Ağustosunda, oğlunun haberi olmadan Rumeli'ne geçerek gizlice Edirne'ye geldi. II. Mehmet'e tahttan feragat ettiği söyletildi ve Manisa'ya gönderildi.

Böylece iki yıl aradan sonra Sultan II. Murad yeniden tahta geçti ve ilk iş olarak Mora seferine çıktı. Bu sefer sırasında Germe Hisar (Hexamilion suru) yıkıldı ve yarım adanın her yanına akınlar düzenlenerek Mora tamamen Osmanlı nüfuzu altına alındı.

1448 yılında II. Murad büyük bir ordu ile Arnavutluk seferine çıktı. Fakat Yanko komutasında, Macar, Eflak, Leh, Alman ve Erdel kuvvetlerinden oluşan yeni bir haçlı ordusunun gelmekte olduğunu haber alınca önce Sofya'ya çekilerek ordusunu düzenledi, sonra Kosova'da düşmanı savaşa mecbur etti. Üç gün süren çok şiddetli bir savaştan sonra Haçlılar mağlup edildiler. Yanko yine güçlükle de olsa kaçmayı başarabildi. Kosova zaferi, 1444 Varna zaferinden sonra Osmanlı'nın Avrupa'daki varlığını bir daha iyice pekiştirdi.

1450 yılında II. Murad, bu kez oğlu II. Mehmet'i de yanına alarak Arnavutluğa ikinci bir sefer yaptı. Aynı yıl oğlu Mehmet'i Edirne'de muhteşem bir düğünle, Dülkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı ile evlendirdi. Düğünü takiben hastalanan II.Murad 3 Şubat 1451'de 47 yaşında vefat etti ve naşı vasiyetine uyularak Bursa'ya götürülüp üstü açık türbesine defnedildi.

II. Murad'ın saltanatı, oğlu adına tahttan feragat ettiği iki yıl düşülürse 28 yıl, 5 ay sürmüştür. Bu uzun saltanatı boyunca sürekli bir takım gailelerle uğraşmak zorunda kalmasına rağmen, bir yandan da ilimle, edebiyatla ve musiki ile ilgilenmiştir. Osmanlı padişahları arasında âlim denebilecek derecede klasik ilimleri tahsil eden ilk şahsiyet II. Murad'dır. Sanatçıları ve ilim adamlarını daima himaye etmiş ve onları çok çeşitli sahalarda çalışmalar yapmaya, eser vermeye teşvik etmiştir. Osmanlı ilim hayatı II. Murad devrinde büyük bir ilerleme göstermiştir. Bu devirde Arabistan'dan, Türkistan'dan ve Kırım'dan bir çok değerli âlim Osmanlı ülkesine gelmeye başlamıştır. Bu âlimler çeşitli ilmi tartışmaları da

beraberlerinde getirerek Osmanlı aleminde fikri ve ilmi bir canlılık sağlamışlar, çok çeşitli ilmi ve fikri konunun tartışılmasını sağlamışlardır.

II. Murad barış zamanlarında haftada en az iki gün sarayında âlimleri ve şairleri toplayıp onlarla sohbet etmeyi, hatta kendi verdiği konular üzerinde onları tartıştırmayı ve başarılı olanlara ihsanda bulunmayı alışkanlık haline getirmişti.

II. Murad'ın en önemli hizmeti ise Türkçe'ye verdiği önem olmuştur. Bu büyük devlet adamı adına yazılan, ona ithaf edilen veya devrinde yazılan eserlerin çokluğu yanında, belki de çok daha mühimi, manzum veya mensur ne şekilde olursa olsun, bu telif ve tercüme eserlerin sade ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılmasına ayrı bir hassasiyet göstermesidir.

"Bir gün Filibe yolunda padişah hizmetine vardım, gördüm ki Sultan-ı cihan sahib-kıran-ı zaman Sultan İbnü's-Sultan Sultan Murad Han İbn Muhammed Han ibn Bayazıd ibn Murad ibn Orhan ibn Osman -hallada'l-lahu mülkehû ve ebbede devletehû- elinde bir kitap tutar. Bu zaîf hasta-dil ol âli-cenabdan ne kitaptır deyü istidâ ettim. Ol lafz-ı şeker-bârından Kabusnâme'dir deyü cevap verdi ve eyitdi ki: Hoş kitaptır ve içinde çok faideler ve nasihatler vardır; ama Farsî dilincedir. Bir kişi Türkî'ye tercüme etmiş, velî rûşen değil, açık söylenmemiş. Eyle olsa hikâyetinden halâvet bulmazız, dedi. Velâkin bir kimse olsa ki bu kitabı açık tercüme etse, tâ ki mefhumundan gönüller haz alsa..."[1] şeklinde Mercimek Ahmed'in kaydettiği uyarısı, II. Murad'ın Türk Dili karşısındaki tutumunu göstermesi yanında, yazılanları da ne kadar dikkatli okuduğunun açık bir delilidir. Tokat Dizdarı Arif Ali'ye Danişmendnâme'yi sade bir Türkçe ile bir kez daha kaleme alması emrini de II. Murad vermiştir.[2]

II. Murad'ın şiir söyleyen ilk Osmanlı padişahı olduğunu söyleyen Latifi, onun devrinde şiir sanatının son derece revaç bulduğunu belirtmekte ve şöyle demektedir:

"Selâtîn- âl-i ʿOşmân'dan evvel şiʿr diyen ve şiʿre ve şuʿarâya ķadr ü rağbet viren bunlardur. Egerçi kendülerden şiʿr nâdir şâdır olmışdur. Lakin ʿahd-ı hümâyûnlarında bu fen kemâl derecede rağbet ve revâc bulmışdur..."[3]

İkinci Murad'ın çevresinde "devrin büyük üstadı şeyhi başta olmak üzere, Rûmî, Hüsâmî, Şemsî, Hassan, Sâfî, Ezherî, Nücûmî, Nedîmî, ulvî, Zaîfî gibi bir çok şairleri vardı."[4]

"Çağdaşı Arap tarihçisi İbn Taķribirdi'nin II. Murad hakkında yazdıkları onun şahsiyetinin ana çizgileri hakkında gerçeğe en yakın hükümleri ihtiva etmektedir: Hükümdarlığı uzun sürmüş, yükselmiş, haşmet kazanmış, saadete ermiş ve Rum (Anadolu) hükümdarlarının en büyüğü olmuştur. Cihattan hiç bir vakit geri kalmamakla beraber, eğlenceye ve zevke düşkün idi. Allah yolunda tehlikelere

---

1 Mercimek Ahmed, **Kabusname (tercümesi)**, Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, sh. 3, İstanbul 1974.

2 Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, 1. Cilt, sh. 513, İstanbul 1971.

3 Latîfî, **Tezkiretü'ş-Şu'ârâ**, sh. 60, İstanbul 1314.

4 Ord. Prof. M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, sh. 357, İstanbul, 1981.

bizzat atılır, bu uğurda yorulmak bilmez, varını yoğunu harcardı. Bütün hayatı böyle geçmiştir denilebilir. Bununla beraber raiyyete karşı adil olup işleri ile yakından alakalanırdı. Aynı zamanda cömert ve iyi huylu idi. Yalnız şu kadar var ki, keyfine düşkün idi. Eğlence ve çalgı erbabını severdi. Bu hali civar memleketlerde şâyi olduğundan her taraftan çalgıcılar onun yanına akın etmeye başlamışlardı. Fakat bir cihat haberi gelince derhal kalkar her şeyi bırakırdı."[5]

"II. Murad hakkında, gerek Osmanlı tarihlerinin ve gerek İslam ve Hristiyan tarihlerinin müttefiken beyan ettiklerine ve yapılan tetkiklere göre bu padişah, ince ruhlu, hassas, çok âdil, merhametli, sözüne ve ahitlerine sadık, cesur, azim ve tedbir sahibi, güleryüzlü, ahdine riayet edenler hakkında dost ve ahdini bozanlar hakkında şedid idi. Hammer'in de itiraf ettiği gibi, memleketini şeref ve hakkaniyetle idare ederek, milletinin hatırasında mütedeyyin, lütûfkâr, âdil ve metîn bir hükümdar namı bıraktı. Harpte olduğu gibi, sulhte de sözünün sadık eri idi."[6]

Zaîfî'nin Gazavat-ı Sultan Murâd Ḫân adlı mesnevisinin verdiği bilgilerde hiç bir abartmanın olmadığını, bütün bu tarihçilerin değerlendirmelerinden sonra rahatlıkla söyleyebiliyoruz.

0.2. GAZÂ VE GAZÂVÂTNÂME

Gazâ, savaş anlamına gelen bir kelimedir. Aynı kökten gelen **gazâ** ve **gazve** kelimeleri karışık da kullanılmıştır. Kelime sonraları Allah yolunda savaş anlamı kazanmış ve cihat kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Medine'de ilk İslam devletinin kurulmasından sonra, müşrik ve kafirlerle yapılan savaşlara **gazâ**, bu savaşlara katılanlara ise **gâzî** denilmeye başlanmış; zamanla bu isimlendirme yaygınlaşmış ve bütün müslüman toplulukların kafirlerle yaptıkları savaşlar ve savaşçılar için kullanılmıştır.

Arap edebiyatında gazâları ve gâzîleri anlatan, onların kahramanlıklarını konu edinen eserlere **megâzi** adı verilmiştir. Siyer kitaplarında, Hz. Peygamber'in katıldığı savaşlara **gazve**, bir sahabe komutanlığı altındaki mücadelelere **seriyye** denilmiştir.

Başlangıçta siyerlerin bir bölümü iken bağımsız eser konuları haline gelen **Mevlit, Mîraç, Hilye** gibi Hz. Peygamber'in savaşları da zamanla **Gazavât-ı Rasûlullah** türünü ortaya çıkarmıştır.

---

5 Halil İnalcık, **Murad II. Maddesi**, İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, sh. 610-611, İstanbul 1971.

6 İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 1, sh. 451, Ankara 1972.

Türkler'in müsülman oluşlarından ve bilhassa Anadolu'ya gelişlerinden sonra **gazâ** ve **gâzîlik** büyük bir ideal halinde ortaya çıkmıştır. Anadolu'nun Türkleşmesinde ve müslümanlaşmasında eski **alplik**, **alp erenlik** felsefesiyle de bileştirilerek zamanla Anadolu'yu fetheden savaşçılarının en önemli ünvanı gâzî olmuştur. Anadolu'nun ilk fethi döneminde Selçuklular arasında **alp-gâzî** ünvanlarının bulunması,[7] bu iki felsefenin ne kadar benzeştiğinin çok açık bir delilidir. **Alp-gâzî** ünvanı zamanla yerini sadece gâzî ünvanına bırakmıştır.

Gâzîlik müslüman Türkler'in en büyük ideali olmuş, Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin, Hz. Hamza'nın ve diğer İslam büyüklerinin kahramanlıklarını anlatan **gazâ hikâyeleri**, asırlarca halkın toplandığı mekanlarda en çok okunup dinlenen ve en çok sevilen hikâyeler olmuştur. Bu hikâyeler çok yakın zamanlara kadar hayranlık ve göz yaşlarıyla dinlenmiştir.[8] Anadolu'nun fethinde çok büyük roller oynayan ve haçlılarla ve Bizans'la savaşan gönüllülerden oluşan **Anadolu Gâzîleri** bir zaman sonra bir teşkilat haline dönüşmüşler ve daima, **gazâ**'yı sürdüren uç beylerinin yanında bulunmuşlardır.

İlk Anadolu devletlerinden olan **Danişmendliler Devleti**'nin hükümdarları **Ahmed Gâzî**, **Emîr Gâzî** gibi ünvanlar almışlardır. **Gâzî**, daha sonra bilhassa **Bizans**'a karşı **gazâ**'yı sürdüren Osmanlı beylerinin **Ertuğrul Gâzî**, **Osman Gâzî**, **Orhan Gâzî** gibi ünvanı olmuştur. Bu hükümdarların komutanlarının da **Gâzî Mihal**, **Gâzî Evrenos**, **Abdurrahman Gâzî** gibi, bu ünvanla anılmaları gazâ ruhunun yansımasıdır.

Gâzîlik, İslam imanından mahrum oldukları için karanlıkta kalmış ülkelere bu imanı götürmek ve bu uğurda kafirlerle savaşmak şeklinde algılanmış ve **gazâ** uğrunda **şehid** olmak çok büyük bir mazhariyet olarak görülmüştür. İlk manzum **gazavâtnâme** olarak kabul edilen **Ahmedi** (ölümü 1413)'nin **İskender-nâme** içindeki Osmanlı tarihinin girişinde **"Gâzîlerin Yaptıklarının Anlatılmasının Gecikmesinden Dolayı Özür Dileme"** şeklinde bir başlık koyması ve biraz aşağıda **gazâ**, **gâzî** üzerine söyledikleri yukarıda özetlediğimiz inanışın adeta genişçe anlatılışıdır:

Bir ġazâvat-nâme düzeyin saña
İşid illâ iʿtirâż idüp baña
....
Bir gün ol sulṭân ʿAla'üddîn saʿîd
Ṣordı nolur ḥâli ġâzî vü şehîd
Bildi anı kim ġazâ gey iş olur
Ġâzi olanuñ ḥaşrı bî-teşviş olur
Ġâzi olan ḥaḳ dinüñdür âleti
Lâ-cerem ḫoş olasıdur ḥâleti

---

7 M. Fuad Köprülü, **İslam Medeniyeti Tarihi**, sh. 345, Ankara 1973.

8 Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt 1, sh. 296, İstanbul 1971.

Ġâzi olan Tañrı'nuñ ferrâşıdur
Şirk çirkinden bu yiri arıdur
Ġazi olan Ḥaḳ ḳılıcudur yaḳîn
Ġâzi olur püşt ü penâh-ı ehl-i dîn
Anı ki ola Tañrı yolında şehîd
Öldi şanma kim dirüdür ol sa'îd
Ḥaḳ ḳatında rızḳ içindedür olar
Ölmediler belki zindedür olar
Bes heves itdi ki ide ol bir cihâd
Ola kim ġâzî uralar aña ad.[9]

Gazavâtnâme, Türk edebiyatında **gazâ-nâme, cenk-nâme, zafer-nâme, fetih-nâme, sefer-nâme, destan, menâkıb** ve benzeri adlarla da zikredilen başlı başına ve zengin bir tür olarak görülmektedir. Bu eserler belli bir zaman dilimi veya belirli bir şahsiyet etrafında meydana gelen hadiseleri, hatta bazen sadece tek bir vakayı, ayrıntılı bir biçimde hikaye etmeleri sebebiyle, bilhassa tarih üzerinde çalışanlar için zengin birer kaynaktırlar. Bunlardan tek bir gazâ'yı anlatanlara gazâ-nâme, büyük bir seferi ve bu sefer sırasında yapılan bir çok savaşı anlatanlara gazavât-nâme, fetihleri anlatanlara fetih-nâme, zaferleri anlatanlara zafer-nâme gibi ayrı ayrı adlar verilmiş ise de sonradan bir biriyle karıştırılmış, hepsine birden gazavât-nâme denilmiştir. Son zamanlarda yazılanlar zafer-nâme diye adlandırılmıştır.

Agah Sırrı Levent bu eserleri şöyle gruplandırmaktadır:

"1. Padişahlardan birinin hayatını mihver yaparak, onun zamanındaki seferlerle belli başlı olayları tasvir eden manzum ve mensur eserler: 'Selim-nâme'ler, 'Süleyman-nâme'ler gibi.

2. Vezirlerden veya ünlü komutanlardan birinin gazalarını tasvir eden gazavât-nâmeler. Bunlar en çok Barbaros Hayreddin, Köprülü Fazıl Ahmed, Tiryaki Hasan, Özdemiroğlu Osman Paşaların şahsiyetleri etrafında toplanır.

3. Belli bir seferi, yahut bir kalenin alınmasını tasvir eden gazâ-nâme, fetih-nâme veya zafer-nâmeler.

Bunlardan Osmanlı tarihinin ilk devirlerine ait elimizde hemen hiç eser yoktur. İlk mahsuller 15. yüzyılda görülmeğe başlar. Gazâ-nâmelerin dairesi 16. yüzyılda genişler ve I. Selim ile Kanuni Süleyman'ın seferleri bunların mihverini teşkil eder.

---

9 Ahmedi, **İskender-nâme**, Hazırlayan: Dr. İsmail Ünver, sh. 65b, 7561-7568. Beyitler, Ankara 1983.

Akınlar durduktan, yer yer gerilemeler başladıktan sonra gazâ-nâmeler azalır. Nihayet yenilgiler bir silsile halinde devam edince, bunların arkası kesilir. Kırım seferiyle Yunan harbine ait zafer-nâmeler bu silsilenin son eserleridir."[10]

Gazavât-nâmeler üzerinde görüş açıklayanlar arasında, bunların en eski örneklerini 15. yüzyıla kadar indirenler olduğu gibi, daha da eskiye giderek, **Danışmend-nâme, Saltuk-nâme,** hatta **Battal Gazi Destanı** gibi Selçuklu devrinde yazılan destan tarafı ağır basan eserleri de bu tür içinde gösterenler de olmuştur.

Bugünkü bilgilerimize göre Türk edebiyatında ilk manzum gazavât-nâme örneği, **Ahmedi**'nin "**Tevârîḫ-i mülûk-ı âl-i 'Oşmân**" adlı **İskender-nâme**'nin bir bölümü gibi görünen 364 beyitlik mesnevisidir. Agah Sırrı Levend bu eseri bir **gazavât-nâme** olarak kabul etmiyor ise de bu eserin bir gazavât-nâme olduğunu bizzat Ahmedi:

Bir ġazâvat-nâme düzeyin saña

İşid illâ i'tirâż idüp baña

diyerek tespit etmektedir.[11]

Edebiyatımızda 40 kadarı manzum olmak üzere 271 tane ġazâvat-nâme tespit edilmiştir.[12] Her ne kadar bu eserlerden bir kısmı başka adlarla yazılan eserlerin bir bölümü olduğu için **gazavât-nâmeler** içinde sayılmaları şüphe ile karşılanabilir ise de rakamın büyüklüğü bu türün ne kadar işlendiğini göstermeye yeterlidir. Bu eserler başta tarih, edebiyat, dil tarihi, folklor ve dönemlerinin yaşayış ve inanışı hakkında zengin bilgiler sunmaktadır. Ne yazık ki bu eserlerin pek azı üzerinde sağlıklı ve ciddi çalışmalar yapılabilmiş, büyük bir kısmı ise kütüphanelerimizde zamanın insafına terkedilmiştir.

0.3. ĠAZAVÂT-I SULṬÂN MURÂD İBN-İ MUḤAMMED ḤÂN

0.3.1. Müellifi Gelibolulu Żaʻîfî Muḥammed

Żaʻîfî'nin hayatı hakkında maalesef pek fazla bilgiye sahip değiliz. Şairimizden bahseden kaynaklar son derece sınırlıdır. **Sehî, Heşt Bihişt**'te; **Gelibolulu Mustafa 'Âlî, Künhü'l-Ahbar**'da ve Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**'nde hemen hemen birbirinin aynı olan bilgi kırıntılarını aktarıp, şairin şiirlerinden toplam altı mısra örnek vermekle yetinmektedirler.

---

10 Agah Sırrı Levent, **Ġazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Ġazavât-nâmesi**, sh. 4-5, Ankara 1956.

11 Ahmedi, **İskender-nâme**, Hazırlayan: Dr. İsmail Ünver, sh. 65b, 7550. beyit. Ankara 1983.

12 Agah Sırrı Levend, **Ġazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Al Bey'in Ġazavât-nâmesi**, Ankara 1956.

Ża'îfî hakkında ilk kayıt **Sehî** tezkiresindedir:

"Ża'îfî Raḫmetu'l-lâhu Ta'âlâ, ismi Muḥamed'dür. Vaṭanı Gelibolu'dur. Ḫûb eş-ârı ve laṭîf ebyâtı var. Merḥûm Sulṭân Murâd'uñ itdügi ġazâları naẓm idüp kitâb eyledi. Fi'l-vâḳi' ra'nâ naẓm itmiş. Sâhib-i ma'rifet ve kemâl ıssı, ehl-i ḥaḳîḳat kimesnedür. Ve bu bir ḳaç beyt anuñdur. Beyt:

Ża'îfî saña bu ma'nî ne yüzden ḥâṣıl olmışdur
Meger maḳṣûduñı bulduñ ḥaḳîḳat cümle eşyâdan.

Ve bu ebyât daḫı anuñ meşhûr olan eş'ârındandur:

İy bâd-ı ṣabâ luṭf idüp ol câna ḫaber vir
Bu ben ḳulınuñ ḥâlini sulṭâna ḫaber vir

Hem mûrcılayın olduġum ḫâke berâber
Ol taḫtı yüce baḫtı Süleymân'a ḫaber vir.[13]

Yine Sehî tezkiresinin farklı bir nüshasından **Ża'îfî**'nin "**Mevlâna Ża'îfî**" diye zikredildiğini, "tasavvufa meyl eden, tarikat ehli kimse" olduğunu ve "tasavvufla ilgili bir risale de yazdığını" öğreniyoruz.[14]

Gelibolulu 'Âlî de **Künhü'l-Ahbar**'da **Ża'îfî**'yi hemen hemen aynı bilgilerle zikretmektedir:

"Ża'îfî Gelibolu diyarındandır. Sâlâr-ı Enbiyâ'ya hem-nâm ve Muhammed ismi ile şöhret-i enâm olan ehl-i güftârdandır. Ale'l-mahsûs Sultan Murad'un gazavâtını bir kitâb-ı manzûm eylemiş, zamânında nev'a kadr u i'tibâr bulup makbul tutulmış (Nazm)..

İy bâd-ı ṣabâ luṭf idüp ol ḫâna haber vir
Bu ben ḳulının ḥâlini sulṭâna ḫaber vir

Hem mür-veş olduġı ḫâke berâber
Ol taḫtı yüce baḫtı Süleymân'a ḫaber vir."[15]

Bursalı Mehmet Tahir'in **Osmanlı Müellifleri**'nde bu bilgilere eklediği, **Ża'îfî**'nin "Fatih zamanında şöhret kazanan şâirlerden" olduğu[16] notudur. Yine **Mehmet Tahir** yukarıda **Sehî** tezkiresinden aktardığımız:

Ża'îfî sana bu mana ne yüzden ḥâsıl olmuştur
Meger maḳsûdunu buldun haḳîḳat cümle eşyâdan

---

13 **Sehî Beg Tezkiresi, Heş Bihişt**, Hazırlayan Günay Kut, sh. 186-187, Harvard Üniversitesi Basımevi 1978.

14 **Sehî Bey, Tezkire "Heşt Behişt"**, Hazırlayan Mustafa İsen, sh. 120, İstanbul 1980.

15 Gelibolu'lu Mustafa 'Âlî, **Künhü'l-Aḫbar**, Cilt II, sh. 245, Matbu Tarihsiz.

16 Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müelifleri**, Cilt II, sh. 443, İstanbul 1972.

beyitinin Gazavat-ı Sultan Murad'dan olduğunu söylemektedir. Fakat elimizdeki yazmada böyle bir beyit yoktur.

Kaynaklardaki bütün bilgi bunlardan ibarettir. Bu bilgilerden biz, **Żaʿîfî**'nin adının **Muhammed**, memleketinin **Gelibolu** olduğunu, **Sultan Murad**'ın gazalarını nazmettiğini, tasavvufla da ilgilendiğini ve **Tasavvufa** dair bir risalesinin olduğunu ve vasat bir şair olduğunu öğrenmekteyiz. Bursalı Mehmet Tahir'in **Fatih** zamanında şöhret kazandığı şeklindeki kaydı şairimizin en azından 16. yüzyıl başlarına kadar eserlerinin bilindiğini ve okunduğunu, **Sehî** Bey ve **Gelibolulu ʿÂlî** dışında tezkirelerde anılmamış olması da 16. yüzyıldan sonra unutulduğunu düşündürmektedir.

Elimizdeki yegane eseri **Gazavât-ı Sulṭân Murâd**'dan Żaʿîfî'nin hayatına dair bazı bilgiler edinmekteyiz. **Żaʿîfî** Sultan II. Murad'ın meclislerinde bulunacak kadar padişaha yakın biridir. II. Murad'ın meclisinde, şiirler söylemiş ve hediyeler almıştır:

> Bu resme gamzeler görip Żaʿîfî
> Hemân dem didi bu şiʿri bedîhî (6b/15)
> ....
> ʿAtâ hem eyledi ṣâḥib-ḳitâba
> Şu deñlü akça kim gelmez ḥisâba (7a/13)

Żaʿîfî aslında şiir bilmemektedir. Dünyada kalıcı olanın kıyamete kadar hayır dua ile anılmak olduğunu ve bunun için dünyada kalıcı bir kitap yazmak gerektiğini düşünmüş ve bir "ẓarîfî yâr idinmiş"tir. Şiirin "her tarîḳin" bilen bu Ẓarîf'ten şiir öğrenmiştir (4a).

Żaʿîfî kendi ifadesinden anlaşıldığı kadarı ile düzenli bir ilim tahsili de görmemiş, Allah'ın yardımı ile kendi kendini yetiştirmiştir.

> Gel imdi iy Żaʿîfî söyle bir râz
> İşidenler ola ol râza dem-sâz
>
> Eger ṭabʿuña ʿilm olmadı hem-dem
> Velî keşf-i ilâhi oldı maḥrem (71a/6, 7)

II. Murad ile berâber bir çok gazâya katılmış ve yakınında bulunmuştur. Ayrıca bazı savaş kararlarının alındığı istişarelere katıldığını düşündürecek mısralar söylemiştir:

> Bizüm daḫı buyıdı fikrümizde
> Gice gündüz göñülde fikrümizde
>
> Ki Şâhıla varayduḳ Üngürüz'e
> Yirini ṭar ideydük ol ṭoñuza
>
> Bi-hamdi'l-lâh ki Şâh'uñ göñline Ḥaḳ
> Bu râzı, şöyle keşf itdi muḥaḳḳaḳ (13a/2, 3, 4)

Ża'îfî'nin **Gazavât-ı Sulṭân Murâd**'da anlattığı bir çok hadiseyi bizzat yaşadığını, bir çok olayın şahidi olduğunu gösteren epeyce beyit vardır:

Velî gördüm gözümile re'isin
Diriyiken çıḳardılar derisin. (50b/13)

Ża'îfî eserini yazdığı sırada epeyce yaşlı olmalıdır. Bunu hem eserinin sebeb-i telif kısmındaki beyitlerden, hem de savaşları anlatırken kullandığı bazı sözlerden anlamak mümkündür.

Meger bir gün oturmışdum ferâġat
Velîkin teşvişüm varıdı gâyet

Ki 'ömrüm geçdi diyü mihnetile
Gice gündüz dükenmez fikretile. (4b/4, 5)

Beyân eyleyevüz bir bir buları
Eger ẕihnüme Ḥaḳ ḳılursa yarı. (42b/8)

Ayrıca ancak yaşlı bir savaşçının, savaş meydanlarında pişmiş bir kişinin verebileceği tarzda öğütler vermektedir (43b, 44a).

Yine 42b/9-12'de bir çok işle uğraşmak zorunda olduğunu, dünyada rahat bulamadığını, zorlukla geçimini sağladığını da beyan etmektedir.

Ża'îfî'nin en dikkat çekici taraflarından biri eserinde **Rumca** ve **Slavca** bölümler bulunmasıdır. **Rumca** olduğunu söylediği 2 beyit aktardıktan sonra:

Egerci Rum dilinden behremiz var
Velîkin ne dimekdür diñle iy yar. (28a/3) diyerek tercüme etmektedir.

Ayrıca 28b/11'de de 1 mısra **Rumca**'dır. 39a/9'daki beyit ise **Slavca** olmalıdır. **Ża'îfî**'nin çeşitli diller bilmesinden hareketle, Amil Çelebioğlu casus olarak hizmet görmüş olabileceğini muhtemel görmektedir.[17]

0.3.2. Gazavât-nâmeler İçindeki Yeri

Gelibolulu **Ża'îfî Muḥammed** tarafından kaleme alınan bu eser, **Ahmedî**'nin **İskender-nâme** içindeki **"Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i 'Oşmân"** adlı 364 beyitlik Mesnevisi bir yana bırakılırsa gazavât-nâme türünün bu güne ulaşan ilk eseridir.

Gazavât-nâmeleri toplamaya çalışan **Agah Sırrı Levent** ve **"Gazavât-ı Sultan Murad bin Mehemmed Hân"** adlı mensur, anonim bir gazavatnameyi yayınlayan **Halil İnalcık-Mevlûd Oğuz**, **Ża'îfî**'nin bu eserinden söz etmişler, fakat eserin

---

17 Doç. Dr. Amil Çelebioğlu, **Ża'îfî'nin "Gazavât-ı Sulṭân Murâd ibn-i Muḥammed Ḫân" Adlı Mesnevisi**, Türk Kültürü, Yıl XX, Sayı: 225, sh. 162-169 (30-37), Ocak 1982.

bulunamadığını söylemişlerdir. Oysa **Vasfi Mahir Kocatürk**, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**'nde **Ża'îfî**'nin bu eserinden kısa da olsa bahsetmiş ve numarasını belirtmeden eserin **Afyon Kütüphanesi**'nde olduğunu söylemiştir.[18]

II. Murad'ın savaşlarını anlatan bu güne ulaşmış üç eser bilmekteyiz. Bu eserlerden mensur olarak yazılmış biri, müellifi meçhul olan **"Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân"** adlı **Halil İnalcık-Mevlûd Oğuz** tarafından yayınlanan eserdir. Bu eserin maalesef sonu ve içinden bazı yaprakları noksandır. İstinsah tarihi de olmayan bu eserin 16. yüzyılda istinsah edildiği tahmin edilmektedir.[19]

İkinci eser **Farsça**'dır. **Kâşifî**'nin **"Gazâ-nâme-i Rum"** adlı mürettep bir mesnevisidir. **Sultan II. Murad**'a takdim, şahzade **Mehmet**'e ithaf edilmiştir. Tek nüsha olan bu eserin sonu noksandır. 1053 beyitlik bu yazma neşredilmemiştir.[20]

Üçüncü eser, üzerinde çalıştığımız Ża'îfî'nin eseridir.

Ża'îfî'nin bu eseri bilhassa II. Murad'ın sağlığında iken yazılmış olması, şairin padişahın, meclisinde bulunacak kadar yakınında yaşaması, seferlere katılması ve bir çok vakayı bizzat kendi gözlemlerine dayanarak anlatması açılarından şüphesiz diğerlerinden daha önemlidir.

O.3.3. Dânişmend-nâme İle İlişkisi

Dânişmend-nâme, Anadolu'daki ilk müslüman Türk devletlerinden Dânişmendliler Devleti'nin kurucusu **Melik Dânişmend Ahmed Gâzî**'nin kahraman şahsiyeti ve gazâları etrafında, Anadolu'da halk arasında dolaşan destanî rivâyetlere dayanılarak Selçuklu sultanı **II. İzzeddîn Keykâvûs**'un emriyle, münşîsi **İbni 'Alâ** tarafından 1246'da Türkçe ile oluşturulan bir eserdir (1246'da İzzeddîn Keykâvus'un henüz çocukluk çağında olduğundan bu emrin vezir **Sâhib Şemseddîn** tarafından verilmiş olması muhtemeldir.)[21]

Bu eser **II. Murad** devrinde, **II. Murad**'ın teşvik ve himayesiyle milli ananelerin tekrar canlandırılmasını hedef tutan fikri ve edebi faaliyetler esnasında **Tokat** kalesi dîzdârı **'Ârif 'Ali** tarafından, **II. Murad**'ın emriyle, manzum parçalar ile de süslenerek onyedi meclis üzerine yeniden tertip edilmiştir. Tokat kalesi dîzdârı

---

18 Vasfı Mahir Kocatürk, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, sh. 225 (1. Baskı, 1964), Ankara 1970.

19 Halil İnalcık-Mevlûd Oğuz, **Gazavât-ı Sultan Murâd b. Mehemmed Hân**, sh. VIII, Ankara, 1978.

20 Yazma, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar, No. 1388. (Doç. Dr. Amil Çelebioğlu, **Ża'îfî'nin "Gazavât-ı Sultan Murâd ibni Muhammed Han" Adlı Mesnevisi**, Türk Kültürü, Yıl XX, Sayı: 225, sh. 164 (32), Ocak 1982.)

21 Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Cilt 1, sh. 514, İstanbul 1971.

ʿÂrif ʿAli İbn ʿAlâ'nın eserinden söz ederken, bunun "eski, karışık, tertipsiz olduğunu ve diline Türkçe denilemeyeceğini" söyler.[22]

Dânişmend-nâme'nin ikinci kez manzum parçalar ilavesi ile yazılışının tarihi konusunda tartışmalar vardır.

Tokat Dîzdârı **ʿÂrif ʿAli** tarafından Hicri 762-Miladi 1360 (Kâtip Çelebi'ye göre 763-1361) de yazıldığı ve bu yazılışta **I. Murad**'ın rolü olduğu şeklindeki bilgiler tarihi hakikatlere uygun değildir. **I. Murad**'ın saltanat yılları 1362-1389'dur. Bu yıllarda henüz Tokat Osmanlı idaresine girmemiştir. Bu yüzden **Dânişmend-nâme**'nin ikinci yazılışının **Fuad Köprülü**'nün de belirlediği gibi **II. Murad** devrinde olması daha doğru görünmektedir.

Żaʿîfî'nin **Gazavât-ı Sultan Murad Han**'ında **Dânişmend-nâme** ile ortak olan toplam 232 beyit vardır.* Bunlar **Gazavât-ı Sultan Murad**'ın bütününe yayılmış durumdadır. Bu beyitler bazen tek, fakat daha çok bir kaç beyit birden, hatta bazen 13 beyit arka arkaya gelecek şekildedir. Tevhid, naʿt, münacat, methiye, eğlence meclisi, dua, tabiat ve savaş tasviri gibi çok çeşitli konularda ortaklaşan bu beyitlerde zaman zaman her iki eserin konularına göre küçük değişikliklere gidilmiştir.

Bu ortaklaşmayı nasıl yorumlayabiliriz?

Bu ortaklaşma tespit edilince ilk akla gelen intihaldir. **Żaʿîfî**'nin şiir bilmediğini, "bir zarifi yâr edinerek şiirin her tarîkini bilen bu zariften şiirin her farikini" öğrendiğini kendi ifadesinden biliyoruz (4a). Dolayısı ile ilk akla gelen **Żaʿîfî**'nin **Dânişmend-nâme**'den intihalidir.

Fakat başlangıçta sadece mensur olduğu halde II. Murad devrinde manzum parçalar ilavesi ile yeniden Tokat Dîzdârı **ʿÂrif ʿAli** tarafından yazılan **Dânişmend-nâme**'deki şiirlere bakılırsa, bunların yer yer, dönemine göre, oldukça ileri düzeydeki bir şairin eserleri olduğu söylenebilir. Oysa **ʿÂrif ʿAli** döneminde tanınan bir şair değildir. Tezkirelerde adına rastlanmamaktadır.[23] **Żaʿîfî** ise az da olsa şuʿarâ tezkirelerine girebilmiştir.

Bu durumda **ʿÂrif ʿAli**'nin değeri döneminde pek anlaşılmamış bir şair olduğunu düşünebileceğimiz gibi, belki de onun **Żaʿîfî**'den yararlanmış olabileceğini veya her ikisinin henüz bilemediğimiz başka bir şairden müştereken yararlandıklarını düşünebiliriz. **Żaʿîfî**'nin şiir bilmediğini samimiyetle itiraf etmesi bu sonuncu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

---

22 M. Fuad Köprülü, **Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları**, Türk Tarih Kurumu, Belleten, Cilt VII, Sayı: 27, sh. 427, Temmuz 1943.

* Karşılaştırma ve ortaklaşan beyitlerin tesbiti Melikoff yayınına göredir. Bkz. İrene Melikoff, **La Geste De Melik Danişmend**; Tome 2, Paris 1960.

23 **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Hazırlayanlar: H. İpekten, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu, T. Karabey, Ankara 1988.

0.3.4. Gazavât-ı Sultan Murâd'ın Yazma Nüshası

Gazavât-ı Sultan Murad bu günkü bilgilerimize göre tek nüshadır. Afyon İl Halk Kütüphanesi Gedik Ahmed Paşa Bölümü'nde 18349 numara ile kayıtlı bir mecmuanın içindedir.

Mecmua 337 varaktır.
214 x 140 (180 x 110) mm. ölçüsündedir.
Herekeli bir nesihle yazılmıştır.
Aharlı, krem renkli, su yollu bir kağıdı vardır.
Meşin sırtlı, miklepli, ebrulu mukavva bir cilt içindedir.
Biraż yıpranmış olan mecmua tamir görmüştür.

Birinci sayfasında, "Ġazâvât-ı Sulṭân Murâd-ı Şâni" ince başlığı altında vakafe kaydı var: "Vaḳafe Ṣaḥib-i haẕa'l-kitâb 'Aynı Ḳadın". Daha sonra farklı bir kalemle yazılmış "Haza'l-Kitâb-ı Manẓûm Tevârih-i Sulṭân Murâd" başlığı ve onun altında: "Vaḳafe 'Aynı Ḳadın el-Küttâb" kaydı var. Sayfanın alt taraflarında okunamayan bazı yazılar ve iki mühür var.

Mecmuanın son sayfasının yarısı yırtılmıştır. Bu sayfada müstensihin duası vardır:

> Bunuñ içinde ne ki varsa yañlış
> Ḳamusına olıpdur şan'atı iş
>
> İlâhâ Kâdirâ vü Kirdigârâ
> Kerîmâ Mün'imâ Perverdigârâ
>
> Beni sehv ü ḫaṭâdan dûr dutġıl
> Bu öküş 'aybumı mestûr dutġıl
>
> Ṣavâbın kâtibüñ iḫlâsını sen
> Bilürsin bunı nice şerḥ eyleyem ben
>
> Anı maḳṣûdına irürgil iy Ḥaḳ
> Ki ṭapuñdur Ḫuẕâvendigâr-ı muṭlaḳ

Sonra "Rubâ'î" başlığı konulmuş, bu başlık altında sayfa yırtık olduğu için okunamayan Farsça bir şiir yazılmıştır. Cildin arka kapağında "Fi sene 856" yazılmış, bazı işaretlemeler yapılmıştır. Burada yazma ile farklı karaktede bir yazı ile önce:

"İy bâd-ı şabâ bizden ilet yâre selâmı" mısraı yazılmış, sonra yine daha farklı bir yazı ile:

"Bunı yazdım ḳala beden yâdigar ne ben ḳâlam ne ḫalḳ ḳala yâdigar" yazılmış, daha altta ise "iy bâd-ı şabâ" mısraı tekrar edilmiştir.

Bu mecmuada sırasıyla şu eserler toplanmıştır:

1) **Gazavât-ı Sultân Murâd İbni Muhammed Hân**, 1b-100b arasındadır.

2) **Ferahnâme**, 101a-206b
Müellifi: Kemâloğlu, 789/1387
Müstensih: Hasan ibn İlyâs el-Amasî
İstinsah Tarihi: 866/1387

3) **Gazavât-ı Emire'l-Mü'minîn 'Ali der-Memleket-i Sind bâ-Muḳatil Şah**, 207a-228a
Müellifi: Davud
Müstensih: Hasan bin İlyâs el-Amasî
İstinsah Tarihi: 864/1459

4) **Hikâye-i Delletü'l-Muhtel**, 228a-240a
Müellifi: Kirdeci 'Ali

5) **Bahtiyârnâme**, 241b-337b
Müellifi: Pir Mahmud bin Pir 'Ali

Gazavât-ı Sultan Murâd'ın Nüsha Tavsifi

Müellifi: Gelibolulu Ża'îfî Muhammed

Telif Tarihi: Sonu noksan olduğu için, maalesef elimizdeki tek nüshanın "hatime" bölümü bulunmamaktadır. Bu yüzden eserin telif tarihini kesin olarak bilemiyoruz. Fakat eserin genel üslubu, Sultan II. Mehmed için kullanılan dil, II. Murad için yazılan medhiye ve mecmuanın diğer eserlerindeki istinsah tarihleri doğruya yakın bir tahminde bulunmamızı kolaylaştırıyor. Gazavât-ı Sultan Murad yazıldığı sırada II. Murad'ın hayatta olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yazmada Varna zaferi anlatıldıktan sonra:

Velî bunları sanmañ Şâh ġazâsın
Niçe gez kâfire itmişdür cezâsın
....
Diyelüm ba'żısın bâ-lafẓ-ı kütâh
Ki ne deñlü ġazâ itdi Şehenşâh. (86b/7, 12)

diyerek Varna öncesindeki savaşları zikretmekte, daha sonra 1446 senesindeki Mora Seferi ile eser bitmektedir. 1448'deki II. Kosova Zaferi ile ilgili hiç bir kayıt bulunmayışından hareketle Gazavât-ı Sultân Murâd'ın 851/1447 yılında telif edildiğini tahmin edebiliriz. Eser üzerinde çalışan Amil Çelebioğlu da "Gazavat-ı Sultan Murad mesnevisinin, 850-855/1446-1451 yılları arasında telif edildiğini söylemek mümkündür"[24] demektedir.

---

24 Dr. Amil Çelebioğlu, **Sultan II. Murat Devri Mesnevileri**, Basılmamış Doktora Tezi, sh. 425, Erzurum 1976.

Müstensihi: "Hatime" bölümü olmadığı için belirtilmeyen **Gazavat-ı Sulṭan Murad**'ın müstensihinin, bütün mecmuada aynı yazının kullanılmış olmasından hareketle, **Ferahnâme** ve **Gazavat-ı Emire'l-Mü'minîn ʻAli**'nin müstensihleri olan **Hasan ibn İlyas en-Nakkaş el-Amasî** olduğunu söyleyebiliriz.

İstinsah Tarihi: Mecmuadaki diğer eserler olan **Ferahnâme**'nin istinsah tarihi 866/1461, **Gazavat-ı Emire'l-Mü'minîn ʻAli**'nin 864/1459'dur. Mecmuanın arka kapağında 856/1452 kaydı da vardır. Dolayısı ile **Gazavat-ı Sultan Murad**'ın istinsah tarihinin de bu tarihler civarında olması gerekir.

BİRİNCİ BÖLÜM
BAZI YAZILIŞ ÖZELLİKLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BAZI YAZILIŞ ÖZELLİKLERİ

15. yüzyılın ortalarında yazıldığını ve yine bu tarihlerde istinsah edildiğini tahmin ettiğimiz Gazâvât-ı Sultân Murâd, okunaklı ve harekeli bir nesih ile yazılmıştır.

Metnimiz, Eski Anadolu Türkçesi devresinin ortak özelliği olan ve belirli kâidelere bağlamak mümkün olamayan karışık bir imlâ ile yazılmıştır. Bu yazılışta, ünlülerin gösterilmesinde bir yandan eski Uygur yazı geleneği ile harf kullanılırken, diğer yandan Arap ve Fars yazı geleneğine uyularak kısa ünlülerin hareke ile gösterilmesi yoluna gidilmiştir. 13. yüzyıldan itibaren belirli yazılış kalıplarına doğru gidildiğini ve bu yazılış kalıplaşmasının, yaklaşık 15. yüzyıl sonlarından itibaren yaygınlaştığını bilmekteyiz. Başlangıçta daha fazla kullanılan harekelerin 16. yüzyıldan itibaren pek çok eserde artık kullanılmamasını, kelime kök ve gövdelerinin, bilhassa eklerin yazılışlarının kalıplaşmasına bağlamak mümkündür. Bu imlâ kalıplaşması, manzum eserlerde daha geç gerçekleşmiştir. Türkçe kelimelerde bolca kullanılan imalelerin bulunduğu hecelerde, ünlülerin hareke yerine harf ile gösterilmesi ve imale yapılan hecelerin aynı kelimede değişebilmesi manzum eserlerdeki kalıplaşmayı geciktirmiştir.

Gazâvât-ı Sultân Murâd metninde, Türkçe kelimelerin, bilhassa kök ve gövdelerin yazılışında henüz belli yazılış kalıplarının oluşmadığını gözlemekteyiz. Eklerde nispeten kalıplaşan yazılışın da yer yer aksadığını ve farklı biçimlerin kullanılabildiğini gözleyebiliyoruz. Söz gelimi bulunma hâli eki, daha çok dal ve he ile ...دَه biçimindedir. Fakat dal ve elif ile ...دَا biçiminde yazıldığı örnekler de bir hayli fazladır. Yine ayrılma hali eki daha çok dal ve nun ile ....دَن şeklindedir. Fakat dal ve tenvinli elif ile ...دًا şeklinde yazılmış örnekler de bulunmaktadır. Akkuzatif ekinin hemze ile yazılan örnekleri de yine kalıplaşmanın henüz tamamlanmadığını göstermektedir.

Metnimizde yazılışı belirleyen en önemli unsur, dönemin diğer manzum eserlerinde de görüldüğü gibi vezindir. Türkçe kelime köklerinde ve eklerde ünlülerin yazılışında aruz vezninin kısa ve uzun hecelerine göre hareke ve harf kullanılmıştır. İmale gerektiren hecelerde ünlülerin harf ile gösterilmesi yoluna gidilmiş, gerektirmeyen hecelerde ise daha çok hareke ile yetinilmiştir. Böylece bir çok kelimenin ikili ve hatta daha fazla imlâsı ortaya çıkmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi metinleri üzerinde çalışan bir çok araştırmacı, bu devrin imlâ özelliklerini ortaya çıkarmışlardır. Metnimizde devrin karakteristik özelliklerine aykırı her hangi bir unsur yoktur. Bu yüzden çalışmamızda imlâ özellikleri üzerinde uzun uzadıya durarak bilinenleri tekrar etmek yerine, bazı

noktaların altını çizmekle yetinmek istiyoruz. İnceleme (Ses Değişmeleri, Benzeşmeleri ve Uyumlar) sırasında yer yer yazılışa ayrıca işaret edeceğimiz için burada, sadece inceleme kısmındaki konu başlıklarının izin vermediği kimi konuları ele alacağız.

1.1. Yazılışta Aruz Tesiri

Aruz vezni bilindiği gibi kısa ve uzun hecelere dayalı bir vezindir. Türkçe'nin ünlü ile biten açık heceleri kısa hece, ünsüzle biten kapalı heceleri ise uzun hece olarak telakki edilmiştir. 10. yüzyıldan itibaren Türkçe ile kullanıldığını söyleyebileceğimiz aruz vezninin en önemli tesiri, Türkçe1de ünlülerin yazılışında kendisini göstermektedir. Yukarıda kısaca temas ettiğimiz gibi manzum eserlerde imale bulunan hecelerdeki ünlüler harfle gösterilmişlerdir. Metnimizde oldukça bol örneği bulunan bu hadisenin 15. yüzyıl ortalarında Türkçe kelimelerin imlâsının belirli kalıplara ulaşmasını geciktirdiği rahatlıkla söylenebilir.

1.1.1. Kelime Köklerinde Ünlülerin Yazılışı

Kelime köklerinde ünlülerin aruz gereği harf veya harekeyle yazılış farklılıklarını gösteren bir kaç örneği sıralıyoruz:

altı	الْتِى	94a/5;			التِ	2a/12
araba	آرابا	32a/12;			عرابه	32a/8;
	عرابا	63b/4;			عاربا	84a/11
balık	باليق	25a/6;			بالق	37a/3
baş	باش	93b/7;			بش	94a/5
bile "birlikte"	بيله	19a/10;			بله	31b/12
biş	بيش	15b/6;			بش	73a/13
biti "mektup"	بيتى	29a/4;			بتى	29a/8
bu gün	بوكون	51a/4;			بكن	5a/10
çanak-lar	چانقلر	25a/5			چنقلر	7b/4
çavuş	چاوش	22b/8;			چوشلر	61b/8
çok	چوق	6a/15;			چق	7a/12
degül	داكل	44a/2;	دكول	43a/1;	دكل	1b/5
demür	دامر	29b/11;	دمور	65a/11;	دمر	33b/15
deñiz	داكزا	45a/15;			دكز	28a/10
depe	دابا	70a/12;			دبا	74a/11
dere	داريا	38a/9;	درا	38b/11;	داره	78b/13

deve داوه 53a/10; دوه 53a/9

dün دون 39b/2; دن 8b/8

düş دوشی 74b/8; دشی 97a/2

nice نیجا 6b/4; نیجه 5b/8; نجه 6a/14; نجا 5b/3

siz-e سیزه 16b/11; سزا 67a/5

yir-e ییره 95b/1; یرا 93a/9

Aruz tesiriyle e ünlüsünün elifle gösterildiği bir iki örnek sıralıyoruz:

beg-e باکه 100b/1; bel-e بالا 25b/12

deñiz-e داکزا 45a/5; Karadeñiz-e قرا داکیزه 71a/2

kimse-ye کمسایه 15b/12; Lapsekü-ye لپسکویه 45b/9

Venedik-den وناد کدن 46a/9

Aruz çekim eklerinin de yazılışının kalıplaşmasını geciktirmiştir. Bu konuda çokluk eki, yönelme ve bulunma hali eki ile ilgili örnekler veriyoruz. Çokluk ve bulunma hali eki ile ilgili örnekler sadece ince kelimelere gelenler arasından seçilmiştir.

1.1.2. Çokluk Ekinin Elifle Yazılışı

Çokluk eki daha çok elifsiz لر... şeklinde yazıldığı halde hecenin açıldığı durumlarda elif ile لار... şeklinde yazılmıştır:

er-ler-e ارلاره 65a/2; gökler-e کوکلاره 36a/12

işiden-ler-e اشیدنلاره 57a/2; gişi-ler-e کیشلاره 62a/11

münâdî-ler-e منادیلاره 62b/10; sâzende-ler-e سازنده لاره 9b/13

siz-ler-e سزلاره 43b/13; söz-ler-e سوزلاره 18a/8

Üngürüz-ler-e انکروزلاره 33a/10

1.1.3. Yönelme Hali Ekinin Elifle Yazılışı

Yönelme hali eki daha çok he (ـه... ; ه...) ile yazılmıştır. Fakat uzun hece gerektiren yerlerde elif kullanılmıştır. Yine sadece ince kelimelere getirildiği bir kaç örnek sıralıyoruz:

biz-e بزا 4a/6; dil-e دلا 96b/10

div-e دوا 65a/11; el-e الا 98a/15

gög-e کوکا 52a/a2; gönül-e کوکولا 80a/2

kâfir-e	كافرَه	54a/12; kim-e	كما	7a/15
öñ-e	اوكا	79b/1; öyle-ye	ايليا	36a/7
yil-e	يلا	96a/10		
yir-e	يرا	100b/6		

1.1.4. Bulunma Hali Ekinin Elifle Yazılışı

Bulunma hali eki daha çok dal ve he ile (...ده) şeklindedir. Fakat aruz sebebiyle bir kaç örnekte dal ve elif ile (...دا) şeklinde yazılmıştır:

deñiz-de	دكزدا	46a/10, 48a/7; ıssı-dı	ايسدا	25a/6
ḳan-da	قندا	81b/3; ḳuru-da	قرودا	46a/10
şu-da	شودا	48b/11; yir-de	يردا	12b/13, 48a/12

1.1.5. Aruz Tesiriyle Yabancı Kelimelerin Yazılışının Değişmesi

Yukarıda sıraladığımız örneklerin sayısını oldukça artırmak mümkündür. Aruz vezni Türkçe kelimeler yanında alıntı kelimelerin imlasında da yer yer değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişmelerin bir kısmı kimi ses olaylarının da tesiriyle ortaya çıkmış olabilir. Fakat bazılarını sadece aruz vezni etkisiyle izah edebiliriz. Söz gelimi ḳal'a kelimesi orijinal imlası olan قلعه biçimiyle 98a/11'de kullanılmış, 43a/9'da son harfi he yazılmayıp hareke ile قلعَدَه şeklinde gösterilmiştir. En dikkat çekici yazılışı ise 43b/10'da son harfin he yerine elif yazılmasıdır:

[Bir ol kâfir ola ḳal'ada (قلعاده) ḳayim] 43b/10

Bu örnekteki he harfi yerine hareke yazılması veya elifin tercih edilmesini aruz ile izah edebiliyoruz.

Metnimizdeki, bu şekilde orjinal imlaları bozulan diğer alıntı kelimeleri sıralıyoruz:

ḥîṣâr 〈 ḥiṣâr ḥîṣâr حيصار

Murâd Ḫân ḳanḳı ḥîsâra kim irdi. 87a/8

Ḳaraman uş Karaḥîsâra geldi. 18b/12

Kelime 99a/10 ve 20 örnekte ise orjinali gibi ḥisâr حصار biçiminde yazılmıştır ve birinci hecesi aruzun açık hecesine karşılık gelmektedir.

kâfir 〈 kâfir kâfîr كافير

İşidesin ki kâfîre niderler. 63a/4 ve benzer şekilde 83b/2, 90a/3'te. Ayrıca kelime 6a/8 ve pek çok örnekte orjinali gibi kâfir كافر şeklindedir.

ṣalâvât 〈 ṣalavât ṣalâvât صلاوات

Ṣalâvât vir kim iresin ṣafâya. 20a/13. Kelime metnimizde daima mısra başında kullanılmış ve toplam 8 örneğin 7'sinde ikinci hecesi elifle gösterilmiştir. 61a/9'daki örnekte صَلَوَاتْ biçiminde ikinci hece üzerine med işareti konularak aruz uzunluğu belirtilmiştir.

Yukarıda verdiğimiz alıntı kelimelerdeki uzunlukları aruza bağlamak yanında ünlü kısalmasına da bağlayabiliriz (Bkz. Ünlü Kısalması).

Kelimenin asıl imlası bozulmadan da aruz uzunluğunu belirtmek için çift hareke kullanılmıştır. 21a/12'de ikrâm kelimesi اِكْرَامْ şeklinde yazılmış; 20b/1'de Rum kelimesi رُومْ şeklinde yazılmıştır. Her iki yerde med işareti ile birlikte hareke de kullanılmış, böylece aruzun bir buçuk hece ihtiyacı karşılanmıştır.

1.2. Bazı Ünlülerin Yazılışı

Gazâvâtnâme, 15. yüzyılın diğer yazmalarında olduğu gibi, ünlülerin yazılışında belirli bir düzenlilik bulunmayan eserlerdendir. Genel olarak ünlülerin yazılışında dönemin diğer eserlerinden farklı özellikler sergilemez. Bu dönemde yazılan eserler üzerinde yapılan çalışmalarla dönemin imlâ anlayışı ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Bu yüzden biz bilinenleri tekrar eden, bütün ünlüleri ayrı ayrı ele alarak köklerde ve eklerde yazılışlarını gösteren bir sıralama yerine bazı noktaları belirginleştirmekle, bazı dikkatlerimizi aktarmakla yetinmek istiyoruz.

1.2.1. Başta Elif-'Ayın Yazılışı

Metnimizde bazı kelimelerin yazılışında bu harf işaretleri karışmıştır. Araba kelimesi, belki Arapça sanıldığı için, dönemin bir çok eserinde olduğu gibi* metnimizde de daha çok ayınla yazılmış, tek örnekte ise elifle gösterilmiştir.

araba آرَابَا 32a/12

عرابه 32a/8; عَرَابَا 63b/7 ve 2 örnek

عَارَبَا 84a/11

'Alî kelimesi ise bir örneğimizde elifle yazılmaktadır:

'Alî عَلِيدُرْ 3a/8 ve 4 örnek; عَالِي 59b/8

آلِي 72b/7

ıraḳ "uzak" اِرَاقْ ; اِيرَاقْ 13a/13 ve 6 örnek

---

* Şemseddin Sâmi'nin Kâmûs-ı Türki'de, kelimenin ayınla yazılışının gâlât-ı fâhiş olduğunu söylemesi, bu yazılışın ömrünü göstermesi açısından enteresandır.

ʿırak-ı عراقي (Gehi nây ʿı. ider şikâyet) 47b/6 kelime makam anlamına gelecek şekilde yazılarak oyun yapılmak da istenmiş olabilir.

Bu örneklerimizde elif-ayın karışmasında aruzun da tesiri düşünülmelidir.

1.2.2. Elif-i Maksûre Yerine Elif Yazılışı

Metnimizde Arapça asıllı bazı kelimelerde elif-i maksûre yerine elif yazılmaktadır. Bu yazılışın söyleyiş etkisiyle ortaya çıktığı açıktır:

hevâ	هوا	2b/7 ve 5 örnek
mevâ	الماوا	68b/3
mübtelâ	مبتلا	95b/8
müntehâ	منتها	9b/6
naşârâ	نصارا	35a/10
Taʿâlâ	تعالي	2a/5 ve 4 örnek
	تعالا	50a/3

1.2.3. Elif-i Maksûre Yerine He Yazılması

naşârâ	نصاره	15a/12 ve 3 örnek

1.2.4. Seslenme Edatı Elif Yerine He Yazılması

Seslenme edatı olarak yâr kelimesi ile birleşen elif kafiye zorunluluğu ile he şeklinde yazılıyor:

yâr-â	یارا	14a/2, 35a/10

he ile yazılanları kafiye oluşturdukları kelime ile birlikte sıralıyoruz:

yâr-a	یاره –	مداره	müdâra	22b/2
		نصاره	naşara	38b/4, 43a/7
		مداره	Madâra	39b/6
		آشکاره	âşikâra	47b/7, 86b/3
	پروردکاره		Perverdigâra	49b/1
		داره	dere	78b/13

1.2.5. Elif ve He'nin Karışık Kullanılması

Bazı alıntı kelimelerin yazılışında elif ve he'nin karışık kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda başka vesilelerle sıraladığımız ḳal'a, naşâra ve yârâ kelimelerinde de görülen bu kararsız yazılışın bir örneği de tenḳiye kelimesidir.

tenḳiye تَنقيا 9b/10; تَنقيه 7b/9

1.2.6. Vav'ın Yazılışı

Bir kaç alıntı kelimede vav ile gösterilen ünlü yazılışında kararsızlık görülmektedir.

Bir kelimede orjinal imlada bulunmayan vav'ın yazıldığı görülüyor. Bu fazlalık kelimenin söylenişinin yazıya yansımasıdır:

ülfet اولفت 6a/15

Farsça ḫod ve ḫoş kelimelerinde ise, kelimeler kısa söylendikleri için vav çoğu zaman yazılmıyor:

ḫod خد 3a/9 ve 19 örnek
خود 34b/8
yâḫod ياخد 4a/10 ve 2 örnek
veyâḫod ويا خد 14a/5 ve 4 örnek

ḫoş خش 8b/13 ve 20 örnek
خوش 4b/3 ve 22 örnek

Yine Farsça'dan alıntılanan ve asıllarında vâv-ı ma'dûle bulunan kelimelerin metnimizdeki yazılışları bu kelimelerin Türkçe'de gelişmelerini göstermesi açısından enteresandır.

ḫon "sofra" خون 12a/8, 89a/5
ḫâb خاب 86a/3, 99b/8
خواب 76b/3
ḫor خور 3b/11 ve 6 örnek

1.2.7. Sonda Ünlülerin Harf Yerine Hareke İle Gösterilmeleri

Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki yazmalarda, çok fazla örneği bulunan son sesteki ünlülerin harf yerine hareke ile gösterilmesine daha çok Türkçe kelimelerde ve çekim eklerinde rastlanılmaktadır. Hareke ile gösterilen ses de

daha çok ı, i sesleridir. Metnimizde de son ünlünün harf yerine hareke ile gösterilmesinin örnekleri vardır.

altı آلتِ 30b/9, 81a/4
gibi كبِ 8b/14 ve 4 örnek; كيبِ 27a/5 ve 2 örnek
gişi كيشِ 96a/7 ve 2 örnek
ḳamu قامُ 2a/1 ve 2 örnek
ḳatı قتِ 10a/6 ve 2 örrnek; قاتِ 77a/2, 88b/6
ḳurı قورِ 37a/8
şimdi شمدِ 17b/12
yağı ياغِ 17b/12
yaḫnı يخنِ 25a/7
yidi (gez) ييدِ كز 26b/2, 26b/3

İyelik 3. teklik şahıs eki son seste esre ile gösterilebilmektedir. Çeşitli kelimelerle toplam 132 örneği vardır:

at-ı آتِ 70b/4; aşl-ı اصلِ 2a/6; aḳl-ı عقلِ 12b/10;
bir-i بيرِ 13b/9; bünyâd-ı بنيادِ 5b/4; cân-ı جانِ 2b/8;
cism-i جسمِ 2a/6; ehl-i اهلِ 1b/12; ḫalḳ-ı خلقِ 5b/3;
ḳasd-ı قصدِ 4b/11; nur-ı نورِ 18b/3; sulṭân-ı سلطانِ 2b/12
şâh-ı شاهِ 2b/12; turduğ-ı طردوغِ 29a/9; zülf-i زلفِ 6b/8

Akkuzatif eki de 44 örnekte esre ile gösterilmiştir.

Yönelme hali eki 1 örnekte üstün ile gösterilmiştir:

Karaḫîşâr-a قرا حصارَ 18b/12

Görülen geçmiş zamanın 3. Teklik çekim ekinin ünlüsü de 9 örnekte esre ile gösterilmiştir:

dir-di دردِ 15a/10; dök-di دكدِ 17b/8; eyle-di ايلدِ 16b/10, 17b/11; gel-di كلدِ 16b/4, git-di كتدِ 17b/8
ḳıl-dı قلدِ 17b/11; ol-dı اولدِ 16b/11 ve 2 örnek

Türkçe kelimeler ve çekim ekleri dışında asıl dikkat çekici yazılış bazı yabancı kelimelerde görülmektedir. Yabancı kelimelerin bir kaçında son ünlülerin harf yerine hareke ile gösterilmesi bazı fonetik gelişmelerle de ilgilidir (Bkz. Ünlü Türemesi ve Ünlü Kısalması). Fakat bir kaç kelimede her hangi bir fonetik gelişmeye işaret etmeyen harf yerine hareke yazılışı ile karşılaşıyoruz:

ġarra	غرّ	8b/1		
	غرّه	47a/12		
ḳal'a-da	قلعده	43a/9		
	قلعه	98a/11;	قلعاده	43b/10
neḳâre	نقار	61a/13	نقار	
	نه قاره	79b/9		

1.3. Bazı Ünsüzlerin Yazılışı

10. yüzyıldan itibaren Türkçe'nin yazıldığı Arap Alfabesi'ndeki bazı harf işâretleri, mesela peltek şe, sin, ṣad; ḥa, ḫı, he; ẕel, ze, ḍad, ẓı; te, ṭı gibi harf işaretleri Türkçe'de ayrı ayrı sesleri karşılamazlar. Kalın-ince farkları bir yana bırakılırsa bu harfler sırasıyla Türkçe'nin s, h, z, t seslerine karşılıktır. Bu harfler Türkçe kelimelerin yazılışında kalın ve ince ayrımını belirtmek için kulanılırlar. Aynı şekilde kalın ince ayrımını sağlamak için kullanılan harf işaretlerinden biri de ḳaf, kef harfleridir.

İşte bu harf işaretlerinin bir birleri yerine kullanılması bazan kimi fonetik gelişmelerin yazıya aksetmesi olrak yorumlanabilir (Bkz. Dil Benzeşmesi ve Uyumu). Herhangi bir fonetik gelişmeye işaret etmeyen değişmeleri ise, bu harf işaretlerinin Türkçe'de tek sesi karşılamaları sebebiyle, bir birleri yerine kolayca geçebilmelerini sağlayan bir imla özelliği olarak değerlendirebiliriz.

Metnimizde harf işaretleri farklı kullanılmış bir kaç örneğimiz vardır. Bu kelimeleri farklılaşan haf işaretlerine göre sıralıyoruz.

te / ṭı

tan / ṭâñ	تن	53a/8;	طڭ	43a/6
top / ṭop	طوب	7a/6 ve 2 örnek		
	توبلر	34b/7 ve 14 örnek		

sin / ṣad

ḫalâs / ḫalâṣ	خلاسی	66a/6;	خلاص	96b/4
sûz / ṣûz	سوز	8b/6;	صوز	71a/9
sağ / ṣağ "sağlıḳ"	ساغ	5a/4 ve 3 örnek;	صاغ	43a/1
saç- / ṣaç-	سچدك 17b/4;	صچرلر 60b/1;	صچمق	81a/11
yasa- / yaṣa-	یسادی 61b/7;	یصامشدی 68b/9 ve 2 örnek		

dad / zı

ḥâżır / ḥâẓır	حاضر	16a/10 ve 24 örnek

ضاطر 2a/1 ve 4 örnek

ıżṭırâb / ıẓṭırâb اظطرابه 16a/5

nâżır / nâẓır ناظر 59a/10; ناضريدي 24b/12

ḳaf / kef

Yanḳo / Yanko ينقو 24a/7 ve 4 örnek

ينكو 13a/7 ve 31 örnek

ḳaṭırġa / kadırġa قطرغا 46a/5 ve 3 örnek

كدرغا 28a/10 ve 10 örnek

sağır kef / nun

döñ-, döñdür- / dön-, döndür-

döñdi دكدي 9b/3 ; döñdürdi دكدردي 33a/7

dönüben دنوبا 16a/7 ve 48 örnek; döndürürler دندررلر 29b/7

ḳırañ / ḳıran "kenar" قيراكي 51b/3; قيراننده 55a/9

öñ / ön önine اونينه 64b/3; öñ اوكينه 7b/2 ve 51 örnek

tan / ṭâñ تن 53a/8; tañla طكله 43a/6

yalıncak / yalıñ يلنجق 64b/2; يالنجق 82a/7;

يالك 94a/5

yan / yañ يان 7b/6 ve 15 örnek

ياكده 88a/2

1.4. Şedde Yerine İki Harfin Yazılışı

Arapça kelimelerdeki şeddenin yazılışı düzenli değildir (Bkz. Tekleşme). İki örnekte şedde ile yazılması gereken kelimelerin iki harfle yazıldığı görülmektedir.

ittifâḳ اتتفاقي 16b/6; اتّفاقي 18b/7 ve 3 örnek

itisâl اتتصالوك 77b/2

1.5. Akkuzatif Ekinin Hemze İle Yazılışı

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıkça görüldüğü gibi metnimizde de 20 örnekte ünlü ile biten kelimelere eklenen akkuzatif ekinin hemze ve esre ile yazıldığını tespit ediyoruz. 1. örnekte ye harfi de araya yazılmaktadır:

bitiyi بتيء 22b/11 ve 2 örnek;

çeriyi چريء 13b/2 ve 3 örnek

Gelibolu'yı كالي بوليىء 28b/1

gemiyi	كمىء	49b/12	كمىء	52a/6, 52b/1
Germe'yi	كرمهء	100a/14, 100b/15		
ilçiyi	ايلچىء	99a/10		
Mustafa'yı (Bu örnekte hemze şüphelidir)			مصطفىء	40a/12
nâmeyi	نامهء	41a/8		
perdeyi	پردهء	2a/9		
sipahiyi	سپاهىء	13a/5		
Tañrı'yı	تكرىء	24b/8		
yiñiçeriyi	ييكى چرىء	84b/3		

Akkuzatif ekinin bu yazılışından yola çıkarak belki -y- yardımcı sesinin bir dönem kullanılmasında bir kararsızlık olduğu düşünülebilir. Her ne kadar Türkçe'de iki ünlünün bir kelimede yan yana bulunması mümkün değil ise de Eski Anadolu Türkçesi'nin bir çok yazmasında, hatta Osmanlı devresindeki bir çok yazmada karşımıza çıkan bu yazılış, şayet sadece bir imla özelliği değil ise -y- yardımcı sesinin kullanılışında bir kararsızlık devresi yaşandığını düşündürebilir (Bkz. Ünsüzlerin Düşmesi; -y- 〉 Ø).

1.6. Ayrılma Hali Ekinin Tenvinli Elifle Yazılışı

Metnimizde Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görüldüğü gibi ayrılma hali ekinin tenvinli elifle yazıldığı örnekler de vardır.

andan	اندًا	39b/4; beglikden	بكلكدًا	32a/12;
benden	بندًا	96b/2; ḫâbından	خابندًا	99b/8
işden	ايشدًا	95b/12; şafaḳdan	شفقدًا	91a/2
şâhdan	شاهدًا	11b/9; varaḳdan	ورقدًا	91a/2

İKİNCİ BÖLÜM
SES DEĞİŞMELERİ

İKİNCİ BÖLÜM

2. SES DEĞİŞMELERİ

2.1. SES DÜŞMESİ

Ses Düşmesi, bir kelimede kökteki veya bazı eklerdeki bir sesin çeşitli sebeplerle düşmesi hadisesidir. Ses Düşmesi, genellikle kelimeyi kısaltır (Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, sh. 58, İstanbul 1974; bundan sonra "Bangoğlu, TG" şeklinde kısaltılacaktır).

Ses Düşmesi bir kelimenin başında, ortasında, sonunda bulunan ünlü ve ünsüzlerin düşmesi biçiminde gerçekleşebilir. Ses Düşmesine uğrayan kelimeler Türkçe asıllı olabilecekleri gibi yabancı asıllı, alıntı kelimeler de olabilirler.

Manzum bir metinde Ses Düşmesini izleyebilmenin bazı zorlukları vardır. Bazen vezin gereği kapalı heceyi açmak için bir ünsüzün veya kelimeyi bir hece kısaltmak için bir ünlünün düşürüldüğü örneklerle karşılaşırız. Bu türlü Ses Düşmelerinin ne ölçüde telaffuzu yansıttığına veya ne ölçüde vezince gerekli geçici düşmeleri yansıttığına her zaman kolayca karar verilemez.

2.1.1. ÜNSÜZLERİN DÜŞMESİ

2.1.1.1. ġ 〉Ø

ḳayu "kaygı" ḳayu-sı قَايُوسِي (Başı k. düşer her birinüñ) 39b/1

ḳayġu قَيْغُو 4b/9, 75a/5

ḳayu kelimesinde ġ sesinin düşürülmesi Batı Türkçesinin ġ seslerini düşürmesinin ileri derecede bir örneği olarak görülebilir. Fakat ḳayġu örneklerinin de bulunması, belki de belli bir kararsızlık dönemi yaşandığı, daha sonra bugünkü şekillere doğru yönelindiği biçiminde yorumlanabilir.

Maġnisa "Manisa" مَغْنِيسَ 87a/12 ġ sesinin hece sonunda bulunmasına rağmen henüz düşürülmemesi kelimenin yabancı karakteri ile alakalı olmalıdır.

2.1.1.2 hemze 〉Ø

Bir gırtlak ünsüzü olan ve Türkçe'de Arapça'dan alıntı kelimelerde bulunan hemze Türk hanceresine yabancı bir sestir. Gırtlak çarpması ile oluşturulabilen,

zorlama bir gayretle ancak çıkartılabilen bir sestir. Bu özelliği dolayısıyla daima düşme eğilimi gösterir ve düşme uzunluğu bırakır (Banguoğlu, sh. 47; Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, Osmanlıca Grameri, sh. 26, İstanbul 1964; bundan sonra "Timurtaş, OG" şeklinde kısaltılacaktır). Uzun bir â sesinden sonra gelen hemze Türkçe'de söyleyişte kaldırılıp yerine bir yarı ünlü olan y getirilir (Jean Deny, Türk Dili Grameri, Tercüme: Ali Ulvi Elöve, sh. 77, İstanbul 1941; bundan sonra "Deny" şeklinde kısaltılacaktır).

Metnimizde hemzelerin yazılışının çeşitli kelimelerde belli bir düzenlilik içinde bulunmasından yola çıkarak bir çok kelimede düştüğünü söyleyebiliriz. Orjinallerinde sonlarında hemze bulunan kelimelerde, bir çekim ekiyle genişlediklerinde de hemzenin yazılmayışı bu sesin kelime sonunda söyleyişte tamamen düştüğünün delilidir.

Kelime ortasında hece sonunda bulunan hemzeler ise bir kaç kelimede yazılmamıştır. Fakat bu kelimelerde hemzenin düştüğüne işaret edebilecek bir değişiklik de gözlenememektedir. Esasen bu durumdaki örneklerin sayısı bir karara varmaya yetecek kadar da değildirler (3 kelimeyle toplam 4 örnek var).

Metnimizde hemze ile ilgili örnekler şunlardır:

Ortada Hece Sonunda Yazılmayan Örnekler

Me'mun	مَامون	7b/10	
me'vâ	مَاوايَه	68b/3	
suâl	سُوآل	13b05	(S. iderse Şah vire cevâbın)
	سُوآلي	57a/3	(Çü Şâhenşâh itdi bu s.)

Örneklerde görülebileceği gibi kelime her iki yerde de vezince ilk hecesi açık olması gereken konumdadır. Ayrıca hemze kürsüsü olan vav üzerine ötre harekesinin konulması hemzenin düştüğünü göstermektedir.

Ortada Hece Sonunda Yazılan Örnekler

me'külât	مَأْكُولَاتِي	25a/2
mü'min	مُؤْمِن	2b/2, 2b/13, 85b/213
re'îs	رَئِيس	48b/9 ve 6 örnek
te'hir	تَأْخِير	28b/12
Ye'cûc	يَأْجُوج	100a/14, 62b/4

Ortada Hece Başında Yazılmayan Örnek

meşûm مَشُوم 82b/9 Bu örnekte suâl سُؤآل kelimesinde de olduğu gibi hemze kürsüsü olan vav üzerine ayrıca ötre ile harekelenmiştir. Bu hareke değişimi hemzenin düştüğü şeklinde yorumlanabilir.

Ortada Hece Başında Yazılan Örnekler

mü'ebbed مُؤبَّد 47b/10

mü'eşşir مُؤثِّر 9a/5, 49b/5

mü'ezzin مُؤذِّن 87a/3

Kelime Sonunda

Yukarıda söylemeye çalıştığımız gibi kelime sonundaki bütün hemzeler düşürülmektedir. Kelime sonunda olduğu halde hemzeyi düşürmeyen sadece 2 örneğimiz vardır. Bunlardan biri Arapça kurulmuş bir tamlamanın birinci kelimesidir: şifâ'ul-kalb شفاؤُ القلب 9b/4 Burada hemzenin korunmasını tamlama sağlamış olmalıdır. Diğer örneğimiz mebde' kelimesidir: Mebde'idür مَبدَئ دُر 3a/2 Bu kelimede hemzenin asıl kürsüsü olan elif yazılmamış ve iyelik eki olan ye üzerine hemze konulmuştur. Bu yazılış metnimizde bir çok örneği olan akkusativ ekinin hemze ile gösterilmesine benzemektedir. Tek örnekte geçtiği için bir kanaate ulaşmak zordur. Sonlarında hemze düşen örnekler şunlardır:

ʿabâ	96b/8
aʿdâ	47b/11
ʿanâ	4a/5
ʿaṭâ	7a/12 ve 9 örnek
beḳâ	14a/11
belâ	95b/8 ve 4 örnek
bennâ	98a/7
binâ	96a/6, 97b/7
cezâ	6a/8 ve 2 örnek
duʿâ	4a/14 ve 18 örnek
edâ	93a/2
enbiyâ	4b/11 ve 3 örnek
esmâ	1b/5 ve 2 örnek
eşyâ	1b/9
evliyâ	15a/4, 6b/8
fenâ	10a/13 ve 3 örnek
fidâ	3a/9, 22a/6

ġazâ	6a/8 ve 43 örnek	
ġıdâ	11a/7	
ḫaṭâ	3b/10 ve 3 örnek	
havâ	61b/2 ve 4 örnek	
ifşâ	3b/3	
inşâ	41b/6, 884/4	
i'ṭâ	3b/3	
ḳażâ	14b/7 ve 7 örnek	
Kibriyâ	85b/12	
liḳâ	10b/14, 98b/3	
muḥayyâ	محيّا 99b/5 ve 2 örnek.	Kelime hemze düştüğü gibi ayrıca he 〉 ḫa değişmesi ile kalınlaşmıştır.
recâ	3b/10	
riyâ	85b/12	
ṣadâ	12a/14 ve 2 örnek	
ṣafâ	5b/4 ve 15 örnek	
ṣaḥrâ	12a/14 ve 5 örnek	
ṣalâ	87a/3	
seḫâ	91b/3, 59b/10	
semâ	10a/11, 71b/2	
sevdâ	9b/7 ve 3 örnek	
şey	şey-de شيده 1b/6;	şey-den شيدن 1b/5
vefâ	18a/12	
żiyâ	12a/4	
sû	sû-i ẓannı سوء ظنی	4b/14. Bu örneğimizde her ne kadar hemze yazılmış isede buradaki hemze, Farsça tamlamalarda kullanılan tamlama i'sine işaret ediyor olmalıdır. Vav üzerine konulan med ve ötre bunu düşündürmektedir.

2.1.1.3. l 〉 Ø

Türkçe'de düşmeye en yatkın seslerden biri l sesidir (Banguoğlu, TG, sh. 58 ve 61). Gazavatnâme'nin yazılmasından çok önce l düşmesi tamamlanarak yaygınlaşan getir-, otur- kelimeleri yanında ol, şol kelimelerinin de Gazavatnâme'de l seslerini düşürdüklerini tespit edebiliyoruz. Şol 29 örnekte kullanılırken şu 57 örnekte geçiyor. Bu duruma bakarak l sesinin düşürülmesinin ol, şol zamir ve sıfatlarında da epeyce ilerlediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

l sesinin zamirler dışında düşmesi örneği azdır. İki örneği vardır. Birinde vezin zarureti gibi görünen bir sebeple l sesi düşürülmüştür. Fakat Gazavatnâme gibi

bir toplulukta yüksek sesle okunup dinlenmek için yazılan bir eserde bu düşürmelerin bir şekilde yaşayan dilde karşılığı olabileceği düşünülebilir, aksi halde dinleyenlerce anlaşılamama durumu ortaya çıkacaktır. Ayrıca düşen l sesinin de kök ek birleşmesi ile ortaya çıkan ikiz ünsüz konumunda bulunması dikkat çekicidir.

bilik	"bil-lik"	(Daḫı hem bir b. ḳuşandı ol Ḫân)	61a/4
göñüler	"göñül-ler"	(Bu şi'ri g. hem yâd iderler)	7b/13

o	"o"	40 örnek;	ol	pek çok	
aña	"ona"	64 örnek			
anda	"onda"	58 örnek			
andan	"ondan"	71 örnek			
anı	"onu"	99 örnek			
anuñ	"onun"	122 örnek			
anuñ-çün	"onun için"	26 örnek			
anuñ-içün	"onun için"	2 örnek			
anuñ-la	"onunla"	3 örnek			
anuñ-lan	"onunla"	1 örnek			
anlar	"onlar"	41 örnek			
olar	"onlar"	12 örnek			
şu	"şu"	57 örnek;	şol	"şu"	29 örnek
şöyle 〈 şol ile	"şöyle"	39 örnek			

2.1.1.4. r 〉Ø

Eski Türkçe'den beri yer yer düşen r sesinin (Banguoğlu, TG, sh. 61) düşmeli gelişimini tamamlamış örneklerini (ḳuşak 〈 kurşağ; kuşan- 〈 kurşan-; kuşat- 〈 kurşat-; (Divan-ı Lugat-ı Türk Dizini, sh. 76); bile 〈 birle) kulanan Gazavatnâme'de r düşmesinin örneği yoktur. Fakat Farsça'da r'li ejderhâ şekli de bulunan kelime daima r'siz kullanılmaktadır.

ejdehâ "ejderha" 36b/1 ve 6 örnek

2.1.1.5. y 〉Ø

Türkçe'de y sesinin eklemede son derece önemli bir fonksiyona sahip olduğu bilinmektedir. Birleşmeyen gramer unsurlarının arasında birleşmeyi sağlayan bu ses; yardımcı ses (Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, sh. 145, İstanbul 1972;

bundan sonra "Ergin, TDB" şeklinde kısaltılacaktır.) ve koruma sesdeşi (Banguoğlu, TG, sh. 73) vb. olarak adlandırılmış ve türeyen bir ses olduğu söylenmiştir (Ergin, TDB, sh. 51; Banguoğlu, TG, sh. 73). Metnimizde bu y yardımcı ünsüzünün bir çok yerde düşürüldüğünü görüyoruz. Bu düşmelerin bir kısmı aruz vezninin açık hece ihtiyacı sebebiyle yapılmış olabilir. Fakat önemli bir kısmında vezin gerektirmediği halde y yardımcı ünsüzünün kullanılmadığını (düştüğünü veya türetilmediğini) görüyoruz. Daha çok i- fiilinin ekleştiği örneklerde yoğunlaşan bu durumu sadece aruz vezni ile izah etmek mümkün değildir.

Daha çok ses türemesi hadisesi olarak görülen -y- yardımcı ünsüzünün burada -y- düşmesi şeklinde ele alınması Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde çoklukla bugünkünden farksız bir biçimde kullanıldığının söylenmesindendir (Prof. Faruk K. Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, sh. 60, İstanbul 1977; bundan sonra "Timurtaş, ETT" şeklinde kısaltılacaktır).

Yardımcı ünsüzü düşüren örnekler dışındaki -y- düşmesi örneği metnimizde nadirdir. Farsça'dan alıntılanan ve hûy, hû biçiminde iki şekli de olan kelime metnimizde daima y'sizdir.

ḫû "huy" خو (melek-ḫû) 78a/9, 90b/7, 100b/10

Farsça kelimelerde birleşik isim ve sıfat yapımı sırasında -y düşmesi tabiidir (Timurtaş, E.T.T., sh. 63). Fakat metnimizde bu kökten genişleyen

ḫulı "huylı" خليدي ḫulı-ydı (Ḥalîmü'n-nefs hem nâzük h.) 56a/5

ḫulu "huylu" خلولر (Melek sîretlü hem ḥûrî h.) 14a/3

Kelimelerde vezin gereği kelimenin y'siz biçimi tercih edilmiş görünüyor.

ya "yay" یاسندن 80b/5 (Kader y. urur her er ayı)

yay 54a/8 ve 3 örnekte var.

-y- yardımcı ses düşmesi vezne bağlanabilecek örnekler

sözdeken "sözdeyken" سوزده كن

(Bular bu s. bir gişi nâgâh) 18b/11,237b/9

içdise "içtiyse" ايجديسه

(Tapuñ and i. ben ḳul varayın) 24b/4

idedi "ideydi" ايده دري

(Ki ṭahsîn i. görse Nîzâmî) 91a/6

birisidi "birisiydi" بيريسي دي

(Ki her b. şâḥib-ḳıranlar) 99b/12

ṭolıdı "doluydu" (Siniler ṭ. yağlu çörekler) طولدي 7b/7

-y- yardımcı ses düşmesi vezne bağlanamayacak örnekler

Yukarıdaki örneklerin aksine y düşmesi ile sağlanacak açık bir hece ihtiyacı bulnumayan konumlarda kullanılan kelimelerde belki de y olmadığı için ünlüler uzunluğu belirtmek için hareke yerine harf ile gösterilmişlerdir.

süñüle	"süngüyle"	سڭوله	(S. niçe Üngürüzi yıķdı)	68a/11
			(S. niçe kâfir yıķmışıdı)	77a/3
adıdı	"adıydı"	آدیدی	(Kim a. anuñ Sulţân Murâd Ḫân)	57a/1
delüdi	"deliydi"	دلودی	(Büyük banıdı likin key d.)	33b/10
düzetdidi	"düzelttiydi"	دوزتدیدی	(D. biri birine karşu)	214/1
gişidi	"kişiydi"	کیشی دی	(Daḫı hem ʿâķıl u dânâ g.)	59b/9
yaraķludı	"silahlıydı"	یرقلودی	(Anuñ gibi y. hem anlar)	67a01
			(Anuñ gibi yaraķludı‿Üngürüzler)	75b/4
işidi	"işiydi"	ایشی دی	(Her işüñ aşlını bilmek i.)	59b/9

Dönemin diğer bir çok eserinde de aslında böylesi kullanışlar görülmektedir. Tarama sözlüğündenmensur örnekler:

"Dünya kâfirlerine dünyada dizârını göster disedün دسرك ben senün sözün sımayadum."Tuhfet-ül Letâif, XV. yy.

"Eger bir canverin derisin dirile درله yüzeler..." Miftahü'l-Cenne, XV. yy.

(Tarama Sözlüğü, Cilt VII, sh. 76, 172, TDK Ank., 1974.)

2.1.1.6 n 〉Ø

tüfek	99b/3 ve 5 örnek
tüfekci	31a/11 ve 5 örnek
tüfenk	31b/12 ve 3 örnek

Kelimenin ilk şekli ve gelişimi konusunda farklı görüşler vardır. Banguoğlu kelimedeki -n- sesinin bir iç türeme ile ortaya çıktığını söylemektedir (Banguoğlu, TG, sh. 68). Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te kelimenin Farsça tufeng şeklinden alıntılandığı belirtilmiştir. Doerfer de kelimenin tufang 〉 tüfenk/tüfek gelişiminde olduğu kanaatindedir (Musa Duman, 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri, Basılmamış Doktora Tezi, sh. 26, İstanbul 1993).

2.1.1.7 d 〉Ø

Farsça'dan alıntılanan ve Farsça'da d'li şekilleri de bulunan bir kaç kelimenin yer yer vezin gereği d'siz biçimleri kullanılıyor:

dânişmen		(Görüp d. anı ḳıldı ṭaña)	22a/8
		(Didi d. iy ʿâlim-i ḍâl)	22a/10
	dânişmend	11b/3, 21b/8	
yâḫo		(Ṣanasın Rüstemidi y. Dârâ)	14a/2
		(Ṣanasın ʿÖmeridi y. Ḥaydar)	67a/9
	yâḫod	4a/10 ve 7 örnek	
ḫo		6b/11 ve 3 örnek	
	ḫod خُد	3a/9 ve 19 örnek; ḫod خُود	34b/8

2.1.1.8 z 〉Ø

Tek örnekte karşımıza çıkan z düşmesi büyük bir ihtimalle unutkanlık eseridir.

Üngürü	"Üngürüz"	Üngürü	(Virürler ü. anını oldem)	94b/12
	Üngürüz	6a/9 ve pek çok örnek		

2.1.1.9. Tekleşme

Türkçe'de kelime köklerinde aynı cinsten iki ünsüz yan yana bulunmaz (Ergin, TDB, sh. 66). Organik ikizleşme nadirdir ve sadece ağızlarda görülür. Ancak iç seste üretim, birleşim, ses değişmesi yollarıyla gelmiş oldukları belli veya çekimle karşılaşmış aynı cinsten iki ünsüze rastlanabilir (Banguoğlu, TG, sh. 62).

Çoğu Arapça'dan alıntılanan yabancı kelimelerdeki ikiz ünsüzler, bir çok kelimede belli gelişme safhalarından geçerek tekleşmişlerdir. İkiz ünsüzlerin tekleşmesi süreci oldukça erken başlamış olmalıdır.

Kelime sonlarında bulunan ikiz ünsüzler düşmüşlerdir. Esasen hiç bir dilde art arda gelen aynı cinsten iki ünsüzün kelime sonunda söylenebilmesi mümkün değildir. Arapça'da söz içinde tenvin bulunması kelime sonlarındaki ikiz ünsüzün söylenebilmesine imkan vermektedir. Sonlarında ikiz ünsüz bulunan çoğu Arapça asıllı kelimelerin Türkçe'de de tek başlarına bulundukları zaman tekleşen sondaki ünsüzlerinin ünlü ile başlayan ek veya ünlü ile başlayan fiille genişlediklerinde yeniden ortaya çıkması bundandır. Fakat metnimizde bazen ünlü ile genişledikleri durumlarda da ikiz ünsüzle biten kelimelerin bu ünsüzlerini göstermek için şedde işaretinin kullanılmaması, bir ihmalden kaynaklandığı düşünülemez veya aruz vezninin açık hece ihtiyacının zorlaması ile yorumlanamaz ise, ikiz ünsüzlerin

tekleşmesi süreci ile ve bu sürecin ortaya çıkardığı kararsızlık, karışıklık devresi ile alakalı olmalıdır.

Bazı kelimelerde ısrarla ve düzenli olarak şeddedin yazılması veya yazılmaması durumu ile, bazı kelimelerde ise bazen yazılıp bazen yazılmaması, tekleşmenin gelişme derecesini bütün kelimelerde tam bir kesinlikle belirleyebilmemizi zorlaştırmaktadır. Bu noktada kelimelerin ek almalarından ve aruz vezninden yararlanacak ve sadece ikili imlası olan kelimeleri kullanacağız.

İç Seste

babas ⟨ Yun. pappas (Redhouse) babas 46b/4, 46b/8

kere ⟨ kerre kerre كرّه 15b/6 ve 2 örnek

Kelime 78a/4'de كره şeklinde şeddesiz yazılmıştır. Fakat vezin gereği kerre okunmalıdır.

niyet ⟨ niyyet نيت 4b/1 ve 3 örnekte şeddesiz yazılan kelime, 78b/9 ve 2 örnekte şeddeli yazılmıştır. Fakat bütün örneklerde vezin gereği niyyet şeklinde şeddeli okunacak konumdadır.

neḳâre ⟨ a. neḳḳâre neḳare نقار 61a/13; نقاره 79b/9

şeker ⟨ şekker şeker شكر 3b/15 ve 4 örnek

Kelime 100b/4'de (Şe-kerden ṭatlu sözüñ cân-fiżâdur)

vezin gereği şeker okunmalıdır. Diğer 4 yerde ise şeddeli de (Şekker) okunabilir. 11b/6'da şekkerî-ler شكرّيلر örneği vardır.

ḳaba, kebe ⟨ İtal. cappa ḳaba قبايي 96b/8

kebe كباسن 29b/7

Son Seste

'âm ⟨ 'âmm 'âm عام 8a/1 ve 7 örnek

ber ⟨ berr ber-den بردن 29a/9

ber-de برده 71b/6

berr-e برّه 62a/10

ced ⟨ cedd ced-be-ced جد بجد 5a/8

cedd-üñdürür جدكدرر 57b/5

cedd جدّي 91a/8 (cedd-i revân)

dür ⟨ dürr dür-ler درلر 11b/13, 12b/4

fen ⟨ fenn   fen-de   فنده   35b/3

fenn-e   فنّه   4a/4

fenn-i   فنّي   4b/14

ḥad ⟨ ḥadd   had   حد   2b/1   (Bu örnekte kelime mısra sonundadır ve red رد kelimesi ile kafiyelidir.)

ḥadd-i   حدي   68a/3, 98b/12, 1004/2

ḥad-idi   حددي   7b/7

ḥad-dür   حددر   3a/13

ḥadd-e   حدّه   31a/10

ḥad-den   حدن   52a/13

ḥad-den   حدّن   91b/3 ve 3 örnek

Ḥaḳ ⟨ Ḥaḳḳ "Allah"   Ḥaḳ   حق   13a/4

حق   2b/3 ve pek çok örnek

Aruzun açık hece gerektirdiği yerlerde kullanılışı

Ḥaḳuñ (حقوڭ) esmâsı her şeyden degül kem.   1b/5

Yaradılmış Ḥaḳa (حقا) tesbih iderler.   1b/7

Koyup ḥalḳı Ḥaḳ-ıla (حقيله) olmışıdı.   94b/1 ve pek çok örnek

Ünlü ile başlayan ek alan bir kaç örnek:

Ḥaḳḳ-a   حقا   58b/4 ve 9 örnek

Ḥaḳḳ-ı   حق   73b/12, 77a/4

Ḥaḳḳ-uñ   حقوڭ   4a/12 ve 15 örnek

Ḥaḳḳ-ıla   حقيله   77b/1, 94b/1

Ḥaḳḳ-içün   حقيچون   4b/6, 65b/10

Şeddenin kullanıldığı tek örnek: Ḥaḳḳ-ısa   حقيسه

(Ne kim taḳdîr-i Ḥ. görelüm)   41b/12

ḥaḳ ⟨ ḥaḳḳ "ḥaḳ"   ḥaḳ-dur   حقدر   21b/10 ve 4 örnek

ḥaḳḳ-ı   حقي   44a/7

ḥaḳḳ-ında   حقنده   85b/6

ḥaḳḳ-ıyla   حقيله   67b/11

ḥaḳḳ-ıyçün   حقيچون   72b/6, 72b/7

Aruzun açık hece gerektirdiği yerlerde kullanılışı:

ḥaḳ-ınca   حقنجه   (Birez ol daḫı seyr itdi h.)   10a/4

ḥaḳ-ıyçün حقیچون (Ġazâ idenlerün cânı h.) 15a/4

Şeddeli tek örnek: ḥaḳḳ-ın حقّین 66b/3

ḥal ⟨ ḥall "çözme" ḥal حلْ 40a/5

ḥall-ide حلّ ایده 71b/11

ḫâṣ ⟨ ḫâṣṣ ḫâṣ خاصْ 69a/12 ve 3 örnek

ḫâṣ-larıdur خاصلریدر 59a/9

ḫâṣ خاص 4a/1 ve 13 örnek

ḫâṣ-ı خاصی 73a/9

Ḥay ⟨ Ḥayy "Allah" Ḥay حی 2a/3, 72b/6

Ḥay u Ḳâdir حیّ قادر 86b/9

Ḥayy u Ḳayyûm حیّ قیّوم 2a/11, 62b/5

let ⟨ lett "dövme" let لت 21b/6

(Bu vechile anı daḫı let‿itdi) 22a/13

per ⟨ perr "kanat" per-süz پرسز 86a/5

perr ü bâle پرّ باله 10a/15

red ⟨ redd "ret" red ردْ 2b/1

ṣaf ⟨ ṣaff "sıra, dizin" ṣaf صفْ 74b/1 ve 4 örnek

ṣaff-ı صفّی 61b/8 ve 2 örnek

Bu kelimenin 4 örnekte elif ile yazılması dikkat çekicidir. ṣâf-a صافه 47a/9; ṣâf u ṣâf-ı صاف و صافی 77b/5; ṣâf-ı صافی 89b/10; ṣâf-lar صافلر 82a/4

Elifin yazılmasını ikiz ünsüzlerin tekleşmesi sonucu ünlünün uzaması şeklinde yorumlayabiliriz.

şer ⟨ şerr "şerr" şer شر 82a/9

(Sanur ḫayr anı bilmez kim şer‿itmiş) 82a/9

şerr-üñ شرّك 100a/13

şerr-inden شرّندن 85b/5

şerr-iyle شرّیله 89b/1

şerr-e شرّه 85a/5

şerr olsa شرّ اولسه 85a/5

ṭîb ⟨ ṭıbb "tıp" ṭîb طیبْ 19a/12

Kelimede ikiz ünsüzlerin tekleştiğini, be üzerine konulan cezm yanında ı sesinin uzatılışından da anlıyoruz.

ẕem ⟨ ẕemm   zem   ذم   24b/10

zemm itdüklerine   ذمّ   83b/9

2.1.2. ÜNLÜLERİN DÜŞMESİ

Kelimede bir ünlünün düşmesi bir hecenin ortadan kalkması demektir. Bunun sonucu olarak da o seslinin birleştirdiği ünsüzler komşu hecelere mal olur (Banguoğlu, TG, sh. 63).

Ünlü düşmesi Türkçe ve alıntı kelimelerde görülebilen bir ses hadisesidir. Bilhassa yabancı kelimelerdeki ünlü düşmeleri sonucu meydana gelen değişiklikler, bu kelimelerin asıl biçimlerinin tanınmasını zorlaştırır. Böylece yabancı kelimeler Türkçe ses düzenine uygun hale gelirler.

Manzum bir metinde aruz vezni, kimi zaman, ünlü düşürme yoluyla kelimelerin bir hece kısalmalarına yol açabilir, bu biçimdeki düşmeler geçicidir.

Kelimelerdeki ünlü düşmeleri, daha bir çok ses hadisesinde olduğu gibi, şüphesiz öncelikle konuşma dilinde ortaya çıkar, zamanla yazı dilini de etkiler. Fakat imlânın kalıplaşması ses hadiselerini izleyebilmeyi zorlaştırmaktadır. Kalıplaşan imlâ dışındaki kimi yazılışları yorumlayarak ses düşmelerini izlemeye çalışacağız.

2.1.2.1. Orta Hece Düşmesi

Türkçe'nin orta heceleri vurgusuzdur. Bu vurgusuz orta hecelerde bulunan ünlüler kullanılışta sık sık düşerler. Bu kullanılıştaki düşmeler, belirli bir sıklıkla kullanılan kelimelerin zamanla kısalmalarına, ilk biçimlerinin unutulmasına ve nihayet kelimenin bu kısalmış biçiminin asıl kelimenin yerini almasına yol açabilirler. Başlangıçta ekleme sırasında ortaya çıkan ve eklemenin kaldırılması ile tekrar eski ilk biçimlerini alan kelimeler, ekli biçimleri yaygınlaşınca kalıcı düşmeye uğramış sayılırlar.

Orta hece düşmesi yabancı kelimelerde de görülür.

2.1.2.1.1. Türkçe Kelimelerde Kalıcı Düşme

aşla- ⟨ aşıla-   aşlar   9a/12, 47a/13

ayru ⟨ ayıru   "ayrı"   ayru   18b/1, 47b/6

ayruḳ ⟨ ayıruḳ   "artık, bundan sonra"   ayruḳ   87b/1

ayruluḳ < ayıruluḳ "ayrılık" ayruluğa 93b/1

beñze- < beñize- "benze-" beñzer 6b/10 ve 7 örnek

beñzer < beñizer "benzer" beñzer 91b/2 ve 4 örnek;

beñzeridi 59b/10; beñzerlerinden 65a/11

birbiri < biri biri "birbiri" birbiri 38b/12, 55b/6;

birbirin 55a/9; birbirine 95a/2 ve 5 örnek;

birbirinüñ 42a/11

çevre < çevire (Banguoğlu, TG, sh. 63) çevre 74a06

dilenci < dilenici dilenci 21b/4

dilencilik < dilenicilik dilencilik 22a/5

dirlik < dirilik dirlik 66b/2, 77b/1

diri 37a/7 ve 5 örnek

eylük < eyülük "iyilik" eylük 43b/3 ve 6 örnek

eyü 93a/2 ve 17 örnek

göynüklü < göyünüklü "yanık, yakıcı" göynüklü 10a/6

göyin- 66b/6

ḳaynat- < ḳayınat- ḳaynadur 29a/10

ḳarşu < karışu (Banguoğlu, TG, sh. 63) ḳarşu 11a/12 ve 19 örnek

oğlan < oğulan oğlan 45a/11

oyna- < oyuna- oyna- 46b/2 ve 3 örnek

oynat- < oyunat- oynat- 29a/10, 71b/10

Ṣarḫân < Ṣâruḫân Ṣarḫân 90a/8

uğra- < uğuraş uğra- 70a/5

uğraş < uğuraş "savaş" uğraş 66a/11, 69b/6

uğraş- < uğuraş- uğraş- 88b/9 ve 2 örnek

uğrı < uğurı "hırsız" uğrı 91a/5

uyḳu < uyuḳu uyḳu 96a/1 ve 4 örnek

üzre < üzere üzre 1b/7 ve 8 örnek

üzerleri 24b/12

yañlış < yañılış yañlış 24a/2

yañıl- 24a/4 ve 2 örnek

yügrük < yügürük "yürük, çok koşan" yügrük 70b/11

yügür- 15a/8, 77b/11

Orta Hece Düşmesine uğramamış bugünden farklı kelimeler:

geyesi	"giysi"	geyesi	57b/2
yaluñuz	"yalnız"	yaluñuz	8a/12 ve 2 örnek

2.1.2.1.2. Eklerde Düşme

İçin, ile edatları ve i- fiili eklendikleri gramer kelimelerinde ilk ünlülerini bazen düşürürler. Bu düşme için, dışında, günümüzde karışık kullanıldığı gibi, metnimizde de karışık kullanılmaktadır. Gerçi eski metinlerde bu kelimelerin ilk sesi ve eklendikleri kelime ile araya giren -y- sesinin aynı harf işareti ile gösterilmesi, tam tespit edilmesini zorlaştırmaktadır; ama harekeler yanında manzum bir metinde aruz vezni de bu düşmeleri tespit etmede yardımcı olmaktadır.

-alı/-eli zarf-fiil ekinin, -dan/-den ayrılma hâli eki ile birleştiği durumlarda, bu ekin son ünlüsünün de düşürüldüğünü görmekteyiz.

2.1.2.1.2.1. -alı/-eli + -dan/-den

-alı/-eli zarf-fiil eki, ayrılma hâli eki -dan/-den ile birleştiği dört örneğin tamamında sonundaki ünlüyü düşürüyor.

olaldan < ol-alı-dan	olaldan	44b/5
yaradılaldan < yaradıl-alı-dan	yaradılaldan	5a/7
geçelden < geç-eli-den	geçelden	44b/11, 86b/11

-alı/-eli ayrılma hâli eki -dan/-den ile birleşmediği iki örnekte ise son ünlüsünü düşürmüyor:

olalı < ol-alı	olalı (peyẕâ o.)	11b/4
görmeyeli < görme-y-eli	görmeyeli	8b/9

2.1.2.1.2.2. İle Edatının Ekleşmesi

İle edatının il- fiilinin zarf-fiil şekli olduğunda bütün dilciler müttefiktir. Bu edat asli şeklini korumuştur, fakat Türkçe'nin bazı sahalarında -n vasıta hâli eki yerine geçtiği için hem i ilk sesini kaybetmiş, hem de -la,-le şeklinde ahenge uyarak ekleşmiştir. Bilhassa Batı Türkçesinin Osmanlı ve Türkiye Türkçesi devrinde -la, -le şekilleri çok yaygındır. Fakat bugünkü Türkçe'de bile, ile ve -la/-le şekilleri yan yana karışık kullanılmaktadır (Dr. M. Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde

Edatlar, sh. 45-46, İstanbul 1971; Bundan sonra "Hacıeminoğlu, TDE" şeklinde kısaltılacaktır).

İle edatının kelimelere çeşitli fonksiyonlarla katıldığı, eklendiği durumlarda ilk sesini bazen düşürdüğü, bazen arada bir koruyucu -y- sesine dönüştüğü malumdur. Metnimizdeki durum şöyledir:

a) Ünsüz + ıla/ile (Harf ve hareke ile yazılanlar)

aġ-ıla	100a/4
ʿaḳl-ıla	42b/6 ve 85a/9
altun-ıla	53b/14
budluġ-ıla	63a/10
devlet-ile	63a/5
dil-ile	62b/9
Ḥaḳ-ıla	77b/1, 94b/1
ḥâl-ile	93b/12 ve 4 örnek
ḥarâm-ıla	16a/1
ḫâṣ-ıla	43a/12
ḫaṭṭ-ıla	10b/10
heybet-ile	80b/3
ʿiyş-ile	88a/8
inṣâf-ıla	5a/6
iden-ile	95a/13
ʿizzet-ile	97a/9
sancaġ-ıla	100a/4
ʿunf-ıla	21a/10 ve çeşitli kelimelerde 109 örnek

b) Ünsüz + ıla/ile (Hareke ile yazılanlar)

ʿaḳl-ıla	5b/7 ve 5 örnek
at-ıla	67a/1, 74a/2
âvâz-ıla	10a/5 ve 2 örnek
ʿazl-ile	19b/7
ins-ile	14a/12
iʿzâz-ıla	90b/10
ḫalḳ-ıla	93b/8 (خلقله)
ḫamr-ıla	93b/7
ḫâṣ-ıla	28b/9
ḥilm-ile	93b/10
ulaġ-ıla	41a/7
taʿcîl-ile	66b/11
tıġ-ıla	64b/12

ṭopluġ-ıla 78b/1
Türkler-ile 46b/6
ġayş-ıla 12a/13
eylük-ile 70a/3
er-ile 27b/4
begler-ile 16a/8
salamatlıġ-ıla 27b/7, 87a/10
ve çeşitli kelimelerde 32 örnek

c) Ünsüz + -la/-le

aduñ-la 3b/6, 3b/9
ʿadlün-le 17b/3
benüm-le 59a/8, 90b/6
bunuñ-la 20a/4
can-la 95a/1
çeriñ-le 29a/12
düşmen-le 78a/7
elüm-le 16b/12
er-le 37a/12
gözüñ-le 27b/4
ʿışḳuñ-la 10a/15
İsfat-la 25b/5, 26a/11
köçek-le 10b/7
leşker-le 92a/6
luṭfuñ-la 86a/9
maʿrifet-le 94b/1
pişrev-le 12b/5
raḥmetüñ-le 86a/11
senüñ-le 27b/8, 47b/9
sinüñ-le 90b/6
sözüñ-le 17b/3
ṭañ-la 43a/6
ṭapuñ-la 48b/1
tefaʿʿum-la 80a/5
vücûduñ-la 57a/5
yaduñ-la 3b/6
zâtuñ-la 71b/7

d) Ünlü + -yıla/-yile يِلَه **(İki harf ve hareke ile)**

aḳça-yıla 62b/12
ayaġı-yıla 15b/8

çeri-yile	15a/10
ehli-yile	20b/6
evleri-yle	87b/9
gice-yile	39a/12
ḫalḳı-yıla	51b/1 ve 2 örnek
ıssı-yıla	21b/1
ṣafâ-yıla	5b/4
sûreti-yile	39b/13
şâẓı-yıla	51b/10
şive-yile	11b/14
tozı-yıla	5a/13
Yanko-yıla	21a/1
yaşağı-yıla	59b/11

e) Ünlü + yıla/-yile **(Bir harf ve hareke ile)**

dili-yile	17b/4
eli-yile	63b/2
gemi-yile	48a/7
gice-yile	46a/13
sevdâ-yıla	9b/7

f) Ünlü + -yla/-yle

Anoṭolı-yla	70b/13
biri biri-yle	31a/3, 46b/3
bitisi-yle	29a/8
çeri-yle	24a/13
çerisi-yle	23b/13 ve 2 örnek
devleti-yle	23b/13 ve 2 örnek
envâʿı-yla	3b/6, 20b/10
fitne-yle	11b/2
gemi-yle	46b/8
gişi-yle	15b/4, 67b/7
göbegi-yle	70b/9
gülleri-yle	3b/9
ḥaḳḳı-yla	67b/11
ḥâli-yle	4b/12
ḫonı-yla	12a/8
ḳulları-yla	72a/2
ḳuvveti-yle	95b/5
leşkeri-yle	100b/8
nedîmeleri-yle	6a/14

nûrı-yla 60b/7
sözi-yle 46a/9
şeri-yle 89b/1
şişi-yle 67b/7
zamânı-yla 11b/8

9) Ünlü + -la/-le

'adlı-la 5a/4 (عدلله)
dili-le 22b/4
derdi-le 89b/3
sünü-le 68a/11, 67a/3
Yanko-la 69a/1

2.1.2.1.2.3. İçün Edatının Ekleşmesi

Türkiye Türkçesinde bugün için biçimiyle kullandığımız bu son çekim edatı, uç "sebep" kelimesinin -n vasıta hâli ekiyle kalıplaşması sonucu oluşmuş görünmektedir (Hacıeminoğlu, TDE, sh. 98).

Eski Türkçe'de uçun/içün biçimindeki edat Eski Anadolu Türkçesi devresinden sonra üçün 〉 içün 〉 için gelişmesini göstermiştir. Osmanlı devresinin sonlarına doğru kelimenin için biçimini kazandığı söylenebilir. Bu edat, ile gibi arkasına geldiği kelimelere ekleşme eğilimindedir. Bugün stardart Türkiye Türkçesinde ekleşmeyen kelime, hem tarihi devirlerde, hem de bugünkü bazı ağızlarda ekleşmiş olarak kullanılmaktadır (Ergin, TDB, sh. 370).

Metnimizde daima arkasına geldiği kelimeye ekleşmiş biçimiyle yazılmıştır. Bazen vezin gereği ilk ünlüsünü düşürürken, bazen de bir -y- sesi türemesine yol açmaktadır.

a) Ünlü + y + çün

cânı-y-çün 91b/12, 62b/13
düzdügi-y-çün 97b/2
ġayreti-y-çün 80a/12
ne-y-çün 22a/11, 29a/11
ḥaḳı-y-çün 15a/5 ve 4 örnek

Kelimedeki ikiz ünsüzlerin tekleşmesi bir örnek dışında vezin gereğidir.

ḥürmeti-y-çün 15a/3
'izzeti-y-çün 15a/3
ḳovduġı-y-çün 13a/7
şıġınduġı-y-çün 59a/3

b) Ünlü + y + içün

cânı-y-içün	15a/4
ġazâ-y-içün	14b/12 ve 2 örnek
ḥaḳḳı-y-içün	72b/7
îmânı-y-içün	15a/4
ne-y-içün	28b/8; 46a/1

c) Ekleşip Ünlüyü Düşürmeyen Örnekler

cân-içün	35a/9
dîn-içün	71b/8
ġayret-içün	69b/8
görmek-içün	8b/12
Ḥaḳ-içün	4b/6, 65b/10
ḥâl-içün	56b/2
itmek-içün	7a/6, 64a/1
ḳazanç-içün	64b/1
ḳurbân-içün	35a/9
Muḫtâr-içün	77a/7
sizüñ-içün	30b/9
var-içün	77a/7
Ye'cüc-içün	100a/14
anuñ-içün	49a/1, 97a/5 (anuñ-çün 1b/5 ve 24 örnek)
anuñ-içün	1b/5 ve 24 örnek

2.1.2.1.2.4. i- (i-mek) Fiilinin Ekleşmesi

Eski Türkçe'deki er- şeklinden değişerek Eski Anadolu Türkçesi devresinden itibaren i- şeklinde ve çoğu zaman ekleşerek kullanılan bu fiilin kökü erimiştir (Banguoğlu, TG, sh. 474). Çok zaman i- kökü orta hecede kaldığı için düşer (Timurtaş, ETT, sh. 133).

Fiil hem isim, hem fiil şekillerinin sonuna gelir (Ergin, TDB, sh. 314).

i- kökü Batı Türkçesinin başından beri düşme temayülündedir. Ünsüzlerden sonra umumiyetle düşürülmekte, ünlülerden sonra ise arada bir -y- bırakmaktadır (Ergin, TDB, sh. 318).

Koruyucu -y- sesinin dönemin bir çok eserinde olduğu gibi Gazavatnâme'de de zaman zaman kullanılmaması, i- fiil çekimindeki en enteresan durumdur.

i- fiilinin ayrı bir kelime olarak yazıldığı hiç bir örneğimiz yoktur.

Görülen Geçmiş Zaman (i-di)

A) Fiillerle

EKLEŞİP ÜNLÜYÜ DÜŞÜREN ÖRNEKLER

a) Görülen Geçmiş + ler + dı / di (-d° + l°r + -dı/-di)

ṭağıldı-lar-dı	74a/6
ṭurdı-lar-dı	33a/12
kesdi-ler-di	15b/6
gönderdi-ler-di	90b/10
gördi-ler-di	33a/11
geldi-ler-di	82a/11, 90b/10
başdı-lar-dı	15b/6

b) Görülen Geçmiş + Çeşitli Kullanılışlar

düzetdi-di	21a/1	(d. biri birine ḳarşu)
işitdü-ñiz-di	46a/2	(i. kim ol Tekür iti)
itdü-ñiz-mi-y-di	95b/8	(Kimesneye‿it. belâ siz)

c) Geniş Zaman + -dı/-di (-°r + -dı/-di)

bandur-ur-dı	79b/8
bat-ar-dı	79a/1
bekle-r-di	51b/6
biç-er-di	39a/4
bil-ür-di	4a/16 ve 2 örnek
bin-er-di	77b/11
bul-ur-dı	71b/1
çal-ar-dı	9a/8 ve 2 örnek
çalın-ur-dı	64a/11
çek-er-di	31a/3 ve 2 örnek
çıḳ-ar-dı	76a/7
çıḳar-ur-dı	12b/4

düz-er-di	61b/8, 73a/2
eyd-ür-di	9a/9
eyle-r-di	74b/11 ve 4 örnek
geç-er-di	12b/10 ve 3 örnek
gel-ür-di	45a/2, 67a/2
gez-er-di	61b/8
gid-er-di	53a/8 ve 3 örnek
göç-er-di	46a/13
gör-ür-di	19b/4, 73a/3
göril-ür-di	6b/4
götür-ür-di	53a/11, 61b/10
güd-er-di	5a/6
ḥayḳır-ur-dı	65b/11
iç-er-di	12b/10 ve 2 örnek
id-er-di	72b/13 ve 27 örnek
idil-ür-di	47b/3
iñreş-ür-di	67a/12
ir-er-di	76a/11
iste-r-di	74b/12
ḳaç-ar-dı	70a/10 ve 5 örnek
ḳamaş-ur-dı	55b/9
ḳatlan-ur-dı	98b/1
kes-er-di	77a/10
ḳıl-ar-dı	95a/9 ve 2 örnek
ḳıl-ur-dı	5b/2 ve 6 örnek
ḳıñraş-ur-dı	67a/12
ḳır-ar-dı	83b/2
ḳıvan-ur-dı	54a/11
ḳov-ar-dı	73a/7
ḳur-ar-dı	6a/16
nid-er-di	12b/11

ol-ur-dı	67b/3 ve 3 örnek
otur-ur-dı	34b/10, 58b/9
sakın-ur-dı	80b/10
şal-ar-dı	9a/8
şan-ur-dı	19b/2, 50b/12
sev-er-di	91b/2
sök-er-di	53a/8
şun-ar-dı	7b/4
şunıl-ur-dı	12b/10
sür-er-di	6a/16, 25a/8
süril-ür-di	6b/4
ṭal-ar-dı	12b/3
ṭokın-ur-dı	80b/6, 80b/7
ṭur-ur-dı	12b/11
ur-ur-dı	73a/8 ve 5 örnek
yandur-ur-dı	79b/8
yar-ar-dı	78a/3
yat-ur-dı	38b/12 ve 2 örnek
yaz-ar-dı	73a/2
yıķ-ar-dı	67b/4
yilebi-r-di	49a/4
yüri-r-di	65a/4
yürü-r-di	33b/4 ve 9 örnek

d) Geniş Zaman + -düm (-er + -düm)

çek-er-düm	17a/1
id-er-düm	5a/1 ve 2 örnek

e) Geniş Zaman + l°r + -dı/-di (-°r + -l°r + -dı/-di)

çeker-ler-di	42a/10
geyür-ler-di	80b/8
görür-ler-di	91b/5

ḳılur-lar-dı	80b/9
oturur-lar-dı	93a/6

f) **Olumsuz Geniş Zaman + -dı/-di (-m°z + -dı/-di)**

bilimez-di	24a/5, 39a/5
bulmaz-dı	34b/6, 39a/6
düşmez-di	78a/9
görinmez-di	67a/1
götürmez-di	20b/9
gülimez-di	39a/5
işitmez-di	19b/5
ḳaçamaz-dı	79a/1
ḳalmaz-dı	6b/9
olmaz-dı	7b/1
virmez-di	78b/3
yazılmaz-dı	56a/9

g) **Olumsuz Geniş Zaman + -dük (-m°z + dük)**

virimez-dük	67a/3

h) **Öğrenilen Geçmiş Zaman + -dı/ -di (-m°ş + -dı/-di)**

başmış-dı	74b/13
binmiş-di	14a/4
bulmış-dı	94a/13, 99b/7
çıḳmış-dı	64b/11, 79b/7
dutmış-dı	73a/7
düşmüş-di	16a/12, 75a/1
düzmiş-di	6b/9
düzetmiş-di	20b/11, 55b/12
eylemiş-di	63a/7, 73a/4
geçürmemiş-di	12b/4
gelmiş-di	32a/2, 32a/7
geymiş-di	63a/10, 78a/12
görmemiş-di	7a/16, 63b/4

ışmarlamış-dı	24a/8
irişmiş-di	36a/12, 61b/2
itmiş-di	72a/1 ve 4 örnek
irmiş-di	61b/2 ve 2 örnek
ḳalmış-dı	38a/4 ve 2 örnek
ḳomış-dı	34b/3
ḳurılmış-dı	100a/8
olmış-dı	61b/3 ve 6 örnek
oturmış-dı	6b/1
ṣaḳlamış-dı	40b/13
ṣalmış-dı	46a/2
ṭalmış-dı	39a/7
ṭayamış-dı	60a/10
ṭolmış-dı	38b/11
ṭoymış-dı	89a/5
ṭurmış-dı	99b/8
unıtmış-dı	61b/1
uyımış-dı	60a/10
yanmış-dı	89b/3
yaraḳlamış-dı	40b/13
yaşamış-dı	68b/9, 71b/12
yazmış-dı	27b/13
yazılmış-dı	61a/1, 67b/10
yimiş-di	77a/11

ı) Öğrenilen Geçmiş Zaman + -dum; -duñ (-m°ş + -dum; -duñ)

ışmarlamış-dum	89b/9
oturmış-dum	4b/4
ṣaḳlamış-duñ	75a/8

i) Öğrenilen Geçmiş Zaman + lar + -dı/-di (-m°ş + l°r + -dı/-di)

oturmış-lar-dı	89a/4
yimiş-ler-di	34b/4

j) Öğrenilen Geçmiş Zaman + -dı/-di (-ıp + -dı; -durur-dı)

ol-ıp-dı	13b/12
ol-ıp-durur-dı	12b/2

k) İstek + y + -dı/-di (-a/-e + y + -dı/-di)

bulımaya-y-dı	73a/5
bile-y-di	53a/12
giremeye-y-di	73a/5
geçüre-y-di	19b/11
geçe-y-di	51a/12, 51b/5
göçüre-y-di	19b/11
göçe-y-di	51a/12
ḳıra-y-dı	68b/11 ve 2 örnek
ola-y-dı	70b/5, 80b/6
olmaya-y-dı	83b/7
ṭura-y-dı	87a/9
ṭola-y-dı	28a/10, 70b/5
ura-y-dı	87a/9
yüriye-y-di	98a/5, 68b/11

l) İstek + ler + di (-e + -ler + -di)

ide-ler-di	15b/1

m) İstek + -y + -dum/-düm; -duñ/-düñ; -duḳ/-dük

ura-y-dum	24a/3
uġraşa-y-dum	16b/9
uşa-y-dum	16b/9
vara-y-dum	24a/3
geçe-y-düñ	27b/5
göre-y-düñ	70b/7
içe-y-düñ	27b/5
ide-y-düñ	90b/2
kese-y-düñ	28a/5
ṣana-y-duñ	100a/8 ve 2 örnek
ṭura-y-duñ	70b/7

yıḳa-y-duñ 100b/2

ide-y-dük 13a/3

vara-y-duḳ 13a/3

n) Şart + yâ + -duñ

oynatmasa-y-duñ 71b/10

EKLEŞİP ÜNLÜYÜ DÜŞÜRMEYEN ÖRNEKLER

a) -mış + -ıdı/-idi

baş-ṁış-ıdı	59b/11
buyur-mış-ıdı	31b/5, 68b/10
çıḳ-mış-ıdı	45b/7, 77a/3
dut-mış-ıdı	48b/7, 76a/10
düz-miş-idi	53a/6, 56a/9
geç-miş-idi	97b/1, 56a/13
gel-miş-idi	40a/11, 89a/3
gey-miş-idi	57b/2
gir-miş-idi	54b/4 ve 2 örnek
git-miş-idi	38b/1 ve 6 örnek

ve çeşitli kelimelerle aynı özellikte 90 örnek var.

b) -m°ş + -l°r + -ıdı/-idi

geçürmişler-idi	54b/5
gelmişler-idi	51b/4, 70b/4
gitmişler-idi	93a/9
görmişler-idi	34b/2, 73a/10
irmişler-idi	13b/4 ve 2 örnek
itmişler-idi	80b/11
ḳırmışlar-ıdı	36b/2
ḳomışlar-ıdı	7b/6, 98a/13
şalmışlar-ıdı	16a/11
ṭalmışlar-ıdı	16a/11
virmişler-idi	13b/4
yazmışlar-ıdı	54b/8

c) -°r + -ıdı/-idi

beñzer-idi	20a/1
bilür-idi	97a/11 ve 4 örnek
çalar-ıdı	68b/1
düzer-idi	97a/11
eyler-idi	19b/5, 74b/12
gezler-idi	65a/1
gözler-idi	65a/1, 73a/8
ister-idi	34b/12
ḳamaşur-ıdı	75b/4
ögütler-idi	55a/9
sever-idi	57a/12
ṣoylar-ıdı	47b/1
söyler-idi	47b/1

d) -°r + -l°r + -ıdı/-idi

iderler-idi	51b/5, 80b/10
iverler-idi	54a/13
ḳılurlar-ıdı	47b/7
sizerler-idi	97b/10
ṭonanurlar-ıdı	50b/6

e) -m°z + -ıdı/-idi

bilmez-idi	19b/3 ve 2 örnek
gelmez-idi	45a/3
görinmez-idi	34b/8
ḳanmaz-ıdı	50b/11
ṣanmaz-ıdı	50b/11
ṭurımaz-ıdı	83b/3
yorulmaz-ıdı	81b/13

f) Çeşitli Çekimlerde Ekleşmeyen Diğer Örnekler

getürmeye-y-idi	46a/12
götüre-y-idi	6b/13
ola-y-ıdı	34b/5, 45b/2

ura-y-ıdı 32b/1

itdiler-idi 42a/7

olsunlar-ıdı 9b/12

işit-düñ-idi 51a/8

iste-r-idük 62b/2; gör-e-y-id üñ 83b/3

B) İSİMLERLE

EKLEŞİP ÜNLÜYÜ DÜŞÜREN ÖRNEKLER

a) -Ünsüz + -dı/-di

bülbül-di	10a/2	oḳ-dı	20a/11
çoḳ-dı	54a/8	on biñ-di	55b/4
degül-di	39b/5	‘Ömer-di	54b/2
geçmek-di	51a/8	var-dı	78a/2 ve 3 örnek
‘İsâ Beg-di	78a/1	Yıldırım-dı	57a/12
mâyil-di	20a/11		

b) -lar/-ler + -dı/-di

âzâdeler-di	6b/7
bunlar-dı	55a/3
sünnîler-di	43a/8
şehzâdeler-di	6b/7

c) Ünlü + -dı/-di

adı-dı	(Kim a. anuñ Sulṭan Murâd Ḫân)	57a/9
birisi-di	(Ki her b. şâhib-ḳıranlar)	99b/12
delü-di	(Büyük bânıdı likin key d.)	33b/10
yaraḳlu-dı	(Anuñ gibi yarakludı‿Üngürüzler)	75b/4
	(Anuñ gibi y. hem anlar)	67a/1
ṭolı-dı	(Siniler ṭ. yağlu çörekler)	7b/7
işi-di	(Her işüñ aşlını bilmek i.)	59b/9
gişi-di	(Daḫi hem ‘âḳıl u dânâ g.)	59b/9

d) Ünlü + y + -dı/-di

atası-y-dı 20a/12

begler begi-y-di	56a/2, 66a/2
bu mı-y-dı	70a/11
çini-y-di	7b/5
ḫulı-y-dı	56a/5
işi-y-di	21b/2 ve 2 örnek
gişi-y-di	21b/2, 564/8
ḳulı-y-dı	56a/5, 66a/2
ṭolı-y-dı	25a/5
cem'iyyeti-y-di	54a/3

İSİMLERLE EKLEŞİP ÜNLÜYÜ DÜŞÜRMEYEN ÖRNEKLER

a) Ünsüz + -ıdı/-idi

'ayân-ıdı	55a/12
artuġ-ıdı	54a/10
altundan-ıdı	7b/3
Ahmed-idi	47a/1
âhin-idi	56a/7, 73a/9
bol-ıdı	25a/5
beg-idi	56a/1, 59b/12
Bedr-idi	83b/5
bân-ıdı	33b/10
cân-ıdı	27b/2
itmek-idi	93a/5 ve çeşitli kelimelerle benzer 99 örnek

b) -lar/-ler + -ıdı/-idi

'âḳıllar-ıdı	60a/11
bular-ıdı	55a/2
ġâfiller-idi	60a/11
ġâzîler-idi	78a/2
ḳâyimler-idi	93a/7
kimler-idi	76b/3 ve 3 örnek
şâyimler-idi	93a/7

yigitler-idi	55a/9		
yorġınlar-ıdı	37b/11		

c) Ünlü + y + -ıdı/-idi

ʿÂlî-y-idi	59b/8	ġavġası-y-ıdı	100b/6
ʿâşî-y-idi	100b/6	gibi-y-idi	77b/10
atlu-y-ıdı	55b/5	gice-y-idi	50a/6
begi-y-idi	45a/4, 77b/4	gişi-y-idi	19a/13, 50a/9
bu-y-ıdı	98a/4 ve 6 örnek	ḫalḳı-y-ıdı	54b/7
cânı-y-ıdı	24a/7	heybetlü-y-di	55b/5
cumʿa-y-ıdı	91a/5	ḫışmı-y-ıdı	33b/11
deñlü-y-idi	78a/8	işi-y-idi	19a/13
dikme-y-idi	82a/8	ʿilminde-y-idi	19a/12
divânı-y-ıdı	42a/4	ḳulı-y-ıdı	47a/1, 5b/12
dökme-y-idi	82a/8	ḳulları-y-ıdı	59b/6
göynüklü-y-idi	10a/6	ne-y-idi	90b/2
oğlı-y-ıdı	78a/2	Şumlu-y-ıdı	39b/6
ṣaffı-y-ıdı	54a/1	Yanko-y-ıdı	24a/7
sözlü-y-idi	91b/1	yüzlü-y-idi	91b/1
sünnî-y-idi	43a/9		

ÖĞRENİLEN GEÇMİŞ ZAMAN (i-miş)

A) Fiillerle

id-er-miş	97b/9

EKLEŞİP ÜNLÜYÜ DÜŞÜRMEYEN ÖRNEKLER

eyler-imiş	100a/12
görmiş-imiş	32b/3
itmez-imiş	64a/4

B) İsimlerle

EKLEŞİP ÜNLÜYÜ DÜŞÜRMEYEN ÖRNEKLER

rençber-imiş	21b/3
var-ımış	94b/9
yigirmi biñ-imiş	75b/13
yügrüg-imiş	70b/11

ŞART (i-se)

A) Fiillerle

a) Geniş Zaman + -sa/-se (-°r + -sa/-se)

bilür-se	93b/6	ḳalur-sa	4a/10
çıḳar-sa	90a/1	ḳılur-sa	30a/15 ve 5 örnek
düşer-se	10a/11, 12a/7	olur-sa	69a/13 ve 8 örnek
eyler-se	18a/2	ölür-se	4a/10
gelür-se	17b/9, 72a/2	şanur-sa	89b/5
görür-se	10a/12	uçar-sa	69a/7
ider-se	13b/5	urur-sa	54a/9, 61a/6
irer-se	3b/2, 66a/12	virür-se	57b/9
ḳaçar-sa	69a/7	yir-se	22a/6

b) Geniş Zamanla Ekleşen Çeşitli Örnekler

gid-er-señ	81b/3
gönder-ür-señ	48a/11
id-er-señ	81b/3 ve 4 örnek
iste-r-señ	96a/2, 96a/5
işid-ür-señ	33b/6, 48b/5
sev-er-señ	60b/10
şor-ar-sañ	36b/9 ve 5 örnek
yi-r-señ	64a/10

gid-er-sem	17a/7
yürü-r-sem	58b/10

bul-urlar-sa	48a/12
ḳurtıl-urlar-sa	36b/13
gel-mez-señ	44a/10, 88a/3
ḳaç-maz-sañız	38b/3

c) **Geniş Zamanla Ekleşip Ünlüyü Düşürmeyen Örnekler**

gelür-ise	30a/10
irer-ise	71a/12
olur-ısa	71a/5 ve 2 örnek
varur-ısa	4b/15
yaġar-ısa	8b/11
ṣorar-ısañ	28a/7
eyler-isem	21a/9
olmaz-ısa	94a/8, 72b/9
itmez-ise	16a/3

d) **Diğer Kiplerle Ekleşen Örnekler**

gördüñ-se	25b/4		
iç-di-se	(Tapuñ and i. ben ḳul varayın)	24b/4	
ḳıldı-y-sa	44b/11	yazdı-y-sa	52b/11
eyledi-y-se	90a/2	yidi-y-se	21b/9
oldı-y-sa	97b/3 ve 2 örnek		
gelmiş-se	56b/11	yazılmış-sa	41a/8

e) **Diğer Kiplerle Ekleşip Ünlüyü Düşürmeyen Örnekler**

gitdi-y-ise	77b/1
itdüñ-ise	33a/8
ḳıldum-ısa	59a/1

B) İsimlerle

a) **Ekleşip Ünlüyü Düşüren Örnekler**

degül-se	98b/9
gerek-se	4a/8
var-sa	93b/4 ve 4 örnek

yok-sa 91b/1

bile-y-se 98b/8

b) Ekleşip Ünlüyü Düşürmeyen Örnekler

açuġ-ısa	97b/4
bay-ısa	93b/3
çoġ-ısa	49b/6
dervîş-ise	93b/3
duzaḫ-ısa	3b/2
faḳr-ısa	54a/3
Ḥaḳḳ-ısa	41b/12
ḥiṣâr-ısa	44a/5
ḳaçan-ısa	90a/9
ol-ısa	98b/12, 35b/5
ṭaġ-ısa	62b/5
var-ısa	1b/11 ve 15 örnek
er-iseñ	70b/1
ne-y-ise	23a/10, 89b/11
nice-y-ise	27a/12

2.1.2.1.2.5. İ-ken Zarf Fiili

A. FİLLERDE

a) Ekleşip Ünlüyü Düşüren Örnekler

çalınur-ken	87a/3	olur-ken	35a/10
düzer-ken	82a/5	oturur-ken	87b/10
eyler-ken	65a/13, 68b/2	yatar-ken	38a/14
geçer-ken	93b/12	yatur-ken	95a/1, 38a/10
gider-ken	94a/6, 55a/9	yapar-ken	100b/1
ider-ken	94b/12 ve 5 örnek	yürür-ken	64a/2
işidür-ken	23a/12, 96b/1		

ḳaçmış-ken 79b/3

olmış-ken 94b/2

şınmış-ken	79b/5
virmiş-ken	88b/12

b) Ekleşip Ünlüyü Düşürmeyen Örnekler

eyler-iken	80b/2
gider-iken	19a/3 ve 2 örnek
sürer-iken	40a/12
yürür-iken	16b/10
itmiş-iken	18a/8
olmış-iken	71b/7 ve 3 örnek

B. İSİMLERLE

a) Ekleşip Ünlüyü Düşüren Örnekler

ġâfil-ken	65b/8
var-ken	40a/7
sözde-ken	(Bular bu s. bir gişi nâgâh) 28b/11, 37b/9

b) Ekleşip Ünlüyü Düşürmeyen Örnekler

bedr-iken	11a/15	diri-y-iken	50b/13
melûl-iken	64b/5	içinde-y-iken	49a/8
var-iken	71b/8	mürde-y-iken	13b/8

2.1.2.1.3. YABANCI KELİMELERDE ORTA HECE DÜŞMESİ

Türkçe kelimelerin orta hecelerinin düşürüldüğü gibi bazen alıntı kelimelerin de orta hecelerinin düşürüldüğü görülür. Metnimizde bu hadisenin örneği azdır:

Bursa ‹ Burısa Bursa 17a/6 ve 3 örnek

Burısa بُورْسَايَم 40a/11. Bu kelimenin harekeleri Bursa okunacak biçimde konulmuştur, fakat vezin gereği Burısa okunmalıdır. (Bes andan Burısaya gelmişidi)

2.1.2.1.4. GEÇİCİ ORTA HECE DÜŞMESİ

Türkçe, hem tarihi devirlerinde, hem de günümüzde alıntı ve asıl kelimelerinin bazılarında, ünlü bir ekle genişleme durumunda orta hecedeki ünlüyü düşürür. Bu ses hadisesi daha çok iki heceli kelimelerde meydana gelir. Düşmeye yol açan ekleme ortadan kalkınca tekrar kelimenin asıl biçimi ortaya çıkar.

boynı < boyunı   boynına   39a/13 ve 2 örnek

boynın ur-   50b/9

boyunlarına   95a/3

boyun dut-   93a/9

göñli < göñüli   göñli   36b/4 ve 4 örnek

göñlin   73a/2 ve 2 örnek

göñline   13a/4, 58b/3

göñlinde   33a/2 ve 4 örnek

göñlidür   6a/2

göñlüñe   5a/11

göñlüm   86a/5 ve 2 örnek

göñlümi   3b/10, 3b/5

göñlümüñ   90a/12

göñlümden   26a/3

göñüle   (İrişicek g. Ḥaḳdan ilhâm)   16a/13

(Göñüle terk-i ḫavfı pend idelüm) 90a/2

Her iki örnekte de vezin gereği orta hece düşürülmemiştir.

göñül   3a/14 ve 15 örnekte yalın

göñülde   9a/2 ve 5 örnekte

göñülden   3b/1 ve 3 örnekte

ḳarnı < ḳarını   ḳarnı   21b/4

oğlı < oğulı   oğlı   25a/2 ve 4 örnek

oğlın   15b/5 ve 2 örnek

oğlını   89a/4

oğlına   89a/7 ve 2 örnek

oğlınıñ   24a/2, 78a/8

	oğlıyıdı	78a/8
	oğlumı	18b/3, 41b/10
	oğluña	40b/5, 41b/9
bağrı < bağırı	bağrına	90b/8
	bağrın	39a/4
ağzı < ağızı	ağzını	17b/4, 90a/11
	ağızlarına	34b/7
eyd- < eyit-	eydem	6b/5, 68a/6
	eydelüm	51a/6
	eydür	8a/2, 44b/2
	eydürdi	9a/9
	eydürler	63b/12
	eyit	26a/5, 26a/6
	eyide	7a/9
	eyitdi	7a/11, 8a/6, 11a/6
	eyitdiler	12a/2
gögsi < gögüsi	gögsinde	82a/9
götril- < götüril-	götrildi	96b/10
	götür-	2a/9 ve 14 örnek
ḳurlu < ḳurılu	ḳurlu (Şag u şolda ʿazablar k. yayı)	74b/2
	ḳurıl- / ḳurul-	100a/8 ve 6 örnek var
bir ġurdan < bir uğurdan		"hep birden" بر وغردن
	(Ki **bir ġurdan** diyeler düp düz Allah)	76a/2
üzerleri < üzerileri	üzerleri	24b/12
yarsı < yarusı	yarsın	19a/10 ve 3 örnek
	yaru	55a/2
	yarusı	55a/2, 61b/11

Bir örnek bugünden farklı olarak orta hecede düşme yapılmaksızın kullanılmıştır. Bu kullanılış vezin gereğidir.

Kumburunı "Kumburnu" 45b/4

2.1.2.2. BAŞTA ÜNLÜ DÜŞMESİ

Türkçe'de ilk seslinin ve ilk hecenin düşmesi seyrektir (Banguoğlu, TG, sh. 65). Metnimizde bu olayın örnekleri şunlardır:

şimdi 〈 uş imdi   şimdi   5a/12 ve 10 örnek

şol 〈 uş ol   şol   5a/13 ve 28 örnek

şu   2a/6 ve 57 örnek

2.1.2.3. HECE BİNİŞMESİ

Kelimelerde aslında bir ünlünün düşmesi bir hecenin ortadan kalkmasıdır. Ekleme veya birleşme sırasında bir taraftan ses düşmesiyle karşılaşırken, diğer yandan da bu düşme sonucu, hecelerin birleştiğini görüyoruz. Çoğu zaman aynı kelime içinde ekleme veya birleşme sırasında yan yana gelen ve benzeşen iki heceden biri düşer (Banguoğlu, TG, sh. 65). Bu ses hadisesi Türkçe kelimeler yanında bazen yabancı kelimelerde de görülebilir.

böyle 〈 bu ile   böyle   8a/11 ve 13 örnek

gendözi 〈 gendü özi   "kendisi"   gendözi   70b/9, 99b/2

gendözi   69a/6

İzdin 〈 İzdinig   "Yunanistan'da bir yer adı"

İzdin   87b/11

İzdinig   91b/11

Ḳarasi 〈 Kara Îsî (Banguoğlu, TG, sh. 77)   Ḳarasi   58a/8

kimse 〈 kim ise   kimse   2b/1 ve 24 örnek

kimesne 〈 kim ise ne   kimesne   5a/7 ve 7 örnek

kimse ne 〈 kim ise ne   kimesne   21a/5, 73b/2

nesne 〈 ne ise ne   nesne   12a/11, 43b/4

neyle- 〈 ne eyle-   neyle-   11a/3 ve 8 örnek

niçün 〈 ne içün   niçün   11b/2 ve 2 örnek

neçün 〈 ne içün   neçün   1b/3 ve 6 örnek

neyçün   22a/11, 29a/11

neyiçün 28b/8, 46a/1

Bu örnekler gelişmeyi yansıtıyor:

ne içün ⟩ neyiçün ⟩ neyçün ⟩ neçün ⟩ niçün ⟩ niçin

nit- ⟨ ne it-	nit-	3b/3 ve 37 örnek
nol- ⟨ ne ol-	nol-	2b/6 ve 6 örnek
şorduñuz ⟨ sorduguñuz	şorduñuz	14a/13
şimden ⟨ şimdiden	şimden girü	31b/9
şöyle ⟨ şu ile	şöyle	1b/5 ve 39 örnek
men'meyler ⟨ men' mi eyler	men' meyler	16b/3

(Bizi men'meyler ol işden bu idbâr) Bu örnekte açıkça görüldüğü gibi, vezin gereği yapılan büzüşme, hece binişmesi, imlaya aynen yansımaktadır.

-dur û -dür ⟨ -durur û -dürür "Bildirme Eki

Bildirme anlatan ve tur- fiilinin geniş zaman çekimiyle ekleşen -durur / -dürür bildirme eklerinin -dur / -dür biçiminde kısalmasını da hece binişmesinin önemil örneklerinden saymak gerekmektedir. Metnimizde bildirme, daha çok -dur / -dür ekleriyle yapılmaktadır. -dur / -dür eki 358 örnekte kullanılmış, 36 örnekte ise -durur / -dürür biçimi kullanılmıştır.

2.2. SES TÜREMESİ

Ses Türemesi kelimeyi genişleten bir hadisedir. Eklemeyi kolaylaştırmak, yabancı kelimeleri Türkçe'nin ses ve hece yapısına uyumlu hale getirmek gibi pratik maksatlarla uygulanır. Dil bir yandan çeşitli sesleri düşürürken, diğer taraftan da çeşitli türetmelerle oturuşmayı, daha kolay söylenebilmeyi sağlamaya çalışır.

Ses Türemesi kelimelerin başında, ortasında ve sonunda gerçekleşebilmekte; ünsüz ve ünlü türemesi şeklinde oluşabilmektedir.

2.2.1. ÜNSÜZ TÜREMESİ

Türkçe'de ekleme sırasında türeyen y, n (koruma ünsüzleri) dışında, aslında ünsüz türemesi hadisesi nadirdir (Banguoğlu, TG, sh. 67). Eklemeyi kolaylaştırmak, yabancı kelimeleri Türkçeleştirmek gibi sebeplerle meydana gelen bu türemeler başta, ortada ve sonda olabilmektedir.

2.2.1.1. Ön Türeme

ḥavlı ⟨ avlı/avlu	ḥavlı	96b/7, 25b/6
yiti ⟨ iti "keskin"	yitiler	13a/12

2.2.1.2. İç Türeme

a) -n- Türemesi

Zamir çekimlerinde örnekleme yoluyla bir -n- türemektedir (Banguoğlu, TG, sh. 358). Günümüz Türkçesinde türemeli çekimlerini kullandığımız bazı zamirlerin Gazavatnâme'de hem türemeli, hem de türemesiz şekillerinin birlikte kullanıldığını görüyoruz. Ağızlarda türemesiz şekillerinin hâlâ kullanıldığına şahit olduğumuz bu -n- türemeli zamir çekimlerinin oldukça erken bir dönemde başladığını ve çok uzun bir süre türemeli ve türemesiz olarak birlikte kullanıldıklarını rahatça söyleyebiliriz.

bunlar ⟨ bular	bunlar	94b/6 ve 39 örnek
bular	pek çok	
bunda	6a/4 ve 11 örnek	
bunca	97a/9 ve 5 örnek	
olar	11b/9 ve 11 örnek	

onlar şekli yoktur. anlar 3a/4 ve 40 örnek

ol zamirinin metnimizdeki çekimi şöyledir:

aña	82 örnek
anda	54 örnek
andağı	1 örnek
andan	70 örnek
anı	98 örnek
anın	6 örnek (Vasıta eki kalıplaşması)
anlar	41 örnek
anuñ	148 örnek

Zamir çekiminde türeyen -n- bir kaç örnekte, günümüzden farklı olarak kullanılmıyor. Bugün -n- ile kullandığımız bazı yerlerde -y- kullanılıyor.

gendü-y-e	30b/8 ve 4 örnek

Ayrıca yine bu günden farklı olarak -n- türemesi yapılmayan örnekler de var:

gendü-den	4b/8 ve 2 örnek
Gelibolı-da	48b/10

b) -y- Türemesi

peynîr ‹ f. penîr	peynîr	بينير	25a/5

Tamlamalarda -y- Türemesi

Farsça kurulmuş tamlamaların ilk kelimesi uzun a veya u ile biterse, tamlama ünlüsüne işaret etmek üzere bir -y- yazılır. Fakat ilk kelime i, e, kısa a ile biterse -y- getirilmez (Timurtaş, OG, 1964, sh. 260).

Metnimizde birinci kelimesi (tamlanan) ünlü ile biten Farsça kurulmuş tamlamalarda durum şöyledir:

bennâ-yı kâfir	بناي كافر	98a/7	
esmâ-yı Ḫâlıḳ	سماي خالق	30b/4	
ejdehâ-yı heft-ser	اژدهاي هفت سر	14b/1, 33b/5	
ġazâ-yı ekber	غزاييِ اكبر	86b/4	Bu örnekte ye'nin iki kez yazılması dikkat çekicidir.
ġazâ-yı Bedr	غزاي بدر	83b/5	
hevâ-yı nefs	هواي نفس	3b/5	
ḳażâ-yı âsumânî	قضاي آسماني	67b/6	

pâşâ-yı kâmil پاشای کامل 23a/1, 51b/10

Bu örneklerde; ejdehâ ve hevâ kelimeleri hariç ilk kelimelerde hemze düşmesi meydana gelmiştir. Bkz.: Hemze 〉 Ø

2.2.1.3. İKİZLEŞME

Türkçe'de kelime köklerinde ikiz ünsüz bulunmaz (Ergin, TDB, sh. 66). Ağızlarda sık görülebilen bu hadisenin metnimizde örneği yoktur. Metnimizde ikis ünsüz taşıyan bir kaç kelimenin belirttiğimiz kaidenin çeşitli sebeplerle ortaya çıkan istisnaları olduğu malumdur.

İkiz ünsüzlü Türkçe kelime örnekleri şunlardır:

aşşı 46b/6 ve 3 örnek

elli 28b/7 ve 6 örnek

ıssı 25a/6

2.2.2. ÜNLÜ TÜREMESİ

Ünlü türemesi, birbirleriyle doğrudan birleşemeyen gramer birlikleri arasında bağlanmayı sağlamak üzere ortaya çıkar (Ergin, TDB, sh. 51 ve 141). Türkçe kelime çekiminde kaynaştırma sesi, koruma sesi veya yardımcı sesler diye adlandırılan bu tür ünlü türemeleri dışında asıl ünlü türemesi yabancı asıllı kelimelerde görülür. Yabancı kelimelerin Türkçe'ye aykırı olan hece ve ses yapılarını, Türkçe'ye uygun hale getirmek için, daha çok çift ünsüzlerin önünde, arkasında veya en çok arasında ünlüler türetildiğini ve bu şekilde Türkçe hece yapısına aykırılık oluşturan çift doruklu hecelerin bölünerek tek doruklu hâle dönüştürüldüklerini görmekteyiz (Banguoğlu, TG, sh. 66).

Alıntı kelimeleri Türkçeleştirme çabası diye de tanımlayabileceğimiz bu ünlü türetmeyi Anadolu ağızlarında çok daha ileri noktalarda görmekteyiz.

Türeyen ünlüler daha çok dar ünlülerdir. Geniş ünlülerin türetilmesine, berkitme ve küçültme sıfatlarında rastlanılır (Banguoğlu, TG, sh. 66).

2.2.2.1. Önde Türeme

Urumili 〈 Rum ili Urumili 30a/12

Rumili 13a/13 ve 35 örnek

Rum 92a/7 ve 5 örnek

Urus < Rus   6a/9, 48a/4

İslav < Slav   İslav   39a/9

Bazı kelimelerde karşımıza çıkan, sesin bir yer değiştirmesi ile oluşmuş gibi görünen hadiseleri de belki ünlü türemesi sayabiliriz:

İskender ~ Sikender

İskender   100a/14

Sikender   62a/4

İstanbul ~ Sıtanbul

. İstanbul   29a/3 ve 2 örnek

Sıtanbul   100a/13

ışmarla- ~ şımarla-

ışmarla-   18b/4 ve 7 örnek

şımarla-   30b/11

işkence < şikence   işkence   58a/5

Belki de göçüşme örneği olarak görülebilecek bu örneklerin ortaya çıkışında en belirleyici etki aruz veznidir.

2.2.2.2. Sonda Türeme

ba'żı < ba'z   ba'zı   6a/13 ve 2 örnek

cemî'î < cemî'   cemî'î   6b/2 ve 14 örnek

ġayrı < ġayr   ġayrı   3b/8 ve 7 örnek

mecmû'ı < mecmû'   mecmû'ı   68b/12, 79b/11

ṭâlî' طالیع < ṭâli'   ṭâlî'   38b/13

Kelime 3 örnekte, orjinal imlası korunarak kullanılmıştır.

طالعوك ṭâli'üñ 47b/10, 62a/9;   طالعین ṭâli'in (şahuñ ṭâli'in) 94a/9.

Son ses durumunda olan ayın sesi Türkçe'de söylenememektedir. Dolayısı ile türeyen ses, bir son ses durumuna geçmektedir.

2.2.2.3. İçte Türeme

'aḳıl < 'aḳl   'aḳıl   46b/4

'aḳl   1b/12 ve 27 örnek

âfitâb ‹ âftâb	âfitâb	2a/10 ve 5 örnek
âsumâñ ‹ âsmân	âsumân	98a/10 ve 6 örnek
	âsmân	69a/10
âşıkâre ‹ âşkâr / âşkâre	âşıkâre	47b/7, 96b/3
âşinâ ‹ âşnâ	âşinâ	86a/11
destigîr ‹ dest-gîr	destigîr	46b/3 ve 2 örnek
gûşimâl ‹ gûşmâl	gûşimâl	95b/6
Ḫıristos ‹ Ḫristos	Ḫıristos	25b/7 ve 5 örnek
Ḫıżır ‹ Ḫıżr	Ḫıżır	59a/5 ve 2 örnek
	Ḫıżr	55b/1 ve 6 örnek
ḫışım ‹ ḫısm	ḫışım	33b/11
ḳayıd ‹ ḳayd	ḳayıd	99b/1
	ḳayd	6b/4 ve 23 örnek
ḳıral ‹ kral	Kıral	39b/10; pek çok
meteris ‹ meters (Redhouse)	meteris	99a/13

Kelimenin günümze ulaşırken geçirdiği değişim, meters › meteris › metris şeklinde olmalıdır.

Mışır ‹ Mışr	Mışır	19a/5 ve 2 örnek
	Mışr (Mışrıla Şâm)	28b/9
nerdübân ‹ nerd-bân	nerdübân	99b/2
pâdişâh ‹ pâdşâh	pâdişâh	39b/11 ve 3 örnek
	pâẕişâh	49b/2
pâyidâr ‹ pây-dâr	pâyidâr	8b/2
pâsubân ‹ pâs-bân	pâsubân	94b/12 ve 2 örnek
perverdigâr ‹ perverd-gâr	perverdigâr	17b/2 ve 3 örnek
râyigân ‹ râygân	râyigân	99b/4
şâẕumânî ‹ şâd-mânî	şâẕumânî	41b/2
şehriyâr ‹ şehr-yâr	şehriyâr	20b/5 ve 4 örnek
şermesâr ‹ şerm-sâr	şermesâr	58b/9
şükür ‹ şükr	şükür	86b/2
	şükr	2a/4 ve 6 örnek
ṭabul ‹ ṭabl	ṭabul	81b/13

ṭabul-bâz 38b/9

ṭavul 52a/2 ve 2 örnek

ṭabl-ḫâne 12a/14, 12b/7

yâdigâr < yâd-gâr yâdigâr 96a/12, 88b/2

yigirek < yigrek yigirek 20b/7, 35a/13

yigrek 44a/6 ve 2 örnek

zaḫum < zaḫm zaḫumlu 38b/1

zaḫumsuz 52a/11

zaḫm 16a/12, 80b/7

Ortalarında ünlü türeyen alıntı kelimelerin ünlü ile başlayan ek veya ünlü ile başlayan fiil ile genişlediklerinde türeyen ünlülerini düşürdükleri, bu açıdan Türkçe'deki orta hece ünlüsünün düşmesi ile farksız kullanıldıklarını söyleyebiliriz.

2.3. SES DEĞİŞMELERİ

Dilin uzun hayatı boyunca kelimeler hep aynı biçimlerde kalmazlar. Bazı kelimeler zamanla birtakım seslerini değiştirirler. Ses Değişmeleri, değişiklik ve gelişme şeklinde ikiye ayrılabilirler. Ses Değişikliği, bir kelimede bir sesin yerini umumiyetle kendine yakın başka bir sese bırakmasıdır. Ses Gelişmesi ise, bir kelimede bir sesin yerini, gelişme yolu ile kendisinden türemiş başka bir sese terketmesidir. Türkçe'deki t-/d- değişmesini ses değişikliğine; -ny- sesinin ise zamanla -n- ve -y- sesine dönüşmesini ses gelişmesine örnek verebiliriz (Ergin, TDB, sh. 78).

Yabancı dillerden Türkçe'ye gelen alıntı kelimelerde de çok çeşitli ses değişmelerine rastlarız. Bu değişmelerin ilk sebebi şüphesiz yabancı kelimelerin Türkçe ses düzenine uydurulması ile yerlileştirilmesi, Türkçeleştirilmesi çabasıdır. Türkçe'de bulunmayan sesleri taşıyan yabancı kelimeler, Türkçe'de bu seslerin benzerleriyle söylenirler, böylece yabancı kelimeler, Türkçe ses düzenine uygun hale getirilirler.

Ses Değişmelerinde dilin daha kolay kullanılmasını sağlamak en başta gelen sebeptir. En az emek kanunu, kısa yoldan iş görme eğilimi dilde sürekli cereyan eden bir olaydır. Anlam ayrımını korumak da kolay kullanmayı sağlamak kadar önemli bir etkendir.

Ses Değişmeleri en çok benzeşme şeklinde karşımıza çıkar. Sedalılık-sedasızlık, boğumlanma noktası bakımından uzlaşma, dudaksılaşma, genizsileşme, damaksılaşma en çok görülen benzeşme çeşitleridir. Asıl olarak, kısaca bir kelimedeki seslerin birbirlerini etkilemesi diye tanımlanabilecek benzeşme, ilerleyici, gerileyici veya uzaktan benzeşme şeklinde karşımıza çıkabilir. Ek almış kelimelerde, geçici olarak benzeşme sonucu ortaya çıkan değişmeler dışındaki her türlü ses benzeşmeleri, kelimede kalıcı hale gelirlerse, Ses Değişmesi şeklinde adlandırılırlar. Benzeşmeyle değişme adı verilebecek olan bu ses olayı yabancı kelimelerde de karşımıza çıkabilir (Banguoğlu, TG, sh. 78-113).

Canlı bir varlık olan ve devir devir değişen dilde bazı seslerin bu devirlerde birbirleriyle değiştiklerine de şahit oluruz. Bir devrede yerini başka bir sese bırakan sesin, sonraki devrede yeniden ortaya çıktığını gözleyebiliriz: türlüg 〉 dürlü 〉 türlü; tut- 〉 dut- 〉 tut- gibi.

2.3.1. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

Ünsüz değişmeleri, ses değişmeleri başlığıyla tanımlamaya ve en belirgin sebeplerini zikretmeye çalıştığımız değişmeler arasında çeşitli sebeplerle ve çeşitli biçimlerle meydana gelen değişmelerdir. Ekleme sırasında ortaya çıkan

geçici değişmeler burada ele alınmayacaklardır. Kelimede başlangıçta çeşitli etkenlerle ortaya çıkan ve zamanla kalıcı hale gelen ünsüz değişmelerini belirlemeye ve yorumlamaya çalışacağız. Ancak Arap harfli metinlerimizde ünsüz değişmelerini belirleyebilmek her zaman mümkün değildir. İmlâ kalıplaşmaları sonucu söyleyiş ile yazı birbirinden kopmuştur. Bu durum ünsüz değişmelerini zaman içinde izlemeyi zorlaştırmaktadır. Diğer yandan b/p; c/ç harf işaretlerinin çoğu zaman biri diğeri yerine geçecek şekilde karışık kullanılması, bu işaretlerle gösterilen seslerin tespitinde tereddüt oluşturmaktadır. Yine kaf harf işaretinin k ve g sesleri için tek işaret olarak kullanılması da tereddüte yol açmaktadır.

Ünsüz değişmelerini işlerken sedalılaşma, sedasızlaşma, dudaksılaşma gibi başlıklar koymak yerine değişmeleri alfabetik sırada vererek benzer olayları tekrardan kaçınmaya çalıştık. Böylece iki yönlü ses değişmelerinin birlikte değerlendirilmesine imkan sağlamak istedik.

2.3.1.1. hemze ⟩ -y-

Bir gırtlak ünsüzü olan hemze, Türkçe'de her halde hiç bir zaman kendi özelliklerine uygun olarak seslilendirilememiştir. Arapça'dan alıntılanan kelimelerde bulunan bu sesin aydın çevrelerde kaleme alınan eserlerde, orjinal imlânın korunması çabasıyla yazıldığını, fakat normal konuşmada kullanılmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir çok kelimede, bilhassa hece ve kelime sonunda bulunan hemze düşürülürken, yine bir çok kelimede de -y- sesine dönüştürülmektedir. Bu ses değişmesinde iki ünlünün yan yana bulunması etkili olmuştur. Bu ses değişmesi imlâya da yansımış ve dâyîma, havâyî, râyî, lâ-yûbâlî kelimelerinde y ikişer kez yazılmıştır.

âcâyib ⟨ âcâ'ib	âcâyib	عجايب	7a/12 ve 3 örnek
dâyim ⟨ dâ'im	dâyim	دايم	3b/6 ve 32 örnek
dâyîma ⟨ dâ'ima	dâyîma	داييمه	20a/8
		دايمه	34b/12
dâyire ⟨ dâ'ire	dâyire	دايره	11a/4 ve 2 örnek
ḫalâyıḳ ⟨ ḫalâ'iḳ	ḫalâyıḳ	خلايق	5b/12 ve 2 örnek
ḥaḳâyıḳ ⟨ ḥaḳâ'iḳ	ḥaḳâyıḳ	حقايق	2b/9
ḥamâyıl ⟨ ḥamâ'il	ḥamâyıl	حمايل	71a/7
ḥâyıl ⟨ ḥâ'il	ḥâyıl	حايل	71a/7
havâyî ⟨ hevâ'î	havâyî	هوايي	10a/15
ḳâyil ⟨ ḳâ'il	ḳâyil	قايل	85a/12
ḳâyim ⟨ ḳâ'im	ḳâyim	قايم	1b/6 ve 5 örnek
kâyinât ⟨ kâ'inât	kâyinât	كاينات	2a/13, 71b/7

lâyıḳ 〈 lâ'iḳ	lâyıḳ	لايق	14b/11 ve 5 örnek
leṭâyif 〈 letâ'if	leṭâyif	لطايف	47b/1
mâyil 〈 mâ'il	mâyil	مايل	3b/1 ve 4 örnek
ṣâyim 〈 sâ'im	sâyim	صايم	13a/7
râyî 〈 râ'î	râyî	رايي	9b/12
zâyil 〈 zâ'il	zâyil	زايل	3b/1
lâ-yûbâlî 〈 lâ-'ubâlî	lâ-yûbâlî	لاوبالي	93b/8

2.3.1.2. f 〉v

Bu değişmenin tek örneği vardır. Bu değişmeye iki ünlü arasında kalan sesin sedalılaşması yol açmış görünmektedir.

gâvur 〈 kâfir	gâvur-dan	كاوردن	37b/7
kâfir	pek çok		

2.3.1.3. k 〉g

gâvur 〈 kâfir	gâvur-dan	37b/7
kâfir	pek çok	

Türkçe kelime başındaki bir çok k- sesinin Eski Türkçe'den Eski Anadolu Türkçesi'ne geçişte g- ile değiştiği malumdur. Her ne kadar Arap harfli alfabede k ve g seslerinin daima aynı harf işareti (kef) ile gösterilmesi yüzünden bu değişimi izlemek pek mümkün değilse de kimi zaman kef işaretinin üzerine konulan üç nokta ile g- sesinin ayrıca işaretlenmesi, problemin çözümüne yardımcı olmaktadır.

Metnimizde daha sonraki dönemlerde yeniden k- ye dönen ve bugün de k- ile kullanılan bir kaç kelimenin g- ile yazıldığını tespit edebiliyoruz:

kendü E.T. 〉gendü E.A.T. 〉kendi T.T.

"gendü" kelimesi 25 örnekte kullanılmaktadır. 16b/12'de كندو şeklinde işaretlenmiştir.

kişi E.T. 〉gişi E.A.T. 〉kişi T.T.

"gişi" kelimesi 66 örnekte kullanılmaktadır. 17a/4 ve 4 örnekte kef üzerine üç nokta konularak yazılmıştır: كيشي ; كيشيه ; كيشيلر ; كيشي ; كيشي

kez E.T. 〉gez E.A.T. 〉kez T.T.

"gez" kelimesi 32 örnekte kullanılmaktadır. 16b/3'de گزدر gez-dür şeklinde hareketlenmiştir.

2.3.1.4. b 〉m

Kelime başında görülen bu değişme, daha çok ilk heceyi kapatan n sesinin uzaktan etkisiyle b'yi geniz benzeşmesi sonucu m'ye dönüştürmesiyle ortaya çıkmaktadır (Banguoğlu, TG, sh. 111; Ergin, TDB, sh. 90). Türkiye Türkçesi dışında, diğer şivelerde daha yaygın örnekleri olan bu hadise, Anadolu sahasında daha çok ağızlarda görülmektedir.

men 〈 ben   men-em   3a/15

ben   pek çok

menekşe 〈 benefşe   gelişimi henüz tamamlanmamıştır.

benefşe   11a/14

2.3.1.5. b 〉p

Türkçe'de aslında b ile başlayan bazı kelimeler sonradan p'ye dönmüşlerdir (Ergin, TDB, sh. 83). Bu ses değişmesi kelime başında meydana geldiği gibi kimi kelimelerin ortasında ve sonunda da meydana gelmiştir. Ortada ve sondaki değişmelerin en önemli sebebi, sedalılık-sedasızlık uyumudur. Yine Türkçe kelimelerin diğer bazı seslerle birlikte b sedalı sesiyle bitmeyişi de bilhassa yabancı kelimelerde bu ses değişmesini ortaya çıkaran sebeplerdendir. Fakat eski alfabemiz ve kalıplaşan imlâ sebebiyle bu değişmeleri tam olarak izleyememekteyiz. b ve p seslerini gösteren harf işaretleri çoğu zaman karışık kullanılmıştır. Metnimizde kelime sonunda p sesi bulunan top kelimesinin yazılışı bu bakımdan dikkat çekici bir örnektir: Kelime ünlü ile başlayan ek ile veya yardımcı fiille genişlediği 2 örnekte p ile (top-ı, ṭop itmek için); 2 örnekte ise b ile (tob-ı, tob oluban) şeklinde yazılmıştır. Dolayısıyla b harfi ile yazılan sesin b ve p olabileceği düşünülmektedir (Ergin, TDB, sh. 84). Metnimizde yazılışa göre belirlenmiş örnekler şunlardır:

babas 〈 pappas (Redhouse)   babas   46b/4, 46b/8

Babos 〈 Pappa (TDK Türkçe Sözlük)   Babos   97b/13 ve 8 örnek

Baboz-uñ   51b/6

Bulas 〈 Pavlos   Bulas   97b/11

paşa 〈 başa   Paşa   99a/6 ve 32 örnek

başa   100b/12 ve 2 örnek

barmaḳ 〉 parmak   barmaḳ   5a/12

bes ⟨ pes   bes   1b/6 ve pek çok örnek

pes   27a/8

bıñar ⟩ pınar   bıñar   20b/11

biyâde ~ piyâde   biyâde   35b/11

piyâde   94a/5 ve 5 örnek

biş- ⟩ piş-   biş-   7b/5

bişür- ⟩ pişir-   bişür-   11b/6

busu ⟩ pusu   busu   35b/10 ve 6 örnek

2.3.1.6. b ⟩ v

Biri Arapça'dan, diğeri Farsça'dan alıntılanan iki kelimede, kelime ortasında hece başında rastlanılan bu değişmenin daha yaygın kullanılan tavul ⟨ tabul kelimesinde kalıcı olduğu ve yaygınlaştığı, buna karşılık dervent ⟨ derbend kelimesinde ise yeniden derbend şekline dönüldüğü görülmektedir (Bkz. Türkçe Sözlük).

Türkçe kelimelerde, Eski Türkçe'den Batı Türkçesi'ne geçişte ortaya çıkan bu ses değişmesi kelimelerin başında, ortasında ve sonunda ortaya çıkabilmektedir (Ergin, TDB, sh. 84). Metnimizde daha önceki dönemlerde değişimi tamamlanmış örnekler de vardır:

ṭavul ⟨ ṭabul ⟨ ṭabl   ṭavul   52a/2 ve 2 örnek

ṭabul   81b/13;   ṭabul-bâz   38b/9

ṭabl-ḫâne   12a/14, 12b/7

dervent ⟨ derbend   dervent-de   16b/7

derbend-den 27b/5

Gelişimi daha önce tamamlanmış Türkçe kelimelerdeki b ⟩ v değişimi örnekleri şunlardır:

avla- ⟨ abla-   avla-   91b/7

ev ⟨ eb   ev   11a/3 ve 10 örnek

iv- ⟨ ib-   iv-   54a/13 ve 2 örnek

şav ⟨ şab   şav   81b/7

şavla-   81b/7;

şavıl- "haber verilmek"   81b/7

sev- ⟨ seb-   sev-   91b/2 ve 3 örnek

sevin- ⟨ sebin-   sevin-   91a/9 ve 5 örnek

var < bar	var	1b/8 ve pek çok örnek
var- < bar-	var-	4b/15 ve pek çok örnek
vir- < bir-	vir-	5b/2 ve pek çok örnek
viribi- < biribi-	viribi-	97a/9 ve 2 örnek
viriş- < biriş-	viriş-	67a/11
yavuz < yabız	yavuz	93b/6 ve 11 örnek
yavaş < yabaş	yavaş	23a/6, 64a/12

1. Çokluk şahıs eki olarak biz şahıs zamirinden gelişen -vuz / -vüz eklerinde de b > v değişmesi olmuştur. Metnimizde şart ve istek kipleriyle kullanılan toplam 57 örneği olan -vuz / -vüz eklerinin kullanıldığı bir kaç örnek:

anlaya-vuz	58a/2
işide-vüz	96b/13
göre-vüz	13a/8
ḳorısa-vuz	4a/8

2.3.1.7. d > t; t > d

Türkçe'de kelime başındaki t/d meselesi en karışık gelişmelerden biridir. Eski Türkçe devresinde kelime başında sadece t sesi bulunuyordu. Devrenin sonlarına doğru aslında t olan sesin d şeklinde gelişmesi örnekleri görülmeye başlandı. Fakat bu gelişmenin gösterdiği seyir Eski Türkçe devresinden sonra pek açık değildir. Eski Anadolu Türkçesi devresinde t'lerin korunmasına ve d'ye dönüşmesine birlikte rastlanılmaktadır. İmlânın kalıplaşmaya başlaması ile t/d meselesi daha da karmaşık bir hal almıştır. Bir çok kelimedeki değişmeleri bu sefer imlânın saklaması durumu ile karşılaşılmaktadır. İmlânın kalıplaşması yanında yer yer konuşmanın da yazıya aksetmesi yüzünden kelimelerin hem t'li, hem d'li şekilleri aynı eserde birlikte kullanılabilmiştir. Bugünkü Türkçe'de bile yazı dili ile ağızlar arasında t/d meselesinde farklılıklar görülmektedir.

Kelime ortasında ve sonunda da t/d işaretleri yer yer karışık kullanılmaktadır. Türkçe'de kelime sonunda d sedalı sesi bulunmaması sebebiyle orjinallerinde sonda d sesi bulunan bir çok yabancı kelimenin bu son sesleri t'ye dönüştürülmektedir. Bu değişmenin izlenebilmesi de yazı yüzünden zorlaşmaktadır. Metnimizde "ada" kelimesi iki örnekte dal ile yazılırken bir örnekte ṭı ile yazılmıştır. Yine Farsça "derd" kelimesinin son sesi sekiz örnekte orjinal yazılışı ile dal ile yazıldığı halde, "dert-lü" şeklinde yapım ekiyle genişlediği bir örnekte te ile yazılmıştır.

Metnimizdeki biçimleri bugünkü yazı dilimizden farklı kullanılan kelimeler şunlardır:

Kelime Başında

d- 〉 t-

daķ- 〉 taķ-	daķ-	95a/3
daķın- 〉 takın-	dakın-	81a/7
dat 〉 tat	dat	5b/13, 884/8
tatlu	5b/9 ve 4 örnek	
dep- 〉 tep-	dep-	15b/8 ve 4 örnek
depe 〉 tepe	depe	14a/16 ve 3 örnek
depin- 〉 tepin-	depin-	67a/8 ve 6 örnek
dıķ- 〉 tıķ-	dıķ-	15b/4
dutıcı 〉 tutucu	dutıcı	97a/12
dutıl- 〉 tutul-	dutıl-	46b/2
dutsaķ 〉 tutsak	dutsaķ	39a/1, 84b/9
düken- 〉 tüken-	düken-	4b/5
düket- 〉 tüket-	düket-	34a/2, 71a/3
dürlü 〉 türlü	dürlü	4a/4 ve 9 örnek

t- 〉 d-

ţaġ 〉 dağ	ţaġ	5b/8 ve 15 örnek
ţaġıl- 〉 dağıl-	ţaġıl-	4a/9 ve 12 örnek
ţaġıt- 〉 dağıt-	ţaġıt-	67b/4
ţaġla- 〉 dağla	ţaġla-	67b/8, ţ5b/10
ţal- 〉 dal-	ţal-	12b/3 ve 3 örnek
ţalış- 〉 dalış-	ţalış-	31a/3
ţam- 〉 dam-	ţam- "damlamak"	42a/8, 45b/2
ţamar 〉 damar	ţamar	57b/13
ţan- 〉 dan-	ţan- "danışmak"	27a/9, 48b/5
ţanışıķ 〉 danışıķ	ţanışıķ "danışma"	20b/3, 46b/3
ţar 〉 dar	ţar	10a/9 ve 3 örnek
ţaş 〉 dış	ţaş	12a/14 ve 2 örnek
ţaya- 〉 daya-	ţaya-	60a/10

daya-n- 96a/10

ṭayaḳ 〉 dayaḳ	ṭayaḳ	83b/9
ṭayı 〉 dayı	ṭayı	72b/13
ṭoġra- 〉 doġra-	ṭoġra-	70a/9
ṭoġraş- 〉 doġraş-	ṭoġraş-	98b/9
ṭoġru 〉 doġru	ṭoġru	3a/4 ve 3 örnek
ṭoḳın- 〉 doḳın-	ṭoḳın-	63a/10 ve 2 örnek
ṭoḳuz 〉 doḳuz	ṭoḳuz	35b/1
ṭol- 〉 dol-	ṭol-	11b/5 ve 30 örnek
ṭolaş- 〉 dolaş-	ṭolaş-	22a/3
ṭolayı 〉 dolayı	ṭolayı	38a/14, 75b/9
ṭoldur- 〉 doldur-	ṭoldur-	30a/1
ṭolı, ṭolu 〉 dolu	ṭolı	7b/7, 25a/5
	ṭolu	7b/5 ve 94 örnek
ṭon 〉 don	ṭon "elbise"	94b/12 ve 5 örnek
ṭonan- 〉 donan-	ṭonan-	32a/2 ve 5 örnek
ṭonat- 〉 donat-	ṭonat-	31a/9, 38a/12
ṭonlu 〉 donlu	ṭonlu	100a/3 ve 5 örnek
ṭoñuz 〉 domuz	ṭoñuz	93a/3 ve 2 örnek
ṭop ṭolu 〉 dop dolu	ṭop ṭolu	4a/5 ve 3 örnek
ṭoy- 〉 doy-	ṭoy-	89a/5
ṭoyur- 〉 doyur-	ṭoyur-	16a/1, 60a/5
ṭurış- 〉 duruş-	ṭurış-	15a/1, 80a/12

Bir kaç kelimenin ise hem t'li, hem d'li şekilleri vardır:

daş 〉 taş	daş	100b/2
	ṭaş	4a/9 ve 9 örnek
ṭaya- 〉 dayaş	ṭaya-	60a/10
	daya-n-	96a/10
ṭanış- 〉 danış-	danış-	34a/7
	ṭanış-	31a/13
dut- 〉 tut-	dut-	3a/15 ve 82 örnek
	ṭut-	52b/6

ṭur- 〉 dur-	dur-	7b/1 ve 47 örnek
	ṭur-	6b/5 ve 79 örnek
ṭoġ- 〉 doġ-	ṭoġ-	91a/3 ve 5 örnek
	doġ-	35a/5
Dırnâvî 〉 Ṭırnâvî	Dırnâvî	37b/3, 38a/8
	Ṭırnâvî	54b/11, 55a/3

Kelime Ortasında ve Sonunda

aṭa 〉 ada	aṭa "ada"	46a/3
	ada	48a/9, 49a/9
becid 〉 becit	becid	91b/9 ve 9 örnek
	becit	33a/9
kaġıd 〉 kaġıt	kaġıd	46a/3, 52b/4
derd 〉 dert	derd	7a/8 ve 7 örnek
	dert-lü	2b/2

kadırġa 〈 Yun. katergoy (Redhouse)	kadırġa	28a/10 ve 10 örnek
	ḳaṭırġa	46a/7 ve 3 örnek
	kaẓarġa	46b/1

Bu kelimede önce t 〉 d şeklinde bir değişme olduğu, daha sonra d, ṭ, ẓ seslerinin karışık kullanıldığı gözlenmektedir. Bu kararsızlık devresine kalın sıradan kelimelerde ṭı ve dal harf işaretlerinin aynı ses değeri taşıması yol açmış olmalıdır. Kelimenin Farsça alıntılarda rastladığımız dal, ẕel değişmesi de bunu düşündürmektedir.

kapudan 〈 İtal. Capitano (Redhouse) "kaptan"

Kapudan oġlı Muhammed 35a/2

kadalan 〈 İtal. Catalan (Redhouse) "korsan"

Kadalan 48a/4 ve 4 örnek

ẕâd 〈 ẕât	ẕâtı	59b/10, 81b/2
	ẕâtında	2a/13
	ẕâtuñda	14b/11
	ẕâtuñla	71b/2
	ẕât-ı pâk	2a/6
	ẕat-ı bî-çûn	2a/5

ẕad (Her etrafında şehrün آدمیزاد âdemî-zâd) 45a/10

Kelime şâd ile kafiye oluşturuyor. Değişmeye bu sebep olmuş olabilir.

2.3.1.8. d 〉ẕ

Farsça'da kendinden önce uzun veya kısa bir ünlü bulunan d (dal), XV. yüzyıla kadar ẕ (zel) şeklinde yazılmış (Timurtaş, OG, sh. 28) ve telaffuz olunmuştur (A. Ateş, Farsça Grameri, sh. 7, İst. 1976). Dolayısı ile Farsça'dan Türkçe'ye geçen kelimelerde bir d 〉 ẕ değişiminden değil, belki bir ẕ 〉 d değişiminden söz edilebilir. Farsça'dan önceleri ẕ'li gelen kelimelerin zamanla d'li söylenmeleri ve yazılmaları Türkçe'den çok Farsça'daki bir gelişmeyle alakalıdır. Bütün bunlara rağmen bu meseleyi ele alışımızın sebebi, metnimizde Farsça dışındaki dillerden gelen kelimelerde de d/ẕ meselesinin izlerinin görünmesidir. Arapça'dan gelen küdûret kelimesinin metnimizde küẕûret şeklinde bulunması, belki kelimenin Farsça üzerinden Türkçe'ye geçişiyle izah edilebilir; fakat kadırġa kelimesinin Farsça üzerinden Türkçe'ye geçmesinin düşünülmesi zor olduğu için, bu kelimedeki kaẕarġa şeklindeki yazılışı, ancak Farsça kelimelerdeki benzer bir gelişmenin Türkçe'de dil ayrımı yapılmadan yabancı kelimelerin yazılışına yansıtıldığı şeklinde izah etmek mümkün görünmektedir.

Metnimizde d/ẕ meselesi ile ilgili kelimeler şunlardır:

beẕ-nâm 85b/4

beẕ-ter ġ3b/12

bürâẕer 55a/4 ve 3 örnek

  birâder 60a/6

cüẕâ ẕ5b/13, 86a/11

dîẕâr 51a/4

Ḫuẕâ 1b/3 ve 33 örnek

kaẕarġa 〈 kadırġa kaẕarġa 46b/1

  kadırġa 28a/10 ve 10 örnek

  kaṭırġa 46a/7 ve 3 örnek

kitḫuẕâ 42a/3, 54b/2

kitḫuẕâlıḳ 84a/5

küẕûret 〈 küdûret küẕûret 60b/10

mebâẕâ 89a/13

pâẕişâh 49b/2'de 2 örnek

  pâdişâh 39b/11 ve 3 örnek

peyẕâ 71b/4

şâẕ 41a/4; şâd 3b/14 ve 14 örnek

şâẕî 100b/7, 61b/10; şâdî 4b/9 ve 4 örnek

şâẕân 93b/9 ve 4 örnek

şâẕumânî 41b/2

2.3.1.9. ġ 〉 ḫ

Bu değişme, aslında k 〉 ḫ değişiminin bir ara devresi gibi görünmektedir. Eski Türkçe'de ṭakı olan edatın takı 〉 daḳı 〉 dağı 〉 daḫı 〉 dahi şeklinde geliştiği malumdur. Metnimizde dönemin bir çok eserinde de rastlandığı gibi ḳ 〉 ḫ değişimi örnekleri vardır. Fakat bu değişmenin bir ara devresi olduğunu düşünebileceğimiz tek örneğimiz taḳı 〉 daḫı edatının ara devresi gibi görünen dağı 〉 daḫı örneğidir.

dağı 〉 daḫı dağı 2a/13

daḫı pek çok

2.3.1.10. g 〉 v; ġ 〉 v

Yuvarlak ünlülerin komşuluğunda bulunan g ve ġ ön ve art damak ünsüzleri, dudaksılaşarak v'ye dönüşürler (Banguoğlu, TG, sh. 102). Eski Türkçe'de de görülen bu ses değişimi bugün büyük öçlüde tamamlanmış gibi görünmektedir (Ergin, TDB, sh. 88). Metnimizde bu değişimi izleyebileceğimiz örnekler bulunmakla birlikte herhangi bir kelimenin ikili kullanılışı örneği bulunmamaktadır. Bazı kelimelerde bu değişim tamamlanmış olarak v sesleri kullanılırken, yine bazı kelimeler ise, henüz g ve ġ ile kullanılmaktadırlar. Örnekler şunlardır:

dög- 〉 döv- döge döge 22a/1, 22a/9

dögül- 〉 dövülş dögül- 12a/14 ve 3 örnek

gögde 〉 gövde gövde 77a/11 ve 2 örnek

(Ş. Sami madde başı كوكده ; Zebanzedi كوده şeklinde almış)

(Redhous madde başı كوكده ; ayrıca كوده şeklini almış ve okunuşu ise göde şeklinde vermiş.)

gügercin 〉 güvercin gügercin 7b/5

ḳoġ- 〉 kov- ḳov- 93a/7 ve 5 örnek

ög- 〉 öv- ög- 1b/10, 41b/9

ögün- 〉 övün- ögün- 49b/1

sög- 〉 söv- söge söge 22a/0

ķulağuz 〉 kulavuz ķulavuz 28b/6 ve 3 örnek

Fakat bu kelimenin Eski Türkçe devresinde kulabuz şeklinin bulunması ġ 〉 v değişmesini değil, b 〉 v değişmesini gösteriyor (Timurtaş, ETT, sh. 54). Diğer taraftan kelimenin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kulaġuz şekli de vardır (Ṭarama Sözlüğü, Cilt IV, sh. 2711 vd.)

2.3.1.11. ġ 〉 y

Türkçe'de ince sırdan bazı kelimeler g 〉 y değişmesine uğramışlardır. Bu değşime Batı Türkçesinde Eski Anadolu Türkçesi devresinden sonra meydana gelmiştir (Ergin, sh. 87). Metnimizde bu değişmeyi izleyebilecek örnek bulunmamaktadır. Fakat kalın sıradan şağış kelimesinin ve şay-, şayıl- kelimelerinin bulunuşu bir ġ 〉 y değişimini göstermektedir. Bu değişim sırasında önce ġ 〉 ğ değişimi bir ara devre olarak gerçekleşmiş olmalıdır.

şağış "Sayı"	81a/2
şay-	58a/3 ve 2 örnek
şayıl-	61b/5

2.3.1.12. ķ 〉 ḫ

Türkçe'de bugün bir kaç kelimede karşımıza çıkan h sesi ķ'dan gelişmiştir. Eski Türkçe'de h sesi yoktu. Eski Türkçe'den Batı Türkçesine geçişte bazı kelimelerdeki ķ sesi ḫ ile değişmiştir. Eski Anadolu Türkçesi devresinde bu değişme ile geniş ölçüde karşılaşılmaktadır (Ergin, TDB, sh. 58 ve 89).

Bu ses değişmesi, sonraki devirlerde Batı Türkçesinin Azeri ve Osmanlı sahalarında farklı şekillerde gelişmiş; Azeri sahası daha çok ḫ'lı şekilleri tercih ederken, Osmanlı sahasında ise bu ḫ'lar yeniden ķ'ya dönmüşlerdir.

Metnimizde bu olayı izleyebileceğimiz ikili kullanılışlı kelimeler olmamasına karşılık, bir çok kelimenin bu değişmenin izlerini taşıdığı söylenebilir. Dönemin bir çok eserinde uyḫu, yoḫsa şeklinde yaygın olan kelimelerin uyķu, yoķsa biçimlerinin bulunması, bu değişmenin çok erken başladığını belki de sadee bir imlâ özelliği olarak uzun dönem ḫ'lı yazılışın sürdürüldüğünü göstermektedir. (Şemsettin Sami Kamus-ı Türki'de akşâm kelimesinin aḫşâm şeklinde yazılmaması uyarısında bulunmakta; aḫşâm, uyḫu, yoḫsa, yoḫsul kelimelerini madde başı yaparak ķ'lı şekillerine gönderme yapmaktadır.)

Metnimizde kelime başında ķ 〉 ḫ değişimini tamamlamış olan ve daha Eski Türkçe devresinde ḫ'lı şekilleri de bulunan ḫân, ḫaķan (A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, Çeviren: Mehmet Akalın, sh. 273, Ankara 1988; bundan sonra "Gabain" şeklinde kısaltılacaktır) kelimeleri yanında ķanı, ķanķı kelimeleri ķ'lı şekillerini sürdürmektedirler.

Metnimizde ḳ 〉 ḫ değişimi ile ilgili kelimeler şunlardır:

aḫşam 〈 ak+şam	aḫşam	36b/14
daḫı 〈 dağı 〈 taḳı	daḫı	pek çok
	dağı	22a/13
uyḳu		26a/1 ve 4 örnek
yaḫşı 〈 yaḳışı	yaḫşı	9a/5 ve 2 örnek
yoḫsul 〈 yoḳsul	yoḫsul	5a/5 ve 10 örnek
yoḳsa		71b/1

2.3.1.13. m 〉 n

indi 〈 imdi　　indi　　36b/9, 83b/9

imdi　1b/4 ve 56 örnek

Bu değişmeye boğumlanma noktalarının benzeşmesi yol açmış olmalıdır. m dudak ünsüzü d diş ünsüzünün önünde bir başka diş ünsüzü olan n'ye dönüşmüş olmalıdır.

2.3.1.14. s 〉 z

zurnâ 〈 surnâ　　zurnâ　　52a/2, 71a/11

surnâ　12b/1 ve 2 örnek

Bu değişme seda benzeşmesi sonucu ortaya çıkmış olmalıdır. s sedasız sesi sedalı karşılığı olan z'ye dönüşmüştür.

Diğer yandan bu değişme kelime sonunda da gerçekleşmiştir. Yunanca'dan alıntılanan bir kaç kelimede son sesler değişmiştir. Bazı kelimeler sonlarındaki s seslerini korurken, yine bazıları z ile değişmişlerdir:

birguz 〈 Yun. purgos (Redhouse) birğuz　　98a/10 ve 2 örnek

babas 〈 Yun. pappas (Redhouse) babas　　46b/4, 46b/8

ḳolyoz 〈 Yun. kolyos (Redhouse) ḳolyoz　　25a/6

Babos 〈 İtal. Pappa (TDK Türkçe Sözlük) Babos-uñ　　30b/10 ve 8 örnek

Baboz-uñ　51b/6

2.3.1.15. y 〈 g

yine 〉 gine　　yine　　7b/9 ve pek çok örnek

gine　17a/13 ve 10 örnek

Bu ses değişmesi günümüzde de sonuçlanmamıştır. Eski Türkçe'de yana, yanya, yene, yine (Gabain, sh. 308; Divan-ı Lügat-ı Türk Dizini, sh. 143) gibi şekilleri olan bu zarfın Eski Anadolu Türkçesi devresinden sonra y-'li şeklileri yanında g-'li şekillerine de rastlanmaktadır (Timurtaş, ETT, sh. 99). Şemsettin Sami ve Redhouse, sözlüklerinde kelimenin halk söyleyişinde gene olduğunu belirtmişler; Redhouse yine ve gine'yi madde başı olarak kullanmıştır. Kelime bugün de yine, gine, gene şekklinde karışık kullanılmaktadır (Türkçe Sözlük, TDK).

2.3.2. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

Ünlüler çevrelerinde bulunan çeşitli seslerin, ünsüzlerin ve diğer ünlülerin tesiriyle değişirler. Ünlü değişmeleri, kalınlaşma, incelme; darlaşma, genişleme; düzleşme, yuvarlaklaşma şeklinde adlandırılabilir. Bütün bu ses değişmelerinin en önemli sebebi benzeşmedir. Ünlüler bir birlerini benzeşme sonucu değiştirecekleri gibi, ünsüzler de ünlülerin değişmesine yol açabilirler. Değişmeler kelimenin söylenişini kolaylaştırmak, kökle eki kaynaştırmak, yabancı kelimeleri Türkçe'ye benzeştirmek gibi pratik sonuçlar sağlar (Banguoğlu, TG, sh. 58). Dilin yapısındaki değişiklik temayülü de belli bir sebebe bağlı olmaksızın bazı seslerin değişmesini sağlayabilir (Ergin, TDB, sh. 79).

2.3.2.1. i/e DEĞİŞMESİ

Türkçe'de Eski Türkçe'den beri bilhassa ilk hecede bir i/e meselesi vardır. Eski Türkçe'den beri hemen her devrede bazı kelimelerin hem i'li, hem e'li şekillerine rastlanması yanında, devreler arasında i 〉 e; e 〉 i değişmelerinin bulunması problemin kesin bir çözüme kavuşturulmasını zorlaştırmaktadır. Her iki sesi kendinde toplayan bir kapalı e'nin varlığından ve bunun daha sonra i ve e şeklinde gelişmesinden söz edilmişse de yapılan çalışmalar, bunun doğruluğunu kesin olarak ortaya koyamamışlardır. Yazılı metinlerden hareket ederek bu konuda bir sonuca varmak, eski alfabenin imkanları içinde mümkün görünmemektedir.

Metnimizde i/e meselesi ile ilgili Türkçe kelimeler yanında yabancı kelimelerde de i/e değişmesi örnekleri vardır. Yabancı kelimelerdeki de i/e değişmesi sonucunda tıpkı Türkçe kelimelerde olduğu gibi bu kelimelerde de ikili kullanışlar ortaya çıkmıştır.

2.3.2.1.1. TÜRKÇE KELİMELERDE

a) Genişleme; i 〉 e

Metnimizde i yazılıp bugün e ile söylenen kelimeler:

biş	"beş"	biş	94a/5 ve 23 örnek
bisle-	"besle-"	bisle-	62a/2
biz	"bez"	biz	61a/2
dir-	"der-"	dir-	15a/11 ve 15 örnek
diril-	"deril-"	diril-	98b/6 ve 12 örnek
divşür-	"devşir-"	divşür-	100b/2 ve 3 örnek
gice	"gece"	gice	93a/7 ve 57 örnek
gine	"gene"	gine	97a/13 ve 10 örnek
girçek	"gerçek"	girçek	6a/6, 33b/5
girü	"geri"	girü	11b/1 ve 10 örnek
idil-	"edil-"	idil-	47b/3 ve 3 örnek
idin-	"edin-"	idin-	4a/5 ve 2 örnek
il	"el"	il	97b/8 ve pek çok örnek
ilçi	"elçi"	ilçi	98b/7 ve 6 örnek
ir	"erken"	ir	29b/2
ir-	"er-"	ir-	2b/5 ve 84 örnek
irgür-	"eriştir-"	irgür-	43b/1
iriş-	"eriş-"	iriş-	11b/4 ve 55 örnek
irişdür-	"eriştir-"	irişdür-	41b/3
irkek	"erkek"	irkek	23a/4 ve 2 örnek
er	94a/2 ve 92 örnek		
erlik	5a/15 ve 18 örnek		
irte	"erte"	irte	93a/7, 50b/12
irür-	"eriştir-"	irür-	3a/10 ve 4 örnek
iş	"eş"	iş	66b/7
işik	"eşik"	işik	5a/13
itdür-	"ettir-"	itdür-	9b/10
iv-	"ev-"	iv-	6a/13 ve 2 örnek

iy "ey" iy 2b/7 ve pek çok örnek

siz- "sez-" siz- 97b/10

tiz "tez" tiz 4a/8 ve 46 örnek

vir- "ver-" vir- 5b/2 ve pek çok örnek

viriş- "veriş-" viriş- 67a/11

yi- "ye-" yi- 3b/15 ve 33 örnek

yidi "yedi" yidi 25b/6 ve 6 örnek

yidinci "yedinci" yidinci 81a/5

yig "yeġ" yig 4a/11 ve 5 örnek

yil "yel" yil 96a/10 ve 4 örnek

yimek "yemek" yimek 6b/4

yimiş "yemiş" yimiş 20b/9 ve 6 örnek

yin- "yen-(yemek yenilmek)" yin- 96b/10

yiñi "yeni" yiñi 98a/6 ve 2 örnek

yiñiçeri "yeniçeri" yiñiçeri 45a/13 ve 11 örnek

yinil- "yenil-"(yemek) yinil- 11a/7

yir "yer" yir 3b/2 ve pek çok örnek

yirlü "yerli" yirlü 94b/13 ve 7 örnek

yir yüzi "yer yüzü" yir yüzi 91a/2 ve 2 örnek

yit- "yet-" yit- 99a/3 ve 8 örnek

yitmiş "yetmiş" yitmiş 100b/8

yitür- "yetir-" yitür- 41a/7, 60b/11

b) Darlaşma e 〉 i

Metnimizde e ile yazılan ve bugün i ile söylenen kelimeler:

eylük "iyilik" eylük 43b/3 ve 6 örnek

eyü "iyi" eyü 93a/2 ve 17 örnek

gey- "giy-" gey- 6b/13 ve 16 örnek

geydür- "giydir-" geydür- 31a/10

geyesi "giysi" geyesi 57b/2

geyür- "giydir-" geyür- 13b/6, 58a/13

c) İkili Kullanılan Kelimeler

Metnimizde bir çok Türkçe kelimenin, dönemin başka eserlerinde de olduğu gibi, ikili yazılışları dikkat çekicidir. Bu ikili yazılışa bakarak kelimelerde aslında bugüne yaklaşan değişmelerin başladığını, fakat imlânın kalıplaşması sebebiyle bu değişmelerin tamamıyla yazıya yansıtılamadığını düşünmek mümkündür.

İkili kullanılışları en çok dikkat çeken kelimeler ben, sen ve bin, sin biçimleri birlikte kullanılan şahıs zamirleridir. Eski Türkçe'de bu zamirlerin ben, men, sen yanında onlardan daha eski olan bin, min, sin biçimleri de vardı. Bilhassa yükleme halinde bini, sini biçimleri e'li biçimlerden daha yaygındı (Şinasi Tekin, Eski Türkçe, Türk Dünyası El Kitabı, sh. 162; Gabain, sh. 65, 66). Eski Anadolu Türkçesi devresinde ben, sen yanında bin, sin biçimleri de birlikte kullanılmıştı (Ergin, TDB, sh. 269). Türkçe'de çekim sırasında zamirlerin kök değiştirdikleri malumdur (Mecdud Mansuroğlu, Türkçede Zamir Çekimi, TDED III, sh. 501-508, İstanbul 1949). Ben, sen zamirlerinin çekim sırasında bin, sin şeklini almasının aruz vezni zaruretinden ileri geldiği, aruz kalıplarına Türkçe kelimeleri uydurmak için ünlülerin uzatıldığı, bu uzatmanın kelime içinde e ile yapılması kulağa hoş gelmediği ve yazıda bunu göstermek mümkün olmadığı için bazan i'nin tercih edildiği, bu i'li kullanılışın daha çok aruz vezni zaruretinden ileri geldiği düşünülmüştür (Timurtaş, ETT, sh. 24-25; Muhammed Yelten, Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi, Dok. Tez, sh. 128, İstanbul 1987). Fakat metnimizde aruz vezni zaruretine bağlanması mümkün olamayan epeyce örneğimiz vardır. Söz gelimi siniñ örneği, 10 örnekte kullanıldığı halde, sadece 2 tanesinde aruzun kapalı hecesi gereği ilk hecesi imaleli olacak konumdayken; 8 örnekte ilk hecesi aruzun açık hece gerektirdiği konumdadır. Sini örneği 3 örnekte kullanılırken, sadece 1 örnekte aruz gereği imale yapılması gereken konumda, iki örnekte ise açık hece konumundadır. Bunların yanında zamirin binden (1 örnek), sinden (13 örnek) şeklinde her iki hecesi kapalı çekimli biçimlerinin bulunması, aruz vezni zaruretinden ileri geldiği düşüncesine imkan vermemektedir. Esasen ben, sen şahıs zamirlerinin yanında Eski Türkçe'den Eski Anadolu Türkçesi'ne geçişte bin, sin zamirlerinin de uzun bir süre birlikte kullanıldıklarını düşünebiliriz. Metnimizde bu zamirlerin genetifli kulanılışları bize göre Eski Türkçe ile Eski Anadolu Türkçesi arasındaki değişmelerin ne ölçüde uzun sürdüğünü göstermektedir. Ben zamirinin genetifli örneği, Eski Anadolu Türkçesi özelliği göstererek binüm (1 örnek) şeklinde çekimlenirken; siniñ (10 örnek); siniñdür (2 örnek) Eski Türkçe özelliklerini sürdürmekte ve ünlüsü yuvarlaklaşmamaktadır. Aynı zamirin genetif çekiminde ünlüsü yuvarlaklaşan tek örneği ise, Eski Türkçe'den sonraki gelişmeleri açıkça yansıtacak durumdadır; sinüñle (1 örnek, aruz vezni zarureti yok). Kısacası şahıs zamirlerinin Eski Türkçe'de de görülen ben, sen/bin, sin ikili kullanılışlarının Eski Anadolu Türkçesi devresinin sonlarına kadar sürdüğünü ve ancak Osmanlı devresinde bin, sin zamirlerinin tamamen terkedildiklerini söyleyebiliriz. Aruzun bin, sin zamirlerinin bu kadar uzun süre yaşamasında, belki katkısından söz edebiliriz.

Metnimizde ikili kullanılışları olan kelimeler şunlardır:

bin "ben" binüm 4b/6

ben 3b/5 ve pek çok örnek

sin "sen" sini (Sini سيني ol cümlesine baş ḳıldum) 27a/8

(Feraḥ olsun sini سيني şâd isteyenler) 80a/9

(İki yıl sini سيني bu ile beg itdüm) 89b/10

siniñ سينڭ (Siniñ sâyende dîn ehli tamâmet) 14a/10
ve vezince benzer konumda 7 örnek

سينڭ (Melikler olısar siniñ ʻubûduñ) 25b/3, 57b/6

siniñdür سينڭدر (Ki bu işler kamusı s.) 14b/6

(Kaçan-ısa girü beglig s.) 90a/9

sinüñle سنوڭله (Ḥuẑânuñ nuṣreti dâyim s.) 90b/6

sinden سيندن 2b/2 ve 12 örnek

bil "bel" bil بلينر 42a/6 ve 3 örnek

bel-e بالا 25b/12

di- "de-" di- ديمير 1b/3 ve pek çok örnek

de-n- دنمش 6b/2 (2 örnek)

eşit- "işit-" eşit- اشتدك 6a/7

işit- 3b/14 ve pek çok örnek

it- "et-" it- ادر 4b/14 ve pek çok örnek

et- اتمك (Çeri çoḳluġı e. ḳızlıḳ eyler) 64a/8

neçün "niçin" neçün نچون 1b/9 ve 6 örnek

niçün 22a/4 ve 2 örnek

neyçün 22a/11 ve 2 örnek

neyiçün 28b/8, 56a/1

nit- "ne et-" nit- 3b/3 ve 35 örnek

net- nedem ندم 3b/3

yilken "yelken" yilken 49b/1

yelken 31a/2

2.3.2.1.2. YABANCI KELİMELERDE

Türkçe kelimelerde olduğu gibi yabancı kelimelerde de i/e sesleri karışık kullanılabilmektedir. Metnimizde hem i ile, hem e ile kullanılan şehinşâhûşehenşâh; dünye/dünyi gibi kelimeler olduğu gibi; alındıkları dildeki sesleri değiştirilmiş veya daha sonraki devirlerde i 〉 e; e 〉 i değişmesine uğramış kelimeler de vardır. Bu kelimeler şunlardır:

İflâķ "Eflak, Romanya" İflâķ 6a/9 ve 4 örnek

Kelime 32a/6'da افلاقدن şeklinde yazılmış. Bir üstünün fazla konulduğu düşünülebileceği gibi Eflâķ şeklinde söylendiği de düşünülebilir. Diğer dört örnek İflâķ şeklinde yazılmıştır.

dünye, dünyi	"dünya"	dünye	5a/3 ve 5 örnek
		dünyi	5a/7 ve 2 örnek
Şehenşâh, Şehinşâh	"şahenşah, şahlar şahı"		
		şehenşâh	5b/5 ve 37 örnek
		şâhenşâh	92a/2 ve 3 örnek
		şehenşeh	92b/12 ve 5 örnek
	şehinşâh	18a/3 ve 2 örnek	
âhin 〈 f. âhen "demir"		âhin	63a/9 ve 5 örnek
âhinîn 〈 f. âhenîn "demirden yapılmış"		âhinîn	63a/9
Bilgrat	"Belgrat"	Biligrat بلغرتدن	98a/3
çemen 〈 f. çemen	"çimen"	çemen	3b/9
div 〈 f. dîv	"dev"	div-e دورا	65a/11
fidâ 〈 a. fidâʿ	"feda"	fidâ	3a/9, 22a/6
fizâ 〈 f. fezâ, füzûden	"artıran"	fizâ	10a/9, 100b/4
firişteh 〈 f. firiste	"ferişte, melek"	firişteh	58b/7
ḥisâb 〈 a. ḥisâb	"hesap"	ḥisâb	100a/8 ve 8 örnek
		ḥisâbsuz	38b/10 ve 2 örnek
Kişmîr 〈 f. Kişmîr	"Keşmir"	Kişmîr	61a/3
kit-ḫuẕa 〈 f. ked-ḫudâ	"kahya"	kit-ḫuẕa	42a/3 ve 2 örnek
mirrîḫ 〈 a. mirrîḫ	"merih"	mirrîḫ	11a/14
mîşe 〈 f. bîşe	"orman"	mîşe	64a/5, 64a/10
neşter 〈 f. nişter	"neşter"	neşter	63b/1
pehlevân 〈 f. pehlevân	"pehlivan"	pehlevân	99b/12

penhân ‹ f. penhân pinhân "gizli" penhân 38a/2, 71b/4

peşîmân ‹ f. peşîmân "pişman" peşîmân 24a/1 ve 4 örnek

pîşrev ‹ f. pîşrev "peşrev" pîşrev 9a/5, 92b/5

vizâret ‹ a. vizâret "vezirlik" vizâret 97a/7 ve 2 örnek

yigâne ‹ f. yegâne "yegâne" yigâne 29a/11 ve 3 örnek

yigser ‹ f. yekser "baştan başa, bütün" yigser 52b/9

yigsân ‹ f. yeksân "yeksan, düz, beraber" yigsân 9b/8 ve 11 örnek

2.3.2.2. YABANCI KELİMELERDE ÜNLÜ KISALMASI

Türkçe kelimelerde kökten uzun ünlü yokdur veya kalmamıştır (Banguoğlu, TG, sh. 38; Ergin, TDB, sh. 55). Yabancı kelimelerle dilimize gelen uzun ünlüler ise çoklukla, hele konuşma ve halk dilinde kısalır, böylece Türkçe'nin ses sistemine uyarlar (Banguoğlu, TG, sh. 39). Yabancı kelimelerdeki bu ünlü kısalmasının 1928 Harf Devrimi'ne kadar, kelimelerin asıl imlâlarının korunması maksadıyla geniş ölçüde yazıya yansımadığı görülür. Fakat günümüzde tamamen kaybolmaya yüz tutmuş yabancı kelimelerdeki uzun ünlülerin, bilhassa çok kullanılan kelimelerde, oldukça eski devirlerde kısalmaya başladığını ve çok kullanılan kelimelerdeki bu kısalmanın yer yer yazıya aktarıldığını söyleyebiliriz.

Manzum bir metin olan Gazavatnâme'de, döneminin başka eserlerinde de görülen aruz vezni sebebiyle ortaya çıkan kısalmalara (zihâf) da rastlanmaktadır. Bu durum kimi kelimelerde ünlü kısalmalarının vezinden kaynaklanan geçici kısalmalar mı olduğu, yoksa telaffuzu mu yansıttığı noktasında bir zorluk oluşturabilmektedir. Yabancı kelimelerin orjinal yazılışlarının bozulduğu durumlarda kısalmanın yazıya yansıdığını ihtiyatla da olsa kabul edebiliriz. Dilin sonraki gelişiminin doğruladığı durumlarda ise kısalmanın varlığına kesin karar verebiliriz.

Metnimizde kısalmaya işaret eden kelimeler şunlardır:

can ‹ f. cân جنله can-la 95a/1; cân 1b/3 ve pek çok örnek

din ‹ a. dîn دينينه din-ine (Dahı İslam d. rehber olan) 3a/1

dī̂n 3a/7 ve 24 örnek

div ‹ f. dîv "dev" دوا div-e (Demir ṭonlu d. beñzerlerinden) 65a/11

divâne ‹ f. dîvâne "divâne" دوانه (Yire çekdi düşürdi ol d.) 82b/10

dîvâne ديوانه 7a/7

ġâzi ‹ a. ġâzî غازلر ; غازلر ġâzi-ler 36a/10 ve 12 örnek

ğâzi-nüñ غازنوڭ 68b/4

ğâzi ḫân غازخان 11a/8 ve 6 örnek

ğâzi sulṭân غازسلطان 16b/1

ḥal ‹ a. ḥâl حللو ḥallü 30b/12; حلنجه ḥallü·54a/12;

حالي 4a/15 ve 82 örnek

Yukarıdan beri sayılan bütün örneklerde ğâzi yazılışı vezine uygundur. Fakat 87a/10'da 1 örnekte vezin açık hece gerektirdiği halde kelime غازي şeklinde yazılmıştır. Salâmatlığıla ol ğâzi Ḫânı (غازي خاني) 87a/10

ğâzî kelimesinin kullanıldığı diğer 34 örnekte ise kelime orjinal imlası ile غازي şeklinde yazılmıştır.

ḥarâmı ‹ a. ḥarâmî حرام ḥarâmı 12a/3

ḥ. ḳıymalu gözler kaçan ki ele düşer

Beğamze fitne düzer ḳaşları vebâle düşer

Kelime diğer 11 örnekte ḥarâmî şeklinde yazılmıştır.

imân ‹ a. îmân imân-suz امانسز

(Anunçün didiler ana i.) 15b/13

Kelime 29 örnekte ise ايمان îmân şeklinde yazılmıştır.

imam ‹ a. imâm ايمام imam (İdip mescid ḳodı i. cemâ'at) 87a/5

Kelimenin ilk sesinin ye ile yazılışı, kanaatimizce bu heenin değil, her iki hecenin aynı uzunlukta olduğuna, dolayısıyla ikinci hecesindeki ünlünün kısaldığına işaret etmektedir.

ḥûri ‹ a. hûrî ḥûri-ler حورلر

(Bişürmiş h. düzmiş perîler) 11b/6

ḥûrî حوري 9b/6, 14a/3

mâżi ‹ a. mâżî mâżi-de ماضده

(Zamân-ı m. gelip gidenler) 17b/8

mıḫ ‹ f. mîḫ مخلو mıḫ-lu (Gümişden m. hem altun toḳalu) 78a/12

nur ‹ a. nûr نرندن nur-ından (Zamân güneş n. oldı çün boş) 56b/2

Kelime diğer 22 örnekte nûr şeklindedir.

sünni ‹ a. sünnî sünni-ler سنلر

(Şular kim s.-di ceng iderdi) 43a/8

(Az oldı s. kâfirden ürke) 68a/9

Kelime diğer 7 örnekte sünnî şeklindedir.

takdir ‹ a. takdîr تقديريني takdir-ini

(Hic añmadı Ḫuẕânun t.) 30b/3

(Bozam dir Ḥaḳ Taʿâlâ t.) 52b/10

Kelime diğer 5 örnekte taḳdîr şeklindedir.

tedbir ‹ a. tedbîr تدبر tedbir (Gişi gerçi ki ider bir işe t.) 17a/4

Bu örnekte vezin gerektirmediği halde kapalı hecede kelime kısalmış görünmektedir.

(Çeriniñ tedbirini (تدبريني) yoyısardur) 23b/1

ve benzer 2 örnekte ise vezinin gerektirdiği konumda bulunan kelime kısalmıştır. Diğer 18 örnekte ise kelime tedbîr şeklindedir.

teftiş ‹ a. teftîş teftiş-inde تفتشنده

(Raʿiyyet t. itme tekâhül) 96a/2

Kelime diğer 2 örnekte teftîş şeklindedir.

tesbih ‹ a. tesbîh tesbih-ini تسبيحيني

(Unıtmışdı melekler ṭ.) 61b/1

45a/12'deki örnekte kelime tesbîh şeklindedir.

teşviş ‹ a. teşvîş "endişe, sıkıntı" تشويشن teşviş-in

(Göñülden t. âvâre eyleñ) 17a/8

ve benzer durumda 5 örnek var. Fakat kelime 4b/4 ve 2 örnekte teşvîş şeklindedir.

zîre ‹ f. zîrâ zîre زيره

(Ki z. ʿaḳlıla bilindi Allah) 85b/3

Kelime aynı konumda olduğu diğer iki örnekte ise zîrâ şeklindedir: (Ki zîrâ (زيرا) siz gideriken ġazâya) 19a/3 ve 27a/12

silaḥdâr ‹ f. silâḥ-dâr silahdâr سلحدار

(Daḫı on biñdi ṣolında s.) 55b/4

saʿat ‹ a. sâʿat saʿat-de سعتده

(Ḳılurdı bir s. biñiñi yoḳ) 76a/11

Kelime diğer 12 örnekte sâʿat şeklindedir.

para ‹ f. pâre para para پرا پارا

(Para para ḳılıban itdiler kem) 82b/12

Kelime mısra sonlarında tekrarlı kullanıldığı 3 örnekte pâre pâre (پاره پاره) şeklindedir. Bu örnekte kelimenin ilk hecesinin

kısaldığını ve her iki hecesinin aynı uzunluk derecesinde olduğunu düşünebiliriz.

müdâra 〈 f. mudârâ مُدَارَه müdâra

(Bes eyle olsa bunlara m.) 20b/5 ve

mısra sonundaki 2 örnekte aynı şekildedir. Fakat 29b/3'te (müdârâ bilmezidi hiç işinde) şeklindedir. Kelime mısra sonlarında yâra kelimesi ile kafiye oluşturmaktadır. Şayet kafiye zarureti sebebiyle imlasının değiştirildiğini düşünmezsek, son hecesinin kısaldığını söyleyebiliriz.

tiz 〈 f. tîz تِز tiz 44a/10, 50a/5, 91b/9

تِزْجَك tizcek 18a/4 ve 7 örnek

تیز tîz 4a/8 ve 27 örnek

تیزجك tîzcek 4a/9 ve 5 örnek

2.4. SES DÖNÜŞMESİ

2.4.1. GÖÇÜŞME

Kelime içindeki iki sesin yerlerinin, genel olarak söyleyişi kolaylaştırmak için, değiştirilmesine göçüşme (metatez) denir (Banguoğlu, TG, sh. 70). Ağızlarda ve çocuk dilinde bir çok kelimede karşımıza çıkan bu ses olayının yazı dilinde pek az örneği vardır.

Göçüşme yan yana bulunan sesler arasında olduğu gibi uzak sesler arasında da olabilir. Hatta bazen iki hece yer değiştirebilir: gibi 〉 bigi.

Eski devirlerden beri Türkçe kelimelerde ortaya çıkan bu ses olayı, bilhassa benzer ses gruplarını bulunduran yabancı kelimelerde de meydana gelmiş ve bu yabancı kelimeler bu değişmeli biçimleriyle yazı dilimize yerleşmişlerdir.

Dilde oturuşmayı sağlamak, ünsüzlerin karşılaşmasından doğan söyleyiş zorluklarını aşmak ve benzeri sebeplere bağlanabilecek olan bu ses olayının bir sebebi olarak da manzum metinlerde karşımıza çıkan vezin zaruretini, kanaatimizce göz önünde bulundurmak gerekir. Her ne kadar vezince yapılan göçüşmeler geçici olmakta ve zaruret ortadan kalktıktan sonra kelimeler tekrar eski haline dönmekte iseler de en azından bazıları zamanla vezin dışındaki sebeplerin de etkisiyle göçüşmeli şekilleriyle yaygınlaşabilmektedir:

Edrine 〉 Edirne (Banguoğlu, TG, sh. 71). Vezince yapılan göçüşmelere dildeki genel göçüşme olayının varlığı yardımcı olmuş ve bu durum, göçüşmeli kelime sayısını bir hayli artırmıştır.

Metnimizdeki göçüşme örnekleri şunlardır:

bigi 〈 gibi　　bigi　6a/1, 49b/11

　　gibi　　8b/14 ve 47 örnek

F. Kadri Timurtaş bigi edatının izah edilemediğini fakat gibi'den metatez ile meydana geldiğinin düşünülebileceğini söylemektedir (Timurtaş, ETT, sh. 103). N. Hacıeminoğlu ise bigi'nin Çağatay ve Kıpçak sahasında da kullanıldığını ve Eski Türkçe'den beri kullanılan kipi 〉 kibi 〉 gibi edatının metatezle bigi şekline geçtiğini söylemektedir (Hacıeminoğlu, TDE, sh. 16).

Biliğrat 〈 Belgrat (Belgırat) Biliğrat　　98a/3

Doburca 〈 Dobrıca　　Doburca　　39b/4, 43a/4

　　Dobrıca　　30a/6 ve 3 örnek

Edirne 〈 Edrene (Banguoğlu, TG, sh. 71) Edirne 92a/4, 50b/5

　　Edrene　　6a/10 ve 8 örnek

ġalbır ‹ a. ġırbal "kalbur" ġalbır 52a/12

kimesne ‹ kimsene ‹ kim ise ne "kimse" kimesne 5a/7 ve 7 örnek

kimsene 21a/5, 73b/2

müsülmân ‹ f. muslimân müsülmân 98a/5 ve 12 örnek

şarmusaḳ ‹ sarımsak şarmusaḳ 25a/5

sımarla- ‹ ısmarla- sımarla- 30b/11

ısmarla- 18b/4 ve 7 örnek

Sıtanbul ‹ İstanbul Sıtanbul 100a/13

İstanbul 29a/3 ve 2 örnek

Sikender ‹ İskender Sikender 62b/4

ṭılısm ‹ a. tilasm "tılsım" ṭılısm 1b/6

Bursa ‹ Brussa (Banguoğlu) Bursa 17a/6 ve 3 örnek

Burısa 40a/11

2.4.2. KAYNAŞMA

Birleşen iki kelime arasında oturuşma ve kısalma yönünde bazı gelişmeler olur. Bunlara kaynaşma denir (Banguoğlu, TG, sh. 76). Bu kaynaşma söyleyişte akıcılığı sağlamak amacıyla bir dizi ses olayına yol açabilir: Hece bölümünün değişmesi, birinci kelimenin son veya ikinci kelimenin ilk sesini düşürerek büzülme, ünlü düşürme, orta hece ünlüsünü düşürme gibi, (Banguoğlu, TG, sh. 76-77). Böylece basit birleşmeyle başlayan gelişme süreci sonunda, kaynaşma sağlanmış; birleşen iki kelimeden şekil ve anlamca farklı yeni bir unsur ortaya çıkmış olur. Kaynaşma Türkçe kelimeler arasında olduğu gibi, yabancı kelimeler arasında da gerçekleşebilir; hatta bir Türkçe kelime, yabancı bir kelime ile de birleşip kaynaşabilir.

Metnimizdeki kaynaşma örnekleri şunlardır:

böyle ‹ bu ile böyle 8a/11 ve 13 örnek

gendözi ‹ gendü özi gendözi 60b/9, 99b/2

gendözi 59a/6

gendü 4a/3 ve 24 örnek

Karasi ‹ Kara Îsî (Banguoğlu) Karasi 68a/8

kimse ‹ kim ise kimse 2b/1 ve 24 örnek

	kimesne	5a/7 ve 7 örnek
kimsene ⟨ kimise ne	kimsene	21a/5, 73b/2
niçün ⟨ ne içün	niçün	11b/2, 32a/4
	neçün	1b/3 ve 6 örnek
	neyçün	22a/11 ve 2 örnek
	neyiçün	28b/8, 56a/1
net-, nit- ⟨ ne it-	net-	3b/3
	nit-	12b/11 ve 35 örnek
neyle- ⟨ ne eyle-	neyle-	11a-3 ve 8 örnek
nesne ⟨ ne ise ne	nesne	12a/11, 53b/4
nol- ⟨ ne ol-	nol-	2b/6 ve 6 örnek
şöyle ⟨ şu ile	şöyle	1b/5 ve 39 örnek

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SES BENZEŞMELERİ VE UYUMLAR

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SES BENZEŞMELERİ VE UYUMLAR

3.1. ÜNLÜ BENZEŞMELERİ

3.1.1. DİL BENZEŞMESİ VE UYUMU

3.1.1.1. Kelime Köklerinde

Bir kelimedeki ünlülerin kalınlık-incelik bakımından birbirine uygun olması şeklinde tanımlanan dil uyumu, Tükçe'nin her devresinde kuvvetli olarak bulunan bir ses özelliğidir (Ergin, *TDB,* sh. 71). Ural-Altay dillerinde genel hatları ile birbirine benzeyen ünlü uyumunun ortak oluşunun da (Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* , C. I, sh. 113, Ankara, 1970) gösterdiği gibi Türkçe'de kelimenin ünlüleri arasındaki dil uyumu kanunu kökten veya çok eskidir ve dilin tarihten önceki gelişme çağlarında meydana gelmiştir (Banguoğlu, TG, sh. 88). Türkçe'nin dil uyumu dışındaki istisna kelimeleri çok azdır ve tarihi gelişmeler içindeki başka sebepler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Türkçe kelimelerde dil uyumundan söz etmek sadece bu uyum dışında kalan kelimeleri ele almayı gerektirir.

Türkçe'ye çeşitli dünya dillerinden giren Türkçe'nin ses sistemine aykırı, uyumsuz kelimeler daha Eski Türkçe devresinden itibaren dil uyumu gereği dğişmeye uğratılmışlardır (Gabain, ETT, sh. 42). Şüphesiz bu kelimelerdeki dil uyumu benzeşme sonucu gerçekleşmiş; bu benzeşme ilerleyici, gerileyici veya her iki yönlü olabilmiştir. Tarihi devirlerde yazı dili dışında konuşma dilinde bir hayli ileri noktalara vardığını tahmin edebileceğimiz bu gelişmenin izlerini bugün ağızlarda görebiliyoruz. Fakat bilhassa Arapça ve Farsça'dan gelen alıntı kelimelerin orjinal yazılışlarının sürdürülmeye çalışılması, konuşmadaki bu değişmelerin yazıya yansımasını çoğu zaman engellemiştir. Yine de birtakım karinelerden yararlanarak kimi değişmeleri tespit etmek mümkündür. Bizim de *Gazavatname*'deki yazılıştan hareketle yapmak istediğimiz dil uyumuna girmiş alıntı kelimeleri tanımaya çalışmaktır.

Uyuma girmiş alıntı kelimeleri tanımaya çalışırken yardımcımız, bir çok zorluğuna rağmen yine de yazıdır. Bilindiği gibi Türkçe'de ayrı ses değerleri bulunmayan şe, sin, ṣad; he, ḥa, ḫı; ze, ẓı, zel, dad; te, ṭı sesleri bulunan alıntı kelimelerde bu sesler arasındaki değişmeler bize kelimenin kalınlaştığını veya inceldiğini gösterebilir. Yine ince ve kalın kelimelerde kullanılan kef/kaf; kef/ġayın ünsüzleri yanında; e ve a seslerini göstermek için seçilebilen elif/he değişmeleri de ses değişmelerini göstermektedir.

Metnimizde ilerleyici, gerileyici veya hem ilerleyici, hem gerileyici benzeşmelerle ünlülerinin kalınlaştığını veya inceldiğini, dil uyumuna girdiğini tespit ettiğimiz kelimeler şunlardır:

Yabancı Kelimelerde

adam 〈 a. âdem adam 25a/12, 34b/6, 91b/1 (Her üç örnekte de kelime ilk hecesi açık olması gereken mısra başındadadır.)

âdem 2a/1 ve 31 örnekte kullanılan kelime bir çok yerde âlem, oldem, herdem, demâdem, muhkem, hem, matem, ġam, mu'azzam, nidem kelimeleriyle kafiyelidir.

Firîz 〈 f. fîrûz Firîz Beg 37b/13 ve 2 örnek

İbn-i Fîrûz 38b/1

kebe 〈 İtal. cappa kebe 29b/7

ḳaba 96b/8

İtalyanca asıllı bu kelimenin hem ince, hem kalın biçimlerinin bulunması, kelimenin orjinalindeki ön damak ünsüzü ile de alakalı olmalıdır.

matara 〈 a. miṭhâre matara ماتار 49a/5

Kelimede kalınlaşma yanında ṭı'nın te ile değişmesi de dikkat çekicidir. Ş. Sami ve Redhouse kelimeyi مطره şeklinde tesbitlemişlerdir.

muḥayyâ 〈 a. müheyyâ' muḥayyâ محيا 99b/5 ve 2 örnek

He'nin ḥa ile değişmesi kelimenin kalınlaştığını göstermektedir.

şavâb 〈 a. şevâb şavâb صواب 27a/5

Kelimede peltek şe'nin şad ile değişmesi kalınlaşmayı göstermektedir.

Sîrez 〈 yun. serrai (serre) Sîrez سيرزده

(Gelip Sîrezde Şâha yitmişidi) 99a/3

Sîrâz سيرازي (Varıp Sîrâzı tâ kim geçmişidi) 97b/1

Gazavatname'de devrin başka manzum eserlerinde de görüldüğü gibi e sesinin bazen vezince uzatmak için elifle yazıldığı görülmektedir. Fakat bu kelimede kullanıldığı her iki yer bakımından böyle yorumlamayı gerektirecek bir farklılaşma yoktur. Bu yüzden kelimenin bu devirde Sîrâz ve Sîrez şeklinde ikili kullanıldığını tespit ediyoruz.

Para 〈 f. pâre "parça" para para پرا پارا

(Para para ḳılıban itdiler kem) 82b/12

pâre pâre پاره پاره 38b/8 ve 3 örnek. Fakat kelime bütün bu örneklerde mısra sonlarında Türkçe yara kelimesi ile kafiyelidir. Yara kelimesi یاره şeklinde yazılmıştır. Yara 〉 yare uyum bozulmasını

düşünmezsek pâre kelimesinin her zaman para şekline geçtiğini, fakat imlasının orijinal şekilde sürdüğünü söyleyebiliriz.

ʻulâfâ ⟨ a. ʻulûfe ʻulâfâ علافا 44a/5

Kelimede ilerleyici benzeşme sonucu son ünlü kalınlaşmış, sonra gerileyici benzeşmeyle uzun orta ünlü u ⟩ a değişmesine uğramış görünüyor.

zîre ⟨ f. zîrâ zîre زيره 85b/3

(Ki zîre ʻaḳlıla bilindi Allah) 85b/3

zîrâ زيرا (Ki zîrâ siz gideriken ġazâya) 19a/3

(Ki zirâ bilürem Türküñ işini) 27a/12

Türkçe Kelimelerde

Türkçe'de -yukarıda da söylediğimiz gibi- dil uyumu kanunu ya köktendir veya tarihten önceki devirlerde tamamlanmıştır. Bu uyum dışında kalan kelimeler tarihi devirler içinde çok çeşitli ses hadiseleri sonucu ortaya çıkmışlardır. Dolayısı ile Türkçe kelimelerde dil uyumunun bozulması söz konusu edilebilir. Dil uyumunu bozan bir gelişme birleşik kelimelerdir. Birleşen kelimelerden ince ve kalın ünlü sesler taşıyanlar bir araya geldiklerinde zamanla bu sesleri benzeşerek ya sadece kalın veya sadece ince ünlüler haline gelmektedirler: Bir+az ⟩ birez. Dil uyumu konusunda dikkate alınması gereken bir diğer kelime grubu da zaman içinde ince ve kalın sıra değiştiren kelimelerdir: ayıt- ⟩ eyit-

Metnimizde bu açılardan dikkate alınan Türkçe kelimeler şunlardır:

akçe/akça akçe اقچه 7a/13 ve 2 örnek

akça اقچا 62b/12

Kelimede son ünlünün elifle yazılışından yola çıkarak yaptığımız bu ayırım aslında itibaridir. Çünkü metnimizde dönemin başka eserlerinde de görüldüğü gibi elif aruz vezninin uzun hece gerektirdiği çoğu yerde hem e, hem a sesini göstermek için kullanılmaktadır. Akçe okunabilecek şekilde yazılan örneklerin üçünde de ikini hece (-çe/-ça) kısa hece gerektiren konumdadır:

Şu deñlü akça (اقچه) kim gelmez ḥisâba. 7a/13

Daḫı şehrine yüz biñ akça (اقچه) şaldı. 18b/12

Kim evḳâf aḳçasın (اقچه) yimek işiydi. 21b/2

Elifle yazılan tek örnek ise uzun hece gerektiren konumdadır:

Biñ akçayıla (اقچا) bir ḳaftân virem ben. 62b/12

eyit-/ayıt- ayıt- آيت 54a/1

eyit- ايت 26a/5 ve çeşitli çekimlerde 14 örnek.

Eski Türkçe'de ayıt- (Gabain; Divan-ı Lugat-ı Türk Dizini) olan kelimenin sıra değiştirerek inceldiği görülmektedir.

kardaş قرداش 100a/13, 48a/5 kelimenin iki örneğinde de aynı şekilde yazılmasından dolayı henüz ikinci hecenin incelmediğini düşünebiliriz.

birez ⟨ bir+az	birez بِرَز	10a/a ve 13 örnek;
	birez dem	9a/3, 11b/16
	birezden	16b/1, 56b/9

Enkliz örneği bu kelimenin daima elifsiz yazılması dil uyumunun sağlamlığını göstermektedir.

3.1.1.2. Eklerde Dil Uyumu

Günümüz Türkçesinde yapım ve çekim ekleri bir kaç istisna dışında dil uyumu kanununa uyarlar. Bu yüzden eklerimizin ince ve kalın biçimleri vardır. Eski Türkçeden beri Türkçenin en temel özelliklerinden biri, şüphesiz, hem sözlük hem gramer kelimelerimizin dil uyumuna uygun seslilendirilmesidir.

Yabancı asıllı ve dil uyumuna aykırı kelimeler ek alırken dil uyumuna göre son seslerine uygun ekler alırlar.

Fakat Arap harfli alfabe kimi kelimelerde olduğu gibi eklerin seslilenmesini tanımada da birtakım zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Türkçenin sekiz ünlüsünün bu alfabede sadece dört işaretle (elif, he, vav, ye) gösterilmesi bir çok ünlüyü tam olarak belirlemeyi imkansız hale getirmektedir. Bu yüzden bu alfabeyle yazılan bir metinde bir çok ekin ince-kalın ayrımını yapmak zordur. Bu zorluğu aşmak için tek dayanak noktası ön ve arka damak karşılıkları farklı harf işaretleri ile gösterilen sesleri bulunduran eklerdir. Ön ve arka damak karşılıkları farklı harf işaretleri ile gösterilen sesler; ḳ/k (ق / ك) ve g / ġ (غ / گ) sesleridir. Bu harf işaretlerini bulundurmayan eklerin ince-kalın ayrımını yazıdan yola çıkarak belirlemek mümkün değildir. Bu yüzden dil uyumunu belirlemede yararlanabileceğimiz ekler sınırlıdır, ön ve arka damak seslerini bulunduran eklerden ibarettir. Metnimizde aruz vezni zorlaması ile elifin uzun hece gerektiren yerlerde e sesine karşılık olarak yazılması -daş/deş; -man, -men eklerini elifin yazılışından yola çıkarak önlü ve artlı olarak belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Söz gelimi Türkmen kelimesi 77b/4'te تُرکمانُوڭ (Ki Türkmenüñ begiyidi o server) şeklinde yazılmıştır. -men hecesinin elif ile yazılması sadece aruzdan kaynaklanan bir imlâ hususiyetidir.

Metnimizde dil uyumu ile ilgili ekler şunlardır:

1) -araḳ/-erek

Zarf-fiil eki -araḳ/-erek dil uyumuna bağlıdır:

var-araḳ	74a/2
id-erek	9b/11, 59a/5

2) -ürek

Tek örnekte bulunan, zarf-fiil eki uyumludur:

gel-ürek	35a/12

3) -duğınca/-dügince

-dık/-dük sıfat-fiilinden genişleyen bu zarf-fiil eki dil uyumuna bağlıdır:

ir-dügince 81a/6
vir-dügince 81a/6
ṭur-duğınca 5b/6, 17a/10

4) -duḳca

Sadece kalın örnekler vardır ve uyumludur:

ol-duḳca 1b/1 ve 2 örnek
ṭur-dıḳca 13a/1 ve 2 örnek

5) -duḳda/-dükde

-duk/-dük sıfat-fiilinden genişleyen bu zarf-fiil eki uyumludur:

geç-dükde 65b/5
gel-dükde 57b/1, 82b/11
gör-dükde 36a/2
it-dükde 10a/7 ve 2 örnek
ol-duḳda 94b/11 ve 1 örnek

6) -ıcaḳ/-icek

-ınca, -ince anlamında kullanılan bu zarf-fiil eki dil uyumuna bağlıdır:

düş-icek 58a/6
gel-icek 55a/3
göç-icek 53a/11
gör-icek 49a/8 ve 4 örnek
ir-icek 39a/8
iriş-icek 16a/13
söyle-y-icek 10b/11
ol-ıcaḳ 43a/1, 77b/4
ur-ıcaḳ 67b/4
var-ıcaḳ 95b/3 ve 5 örnek

7) -ıncaḳ/-incek

-ıcak/-icek anlamında kullanılan bu zarf-fiil eki dil uyumuna bağlıdır:

at-ıncaḳ 53a/8
baḳ-ıncaḳ 6a/3, 55b/9
yıḳ-ıncaḳ 37b/2
geç-incek 33a/11

8) -mekde

Tek örnekte bulunan bu örnek uyumludur:

vir-mekde 100b/5

9) -acaḳ/-ecek

Sıfat-fiil eki olarak kullanılan -acaḳ/-ecek dil uyumuna bağlıdır:

ḳaç-acaḳ	65a/1, 73a/8
ol-acağı	30b/2
sığın-acaḳ	62a/1, 73b/11
ṭap-acaḳ	86a/10
var-acağın	33a/2
egirdil-ecek	34a/4
gel-ecegin	34b/4, 51b/4
gid-ecegin	15a/10
nid-ecegin	15a/10
sür-ecek	90b/1
yi-y-ecek	96b/9

Gelecek zaman kip eki olarak da kullanılmaya başlayan ek uyumludur:

nol-acaḳ-dur	76b/1
ol-acaḳ-dur	57a/8, 17b/6
yol-acaḳ-dur	76b/1
öl-ecek-dür	67a/7

10) -duḳ/-dük

Sadece yuvarlak biçimleri olan bu sıfat-fiil eki dil uyumuna bağlıdır:

bil-dük-lü	47b/7
bil-dügi	6a/1 ve 2 örnek
bilinme-dük	93a/9
bin-dügi	75b/5
di-dügüm	23b/5 ve 3 örnek
dön-dügin	81b/10
düş-dügin	47b/6 ve 2 örnek
eglen-dügüm	41b/11
eyle-düginde	58b/4
gel-dügi	31a/6 ve 4 örnek
gey-dügi	6b/13, 63a/9
git-dügini	36a/8, 89a/8
getür-dügi	22b/11, 27b/11
görd-dügüm	97a/2 ve 4 örnek
iç-dügine	24a/1
ir-düginden	2b/5, 81a/6

işit-düginde 99a/9
it-dügini 6a/8 ve 4 örnek
ögün-dügine 69b/1
vir-dügince 81a/6

ḳıl-duğın 32b/9
ol-duḳların 97a/3
ol-duğın 97a/4
şor-duḳlarını 97a/2
var-duğında 56a/13, 26b/3
yañıl-duğını 24a/4

11) -aḳ

Fiilden isim yapım eki -aḳ 2 örnekte kalın köklere eklenmektedir ve dil uyumuna bağlıdır:

bıç-aḳ 54b/2
yañ-aḳ 6b/14

12) -ḳ/-k

Fiilden isim yapan -ḳ/-k eki uyumludur:

aḳsa-k 25a/8
dutsa-ḳ 39a/1, 84b/9
ışı-ḳ 36b/11 ve 3 örnek
ḳuşa-ḳ 62a/5 ve 2 örnek
ṭaya-ḳ 83b/9
ula-ḳ 27b/10, 41a/7
uza-ḳ 40a/9
yara-ḳ 99a/4 ve 78 örnek
yasa-ḳ 99b/2 ve 10 örnek

büyü-k 33b/10 ve 2 örnek
çürü-k 4b/6
eksü-k 84a/6 ve 3 örnek
yükse-k 100a/b, 36b/9

13) -ıḳ, -uḳ/-ük

Fiilden isim yapan bu ek daima dil uyumuna bağlıdır:

aç-uḳ 91b/1 ve 4 örnek
ağ(ı)r-uḳ 56a/10
art-uḳ 54a/10 ve 7 örnek
ay(ı)r-uḳ 87b/1

barış-ıḳ 23a/13

ḳay-uḳ 50a/6

ḳaz-uḳ 29b/12

ṭanış-ıḳ 20b/4, 46b/3

uyan-uḳ 56b/3

yaraş-ıḳ 10a/7

böl-ük 80b/12

göy(ü)n-ük 10a/6

kes-ük 83b/7

yüg(ü)r-ük 70b/11

14) -ġan

Tek örnekte kullanılan bu ek uyumludur:

ur-ġan 95a/3

15) -ġın

Tek örnekte kullanılan bu ek uyumludur:

yor-ġın 37b/11

16) -ki, -ku

Fiilden isim yapan bu ekin az sayıda örneği uyumludur:

uy(u)-ḳu 26a/1 ve 4 örnek

küs-ki 99b/3

17) -ḳır-

İsimden fiil yapan -ḳır- eki tek örnekte uyumludur:

ḥay-ḳır-urdı 65b/11

18) -ıḳ-

Fiil yapan -ıḳ- eki de tek örneğinde uyumludur:

ḳan-ıḳ-dı 13a/7

19) -gür-

Fiilden fiil yapan -gür- eki uyumludur:

ir-gür-ürler 43b/1

20) -caḳ/-cek

İsimden isim yapan bu ek dil uyumuna bağlıdır:

arḳun-caḳ 10b/3

yaḳın-caḳ 6a/3 ve 2 örnek

yalın-caḳ 64b/2, 82a/7

tiz-cek 4a/9 ve 13 örnek

21) -cegez

İsim yapan bu ek tek örneğinde uyumludur:

tiz-cegez	13b/2

22) -cük

İsim yapan bu küçültme eki tek örnekte uyumludur:

birez-cük	73b/10

23) -ki/-ġı

Bugün Türkçede sadece ince biçimi -ki bulunan, dil uyumuna istisna eklerden biridir. Ekin Eski Türkçe'de -ki yanında kalın -kı şekli de vardı (Gabain, ETG, sh. 47). Eski Anadolu Türkçesi devresinde de ince ve kalın biçimleri bulunan bu ekin zaman içinde kalın biçiminin kullanılıştan düşmesi ve sadece ince biçiminin kullanılmasını, Farsça'dan dilimize geçen ki bağlama edatının etkisiyle izah etmek mümkün görünüyor (Timurtaş, ETT, sh. 27).

-ki/-ġı aitlik eki metnimizde tam olarak dil uyumuna bağlıdır:

bitide-ki	88a/6
elde-ki	83b/9
gice-ki	41a/4
mişede-ki	64a/10
öñinde-ki	67b/7

anda-ġı	44a/12
ardında-ġı	33b/2
ḳatında-ġı	11b/10
yazıda-ġı	72a/6

24) -lek

Tek örnekte bulunan bu isim yapma eki uyumludur:

göñ-lek	60b/12

25) -lıḳ/-lik; -luḳ/-lük

İsimden isim yapan bu ek dil uyumuna bağlıdır. Yabancı asıllı ve ince ünlülü hece ile biten selâmet ve harâmî kelimelerine kalın -lıḳ eki getirilmektedir. Bu durum kelime köklerinin dil uyumuna girerek salâmat ve harâmı biçimde kalınlaştıklarını göstermektedir. Bu kalınlaşmanın benzer kelimelerde epey yaygınlaştığını dönemin diğer eserlerindeki kullanılışlardan da anlıyoruz (Timurtaş, ETT, sh. 78; M. Yelten, Şirvanlı Mahmut Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi, 1. Cilt, sh. 131, İstanbul, 1987, Basılmamış Doktora Tezi).

Ekin kullanıldığı örnekler şunlardır:

a) -lıḳ

ara-lıḳ-dan	65b/7
ay-lıḳ	57a/13

barışmaḳ-lıḳ	99a/1 ve 2 örnek
bozulmaḳ-lıġ-a	88a/1
ısuz-lıḳ	43a/4
ḳız-lıḳ	64a/8
ḳuş-lıḳ	63a/4
saġ-lıġ-ı	93b/1
sayru-lıġ-a	93b/1
uz-lıḳ	51a/2, 64a/8
yavuz-lıḳ	25b/2, 51a/2

âvâzı-lıḳ	9a/6
bahadur-lıġ-ını	15b/2, 68a/8
dost-lıḳ	23b/4 ve 2 örnek
ġazâ-lıḳ-dan	44a/4
gedâ-lıḳ-dur	21b/10
harâmı-lıḳ-dur	50b/1
kitḫuẕâ-lıḳ	84a/5
peşîmân-lıḳ	93b/4
şah-lıġ-ı	100b/4
saḫt-lıġ-ıla	39b/4
salâmat-lıġ-ıla	27b/7, 87a/10
sulṭân-lıḳ	14b/11

b) -lik

beg-lik	90b/4 ve 13 örnek
bir-lik	1b/11 ve 2 örnek
dilenci-lik	22a/5
dimek-lik	3a/3
dir-lik	66b/2 ve 3 örnek
er-lik	5a/15 ve 18 örnek
eyitmek-lig-e	6a/5
gelmek-lig-ine	42a/10
güzel-lik	8a/15
iki-lik	61b/13
işitmek-lik	20b/2
yürimek-lig-e	20b/4

melik-lik	12a/10
server-lig-ini	78a/10

c) -luḳ

ayru-luġ-a	93b/1
bud-luġ-ıla	63a/10
çoḳ-luġ-ı	64a/8
ḳol-luḳ	63a/10
ḳul-luġ-uña	3b/1, ḳul-luġ-ına 4b/10
ṭop-luġ-ıla	78b/1

d) -lük

ey-lük	51a/5 ve 6 örnek

26) -raḳ/-rek

Az örneği bulunan bu yapım eki uyuma bağlıdır:

şaġ-raḳ	25a/8
yig-rek	34a/6 ve 2 örnek
yigi-rek	100b, 35a/13

27) -du-ḳ/-dü-k

Öğrenilen geçmiş zamanın '. çokluk çekiminde şahıs eklerinden yararlanarak dil uyumunu belirlemek mümkündür.

bilür-dük	100b/7
di-dük	85a/8
eyle-dük	24b/10
gel-dük	46b/5 ve 4 örnek
gez-dük	86a/2
git-dük	38a/9
gör-dük	84a/11, 15a/5
görme-dük	20a/3
güt-dük	38a/9
idey-dük	13a/3
ir-dük	62b/3
ister i-dük	62b/2
it-dük	20b/1, 86b/2
virimez-dük	64a/3
yi-dük	66a/4, 62a/12
ara-duḳ	95a/7
bul-duḳ	95a/7
doġ-duḳ	35a/5
ḳıl-duḳ	18b/2

ḳılma-duḳ	95b/9
ṣaḳla-duḳ	57b/11
ṭoġ-duḳ	81a/13
varay-duḳ	13a/3

Örneklerden görüleceği gibi dil uyumu tamdır. Fakat 66a/5'te ol-dük أولدك şeklinde uyumsuz bir kullanım vardır:

Anuñ-çün müstaḥıḳ oldük (أولدك) ʿaṭâña

Ki ḳalḳan olavuz bugün ḳażâña

Tek örnekte karşımıza çıkan bu uyumsuzluğun metnimizde başka örnekleri olmadığı için bu yazılışı bir müstensih yanlışı olarak düşünebiliriz.

28) -ġıl/-gil Emir Eki

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan ve Osmanlı devresinde kullanılıştan düşen 2. Tekil Şahıs emir ekleri de metnimizde dil uyumuna bağlıdır:

buyur-ġıl	27a/3
dur-ġıl	48b/3
dut-ġıl	6a/11
ḳayur-ġıl	31a/12
ḳo-ġıl	88b/2
oḳı-ġıl	54a/2
ol-ġıl	5b/6 ve 8 örnek
ṣaḳla-ġıl	3b/10
ṣor-ġıl	48b/4
ṭur-ġıl	17a/10

gör-gil	48b/3, 31a/7
işit-gil	27a/11
it-gil	27a/11, 31b/10
sevin-gil	26a/9
vir-gil	31a/12 ve 2 örnek

3.1.2. DUDAK BENZEŞMESİ VE UYUMU

Dudak uyumu, bir kelimedeki düz ünlüleri düz ünlülerin, yuvarlak ünlüleri dar-yuvarlak ünlülerin takip etmesi şeklinde tanımlanabilir. Yuvarlak ünlülü bir hece ile başlayan kelimenin sonraki hecelerinde düz-geniş ünlülerin bulunmasını uyumlu sayan dilciler bulunduğu gibi (Ergin, TDB, sh. 73), bu durumu dudak benzeşmesine aykırı görenler de vardır (Banguoğlu,TG sh. 80).

Günümüz Türkiye Türkçesinde -bilhassa dudak ünsüzlerini bulunduran istisnalar dışında- kelime köklerinde ve eklerimizin büyük bir kısmında tamamlanan dudak uyumu, tarihi bir gelişme çizgisi izlemiştir. Daha Eski Türkçe devresinde bu uyum tesirini göstermeye başlamıştır (Gabain, ETG, sh. 36). Batı Türkçesine geçişte, Eski Anadolu Türkçesi devresinde, çeşitli fonetik tesirlerle ortaya çıkan genel bir yuvarlaklaşma sonucu oldukça bozulan bu uyumun, Osmanlı devresinin ortalarına doğru yeniden yavaş yavaş gerçekleşmiş olduğu, fakat bu devrede yazılış gelenekselleşip hareke kullanılması terk edildiği için dudak uyumunun yazıda izlenemediği değerlendirilmesi yapılmıştır (Banguoğlu, TG, sh. 89).

Türkçe'de dil uyumu kadar kesin ve belirleyici olmamakla beraber Eski Türkçe devresinden beri var olan dudak uyumunun kuvvetli bir eğilim olarak Eski Anadolu Türkçesi'nden itibaren yavaş yavaş gelişmeye başladığını ve bir çok unsurda oldukça erken dönemlerde tamamlandığını, fakat bu durumun bilhassa edebi eserlerin imlâsına yeteri kadar yansıyamadığını düşünmekteyiz. Gerek metnimizdeki örnekler, gerekse aynı devrede yazılmış başka metinler üzerine yapılan çalışmalardan seçtiğimiz kimi örnekler, bu düşüncemizi desteklemektedir. Metnimiz Gazavatname'deki örnekleri biraz sonraya bırakarak dönemin bir kaç eserinden Eski Anadolu Türkçesi'nde -up, -üp şeklinde olan ve alfabe değişikliğine kadar da böyle yazılan zarf-fiil ekiyle ilgili örnekler veriyoruz:

Ahmed Fakih'ten:

çağır-ıp چَاغِرُبْ 13. Beyit; gel-ip گَلِبْ 130. Beyit

(Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, Ahmed Fakih, Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'ş-Şerife, Ankara 1974)

Ahmedî'den:

al-ıp, şaç-ıp, ḳaḳı-y-ıp

(Mehmet Akalın, Ahmedi Çemşîd ü Hurşîd, sh. 19, Ankara 1975)

Gülistan Tercümesi'nden:

az-ıp, al-ıp

(Doç. Dr. Mustafa Özkan, Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, Gülistan Tercümesi, sh. 98, Ankara 1993)

Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'nden:

art-ıp, gel-ip, diz-ip

(Muhammed Yelten, Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi, sh. 137, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1987)

Alfabe değişikliğine kadar -up/-üp şeklinde yazılan zarf-fiil eklerinin çok erken dönemlerde dudak uyumuna girmeye başladığını gösteren bu örneklere benzer daha bir çok ek ve hatta kelime örnekleri vermek mümkündür.

Dudak benzeşmesi sonucu ortaya çıkan uyum hem kelime köklerinde, hem de eklerde değişmelere yol açmıştır. Bu yüzden bazı kelimelerin düzlük-yuvarlaklık bakımından ikili biçimleri ortaya çıkmış, ekler ise kelime köklerine benzeşip uyuma girebilmek için çeşitlenmişlerdir. Türkçe kelimelerdeki gibi yabancı kelimelerde de dudak uyumu sonucu değişmeler meydana gelmiştir. Yine dudak uyumu bakımından dikkat çekici bir özellik de Farsça bağlama gruplarında atıf vavının düzleşmesi, diğer yandan yine Farsça tamlamalarda izafet kesresinin yuvarlaklaşmasıdır.

3.1.2.1. Kelime Köklerinde Dudak Benzeşmesi ve Uyumu

Eski Anadolu Türkçesi devresinde kelime köklerinde hem Eski Türkçe'ye göre hem de bugünkü Türkiye Türkçesine göre genel bir yuvarlaklaşma hakimdir. Bu yuvarlaklaşmanın çeşitli sebepleri izah edilmeye çalışılmıştır (Timurtaş, ETT, sh. 27-40). Eski Anadolu Türkçesi devresinden itibaren başlayan ve Osmanlı devresinin ortalarında tamamlanan dudak uyumunu metnimiz Gazavatname'de ele alırken kelimeleri ikili kullanılanlar, yuvarlak iken üzleşenler, düz iken yuvarlaklaşanlar, değişmeden bugüne gelenler ve kullanılıştan düşenler şeklinde grupladık. Burada kullandığımız yuvarlaklaşma ve düzleşme terimleri ile kelimedeki bütün ünlüleri değil, sadece benzeşmeyle değişerek dudak uyumuna giren veya bazen dudak ünsüzleri etkisiyle bu uyum dışında kalan ünlüleri kast etmekteyiz.

3.1.2.1.1. İkili Kullanılan Kelimeler

Anaṭolı / Anaṭolu

Anaṭolı	13a/13 ve 6 örnek
Anaṭolu-lı	70b/13

Kelimenin yuvarlaklaşan son sesinden sonra Eski Anadolu Türkçesi devresinde yuvarlak ünlülü olan -lu ekinin düzleşmesi -lı olması dikkat çekicidir.

birâder / bürâẕer

birâder	60a/6
bürâẕer	55a/4 ve 3 örnek

Farsça asıllı kelimeyi, TDK Türkçe Sözlük, Şemsettin Sami, Redhous, Steingass: birâder; Gencine-i Güftar ise berâder olarak tespit etmişlerdir. Kelimenin ilk ünlüsünün yuvarlaklaşması b dudak ünsüzüne ve Eski Anadolu Türkçesi'ndeki genel yuvarlaklaşma eğilimine bağlanabilir.

borı / boru

borı	49a/12
boru-ları	75b/2, 79b/2
boru-laruñ	75a/7

Kelimede yuvarlaklaşarak uyuma giren örneklerde son sesin kelime çekim ekleri aldığı için iç seste kalması dikkat çekicidir.

çeri / çerü

çeri	100a/10 ve 95 örnek
çerü-ñ	28a/5

Kelimenin yuvarlak ünlüsü 2. Teklik Şahıs iyelik ekinin etkisiyle ortaya çıkmış olmalıdır.

çüri- / çürü-

çüri-miş	25a/6
çürü-k	4b/6

Kelimenin yuvarlaklaşmasına çoklukla yuvarlak ünlülü eklerle kullanılan isim yapma eki -k yardımcı olmuştur.

divşür- / dişür- / düşür-

divşür-	100b/2 ve 3 örnek
dişür-üp	4a/4
düşür-ür	32b/11

diye / diyü

diye	93a/1
diyü	4b/5 ve 20 örnek

Dobrıca / Doburca

Dobrıca	30a/6 ve 3 örnek
Doburca	39b/4, 43a/4

Yuvarlaklaşan ünlünün dudak ünsüzü yanında olması dikkat çekicidir.

Firîz / Fîrûz

Firîz	37b/13 ve 2 örnek
Fîrûz	38b/13

Kelimenin düzleşme yanında ilk hecesi de kısalmıştır. Bu kısalmanın düzleşmeyi sağladığı söylenebilir. Firîz örneği üç kullanılışında da mısra başında ilk hecesi açık hece gerektiren konumdadır. Orjinali korunan Fîrûz örneğinin Türkçe olmayan bir gramer kalıbında kullanılması (İbn-i Fîrûz) da dikkat çekicidir.

incü- / inci-

Bu fiil faktitif eki -t- ve edilgenlik eki -n- ile genişlemiş şekillerde kullanılmaktadır:

incü-d-ür	اِنْجُودُرْ	16b/2
inci-n-e	اِنْجِنِه	19b/13

incü- örneğindeki yuvarlaklaşmaya incü ismiyle ses yakınlığı veya geniş zaman eki -ür yol açmış olmalıdır.

ḳoyın / ḳoyun

ḳoyın eti	25a/4		
ḳoyun-ı	5a/6,	ḳoyun-lar	66a/8

ḳurı / ḳuru

ḳurı yirler	37a/8
ḳuru-da	46a/10 ve 2 örnek
ḳuru ḳab	64b/3

ḳurı- / ḳuru-

ḳurı-mış	25a/6
ḳuru-t-mış	73a/12

oḳı- / oḳu-

oḳı-dı	11a/12, 88a/10

okı-r 30b/8

okı-ğıl 54a/2

okı-yan 53b/3; okı-yanlar 4a/14

oku-dı اوقودي 22b/12

oku-duñ اقودك 22a/12

ṭolı / ṭolu

ṭolı-dı طوليدي 7b/7 (Siniler ṭ. yağlu çörekler)

ṭolı-ydı 25a/5

ṭolu 7b/5 ve 13 örnek

ṭolu-lar 12b/10

Kelimenin uyumsuz örneklerinin i- fiiliyle birleşmeleri dikkat çekicidir. Düz sesi i- fiili sağlamış olmalıdır.

uyı- / uyu-

uyı-mışdı 60a/10

uyı-mağa 26b/11

uyu-r 91b/11

uyu-ḍ-ıp 38a/9

uzın / uzun

uzın-ı اوزيني 27a/4

uzun 5a/3 ve 3 örnek

uzun-ınca 100a/7, 78b/13

yazu / yazı

yazu-sı 36b/11

yazı-lu 53b/13

Kelimenin yuvarlak ekle genişleyen biçimi düzleştiği halde, düz ekle genişlemiş biçimi yuvarlak kalmaktadır. Bu durum eklerdeki ünlülerin yansızlaşmalarını veya tepkime sonucu böylesi bir uyumsuzluğun oluşabileceğini düşündürmektedir.

yüri- / yürü-

yüri- 7b/2 ve 57 örnek

yüri-t- 25b/6, 63b/7

yüri-meklik 20b/4

yürü- 93b/8 ve 22 örnek

Kelimenin uyumlu yürü- örneği, uyumsuz yüri- biçimine göre daha az ise de sayısının epeyce olması uyumun ilerlediğini göstermektedir.

martoloz / martaloz

martoloz-lar	مُرْتُلُوزْلَر	38a/3
martaloz-ı	مَرْتَلُوزِي	29b/6
martaloz-lar	مَرْتَلُوزْلَر	38a/13

Kelimeyi Redhouse ve Ş. Sami martoloz şeklinde tespit etmişlerdir. Kelimede ilerleyici benzeşmeyle dudak uyumu yönünde gelişmenin başladığını görüyoruz.

3.1.2.1.2. Yuvarlak İken Düzleşenler

Metnimizde dudak uyumuna aykırı olarak yuvarlak ünlü taşıyan kelimelerin sonraki gelişmelerle düzleşenleri sıralıyoruz:

ayru 〉 ayrı	ayru	18b/1, 47b/6
altun 〉 altın	altun	6b/13 ve 14 örnek
arḳun 〉 arḳın	arḳun	82a/12
	arḳun-caḳ	10b/3
aruḳ 〉 arıḳ	aruḳ	25a/4
ayu 〉 ayı	ayu	100a/5
azu 〉 azı	azu	36b/11
bellü 〉 belli	bellü	18a/2 ve 6 örnek
berü 〉 beri	berü	16b/11 ve 7 örnek
delü 〉 deli	delü	33b/10
demür 〉 demir	demür	35a/11 ve 17 örnek
	demür-siz	70a/7
degül 〉 degil	degül	1b/5 ve 14 örnek
eyü 〉 eyi 〉 iyi	eyü	93a/2 ve 17 örnek
gendü 〉 kendi	gendü	4a/3 ve 24 örnek
girü 〉 geri	girü	11b/1 ve 10 örnek

ikindü 〉 ikindi	ikindü	56a/13
incü 〉 inci	incü	17b/4
ḳapu 〉 ḳapı	ḳapu	2b/1 ve 20 örnek
ḳarañu 〉 ḳaranlık	ḳarañu	40b/11 ve 3 örnek
ḳarşu 〉 ḳarşı	ḳarşu	11a/12 ve 19 örnek
ḳasurġa 〉 ḳasırġa	ḳasurġa	46b/9
ḳayġu 〉 ḳayġı	ḳayġu	4b/9, 75a/5
ḳulavuz 〉 ḳılavuz	ḳulavuz	28b/6 ve 3 örnek
neçün 〉 niçin	neçün	1b/3 ve 6 örnek
	niçün	11b/2, 22a/4
	neyçün	22a/11 ve 2 örnek
	neyiçün	28b/8, 46a/1
ṣarmusaḳ 〉 ṣarımsaḳ	ṣarmusaḳ	25a/5
ṣaru 〉 ṣarı	ṣaru	100a/4 ve 3 örnek
	Ṣaru-ca	91a/11
ṣayru 〉 ṣayrı	ṣayru-lıḳ	93b/1
terkü 〉 terki	terkü	60b/3
yaluñuz 〉 yalñız	yaluñuz	70/12 ve 2 örnek
	yalıñ	94a/5
	yalıncaḳ	64b/2, 82a/7
yaru 〉 yarı	yaru	19a/10 ve 5 örnek
yılduz 〉 yıldız	yılduz	47b/11 ve 7 örnek

3.1.2.1.3. Düz İken Yuvarlaklaşanlar

Metnimizde dudak uyumuna aykırı olarak düz ünlü bulunduran kelimelerin sonraki gelişmelerle yuvarlaklaşanlarını sıralıyoruz:

büri- 〉 bürü-	büri-n-	53b/7

Bu kelimenin uyumunun gecikmesine daima düz ünlü ile kullanılan -n- fiilden fiil yapım eki sebep olmuştur.

gümiş 〉 gümüş	gümiş	7b/4, 78a/12
ḳuzı 〉 ḳuzu	ḳuzı	35a/9, 57b/10
uğrı 〉 ugru	uğrı	21a/5

Metnimizde dudak uyumuna bağlı kullanıldıkları halde daha sonra yuvarlaklaşan sesleri yüzünden bugün uyum dışına çıkmış kelimeler vardır:

ġalbır 〉 ḳalbur	ġalbır	52a/12

Kelime Arapça ġırbâl'dan metatezle ġalbır olmuştur. Zamanla b dudak ünsüzü sebebiyle ikinci sesi yuvarlaklaşmıştır.

ḥavlı 〉 avlu	ḥavlı-sı	96b/7, 25b/6

Yunanca aule (TDK Türkçe Sözlük)'dan gelen kelimenin devrin diğer eserlerinde ḥavlu (Gülistan Tercümesi); ḥavlı (Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi; Mecmû'âtü'n-Nezâ'ir) biçimleri vardır. Kelimenin dudak uyumu dışına çıkmasına birinci hece sonundaki v dudak sesi sebep olmuş olmalıdır.

3.1.2.1.4. Düz veya Yuvarlak Ünlüleri Değişmeyenler

Metnimizde dudak uyumu açısından dikkate alınan ünlüleri değişmeden bugüne ulaşan kelimelerin bir kısmının dönemin başka eserlerinde farklı biçimlerine de rastlanabilmektedir. Değişmeden bugüne gelen kelimeler şunlardır:

a) Uyumlular

acı	5b/9 ve 4 örnek	
balıḳ	25a/6, 37a/3	
balçıḳ	66a/8, 66a/9	
	balçıḳ-lu	78b/13
çadır	100a/8	
çeri	100a/10 ve 95 örnek	
diri	37a/7 ve 5 örnek	
dürlü	4a/4 ve 9 örnek	
Evreniz	65b/3	
iri	24b/13 ve 2 örnek	
ḳatı	10a/6 ve 14 örnek	
ḳorḳu	26a/3 ve 11 örnek	

ṭayı 72b/13

ṭoğru 3a/4 ve 3 örnek

ṭolayı 38a/4, 75b/9

ulu 95b/13 ve 13 örnek

uyḳu 26a/1 ve 4 örnek

yağı 100a/5 ve 5 örnek

yalıñ 94a/5

yaḳın 100a/12 ve 19 örnek

yañlış 24a/2

b) Uyumsuzlar

avuç 14b/10, 28b/8
çavuş 91a/8 ve 2 örnek
ḳamu 1b/8 ve pek çok örnek
ṭavul 52a/2 ve 2 örnek
  ṭabul 81b/13
  ṭabul-bâz 38b/9
ṭapu 3b/2 ve 26 örnek
yavuz 93b/6 ve 10 örnek
  yavuzlıḳ 25b/2, 51a/2

3.1.2.1.5. Kullanılıştan Düşen Kelimeler

Metnimizde ve dönemin bir çok eserinde kullanıldıkları halde zaman içinde dilden düştükleri için dudak uyumu ile ilgili gelişmelerini takip edemediğimiz kelimeler şunlardır:

assı 91b/12 ve 3 örnek

çetük 58a/5, 67a/12

keşür 70a/9

ḳayu 39b/1

şanu 89a/12

uğun- 65a/3

Örneklerden görülebileceği gibi kullanılıştan düşen kelimelerin dudak uyumuna girmeleri olduğu gibi, uyum dışında kalanları daha fazladır.

Not: Arapça asıllı ʿulufe kelimesinin metnimizdeki ʿulâfâ عُلَافَا 44a/5 biçimi dudak uyumu açısından dikkat çekicidir. Her ne kadar tek örnekte geçtiği için kesin bir değerlendirmeye imkan vermiyorsa da kelimenin kalınlık-incelik, dil uyumu sonunda kalınlaşan ve uzayan son ünlüsünün etkisiyle orta hece ünlüsünün düzleşmesi dikkati çekmektedir.

3.1.2.2. EKLERDE DUDAK BENZEŞMESİ VE UYUMU

Türkçe'de günümüzde bir kaç istisna dışında eklerde hakim olan dudak uyumu, Eski Türkçe devresinde başlamış görünmektedir (Gabain, ETG, sh. 36). Fakat bu uyum Eski AnadoluTürkçesi devresinde bir çok kelime kökünde olduğu gibi eklerde de neredeyse tamamen ortadan kalkmış, Eski Türkçe devresinde dudak uyumuna bağlı kullanılan pek çok ek, çok çeşitli ses hadiseleri sonucunda uyum dışına çıkmıştır. Eski Anadolu Türkçesi devresinin en belirgin ses niteliği olan yuvarlaklaşma bilhassa eklerde kendisini göstermektedir. Ancak kanaatimizce bu yuvarlaklaşma devresi çok uzun süreli hakim olmamış, yine bu devrede gelişmeye başlayan dudak uyumu süreci, çok da geç olmayan bir devrede bir çok unsur için tamamlanmıştır. Fakat bu süreci ne yazık ki yazılı eserlerden yeteri kadar takip edemiyoruz. Bunun en önemli sebebi imlanın kalıplaşmasıdır. Kalıplaşan imlâya rağmen zaman zaman bir çok eserde, klasik yazılışın dışında unsurlarla karşılaşıyoruz. Klasik imlânın dışında kalan biçimler başka bazı ses hadiselerini olduğu gibi dudak uyumunun durumunu da bize göstermektedir.

Eski Türkçe devresinde dudak uyumuna bağlı oldukları halde Eski Anadolu Türkçesi devresinde uyum dışına çıkan ve hemen bu dönemden başlayarak yeniden uyuma girmeye başlayan bir çok ekimizin, bu uyum süreci içinde, uyumla çelişen, önceki ve sonraki dönemlerden farklı örneklerinin de bulunması, çeşitli biçimlerde izah edilmeye çalışılmıştır (Hayati Develi, Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar, İstanbul 1993, Basılmamış Doktora Tezi). Bu çalışmada bilhassa Johanson'dan yararlanılarak ortaya konulan, eklerin orjinal safhadan dudak uyumuna bağlandığı safhaya geçilirken bir ara devre olarak düşünülen ayrımsızlık safhasını yaşadıkları ve bu safhada ünlü değeri bakımından yansızlaştıkları şeklindeki izah sağlam bir sistem gibi görünmektedir.

Eski Türkçe ve Eski AnadoluTürkçesi devrelerinde bazı ekler dudak uyumuna aykırı olarak daima ya düz ünlülü veya yuvarlak ünlülü olmuşlardır. Fakat yine bazı eklerimiz Eski Türkçe devresinde dudak uyumuna bağlı kullanıldıkları halde, Eski Anadolu Türkçesi devresinde ya yuvarlaklaşmışlar veya düzleşmişler, böylece dudak uyumu dışına çıkmışlardır. Yukarıda da söylemeye çalıştığımız gibi, yine bu dönemde yeniden dudak uyumuna bağlanma süreci başlamıştır. Biz metnimiz Gazavâtname'de dudak uyumu ile ilgili bütün ekleri, yeterli örneklerle sıralayarak bu uyumun seyrini göstermeye gayret edeceğiz. Bu sıralama sırasında Eski Anadolu Türkçesi devresinde eklerin genel seslilenmesini esas alacak, bu devirde düz ünlü ve yuvarlak ünlü taşıyan ekleri ayrı ayrı gruplayacağız. Bundan amacımız, Eski AnadoluTürkçesi devresindeki genel seslilenmenin tersine uyuma giren örnekleri daha kolay izleyebilme imkanı oluşturabilmektir.

3.1.2.2.1. YUVARLAK ÜNLÜLÜ EKLER

3.1.2.2.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

a) -lu (-lü)

Eski Türkçede dudak uyumuna bağlı olarak -lıġ, -lig; -lug, -lüg şekilleri bulunan bu ek Eski AnadoluTürkçesi devresinde sadece -lu, -lü şeklindedir. Ek ünlüsünün sadece yuvarlak kalmasının sebebi ekin sonundaki -ġ/-g seslerinin düşmesi olmalıdır.

Metnimizde ekin kullanıldığı düz tabanlı 141 örnekten 2 örnekte dudak uyumu vardır:

toḳa-lı تقالى 61a/2 (Kim altunlu bızı altun t.)

78a/2'deki örnekte yazılış dikkat çekicidir. Müstensihin tereddütü açıkça görülüyor: toḳalı تقالى

(Gümişden mıḫlu hem altun t.)

Her iki örnekte kelime çoḳal-ı kelimesi ile kafiyelidir. -lı ekinin düzleşmesine kafiyenin yardımı düşünülebilir.

Ekin yuvarlak tabana geldiği 35 örnekten 2 tanesinde ise ek -lı şeklinde uyumsuzdur.

Anaṭolu-lı-yla آناطولوليله 70b/13

ḫu-lı-ydı خليدى 56a/5

ḫu-lu-lar 14a/3

Bu iki örnekte yuvarlak tabana ekin düz ünlülü getirilmesini Ayrımsızlık safhasının örnekleri, dolayısı ile dudak uyumu sürecinin başladığı şeklinde yorumlayabiliriz.

b) -suz (-süz)

Eski Türkçe devresinde dudak uyumuna bağlı olarak -suz, -süz; -sız, -siz şeklinde kullanılan ekin Eski AnadoluTürkçesi dervesinde sadece yuvarlak -suz, -süz biçimlerinin bölünmesi, -lu, -lü ekinin etkisine, bu eke benzeşmeye bağlanabilir.

Metnimizde ek düz köklere getirildiği 24 örnekte uyumsuzdur; bir kaç örnek:

aman-suz 15b/13

günâh-suz 95b/1

vefâ-suz 18a/11, 85b/6

sen-süz 18b/10

Ek 1 örnekte -siz şeklinde yazılmış görünmektedir.

gerek-siz كركسز 43b/7. Mısra sonundaki bu kullanılış hergiz kelimesi ile kafiyelidir. Fakat kelimenin yazılışında bir kararsızlık vardır. Bu yüzden bu tek örneği temkinli karşılamak durumundayız.

c) -cük

Eski AnadoluTürkçesi devresinde yuvarlak ünlülü olarak ortaya çıkan bu ekin metnimizdeki tek örneği de yuvarlak ünlülüdür:

birez-cük	73b/10

3.1.2.2.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri

a) -uḳ, -ük

Eski Türkçe devresinde yuvarlak ünlü ile kullanılan bu ek, Eski AnadoluTürkçesi devresinde de bu yuvarlak ünlüsünü korumuştur.

Metnimizde ekin yuvarlak ünlülü -uḳ, -ük şekilleri yanında uyumlu -ıḳ şekli de vardır. Ek 3 örnekte yuvarlak tabana getirilmiştir:

böl-ük	80b/12
göy(ü)n-ük	10a/6
yüg(ü)r-ük	70b/11

Ek 19 örnekte düz tabana uyumsuz olarak -uḳ, -ük şeklinde getirilmiştir. Bir kaç örnek:

aç-uḳ	91b/1 ve 4 örnek
kes-ük	83b/7
uyan-uḳ	56b/3
ḳay-uḳ	50a/6

Ek 4 örnekte ise düz tabana dudak uyumuna girmiş olarak -ıḳ şeklinde getirilmiştir:

barış-ıḳ	23a/13
ṭanış-ıḳ (danışma)	20b/3, 46b/3
yaraş-ıḳ	10a/7

Bu örnekler ekin dudak uyumuna bağlanmaya başlandığını göstermektedir.

b) -u, -ü

Eski Türkçe dervesindeki -ġ/-g fiilden isim yapım ekinin Batı Türkçesinde düşmesi sebebiyle yardımcı sesin yapım eki niteliği kazanmasıyla ortaya çıkan bu ek Eski AnadoluTürkçesi devresinde daima yuvarlaktır.

Metnimizde de bu ekle yapılmış fiilden isimlerden düz köklere yuvarlak eklenen 8 örneğimiz var:

ay(ı)r-u	18b/1, 47b/6		
ḳıs-u-da	63b/6		
yar-u	55a/2;	yar-u-sı	51b/11, 55a/2
yazıl-u-dur	53b/13		
yaz-u-sı	36b/11		

Düz köklere düz eklenen 2 örneğimiz var:

yar-ı-sı يريسي 39b/7

yil-i-sin يليسن 13b/1

Yuvarlak köklere yine yuvarlak eklenen 27 örnek yanında yuvarlak köklere düz eklenen 2 örneğimiz var:

ṭol-ı-dı طوليدي 25a/5 kelime bol-ıdı ile kafiyelidir.

طوليدي 7b/7 (Siniler t. yağlu çörekler)

ṭol-u 15 örnek; ṭol-ı 2 örnek

yar-u 3 örnek; yar-ı 1 örnek diğer yandan yarsı şeklinde orta hecesi düştüğü için ünlüyü belirleme imkanı olmayan 4 örnek. Örneklerimiz arasında bilhassa yuvarlak tabanlara getirilen ayrımsızlık safhasını gösteren düz örnekler yanında, düz köklere getirilen 2 düz örneği dudak uyumunun başladığı şeklinde yorumluyoruz.

c) -ġu, -gü; -ḳu, -kü

Eski Türkçe'de daima yuvarlak ünlü ile kullanılan bu ek Eski AnadoluTürkçesi devresinde de yuvarlak ünlülüdür.

Metnimizde çok az örneği vardır:

ḳay-ġu 4b/9, 75a/5

uy(ı)-ḳu veya uy(u)-ḳu 26a/1 ve 4 örnek (Metnimizde hem uyı- 3 örnekte; hem uyu- 1 örnekte, fiilleri bulunduğu için orta hece ünlüsü tereddütlüdür.)

küs-ki كسكي 99b/3

Küs-ki örneği ekin Ayrımsızlık safhasına geçtiğini göstermektedir.

d) -ġun, -gün

Eski Türkçe devresinde düz ünlülü biçimleri bulunan bu ekin Eski AnadoluTürkçesi devresinde sadece yuvarlak biçimleri kullanılmıştır.

Metnimizde tek örneği vardır:

yor-ġın-larıdı 37b/11

Bu örnek ekin Ayrımsızlık safhasına geçtiğini göstermektedir.

3.1.2.2.1.3. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

a) -dur-, -dür- Faktitif Eki

Ek Eski Türkçe ve Eski AnadoluTürkçesi devrelerinde daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır.

Metnimizde de ek daima yuvarlak ünlülüdür. Düz tabanları eklendiği 18 örnekten bir kaçı:

bil-dür-evüz	3a/16, 18a/3
gez-dür-eler	26b/8
iriş-dür	41b/3
sevin-dür-di	97b/5, 66b/3

b) -gür- Faktitif Eki

Eski Türkçe ve Eski AnadoluTürkçesi devresinde ek daima yuvarlak ünlülüdür. Tek örnek bulunan metnimizde de ek yuvarlak ünlülüdür.

ir-gür-ürler 43b/1

c) -ur-, -ür- Faktitif Eki

Eski Türkçe devresinde ekin ünlüsü çoklukla yuvarlaktır, nadiren düz şekilleri de vardır. Eski AnadoluTürkçesi devresinde ekin ünlüsü daima yuvarlaktır. (Düz geniş ünlülü -ar-, -er- ekini ayrı bir ek saymaktayız.)

Metnimizde ek kullanıldığı 55 örnekten 39 tanesinde düz köklere yuvarlak eklenmekte, 16 örnekte ise yuvarlak köke yuvarlak eklenmektedir:

Düz köklere yuvarlak ünlü ile eklenen bir kaç örnek:

art-ur-ur	11a/8, 19b/4
ḳaç-ur-dı	15b/5
iç-ür-di	7a/15
ir-ür-mesün	5a/11 ve 4 örnek
yit-ür-ürler	79a/6 ve 2 örnek

Metnimizde göç- fiili hem dar-yuvarlak ünlüyle, hem de düz-geniş ünlülü -er-faktitif ekiyle kullanılmaktadır:

göç-ür-	19b/11 ve 3 örnek
göç-er-ürler	33a/10

ayır- fiili (ayır-ma 2b/7) Eski Türkçe devresinde de bu şekilde (aḍır-) kullanıldığı ve kökü canlı olmadığı için değerlendirme dışındadır.

3.1.2.2.1.4. İsim Çekim Ekleri

a) -(u)m, -(ü) m İyelik Eki

Eski Türkçe devresinde düz ve yuvarlak bağlanma ünlüleri ile kullanılarak dudak uyumuna bağlı görülen bu ek, Eski AnadoluTürkçesi devresinde sadece yuvarlak bağlanma ünlüleri ile kullanılmıştır. Bu yuvarlaklaşmaya m dudak ünsüzü sebep gösterilmiştir.

Metnimizde bu ek, düz kelimelere getirildiği 96 örneğin tamamında yuvarlak yazılmıştır. Düz kelimeye eklendiği 77 örnekte ötre ile; 19 örnekte ise vav ve ötre ile yazılmıştır. Düz kelimeye eklendiği bir kaç örnek:

ad-um	16b/12
dil-üm-den	23a/12
erlig-üm	70b/5
el-üm-le	16b/12
gözler-üm	58b/11
il-üm-den	23a/12, 56b/12
iş-üm-i	31b/1

b) -(u)muz, -(ü)müz İyelik Eki

Eski Türkçe devresinde hem bağlanma ünlüsü, hem de ekin ünlüsü dudak uyumuna bağlı kullanılan bu ekimiz Eski AnadoluTürkçesi devresinde her iki ünlüsü yuvarlaklaşarak sadece yuvarlak ünlüler ile kullanılmıştır. Bu yuvarlaklaşma m dudak ünsüzüne bağlanmaktadır.

Metnimizde bu ekin kullanılışı şöyledir:

Ünlü ile biten düz köklere eklenenler: -muz, -miz

du'â-muz دُعَامُوز 18a/7

behre-miz بَهْرَه‌مِز 28a/3

çeri-miz چَرِیمِز 27b/7 ve 2 örnek

Ünlü ile biten yuvarlak örneğimiz: -mız

ḳamu-mız قَامُومِز 57b/11 ve 2 örnek

Ünsüz ile biten düz köklere eklenenler: -u-mız/-ü-miz

Her iki ünlü harf ve hareke ile gösterilenler:

'ayb-u-mız-ı	2b/6
can-u-mız-a	50a/13
dil-ü-miz-e	81a/9
il-ü-miz	29b/3 ve 2 örnek
ḫarâc-u-mız-ı	23a/10
ḳan-u-mız-a	50a/13

Yardımcı ünlüsü harf ve hareke ile, ek ünlüsü hareke ile gösterilenler:

din-ü-miz	80a/12
el-ü-miz-den	62b/1
er-ü-miz	27b/7
il-ü-miz-de	64a/2
iş-ü-miz	89b/13

ḥiṣâr-u-mız	32b/6
niyyet-ü-miz	81b/4
yarağ-u-mız	81a/11

Her iki ünlüsü hareke ile gösterilenler:

ad-u-mız	80a/3
can-u-mız-dur	35a/6
cism-ü-miz	35a/9
fikr-ü-miz-de	13a/2'de 2 defa
iş-ü-miz	60b/5
sulṭân-u-mız-dur	35a/6
şehr-ü-miz	32b/6

1 örnekte yardımcı ünlü hareke ile, ek ünlüsü ḥarf ve hareke ile:

ġayb-u-mız-ı	2b/6

Ünsüzle biten yuvarlak kelimeye eklenen 1 örnek: -ü-müz

göz-ü-müz	18b/10

Ünsüzle biten yuvarlak kelimeye eklenenler: -u-mız, -ü-miz

Her iki ünlü haf ve hareke ile

oḳ-u-mız-a	73b/9

Yardımcı ünlüsü harf ve hareke ile, ek ünlüsü hareke ile:

öñ-ü-miz-den	26b/4
ṣoñ-u-mız-dan	26b/4
üst-ü-miz-de	95a/12
yüz-ü-miz	84b/10

Her iki ünlü hareke ile:

ḳorḳduġ-u-mız	64b/4
maḳṣud-u-mız	6a/8

Yardımcı ünlü hareke ile, ek ünlüsü harf ve hareke ile:

durduġ-u-mız-uñ	46b/6
varduġ-u-mız-ı	26b/3

Örnekleri topluca görmek istersek:

Ünsüzle biten düz kelimeye:	-u-mız, -ü-miz 25
Ünsüzle biten yuvarlak kelimeye:	u-mız, ü-miz 9; -ü-müz 1
Ünlüyle biten düz kelimeye:	-mız ḥ; -muz 1
Ünlüyle biten yuvarlak kelimeye:	-mız 3

Ekin yardımcı ünlüsü daima yuvarlaklığını koruduğu halde ek ünlüsü düzleşmiştir. Tamamıyla uyuma girmiş görünen 5 örneğe karşılık, ekin

düzleşmesiyle uyum dışında 38 örneğimiz vardır. Dönemin başka eserlerinde yardımcı ünlünün düzleştiği örneklere de rastlanılmaktadır. (Gülistan Tercümesi'nde hâl-i-müz; Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi'nde ecr-i-müz.) Metnimiz yardımcı ünlünün yuvarlaklığını koruduğu halde ek ünlüsünü düzleştirmektedir. Bu durumu m dudak ünsüzüne bağlamak da mümkün görünmemektedir. Çünkü heceleme sebebiyle yardımcı ünlü değil, ek ünlüsü m sesiyle söylenilmektedir. Kanaatimizce hem yardımcı ünlünün, hem de ek ünlüsünün yansızlaşarak, ayrımsızlık safhasına geçtikleri dolayısı ile dudak uyumu sürecinin başladığı söylenebilir.

c) -(u)ñ, -(ü)- İyelik Eki

Eski Türkçe devresinde dudak uyumuna bağlı olarak düz ve yuvarlak yardımcı ünlülerle kullanılan 2. teklik şahıs iyelik eki Eski AnadoluTürkçesi'nde sadece yuvarlak ünlülerle kullanılmıştır. Bu yuvarlaklaşmaya hem ñ sesi, hem de 1. teklik şahıs iyelik ekiyle benzeşme yol açmış olmalıdır.

Metnimizde de ekin yardımcı ünlüsü daima yuvarlaktır. Ünsüzle biten düz kelimeye getirildiği 155 örnekten 89 tanesi vav ve ötre ile, 66 örnek ise ötre ile yazılmıştır. Ünsüzle biten düz köklere eklenen bir kaç örnek:

ʿadl-üñ-le	17b/3
ad-uñ-la	3b/6
can-uñ-a	66a/12
beglig-üñ-den	40b/3
devlet-üñ	47b/10

d) -(u)ñuz, -(ü)ñüz İyelik Eki

Ek Eski Türkçe devresinde dudak uyumuna bağlı olarak düz ve yuvarlak ünlülü kullanıldığı halde, Eski AnadoluTürkçesi devresinde uyum dışına çıkarak sadece yuvarlak ünlülerle kullanılmıştır. Bu yuvarlaklaşmaya ñ sesi ve 1. şahıs iyelik eklerine benzeme yol açmış görünmektedir.

Metnimizde toplam 9 örnekte kullanılan ekimizin kullanılışı şöyledir:

Ünlüyle biten düz kelimeye: -ñuz, -ñiz

ara-ñuz-da		18b/7
dede-ñiz	دادكز	57a/11

Ünlüyle biten yuvarlak kelimeye: -ñuz, -ñız

ḳamu-ñuz	56b/10
ṣordu-ñuz (sıfat fiil)	14a/13
ṭapu-ñız	20a/2

Ünsüzle biten yuvarlak kelime örneğimiz yoktur. Düz kelimeye: -ü-ñüz, -ü-ñiz

efʿâl-ü-ñiz	95b/7
yir-ü-ñiz-de	29a/13

ḫâl-ü-ñiz	95b/7
ḫâl-ü-ñüz	10b/12

Ekin yardımcı ünlüsünün daima yuvarlak oluşuna karşılık ek ünlüsünün düzleştiğini görüyoruz. Toplam 9 örnekten 5 tanesinde ek ünlüsü düzleşmiştir. Dolayısı ile 1. çokluk şahıs ekinde söylediğimiz gibi, 2. çokluk şahıs iyelik ekinin de her iki ünlüsünün yansızlaşarak ayrımsızlık safhasına geçtiklerini ve dudak uyumu sürecinin başladığını söyleyebiliriz.

e) -uñ, -üñ / -nuñ, -nüñ Genitif Eki

Eski Türkçe devresinde bu ek büyük ölçüde dudak uyumuna bağlı olarak hem düz, hem yuvarlak ünlülerle kullanılmıştır. Eski AnadoluTürkçesi devresinde ise ekin sadece yuvarlak ünlülü biçimleri kullanılmıştır. Bu yuvarlaklaşmaya ñ sesinin etkisi yanında 1. şahıs iyelik eki -m'nin de yuvarlaklaştırdığı yardımcı sesi ile etki ettiği söylenebilir. Ben, şahıs zamirinin genitif çekiminde beniñ 〉 benüm gelişmesi olduğu ve bu gelişmenin bütün genitifli çekimlere yansıdığı düşünülmektedir.

Metnimizde genitif ekinin düz ünlülü biçimleri bir hayli fazladır. Önce ekin kulalnılışı ile ilgili sayımı özetleyelim:

Ünlü ile biten yuvarlak kelimeye: -nuñ, -nüñ	42 örnek
Ünsüz ile biten yuvarlak kelimeye: -uñ, -üñ	96 örnek
Ünlü ile biten düz kelimeye: -nuñ, -nüñ	84 örnek
Ünsüz ile biten düz kelimeye: -uñ, -üñ	454 örnek
Ünlü ile biten düz kelimeye: -nıñ, -niñ	66 örnek
Ünsüz ile biten düz kelimeye: -ıñ, -iñ	18 örnek

3. Teklik zamiri çekimi anuñ 154 örnek

Metnimizde genitif çekiminde diğer eklerde gördüğümüz biçimde, ayrımsızlık safhasının örneği olabilecek yuvarlak kelimeye düz ünlülü ek getirilmemiştir.

Düz kelimelere, yuvarlak ünlülü eklenen 538 örnek yanında, 84 örnek düz ünlülüdür. Bu 84 uyumlu örnekten 40 tanesi 3. şahıs iyelik eklerinden sonra; 12 tanesi ise zamir çekiminde görülmektedir:

Ünsüzle biten

cihân-ıñ	84a/1 ve 2 örnek
gelen-iñ	93a/2
gören-iñ	6b/9
mü'min-iñ	85b/13
sin-iñ	14a/10 ve 9 örnek
sin-iñ-dür	14b/6, 90a/9

Ünlüyle biten

Anaṭolı-nıñ	46a/12 ve 2 örnek

çeri-niñ	14a/13 ve 13 örnek
gemi-niñ	49a/12
gişi-niñ	96a/12 ve 3 örnek
iki-niñ	33b/3
kimse-niñ-dür	14b/6, 90a/9
Yorgi-niñ	23b/3

ardındağı-nıñ	33b/2
atası-nıñ	90b/7
baḥrı-nıñ	2b/9
ba'zısı-nıñ	76b/5
begi-niñ	74b/5
biri-niñ	1b/8
bostanı-nıñ	40a/3
çerisi-niñ	56a/7
deryâsı-nıñ	4a/2
ehli-niñ	86b/1, 75a/4
eri-niñ	14a/7 ve 2 örnek
et-i-niñ	25a/2
fitnesi-niñ	52b/6
gevheri-niñ	2b/9
göz yüzi-niñ	53b/3
ıssı-nıñ	22a/1
işi-niñ	89a/10
ḳalanı-nıñ	50b/9
ḳamusı-nıñ	99a/4 ve 10 örnek
odı-nıñ	2b/14
oğlı-nıñ	78a/8
re'îsi-niñ	50b/9
Rumili-niñ	25b/8, 68b/12
ṣoḥbeti-niñ	25a/2
tüvânâları-nın	37a/7
'uşşâkı-nıñ	7a/6

Yukarıda sıraladığımız örneklerden sin-iñ biçimini acaba nasıl yorumlamalıyız? Bu zamirdeki genitif ekinin düzleştiğini düşünmek kanaatimizce doğru değildir. Çünkü bu düzleşmenin zamirlerimizin diğerlerinde örneği yoktur. Kanaatimizce bu zamirde görülen düz ünlülü genitif çekimi Eski Türkçe

devresinin, Eski AnadoluTürkçesi ve kısmen daha sonra yaşamaya devam eden bir fonetik özelliğidir. Zamirlerin genitifli çekimini bu konuda yorumlamaya yardımcı olması için topluca veriyoruz: (Ayrıca bkz.: Ünlü Değişmeleri, i/e Değişmesi.)

bin-üm	49b/6
ben-üm	90b/1 ve 7 örnek
ben-üm-le	59a/8, 90b/6
sin-iñ	14a/10 ve 9 örnek
sin-iñ-dür	14b/6, 90a/9
sin-üñ-le	90b/6
sen-üñ	59b/2 ve 2 örnek
sen-üñ-le	27b/8, 47b/9
anuñ	154 örnek
biz-üm	100a/10 ve 7 örnek
biz-üm-le	23a/9

Genitif ekinin düz ünlülü biçimleri, sin-iñ zamiri dışında, 3. şahıs iyelik eklerinden sonra yoğunlaşmaktadır. 3. şahıs iyelik eklerinden sonra gelen düz ünlülü örnekleri yukarıda sıraladık. Bir mukayese imkanı sağlamak için yuvarlak ünlülü biçimlerini de sıralıyoruz:

atı-nuñ	82a/8
atları-nuñ	77a/10, 78b/2
begi-nüñ	15b/7 (begi-niñ 1)
biri-nüñ	39b/6 ve 9 örnek (biri-niñ 1)
cismi-nüñ	47a/3
dini-nüñ	18a/5
eri-nüñ	75b/5, 77a/10 (eri-niñ 3)
girçegi-nüñ	6a/6
ḫalḳı-nuñ	39b/7
ḥikmeti-nüñ	58a/3
kimi-nüñ	65a/7
ḳulları-nuñ	92a/5
leşkeri-nüñ	68b/7 ve 3 örnek
oğlı-nuñ	24a/2 (oğlı-nıñ 1)
remzi-nüñ	85a/7
Rumili-nüñ	17b/7 (Rumili-niñ 2)
seri-nüñ	82a/2
teküri-nüñ	100a/13
yarağı-nuñ	17b/8

3. şahıs iyelik eklerinden sonra düz ünlülü -ıñ, -nıñ 40 örnekte; yuvarlak ünlülü -uñ, -nuñ 33 örnekte kullanılıyor.

Bütün bunlardan sonra genitif ekinin dudak uyumuna bağlanmaya başladığını söyleyebiliriz.

f) -aru, -erü Yön Eki

Eski Türkçe devresinde -ġaru, -gerü; -ḳaru, -kerü şeklinde rastlanılan bu ekin Eski AnadoluTürkçesi devresinde ġ, g ön seslerini düşürerek -aru, -erü şeklide kullanıldığını görüyoruz.

Metnimizde bu ekle yapılmış kelimeler yuvarlak ünlülü kullanılarak dudak uyumu dışında görünmektedirler.

anaru	16b/11 ve 3 örnek
içerü	22b/8 ve 3 örnek
ilerü	35b/10 ve 3 örnek
yuḳaru	46b/10

Üzer-lerine 24b/12 Bu son örnekte kelimenin son ünlüsü düşürüldüğü için kesin tespiti mümkün değildir. Fakat ekin diğer kullanışlarında yuvarlak ünlülü oluşundan hareketle üzerü olduğu söylenebilir.

3.1.2.2.1.5. Fiil Çekim Ekleri

a) -dur, -dür; -durur, -dürür Bildirme Eki

Eski Türkçe'deki tur-ur biçiminin Eski AnadoluTürkçesi dervesinde ekleşmeye başlamasıyla ortaya çıkan -dur, -dür ekleri ile, eski biçimin devamı olan -durur, -dürür biçimleri, uzunca bir zaman beraber kullanılmışlar ve ek ünlüleri Eski Türkçe devresinde olduğu gibi Eski AnadoluTürkçesi devresinde de daima yuvarlak ünlülü olmuştur.

Metnimizde de 3. şahıs bildirme ekleri olarak kullanılan -dur, -dür; -durur, -dürür ekleri dudak uyumuna aykırı olarak daima yuvarlak ünlülü kullanılmışlardır.

Metnimizde -durur, -dürür şeklinde 36 örneğimiz vardır. Bir kaç örnek: bunda-durur 6a/4; ceddüñ-dürür 57b/5; çok-durur 64a/9; gerek-dürür 97a/7; gitmek-dürür 77b/8; ḥikmet-dürür 83a/2; Muhammed-dürür 40b/6; Türk-dürür 64b/2.

-dur, -dür ekleri 358 örnekte kullanılmıştır. Bir kaç örnek: açuḳ-dur 96a/12; ʿacâyib-dür 26a/9; bıcaḳcı-dur 54b/2; dutıcı-dur 97a/12; erlik-dür 79a/8; gerek-dür 35a/13; gitmek-dür 72a/5; heves-dür 85a/11; yirinde-dür 84a/6.

b) -du-m, -dü-m Görülen Geçmiş Zaman Eki

Eski Türkçe devresinde geçmiş zamanın 1. ve 2. şahıs çekiminin dudak uyumuna bağlı olarak düz ve yuvarlak ünlülü biçimleri vardı. Eski Anadolu

Türkçesi devresinde bu ek sadece yuvarlak ünlülü eklerle kullanılarak uyum dışına çıkmıştır. Ekin yuvarlaklaşmasına m sesinin etkisi olduğu söylenilmektedir.

Metnimizde de ek ünlüsü daima yuvarlaktır. Toplam 73 örneği olan ekin düz ünlülü tabanlara getirilen bir kaçını sıralıyoruz: bisle-düm 62a/2; çıkama-dum 66a/10; di-düm 31a/8; ışmarla-dum 27a/7; işit-düm 24a/2; şıy-dum 74a/8; yañıl-dum 86a/4.

c) -du-ñ, -dü-ñ Görülen Geçmiş Zaman Eki

1. Teklik şahısta olduğu gibi, görülen geçmiş zamanın 2. teklik şahıs çekimi de Eski Türkçe'de dudak uyumuna bağlı görülebildiği halde Eski AnadoluTürkçesi devresinde daima yuvarlak ünlülüdür.

Metnimizde de ek ünlüsü daima yuvarlaktır. 44 örneği olan ekin düz tabanlara getirilen bir kaçı şunlardır: aç-duñ 17b/4; bil-düñ 89b/11; danış-duñ 34a/7; di-düñ-se 17b/5; eyle-düñ 59a/3; işit-düñ 85a/7; it-düñ-ise 33a/8

d) -du-ñuz, dü-ñüz Görülen Geçmiş Zaman Eki

Eski Türkçe devresinde dudak uyumuna bağlı görünen bu ek Eski AnadoluTürkçesi devresinde uyum dışına çıkarak sadece yuvarlak ünlülü kullanılmıştır.

Metnimizde kip eki daima yuvarlak ünlülü olduğu halde, şahıs ekinin düz ünlülü örnekleri de vardır. Toplam 10 örnekte kullanılan ekin 2 tanesi yuvarlak köklere getirilmiştir ve yuvarlak ünlülüdür:

dur-duñuz-dı 32b/4
gör-düñüz mi 16b/2

Düz tabanlara getirilen 6 örneğimiz de yine yuvarlak ünlülüdür:

bil-düñüz mi 96b/11
di-düñüz 18a/9, 30b/2
eyle-düñüz 30b/2
var-duñuz-dı 32b/4
yi-düñüz 18a/9

Fakat düz tabanlara getirilen 2 örneğimizde şahıs ekleri düz ünlülüdür:

işit-düñiz-di 46a/2 اِشِتدُوكِز دِي
it-düñiz miydi 95b/8 اِتدُوكِز مِيدِي

Görülen geçmiş zaman şahıs ekleri iyelik menşeli eklerdir. 2. çokluk şahıs iyelik eklerinde gördüğümüz düzleşmeyle burada da karşılaşıyoruz. Her ne kadar örneklerimiz yeterli sayıda değilse de iyelik ekleri ile birlikte düşündüğümüzde şahıs ekinin ünlüsünün yansızlaşmaya başladığını, dolayısı ile dudak uyumu sürecinin başladığını söyleyebiliriz.

e) -du-ḳ, -dü-k Görülen Geçmiş Zaman Eki

Eski Türkçe devresinde -tı-mız şeklinde görülen bu ekin Eski Anadolu Türkçesi'nde -duḳ, -dük sıfat-fiil ekinin etkisiyle şahıs ekinin -ḳ, -k ile değiştiği ve yuvarlaklaştığı kabul edilmektedir.

Metnimizde bu ek daima yuvarlak ünlülüdür. Toplam 31 örnekte görülen bu ekin düz tabanlara getirilişinin bir kaç örneğini sıralıyoruz: ara-duḳ 95a/7; eyle-dük 24b/10; gel-dük 46b/5; ide-y-dük 13a/3; it-dük 20b/1; ḳılma-duḳ 95b/9; şaḳla-duḳ 57b/11; virimez-dük 64a/3

f) -up-, -üp- Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki

Aslında zarf-fiil eki olan bu şekil, tur- ve benzeri yardımcı fiillerle birlikte kullanılıyordu. Sonraları tur- vb. yardımcı fiillerin düşmeleriyle bir çekim eki özelliği kazandı. Eski Anadolu Türkçesi devresinde daha çok 3. şahıslarda kullanılan bu eki dudak uyumu açısından değerlendirmek zarf-fiil eki -up, -üp'ü değerlendirmek gibidir. Ekin Eski Türkçe devresinde dudak uyumuna bağlı olduğu halde Eski Anadolu Türkçesi devresinde sadece yuvarlak ünlülerle kullanılarak uyum dışına çıktığını biliyoruz.

Metnimizde ekin daha çok düz ünlülü biçimleri kullanılmaktadır:

ff) Düz ünlülü tabanlarla: -ip-

geç-ip-dür	5a/12, 46b/5
gel-ip-dür	29a/8 ve 3 örnek
iç-ip-dür	7a/2
id-ip-dür	7a/1, 14b/4 (2 defa)
vir-ip-dür	14a/12, 17b/1

fff) Yuvarlak ünlülü tabanlarla: -ıp, -ip

bul-ıp-dur	5b/10, 14a/10
düş-ip-dür	11b/2
ol-ıp-dı	13b/12
ol-ıp-dur	4a/1 ve 7 örnek
ol-ıp-durur-dı	12b/2
ṭol-ıp-dur	29a/8, 44a/11
ur-ıp-dur	25b/7, 26b/6

ffff) Yuvarlak ünlülü tabanlarla: -up

dut-up-duru	75a/12
dut-up-durur	48a/3

Toplam 31 örnekten 29 tanesi düz ünlülüdür. Ek düz kelimeye 12 örnekte, yuvarlak kelimeye 17 örnekte düz ünlülü eklenmektedir. Dolayısı ile yoğun bir

düzleşme gözlenmektedir. Kanaatimizce bu düzleşme ek ünlüsünün yansızlaştığını dolayısı ile dudak uyumu sürecinin başladığını göstermektedir.

g) -ur, -ür Geniş Zaman Eki

Eski Türkçe'de geniş zaman eki çoklukla -ur, -ür şeklinde yuvarlak ünlülü olmuş, -ır, -ir şeklinde düz ünlülü biçimler de kullanılmıştır. Bunun yanında -ar, -er ve -r şeklileri de kullanılmıştır. Aynı fiilin iki ayrı ekli biçimlerine Eski Türkçe devresinde de rastlanır (tegin-er, tegin-ür). Eski Anadolu Türkçesi devresinde ise bu geniş zaman eklerinden -ur, -ür; -ar, -er ve -r ekleri kullanılmıştır.

Metnimizde -ur, -ür geniş zaman eki yuvarlak kullanılmıştır. Düz örneği yoktur. Bir kaç örneği şunlardır: var-ur-am 45a/2; ḳal-ur-sın 25b/10; bil-ür-misin 14a/7; işid-ür-siz 48a/4

Metnimizde bazı fiiller hem -ur, -ür ekini, hem de -ar, -er ekini almaktadırlar:

gey-er-ler	63a/8	gey-ür-lerdi	80b/8
gir-er-ler	36a/7	gir-ür-ler	94a/6 ve 4 örnek
ḳıl-ar-dı	95a/9 (2 defa)	ḳıl-ur-lar	6a/1 ve 34 örnek
ur-ar-lar	39a/2	ur-ur-lar	36a/10 ve 21 örnek
yat-ar-ken	38a/14, 50a/3	yat-ur	6b/12 ve 6 örnek

h) -um Şahıs Eki

Görülen geçmiş, şart ve emir dışında bütün fiil kiplerine getirilen bu ekin şahıs zamiri ben'den gelişerek ortaya çıktığı malumdur. Ekin Eski Anadolu Türkçesi devresinde -van, -ven; -vanın, -venin, -vam, -vem; -ın, -in; -am, -em; -n; -m şekilleri vardır. Devrenin sonlarına doğru -am, -em yaygınlaşmış ve ekin dar ünlülü biçimleri -um, -üm Osmanlı devresinin başlarından itibaren görülmeye başlanmıştır.

Metnimizde -um şahıs eki geniş zaman çekiminde tek örnekte vardır:

um-ar-um امارم 3b/12

ı) -uz, -üz Şahıs Eki

Şahıs zamirlerinden gelişen bu ekimiz biz 〉 -vuz, -vüz 〉 -uz, -üz safhalarından geçmiştir. Eski Anadolu Türkçesi devresinde -vuz, -vüz ve -uz, -üz ekleri birlikte kullanılmışlardır. -vuz, -vüz ekleri giderek azalmış ve 1. çokluk şahısta -uz, -üz eki hakim ek durumuna geçmiştir. Fakat -vuz, -vüz ekleri 17. yüzyılda bile görülebilmektedir (Hayati Develi, Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar, İstanbul 1993, Basılmamış Doktora Tezi).

Metnimizde bu ek dudak uyumu dışındadır. 1 örnek dışında daima yuvarlak ünlüdür: degül-üz 95a/13 (2 defa), 96b/12; ġarîbler-üz 95b/1; muṭî'-üz 81b/3; görmiş-üz 47a/6; dir-üz 94a/8; diler-üz 5a/3; eyler-üz 46b/6; çeker-üz 20a/3;

geçer-üz 35a/7; gider-üz 81b/3; içer-üz 35a/7; ider-üz 16b/3; durur-uz 97a/5; bilimez-üz 84a/11

1 örnekte ise ek ünlüsü düzleşmiştir:

ol-mış-ız اولمشز 3a/11

Yuvarlak ünlülü 16 örnek yanında bu uyumlu tek örneği, şayet hareke eksikliği bizi yanıltmıyorsa, ek ünlüsünün yansızlaşmaya başladığı şeklinde yorumlayabiliriz.

i) -vuz, -vüz Şahıs Eki

Biz şahıs zamirinden gelişen, b>v değişmesine uğrayan ve v dudak ünsüzünün etkisiyle ek ünlüsü yuvarlaklaşarak dudak uyumu dışına çıkan bu ekimiz -uz, -üz 1. çokluk şahıs eki ile birlikte kullanılmıştır. Şart ve istek çekimlerinde rastlanılan bu ekin ünlüsü metnimizde de daima yuvarlak ünlülüdür. Bir kaç örneğini sıralıyoruz:

ḳorısa-vuz 4a/8
diye-vüz 6a/8
eyleye-vüz 42b/8
ışıda-vuz 96b/13
vara-vuz 81a/9

j) -sa-ñuz, -se-ñüz Şart Eki

Şart çekimi ile kullanılan şahıs ekleri iyelik menşeli eklerdir. Eski Anadolu Türkçesi devresinde şart çekiminin 2. çokluk şahıs çekiminde kullanılan şahıs eki -ñuz, -ñüz biçiminde daima yuvarlak ünlülüdür.

Metnimizde şart çekiminin 2. çokluk şahısı için 2 örnek vardır ve bu 2 örnekte de şahıs eki düzdür:

dir-se-ñiz درسڭز 46a/7
ḳaçmaz-sa-ñız قچمزسڭز 38b/3

Görülen geçmiş zamanın 2. çokluk çekiminde ve iyelik eklerinde görülen düzleşmeyi de göz önünde tutarak bu 2 örneği ekin dudak uyumuna bağlanması sürecinin başladığı şeklinde yorumluyoruz.

k) -sun, -sün; -sunlar, -sünler Emir Eki

Eski Türkçe devresinde -zun, -zün; -sun, -sün, -çun, -çün biçiminde daima yuvarlak ünlülü olan 3. şahıs emir ekleri Eski Anadolu Türkçesi devresinde de daima yuvarlak ünlülüdür.

Metnimizde de 3. şahıs emir ekleri daima yuvarlak ünlülüdür ve dudak uyumu dışındadır. Bir kaç örneği sıralıyoruz: 3. Tekil Şahıs: bekle-sün 43b/2; diril-sün

75a/7; gelme-sün 12a/11; ḳarış-sun 75a/9; oñar-sun 94a/7; sürilme-sün 20a/12; yüreklen-sün 82a/6

3. Çokluk Şahıs:

ḳoyma-sunlar	25b/12 (2 defa)
ol-sunlar	9b/12, 17a/11

l) -alum, -elüm Emir Eki

Eski Türkçe'de -alım, -elim şeklinde dudak uyumuna bağlı kullanılan ekin -alam, -elem şekilleri de vardı: Eski Anadolu Türkçesi devresinde m dudak ünsüzünün etkisiyle ek yuvarlaklaşmış ve uyum dışına çıkmıştır.

Metnimizde de ek daima -alum, -elüm biçiminde ikinci ünlüsü yuvarlak olarak kullanılmıştır ve dudak uyumu dışındadır. Toplam 68 örnekte kullanılan ekin bir kaç örneğini sıralıyoruz: başla-y-alum 6a/11; çalış-alum 57b/9; şavla-y-alum 81b/7; yıḳ-alum 98b/13; berkid-elüm 41b/12; gir-elüm 65b/5; işle-y-elüm 80a/3.

m) -uñ, -üñ; -u-ñuz, -ü-ñüz Emir Eki

Eski Türkçe'de 2. çokluk şahıs emir eki dudak uyumuna bağlıydı. Eski Anadolu Türkçesi ise başka eklerde de yuvarlaklaştırıcı etkisini gördüğümüz ñ sesi sebebiyle daima yuvarlak ünlülüdür.

Metnimizde ünsüzle biten kelimelere eklenen -uñ, -üñ; 32 örnekten 30 tanesinde yuvarlak ünlülüdür. Bir kaç örnek sıralıyoruz:

bil-üñ	83a/3, 94a/3
gel-üñ	5b/7 ve 7 örnek
işid-üñ	20b/1 ve 4 örnek
ḳır-uñ	50b/8
saḳın-uñ سَاقِنوڭ	93b/13
yıḳ-uñ	15b/12

Fakat 1 örnekte ek ünlüsü düzdür:

saḳın-ıñ سَاقِنِڭ 91b/8

Ayrıca 1 örnekte hareke konulmamıştır:

يَازڭ yaz-uñ 52b/4 kelimeyi, daha çok örneğimiz yuvarlak olduğu için yuvarlak okuyoruz.

Metnimizdeki tek uyumlu örnek olan sakın-ıñ yanında sakın-uñ biçiminin de bir örnekte kullanılmış olması, dudak uyumuna bağlanma sürecinin başladığını düşündürmektedir. Bu ekle ses benzerliği olan genitif ekinde dudak uyumunun epeyce ilerlediğini göz önüne alırsak bu düşüncemiz kuvvet kazanacaktır.

Ünlü ile biten kelimelere eklenen -ñuz eki ise metnimizde daha çok düz ünlülüdür:

diñle-ñüz	18a/8
diñle-ñiz	68b/5
eyle-ñiz	50b/3
görme-ñiz	44b/4
ḳılma-ñız	15b/12
id-üñüz	29b/11

Örneklerden görüleceği gibi ek daha çok düz ünlülüdür. Bu ekimizle ses benzerliği olan şahıs eklerinde de düz biçimler vardır. Dolayısı ile ekin dudak uyumuna bağlanması sürecinin başladığını söyleyebiliriz.

3.1.2.2.1.6. Fiilimsi Ekleri

a) -duḳ, -dük Sıfat-Fiil Eki

Eski Türkçe'de yuvarlak ünlülerle kullanılan bu ek Eski Anadolu Türkçesi devresinde de yuvarlak ünlülüdür.

Metnimizde de daima yuvarlak ünlülü kullanılan ek dudak uyumu dışındadır. Toplam 50 örneği bulunan ekin düz tabanlara getirilen bir kaç örneğini sıralıyoruz: bilinme-dük 93a/9; eglen-düg-üm 41b/11; gey-düg-i 6b/13; işit-düg-inde 99a/9; ḳıl-duġ-ın 32b/9; var-duġ-ında 26b/3; yañıl-duġ-ını 24a/4

b) -ür Sıfat-Fiil Eki

Geniş zaman sıfat-fiili olan -ür eki metnimizdeki tek örneğinde dudak uyumu dışında yuvarlak ünlülüdür:

sövel-ür (sancak) سوالر 73b/8

c) -up, -üp Zarf-Fiil Eki

Eski Türkçe devresinde ünsüzle biten fiil tabanlarına daha çok -ıp, -ip; -up, -üp biçiminde dudak uyumuna bağlı eklenen bu ekimiz, Eski Anadolu Türkçesi devresinde p dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmış ve -up, -üp biçiminde kullanılmıştır. Daha sonra imlanın kalıplaşmasıyla Osmanlı devresinin sonlarına kadar -up, -üp şeklinde yazılmıştır.

Metnimizde ek -up, -üp yanında düz ünlülerle -ıp, -ip şeklinde kullanılmaktadır ve düz ünlülü -ıp, -ip biçimi toplam 322 örnekte, -up, -üp biçimi ise 104 örnekte kullanılmaktadır.

Ek genellikle harekeyle gösterilmektedir. Toplam 426 örnekten sadece 6 tanesi vav ve ötre ile gösterilmiştir ve bu 6 örnekte de ek düz kelimeye yuvarlak ünlü ile -up, -üp biçiminde eklenmiştir. 12 örnekte düz kelimeye ötre ile -up, -üp biçiminde eklenmiş, 85 örnekte ise yuvarlak kelimede ötre ile -up, -üp biçiminde gösterilmiştir. Yuvarlak 1 örnekte ek harekesiz yazılmıştır. 285 örnekte ek düz

kelimeye esre ile -ıp, -ip biçiminde eklenmiş; 37 örnekte ise yuvarlak kelimede esre ile -ıp, -ip biçiminde getirilmiştir. Ayrıca 1 örnekte ek (aç-ıp آچپ 99a/7) pe ile gösterilmiştir.

UYUMSUZ ÖRNEKLER

Düz köklere -up, -üp şeklinde yuvarlak eklenenler: (Vav ve ötre ile yazılanların yazılışları verilmiştir. Diğerleri ötre iledir.)

al-up	36b/2, 39a/12			
baş-up	90b/8			
çıḳar-up	17a/2			
diril-üp	دريلوب	16b/10		
eyle-y-üp	ايليوب	18a/4		
gel-üp		19a/3;	كلوب	16b/7, 17b/7
gid-üp		34b/1		
gir-üp		18b/11		
ḳal-up		82a/1		
ḳıl-up	قيلوب	18b/8		
ḳurıl-up	قريلوب	16b/10		
şıy-up		16b/8		
var-up		43a/10		
vir-üp		16b/8		
yıḳ-up		87a/8		

Yuvarlak köklere -ıp, -ip şeklinde düz eklenenler (esre ile gösterilmişlerdir):

divşür-üp	100b/2;	dön-ip	18a/8
dur-ıp	21a/11 ve 3 örnek;	düş-ip	12b/3 ve 2 örnek
düz-ip	7a/11 ve 3 örnek;	gör-ip	6b/15 ve 8 örnek
ḳaldur-ıp	16b/1, 47b/8;	ḳur-ıp	6a/14
öldür-ip	44a/3;	sür-ip	90b/7
ṭur-ıp	59b/4 ve 2 örnek;	ur-ıp	22b/9 ve 4 örnek
uy-ıp	86a/9;	uyud-ıp	38a/9

UYUMLU ÖRNEKLER

Düz köklere -ıp, -ip şeklinde düz eklenenlerden (esre ile gösterilmişlerdir) **bir kaç örnek:**

aç-ıp	99a/7 ve 3 örnek;	al-ıp	24b/1 ve 13 örnek
barış-ıp	23b/9;	baş-ıp	68b/11, 79a/10
çıḳar-ıp	96b/8 ve 2 örnek;	diril-ip	98b/6 ve 3 örnek

gel-ip	94b/11 ve 48 örnek;	gid-ip	1b/2, 76a/8
ķıl-ıp	9b/12 ve 5 örnek;	şıy-ıp	26b/13 ve 2 örnek
var-ıp	94a/1 ve 27 örnek;	vir-ip	92a/3 ve 7 örnek
yıķ-ıp	98a/2, 37b/6		

Yuvarlak köklere -up, -üp şeklinde yuvarlak eklenenlerden (ötre ile gösterilmişlerdir) **bir kaç örnek:**

dişür-üp	4a/4;	dön-üp	96b/5 ve 22 örnek
dur-up	29a/10;	düş-üp	38b/6 ve 2 örnek
gör-üp	46b/12;	öl-üp	10a/3

sür-üp 13a/6; ur-up 82a/2; uy-up 11b/12 ve 2 örnek

Özetlersek:

Düz tabana düz -ıp, -ip	285 örnek
Yuvarlak tabana yuvarlak -up, -üp	86 örnek
Düz tabana yuvarlak -up, -üp	18 örnek
Yuvarlak tabana düz -ıp, -ip	37 örnek

Bu tabloya bakarak Eski Anadolu Türkçesi devresinde yuvarlak ünlülü olduğu için dudak uyumu dışında kalan zarf-fiil ekinin geniş ölçüde yeniden uyuma bağlandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ekin yuvarlak tabana getirilen düz örneklerini *ayrımsızlık safhasının yansızlaşmış örnekleri* olarak görüyoruz, fakat bu tür örnekleri olan kelimelerin aynı zamanda uyumlu örneklerinin de bulunması, artık bu safhanın sonlarında olduğumuzu düşündürmektedir:

divşür-ip	1 örnek;	divşür-üp	1 örnek
dön-ip	1 örnek;	dön-üp	23 örnek
dur-ıp	4 örnek;	dur-up	2 örnek
düş-ip	3 örnek;	düş-üp	3 örnek
gör-ip	9 örnek;	gör-üp	2 örnek
sür-ip	1 örnek;	sür-üp	1 örnek
ur-ıp	5 örnek;	ur-up	1 örnek
uy-ıp	1 örnek;	uy-up	3 örnek

Diğer yandan Eski Anadolu Türkçesi özelliği olan yuvarlak ünlülü ek alan kelimelerin de uyumlu biçimleri daha fazladır:

al-up	2 örnek;	al-ıp	14 örnek
baş-up	1 örnek;	baş-ıp	2 örnek
çıķar-up	1 örnek;	çıķar-ıp	3 örnek
gel-üp	3 örnek;	gel-ip	49 örnek
gid-üp	1 örnek;	gid-ip	2 örnek
ķıl-up	1 örnek;	ķıl-ıp	6 örnek

şıy-up	1 örnek;	şıy-ıp	3 örnek
var-up	1 örnek;	var-ıp	28 örnek
vir-üp	1 örnek;	vir-ip	8 örnek
yıķ-up	1 örnek;	yıķ-ıp	2 örnek

Sonuç olarak ekin dudak uyumuna girdiği açıktır.

d) -uban, -üben Zarf-Fiil Eki

Eski Türkçe devresinde -upan, -ıpan gibi dudak uyumuna bağlı olarak düz ve yuvarlak kullanılan bu ekin Eski Anadolu Türkçesi devresinde ilk ünlüsünün yuvarlak olduğu görülmektedir. Fakat Eşki Anadolu Türkçesi devresinin daha ilk devirlerinden itibaren düz ünlülü -ıban, -iben biçimine de rastlanılan ek, Osmanlı devresinin sonlarına kadar yuvarlak ünlülerle -uban, -üben şeklinde kullanılmıştır.

Metnimizde ekin -uban, -üben yanında düz ünlülü -ıban, -iben biçimleri de vardır. Toplam 107 örnekte kullanılan ekin 95 örneği yuvarlak ünlülerle -uban, -üben; 12 örneği ise düz ünlülerle -ıban, -iben şeklindedir.

Düz köklere yuvarlak -uban, -üben eklenenler (ek imlası ...ـوبا şeklindedir. Farklı yazılanlar gösterilmiştir.)

al-uban	95a/4 ve 6 örnek
baķ-uban	35b/10
bin-üben	70a/13
çıķ-uban	43a/10; چیقبا 90a/6
çıķar-uban چیقاروبن	37b/11
del-üben	60b/3
di-y-üben	15b/7 ve 5 örnek
dime-y-üben	70a/12
diril-üben	87b/11
geç-üben	53a/2, 30a/7
gel-üben	98a/9 ve 10 örnek; کلوبن 17a/7
gir-üben	95a/6 ve 2 örnek
iç-üben	75b/6
id-üben	87b/2, 88a/9; ایدبا 41b/13, 52b/1
ایدبا	4b/13
ir-üben	46b/1
ķaç-uban	52a/10
şığın-uban	62a/3
söyle-y-üben	40b/10
var-uban	94b/2 ve 17 örnek

vir-üben 94b/4, 84b/13
virme-y-üben 83b/2
yat-uban 51b/6
yi-y-üben 28b/4

Yuvarlak köklere yuvarlak -uban, -üben eklenenler:
(Ek imlası ..ُوبًا şeklindedir. Farklı yazılışlar gösterilmiştir.)

dök-üben 27b/5, 79a/11
dön-üben 36a/13 ve 6 örnek
dur-uban 42a/2
dut-uban 9a/3 ve 3 örnek
düz-üben دوزوبن 16b/9
gör-üben 99a/13 ve 4 örnek
ol-uban 10b/6, 75b/3
öldür-üben 95a/1
ṭur-uban 94a/4

Düz köklere düz -ıban, -iben eklenenler:

bin-iben بينبًا 31b/11
çek-iben چاكبًا 61b/8, 68a/12
dögil-iben دكيلبًا 21b/6
eglenme-y-iben اكلنمايبًا 22b/12
id-iben ايدبًا 95a/4, 21a/8
iriş-iben اريشيبًا 59a/12
ḳıl-ıban قليبًا 82b/12
ṭonad-ıban طوناديبًا 48a/12

Yuvarlak köklere düz -ıban, -iben eklenenler:

dur-ıban دوربًا 64a/12
ol-ıban اوليبًا 25b/13

Örnekleri özetlersek:

düz köklere düz -ıban, -iben 10 örnek
düz köklere yuvarlak -uban, -üben 71 örnek
yuvarlak köklere yuvarlak -uban, -üben 24 örnek
yuvarlak köklere düz -ıban, -iben 2 örnek

Görüleceği gibi Eski Anadolu Türkçesi özelliği olarak yuvarlak kullanılış daha yaygındır. Fakat ekin yansızlaşarak ayrımsızlık safhasına geçtiğini, dolayısıyla dudak uyumuna bağlanma sürecinin başladığını söyleyebiliriz.

e) -u, -ü Zarf-Fiil Eki

Eski Türkçe devresinde olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesi devresinde de -u, -ü; -ı, -i ve -a, -e zarf-fiil ekleri yan yana kullanılmışlardır. Eski Anadolu Türkçesi devresinde daha yaygın kullanılanın -u, -ü olduğu söylenilmektedir.

Metnimizde de bu ekler birlikte kullanılmaktadır. Fakat metnimizde en yaygın kullanılan ek -a, -e'dir:

al-a	(ḳoymasınlar)	25b/12
bin-e	(geldi)	27b/10
düz-e	(kaldı)	74a/4
diy-e		93a/1
dög-e	(döge)	22a/1, 22a/9
göç-e	(gördi)	56a/12
gör-e		27a/11
id-e	(gör)	96a/9
ḳov-a	(gitdi)	83b/10, 81b/6
yan-a	(yana)	58b/10
yan-a	(düşdüm)	26a/1

-u, -ü ve -ı zarf-fiil ekleri daha azdır:

di-y-ü		36/5 ve 5 örnek
şan-u	(sanur)	89a/12
ṭola-y-u	(aldılar)	75b/9
şun-ı	(virsün)	27b/11, 27b/12
ṭola-y-ı	(aluban)	38a/14

Örneklerden görülebileceği gibi -a, -e eklerinin yaygınlaşması bir yana bırakılırsa; -u, -ü ekleri dudak uyumu dışındadır.

Diğer taraftan iktidar fiilinin olumsuz çekimini de burada sözkonusu edebiliriz. İktidari çekimi Eski Türkçe devresinde "olmak" yardımcı fiili ile yapılıyordu. Batı Türkçesine geçişte olumlu çekimde bil- fiili, olumsuz çekimde ise uma- fiili ekleşerek kullanılmaya başlandı. Eski Anadolu Türkçesi devresinde iktidar fiilinin olumsuzu -uma-, -üme, -ıma-, -ime-; -ama-, -eme- ekleriyle yapıldı.

Metnimizde iktidar fiilinin olumsuzunda durum şöyledir:

-a-ma-, -e-me-

çıḳ-a-ma-dum	66a/10, 66a/8
geç-e-mez-di	79a/1
gir-e-me-yeydi	73a/5
id-e-mez	84a/5
ir-e-mez	34a/5

ḳaç-a-maz-dı 79a/1

-ı-ma-, -i-me-

bil-i-mez 2a/10 ve 6 örnek

gel-i-mez 48a/10

vir-i-mez-dük 64a/3

bul-ı-maz 18a/12, 73a/5

ol-ı-ma-dılar 75b/11

olın-ı-maz 13b/12

ṭur-ı-maz-dı 83b/3

f) -uraḳ; -araḳ, -erek Zarf-Fiil Eki

Bu ekin Eski Anadolu Türkçesi devresinin sonlarına doğru ortaya çıktığı ve -a, -e; -u, -ü zarf-fiil eki ile -raḳ, -rek karşılaştırma ve büyütme ekinin birleşmesinden meydana geldiği söylenilmektedir. Başlangıçta -uraḳ, -ürek; -ıraḳ, -irek şeklinde görülebilen bu ek zamanla, Osmanlı devresinde yerini -araḳ, -erek şekline bırakmıştır.

Metnimizde bu ekin az örneği vardır:

var-araḳ 74a/2

id-erek 9b/11, 59a/5

gel-ürek 35a/12

Toplam örnek sayısının yetersizliği yanında ekin tek uyumsuz örneğinin bulunması, dudak uyumu konusunda bir kanaat oluşturmayı zorlaştırmaktadır.

g) -duğınca, -dügince Zarf-Fiil Eki

Sıfat-fiil eki -duḳ, -dük'ün genişlemesi ile oluşan bu ek metnimizdeki az örneğinde daima yuvarlak ünlülüdür, dolayısı ile dudak uyumu dışındadır:

ir-dügince 81a/6

vir-dügince 81a/6

ṭur-duğınca 5b/6, 17a/10

h) -duḳda, -dükde Zarf-Fiil Eki

Yukarıdaki ek gibi -duḳ, -dük sıfat-fiil ekinin genişlemesi ile oluşan bu ek de metnimizde daima yuvarlak ünlülü ve dudak uyumu dışındadır:

gel-dükde 57b/1, 82b/1

it-dükde 10a/7 ve 2 örnek

geç-dükde 65b/5

gör-dükde 36a/2

ol-dukda	94b/11 ve 6 örnek
öl-dükde	89b/6

ı) -dukça Zarf-Fiil Eki

Sıfat-fiil eki -duk, -dük'ten genişleyen bir diğer zarf-fiil eki olan bu ekin metnimizdeki az sayıda örneği sadece yuvarlak tabanlara getirilmektedir:

ol-dukça	1b/1 ve 2 örnek
ṭur-dukça	13a/1 ve 2 örnek

3.1.2.2.2. DÜZ ÜNLÜLÜ EKLER

Bu bölümde Eski Anadolu Türkçesi devresinde düz ünlülerle kullanılan ekleri inceleyeceğiz. Bu eklerin büyük bir kısmı dudak uyumu dışında kalmaktadır. Metnimizde yer yer dudak uyumunun varlığı bu eklerde de kendini göstermektedir.

3.1.2.2.2.1. İsim Yapım Ekleri

a) -cı, -ci İsimden İsim Yapım Eki

Eski Türkçe devresinde daima düz ünlülü kullanılan bu ek, Eski Anadolu Türkçesi devresinde de daima düz ünlülüdür.

Metnimizde de ek daima düz ünlülü kullanılmıştır. Dudak uyumu dışında olan bu ekin yuvarlak tabanlara getirilen örnekleri şunlardır:

ḳopuz-cı	10a/2
ordu-cı	65b/7
tob-cı	51a/10 ve 2 örnek

Ek 36 örnekte düz tabanlarla kullanılmaktadır.

b) -lıḳ, -lik İsimden İsim Yapım Eki

Ek Eski Türkçe devresinde yuvarlak ünlülerle de kullanılarak dudak uyumuna bağlanmıştır. Eski Anadolu Türkçesi devresinde ise bu eki, yuvarlak ünlülü biçimleri olsa da daha çok düz ünlülü olarak dudak uyumu dışında görüyoruz.

Metnimizde -lıḳ, -liḳ; -luḳ, -lük şeklinde büyük ölçüde dudak uyumuna bağlanmış görünmektedir.

Düz tabana düz -lıḳ, -lik eklenen örnekler:

ara-lıḳ-dan	65b/7

âvâzı-lıḳ	9a/6
ay-lıḳ	57a/13
barışmaḳ-lıḳ	99a/1 ve 2 örnek
beg-lik	28a/7 ve 13 örnek
bir-lik	1b/11 ve 2 örnek
bozulmaḳ-lıġ-a	88a/1
dilenci-lik	22a/5
dimek-lik	3a/3
dir-lik	69b/10 ve 3 örnek
er-lik	5a/15 ve 18 örnek
eyitmek-lig-e	6a/5
ġazâ-lıḳ-dan	47a/4
gedâ-lıḳ-dur	21b/10
gelmek-lig-ine	42a/10
güzel-lik	8a/15
ḥarâmı-lıḳ	50b/1
iki-lik	61b/13
işitmek-lik	20b/2
ḳız-lıḳ	64a/8
kitḫuẓâ-lıḳ	84a/5
melik-lik	12a/10
peşîmân-lıḳ	93b/4
ṣaġ-lıġ-ı	93b/1
saḫt-lıġ-ıla	39b/4
salâmat-lıġ-ıla	27b/7, 87a/10
server-lig-ini	78a/10
sulṭân-lıḳ	14b/11
şah-lıġ-ı	100b/4
yürimek-lig-e	20b/4

Yuvarlak tabana yuvarlak -luḳ, -lük eklenenler:

ayru-luġ-a	93b/1
bud-luġ-ıla	63a/10
çoḳ-luġ-ı	64a/8
dost-luġ-ı	50b/2
ey(ü)-lük	51a/5 ve 6 örnek
ḳol-luḳ	63a/10, 78b/1
ḳul-luġ-ına	3b/1, 4b/10
ṭop-luġ-ıla	78b/1

Yuvarlak tabana düz -lıḳ, -lik eklenenler:

bahadur-lıḳ	15b/2, 68a/8
dost-lıḳ	23b/4, 23b/10

ısuz-lıḳ	43a/4
ḳuş-lıḳ	63a/4
ṣayru-lıġ-a	93b/1
uz-lıḳ	51a/2, 64a/8
yavuz-lıḳ	25b/2, 51a/2

Özetlersek:

düz tabanlara düz -lıḳ	69 örnek
düz tabanlara yuvarlak -luḳ	———
yuvarlak tabanlara yuvarlak -luḳ	16 örnek
yuvarlak tabanlara düz -lıḳ	11 örnek

Düz tabana gelmiş gibi görünen ey-lük örneği kelimenin kökü eyü olduğu için yuvarlak kabul edilmiştir. Örneklerimiz incelenirse ekin 85 örnekte dudak uyumuna bağlı kullanıldığı, 11 örnekte ise Eski Anadolu Türkçesi özelliğinin devam ettiği görülür. Ayrımsızlık safhasının yansızlaşmış ünlülü örneği olmadığı için ekin büyük ölçüde dudak uyumuna bağlandığını söyleyebiliriz.

c) -ı-ncı, -i-nci İsimden İsim Yapım Eki

Eski Türkçe devresinde dudak uyumuna bağlı olarak -ınç, -inç; -unç, -ünç şeklinde kullanılan bu ek Eski Anadolu Türkçesi devresinde daima düz ünlülü kullanılmıştır. Bu düzleşmede ç sesinin etkisi düşünülebileceği gibi; iki, yedi, altı gibi düz ünlü ile biten kelimelerin de benzeştirici etkisi düşünülebilir.

Metnimizde ünsüzle biten üç örneğimizde de ekin bağlantı ünlüsü düzdür, dudak uyumu dışındadır:

üç-i-nci	3a/7
dörd-i-nci	33a/12
dörd-i-nci-si	3a/8

d) -ıcı, -ici Fiilden İsim Yapım Eki

Eski Türkçe devresinde -ġuçı, -güçi şeklindeki ekin 1. hecesi daima yuvarlak, 2. hecesi ise düzdür. Eski Anadolu Türkçesi devresinde ek başındaki g sesinin düşmesinden başka yuvarlak olan ilk sesin düzleştiğini ve -ıcı, -ici şeklini aldığını görüyoruz. Bu düzleşmeye c sesinin etkisi düşünülebilir.

Metnimizde çok az örneği olan bu ek daima düz ünlülüdür:

at-ıcı	51a/10, 51b/13	
di-y-ici	81b/1	
dilen-(i)ci	21b/4, 22a/5	
	dut-ıcı-dur	97a/12

Örneklerden görülebileceği gibi ek dudak uyumu dışındadır.

3.1.2.2.2.2. Fiil Yapım Ekleri

a) -ı-t- Faktitif Eki

Eski Türkçe devresinde yardımcı sesinin niteliği pek belirgin olmayan bu ek Eski Anadolu Türkçesi devresinde daha çok düz ünlü ile kullanılmıştır.

Metnimizde ünsüzle biten tek heceli yuvarlak fiil tabanlarına gelen örneği bulunmadığı için yardımcı ünlünün dudak uyumuna bağlanıp bağlanmadığını tespit edemiyoruz. Ünsüzle biten yardımcı ünlü gerektiren sadece iki örneğimiz var:

aķ-ı-t-ḍı	66b/5
ṭaġ-ı-t-dı	57b/4

b) -ı-l-, -i-l- Edilgenlik Eki

Eski Türkçe devresinde yardımcı ünlüsü dudak uyumuna bağlı olarak düz ve yuvarlak kullanılan bu ekin, Eski Anadolu Türkçesi devresinde çoklukla düz ünlülerle kullanıldığını görüyoruz. Nadiren yuvarlak ünlülü örnekleri de görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde nadir görülen yuvarlak ünlülü biçimlerin Eski Türkçe'nin devamı mı, yoksa uyuma bağlanmanın ilk örnekleri mi olduğu sorusuna kolayca cevap verilemez.

Metnimizde ek dudak uyumuna büyük ölçüde bağlanmıştır.

Düz tabanlara getirilen 93 örnekte ek ünlüsü düzdür:

aç-ıl-dı	4b/3 ve 6 örnek
añ-ıl-a	24b/3 ve 2 örnek
aş-ıl-ısar	40b/2
at-ıl-dı	36a/12
ay-ıl-dı	74b/3
baş-ıl-ısar	40b/2
çat-ıl-mış	74a/12 (2 defa)
dik-il-mese	5b/11
din-il-di	11a/7
dir-il-ip	98b/6 ve 13 örnek
diz-il-miş	7b/3
eg-il-di	82b/9
ez-il-miş	60b/12
ır-ıl-maz	46a/3 ve 2 örnek
id-il-ürdi	47b/3, 68a/4
geç-il-mez	28b/3
gir-il-mez	37b/1
ķır-ıl-dı	38b/11 ve 3 örnek
şaç-ıl-dı	11a/13, 91a/3
şav-ıl-mışdur	81b/7

şay-ıl-maya	61b/5
seç-il-di	65a/9 ve 3 örnek
ṭağ-ıl-ur	4a/9 ve 12 örnek
var-ıl-maz	37b/1, 76a/12
yarad-ıl-mış	1b/7 ve 2 örnek
yaḳ-ıl-ur	4a/9
yañ-ıl-duğını	44a/4 ve 2 örnek
yap-ıl-dı	98a/10, 44a/12
yay-ıl-dı	75a/6
yaz-ıl-mış	100b/5 ve 8 örnek
yığ-ıl-mış	74b/7
yıḳ-ıl-mış	3b/5 ve 2 örnek
yin-il-di	11a/7

Yuvarlak tabanlara getirilen 28 örnekte ek ünlüsü yuvarlaktır:

boz-ul-maḳlığa	88a/1
çöz-ül-miş	6b/12, 55b/7
dök-ül-di	81a/10 ve 2 örnek
dög-ül-üp	22a/7 ve 2 örnek
gör-ül-miş	99a/4
ḳur-ul-mış	34b/7 ve 5 örnek
ḳoy-ul-mış	49a/1, 65b/9
süz-ül-miş	6b/14, 11b/5
ur-ul-dı	41a/2 ve 6 örnek
yor-ul-mazıdı	81b/13

Yuvarlak tabanlara getirilen 17 örnekte ise ek ünlüsü düzdür:

boz-ıl-ur	4a/10, 8b/1
dög-il-iben	21b/6
dut-ıl-maz	46b/2
düz-il-miş	55b/7 ve 2 örnek
gör-il-ürdi	6b/4
götr-il-di	96b/10
ḳur-ıl-up	16b/10
ḳurt-ıl-urlarsa	36b/13
şan-ıl-urdı	12b/10
sür-il-ürdi	6b/4, 20a/12
ur-ıl-sun	75a/7
üt-il-mez	46b/2
üz-il-di	99a/13

Özetlersek:

Düz tabanlara gelen ek düz -ıl-, -il-	93 örnek

Yuvarlak tabanlara gelen ek yuvarlak -ul-, -ül- 28 örnek

Yuvarlak tabanlara gelen ek düz -ıl-, -il- 17 örnek

Toplam 138 örnekten sadece 17'si dudak uyumu dışındadır. Bu uyumsuz örnekleri olan kelimelerin bir kısmının uyumlu seslilenmeleri de vardır:

boz-ıl-	(2),	boz-ul-	(1)
dög-il-	(1),	döġ-ül-	(3)
gör-il-	(1),	gör-ül-	(1)
ḳur-ıl-	(1),	ḳur-ul-	(6)
ur-ıl-	(1),	ur-ul-	(7)

Metnimizde düz tabanlara yuvarlak ünlü ile eklenen, ayrımsızlık safhasının örneği hiç yoktur. Eski Anadolu Türkçesi özelliği olan düz ünlüleri sürdüren kelimelerin ise, yukarıdaki tabloda görülebileceği gibi, dudak uyumuna bağlı seslilenmeleri daha yaygındır. Bütün bunların ışığında edilgenlik ekinin yardımcı ünlüsünün dudak uyumuna büyük ölçüde bağlandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

c) -ı-n-, -i-n- Dönüşlülük ve Edilgenlik Eki

Eski Türkçe'de ekin yardımcı ünlüsü dudak uyumuna bağlı olarak düz ve yuvarlak kullanılıyordu. Eski Anadolu Türkçesi devresinde ek çoklukla düz ünlü ile kullanılmakta, yuvarlak ünlülü örneğine çok az rastlanmaktadır. Ekin yardımcı ünlüsünün düzleşmesine n sesi etki etmiş olmalıdır.

Metnimizde ünsüz ile biten toplam 67 örneğimizde ekin yardımcı ünlüsü daima düzdür ve dudak uyumu dışındadır.

Ünsüzle biten yuvarlak köklere gelen örnekleri sıralıyoruz:

bul-ın-maya	91a/12 ve 3 örnek
gör-in-mezidi	34b/8 ve 4 örnek
göy-in-di	66b/6
ol-ın-maz	12a/1 ve 3 örnek
ṭoḳ-ın-urdı	80b/6 ve 2 örnek
ur-ın-dı	96b/8, 53b/7

d) -ı-ş-, -i-ş- İşdeşlik Eki

Eski Türkçe devresinde dudak uyumuna bağlı olan ekin yardımcı ünlüsü, Eski Anadolu Türkçesi devresinde çoklukla düzleşmiştir. Çok az örnekte yuvarlak ünlülü olarak da kullanılabilmektedir. Bu düzleşmeye ş sesinin etkisi yol açmış olmalıdır.

Metnimizde ünsüzle biten köklere gelen ekin yardımcı ünlüsü daima düzdür. Yuvarlak ünlülü köklere getirilen az sayıda örneklerimiz şunlardır:

bul-ış-urlar 36a/13

dur-ış-alum 80a/12
ṭur-ış-alar 15a/1, 80a/12

3.1.2.2.2.3. İsim Çekim Ekleri

a) -ı, -i Akkuzatif Eki

Eski Türkçe devresinde ünsüzle biten kelimelere -ıġ, -ig; -uġ, -üg şeklinde dudak uyumuna bağlı eklenmiştir. Batı Türkçesinde -ġ, -g'ler düşünce ekin yardımcı ünlüsü, asıl ek durumuna geçmiştir. Eski Anadolu Türkçesi devresinde ek daima düz ünlülüdür ve dudak uyumu dışındadır. Ekin -ġ, -g düşmesine rağmen niçin düz kaldığı sorusuna, diğer akkuzatif eki -nı, -ni ekleri ile, Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi devrelerinde daima düz ünlülü olan 3. şahıs iyelik ekinin etkisi cevap oluşturabilir.

Akkuzatif eki metnimizde de daima düzdür. Yuvarlak kelimelere getirilen bir kaç örneği sıralıyoruz:

düş-i 25b/1; gendü-y-i كندوي 79a/12; iḥsânuñ-ı 49b/7; ḳapu-y-ı قاپوي 43a/10; ḳolluġ-ı 78b/1; ḳoyun-ı 5a/6; od-ı 9a/11; ʿömr-i 54b/5; söz-i 98b/10; Türk-i 26b/7; top-ı 45b/4; Urus-ı 6a/9; Üngürüz-i 13a/6; Yanko-y-ı ينقوي 28b/6; yol-ı 38b/5; yüz-i 73a/7

b) -nı, -ni Akkuzatif Eki

Eski Türkçe devresinde zamirlerden sonra gelen bu akkuzatif eki daima düz ünlülüdür. Eski Anadolu Türkçesi devresinde bu ek iyelik ekli isimlerden sonra da kullanılmaya başlanmıştır. Ek ünlüsü bu devrede de daima düzdür, dudak uyumu dışındadır. Bu ekin ilk sesi -n-yi iyelikten sonra gelen yardımcı ses olarak değerlendirirsek, tabi olarak bu ekin bir önceki akkuzatif eki ile aynı olduğu görülecektir.

Metnimizde bu akkuzatif eki daima düz ünlülüdür. Toplam 27 örneği olan bu kullanılışın 26 örneği iyelikli kelimelere eklenmiştir. Bir kaç örneğini sıralıyoruz:

Beg şehri-ni 16b/4
biri-ni 85a/13
çerisi-ni 63b/7 ve 2 örnek
ḳamusu-nı 48a/2
yılduzı-nı 68a/2
Türki-ni 98a/4

Fakat 46b/11'deki 1 örneğimizde -şayet yanlış işaretleme yoksa- iyelik eki olmadan, doğrudan kelimeye eklenmektedir:

gemi-ni كاميني 46b/11 (irip g. sünnîler yazarılar)

Ayrıca 3 örnekte gemi-y-i şeklinde bulunması bu tek örnekte bir yazılış yanlışlığını düşündürmektedir.

c) -dın, -din Ayrılma Eki

Eski Türkçe devresinde -dın, -din; -tın, -tin ekleri yanında, ayrılma halini sık sık bulunma hali ile ifade eden n ağzında -tan, -ten; -dan, -den ekleri de bulunmaktadır. Ayrılma eki Eski Türkçe devresinde ayrılma hali dnışında bazı fonksiyonlarda dudak uyumuna bağlanmış görünür (kün-tün, ön-dün vs.). Eski Anadolu Türkçesi devresinde yönelme ve bulunma hali eklerinin de etkisiyle düz-geniş ünlülü biçimler yaygınlaşmış, düz-dar ünlülü biçimler ancak bazı kelimelerde kalıplaşmış olarak yaşayabilmiştir.

Metnimizde az sayıda örnekte bu ek daima düz ünlülerle kullanılmış, dudak uyumu dışında kalmıştır:

limon-dın	48b/7
öñ-din	80a/4
yaña-dın	18a/2 ve 2 örnek

d) -ı, -i İyelik Eki

Eski Türkçe devresinde daima düz ünlülü olan bu ekimiz, Eski Anadolu Türkçesi devresinde de düz ünlülü biçimini sürdürerek dudak uyumu dışında kalmıştır.

Metnimizde 3. şahıs iyelik eki daima düz ünlülüdür. Yuvarlak ünlülü tabanlara getirilen toplam 342 örnekten bir kaçını sıralıyoruz: buyurduġ-ı 31b/2; bülbül-i-ni 99b/6; çoḳluġ-ı 64a/8; düş-i-nde 7a/16; gendöz-i-ne 89b/2; göñül-i-dür 6a/2; Kumburun-ı-na 45b/5; ḳuş-ı 2a/4; ḳulluġ-ı-na 4b/10; olduġ-ı-nı 72b/11; on-ı-na 28a/11; ögündüg-i-ne 69b/1; öñ-i-ne 7b/2; söz-i-ne 10a/11; ṭon-ı-nda 94b/12; ṭurduġ-ı 89b/2; uc-ı-nda 5b/8; Usma ṣu-y-ı-nda 34b/9; üst-i-ne 2b/11; vücûd-ı 2a/10; yüz-i 6b/1

e) -sı, -si İyelik Eki

Bir önceki ek gibi Eski Türkçe devresinde daima düz ünlülü idi. Eski Anadolu Türkçesi devresinde de düz seslerini koruyarak dudak uyumu dışında kalmıştır.

Ünlü ile biten kelimelere getirilen 3. teklik şahıs iyelik eki -sı, -si metnimizde de daima düz ünlülüdür. Yuvarlak ünlülü tabanlara eklenen toplam 89 örnekten bir kaçını sıralıyoruz:

azu-sı 36b/11; ʿadû-sı 94b/9; eyü-si-ni 39a/2; gendü-si 29a/3; ḳarşu-sı-na 11a/12; ḳorku-sı-ndan 99a/5; ulu-sı 60a/13; uyku-sı-ndan 40b/10

f) -mı, -mi Soru Eki

Eski Türkçe devresinde -mu, -mü şeklinde daima yuvarlak ünlülü görülen soru eki, Eski Anadolu Türkçesi devresinde düz-dar ünlülü -mı, -mi şeklinde kullanılmıştır. Bu düzleşmenin, akkuzatif eki ve 3. şahıs iyelik ekinin, çoklukla kelimenin son sesi durumunda bulunan soru ekinin ünlüsünü benzeştirmesi sonucu ortaya çıktığı düşünülebilir.

Metnimizde soru eki daima düz ünlülüdür: Örnekler şunlardır:

bu mı-ydı 70a/11
bilür-mi-sin 14a/7
bile mi-dür 98b/5
düşde mi 91b/11
girçek mi 23b/5
iş mi 52b/4
revâ mı 96a/1 ve 2 örnek
روام 95b/13
var mı 37b/10

3.1.2.2.2.4. Fiil Çekim Ekleri

a) -dı, -di Görülen Geçmiş Zaman Eki

Eski Türkçe devresinde düz-dar ünlülü kullanılan bu ek, Eski Anadolu Türkçesi devresinde de daima düz ünlülü olmuştur.

Metnimizde, görülen geçmiş zaman 3. şahıs çekiminde, bu ek daima düz-dar ünlülüdür. Yuvarlak ünlülü tabanlara getirilen bir kaç örneği sıralıyoruz:

boz-dı 91a/11; bul-dı 8b/15; buyur-dı 7a/9; dögül-di 12a/14; döndür-di-ler 90a/3; düşür-di 11a/9; düz-di 4a/3; gör-di-ler 22b/5; götrül-di 96b/10; götür-di 96b/6; ḳurul-dı 79b/11; oḳu-dı 22b/12; otur-dı 22a/2; şoy-dı 13b/6; ṭoġ-dı 91a/3; urul-dı 41a/2; urur-dı 80b/7

b) -mış, -miş Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki

Eski Türkçe devresinde daha çok -mış, -miş şeklindedir. Nadir olarak dudak uyumuna bağlanmış -muş, -müş ve n ağzında -maş, -meş şekilleri de vardır. Eski Anadolu Türkçesi devresinde ek ünlüsü daima düz-dar ünlü olmuştur.

Metnimizde daima düz ünlülü kullanılmıştır. Yuvarlak ünlülü tabanlara getirilen toplam 157 örnekten bir kaçı şunlardır:

buyur-mış-ıdı 68b/10; büyü-miş 5b/9; dön-miş 6b/11; düz-miş-di 6b/9; görül-miş 99a/4; ḳo-mış-lar 33b/10; ḳurut-mış 73a/12; ol-mış-dur 97b/7;

otur-mış-dum 4b/4; süzül-miş 6b/14; ṭol-mış-dur 89b/1; ṭoy-mış-dı 89a/5; urul-mış 34b/7; yuy-mış 16b/12

c) -ısar, -iser Gelecek Zaman Eki

Eski Türkçe devresinde görülmeyen, Eski Anadolu Türkçesi devresinde ortaya çıkan bu ekin ilk ünlüsü daima düz-dar ünlü olmuştur.

Metnimizde de bu ekin ilk ünlüsü daima düzdür. Toplam 48 örnekte kullanılan bu ekin yuvarlak tabanlara getirilen örnekleri şunlardır:

göç-iser-dür 32b/10; göç-iser-sin 88a/13; gör-iser-em 29b/12; ol-ısar 8a/14 ve 3 örnek; ol-ısar-dur 18b/2 ve 2 örnek; şor-ısar 90a/2; uç-ısar-dur 69a/6; ur-ısar-am 91b/9, 29b/12; ur-ısar 19a/8; ur-ısar-dur 29b/3; uy-ısar-dur 23b/1; yoy-ısar-dur 23b/1

d) -ayım, -eyim Emir Eki

Eski Türkçe devresinde -ayın, -eyin şeklinde olan bu ek, Eski Anadolu Türkçesi'nde -ayın, -eyin; -ayım, -eyim şeklinde kullanılmıştır. Ekin son ünsüzünün -m sesine dönüşmesinde, diğer 1. şahıs çekimlerinin etkisi düşünülmektedir. Ekin ikinci ünlüsü çoklukla düz-dar ünlü olmuş ve ek dudak uyumu dışında kalmıştır.

Metnimizde de bu ek -ayın, -eyin ve -ayım, -eyim biçimlerinde daima düz ünlülü kullanılmış, dudak uyumu dışında kalmıştır. Örnekleri şunlardır:

gör-eyin كرايين 52b/11, 69a/5
كرايم gör-eyim 24b/4
var-ayın ورايين 52b/11, 69a/5
ورايم var-ayım 24b/4
yap-ayın 96a/6 يبايين
yık-ayın 24b/5 يقايين
الايم ol-ayım 80a/4
اولايم öl-eyim 80a/4

e) -ğıl, -gil Emir Eki

Eski Türkçe devresinde -ğıl, -gil şeklinde olan bu ek, Eski Anadolu Türkçesi'nde de aynı şekilde kullanılmış ve Osmanlı devresinin ortalarına doğru kullanılıştan düşmüştür. Ek ünlüsü daima düzdür.

Metnimizde 2. teklik şahıs emir eki daima düz ünlülüdür. Toplam 27 örnekte kullanılan bu ekin, yuvarlak ünlülü fiillerle çekilmiş örnekleri şunlardır:

buyur-ğıl 27a/3; dur-ğıl 48b/3; dut-ğıl 6a/11; gör-gil 31a/7, 48b/3; ḳoyur-ğıl 31a/12; ḳo-ğıl 88b/2; ol-ğıl 5b/6 ve 8 örnek; şor-ğıl 48b/4; ṭur-ğıl 17a/10

f) -sın,-sin Şahıs Eki

Eski Anadolu Türkçesi devresinde sen şahıs zamirinin ekleşmesi ile ortaya çıkan bu şahıs ekinin ünlüsü daima düz-dar ünlü olmuş, dudak uyumu dışında kalmıştır.

Metnimizde geniş zaman, gelecek zaman, istek ve bildirmede 2. teklik şahıs eki olarak kullanılan bu ek daima düz ünlülüdür. Metnimizde toplam 116 defa kullanılan bu ekin yuvarlak ünlüden sonra gelen örnekleri şunlardır:

degül-sin 21b/12
ḳanlu-sın 28a/4

bilür-sin 5b/4 ve 7 örnek
durur-sın 26a/10
görür-sin 96b/3 ve 2 örnek
ḳalur-sın 25b/10
ḳılur-sın 14b/8
olur-sın 24a/9
oñarur-sın 96b/3

Not: Şahıs zamiri sen'den gelişen bu ek bir örnekte düz geniş ünlüyle -sen şeklinde kullanılmaktadır. 21b/11'de.

Veli sen çünki bir rencber gişisen
Neçün kılduñ bir vechile işi sen

beytinde gişi-sen گشیسَن kelimesinde ikinci mısradaki sen ile redif olsun diye -sin şahıs eki orjinal haliyle -sen şeklinde kullanılmıştır.

g) -sız, -siz Şahıs Eki

Eski Anadolu Türkçesi'de siz 2. çokluk şahıs zamirinin ekleşmesi ile ortaya çıkan bu ekin ünlüs üdaima düz-dar ünlü olmuştur.

Metnimizde de bu ekin ünlüsü daima düz kullanılmış ve dudak uyumu dışında kalmıştır. Öğrenilen geçmiş, geniş, gelecek zaman ile bildirmede kullanılan bu 2. çokluk şahıs ekinin kullanıldığı toplam 34 örnekten yuvarlak ünlüden sonra gelenleri şunlardır:

bulaşur-sız 38b/3
görür-siz 18a/11
işidür-siz 48a/4

3.1.2.2.2.5. Fiilimsi Ekleri

a) -mış, -miş Sıfat-Fiil Eki

Öğrenilen geçmiş zaman eki olarak da kullanılan bu ek, Eski Türkçe devresinde çoklukla düz-dar ünlülü -mış, -miş; bazen dar-yuvarlak ünlülü -muş, -müş; n ağzında ise -maş, -meş olarak kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi devresinde ise ek daima düz-dar ünlülü -mış, -miş şeklindedir.

Metnimizde 15 örnekte kullanılan bu ekin ünlüsü daima düzdür ve dudak uyumu dışındadır. Yuvarlak köklere getirildiği örnekler şunlardır:

çözül-miş	(saç)	6b/12
çözül-miş	(sancaḳ)	55b/7
düş-miş-üñ		49b/3
düş-miş	(elin dutıcı)	97a/12
gör-miş	(ola)	61a/4

b) -ıcaḳ, -icek Zarf-Fiil Eki

Eski Anadolu Türkçesi devresinde ortaya çıkan bu ekin ilk ünlüsü bu devir boyunca daima düz-dar ünlü olmuştur. Başlangıçta ç ile -ıçaḳ, -içek şeklinde de görülebilen ek zamanla sadece -ıcaḳ, -icek şeklinde kullanılmış ve Osmanlı devresinin ortalarına kadar yaşamıştır.

Metnimizde bu ekin ilk ünlüsü daima düzdür. Toplam 20 örnekte kullanılan ekin yuvarlak tabanlara getirilen örnekleri şunlardır:

düş-icek	58a/6
göç-icek	53a/11
gör-icek	39a/8 ve 4 örnek
ol-ıcaḳ	43a/1, 87b/4
ur-ıcaḳ	67b/4

c) -ınca, -ince Zarf-Fiil Eki

Eski Türkçe devresinde dudak uyumu dışında kalan -ġınca, -gince ve nadiren -ḳınca, -kince şeklinde kullanılan ek, Eski Anadolu Türkçesi devresinde başındaki ġ ve g'yi düşürerek daima -ınca, -ince şeklinde düz-dar ünlü ile başlamıştır.

Metnimizde bu ek dudak uyumu dışında daima -ınca, -ince şeklinde kullanılmıştır. Toplam 18 örneği bulunan ekin yuvarlak ünlülü köklere getirilen örnekleri şunlardır:

gör-ince	50a/4
ol-ınca	96a/4 ve 5 örnek
öl-ince	54a/12
şor-ınca	50a/4

d) -ıncaḳ, -incek Zarf-Fiil Eki

Metnimizde -ınca, -ince anlamında kullanılan bu zarf-fiil ekinin yuvarlak köke eklenen örneği yoktur. Bu yüzden dudak uyumu bakımından değerlendirmek mümkün olmayan bu ekin örnekleri şunlardır:

at-ıncaḳ	53a/8
baḳ-ıncaḳ	6a/3, 55b/9
geç-incek	33a/11
yıḳ-ıncaḳ	37b/2

3.1.2.3. . Farsça Tamlamalarda Düz Tamlama Ünlüsünün Yuvarlaklaşması

Farsça tamlamalarda birinci kelimeden sonra izafet kesresi getirilir. İzafet kesresi yerine bazen hemze veya ye yazılır. Bu işaretlemeler yerine göre, tamlamalarda birinci kelimeden sonra -ı, -i veya -yı, -yi şeklinde daima düz seslilenirler.

Metnimizde Farsça yapıda kurulmuş toplam 288 adet tamlama vardır. Bunlardan 21 örnekte izafet kesresi yuvarlaklaşmıştır. Bir kısmı ötre ile gösterilmektedir:

bezm-ü tenâvül	9b/9
feth-ü ḳarîb	54a/2
feyż-ü ḫışal	10b/12
ḫayl-u ḫargâh	83b/11
ḥüsn-ü ḫulḳ	47a/2
kavl-ü ġazel	47a/12
kûh-u Elburz	65b/2
nâs-u vesvâs	3b/4
şîr-ü Merd	69a/11
şîr-ü ner	33b/3
tâc-u zerd	63b/11
tîġ-u bürrân	65a/5

Bir kısmında ise izafet kesresi vav ve ötre ile gösterilmektedir:

âhir-ü kâr	85a/5
bend-ü melâlet	76b/4
dâr-u fenâ	42b/11
dâr-u gîr	64b/11
mîr-ü ġâzî	42b/7, 99b/9
tîr-ü ḳażâ	9/b/5

tîr-ü bârân 76a/6

şîr-ü ġurrân 65a/5

Tamlamalardaki bu yuvarlaklaşmayı dudak uyumu ile izah edemeyiz. Dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı etkisi de bir çoğu için söz konusu edilemez. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülebilen (Doç. Dr. Mustafa Canpolat, Mecmû'atü'n-Nezâ'ir, sh. 252, Ankara 1982) bu yuvarlaklaşmayı, yine Farsça atıf vavının düzleşmesi ile beraber değerlendirdiğimizde, bu değişmelerin gerçekleştiği örneklerin iki kelimesinden en az birinin tek heceli olduğunu tespit ediyoruz. Dolayısı ile kanaatimizce, belki daha sonra kısmen dudak uyumuna girecek olan ortadaki bu sesin, vurgu zayıflamasının da yardımıyla yansızlaştığını ayrımsızlık ṣafhasına geçtiğini düşünmek, bir izah denemesi olabilir.

3.1.2.4. Farsça Bağlama Gruplarında Yuvarlak Bağlama Ünlüsünün Düzleşmesi

Farsça'ya göre kurulmuş bağlama gruplarında atıf vavı yerine bir kaç örnekte esre ve ye harfi kullanılmıştır. Esre ile kurulanlar şunlardır:

ekl i şurb 11b/4

ḥüsn i cemâl 10b/14

ḥüsn i ḫûb 9b/1

mâh ı encüm 99b/13

nefs i hevâ 2b/7, 87b/4

nefs i şeyṭân 85b/2

Ye ve esre ile kurulan örnek:

dün i gün دُنِي گُن 35a/7, 45b/3

Örneklerde atıf vavı yerine esre veya ye ve esre kullanılmasını düzleşme, dolayısı ile dudak uyumuna bağlanma şeklinde değerlendirmek bilhassa dün i gün ve hüsn i cemâl örnekleri ile düşünüldüğünde mümkün değildir. Bu örneklerdeki düzleşme, tamlamalardaki yuvarlaklaşma ile birlikte değerlendirildiğinde kanaatimizce Farsça yapılardaki (tamlama ve bağlama grupları) düz ve yuvarlak ses değerlerinin yansızlaştığı ve ayrımsızlık safhasına geçilmeye başlandığı söylenebilir. Bu ses gelişmesinde bu gramer unsurlarının vurgu taşımamaları da etkili olmuştur denilebilir.

3.2. ÜNLÜ-ÜNSÜZ BENZEŞMELERİ

3.2.1. Ünsüzlerin Ünlüleri Benzeştirmesi

3.2.1.1. Dudak Ünsüzleri Sebebiyle Yuvarlaklaşma

Dudak ve diş-dudak ünsüzleri olan b, p, m; v ünsüzlerinin birlikte bulundukları ünlüleri, kendi luşum noktalarına yaklaştırarak bir boğumlanma benzeşmesi ile yuvarlaklaştırdıkları örülmektedir.

Metnimizde bu benzeşmeyle ortaya çıkan yuvarlaklaşma örnekleri şunlardır:

bürâẕer < f. birâder   bürâẕer   55a/4 ve 3 örnek

birâder   60a/6

demür < E.T. temir   demür   35a/11 ve 17 örnek

demür-süz   70a/7

Doburca / Dobrıca   Doburca   39b/4, 43a/4

Dobrıca   30a/6 ve 3 örnek

Kelimede göçüşmeyle dudak ünsüzü yanına gelen ünlü yuvarlaklaşırken, diş ünsüzü önünde söylenen ünlü düzleşmektedir.

ḳapudan < İtal. Capitano (Redhouse)   kapudan   35a/2

ṭavul < a. ṭabl   ṭavul   52a/2 ve 2 örnek

ṭabul   81b/13

ṭabul-bâz   38b/9

ṭabl-ḫâne   12a/14, 12b/7

yavuz < E.T. yavız, yavaz, yabız   yavuz   93b/6 ve 10 örnek

yavuzlıḳ   25b/2, 51a/2

Yukarıdaki örnekler dışında metnimizde, dudak ünsüzleri yanında yuvarlak ünlülü kullanılan avuç, çavuş, ḳamu, ḳapu, şarmusaḳ, ṭapu gibi kelimeler, Eski Türkçe devresinde de yuvarlak ünlülü görüldükleri veya sonlarındaki g, ġ sesleri düştüğü için yuvarlaklaştıkları düşüncesiyle değerlendirilmemişlerdir.

Ayrıca metnimizde ünlü türemesi görülen kelimelerde dar-düz ünlüler yerine dar-yuvarlak ünlüler türemesini de yine dudak ünsüzlerine bağlamak gerekmektedir. Dudak ünsüzlerinin etkisiyle dar-yuvarlak ünlü türemesine uğrayan kelimeler şunlardır:

âsumân < f. âsmân   âsumân   98a/10 ve 6 örnek

âsmân   69a/10

nerdübân < f. nerd-bân — nerdübân — 99b/2

pâsubân < f. pâs-bân — pâsubân — 94b12 ve 2 örnek

şâẕumânî < f. şâd-mânî — şâẕumânî — 41b/2

zaḫum < a. zaḫm — zaḫumlu — 38b/1

zaḫumsuz — 52a/11

zaḫm 16a/12, 80b/7

3.2.1.2. Diş Ünsüzleri Sebebiyle Düzleşme

Dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı ekisi gibi dış ünsüzleri de çevrelerinde bulunan ünlülerin düzleşmesine yol açmaktadırlar. Metnimizde diş ve diş çevresi ünsüzleri olan n, s, z, l ünsüzlerinin bir kaç kelimede çevrelerindeki ünlülerin düzleşmesine sebep olduklarını görmekteyiz. Bu örneklerimiz şunlardır:

Evreniz اورنز 65b/3 Kelimenin dönemin bazı eserlerinde Evrenoz şekli vardır (Tursun Bey, Tarih-i Ebu'l-Feth, Dr. A. Mertol Tulum, İstanbul 1977). Metnimizde kelimenin son hecesindeki düzleşmeye n ve z sesleri yol açmış olmalıdır.

Firîz فريز 37b/13 ve 2 örnek

Fîrûz فيروز 38b/13 Kelimenin r ve z ünsüzleri arasındaki orjinal yuvarlak ünlüsünün düzleşmesi yanında ilk hecesinde de ünlü kısalması olmuştur.

gümiş < E.T. kümüş — gümiş — 7b/4, 78a/2

uzın < E.T. uzun — uzın اوزين — 27a/4

uzun 5a/3 ve 3 örnek

uzunınca 78b/13, 100a/7

3.2.2. ÜNLÜLERİN ÜNSÜZLERİ BENZEŞTİRMESİ

3.2.2.1. Sedalılaşma

Tamamı sedalı olan ünlüler çevrelerindeki sedasız ünsüzleri kendilerine benzeterek sedalılaştırırlar. Eski Türkçe devresinden beri süregelen bu ses olayı (Banguoğlu, T.G., sh. 93), Eski Anadolu Türkçesi devresinde oldukça ileri bir safhadadır. Bu devrede kelimenin aslı hemen hiç dikkate alınmadan iki ünlü arasında kalan hemen bütün sedasız ünsüzler, sedalı karşılıklarıyla yer

değiştirmişlerdir. uzadır (uzatır); buludına (bulutına), dağıdup (dağıtıp), yoġ ise (Yok ise) vb. (Timurtaş, E.T.T., sh. 59-60).

Metnimizdeki sedalılaşma hadisesini izlerken belli seslerde yazıdan kaynaklanan zorluklarımız vardır. Söz gelimi p, b; ç, c ve k, g değişmesi, bu sesleri gösteren harf işaretlerinin belirgin bir ses için kullanılması kesin olmadığı için zorluklar, kararsızlıklar oluşturabilmektedir. yine ṭı harf işaretinin ne ölçüde her zaman te sesini yansıttığı tam belirgin değildir. ṭı, dal, ẓel harflerinin aynı kelimede kullanılması (kaṭırġa, kadırġa, kaẓarġa) şayet kelimenin üç ayrı seslilenmesini düşünmezsek imlâ ile telaffuz arasındaki bağı tespit etmenin zorluğunu ortaya koymaktadır. Fakat bütün bu zorluklara rağmen yazıdan hareketle , dilin genel değişim kanunlarını ve sonraki gelişmesini göz önünde tutarak bazı sonuçlara vamak mümkündür.

3.2.2.1.1. İç Seste Sedalılaşma

Türkçe'de kelime tabanlarında ünlüler arasında kalan sedasız ünsüzler Eski Türkçe devresinden beri sedalılaşma eğilimindedirler. Çeşitli sebeplerle sedasız kalan ünsüzler de vardır. İki ünlü arasında sedalılaşmamanın en önemli sebebi anlam farklılığının korunması çabası olarak görülmektedir.

İç seste sedalılaşan sesleri ayrı ayrı gösteriyoruz:

a) -t- 〉 -d-

Kelime kökünde bulunan veya aldığı yapım eki ile tabanda kalan -t- 〉 -d- değişimi örneklerini burada sıralarken sadece çekim eki aldığı durumlarda sedalılaşan örnekleri son seste sedalılaşma örnekleri olarak değerlendireceğiz.

İki ünlü arasında sedalılaşan örnekler şunlardır:

ada 48a/9, 49a/9 ~ aṭa 46a/6; adım 69a/9; çadır 100a/8; dudaḳ 10b/11; giden 97b/8 ve 2 örnek (Bu kelimede -en sıfat-fiil eki kalıplaşarak yapım eki niteliği kazanmıştır. işid-en ve yarad-an kelimeleri de aynı şekilde değerlendirilmiştir.) idil- 47b/3 ve 4 örnek; idin- 4a/15 ve 2 örnek; işden 93a/4; ḳadalan 〈 İtal. katalan (Redhouse) 48a/4 ve 4 örnek; ḳadırġa 〈 Yun. katergoy (Redhouse) 28a/10 ve 10 örnek ~ ḳaṭırġa 46a/7 ve 3 örnek ~ ḳaẓarġa 46b/1; ḳapudan 〈 İtal. Capitano (Redhouse) 35a/2; oda 40b/11, 58b/2; yaradan 34a/9; yaradıl- 1b/7 ve 2 örnek; yidi 25b/6 ve 7 örnek.

İki ünlü arasında sedalılaşmayan örnekler şunlardır:

atıcı 51a/10, 51b/13, biti 99a/7 ve 20 örnek; bitür- 22a/2 ve 4 örnek, Buṭûn "Budin" 24b/11; çatıl- 74a/12; çatıldı "çatırtı" 36a/12, çetük 58a/5, 67a/12; getür- 6a/10 ve 27 örnek, götür- 2a/9 ve 15 örnek; ḳatı 10a/6 ve 14 örnek; otur- 6b/1 ve 31 örnek, otuz 34b/7 ve 4 örnek; öte 3a/3 ve 8 örnek; utan- 12a/4; ütil- 46b/2; yitesi 96b/4, yitür- 41a/7 ve 2 örnek.

Bu örneklerde iki ünlü arasında kaldığı halde sedasızlığın korunmasını, anlam karışmasını önleme, kelimedeki diğer sedasız ünsüzlerin etkisi, ses düşmesi sonucu yapısının yenilenmesi gibi sebeplere bağlayabiliriz.

b) -p- 〉 -b-

Aslında bu seda değişmesini yazıdan belirlemek zordur. Çünkü p sesleri yazıda be harf işareti ile de gösterilebilmektedir. Fakat b sesinin pe harf işareti ile yazılması alışılmış bir usul olmadığı için p seslerini tespit etmek mümkündür. Metnimizde -p- 〉 -b- değişmesine uğramış kelime köklerinin tamamı İtalyanca ve Yunanca'dan alıntı kelimelerdir. Bu köklerdeki sedalılaşma, kanaatimizce bu kelimeler kulak yoluyla girmiş oldukları için, kolayca yazıya geçebilmiştir. Bu kelimelerin imlâsında kullanılan be harf işaretinin p sesini göstermediğini aksine -p- 〉 -b- değişimini gösterdiğini güvenle söyleyebiliriz. Çünkü diğer p sesini koruyan kelimelerde, köklerde be harfinin p sesini işaretlediği örneğimiz yoktur. Metnimiz bu açıdan bir düzenlilik içindedir.

-p- 〉 -b- değişmesine uğrayan kelimeler:

babas 〈 Yun. pappas (Redhouse)	babas	46b/4, 46b/8
Babos 〈 Yun. pappas (TDK Türkçe Sözlük)	Babos	97b/13 ve 8 örnek
	Baboz-uñ	51b/6
ḳaba 〈 İtal. Cappa (TDK Türkçe Sözlük)	ḳaba	13b/6, 96b/8
kebe 〈 İtal. Cappa (TDK Türkçe Sözlük)	kebe	29b/7

-p- sesini koruyan kelimeler:

apansuzda 29b/3, 97b/5; çapar 27b/10, 41a/7; çapın- 67a/9, 68a/10; depe 14a/6 ve 3 örnek; depin- 67a/8 ve 6 örnek; ḳapu 2b/1 ve 19 örnek; ḳapudan 〈 İtal. Capitano (Redhouse) 35a/2; ṭapu 3b/2 ve 26 örnek; topuz 61b/8; Yapaoğlı 15b/3, yapıl- 44a/12, 98a/10, yapın- 67a/8 ve 4 örnek.

c) -ç- 〉 -c-

Sedalılaşma olayının tespitined zorluk olan seslerden biri de ç sesidir. ç sesi cim ve çim harf işaretleri ile gösterilmiş olabileceği için sedalılaşmayı belirlemede yazıyı tek ölçü kabul etmek her zaman sorularla karşılaşabilir.

Metnimizde şu kelimeler ikili yazılmışlardır:

gecen	17b/8, 32b/4	/	geçen 16b/14 ve 7 örnek
ḳacan	9b/8 ve 17 örnek	/	ḳaçan 12a-3 ve 20 örnek
necün	1b/3, 21b/11	/	neçün 25b/10
nice	2a/6 ve 79 örnek	/	niçe 3b/15 ve 51 örnek

nicün 11b/2 / niçün 22a/4

Örnekler iki ünlü arasında -ç- 〉 -c- sedalılaşmasının bu kelimelerde gerçekleşmediğini aıkça göstermektedir.

c (cim) ile yazılan kelimeler şunlardır:

acı 5b/9 ve 4 örnek, acı- 22a/1, atıcı 51a/10; diyici 81b/1, du'âcı 14a/12 ve 2 örnek; Eceova 45b/6; dut-ıcı 97a/12; gice 4b/5 ve 52 örnek; ḳoca 13b/12 ve 5 örnek; nacaḳ 63b/3, nıcaḳ 73b/11; ocaḳ 33a/2, orducı 65b/7; Ṣaruca 91a/11, seçil- 91a/3 ve 3 örnek; temâşâcı 64a/11; ücinci 3a/7; 98a/13; yarıcı 47b/12, yiyecek 96b/9, yüce 78b/6

ç (çim) ile yazılan kelimeler şunlardır:

açıl- 4b/3 ve 6 örnek; açuḳ 94a/5 ve 4 örnek; bıçak 36b/1; bıçakcı 54b/2; geçil- 28b/3, geçür- 12b/4 ve 15 örnek; göçer- 33a/10; göçür- 7a/15 ve 3 örnek; içür- 7a/15; ḳaçur- 15b/5; ḳoçaḳ 36b/1, köçek 10b/7, şaçıl- 11a/13, 91a/3, seçil- 91a/3 ve 3 örnek; uçar 70a/13, 83b/6; üçer 98a/13

Sedalılaşmayan örneklere bakıldığında, ç seslerinin ya anlamı belirgin köklerde bulunduğu (açıl-, açuk, geçür- uçar vb.) veya çevrelerinde sedasız seslerin bulunduğu (bıçaḳ, ḳoçaḳ vb.) görülür.

d) -ḳ- 〉 -ġ-

Ki aitlik ekinin ünlüsünün kalınlaşarak ünlü uyumuna girdiğini göstermiştik (Bkz. Eklerde Dil Uyumu). Ekin ünsüzü de kalınlaşıp sedalılaşmaktadır: anda-ġı 44a/12; ardında-ġı-nıñ 33b/2; ḳatında-ġı 11b/10; yazıda-ġı 72a/6

Her ne kadar yazıdan hareketle ince seslerdeki sedalılaşmayı tanıyabilmek mümkün değil ise de ince -ki'lerin de sedalılaşıp -gi olduğu kalınlarla mukayese ile söylenebilir. Fakat biz hem umumi temayüle uymak, hem de daha sonraları yeniden, belki de bağlama edatının etkisiyle, sedasız söylenen -ki'leri böyle bırakmayı tercih ediyoruz.

3.2.2.1.2. Kelime Sonunda ve Eklerde Sedalılaşma

Türkçe'de kelime sonunda sedalı ünsüz bulunmaz. Sonunda sedalı b, c, d, g sesleri bulunan kelimelerin bu sesleri sedasız karşılıkları olan p, ç, t, k sesleriyle değişirler. son seste sedalı ses bulunamaması Türkçe ve yabancı asıllı kelimeleri kuşatıcı bir özelliktir. Son seslerinde, anlam karışmasına yol açmamak için sedalı ünsüzleri koruyan az sayıda kelimemiz vardır (ad, od).

Sedasız p, ç, t, k ünsüzleri ile biten kelimelerin bu son sesleri, iki ünlü arasında kaldıkları zaman, çok heceli kelimelerin sonunda umumiyetle, tek heceli

kelimelerin sonunda ise bazen sedalılaşmaktadır. İki ünlü arasında sedasız ünsüzlerin korunmasını anlam farkını koruma çabasına bağlayabiliriz.

a) -ḳ- 〉 -ġ-

Sonlarında ḳ sesi bulunan kelimeler, ünlü ile başlayan çekim eki ile veya yardımcı fiille genişlediklerinde iki ünlü arasında kalan ḳ sesi sedalılaşıp ġ sesine dönüşür. Bu hadiseyi Arap harfli bir metinde sadece kalın kelimelerde izleyebiliriz. İnce kelimelerde ke, ge sesleri aynı harf işareti (ك Kef) ile gösterildikleri için ince sırẓadaki kelimelerde bu hadiseyi izleyebilme imkanına sahip değiliz. Fakat kalın kelimelerdeki bu sedalılaşmaya bakarak ince kelimelerin de son seslerinin sedalılaştığını söyleyebiliriz.

Metnimizde ḳ ile biten kelimeler ünlü ile başlayan ek veya yardımcı fiille genişlediklerinde ḳ sesi çoğu zaman sedalılaşıp ġ olduğu halde bazen de sedalılaşmamaktadır. Bunu belirleyen bir ölçü yoktur. Bir çok kelimenin benzer konumlarda son seslerini bazen sedalılaştırdıklarını, bazen de sedalılaştırmadıklarını görüyoruz. Söz vurgusu bu sedalılaşmaya etki eden en önemli unsur olmalıdır.

Metnimizdeki örnekleri sedalılaşan ve sedalılaşmayanlar aynı kelimede iseler birbirlerinden // işareti ile ayırarak sıralıyoruz.

açuġ-ısa 97b/4 // açuḳ olsa 85b/10

aġ-ıla 100a/14 // aḳ itdi 60b/8, aḳ olsa 74b/10, aḳ üstine 90b/11, artuġ-ıdı 54a/10

aġruġ-ı 56a/10

atmaġ (ok atmaġ u şuda yüzmek) 48b/11

aşmaġ-a 95b/3

aşaġ-a 11a/1 ve 3 örnek

ayaġ-a 70a/7 ve 6 örnek; ayaġ-ı 19b/11 ve 3 örnek; ayaġ-ın 16a/9

ayaġ-ına 8b/14 ve 4 örnek; ayaġ-ıyıla 15b/8

uyruluġ-a 93b/1

balçıġ-a 66a/8 // balçıḳ içinden 66a/9

budaġ-ı 20b/9

çoġ olur 81b/1 // çoḳ ola 47b/11, 75a/10

çoġ idersin 72b/1 // çoḳ itdi 59b/4

çoġ-ı 78b/4; çoġ-ını 17b/8; çoġ-ından 34a/6; çoġ-ıdı 7b/1 ve 4 örnek; çoġ-ısa 49b/6; çoġı azı 52b/6; çoġ u azı 46b/5, 96a/11; ger çoġ u ger az 58a/6 // çoḳ in'am 12b/12, çoḳ iş 46a/10; az u çok eyü yavuz 93b/6

dostlığ-ı 23b/10; dostluğ-ı 50b/2 // dostlıḳ ister 23b/4

ırağ-a 41a/12; ırağ u yaḳın 100a/12 // ʿıraḳ-ı "uzağı" 47b/6

ışığ-ı 63a/11 ve 2 örnek; ışığ-ında 36b/11

ḳaçmağ olmaz 70a/13

ḳazuğ-a 29b/12

ḳolluğ-ı 78b/1

ḳulağ-ın 10b/2, 89a/7 // ḳulaḳ aç 85b/1

ḳuşağ-ın 62a/5 ve 2 örnek

nacağ-ı 63b/3; nıcağ-um 73b/11

ocağ-ın 33a/2

ṣağlığ-ı 93b/1

saḫtllığ-ıla 39b/4

sancağ-a 99b/2; sancağ-ı 60a/7, 75b/8; sancağ-ıla 100a/4 // sancaḳ itmiş 82a/7

sayrulığ-a 93b/1

salamatlığ-ıla 27b/7, 87a/10

sığınacağ-um 73b/11

şahlığ-ı 100b/4

ṭopluğ-ıla 78b/1

ṭoprağ-a 81a/2, 96a/10; ṭoprağ-am 14b/10

tizceg iresiz 18a/4

uçmağ olmaz 70a/13

ulağ-ıla 41a/7

uvağ-ı 14b/13, uvağ-ın 32b/121, 68b/9 // uvaḳ oğlanı 45a/11

uyanuğ-a 56b/3

Varsağ-a 20a/2

yarağ-ı 92a/6 ve 8 örnek; yarağ-ın 91b/7 ve 11 örnek; yarağ-ınuñ 17b/8; yarağ-ıla 32a/2 ve 2 örnek; yarağ-ında 49a/5; yarağ-umız 81a/11; yarağ u leşker 81a/10; yarağ u yatıla 60a/3 // yaraḳ-ıla 51b/3

yasağ-ı 29b/11, 55a/5; yasağ-ın 91b/7 ve 5 örnek; yasağ-ıyıla 59b/11 // yasaḳ itdi 99b/2

yoğ idersin 72b/1; yoğ u varum 72a/8 // yoḳ olduğum 77a/7

yoḳ içinde 32a/1; ṭapuñla yoḳ ʿadû 48a/1

İki Ünlü Arasında Sedalılaşmayanlar

Yabancı asıllı kelimelerin son seslerinde sedalılaşma olmamaktadır: ʿâşıḳ-a 10b/14; ʿırâḳ-a "müzik makamı" 10b/7; layıḳ olanlar 10a/13; ʿuşşâk-ınıñ 7a/16; ʿuşşâk-uña 8b/2

Türkçe kelimelerin de son ünsüzleri iki ünlü arasında kalsalar da bazen sealılaşmamaktadırlar. Yukarıda söylediğimiz gibi, anlam farkının korunması ve söz vurgusu bu sonucu ortaya çıkarmaktadır.

ḳızlıḳ eyler 6a/8; ḥarâmılıḳ iderler 50b/1; oḳ-ı 35b/8 ve 3 örnek; oḳ-ını 35b/7; oḳ-ın 14b/2; oḳ-ıla 54a/13; oḳ-umıza 73b/11; oḳ atmaġ 48b/11; oḳ irişür 36a/1; oḳ üşürürler 37a/1; oḳ uravuz 35a/4; oḳ uralar 61b/11; oḳ u ḳılıç 65b/4; oḳ u tüfegi 76a/8; sulṭânlıḳ itmek 14b/11; uzlıḳ eyler 64a/8; yalıncaḳ itmiş 82a/7

b) -t- > -d-

Sonunda t sesi bulunan kelimeler, ünlü ile başlayan bir çekim eki veya yardımcı fiille genişlediklerinde iki ünlü arasında kalan t sesi sedalılaşarak ḍ sesine dönüşür. Günümüzde bir çok yabancı kelimeye de yaygınlaşan bu ses benzeşmesinin Eski Türkçe devresinden beri varlığını sürdürdüğünü biliyoruz. Metnimizde daha çok fiil çekimlerinde karşımıza çıkan bu benzeşmenin örnekleri şunlardır:

dad-ı (tadı) 88a/8; dad-ın 5b/13

düked-ür 34a/2

düzed-ür 29a/9; düzed-üm 4b/3

eyid-e 7a/9; Orta hece ünlüsü düştüğü için iki ünlü arasında kalmış olarak değerlendirebileceğimiz örnekler: eyd-em 6b/5, 68a/6; eyd-elüm 51a/6; eyd-ür 8a/6, 44b/2; eyd-ürler 63b/12; eyd-ürdi 9a/9

gid-e 7a/14 ve 2 örnek; gid-em 18b/4; gid-erem 18a/10, 90b/6; gid-esin 90a/7; gid-esiz 20a/4; gid-evüz 26a/5 ve 2 örnek; gid-eler 59b/2; gid-er 40b/10; gid-erseñ 81b/3; gid-ersem 17a/7; gid-erler 1b/7 ve 10 örnek; gid-erdi 43a/6 ve 3 örnek; gid-erken 94a/6 ve 4 örnek; gid-iser 21b/6; gid-iserler 42b/6; gid-ecegin 15a/10; gid-ip 1b/2 ve 2 örnek

güd-erdi 5a/6

ışıd-avuz 16b/2

incüd-ür 16b/2

işid-esin 63a/4; işid-evüz 96b/13; işid-esiz 39b/10; işid-ür 98b/4, 23b/13; işid-ürsen 33b/6, 48b/5; işid-ürken 96a/1, işid-ip 3b/14 ve 4 örnek

İşid imdi 6b/6 ve 12 örnek; (işit asmağa varıcak niderler 95b/3). Bu örneklerde ses benzerliği olan ve çok tekrarlanan kelimeler arasında sedalılaşma

gerçekleşirken aynı konumda bulunan, fakat ses yakınlığı olmayan işit asmağa kelimeleri arasında t sesi sedalılaşmamaktadır.

ned-em (ne idem) 3b/3; nid-em 30a/8; nid-erler 95b/3 ve 7 örnek; nid-erdi 12b/11; nid-ecegin 15a/10

oynad-ur 29a/10

ṭaşıd-ıp 100b/2

ṭonad-ıban 48a/12

uyud-ıp 38a/9

yigid-i 45a/11 ve 2 örnek; yigid-in 29b/9; yigid-ini 60a/5; yigid-ine 69b/5; yigid-üñ 69a/4; yigid-idi 54a/7, 54b/9

t sesinin sedalılaşmadığı örnekler:

at-ar 31b/12; at-ardı 57a/13, 65b/10; at-ıp 73b/7, 80b/5; at-ıncak 53a/8

bat-ardı 79a/1

çat-arlar 50a/5

dut-ar 1b/6 ve 4 örnek; dut-aram 30a/10; dut-arlar 80b/13 ve 2 örnek; dut-ardı 55a/1 ve 4 örnek; dut-arsa 68b/6; dut-am 31a/8; dut-an 38b/7; dut-asın 26b/10; dut-alar 52b/9; dut-avuz 46b/5; dut-un 46a/4, 91b/9; dut-an 28b/7; dut-up 70b/8 ve 8 örnek; dut-uban 30a/11 ve 3 örnek; dut-updur 75a/12; dut-updurur 48a/3

ḳat-arlar 50a/5

ot-ı 49a/1

öt-er 12b/6

yat-ur 6b/12, 95a/5; yat-ar 50a/3; yat-urdı 38b/12 ve 2 örnek; yat-urken 38a/10, 95a/1; yat-arken 38a/14; yat-asın 26b/10; yat-ıp 34b/9; yat-uban 51b/6

c) -p 〉 -b

Bu sesin sedalılaşmasını Arap harfli bir metinde yazıdan hareketle belirlemek zordur. Çünki be harf işareti ile yazılmış bir sesin b ve p seslerini göstermesi mümkündür. Fakat pe harf işareti ile yazılmış sesin p olduğunu rahatça söyleyebiliriz.

Metnimizde kelime köklerinde yazılışı nispeten düzenli olan pe ve be harfleri kelime sonlarında aynı düzenlilikle yazılmamışlardır. Söz gelimi top kelimesi ünlü başlı ekle veya ünlü ile başlayan yardımcı fiille genişlediği iki örnekte top-ı, ṭop itmek içün şeklinde pe ile yazılırken; iki örnekte ise tob-ı, tob oluban şeklinde be ile yazılmıştır. Dolayısı ile p 〉 b sedalılaşmasını belirlemek için çok sağlam dayanağımız yoktur. Fakat sedasızlığı güvenle belirleyebiliriz.

İki ünlü arasında kalan son sesi be harf işareti ile yazılan örneklerimiz şunlardır:

dib-i 46b/10; dib-inde 54a/11

tob-ı 62a/3; tob oluban 75b/3

Sonda p sesini koruyan örnekler:

öp-en 76b/6; öp-üp 66a/3

ṭap-arlar 97b/13; ṭap-acak 86a/10

ṭop-ı 45b/4; ṭop itmek içün 7a/6 (49a/3'de ṭop-ı şeklinde okuduğumuz şekilde pe harfi çok belirgin değildir.)

yap-ayın 96a/6; yap-arlar 97b/13; yap-arken 100b/1

d) -ç- 〉 -c-

Belirlenmesi zor olan seslerden biri de ç sesidir. Bu ses hem cim hem de çim ile yazılabilmektedir. Bu yüzden sonda iki ünlü arasında sedalılaşmasını belirlemek zordur.

İki ünlü arasında c (cim) yazılan örnekler şunlardır:

ağacı 5b/9 ve 5 örnek; ağacuñ 47a/5, 47a/6

ac ʿazab 64b/4; ac arslan 67a/12

acan (acan gişi) 85b/8

göc idelüm 34a/9; göc itdi 34a/10, 45a/5

göce gördi 56a/12

gücüñ 40a/7; güci 99a/13; güc ider 51a/1

hice (işitmezdi şayıp sözini hice) 19b/5; hic iş 4b/6, 19b/3; hic inanma 96a/10; hic eglenmeyiben 22b/12; hic aman 44b/1, 83b/2, hic añmadı 30b/3; hic uzunı 27a/4; hic ele girmeyiser 50b/12 (Kelime ünsüzle başlayan bir başka kelime önünde de 5 örnekte cim ile yazılmıştır. Çim ile yazıldığı tek örnek hiçe هيچه , 53b/8'dedir.)

ici 4a/5 ve 2 örnek; icini 91a/4; icine 73a/5, icinden 39a/2

ḳac efreng 30b/5; ḳac atlu 84a/8

ḳacacaḳ 73a/8

ḳılıcı 67a/8 ve 2 örnek; ḳılıcını 42a/6, 82a/7; ḳılıcından 42a/8, 45b/2; ḳılıcuñ 28b/9, 40b/2; ḳılıc-ıla 38b/8; ḳılıc eridür 45b/4; ḳılıc urur 36b/1; ḳılıc üşürürler 82b/3; ḳılıc u yay 54a/8; ḳılıcı-ı ḳatʿ 71b/5

sancıp 61b/11

secip 37b/5

ucı 50b/11 ve 2 örnek; ucın 88b/1; ucında 5b/8, 68b/10

üci 21b/6; üc uğrı 21a/5

İki ünlü arasında çim ile yazılan örnekler:

açıp 99a/7 ve 3 örnek; açarlar 43 a/10; açısaram 30a/3

biçerdi 39a/4

geçe 18a/2, 51b/11; geçeydüñ 27b/5; geçevüz 30a/2 ve 2 örnek; geçeydi 51a/12, 51b/5; geçemezdi 79a/1; geçiserem 30a/3; geçisesin 88a/13; geçipdür 5a/12, 46b/5; geçer 42b/7 ve 4 örnek; geçiserdür 32b/10; geçersin 70a/12; geçerken 93b/12; geçerdi 45b/5 ve 2 örnek; geçip 23b/12 ve 8 örnek; geçüben 30a/7, 53a/2; geçincek 33a/11; geçelden 44b/11, 86b/11

göçevüz 30a/2; göçeydi 51a/12; göçisersin 88a/13; göçiserdür 32b/10; göçerler 38b/5; göçerdi 12b/10, 46a/13; göçicek 53a/11

hiçe 43b/8

ḫâçın 82a/9; ḫâçına 82a/10

içi 7b/5 ve 13 örnek; içini 95a/7 ve 2 örnek; içine 73a/5, 77a/9; içinde 5b/8 ve 52 örnek; içinden 66a/9 ve 7 örnek

içerüz 35a/7; içerdi 12b/10 ve 2 örnek, içeydüñ 27b/5; içip 50b/11; içüben 75b/6; içipdür 7a/2

ḳaçı 39a/13

ḳaçar 39b/2; ḳaçarsın 70a/12; ḳaçarlar 43a/10 ve 2 örnek; ḳaçardı 22a/9 ve 4 örnek; ḳaçarsa 69a/7; ḳaçarken 79a/11; ḳaçısar 26b/4, 80b/3; ḳaçısardur 69a/6; ḳaçavuz 81a/8; ḳaçamazdı 79a/1; ḳaçan 81a/12 ve 2 örnek; ḳaçıp 38b/7 ve 4 örnek; ḳaçuban 52a/10; ḳıçında 49a/2

şaçuñ 9b/2, 9b/3;

şaçarlar 60b/1

seçip 32a/3 ve 2 örnek

uçar 86a/5; uçursa 69a/7; uçısardur 69a/6

3.3. ÜNSÜZ BENZEŞMELERİ

3.3.1. Sedalılık-Sedasızlık Benzeşmesi

Türkçe'de kelime içinde yan yana gelen veya yakın bulunan ünsüzler bir birlerini seda açısından etkilerler. Bu etkilenme sonucunda çok defa benzeşme ortaya çıkarken bazen de aykırılılaşma gerçekleşir. Ünsüzlerin bir birlerini seda bakımından benzeştirmesi, kelimelerin daha kolay, daha az emekle söylenebilmesini sağlar. Bu seda benzeşmesi, bir taraftan kelime içindeki seslerde gerçekleşirken, diğer taraftan kelimelerin son sesleri ile ekler arasında kendini gösterir.

Sedalılık-sedasızlık benzeşmesini Arap harfli bir metinde yazılıştan yola çıkarak incelemenin ve sonuç çıkarmanın bir takım zorlukları vardır. p-b; ç-c; k-g seslerini gösteren harf işaretlerinin belirsizlikleri yanında; bilhassa eklemedeki değişmeleri izlemeyi imkansızlaştıran imlâ kalıplaşması konunun yeteri kadar işlenebilmesini zorlaştırmaktadır.

Metnimizde bu konudaki örnekleri seçerken ikili yazılan kelimeleri, ekleme sırasında ses değişmesine uğrayanları, sedalılık-sedasızlık uyumu dışında kalan kelimeleri dikkate almaya çalıştık. Daha sonraki devirlerde değişerek Türkçe'nin ses özelliklerine uyan yabancı asıllı kelimeleri orjinal yazılışlarını koruyorlarsa değerlendirme dışında tuttuk. Yine bu uyum bakımından herhangi bir farklılığı olmayan Türkçe kelimeler de değerlendirilmedi. Bu şekilde seçilen örnekleri benzeşen ses gruplarına göre sıralıyoruz:

art / ard

art şafda 65a/4; art-larından 36a/8

ard-ı 74b/6; ard-ın 15b/6, 79a/10; ard-ını 36b/1 ve 3 örnek; ard-ına 79a/12; ard-ında 33b/10 ve 2 örnek; ard-ından 46b/9 ve 4 örnek; ard-ınca 33a/13 ve 6 örnek; ard-ındağınıñ 33b/2

dört / dörd

dört ḳaṭı 19a/5; dört günde 45a/5; dört yan 21a/7 ve 5 örnek; dört yüz 45a/13, 51a/10

dörd ev 11a/5; dörd ay 32b/4; dörd-inci 3a/8, 33a/12

dert / derd

dert-lü 2b/2

derd-i 69a/11, 74b/13; derd-e 9b/4 ve 2 örnek; derd-ile 7a/8, 89b/3; derd (merd ile kafiye) 77b/9

ḳurt

ḳurt güderdi 5a/6

art-

art-ur 5a/9; artuḳ 44a/1 ve 7 örnek; artur- 11a/8, 19b/4

belürt-

belürt-di 20a/1

dürt-

dürt-e 63b/2

egirt- / egird-

egirt-di 34a/2

egird-e 39b/9; egird-ip 44a/12; egird-il- 34a/4

ḳıġırt-

ḳıġırt-dı 99b/10

ḳurtar- 2b/7 ve 3 örnek; ḳurtıl- 36b/13

segirt- / sergid-

segird-e 39b/9; segird-ip 49a/8 ve 2 örnek

Sıraladığımız bu örnekler kelime ve hece sonunda d sedalı sesinin t sedasız sesine döndüğünü ve ünlü eklerle genişleyen kelimelerde tekrar bu sesin sedalılaştığını göstermektedir. Alıntı kelimelerde de son d sedalısının sedasızlaştığını dert-lü örneği bize göstermektedir. Bu dönemde son sesleri sedasızlaşan başka kelimeler de olabilir. Fakat imlâda orjinal yazılışın sürdürülmesi çabası bunları saklamaktadır.

aḳca 7a/13, 18b/12; aḳcasın 21b/2; aḳcayıla 62b/12

bekci 43b/11, 44a/6

bıçaḳcı 54b/2

kürekci 43b/11, 49a/6

tüfekci 31a/11 ve 5 örnek

zenberekci 31a/11 ve 3 örnek

-duḳca: ol-duḳca 1b/1 ve 2 örnek; ṭur-duḳca 13a/1 ve 2 örnek

sancı 38b/6

sancıp 61b/11

pence 58a/5; pençe 10b/1

ilenc-i 96a/4

ḳazanc-içün 64b/1

ḳamçı 22b/9, 38b/6

ḳopuzcı 10a/2

besçi 10a/2

ilçi 99a/3 ve 6 örnek; ilci 98b/7

balçıḳ 66a/8, 66a/9; balçıḳlu 78b/13

tobcı 51a/10, 53a/7; tobcılaruñ 51b/11

ḳarcaş- 83a/9

içre 5b/9 ve 16 örnek

suçlu 88b/6

Yukarıda sıraladığımız örnekler c - ç seslerinin yazıdan kaynaklanan tespit zorluğunu göz önünde tutarak gözden geçirilirse kesin bir sedalılık-sedasızlık uyumundan söz etmenin mümkün olamadığını göstermektedirler. Fakat diğer yandan harf işaretlerine güvenirsek hece sonlarında ve ünlü ile açılmayan kelimelerde son seslerin daha çok ç olduğu söylenebilir.

Derbend-den 27b/5; Dervent-de 16b/7

ahsend şâbas 68a/1

and virür 20a/7, 23b/9; and bitisin 23b/11; and iç- 24a/1, 24b/4

düked-di 71a/3

Bu örnekler kelime ve hece sonunda sedasız t gelişmesinin henüz tamamlanmadığını göstermek yanında son seslerinin seda bakımından yansızlaştığı izlenimi vermektedir. Bilhassa ahsent 〉 ahsend sedalılaşması Türkçe'deki normal ses gelişmesine aykırı olarak son sesteki sedasız orjinal sesin sedalılaştığını örneklemektedir. Bu aykırı gelişmeyi son seslerin yansızlaştığı şeklinde yorumluyoruz.

üst-i 94b/8; üst-ine 2b/11 ve 13 örnek; üst-inde 38b/12 ve 2 örnek; üst-imizde 95a/12

Bu örnekte son sesteki t sesinin ünlü ile genişlediği durumlarda da korunmasını s sedasız sesinin tesirine bağlayabiliriz.

-mekde: vir-mekde 100b/5

-duḳda / -dükde: ol-duḳda 94b/11 ve 6 örnek; gel-dükde 57b/1, 82b/1; geç-dükde 65b/5; gör-dükde 36a/2; it-dükde 10a/7 ve 2 örnek; öl-dükde 89b/6

Bu örneklerdeki uyumsuzluk, şayet bir imlâ kalıplaşmasının sonucu değilse, bulunma hali ekinin tesirine bağlanabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
METİN

ĠAZÂVAT-I SULṬÂN MURÂD İBN-İ MUḤAMMED ḪÂN

İBTİDÂ ĠAZÂVAT-I SULṬÂN MURÂD İBN-İ MUḤAMMED ḪÂN

1b

1 Her işde çünki bismillah ola yâd
Olur ol iş cihân oldukça âbâd

2 Ḫuṣuṣâ dilde kim ẕikr ola sübḥân
Gidip düşvârı sözüñ olur âsân

3 Neçün dil dimeye ẕikrin Ḫuẕânuñ
Kim andandur ḥayâtı cism ü cânuñ

4 Kimüñ ki‿ola cihânda cân u cismi
Ola lâ-büdd dilinde Ḥaḳḳuñ ismi

5 Ḥaḳuñ esmâsı her şeyden degül kem
Anunçündür dü-ʿâlem şöyle muḥkem

6 Çü mevcûd oldı şeyde Ḥaḳḳuñ ismi
Bes ol ḳâyim dutar uşbu ṭılısmı

7 Yaradılmış Ḥaḳa tesbîḥ iderler
Ṭarîk-i müstaḳîm üzre giderler

8 Velî her birinüñ bir sırrı vardur
Ḳamunuñ feyż-i Ḥaḳdan ferri vardur

9 Kimüñ gözinde‿ola nûr-ı ilâhî
Görür ol cûdı eşyâyı kemâhî

10 Gel imdi ögelüm ol Kirdigârı
Kim andandur bu ḫalḳuñ cümle varı

Tevḥîd-i Bâri Taʿâlâ

11 Anuñ birligine eyler şehâdet
Yaradılmış ne varısa tamâmet

12 Anuñ vaṣfında her ʿaḳl ehli mecnûn
Anuñ ʿışḳında diller cümle maḫzûn

2a

1 Anuñ ʿilminde ḥâẓır ḳamu ʿâlem
Anı bilmekde ʿâciz rûḥ-ı âdem

2 Anuñ luṭfından oldı baḥr-ı raḥmet
Anuñ ḳahrından oldı nâr-ı zaḥmet

3 Zihî Ḥayy kim ḥayât anuñ özinden
Zihî ʿâlim ki ʿâlimler sözinden

4 Hezerân şükr aña her nefesde
Nitekim ṭura cân ḳuşı ḳafesde

5 Bu dilde şerḥ olınmaz ẕât-ı bî-çûn
Taʿâlâ Şânehu amma yeḳûlûn

6 Şu kim bir cismi‿ola ve aṣlı ḫâkî
Nice idrâk ide ol Ẕât-ı pâki

7 Anı çoḳ saʿy-ile idenler idrâk
Dimişlerdür İlâhi mâ-ʿarefnâk

8 Velî tevḥîdi teşrîḥ eyleyenler
Daḫı sırrını taṣrîḥ eyleyenler

9 Götüren perdeyi maʿnî yüzinden
Bu deñlü fehm olınur sözinden

10 Vücûdı nefsile tevḥîd bâbı
Bilimez nitekim şemʿ âfitâbı

Tevḥîd-i Bârî Taʿâlâ

11 İlâhî Ḥayy u Ḳayyûm u Aḥadsın
Şerîküñ yoḳdur Allâhü's-ṣamedsin

12 ʿAdemden ʿâlemi bûnyâd ḳılduñ
Kim altı günde hep icâd ḳılduñ

13 Çü düzdüñ bu şerefde kâyinâtı
Ki ẕâtında ola cümle ḥayâtı

2b

1 Ḥuẕâyâ raḥmetüñ deryâsı bî-ḥad
Daḫı ḳapuñda yoḳdur kimseye red

2 Ḳamu dertlülerüñ dermânı sinden
Ḳamu mü'minlerüñ îmânı sinden

3 Ḳamu ẕâkirlere meẕkûr olan Ḥaḳ
Ḳamu şâkirlere meşkûr olan Ḥaḳ

4 Ḳamu ʻâbidlerüñ maʻbûdı Allâh
Ḳamu zâhidlerüñ maḳṣudı Allâh

5 Ḳamu ʻakl irdüginden dûr olan Ḥaḳ
Ḳamunuñ gözlerine nûr olan Ḥaḳ

6 Bilürsin baḳmadın her ġaybumızı
Nola ger setr iderseñ ʻaybumızı

7 Bugün ḳurtar bizi nefs i hevâdan
Yarın ayırma iy Ḥaḳ Muṣṭafâ'dan

Naʻt-ı Resûl ʻAleyhi's-Selâm

8 Ḫuṣûṣâ cümle ḫalḳuñ cânı Aḥmed
Ne cânı şöyle kim canânı Aḥmed

9 Ḥaḳîḳat gevheriniñ kânı Aḥmed
Ḥaḳâyıḳ baḥrınıñ ʻummânı Aḥmed

10 Daḫı evvel bilen Raḥmânı Aḥmed
Hem âḫir bildüren Sübḥânı Aḥmed

11 Ḥaḳuñ maḥbûbı vü mihmânı Aḥmed
Kılan ʻarş üstine seyrânı Aḥmed

12 Bu cemʻüñ mâhı vü tâbânı Aḥmed
Dü-kevnüñ şâhı vü sulṭânı Aḥmed

13 Ḳamu mü'minlerüñ îmânı Aḥmed
Ḳamu ʻâṣîlerûn ġufrânı Aḥmed

14 Hem ehl-i cennetüñ aʻyânı Aḥmed
Cehennem odınıñ âmânı Aḥmed

3a

1 Hem oldur enbiyâya server olan
Dahı İslâm dinine rehber olan

2 Ki rûhı mebde'idür her hayâtuñ
Nitekim pâk cismi her şıfâtuñ

3 Beşer dimeklik aña şûretâdur
Ma'ânîde bu 'âlemden ötedür

4 Dahı anlar ki anuñ yâranlarıdur
Her işde toğru yol varanlarıdur

5 Bes evvel yâr olan Bû-bekr-i Şıddık
Ki dîn-i Muştafâ[yı] kıldı taḥkîk

6 İkinci yârı 'Ömer İbn-i Hattâb
Ki hışmından karardı gökde meh-tâb

7 Üçinci yârı 'Oşmân İbn-i 'Affân
Ki dîn yolında cânın kıldı kurbân

8 Dahı dördincisi şîri 'Alîdür
Nebînüñ mazharıdur hem velîdür

9 Hüseynile Hasan hod nûr-ı 'ayneyn
Fidâ olsun bulara cân-ı kevneyn

10 Bularuñ rûhına her-dem tahiyyât
İrür iy 'âlimü's-sırr-ı hafiyyât

Münâcât-ı 'Abd Ez-Hâl-i Hod

11 İlâhî bize tevfîk eyle hem-râh
Kim olmışız bu nefs elinde gümrâh

12 Dahı fazluñıla eyle 'inâyet
Ki rûşen ola taḥkîk-i hidâyet

13 Huzâyâ gerçi bî-haddür günâhum
Şığındum saña kim sensin penâhum

14 Günâhumdan göñül oldı mükedder
Ġanîsin lutfuñıla kıl münevver

15 Menem bir bî-nevâ insân içinde
Elüm dut kalmışam 'işyân içinde

3b

1 Göñülden her günâhı zâyil eyle
Ḳuluñam ḳulluġuña mâyil eyle

2 Ger irerse ṭapuñdan feyż-i raḥmet
Yirüm ger duzaḫısa ola cennet

3 Daḫi bol raḥmetüñden eyle i'ṭâ
Nedem gizlü günâhum ki‿ola ifşâ

4 İlâhi 'âciz oldum nefs elinden
Daḫı bu nâs u vesvâsuñ dilinden

5 Hevâ-yı nefsi benden dûr eyle
Yıḳılmış göñlümi ma'mûr eyle

6 Dilüm aduñla dâyim ẕâkir olsun
Göñül yâduñla herdem şâkir olsun

7 İlâhî cân gözini rûşen eyle
Göñül baġımı düpdüz gülşen eyle

8 Göñül yüzini cân gözine ṭuş it
Derûnum ma'rifetden ġayrı boş it

9 Giyâhum gülleriyle hemdem eyle
Çemen bülbülleriyle maḥrem eyle

10 Dilümi şaḳlaġıl sehv ü ḫaṭâdan
Götürme göñlümi ḫavf u recâdan

11 Ḫuẕâyâ sen ḳavîsin ben ża'îfem
Ḥaḳîr ü ḫor u miskîn ü naḫîfem

12 Umarum raḥmetüñden ola behre
Kemâl-i luṭfuñ irür şalma ḳahre

13 Gözüm aç kim görem raḥmet yüzini
Dilüm depret diyem hiḳmet sözini

14 Eğer bu fetḥe sinden ola miftâḥ
Diyem söz ki işidip şâd ola ervâḥ

Der Münâsebet-i Suḫen Goften

15 Belî 'âlemde niçe söz dimişler
Güherler naẓm idip şeker yimişler

4a

1 Çü söz ehli cihânda ḫâṣ olıpdur
Ki ma'ni baḫrına ġavvâṣ olıpdur

2 Göñül deryâsının baḫrîleridür
Ne baḫrîler ki cümle gevheridür

3 Anuñçün düzdi gevher zer teline
Kemâli gendünüñ andan biline

4 Dişürüp ṣaḳlamış dürlü cevâhir
Şular kim oldılar bu fenne mâhir

5 Cihânı gördiler dârü'l-fenâdur
Hep içi ṭopṭolu renc ü 'anâdur

6 Cihân ḳalmaz bize evvel didiler
Bes andan âḫiret ḳaydın yidiler

7 Bunı fikr eylediler kim cihânda
Ne fi'l ide kim adı ola zinde

8 Eger mal ḳorısavuz tiz olur yoḳ
Gerekise az olsun u ger(ek) çok

9 Ve ger milk ola ḫod tizcek yıḳılur
Ṭaşı ṭağılur ağacı yaḳılur

10 Eger oğul veyâḫod ḳız ḳalursa
Bozılur ol daḫı ne vaḳt ölürse

11 Bes andan söz ḳomaḳ yigdür didiler
Bu ma'nîden sözüñ ḳaydın yidiler

12 Komadılar ki żâyi' ola 'ömri
Aña degin kim ire Ḥaḳḳuñ emri

13 Dürişip cem' ḳıldılar ma'ânî
Kim anuñla añalar ṣoñra anı

14 Ḳitâbın oḳıyanlar bil tamâmet
Du'a ideler aña tâ ḳıyâmet

15 Bu ḥâli çünki bildüm ben Za'îfî
Dürişip yâr idindüm bir ẓarîfi

16 Ki bilürdi ḳamu şi'rüñ ṭarîḳin
Baña bildürivirdi her farîḳin

4b

1 Çü gördüm bende vardur ḳabiliyyet
Göñülden bağladum bu işe niyyet

2 Ki ta'lîm eyleye eş'âr 'ilmin
Ki naẓmıla olan aḫbâr 'ilmin

3 Bu ma'ni andan açıldı baña uş
Ki her sözi düzedem veznile ḫoş

Goften-i Şâ'ir Ez-Ḥâl-i Ḫod

4 Meger bir gün oturmışdum ferâġat
Velîkin teşvîşüm varıdı ġâyet

5 Ki 'ömrüm geçdi diyü mihnetile
Gice gündüz dükenmez fikretile

6 Çürük fikrile hiç iş ḥâṣıl olmaz
Velî Ḥaḳḳiçün olsa bâṭıl olmaz

7 Gişi kim 'ibret almaz bu cihândan
Nedür bes ḥâṣılı bu cism ü cândan

8 Şular kim bildi bu 'ömrüñ fenâsın
Giderdi gendüden nefsüñ hevâsın

9 Ḳodı ḫalḳı ve Ḥaḳ oldı murâdı
Bir oldı hem ḳatında ḳayġu şâdı

10 Ḥaḳuñ ḳulluġına ṣarf itdi 'ömrin
Ḳodı elden bu ḫalkuñ zeyd ü 'amrın

11 Her ef'âlinden anuñ ḳaṣdı Ḥaḳdur
Ṭarîḳ-i enbiyâ aña sebaḳdur

12 Ne bilür degme kimse ehl-i ḥâli
Ki ne resme geçer hâlile ḳâli

13 Bu resme bağladı ol niyyetini
Temessûk idüben ḥablü'l-metîni

14 Velî kimüñ ki‿ola bu ḥâli fenni
İder 'âmi anuñçün sû-i ẓannı

15 Ne kim gendüde vardur anı tekrâr
İder her ḳanda varurısa iy yâr

16 Ḳoyalum bu sözi kim nüktedendür
Bilür 'ârif ki bu nükte nedendür

5a

1 Dahı hâlin cihânuñ fikr iderdüm
Dönüp Allâha çok çok şükr iderdüm

2 Ki bu dem ibn-i sulṭân ibn-i sulṭân
Murâd İbn-i Muḥammed Bâyazîd Ḫân

3 Tamâmet dünyinüñ seddidür ol şah
Dilerüz ʿömrin ide Allah

4 Kim anuñ ʿadlıla ʿâlem tamâmet
Olıpdur ḳamusı saġ u salâmat

5 Riʿâyet şöyle eylerdi reʿâyı
Ki ḳılurdı duʿâ yoḫsul u bayı

6 Kim inṣâfıla ʿadl ü dâd iderdi
Şu resme kim ḳoyunı ḳurt güderdi

7 Dahı dünye yaradılaldan iy cân
Kimesne görmedi bu resme sulṭân

8 Kim aṣlı ced-be-ced ʿâkıllar ola
Dahı hem ġâzi vü ʿâkıllar ola

9 İlâhî devletin artur hemîşe
Eyâ bünyâd uran bu yaz u ḳışa

Der Beyân-ı Medḥ-i Sulṭân Murâd İbn-i Muḥammed Ḫân

10 Elâ iy server-i şâh-ı muʿaẓẓam
Ki ṭapuñdur bugün Ḫaḳan-ı aʿẓam

11 Vücûduñ Ḥaḳ cihânda bâḳî dutsun
İrürmesün mübârek göñlüñe gâm

12 Süleymânısın iy server zamânuñ
Geçipdür barmaġuña şimdi ḫâtem

13 Saʿâdet şol gişiniñ kim ḳapuñda
İşigüñ tozıyıla ola maḥrem

14 Hemîşe ḫurrem ol şâhâ cihânda
Müdâm olsun ʿadûnuñ hâli matem

15 Vücûduñ cûd içinde Ḥâtem-i Ṭay
Dahı erlik deminde Zâl-ı Rüstem

5b

1 Yüzinde düşmenüñ Mûsî İbn-i ʿİmrân
Deminde şöyle kim ʿIsî İbn-i Meryem
2 Muḫammed şâha virdi tâc u taḫtın
Şanasın budurur ol İbn-i Edhem
3 Nice şâd olmasun ḫalḳı cihânıñ
Ki revnaḳ ṭapuñıla buldı ʿâlem
4 Şafâyıla geçür ʿömri ki dehrüñ
Bilürsin kim degül bünyâdı muḫkem
5 Zaʿîfî bendeñüñ bil iy Şehenşâh
Duʿâsı budurur vallahu âʿlem
6 Ki ʿâlem ṭurduġınca dâyim olġıl
Saʿâdet taḫtı üzre ḳâyim olġıl

Der Beyân-ı Ḫaḳîḳat-ı Suḫen

7 Gelüñ iy ʿaḳlıla söz cemʿ idenler
Maʿânîsine sözüñ semʿ idenler
8 Görenler bir ḳıluñ ucında bir ṭaġ
Hem ol ṭaġuñ içinde niçe biñ baġ
9 Ki her baġ içre büyümiş aġacı
Kimi ṭatlu ola kimisi acı
10 Velî şol mîve kim şîrîn olıpdur
Niçeler menfaʿat andan bulıpdur
11 Daḫı şol mîveler kim ola acı
Dikilmese anuñ yigdür aġacı
12 Kim andan menfaʿat bulmaz ḫalâyıḳ
Meger kim düşe ol ehline lâyıḳ
13 [Bu] suret baġı maʿnisî yimişdür
Bilür dadın şu kimse kim yimişdür
14 Hele ben düzmişem bir baġ-ı gülzâr
Kim anuñ gülşeninden ola gülzâr
15 Velî ẓâhirde gülün dikeni çoḳ
Bu bir güldür ki hergiz dikeni yoḳ

6a

1 Ola olmaya ʿârifler bilürler
Tamâmın bildügi bigi ḳılurlar

2 Nice olmaya bir sözüñ ḳuṣûrı
Ki ʿârif göñlidür anuñ ʿubûrı

3 Sözüñ aṣlın bilür ʿârif baḳıncaḳ
Ki maʿni ṣûrete olmış yaḳıncaḳ

4 Daḫı añlar ki ṣûret bunda budur
Ki her ṣûretde ḫod maʿnî ki vardur

5 Bu maʿnîye egerçi dil uzanur
Eyitmeklige lîkin söz uzanur

6 Çü ger ʿâlemde sözler çoḳdur iy yâr
Velîkin girçekinüñ şübhesi var

7 Bu söz kim ʿayn-ı vâkiʿdurur iy cân
Eşitdüñ kim ne ḳıldı Şah Murad Ḫan

8 Budur maḳṣûdumız ki‿anuñ ġazâsın
Diyevüz kâfire‿itdügi cezâsın

9 Ki nicesi şımışdur Engürüzi
Daḫı İflâḳ u Boġdân u Urûsı

10 Daḫı başın ḳıraluñ nice kesdi
Getürüp Edrene şehrinde aşdı

11 Gel imdi başlayalum şerḫine‿anuñ
Ḳulaḳ dutġıl ki lezzet bula cânuñ

12 Söz oldur rûḥa kim kuvvet bagışlar
Daḫı ʿâkıllara minnet bagışlar

13 Velî Şâhuñ bu yirde baʿzı ḥâlin
Diyelüm evvelâ meclis maḳâlın

14 Nice meclis ḳurıp ṣoḥbet ḳılurdı
Nedîmleriyle ʿülfet ḳılurdı

15 Ne luṭf iderdi ehl-i ṣoḥbete ol
Ne ʿaṭâlar ḳılur çoḳ dem-be-dem bol

16 Daḫı cennet-ṣıfat meclis ḳurardı
Ki ʿiyşin uşbu vechile sürerdi

6b

Der Beyân-ı Meclis-i Sulṭân Murâd

1 Meger bir gün oturmışdı Şehenşâh
Sa'âdet taḫtı üzre ol yüzi mâh

2 Cemi'i begleriyle 'iyş ü 'işret
Ḳılurdı gice gündüz zevḳ u soḥbet

3 Ne vaṣf ide kişi anuñ meclisinde
Oturan kimseleri maḥfilinde

4 Ḳadeḥler hem nicesi sürilürdi
Yimegüñ ḳaydı nice görilürdi

5 Oturan u ṭuran mîr ü sipâhi
Şümâr olmaz nice eydem kemâhi

6 Meger kim biñde biri ola teşrîḥ
İşid imdi ki ḳılam saña taşrîḥ

7 Oturanlar ḳamu şehzâdelerdi
Ġamından 'âlemüñ âzâdelerdi

8 Kimi nev-ḫaṭṭ kimisi mâh-rûlar
Ḳamunuñ zülfi ḫâli müşk-bûlar

9 Daḫı ḳat ḳat ki düzmişdi ṣanemler
Dilinde göreniñ ḳalmazdı ġamlar

10 Bularuñ gün yüzinden şu'le beñzer
Ṣorarsañ leblerini la'le beñzer

11 Dehânı ṭop[to]lu dürdâne dönmiş
Leb-i la'l-i ḫo muṭlaḳ câne dönmiş

12 Kesâd olmış Ḫiṭâ müşgi deminde
Çözülmiş şaçları yatur keminde

13 Ḳamunuñ geydügi altun cevâhir
Getüreyidi îmân görse kâfir

14 Süzülmiş gözleri ḫûn-ḫâre beñzer
Yañaḳlarını san kim nûra beñzer

15 Bu resme ġamzeler görip Ża'îfî
Hemân dem didi bu şi'r-i bedîhî

7a

Şi'r

1 Neden ġark oldı şâhâ câne ġamzeñ
Meger kim kasd idipdür câne ġamzeñ

2 Ḥarâmî gözlerüñ kim ḳan içipdür
Bu ma'nîdendürür mestâne ġamzeñ

3 Müsâfirdür göñül żülfüñ ḫamında
Nażar ḳılsa nola mihmâne ġamzeñ

4 Şebâtı olmaduġın Şâhâ hüsnüñ
Di kim ḳaṣd eylesün iḥsâne ġamzen

5 Yüzüñ ḥacın ṭavâf itsem didi dil
Bu 'iydde cân diler ḳurbâne ġamzeñ

6 Serin 'uşşâḳınıñ ṭop itmek içün
Çekip tıġın girür meydâne ġamzeñ

7 Cemâlüñ defterin gördi çü 'âşıḳ
Ḳulaḳ dutmaz Veli divâne ġamzeñ

8 Bu şi'ri çünkim işitdi Şehenşâh
Derûndan derdile eyledi bir âh

9 Buyurdı ol dem içre pîr mürîde
Ki bunı ṣavtıla nazük eyide

10 Çü 'ûdın eline aldı o server
Daḫı bu şi'ri fi'l-ḫâl itdi ezber

11 Düzip âvâzını sazına ol dem
Eyitdi şöyle kim Şâh oldı ḫurrem

12 Buyurdı ehl-i saza çoḳ 'aṭâlar
'Acâyib geçdi ol demde ṣafâlar

13 'Aṭâ hem eyledi ṣâḥib-ḳitâba
Şu deñlü aḳça kim gelmez ḥisâba

14 Bes andan sâḳiler ṣundı ḳadeḥler
Ki gide ġuṣṣalar gele feraḥlar

15 Kime kim bir şarâb-ı câm içürdi
Hemân dem 'aḳlını başdan göçürdi

16 Şu resme câmıdı yüriyen anda
Ki görmemişdi anı Cem düşinde

7b

1 Dahı akdâh çoğıdı güherden
Hisâb olmazdı duran sîm ü zerden

2 Bes andan çeşnigîrler yüridiler
Şehenşâh öñine sini kodılar

3 Kızıl altundanıdı hem muraşşa'
Dizilmiş la'lile gevher mülemma'

4 Gümiş altun siniler hem çanaklar
Biri birine şunardı anıklar

5 Tabaklar kamusı altun çiniydi
İci bişmiş tolu gügercinidi

6 Her envâ'iyle kuşlar eti bir yan
Olup komışlarıdı yir yir iy cân

7 Siniler tolıdı yağlu çörekler
Dahı bî-hadidi şeker börekler

8 Dahı çoğıdı envâ'i cevâriş
Getürenler Şâha ider nevâziş

9 Yine ol sâkiler şundı ayağı
Kim ide tenkiye cism ü dimâğı

10 Bu gez kânûnın aldı ehl-i kânûn
İşitse deng olurdı anı Me'mûn

11 Çü sazın sözine ol rast kıldı
Makâmın dahı dirseñ rast kıldı

12 Bu yüzden çünki hayli itdi seyrân
İşidenleri kıldı deng ü hayrân

13 Bu şi'ri göñüler hem yâd iderler
Şehenşâhı beğâyet şâd iderler

Şi'r-i Şâhib-i Kânûn

14 Şâhâ hüsnüñ mahabbet-nâma düşdi
Kim aña dest-i kudret hâma düşdi

15 Çü tahrîr oldı vechüñde hat u hâl
Dil ü cân murgı görip dâma düşdi

8a

1 Yüzüñdür aḥsen-i taḳvîm anuñçün
Tamâmet mihri ḫâṣ u ʿâma düşdi

2 ʿİẕâruñda ḫaṭuñı gören eydür
Kamer devrinde küfr İslâma düşdi

3 Seḥer güneş cemâlüñ gördi anuñçün
Zevâli herdem anuñ şâma düşdi

4 Göñül ḫâlün görip dir nâme üzre
Kalemden noḳṭadur kim ṭâma düşdi

5 Feraḥ nice‿olmasun şol cân u göñül
Ki bir maḥbûb-ı sîm-endâma düşdi

6 Bu vechile bu şiʿri ehl-i ḳânûn
Eyitdi çaldı ḳıldı ḫalḳı mecnûn

7 Ṣafâlar buldılar ṣoḥbetlerinden
Dilemez kimse gide ḳatlarından

8 Bes andan ceng başladı nevâḫte
Gör imdi kim ne ḳıldı ol suḫte

9 Dügâhuñ perdesinde âġâz ḳıldı
Ṣanasın ḫalḳa keşf-i râz ḳıldı

10 Düzip sazını bu şiʿre muvâfıḳ
İşit ne söyler ol miskin ʿâşıḳ

Şiʿr-i Ṣâḥib-i Çeng

11 Nigâruñ gülʿiẕârı böyle ḳalmaz
Bu ḥüsnüñ elde varı böyle ḳalmaz

12 Yaluñuz ḥüsni sanma iy dilârâm
Ki her naḳşuñ ḳarârı böyle ḳalmaz

13 Beden ḫâkî olur aṣlına râciʿ
Bu âb u bad u nârı böyle ḳalmaz

14 Yüzüñ devrinde bil kim nesḫ olısar
Bu ḫaṭṭuñuñ ġubârı böyle ḳalmaz

15 Nihân itme gözümden yüzüñi kim
Güzellik iʿtibârı böyle ḳalmaz

8b

1 Bu ḥüsne ġarra olma ḳim cihânuñ
Bozılur cümle kârı böyle ḳalmaz
2 Bu dem ʿuşşâḳuña raḥm eyle iy dost
Ki ʿömrüñ pâyidârı böyle ḳalmaz
3 Bu şiʿri çünki çengi eyledi yâd
İşidenleri ḳıldı cümle dilşâd
4 Bu gez şeş-tâsın aldı bir perî-zâd
Zihî taʿlîm ḳılmış anı üstâd
5 Sigâhuñ perdesinde dutdı aheng
Daḫı aheng eyleridi aña çeng
6 Şu resme sözile ol sazı çaldı
İşidip zühre anı ṭaña ḳaldı
7 Bu şiʿri eyledi sazına dem-sâz
Laṭîf âvâzıla ḳıldı ser-âġâz

Şiʿr-i Ṣâḥib-i Şeştâ

8 Ol dem ki gözüm yüzine ḳıldı naẓar iy dost
Dün gün cigerüm ʿışḳuñ odına yanar iy dost
9 Mercân lebüñi görmeyeli şâm u seḥerde
Gözüm güheri gör ne döker laʿl-ü ter iy dost
10 Ḳahruñ naẓarın itme baña luṭf idip iy yâr
Kim döymez anuñ ḫışmına cân u ciger iy dost
11 Terk eylemezem ʿışḳuñı tâ düşmen elinden
Ger yaġarısa başuma tîġ u teber iy dost
12 Güneş yüzüñi görmekiçün her seḥer iy cân
Sürer yüzini ayaġuña mâ-ḥażar iy dost
13 Gel ki bu dem ḫoş görelüm devr-i zamânuñ
Güni gele kim ḳalmaya bizden eser iy dost
14 Ol dem ki lebüñ vaṣfını ẕikr ide Żaʿîfî
Dilinden aḳar şu gibi şehd ü şeker iy dost
15 Tamâm itdi bu şiʿri çünkim ol yâr
Ferâḥ buldı ḳamu yârıla dildâr

9a

1	O diñince yine başlar bir üstâd Deminden ḳıldı ġam-gîn dilleri şâd
2	Muġannî çünki muġnîye el urdı Ṣafânuñ bezmini göñülde ḳurdı
3	Dutuban çargâhuñ perdesini ol Birez dem seyr ḳıldı ol pür uṣûl
4	Yanıñca bir iki aheng-zenler Ki seyrinde dil ü cânlar üzenler
5	Muşanna' pîşrev ü taṣnîf naḳşı Mü'eṣṣir ḫûb nâzük çaldı yaḫşı
6	Bu gez Davûdî âvâzılan ol yar Düzip saza ünin ber-vech-i edvâr
7	Şunuñ gibi ser-âġâz itdi oldem Ki ḳalmadı göñülde ġuṣṣa vü ġam
8	Laṭîf âvâz nâzük-ter çalardı Niçeler vâlih olup baş ṣalardı
9	Gülistân ṣaḫnıdur ṣoḫbet o bülbül Ṣurâḫî herdem eydürdi ki ḳul ḳul
10	Kim on iki maḳâmı gösterip hep Mürettеb ḳamusı rast u degül çep
11	Neşîde başladı bu gez o ṭûṭî Ṣanasın ciger içre ḳodı odı
12	Dürerden ter laṭîf ebyâta başlar Ṣafâ şâḫın dıraḫt-ı dilde aşlar
13	Yine çârgâhda sazına sözin Sirişte ḳıldı vü düzdi âvâzın
14	Bu şi're başladı çün rûḫ-baḫş ol Makâmınâ maḳâmuñ sürdi raḫş ol

9b

1 Şu'a'ı pertevi ḥüsnüñ cihânuñ ḥüsni ḫûbıdur
Münevver ḳılmış eflâki cemâlün âfitâbıdur

2 Saçuñ ẓıll-ı hümâsından berât-ı ḳadr olur ẓâhir
Düşer ẓıllı güneş üzre ṣanasın kim seḥâbıdur

3 Ṣalınmış berg-i gül üzre şaçuñ sünbül-ṣıfat cânâ
Barışmış nûrıla ẓulmet gül üzre müşg tâbıdur

4 Lebüñdür çeşme-yi ḥayvân olur her derde ol dermân
Şifâ'ü'l-ḳalb-i mehcûrân lebüñ câm-ı ḫarâbıdur

5 Ḳaşuñ ḳavseyn-i miḥrâbı olur 'âşıḳlara mi'râc
Hem evednânuñ* uş remzi anuñ vaḥy ü ḫiṭâbıdur

6 Boyuñ ṭubî‿dür iy ḥûrî beğâyet müntehâ olmış
Yüzüñ gülzâr-ı cennetdür raḥîḳ anuñ gül-âbıdur

7 Ḳılar sevdâyıla zülfün göñüller milkini yoğma
Düşer 'âşık bu sevdâya ki ya'ni fetḥ-i bâbıdur

8 Tamâm idip ḳaçan kim diñdi ol can
Hezârân âferinler dindi yigsân

9 Yine bir dem ḳılıp bezm-ü tenâvül
Gehî meyli teşârüb geh tenaḳḳul

10 Yüriyip seyr idip seyyâreler ḫoş
Dimâğa tenḳiyeler itdürür nûş

11 Ḫırâmân-ḳâdd[û]ṭâvus-vâr cevelân
Ḳılurlar iderek şağ ṣol seyerân

12 Birez sür'atde ḳılıp desti pâyi
Ki mest olsunlarıdı ḳamu râ'yi

13 Yine başlar ḳızıp germ oldı ṣoḥbet
Yine sâzendelere döñdi nevbet

14 Naẓar ḳıldı yine sulṭân birine
Anuñ da nevbeti gele yirine

---

* Kur'an-ı Kerim'in "Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar, yahut daha az kaldı anlamındaki 53. en-Necm Suresi, 9. ayetine telmih yapılıyor.

10a

1 Rebâbın eline aldı rebâbî
Ki sazı sözine ciger kebâbı

2 Aña âheng iderdi bir ḳopuzcı
Ki ṣan bülbüldi gülzâr içre besçi

3 Dutuban perdesin pençgâhuñ ol da
Bile âheng iderdi ṣaġ u ṣolda

4 Birez ol daḫı seyr itdi ḥaḳınca
Niçeler ʿaḳlıla uṣdan çıḳınca

5 Bu gez başladı ebyât u terennüm
Laṭîf âvâzıla ḳıldı tekellüm

6 Ki sazı sözi vü nâzı niyâzı
Ḳatı göynüklüyidi hem âvâzı

7 Ki nakşı âḫir itdükde o ʿâşıḳ
Yirinde düşdi her fiʿli yaraşıḳ

8 Neşîde başladı bu gez o dil-keş
Muṣâḥibleri ülker gendü meh-veş

9 Bu şiʿre başladı ol cân fizâ-kâr
Ki ḫacletden olup bülbül dili ṭâr

10 Cemâlüñe naẓar iden ḫuceste-fâle düşer
ʿİnâyetüñ naẓarına iren kemâle düşer

11 Düşerse pertev-i hüsnüñ eger semâya bugün
Ḫacîl olur ḳamer anda güneş zevâle düşer

12 Görürse zâhid ü ʿâbid cemâlüñ envârın
İrer ṣafâya daḫı şevḳ ü vecd ü ḥâle düşer

13 Viṣâle lâyıḳ olanlar ölüp fenâ olmaz
Ḥayâta vâṣıl olur çünki ol viṣâle düşer

14 Kemâl-i ḥüsnüñe vâlih hezâr şeyḫile şâb
Müdâm zülfe giriftâr ḫaṭṭ u ḫâle düşer

15 Ḳılursa murġ-ı dilüm ger ṭavâf-ı kûy-ı ḥabîb
Olur hevâyî vü ʿışḳuñla perr ü bâle düşer

10b

1 Bu gez nevbet degip şâhib-kemençe
Eline aldı vü çün urdı pençe

2 Ḳulaġun burdı getürdi uṣûle
Aheng itmege baḳdı ṣaġa ṣola

3 İdip bir ḳopuz aheng ü iki def
Bir iki daḫı arḳuncaḳ urur kef

4 Ḥüseynî perdesinde ḳıldı aheng
Kim oturanlar oldı ḳamusı deng

5 İdip seyri ḥüseynî perdesinde
İşiden yırtdı sırrı perdesinde

6 Gülistân-ı maḳâmât içre bülbül
Oluban ötdi itdi dürlü ġulġul

7 Gehî büzürg gehî köçekle şehnâz
Ṣıfâhân u ʿırâḳa itdi pervâz

8 Düvâzdeh şeş maḳâmın seyr ḳıldı
Ki ʿâşıḳlara yaḫşı ḫaber ḳıldı

9 Besî seyrin ki âḫir itdi derḥâl
Bu şiʿre başladı ol şâḫibü'l-ḥâl

10 Câm-ı cihân-nümâ lebüñ ḫaṭṭıla ḫâl gösterür
Ḫastalara ṭabîb olur ḳandile bâl gösterür

11 Söyleyicek dudaḳlaruñ oldı mesîh-i rûḥ-baḫş
Teşne-i ʿışḳa hem lebüñ âb-ı zülâl gösterür

12 Ġâret-i cân u dil ḳılur zülfile ḫaṭṭ u ḫâlüñüz
Daḫı cemâl-i ṣûretüñ feyż-ü ḫışâl gösterür

13 Maṭlaʿ-ı şems-i ṭalʿatuñ feyż virür bu ʿâleme
Lîki ḳamer burucına bedr ü hilâl gösterür

14 Ḥüsn i cemâl-i şuretüñ niʿmet-i lâ-yezâlîdür
ʿÂşıḳa vuşlat u liḳâ milket ü mâl gösterür

15 Maṭlaʿ-ı nûrdur yüzüñ pertev-i hüsnüñ âfitâb
İrdi şeref saʿâdete ḥüsnü cemâl gösterür

11a

1 Bu daḫı çünki ṣavdı nevbetini
Aşaġa ḳodı sazuñ râyetini

2 Bu gez nâyın eline aldı neyzen
Aheng-zenler biledür gey işit sen

3 Ḥiṣâr evinde âġâz itdi neyler
İşit neyzen daḫı ol nâya neyler

4 Ḥiṣârî gösterip ber-vech-i ḳânûn
Bu gez bir dâyire başladı mevzûn

5 Çalıp dörd ev mürettep nây içinde
Ṣorarsañ nâyı vay u vay içinde

6 Bu gez naḳşını çaldı biri‿eyitdi
Ki ḥayrân oldı vü her kim işitdi

7 Ḥiṣâruñ naḳşı çalındı dinildi
Ġıdâ-yı rûḥıdı ṣan kim yinildi

8 Tamam olduḳda naḳşı daḫı anuñ
Ki vecdin arturur ol ġâzi Ḫânuñ

9 Ser-âġâz itdi neyler çün neşîde
Düşürdi velvele ḳasr u meşîde

10 Bu gez bir ṭûṭî dillü bülbül ünlü
Mesîḥî-dem demi ḫoş mu'tedillü

11 Düzip âvâzını nâya o server
Ḥiṣâruñ perdesinde gör ki neyler

12 Bu şi'ri oḳıdı bezminde Şâhuñ
Nitekim zühre ḳarşusına mâhuñ

13 Salınmış sünbül-i terden gül-i ter üstine sâye
Ṣaçılmış müşgile 'anber bu gül-berg ü dilârâya

14 Benefşe ṣaçlaruñ herdem ṣalınur burc-ı 'aḳrebden
Olup mîrrîḥ-ṣıfat her dem olur ḫurşîde hem-sâye

15 Ḳaşuñ 'iydüñ hilâlidür anuñçün düşdi ḳurbâna
Ṭulû'ı ḳavs burcından güneşdür bedriken aya

11b

1 Gözüñ hindû-şıfat herdem göñül milkin ḳılur yaġma
Olıpdur girü çün müftî virür fetvâ bu yaġmaya

2 Düşipdür fitne vü ġavġa ḳamer devrinde ʿaynuñdan
ʿAceb niçün düşer ʿâşıḳ bu fitneyle bu ġavġaya

3 Lebüñ câm-ı şarâbından hezârân şeyḫ ü dânişmend
Olursa mest ü lâ-yaʿḳil düşer dâyim bu sevdâya

4 Yine nevbet irişdi ekl i şurba
Baʿîd olanlar ire mi bu ḳurba

5 Sürüldi câm-ı Cem ḳaṣrında Şâhuñ
Ḫunıla içi ṭoldı bezm-gâhuñ

6 Nuḳullar şekkerîler perverîler
Bişürmiş ḥûriler düzmiş perîler

7 Kimi gelür kimi gider ṭaʿâmuñ
Ki vaṣfı irmez aña her kelâmuñ

8 Zamânıla ki ṣoḥbet germ oldı
Niçe âhin-dil anda nerm oldı

9 Naẓar ḳıldı bu gez bir cevḳa ol Şâh
Olar Daḫı ki Şâhdan oldı âgâh

10 Bu gez ol mâh-rû maḥbûbelerden
Ki Şâh ḳatındaġı ol fahrelerden

11 ʿArâbânâlar alıp ellerine
Getürüp dürlü ebyât dillerine

12 Ki gerdânîye başladı biri tîz
Ḳamusı aña uyup itdiler ḫîz

13 Olup bir cevḳ ṣavtıla didiler
Ki dürrler dökdiler şeker yidiler

14 Hezârân şîveyile ol güzeller
Beġâyet germ ṣoḥbet eylediler

15 Ki dürlü dürlü terkîb-i terennüm
Tekellüm arasında geh tebessüm

16 Ki siḥr itdi bular daḫı birez dem
Göñülde ḳalmadı bir ẕerrece ġam

12a

1	Ki her biri zer-endûza olup ġarḳ Olınmaz ḫûr-i cennetden olar farḳ
2	Ki gerdânîye ṣavtında bu şi'ri Eyitdiler laṭîf ü ḫñb-gîri
3	Ḥarâmı ḳıymalu gözler ḳaçan ki ele düşer Beġamze fitne düzer ḳaşları vebâle düşer
4	Tecellî ḳılsa felekde cemâlün envârı Ḳamer żiyâdan utanur güneş zevâle düşer
5	İy âfitâbı cemâlüñ şerefde bedr-i münir Sa'âdeti şeref olur şeref kemâle düşer
6	Ḳamer hilâle döner ḳaşlaruñ hilâlinden Menâzilinde ḳamer bedr olur hilâle düşer
7	Ḫadeng-i ġamzelerün ger düşerse ḳurbâna Göñül nişâne olur câna hem ḥavâle düşer
8	Du'â kılıp ki âḫir eylediler Du'â ḫonıyla şâhı ṭoyladılar
9	Didiler devletüñ her gün ziyâde Ki sinden buldu 'âlem istifâde
10	Hemîşe bezm ü rezm içinde şâh ol Meliklik çarḫına tâbende mâh ol
11	'Adûdan özge nesneñ olmasun kem Mübârek ḫâṭuruña gelmesün ġam
12	Bunı diyip digerânlar daḫı çün Ki mâyl oldılar kim yiyeler ḫûn
13	Bular diñince olmadı hemân dem Ṣanasın cûşa geldi ġaşyıla yemm
14	Dögüldi ṭaş ḳapuda ṭabl-ḫâne Ṣadası ṭoldı ṣaḥra bâġ u ḫâne

12b

1	Muḫayyer perdesinde ötdi surnâ Kim aña gûş dutdı pîr ü bürnâ
2	İdip surnâ birez seyr-i maḳâmât Ḫalâyıḳ ḫod olıpdururdı ḳat ḳat
3	Şunuñ gibi laṭîf ü ter çalardı Maḳâmuñ baḥrına düşip ṭalardı
4	Ki dürrler çıḳarurdı ol deñizden Geçürmemişdi kimse anı gözden
5	Bu gez bir dâyire pişrevle bile Çalıp surnâ içinde geldi dile
6	Daḫı şoñ naḳşî çaldı nâzik ü ter Gülistân içre şankim bülbül öter
7	Birez bu ṭabl-ḫâne daḫı iy yâr Çalındı şanki üni yiri yarar
8	Bes âḫir itdiler anlar daḫı hem Zihî zevḳ u zihî şâdî zihî dem
9	Aña dek meclis irmişdi kemâle Ki her birisi düşip ḳıl u ḳâle
10	Ṭolular şunılurdı kim içerdi Hemân dem ʿaḳlı başından göçerdi
11	Ki düşe ṭura ṭururdı giderdi Ḳalanı daḫı diñle ki niderdi
12	Duʿâ ḳılıp Şâha ikrâm iderdi Şehenşâh daḫı çoḳ inʿâm iderdi
13	Seḫâvet bâbın açdı ol gün anda Anuñ gibi ne yirde vardı ḳanda

13a

1 Ki şâhuñ devletiyle ʻömri dâyim
Cihân ṭurdukca olsun şöyle ḳâyim

2 Bizüm daḫı buyıdı fikrümizde
Gice gündüz göñülde fikrümizde

3 Ki Şâhıla varayduḳ Üngürüze
Yirini ṭar ideydük ol ṭoñuza

4 Bi-ḥamdi'l-lah ki Şâhuñ göñline Ḥaḳ
Bu râzı şöyle keşf itdi muḥaḳḳaḳ

5 Sipâhîyi şu deñlü divşürelüm
Cihânuñ ḫalḳın aña üşürelüm

6 Ḳızıl elmaya dek sürüp varalum
Bulınan Üngürüzü hep ḳıralum

7 Daḫı ol Yanko melʻûn gey inaḳdı
Biş on Türk ḳovduġıyçün ḳanıḳdı

8 Şehenşâhıla çün anda varavuz
Nicesi ḳurtarur cânın görevüz

9 Bes andan ṭurdılar begler paşalar
Murâd Ḫâna idip medḥ ü duʻâlar

10 Gelip dîvân yirinde otururlar
Çeri sözini dile getürürler

11 Ki gele her taraftan tîzde leşker
Şahuñ ḳatında gelip cemʻ olalar

12 Bu tedbîrile yazıldı bitiler
Ki her bir ḥarfi ḳılıçdan yitiler

13 Anaṭolıda Rumilinde sancaḳ
Ne deñlü varısa yaḳın u ıraḳ

(*Bu sayfadan önce bir veya bir kaç varak düşmüştür.*)

13b

1 Ḳamu beglerine yasaḳ bitisin
Virip gönderdiler ḳuluñ yilisin

2 Ki tizcegez çeriyi cem‘ ideler
Varıp küffârı cümle ḳam‘ ideler

3 Bir ay olınca geldi cümle leşker
Serâser Rumiline ṭoldı leşker

4 Giden ḳullar yine irmişleridi
Çerinüñ defterin virmişleridi

5 Ḫalîl Paşa'ya kim bile ḥisâbın
Suâl iderse Şah vire cevâbın

6 Çü güneş ṣoydı gicenün ḳabasın
Geyürdi ‘âleme nûr u ẓiyâsın

7 Bu nûruñ pertevi kim dehre düşdi
Cihân ḫalḳına andan behre düşdi

8 Ḳamu ḫalḳ oldılar işlü işinde
Ṣanasın mürdeyiken oldı zinde

9 Yine geldi ḳapuya cümle begler
Ḫaber nedür diyü her biri diñler

10 Bu ḥâli bildiler ki‿ol gün Şehenşâh
Çerisin görmek ister ol yüzi Mâh

11 Ḫaber oldı çeriye atlanurlar
Gelip Şâh göre diyü ḳatlanurlar

12 Anuñ gibi olıpdı âhine ġarḳ
Olınımaz yigitden ḳocası farḳ

14a

1	Ḳaçan kim maṭla'ından çıḳdı ol nûr Cihânı ser-te-ser eyledi ma'mûr
2	Süvâr olduḳda at üstine yârâ Ṣanasın Rüstem idi yâḫu Dârâ
3	Bile atlandı niçe mâh-rûlar Melek sîretlü hem ḥûrî ḫulular
4	Daḫı on biñ ola şehzâdelerden Bile binmişdi ol âzâdelerden
5	Revân olduḳda gören dir velîdür Ya ḫod şîr-i Ḫuẕâ sırr-ı 'Alîdür
6	Varuban bir depe üstine çıḳdı Çeriniñ ṣağına ṣolına baḳdı
7	Ḫalîl Paşaya didi bu çeriniñ Ḥisâbını bilür misin eriniñ
8	Bize daḫı bu ḥâli rûşen eyle Dil ü can ġoncasını gülşen eyle
9	Didi Paşa ki iy żıll-ı ilâhî Ki sensin ehl-i İslâmuñ penâhı
10	Sinin sâyeñde dîn ehli tamâmet Bulıpdur ḳamusı emn ü ferâgat
11	Gice gündüz ḳılurlar bu du'âyı Ki virsün Şâha Ḥaḳ 'ömr-i beḳâyı
12	Zihî devlet viripdür saña Yezdân Kim olmışdur du'âcın insile cân
13	Velî bu demde ṣorduñuz çeriniñ Ḥisâbını ne deñlüdür eriniñ

14b

1	Duran atlu iki yüz biñ çeridür Ḳamusı ejdehâ-yı heft-serîdür
2	Daḫı on biñ ʻazabdur bu ṭuranlar Oḳın kâfir yüregine uranlar
3	Daḫı on biñdurur ḳuluñ ḳapuñda Ki ṭurmışdur gice gündüz ṭapuñda
4	Ḳamusı yoluña can terk idipdür Ġazâya iʻtiḳâdın berk idipdür
5	Çü vâḳıf oldı bu sözden Murâd Ḫân Yüzin göge dutup didi iy Sübḥân
6	Ki bu işler cemiʻisi siniñdür Diyemezem ki ġayrı kimseniñdür
7	Bu ḫalḳuñ bilürem Ḫallâḳı sensin Daḫı rızḳın viren Rezzâḳı sensin
8	İlâhî ʻâlem içre ḳullaruñ çoḳ Velî benden żaʻîfi kemteri yoḳ
10	Dü-kevnüñ şâhı sensin ben faḳîrem Bir avuç ṭopraġam ḫoram ḥaḳîrem
11	Saña lâyıḳdurur sulṭânlıḳ itmek Ki ẕâtuñda ne gelmek var ne gitmek
12	Bu dem kim cemʻ olıpdur ehl-i İslâm Ġazâyiçün gelipdür kâm u nâ-kâm
13	Daḫı bunlaruñ uvaġı irisi Cihâd itmege geldi her birisi

15a

1 Ne vaḳt kim ehl-i küfre irişeler
Alay alay berâber ṭurışalar

2 Bularuñ furṣatın eyle ziyâde
İrişsün ḥâli küffâruñ fesâda

3 İlâhî biñ bir aduñ ʻizzetiyçün
Ḳatuñda Muṣṭafâ'nuñ ḥürmetiyçün

4 Muṭahhar enbiyânuñ cânıyıçün
Münevver evliyâ îmânıyçün

5 Ġazâ idenlerüñ cânı ḥaḳıyçün
Şehîd olanlaruñ ḳanı ḥaḳıyçün

6 Kelâmuñda nitekim ḳılduñ iʻlâm
Ki inne'd-dîne ʻindallahi'l-İslâm*

7 Bu İslâm leşkerine ḳıl ʻinâyet
Ki ḳırsun ehl-i küfri bî-nihâyet

8 İderken bu münâcâtı Şehenşâh
Yügürüp geldi dir bir kişi nâgâh

9 Yine ol bî-kes ü bî-dîn Ḳaraman
İçi ṭopṭolu kibr ü kîn Ḳaraman

10 Şehenşâhuñ işitdi nidecegin
Çeriyile ġazâya gidecegin

11 Bu maʻnîden çerisin dirdi cümle
Gelip Şâhuñ iline ḳıldı ḥamle

12 Yüridi nâgehân Sivriḥişâra
Ṣanasın ki‿oldurur ḳavm-i Nasâra

---

* Kur'an-ı Kerim'in "Allah indinde din İslam'dır" anlamındaki 3, Âl-i İmrân 19. ayetidir

15b

1	Çerinüñ öñi çünkim geldi yaḳın Ki ya'ni idelerdi şehre aḳın
2	Velî iki gişi varıdı anda Bahâdurlıḳda yoğıdı cihânda
3	Birine Ḳaraoğlı dirler anuñ Birine Yapaoğlı ol cuvânuñ
4	İkisi biñ gişiyle ḳarşu çıḳdı Çerisin Ḳaraman üstine dıḳdı
5	Bes andan Ḳaramanoğlın ḳaçurdı Ḳovup Kirmüşuyın öte geçürdi
6	Biş on kerre ki ardın başdılardı Niçenüñ başın anda kesdilerdi
7	Velî bir ḳaç beginüñ başını ḫoş Şaha ilet diyüben virdiler uş
8	Bunı diyip çıḳardı başı dökdi Şah öñinde ayağıyıla depdi
9	Didi Şâhâ hemîşe var olğıl İki 'âlemde berḫurdâr olğıl
10	Ne deñlü düşmenüñ varısa düpdüz Atuñ ayağına şöyle ura yüz
11	Daḫı işit kim ol ẓâlim ne ḳıldı Çerisin Begbazârı‿iline şaldı
12	Didi kimseye ḳılmañız ḥimâyet Varuban yıḳın ol ili tamâmet
13	Bu resme virdi destûr ol amansuz Anunçün didiler aña îmânsuz

16a

1 Ol İslâm ehlini yaġma buyurdı
Ḥarâmıla çeri ḫalḳın ṭoyurdı

2 Bes eyle itdi onları yalañac
Ki oldı her biri bir pula muḥtâc

3 Ger itmezise Şah anlara dermân
Tamâmet ol ili yıḳar Ḳaraman

4 Bu söze çün Şehenşâh gûş ḳıldı
Melâletden yüregi cûş ḳıldı

5 Ġażabdan şöyle geldi ıżṭırâba
Mecâli ḳalmadı hergiz cevâba

6 Birez vaḳt ḳaḳıyıp başını ṣaldı
Ḳaramanuñ işine ṭaña ḳaldı

7 Bu fikrile dönüben şehre geldi
Velîkin nefsi ġâyet ḳahra geldi

8 Geçip taḫt üstine ḳıldı ḳarâr ol
Gine beglerile ṭoldı ṣaġ u ṣol

9 Paşalar hem ayaġın ṭurmışıdı
Ḳulaḳ Şâhuñ sözine urmışıdı

10 Daḫı şehrüñ ne deñlü ʿâlimi var
Cemîʿi ḥâżırıdı anda iy yâr

11 Ḳamu baş aşaġa ṣalmışlarıdı
Tefekkür baḥrına ṭalmışlarıdı

12 Ḳamu düşmişdi ol işüñ ġamına
Bilimez ki o zaḫmuñ merhemi ne

13 İrişicek göñüle Ḥaḳdan ilhâm
Aradan dûr olur her dürlü evhâm

16b

1 Birezden ḳaldurıp başın Murâd Ḫân
İşit kim ne didi ol ġâzi Sulṭân

2 Didi kim gördüñüz mi Ḳaramanı
Ki nice incüdür ehl-i Îmânı

3 İki gezdür iderüz ḳaṣd-ı küffâr
Bizi men‘ meyler ol işden bu idbâr

4 Geçen yıl geldi Begşehrini yıḳdı
Ne deñlü mescidi varısa yaḳdı

5 Bu yıl ol Begbazârına kim irmiş
Tamâmet ilini yaġmaya virmiş

6 Meger kâfirlerile ittifâḳı
Var ola kim ider bunca nifâḳı

7 Geçen yıl kim ben anuñla barışdum
Gelüp Derventde kâfire irişdüm

8 Ḫuẕâ furṣat virüp iki alayın
Ṣıyup almışıdum anuñ ḳolayın

9 Yarındası dilerdüm kim uşaydum
Alaylarum düzüben uġraşaydum

10 Varı yürüriken ḫalḳum ḳurılup
Beni men‘ eyledi begler dirilüp

11 Añaru gitdi kâfir ben berüye
Ol işden ḳatı ẓulm oldı çeriye

12 Kim ol begler sözine uymış oldum
Elümle gendü adum yuymış oldum

17a

1	O demden tâ buña degin melâmet Çekerdüm gice gündüz bî-nihâyet
2	Belî ol ġayrete dirdüm çeri ben Çıḳarup ḫazneden sîm ü zeri ben
3	Ki yıḳam Üngürüz ilin tamâmet Ḳomayam bir hiṣârını salâmet
4	Kişi gerçi ki‿ider bir işe tedbir Ne ḳılsun çünki bozar anı taḳdîr
5	Geçen geçdi hele nitmek gerekdür Bunuñ ḳanḳısına gitmek gerekdür
6	Eger Üngürüze gitsem Ḳaraman Gelür Burşayı yaḳar virmez aman
7	Ḳaramana gidersem Üngürüz hem Gelüben yüriyiser dar* u derhem
8	Bes eyle‿eyle‿olsa bu işe çare eyleñ Göñülden teşvişin âvâre eyleñ
9	İşidenler Şehenşâhuñ ḫiṭâbın Bu resme virdiler dönüp cevâbın
10	Ki ʿâlem ṭurduġınca ṭurġıl iy Şâh Felek taḫtuñ u hem tâcuñ ola mâh
11	Hemîşe saña râm olsun felekler Muṭîʿ emrüñe olsunlar melekler
12	ʿAdûnuñ cigeri pür-ḫûn olsun Hemîşe devletüñ efzûn olsun

---

* Metinde dûr yazılmıştır

17b

1	Viripdür Ḥaḳ saña dürlü kerâmet Ki ʿiffet ʿilm ü ʿadl ü hem şecâʿat
2	Hezârân şükr ol Perverdigâra Ki şâh itdi ṭapuñı bu diyâra
3	Senün ʿadlüñle ʿâlem oldı maʿmûr Daḫı sözüñle diller cümle mesrûr
4	Bu dem kim ol ṣadef aġzını açduñ Feṣâḥat diliyile incü saçduñ
5	Ne kim sözler didüñse ḫûb mevzûn Ne sözler kim dil ü can oldı maḫzûn
6	Her işüñ fikrin idersin öñinden Bilürsin ne olacaḳdur ṣoñından
7	Bu dem kim kâfiri yaraḳda dirler Gelüp Rumilinüñ ḳaşdın iderler
8	Geçen yıl geldi ne iş ḥâṣıl itdi Yaraġınuñ çoġını dökdi gitdi
9	Bu yıl gelirse gine Şâha furṣat Vire ol kim anuñdur cümle ḳudret
10	Velîkin ol Ḳaramanuñ işini İşitdüñ âḫir evvel cünbişini
11	Ki nice ehl-i dîni ḳıldı ġâret Müsülmânları eyledi ḫasâret
12	Egerçi Rumilinde yaġı boldur Velî ẓâhirde düşmen şimdi oldur
13	Nicesi Sünnî disün aña gişi Kim İslâm dînini yıḳmaḳdur işi

18a

1 Bes eyle olsa iy Sulṭân-ı ekmel
Aña varmaḳ gerek kim oldur efḍâl

2 Bu yañadın hücûm eylerse kâfir
Ki Rumiline geçe bellü ẓâhir

3 Şehinşâha adamlar göndürevüz
Ne ḥâl olursa bir bir bildürevüz

4 Gine luṭf eyleyüp tizceg iresiz
Ne fi'l itmek gerek ol vaḳt göresiz

5 Velî her iş Ḫuẓânuñ ḳudretidür
Ṭapuñ İslâm dîninüñ devletidür

6 Eger Ḥaḳdan daḫı varısa aman
Ki dura yir yüzinde ehl-i îmân

7 Senüñ 'ömrüñi uzun ide Allah
Du'amuz budur el-ḥaḳ iy Şehinşâh

8 Bu sözlere çü Şâh itmişiken gûş
Dönip bunlara ne dir diñleñüz ḫoş

9 Didi kim iy ulular ḫoş didüñüz
Anı kim dîn ġamıdurur yidüñüz

10 Velî çünkim giderem Ḳaramana
Ne bilem kim nice ola zamâne

11 Görürsiz bu vefâsuz dehri dâyim
Nice ider gişiye ḳahrı dâyim

12 Bu çarḫuñ ḥâlidür ki‿olur sitem-gâr
Vefâ bulımaz andan yâr u aġyâr

18b

1	Neler gelmiş ü gitmiştür cihândan Ḳamusı ayru düşmiş cism ü cândan
2	Bize daḫı hem eyle olısardur Eyü yanız ne ḳılduḳ ḳalısardur
3	Daḫı didi kim iy dânâ kişiler Ki sizde ma'rifet nûrı ışılar
4	Ḳaçan kim ben gidem saġ u salâmet Size ısmarlaram bir ḫoş emânet
5	Kim oġlumı yirüme begleyesiz Gelince ben siz anı egleyesiz
6	Muḳarrer idesiz taḫtumda anı Dimeye kimse hergiz bunu anı
7	Cemi'i işi görüñ ittifâḳî Arañuzda itmesün kimse nifâḳı
8	Bu resme itdi niçe istimâlet İşidenler ḳamu ḳılup iṭâ'at
9	Didiler Şâha olsun nîk baḫtuñ Saña lâyıḳdurur bu tâc u taḫtuñ
10	Gözümüz ol güni görmesün iy Şâh Ki sensüz eyleye bu milki Allâh
11	Bular bu sözdeken bir gişi nâgâh Girüp geldi didi kim iy Şehinşâh
12	Ḳaraman uş Ḳarahişâra geldi Daḫı şehrine yüz biñ aḳca şaldı

19a

1 Şol işi eyledi ol ile şehre
Ḳomadı ḫalḳına bir ẕerre behre

2 Ḳaramanuñ işin iy Şâh-ı ʿâlem
İşidip laʿnet itdi cinn ü âdem

3 Ki zîrâ siz gideriken ġazâya
Gelüp ẓulm itdi ol yoḫsul u baya

4 Bu resme yapdılar ʿâlemde çavın
Kim ehl-i küfre olmışdur muʿâvin

5 Mışırda cemʿ olurlar dört ḳâḍı
Şerʿi kim Ḥaḳḳ [olardan] ola râżı

6 Ḳaramanuñ işin taḳrîr iderler
Ḳamu meẕhebde‿anı tekfîr iderler

7 Bu sözden Şâh çünkim oldı âgâh
Didi şeyṭân ḳıldı anı gümrâh

8 Ki ẓulmi ḫalḳa ḥadden geçdi anuñ
Meger terkin urısar cism ü cânuñ

9 İrişip tîz anı bulmaḳ gerekdür
Ne kim ḫalḳa‿itdi‿aña ḳılmak gerekdür

10 Bu fikrile işit kim Şâh nitdi
Çeriniñ yarsın alıp bile gitdi

11 Gelibolıya çünkim irmişidi
Çeri geçsün diyüben ṭurmışıdı

12 Varıdı bir vezîri Şâhuñ ol dem
Ki ṭıb ʿilmindeyidi ḫayli aʿlem

13 Egerçi ʿilm ü hikmet işiyidi
Velî bir Ḳaramanlu gişiyidi

19b

1 Ḥakîm Fażlu'llâhıdı anuñ adı
İderdi Paşaya herdem 'inâdı

2 Ṣanurdı Şah işin aḥsen ḳılurdı
Ḳamu küfr ehlini düşmen ḳılurdı

3 Müdârâ bilmezidi hiç işinde
Ne bilsün görmedügidi düşinde

4 Ḫalîl Paşa görürdi işlerini
Ki Şâhuñ arturur teşvîşlerini

5 Naṣîḥat eyleridi niçe niçe
İşitmezdi ṣayıp sözini hîçe

6 Çü vâḳıf oldı bu işden Murâd Ḫân
İşit kim nicesi iş itdi iy cân

7 Bu ma'nîden anı maṭrûḥ ḳıldı
Cigerin 'azlile mecrûḥ ḳıldı

8 Ḫalîl Paşa'ya ḳabż u basṭ işini
Virip ışmarladı her cünbîşini

8 Bes andan gine bir gün Şâh göçdi
Gelibolı boğazın öte geçdi

10 Çün irişdi Yiñişehre salâmet
Dilerdi yıḳa ol ili tamâmet

11 Yirinden cümle ḫalḳın göçüreydi
Getürüp Rumiline geçüreydi

12 Ḳaramanuñ ulular irişdi
Baş açıp Şâhuñ ayağına düşdi

13 Didiler kim eyâ 'adl ıssı Sulṭân
Yaraşmaz ki incine sizden dil ü cân

20a

1 O ḫod ẓâlimdürür ẓulmin belürtdi
Müsülmânları yaḳdı yıḳdı gitdi

2 İşitdi kim ṭapuñız berü geçdi
Aluban ḫalḳını Varsaġa kaçdı

3 Bu biz ḳullar daḫı‿anuñ zaḥmetini
Çekerüz görmedük hiç raḥâtını

4 Velî size düşer kim ʿâdl idesiz
Bunuñla ṣulḥ idip yine gidesiz

5 Naṣîḥat itdiler bu resme ḫayli
Barışmaḳlıġa Şâhuñ oldı meyli

6 Belî ʿâlemde ṣâliḥ şol gişidür
Ki ṣulḥ itmek anuñ dâyim işidür

7 Ulular çünki ṣulḥı ḫoş görürler
İkisine bu resme and virürler

8 Ki ʿömr olduḳca olmaya ʿadâvet
Barışmaḳlıḳ ola dâyima ʿâdet

9 Velîkin ʿahdi yoḳdur Ḳaramanuñ
Anın yok didiler îmânı* anuñ

10 Bes eyle olsa ol yirde Murâd Ḫân
Oturup ʿiyşe meşġûl oldı iy cân

11 Egerçi ṣoḥbete mâyildi ġayet
Velîkin şerʿi eylerdi riʿâyet

12 Nice sürilmesün bu şerʿ-i Ahmed
Atasıydı Murâd Ḫanuñ Muḥammed

13 Gel imdi sen daḫı ol Muṣṭafâya
Ṣalâvât vir kim iresin ṣafâya

---

* Kelime metinde îmânın şeklinde yazılmıştır.

20b

1 Çü şerḥ itdük Ḳaramanı tamâmet
İşidüñ Rumilinden ḥikâyet

2 İşitmeklik ġazâ sözin ṣafâsın
Ki rûḥa ḳut olur dirsem revâdur

3 Meger bir gün Ḫalîl Paşa oturup
Ṭanışıḳ itdi begleri getürüp

4 Didi her yaña düşmen ġâlib oldı
Yürümeklige ile ṭâlib oldı

5 Bes eyle olsa bunlara* müdâra
Gerekdür dost olalar Şehriyâra

6 Ḳamu küfr ehliyile yağı olmaḳ
Eyü degüldür olan olur aḥmaḳ

7 Buları bir bir ele almaḳ gerekdür
Kim ol işlerde böyle yigirekdür

8 Velîkin buña beñzer bir ḥikâyet
İşidüñ nice nâzükdür beġâyet

9 Meger bir gişiniñ varıdı bağı
Ki yimişin götürmezdi budağı

10 Her envâ'ıyla dikmişdi dıraḫtı
Ki ziynet vire baġa berg ü raḫtı

11 Revânıdı içinde cûybârı
Düzetmişdi daḫı ḥavż u bıñarı

* Metinde her halde dalgınlık eseri munlara yazılmıştır.

21a

1 Dahı bir niçe yirde ṣuffe çârsu
Düzetdidi biri birine ḳarşu

2 Anuñçün tezyîn itmişidi anı
Ki giren kişiniñ şâd ola cânı

3 Çekerdi yaz ḳış anuñ zaḥmetini
Ki göre yimişinden râḥatını

4 Çü her yimişi baġuñ ḥâżır oldı
İşidüñ ne laṭîfe ẓâhir oldı

5 Meger ol baġa üç uġrı girürler
İçinde kimsene yoḳdur görürler

6 Şu yimişler ki bunlara yaraya
Dirip dökmişleridi bir araya

7 Oturup dört yanından lût iderler
Ḥarâmı nefslerine ḳût iderler

8 Buları çünki ol baġ ıssı gördi
Tefekkür idüben bir yirde ṭurdu

9 Didi kim bunlar üçdür ben yaluñuz
Eger ceng eylerisem gelmeye uz

10 Bes eyle olsa bunlara müdâra
Yig andan kim ola ʿunfıla yara

11 Bu fikrile durıp bunlara geldi
İçi aġlar velîkin ṭaşı güldi

12 Bular daḫı bilip ṣâḥib-maḳâmı
Durıp ikrâm iderler tamâmı

21b

1 Oturup her biri ʻözrin didiler
Bağ ıssıyıla yimişden yidiler

2 Birisi bunlaruñ ʻâlim gişiydi
Kim evḳâf aḳçasın yimek işiydi

3 Daḫı ol birisi bir rencberimiş
Veli iş işlemek yidi periymiş

4 Birisi bir dilenci ḫalḳa muḥtâc
Döker yüz ṣuyı ḳarnı olıcaḳ aç

5 Çü bağ ıssı bularuñ bildi ḥâlin
Gör imdi nice düzdi mekr ü âlin

6 Ki bir bir bunları ḫoş let idiser
Üçi daḫı dögiliben gidiser

7 Bes evvel rencberi aldı eline
Getürdi bu sözi ol dem diline

8 Didi kim bu ḫo dânişmend gişidür
Ki dâyim ʻilme dürişmek işidür

9 Ne yidiyse bağumdan ṭatlu acı
Revâdur kim budur ḫalḳa duʻâcı

10 Daḫı bu dervîşe ne yise ḥaḳdur
Gedâlıḳdur işi hem müsteḥaḳdur

11 Velî sen çünki bir rencber gişisen
Neçün ḳılduñ bu vechile işi sen

12 Degülsin bunlaruñ gibi duʻâcı
Revâdur yiyesin uşbu ağacı

13 Ol iki çünki bu ḥâli görürler
Baş aşağa idip epsem dururlar

22a

1 Baǧ ıssınıñ ḫod acımışdı cânı
Döge döge çıḳarur baǧdan anı

2 Yine gelip yirinde ḫoş oturdı
Bu fi'lile anuñ işin bitürdi

3 Bes andan döndi dervîşe ulaşdı
İşit aña daḫı nice ṭolaşdı

4 Didi dervîşe kim sen bir gedâsın
Niçün baǧumı [sen] böyle idesin

5 Dilencilik ḫod işüñdür müdâmı
Sebeb ne kim yiyesin sen ḥarâmı

6 Bu ḫod 'âlimdürür yirse revâdur
Ki 'ilm ehline cân u ten fidâdur

7 Velî düşmezdi saña böyle itmek
Düşer şimdi dögülüp ṭaşra gitmek

8 Bunı diyip şu deñlü urdı aña
Görip dânişmen anı ḳaldı ṭaña

9 Çıḳardı hem gedâyı döge döge
Ḳaçardı ol daḫı hâ söge söge

10 Yine gelip yirinde oturdı fi'l-ḥâl
Didi dânişmene iy 'âlim-i ḍâl

11 Ki dirsin ḫalḳa dâyim yiñ helâli
Ya neyçün sen götürdüñ bu vebâli

12 Oḳuduñ dutmaduñ ḥükmin Ḫuẓânuñ
Revâdur kim 'âẓablar çeke canuñ

13 Bu vechile anu daḫı let itdi
Çıḳıp ol daǧı baǧdan ṭaşra gitdi

22b

1 Gör imdi bağ ıssı cünbişini
Ki nice düzdi anlaruñ işini

2 Vizâretde daḫı her işe yâra
Bu resme eylemek gerek müdâra

3 Ki küfr ehline bir bir el urasın
Ferâġat olup epsem oturasın

4 Çü Paşa bu sözi taḳrîr ḳıldı
Feṣâḥat dilile tefsîr ḳıldı

5 Şular ki‿olmışıdı her işden âgeh
Bu sözi gördiler cümle müvecceh

6 Didiler kim iy ʻaḳl ıssı Paşa sen
Murâdıla cihânda çoḳ yaşa sen

7 Bu temsîli ne nâzük didüñ iy cân
Vizâretde daḫı hem budur erkân

8 Bular bu sözlere dutmışiken gûş
İçerü girdi ol dem bir iki çavuş

9 Didiler Vılḳ ilinden geldi ilçi
Gice gündüz urup atına ḳamçı

10 Didi Paşa ki tîz içerü girsün
Varısa bitisin tîz bize virsün

11 Çü destûr oldı oldem girdi ilçi
Getürdügi bitiyi virdi ilçi

12 Alıp Paşa daḫı oḳudı derḥâl
hiç eglenmeyiben ḳılmayıp ihmâl

23a

1 Bunı yazmış ki iy Paşa-yı kâmil
Olur ḳatuñda her maḳṣûd ḥâṣıl

2 İşitdüm kim çeri dirmiş Murâd H̱ân
Kim ide Üngürüz ilini vîrân

3 Veli bunlar daẖı düzdi yarağın
Hem itdi iline şöyle yasağın

4 Kim evden eve irkegin süreler
Geçen yılca iki er divşüreler

5 Şu resme ideler Türkile cengi
Ki yaḳut ola yirüñ yüzi rengi

6 Velîkin ḥâṣılı yoḳdur ṣavaşuñ
Daẖı yavuz olur cengi yavaşuñ

7 Ne yirde ceng olursa az eger çoḳ
Olur ol demde niçe gişiler yoḳ

8 Çü ḥâṣıl yoḳdurur ceng ü cedelden
Gişi vaz gelse yigdür bu ʿamelden

9 Bes eyle‿olsa murâdum budur iy cân
Ki barışa bizümile Murâd H̱ân

10 H̱arâcumızı neyise virevüz
Ḳalan ʿömri bu vechile sürevüz

11 Keremden bu işe iḳdâm eyleñ
Daẖı ḥâlüm Şaha iʿlâm eyleñ

12 Ki niçe bî-günâh sürdi ilümden
İşidürken eyü sözler dilümden

13 Olan oldı hele nitmek gerekdür
Bu demden barışıḳ itmek gerekdür

23b

1	Ḳırâl daḫı bu söze uyısardur Çeriniñ tedbirini yoyısardur
2	Bu resme niçe sözler yâd ḳılmış Bitide aġlamış feryâd ḳılmış
3	Bu sözlere çü Paşa eyledi gûş Begenip Yorginiñ sözin didi ḫoş
4	Çün ol luṭfıla bizden dostlıḳ ister Dimeyem Şaha ḳahruñ aña göster
5	Velî biz daḫı ʿadem göndürelüm Didügi sözi girçek mi görelüm
6	Meger bir ḳulı varıdu Şâhuñ Adı Baltaoġlıyıdı ol sipâhuñ
7	Didi Paşa aña kim iy gişi sen Meger kim bitüresin bu işi sen
8	Hem ol begler bu fikri ḫoş görürler Becid Baltaoġlın aña göndürürler
9	Varur ol daḫı Yorgiye ḳırâla Barışıp and virür ol bed-fiʿâle
10	Kim on yıla degin olmaya düşmen İdeler dostlıġı ber–vech-i ahsen
11	Çü Baltaoġlı ḳamu işleri gördi Gelip and bitisin Paşaya virdi
12	Bunuñ üstine geçip bir iki ay Ḳamu diñlenmişiken yoḫsul u bay
13	İşidür ol laʿîn kim Şâh göçdi Çerisiyle deñizi öte geçdi

24a

1 Daḫı işitdi yürimiş Ḳaraman
Yidi and içdügine çok peşîmân

2 Didi kim zihi ḥayf yañlış iş itdüm
Ki ben Vılḳoğlınıñ sözin işitdüm

3 Bu dem ḫoş furṣatıdı kim varaydum
Serâser Rumilini hep uraydum

4 Bunı diyip ḳatı saḫt oldı Ḳırâl
Yañılduğını ol dem bildi ḳırâl

5 Tefekkür baḥrına ṭaldı beğâyet
Bilimezdi nice ola ḥikâyet

6 Veli varıdı anuñ bir emîri
İlinde yoğıdı andan dilîri

7 Adı Yankoyıdı ol bed-fi'âlün
Velî cânıyıdı şankim Ḳırâluñ

8 Gice gündüz olıdı hem-nişîni
Aña ışmarlamışdı her işini

9 Didi bir gün ḳırâla iy yüzi pâk
Sebeb ne kim olursın böyle ġam-nâk

10 Hemîşe şâh olan şâẓân gerekdür
Açılmış gül gibi ḫandân gerekdür

11 Eger ben ḳuluña ola işâret
Diyem sözler ki‿ola 'ayn-ı beşâret

12 Didi ḳırâl aña kim iy vefâ-dâr
Ki sensin ḳamu işlerden ḫaber-dâr

13 Nedür çare bu işüñ bitmesine
Çeriyle Türk iline gitmesine

24b

1	Ki bu furṣatda bir iş bitirevüz Alıp Rumilini ḫoş oturavuz
2	Didi Yanko bu ḳayduñ olma ṣaydı Ki yoḳdur göre diyü kimse ḳaydı
3	Ger olursa baña sinden icâzet İdem bir iş ki‿añıla tâ ḳıyâmet
4	Ṭapuñ and içdise ben ḳul varayım Tamâmet leşkerüñ ḳaydın göreyim
5	Çeri cem' ideyim ki‿olmaya 'addi Yıḳayın Türk ilin ger ola seddi
6	Dutup begini elüñe virem ben Ne dilerseñ idesin görem ben
7	Bu tedbîri bular çün eylediler Eyü yavuz ne olsa söylediler
8	Velîkin itmediler Tañrı'yı yâd Anuñçün oldı cümle işleri bâd
9	Gişi bir işde kim Allâhı añmaz Ḳalur ebter ol işi hergiz oñmaz
10	Çü Şâh'uñ meclisin medh eyledük hem Revâdur kim Ḳırâluñ idevüz ẕemm
11	Meger bir gün Ḳırâl oturmışıdı Buṭun şehrinde ṣoḥbet ḳurmışıdı
12	Ḳamu bânları anda ḥâżırıdı Üzerlerine Yanko nâżırıdı

25a

1 Ulu iclâs ḳıldı ol melâʿin
Muḥayyâ eyledi ṣoḥbet yaraġın

2 Buyıdı me'kulâtı ṣoḥbetiniñ
Ḥisâbı yoġıdı ḫınzır etiniñ

3 Ṣıġır sögülmesi ise boyanmış
Getürürler kimi cig kimi yanmış

4 Aruḳ ḳoyın etinden yaḫnılarçoḳ
Yiyip ḫınzır gibi olmış ḳamu ṭoḳ

5 Ṣoġan u ṣarmusaḳ peynir bolıdı
Kelem turşısı çanaḳlar tolıydı

6 Yılan balıḳ hem ıssıda ḳurımış
Daḫı ḳolyoz ki küplerde çürimiş

7 Toñuz başları yaḫnı olmışıdı
Tırapız bunlaruñla ṭolmışıdı

8 Sürerdi bir pelîd ortada ṣaġraḳ
Köridi bir gözi ayaġı aḳsaḳ

9 Cehennem ṣoḥbeti dirsem kiolıdı
Ki bir demde bıçaḳdan onı öldi

10 Ne taṭvîl eyleyem ol bed-fiʿâli
Bu resme oldı meclis-i Ḳırâlı

11 Ṭaġıldı her biri yirlü yirine
İşit ne oldı yarındası yine

12 Ḳırâl ṭurdı yirinden gör ki nitdi
Adam gönderdi Yanḳoyı oḳıtdı

13 Gelip ḳarşusına ṭurdı o melʿûn
Göre kim ne diye Ḳırâl-ı melʿûn

25b

1	Didi kim bu gice bir düş görürem Velîkin bu düşi gey ḫoş görürem
2	Didi Yanḳo ki iy şâhı zamânuñ Yavuzlıḳ görmesün rûḥ-ı revânuñ
3	Daḫı hem müstedâm olsun vücûduñ Melikler olısar siniñ ʿubûduñ
4	Ne gördüñ söyle görelüm düşüñde Ne gördüñse çıḳısar hep ṭuşuñda
5	Didi geldi baña İsfat Nikola Hem ol İsfatla Yorgi daḫı bile
6	İkisi iki elümden berk dutdı Yidi gez uşbu ḥavlıda yüritdi
7	Didiler iy Ḳırâl kim gözüñi aç Kim urıpdur Ḫıristos başuña tâç
8	Saña bu devleti erzâni ḳıldı Daḫı Rumiliniñ sulṭânı ḳıldı
9	Kaça kim Rumuñ iline varasın Nice işler ola anda göresin
10	Bu dem çün muʿtebersin ḳamulardan Neçün alu ḳalursın alulardan
11	Cemîʿi leşkerüñe tîz ḫaber ḳıl Geçip Rumilini zîr ü zeber ḳıl
12	Velî şaḳın ki ala ḳoymasunlar Kesip başuñı bele ḳoymasunlar
13	Bu resme çoḳ naşîhat itdi İsfat Hemân dem ġayb olıban gitdi İsfat

26a

1 Anuñ sözi odından yana düşdüm
Hemân dem uyḳudan uyana düşdüm

2 Ten ü cânuma sözi kâr ḳıldı
Beni uş dünyeden bî-zâr ḳıldı

3 Daḫı ḳorḳusı göñlümden ırılmaz
Ne tedbîr eylesem ʿaḳlum dirilmez

4 Bu ḥâlüñ defʿine bir çare eyleñ
Göñülden ġuṣṣasın âvâre eyleñ

5 Eyit Türk iline nice gidevüz
Yarağını ne vechile idevüz

6 Daḫı bu gördügüm düş taʿbîrini
Eyit nice ola yirlü yirini

7 Didi Yanko ki iy mîr-i zamâne
Neçün yaḫşı günüñ virdün yamâne

8 Ki bu sen gördügüñ gey ḫûb düşdür
Ḳamusı ṭapuña mensûb düşdür

9 Çü bu resme saña oldı işâret
Sevingil kim ʿacâyibdür beşâret

10 Saña Rumilini ışmarlamışlar
Ne durursun yarağuñ gör dimişler

11 Daḫı gelmiş saña İsfat Niḳola
Hem ol İsfatla Yorgi daḫı bile

12 Bu ikiden açıldı çünki fâluñ
İki yirde ola ceng ü cidâlüñ

26b

1 Birisi az ola vü birisi çoḳ
Bes ol günde niçeler olısar yoḳ

2 Bu gez kim yidi gez ḳapuya varduñ
Gelip girü sarây öñinde ṭurduñ

3 Budur kim yidi gez Türke varavuz
Daḫı varduġumızı götürevüz

4 Bilürem ḳaçısar Türk öñümizden
Velîkin ḳorḳaram gey ṣoñumızdan

5 Ḳaçan uġraşma günine irem ben
Anuñ ḳaydını daḫı ḫoş görem ben

6 Daḫı dimiş çün İsfat çün gözüñ aç
Kim urıpdur Ḫıristos başuña taç

7 Budur ta'bîri Türki götürevüz
Varuban Edrenede oturavuz

8 Bes andan başuña bir tac uralar
Tamâmet Türk ilini gezdüreler

9 Daḫı gözüñi aç didügi ya'ni
Anuñ 'aksince düşdi bunda ma'ni

10 Budur ta'bîri Rumilin dutasın
Yumup gözlerüñi râḥat yatasın

11 Ki ya'ni düşmenüñden ġâlib olduñ
Anuñçün uyımaġa ṭâlib olduñ

12 Göz açmaḳ düşde râḥat ma'nisidür
Bu didigüm mu'abbirler sözidür

13 Ki her yüzden saña ḫoş geldi bu fâl
Ṣıyıp Türki olavuz fâriġü'l-bâl

27a

1	Hele düş sözi bunda âḫir olsun Çeri dirmek yarağı ẓâhir olsun
2	Bu işün lâzımıdür ki‿ola ta'cîl Yaramaz kim idevüz bunı taṭvîl
3	Buyurğıl kim çeri tîz ḥâżır olsun Anuñ gibi‿er ki cenge mâhir olsun
4	Çün işitdi Ḳırâl Yankoya sözini Ki yoḳdur arasında hiç uzunı
5	Ne sözler didise cümle muṣanna' Şu şâ'ir gibi kim ide mülemma'
6	Bes andan Yanko didi kim iy yâr Bu işde ger ṣavâb ve ger ḫaṭâ var
7	Cemi'isin saña ışmarladum ben Ki ḳaydını çerinüñ göresin sen
8	Ḳamu bânı saña yoldaş ḳıldum Sini ol cümlesine baş ḳıldum
9	Var imdi ḳayduñı gör iki ṣanma Ne kim dilerseñ işle baña ṭanma
10	Bu günden iḫtiyârum saña virdüm Elümi cümle işlerden götürdüm
11	Dönüp Yanko didi sözüm işitgil Ne dirisem aña göre iş itgil
12	Ki zîrâ bilürem Türküñ işini Niceyise cemî'i cünbişini
13	'Ali Beg kim gey eridi bahâdur Cihânda ḫod bahâdur bî-bahâdur

27b

1	Anuñ ḳatında on yıl ṭurmışam ben Ne deñlü erlik itdi görmişem ben
2	Ne şerḥ idem nicesi cânıdı ol Meger kim Rüstem-i dastânıdı ol
3	Velîkin öldi ol bir daḫı yoḳdur Anuñ gibi egerçi Türk çoḳdur
4	Geçen yıl kim Şahâ gözüñle gördüñ Yüz on biñ erile Ṣofya'da ṭurduñ
5	Hücûm itdüñ ki Derbend'den geçeydün Döküben ḳanını Türküñ içeydüñ
6	İrişdi yolları dutdı Murâd Ḫân Hezârân cehdile ḳurtardı ol cân
7	Salâmatlıġıla cümle çerimiz Gelip İzlâdi'den geçdi erümiz
8	Cihânuñ içi Türk olsa serâser Senüñle cengde olmaya berâber
9	Bular bu sözdeken bir gişi nâgâh Girip geldi didi kim olġıl agâh
10	Tekürüñ ilçisi uş yine geldi Çapar ulaḳdurur kim bine geldi
11	Buyurdı tîz Ḳırâl içerü girsün Getürdügi bitiyi şunı virsün
12	Çün ilçi girdi şunı virdi biti İşit kim ne dimiş ol Tekür iti
13	Bunı yazmışdı kim iy Şâh-ı Ḳırâl Ṭapuñdur ehl-i küfre mâh Ḳırâl

28a

1 Isı miga fasıllyosı matersu
Yet͜ici karteriş igo şameşu
2 Ki din kopsı kifayı Türki ulu
Ki ihis haliye milye fasdatu*

3 Egerçi Rum dilinden behremiz var
Velîkin ne dimekdür diñle iy yâr

4 Ṭapuñ kim ulu şâhdur añlaram ben
Nicesi ḳanlusun ṭañlaram ben

5 Keseydüñ Türklerüñ başını cümle
Hezârâ[n]biñ çerüñ var ḳılsa ḥamle

6 Daḫı dimiş kim iy Rumuñ Ḳırâlı
Ki Türküñ ili şimdi oldı ḫâli

7 Begin ṣorarısañ Bursa'da ḳaldı
Tamâmet begliginden vaz geldi

8 Daḫı dutdı boġazı uş gemiler
Kim ide Rumilini boş gemiler

9 Öteden berüye geçmez bir adam
Bu işden geldi cümle Türklere ġam

10 Deñiz yüzini dutmışdur kadırġa
Erin dökse ṭolaydı ṭaġ u ṣaḥra

11 İçi ṭolu Firengile Firerler
Onına yüz gişi gelse ḳırarlar

12 Anuñ gibi yaraḳ itmiş Venedik
İlinden lâf urıp gitmiş Venedik

---

* Ża'îfî'nin Rumca olduğunu söylediği ve devam eden beyitlerde anlamını verdiği bu beyitler araşırmamıza göre Pontus Rumcasıdır.Tamamı çözümlenememiştir. Çözümlenebilen biçimi ile şöyledir:
1. Esi megas vasilyas ?
"Sen büyük kıralsın."
2 ?
3. Ki den kopsis kefali Türkala
"(Ve) ki Türk kafası kesmezsen"
4 Ki ehis hafiye milye ?
"Ve senin yanında binlerce asker olursa"
(Fener Rum Patrikhanesi'nden Taki Bey'in bilgilerine dayanarak.)

28b

1	Ki varıp Gelibolı'yı alam ben Daḫı birġuzda çanumı çalam ben
2	Daḫı Selâniki alsam gerekdür Yaḫud ol yolda ben ölsem gerekdür
3	Bu fikrile gelip Boġazı dutdı Geçilmez gördi Türkler döndi gitdi
4	Ümidin kesdi berü geçmesinden Yiyüben Rumilinde içmesinden
5	Berü yaḳası Türki gör ki nitdi Evin barḳın alıp ṭaġlara gitdi
6	Bes eyle olsa iy Şâhı ḳırâvuz Gerek Yanḳo'yı idesin ḳulavuz
7	Gelip Rumilini alsañ demidür Boġazı ḫod dutan elli gemidür
8	Ṭapuñ kim ḳamu şahlardan uludur Neyiçün bir avuç Türkden aludur
9	Ḳılıcun ḳorḳusından ḫâsıla ʻâm Ḫazer iltür daḫı hem Mışr-ıla Şâm
10	Daḫı bizüm keşişler gör ki neyler Ḫıristos sözile gör ki ne söyler
11	Buyurmış İncîl içinde Ḫıristos Ki ulu kuzum peri sili ikinos*
12	Ṭapuñ dutsa gerekdür dir cihânı Neçün te'ḫîr idersin bu zamânı
13	Tekerüñ sözi çünkim âḫir oldı Ne didiyse bir bir ẓâhir oldı

---

* Żaʻîfî'nin İncil'den aktardığını söylediği bu bölümle ilgili araştırmalarımızdan bir sonuca ulaşamadık.

29a

1 Naṣîḥat eyledi ya'ni Ḳırâl'a
Ki gelip Rumilini tîzcek ala

2 Çü Tekürüñ sözin işitdi Ḳırâl
Gör imdi nicesi iş itdi Ḳırâl

3 Didi gendüsi Türkden zâr olıpdur
Daḫı İstanbul aña ṭar olıpdur

4 Ne bilem kim yine ne fitne düzer
Yidi gezdür ki baña biti yazar

5 Ki Türküñ begi yoḳdur diyü baña
Nice inana 'aḳlı olan aña

6 Bilürem 'aczi vardur Türk elinden
Ki ḳorḳar çıḳara diyü ilinden

7 Bu sözden ṣoñra Yanko da Ḳırâla
Cevâbında ne dir ol bed-fi'âle

8 Didi ṣanma biti bize gelipdür
Cihân anuñ bitisiyle ṭolıpdur

9 Her işi düzedür ṭurduġı yirden
Emîn olmaġıçün baḥrile berden

10 Durup bir yirde fitne ḳaynadur ol
Cihân ḫalḳın elinde oynadur ol

11 Daḫı hem biti yazmış Ḳaraman'a
Ki neyçün yürimezsün iy yigâne

12 Bu yañadın yüridi Üngürüz uş
Çeriñle sen daḫı Burṣa'ya in ḫoş

13 Aradan İbn-i 'Oşmânı götürüñ
Olup râḥat yirüñizde oturuñ

29b

1	Bu resme niçe sözler yazıp iy Ḫân Viribimiş ḳamu iḳlime yigsân
2	Velî ben ḳuluñ işitdüm bir erden Ki Türk Begi çerisin dirmiş irden
3	Apañsuzda gelüben iriserdür Tamâmet ilümizi urısardur
4	Bes eyle olsa çeri dirmek gerekdür Yarağın ḳamunuñ görmek gerekdür
5	Velî tizcek bir adam gönderelüm Nedür ḥâli Murâd Ḫanuñ görelüm
6	Bu fikrile işit nitdi Üngürüzi Hemân dem buldılar bir martolozı
7	Kebesin Türk ṭonına döndürürler Bes andan Edrene'ye göndürürler
8	Çü câsus gitdi gör neyler Ḳırâlı Buyurdı cümle bânlar geldi ḥâli
9	Didi leşker işin görmek gerek siz İlüñ hep yigidin sürmek gerek siz
10	Ki tâ üç yüz biñ olsun cümle leşker Çuḳalsuz olmasun içinde bir er
11	Çeriye şöyle idüñüz yasağı Ki demürden ola başı ayağı
12	Bu ay başında yaraḳ göriserem Yaraḳsuzın ḳazığa urısaram
13	Çü leşker sözin âḫir itdi Ḳırâl Dönüp Yanko bu sözi didi fi'l-ḥâl

30a

1	Ki tîz il sürmege adam göndürelüm Cihânı leşkerile ṭolduralım
2	Veli buyur ki ne vaktin göçevüz Daḫı Tuna ṣuyın ḳandan geçevüz
3	Didi kim Sâverin'den geçiserem Ḳapu Türke ol ilden açısaram
4	Kenârında Tuna'nuñ daḫı bârı Ne deñlü varısa Türküñ ḥiṣârı
5	Geçip evvel anı almaḳ gerekdür Erini Tuna'ya ṣalmak gerekdür
6	Bes andan Dobrıca‿iline varavuz Nice‿olur ḥâli Türklerüñ görevüz
7	Geçüben andan İstanbul'a varam Alıp Düzme'yi gine yola girem
8	Varıp Gelibolı'ya gör ki nidem Ḥiṣârını aluban ḳoyam âdem
9	Hem ol gemilere diyem varalar Öte yaḳada çoḳ köyler uralar
10	Bes andan Edrene'ye dutaram yüz Budur fikrüm eger gelürise uz
11	Dutuban beglerini Türküñ aşam Daḫı hem Düzme'nüñ başını kesem
12	Ḳaçan kim uşbu maḳṣuda irem ben Urumilini Yanko'ya virem ben
13	Bu resme fikr-i fâsid eyledi ol Ne kim geldi diline söyledi ol

30b

1	Çü bânlar sözin işitdi Ḳırâluñ Didiler ṭoġru gelsün uşbu fâluñ
2	Ki ne ḫoş vechile fikr eyledüñüz Olacaġı hem oldur kim didüñüz
3	Ḳırâl itdi bu resme tedbirini Hiç añmadı Ḫuẕânuñ taḳdirini
4	Gişi zikr itmese esmâ-yı Ḫâlıḳ Gerek düşmeye her işi muvâfıḳ
5	Bu fikr içre Ḳırâl olmışıken deng İçerü girdi ol dem bir kaç efreng
6	Didi Babos selâm eyledi size Daḫı bir ḫoş kelâm eyledi size
7	Baña gelsün dir ögüt virem oña Ki tâ Türke varıcaḳ işi aña
8	Ḫıristos dimiş aña hem bu sözi Bu ma'nîden oḳır gendüye sizi
9	Daḫı göndürdi uş altı kadırġa Sizün içün durur ḥâżır muḥayyâ
10	Bunı işitdi yirinden ṭurdı Ḳırâl Babos'uñ sözini ḫoş gördi Ḳırâl
11	Çeri dirmek yaraġın bânlarına Ṣımarladı yasaġın her birine
12	Ki cem' idüñ çeriyi ben gelince Yaraġını görün ḥallü ḥâlince

31a

1	Bunı didi vü Yankoy'ıla gitdi Biş on günde kenâr-ı baḥra yetdi
2	Ḳoyup atın gemiye girdi Ḳırâl Çekip yilken Babosa irdi Ḳırâl
3	Biri biriyle nice ṭanışurlar Tefekkür baḥrıne çoḳ ṭalışurlar
4	Dönüp Babos didi anda Ḳırâla Ki düş gördüñ mi dir oḷ bed-fi'âle
5	Didi Ḳırâl ne kim gördi düşini Daḫı hem evvel âḫir cünbişini
6	Didi Babos ki baña daḫı gice Ḫıristos'uñ işit geldügi nice
7	Baña didi ki dur ḫoş oldı ḥâlüñ Becid ḳaydını görgil dir Ḳırâlun
8	Didüm nicesi görem ḳaydın anuñ Dutam sözin ne dirse ol cuvânuñ
9	Didi ṭonat gemi elliye yitsün Becid gönder varıp Boġaz'ı dutsun
10	Daḫı Ḳayṣar tâcın geydür Ḳırâla Ki varıp Türküñ illerini ala
11	Daḫı on biñ Firenk vir zenberekci Daḫı hem on biñi olsun tüfekci
12	Yigirmi biñ erile tâcı virgil 'Ale't-ta'cîl bu ḳaydı ḳayurġıl
13	Bu deñlü sözi baña çünkim itdi Hemân-sâ'at ḳatumdan durdı gitdi

31b

1	Anuñ sözine çünkim gûş ḳıldum Bu sözile işümü ḫoş ḳıldum
2	Buyurduġı ḳadar düzdüm gemiler İçi ṭolu yaraḳlu âdemîler
3	Firenklerden filori şöyle dirdüm Tamâmet bir yıluñ ḫarcını virdüm
4	Bugün bir haftadur gitdi kadırġa Varuban Boġaz'ı dutdı kadırġa
5	Daḫı şol tâcı kim buyurmışıdı Ḫıristos hem başuña urmışıdı
6	Budur diyü ḳodı öñinde fi'l-ḥâl Anı görip ḳatı şâd oldı Ḳırâl
7	Didi kim ṣâḥibi kimdür bu tâcûñ Buyur bu derde varısa 'ilâcuñ
8	Didi Babos ki bu tac Ḳayṣaruñdur Ki Ruma hükm iden ol serverüñdür
9	Getürüp başına ḳodı Ḳırâluñ Uş ögdi didi şimden girü fâluñ
10	Daḫı Yanko'ya bir ḳılıç Firengi Virip Türkile itgil didi cengi
11	Çü tacı geydi Ḳırâl gör ki nitdi Gemiye biniben iline gitdi
12	Bile gitmişidi hem ol Firenkler Kimi tüfek atar kim zenberekler
13	Gelip gördi ki cem' olmış çeriler Ḳocası yoḳ ḳamu yigit-seriler

32a

1	Dirilmiş Üngürüz'den yüz biñ atlu Ḳamusı eyü yoḳ içinde yatlu
2	Daḫı gelmişdi yüz biñ Cih çerisi Yarağıla ṭonanmış her birisi
3	Daḫı hem Karaboğdan on biñ erin Seçip göndermiş eriniñ yararın
4	Hem aldı Arnavud'dan on biñ âdem Daḫı Boṣnâ'dan aldı on biñ er hem
5	Yigirmi biñ Firenk daḫı Babos'dan Getürdi yig yarağı Üngürüz'den
6	İlinden hem daḫı bi [ḫad] zer aldı Hem İflâḳ'dan yigirmi biñ er aldı
7	Daḫı gelmişdi on biñden ziyâde Ḳamusı nev-cüvân illâ piyâde
8	Daḫı düzdürdi iki [bin] araba Kim anuñla vire Türki ḫarâba
9	İçini ṭolu ḳıldı un u buğday Kim ondan ala rızḳın yoḫsul u bay
10	Ḳodı hem bir degirmen her birinde Kim un eyleye buğdayı yirinde
11	Daḫı her birine bir ṭop buyurdı Çeriniñ ḳaydını böyle ḳayurdı
12	Daḫı yüz biñ çuḳal begligden aldı Onar onar her arabaya şaldı
13	Bu resme çoḳ yaraḳlar görmişidi Alıp ḫalḳın Niyin'e irmişidi

32b

1	Küyerdi ya'ni ol câsûs irişe Bes andan el urayıdı ol işe
2	İrip geldi çü bir gün ol bed-aḫter Didi Ḳırâla kim iy şâh-ı baḫter
3	Murâd Ḫân gerçi leşker dirmişimiş Ḳamusının yarağın görmişimiş
4	Geçen yıl kim siz aña varduñuzdı Yaḳın dörd ay ilinde durduñuzdı
5	Bu resme eylemiş ol daḫı tedbiîr Ki gelip ilümizi eyleye yir
6	Ne deñlü şehrümiz varsa yaḳa ol Ḳomaya bir ḥiṣârumız yıḳa ol
7	Tuna'ya köbriler düze gemiden Eşer ḳomaya ilde ademîden
8	Bu resme eylemiş gerçi ki tedbîr İşitmiş nice ḳılmış anı taḳdîr
9	Çün ol işden ḫaber bilmiş Ḳaraman Çerisin cem' ḳılduğın Murâd Ḫân
10	Bu ay başında bellü göçiserdür Varuban Üngürüz'e geçiserdür
11	'Ale't-ta'cîl ol daḫı çerisin Düşürür cümle uvağın irisin
12	Bu fikrile biş on biñ gişi dirmiş Gelip Sivriḥiṣâruñ ilin urmış

33a

1 Ḳaçan bu söz Murâd Ḫâna ulaşur
İşit imdi işi nice bulaşur

2 Çü göñlinde yaḳar fikrüñ ocağın
Bilimez ḳanḳısına varacağın

3 Bes âḫir fikr ki gör ne iş itmiş
Çeriniñ yarsın alıp bile gitmiş

4 Veli oğlın yirine beglemişler
Geçürüp taḫta ya'ni eglemişler

5 Bu resme gördüm anlaruñ işini
Ki şerḥ itdüm cemî'i cünbişini

6 Ḳaçan bu sözleri işitdi Ḳırâl
İşit kim nicesi iş itdi Ḳırâl

7 Başından tâcını döñdürdi dutdı
Çıḳardı ṭonların câsûsa atdı

8 Didi Yanko'ya kim iy merd-i kâmil
Ne kim fikr itdüñise oldı ḥâṣıl

9 Becit dut kim gemiler ḥâżır olsun
Varuban Saverin öñinde dursun

10 Bu fikrile çeriyi göçerürler
Biş on günde Tuna'yı geçürürler

11 Geçincek üç gün anda ṭurdılardı
Çeriniñ cümle ḳaydın gördilerdi

12 Çü dördinci gün oldı ol melâ'in
Geçip anda düzetdi her alayın

13 Bes evvel elli biñ erile Yanko
Yüridi hem anuñ ardınca Ranḳo

33b

1	Otuz biñ eri varıdı hem anuñ İşit bu sözi ger varısa cânuñ
2	Anuñ ardınca bir bân adı Çorac Anuñ ardındağının adı Torac
3	Bu ikiniñ dahı altmış bin erdür Ne er kim her biri bir şîr-i nerdür
4	Bunuñ ardınca ol Ḳırâl-ı mel'ûn Yürürdi şöyle kim Fir'avn u Ḳârûn
5	Hem anuñ dahı elli biñ eridi Demür ṭonlu ejdehâ-yı heft-seridi
6	Ḳırâluñ şağ yanında yüriyen bân İşidürseñ diyem adını iy can
7	Bilişḳo dirleridi ol nuḥûsa İderdi ḥükm otuz biñ üngürüze
8	Ṣolında yüriyenüñ adı Behbâḳ Dimişlerdür aña Dimitr-i İflâḳ
9	Bunuñ dahı hem otuz biñ eri var Elinde ḳamusının gönderi var
10	Eñ ardında ḳomışlar bir pelîdi Büyük bânıdı lîkin gey delüdi
11	Adı Tomac'ıdı ol bed-fi'âlüñ Veli yaḳın ḫısmıyıdı Ḳırâluñ
12	Bunuñlan dahı elli biñ er idi Ḳamusından bular hem beẓ-teridi
13	Görenler ol çeriniñ defterini Tamâm üç yüz biñidi dir erini

34a

1 Biş on gün uşbu resme ḳondı göçdi
Gelip Filordünüñ üstine düşdi

2 Egirtdi bir niçe gün ol melâ'in
Görür kim dükedür cümle yarağın

3 Dönüp Yanko'ya didi kim ne dirsin
Bu işüñ ḳaydını nicesi yirsin

4 Eger bu resme Türküñ her ḥiṣârın
Egirdilecek olurısa varın

5 At er ḳalmaz cemî'i başlu olur
İremez menzile hep yolda ḳalur

6 Didi Yanko Ḳırâla iy ser-efrâz
Sözün çoğından olur yigreki az

7 Bu ḥâli çün baña danışduñ iy can
İşit kim nicedür bu işde erkân

8 Daḫı bu yirde bize durmaḳ olmaz
Çerimiz ṭağılıp il urmaḳ olmaz

9 Ṣabâhın göç idelüm bu aradan
Görelüm ne ḳılar bizi Yaradan

10 Bu fikrile seḥer göç itdi ḳırâl
Gelip Vidin'i gör kim nitdi ol ḍâl

11 Buyurdı şehrini oda yaḳarlar
Ne deñlü mescidi varsa yıḳarlar

12 Bes andan yitdi geldi Rahova'ya
Gör imdi nitdi ol yoḫsula baya

13 Cemî'i evlerini ḳıldı vîrân
O şehri eyledi yirile yigsân

34b

1	Gidüp andan Nigebolı'ya geldi İşitkim anda dahı nice kıldı
2	Gelip şehre yakın irmişleridi Savaşiçün yarak görmişleridi
3	Anı bilmezleridi kim Murâd Ḫân Ḳomışdı anda iki biñ er nigeh-bân
4	Gelecegin bilip anlar bularuñ Ḳamu ḳaydın yimişlerdi ḥiṣâruñ
5	İçinde bin olayıdı süvâri 'Azab daḫı iki biñidi varı
6	Daḫı şol resme olmışdı yarağı Adam başmağa bulmazdı ayağı
7	Otuz yirde ulu toblar kurulmış Ağızlarına ṭaşları urulmış
8	Beden görinmezidi süñülerden İçi ḫod ṭolmışıdı at u erden
9	Çü gördiler ki geldi Üngürüzler Yatıp Uşma ṣuyında şehri gözler
10	Bular daḫı yaraḳlanıp dururdı Kimi yürür kimisi otururdı
11	Demür ṭenlü ḳolı ḳanlu yigitler Feraḥ cânlu sebük tenlü yigitler
12	Ḳamu ceng isteridi gice gündüz Ḫuẓâ'dan dâyima urıp yire yüz
13	Bularuñ Ḥaḳḳ ḳatında geçdi sözi Gör imdi ne iderler Üngürüzi

35a

1 Veli varıdı bunlaruñ emîri
Yoğıdı erlik içinde naẓîri

2 Ḳapudanoğlı kim adı Muḥammed
Şefî' olsun aña hem yarın Aḥmed

3 Bulara didi iy yârân-ı ṣâdıḳ
Bizi kim bu araya ṣaldı Ḫâlıḳ

4 Bu ma'ni ẓâhir oldı kim varavuz
Yüregine‿ehl-i küfrüñ oḳ uravuz

5 Bugün doğduḳ bugün ölmek demidür
Bu sözden dönmeye‿ol kim âdemîdür

6 Murâd Ḫân kim bizüm sulṭânumızdur
Mübârek cismi lâ-şek cânumızdur

7 Uş anuñ devletinde ḫoş geçerüz
Dün i gün ṭurmadın yirüz içerüz

8 Gerekdür biz daḫı yolında anuñ
Uravuz terkini cân u cihânuñ

9 Bizim ḫod cismümiz ol caniçündür
Ki her irkek ḳuzı ḳurbâniçündür

10 Bu resme söz olurken anda yârâ
Hücûm itdi görürler ol Naṣârâ

11 Ḳara geymiş ḳamusı zâğa beñzer
Gören dirdi demürden ṭağa beñzer

12 Gelürek bildiler kim Yanko'dur bu
O ma'nîden bulara düşdi ḳorḳu

13 Didiler kim buña bir iş gerekdür
Bu işde belki ḥîle yigirekdür

35b

1	Şular ki‿erlik deminden ḳâl iderler On erligüñ ṭoḳuzın âl iderler
2	Bu dem lâzımdurur ḫoş fikr idevüz Bes andan kâfir üstine gidevüz
3	Bularuñ arasında vardı bir pîr Bu fende ḫoş bilürdi rây u tedbîr
4	Didi bu düşmenüñ gelişi yavuz Meger kim Yanko'dur buña ḳulavuz
5	Eger olısa hep Türküñ işinden Ḫaber-dârdur cemî'i cünbişinden
6	Anuñçün şöyle düzmişdür alayın Kim ögrenmiş 'Ali Beg'den ḳolayın
7	Bize lazımdurur ḳarşu varavuz Muḥammed oḳını aña uravuz
8	Velî biş yüz gişi buşuda dursun Çıḳıp añsuzda oḳı aña ursun
9	Bu fikrile durıp ḳarşu giderler İşit küffârı varıcaḳ niderler
10	Buşudan ilerü çün vardı bunlar Baḳuban Üngürüz'i gördi bunlar
11	Biñi atlu biñi yaya çuḳallu Bahâdur her birisi adı bellü
12	Gelen kâfir de on biñden ziyâde Ḳamusı atlu yoġıdı biyâde
13	Çü girdiler ḳamusı baġ yolına Ṣalıp ḳalḳanı her biri ḳolına

36a

1 Süñülerin ḳolaylayıp yürürler
Oḳ irişür yire gelip dururlar

2 Baḳıp gördükde İslâm leşkerini
Ṣanur kim ejdehâdur her birini

3 Ḳaçan Türkile anda buluşurlar
Yüzin göge dutuban ulışurlar

4 Bes İslâm leşkeri dutup Ḥaḳa yüz
Çaġırdı Allâh Allâh didi düpdüz

5 Çün Allah adını gülbang iderler
Gelen kâfirleri hep deng iderler

6 Anuñ gibi ururlar anlara oḳ
Ki bir demde biñini ḳıldılar yoḳ

7 Ṣabâḥdan öyleye dek ceng iderler
Yine yap yap dönüp şehre girerler

8 Bularuñ gitdügini gördi kâfir
Hemân dem artlarından irdi kâfir

ẓ Gelip buşu yirinden geçdi ḫayli
Ḥişâra gelmek oldı ya'ni meyli

10 Dönüp ol ġażiler el bir iderler
Ururlar oḳı hem tekbîr iderler

11 Añarudan daḫı buşu boşanur
Çü kâfir ḳorḳudan hep ḳan ḳaşanur

12 Ḥişârdan şol kadar toblar atıldı
Ki göklere irişmişdi çatıldı

13 Çü gördi Üngürüzler iş ulaşdı
Dönüben geldüginden yaña ḳaçdı

36b

1	İrüben ardını başdı ḳoçaḳlar Kimi ḳılıç urur kimi bıçaklar
2	İki yüz kâfirile iki sancaḳ Alup ḳırmışlarıdı ol gün elhaḳ
3	Çü kâfir ḳaçdı‿añaru döndi bunlar Gelip yirlü yirine ḳondı bunlar
4	Çün aḫşâm oldı ârâm eylediler İderdi her biri göñli ne diler
5	Bes ol gice geçip oldı seḥer-gâh Bir alay gine kâfir çıḳdı nâgâh
6	Bu gez Tuna kenârından görindi Ne ider ġâzileri sen gör indi
7	Yine atlu yaya ḳarşu dururlar Alekşandır ḳayasında dururlar
8	Yaya öñinden ü atlu kemînde Ḳamusı ejdehâdur ün deminde
9	O yirüñ bir yanı yüksek ḳayadur Ṣorarsañ bir yanı daḫı ṣuyadur
10	Arası yoldur anuñ dile beñzer Gelen kâfir demürden mîle benzer
11	Ḳamunuñ ışığında yazusı var Ṭoñuzdur ṣanasın kim azusı var
12	Bu kerre ol ṭarafdan ḫûy iderler Tuna ṣuyı kenârından giderler
13	Gelip ol dile girdiler tamâmet 'Acebdür ḳurtılurlarsa salâmet

37a

1 Yine ol ġâziler oḳ üşürürler
Dem-i vâhidde yüzin düşürürler

2 En öñince gelen bu ḥâli gördi
Bes ardınca gelen gelmedi ṭurdı

3 Ṣıḳışdı bir birine hem-çü balıḳ
Gör imdi neyledi anları Ḫâlıḳ

4 Öñi döndi yine ardını başdı
'Azebler daḫı irdi ṣuya ḳısdı

5 Bu vechile yine ṣındı o segler
Gör imdi neyledi ol ġâzi begler

6 İrişdi bir dem içre atlu yaya
Kimin ḳırdı kimin dökdi Tuna'ya

7 Hezârân cehdile biñde birisi
Tüvânâlarınıñ çıḳdı dirisi

8 Şu resme kesdiler ol gün yine baş
Ki ḳandan ḳurı yirler oldı hep yaş

9 Çü bu işden Ḳırâl oldı ḫaber-dâr
İşit kim ne dir ol mel'ûn murdâr

10 Didi Yanko'ya kim bu iş 'acebdür
Çerimiz ḳarşu ṣınur ne sebebdür

11 Dönüp Yanko aña didi kim iy Ḫân
Bu işleri neçün görürsin âsân

12 Bu şehrüñ adı kim Nigebolı'dur
Yaraḳlu erle içi ṭopṭoludur

13 Hem iki biñ yigit ḳomış Murâd Ḫân
Kim olalar gice gündüz nigeh-bân

37b

1	Daḫı yolı ḳatı ṣarpdur varılmaz Ol işdendür ki bu şehre girilmez
2	Velî bir şehr var bunda yaḳıncaḳ Anı yıḳmaḳ gerek bâri yıḳıncaḳ
3	Kim adı Ṭırnavıdür ol ḥiṣâruñ Yolı âsândurur varmaġa ṣâruñ
4	Bilürem gey ḳatı ṣarpdur ḥiṣârı Çeri gönder ki yıḳsun bâri ṣârı
5	Ḳırâl işitdi çünkim uşbu sözi Seçip gönderdi on biñ üngürizi
6	Bu resme virdi‿olara istimâlet Kim ol şehri yıḳıp eyleye ġâret
7	Ḳulavuz dutdılar yirlü gâvurdan Görinmez oldı her biri demürden
8	Giderler ol gice yarındası hem Yimeyip hîç Türk'den ẕerrece ġam
9	Gelüben bir ṣulu yire inerler Gice yaḳınıdı tîzcek ḳonarlar
10	Karavula çıḳarurlar yüz atlu Ki göre yolda var mı eyü yatlu
11	Çü yorġınlarıdı ġâfil olurlar Çuḳalların çıḳaruban ḳalurlar
12	Bes ol gice bular ġafletde ḳaldı Gör imdi Ṭaḳdîrullâh ne ḳıldı
13	Firiz Beg oldı bu işden ḫaber-dâr Kemâhi olmamışdı añla iy yâr

38a

1	Velî biş biñ yigit divşürmişidi Ḳamusınıñ yarağın görmişidi
2	Yaḳın şehre dere içinde iy cân Buları itmişidi şöyle penhân
3	Yine göndermişidi martalozlar Ki göre ḳanda yatdı Üngürüzler
4	Bu ḥâl içinde ḳalmışdı ḫayâli Ki gelip bildüreler cümle ḥâli
5	Çü nıṣfu'l-leylidi kim geldi câsûs Varıp sancaḳ begini buldı câsûs
6	Didi kim iy begüm ġam yime zinhâr Ki ḥâli Üngürüzüñ oldı düşvâr
7	Nigebolı'da‿iki gez şındı ḳaçdı O ġayretden biş on biñ er seçildi
8	Ki ya'ni Ṭırnavi şehrin yaḳalar Ne deñlü mescidi varsa yıḳalar
9	Sögütlü dereye dek anı gütdük Uyudıp cümlesin biz berü gitdük
10	Bu dem furṣatdurur tizcek varalum Yaturken ġâfilin ḳamu ḳıralum
11	Bu söze ġâziler çün gûş iderler 'Aṭâlar câsûsa gey ḫoş iderler
12	Ol işden çünki vâḳıf oldı bunlar Ḳamu at arḳasına geldi bunlar
13	Yine ol martalozlar öñe düşdi Gelip tizcek ḳaravula irişdi
14	Bular daḫı yatarken ḫoş iderler Ṭolayı aluban cümle ḳırarlar

38b

1	Velî bir ḳaç zaḫumlu gitmişidi Varuban ol çeriye yitmişidi
2	Bu resme virdiler anda cevâbı Ki Türkler irdi uş yoḳdur ḥisâbı
3	Eger ḳaçmazsañız dönüp yine siz Bizüm gibi bulaşursız ḳana siz
4	Bu sözi çün işitdi ol Naṣâra İşit imdi ki ne iş itdi yâra
5	Cân acısından ol gice göçerler Yañılıp yolı hep ṭaġa ḳaçarlar
6	Kimi yol buldı ata urdı ḳamçı Kimisi düşüp atdan dutdı sancı
7	Kimüñ atı ḳaçıp oldı piyâde Ḳaçardı ṭurmadın ṭaġ u ovada
8	İrişip ġâziler anlara yâra Ḳılurlar ḳılıçıla pâra pâra
9	Kimi urur ṭabul-bâz kimi hûy dir Kimi ḳırar kimine ṭarma ṣoy dir
10	Firiz Beg oğlı daḫı irmiş idi Ḥisâbsuz Üngürüzi ḳırmışıdı
11	Anuñ gibi ḳırıldı kâfir iy cân Ki ṭolmıştı dere depe ḳızıl ḳan
12	Ma'a'l-ḳışṣa şu deñlü öldü kâfir Yaturdı bir biri üstinde vâfir
13	Gör imdi ne iş itdi İbn-i Firûz Kim oldı ol gice tâlî'i pîrûz

39a

1	Ṣabâḥın bir yire ḳonup oturdı Ne deñlü varısa dutsaḳ getürdi
2	İçinden yüz eyüsini urarlar Otuz başıla Şâha gönderürler
3	Bu yaña geldük ol Ḳırâl-ı mel'ûn İşit kim nicesi olmışdı maġbûn
4	Melâletden gice gündüz içerdi Ki ya'ni tasanuñ baġrın biçerdi
5	Ne idip ne ḳılasın bilimezdi Açılıp göñli bir dem gülimezdi
6	Peşîmânıdı gendünüñ işinden Feraḥ bulmazdı hergiz teşvişinden
7	Çü ġam baḥrına ṭalmışdı o kâfir Görür kim ḳarşudan toz oldı ẓâhir
8	Çeriye iricek ġavġa belürdi Ḳırâl anı göricek gey delürdi
9	Didi İslâv'a boġ iştovi tozi İd iz lora bota iy moy bozi*
10	Bu ḥâli fikr iderken şöyle nâgâh Gelip bir gişi dir kim olġıl âgâh
11	Ki Türki gine gör ne âl itmiş Çeriye bir 'acâîb ḥâl itmiş
12	Giceyile ḳaravula irerler Alup dört yanını cümle ḳırarlar
13	Velî bir ḳaçı at boynına düşmiş Çeriye gelip ol gice irişmiş

---

* Ża'îfî'nin Kıral Ladislas'ın ağzından aktardığı bu sözlerin Slavca olduğunu tahmin ediyorsak da çözümleyemedik.

39b

1 Göricek bunları ḫalḳı çerinüñ
Başı ḳayusı düşer her birinüñ

2 Dün içinde ḳaçar anlar daḫı hem
İrip Türkler ḳılur bunları derhem

3 Ḳırâl işitdi çünkim uşbu sözi
Yaşıla ṭola geldi iki gözi

4 Bu saḫtlıġıla andan göçdi Ḳırâl
Varıp Doburca‿iline geçdi Ḳırâl

5 Varıdı anda bir niçe ḥiṣârlar
Büyük degüldi lîkin muḫtaṣarlar

6 Birinüñ adı Şumluyıdı yâra
Birini daḫı sorarsañ Madâra

7 İçinde ḫalḳınıñ yarsı Müsülmân
Yarısı daḫı kâfiridi iy cân

8 Buları çünki Ḳırâl anda gördi
Hemân-sâʿatde Yanko'ya buyurdı

9 Ki varıp ol ḥiṣârları egirde
Daḫı Dobrıca iline segirde

10 Bu ḥâl içinde anda ḳaldı Ḳırâl
İşidesiz daḫı ne ḳıldı Ḳırâl

11 Velî biz gelelüm İslâm işine
Görelüm pâdişâhuñ cünbişi ne

12 Eger ẕihnümi Ḥaḳḳ ḳılursa ṣâfi
Diyem küfr ehline olan muṣâffı

13 Velîkin ḳanı ḳuvvet kim diyem söz
Ki maʿni suretiyile ola söz

40a

1 Ża'îfîyem cihânda teng-destem
Ne bellü nistem ü ne bellü hestem

2 Kimesne kimsenüñ sırrın bilmez
Ḥakîm olan saḳîme çare ḳılmaz

3 Cihân bostânınıñ 'ârif gülidür
Daḫı söz ehli anuñ bülbülidür

4 Gül ü bülbül ḳaçan düşse muvâfıḳ
Ṣafâsından reyâḥîn ola 'âşık

5 Gişi kim dâmen-i 'ışḳa ura el
Ne müşkiller ki olsa tîz ider ḥal

6 Gel imdi söze başla iy süḫen-dân
Ki 'âlem olısardur küllühüm fân

7 Gücin varken düriş a'mâl-i ḥâle
Bilürsin ḳalmayısar ḥâl ḳâle

8 Murâd Ḫânuñ ġazâsın âḫir eyle
Ne ḳıldı Üngürüz'e żâhir eyle

9 Ġazânuñ ḫod hikâyâtı uzaḳdur
Bes anı diyelüm kim 'ayn-ı ḥaḳdur

10 Meger ol vaḳtde kim ġâzi Murâd Ḫân
Yiñişehr'de ḳarar itmişdi iy cân

11 Biş on gün çünkim anda olmışıdı
Bes andan Burısa'ya gelmişidi

12 Gice gündüz süreriken şafâyı
Görür bir gice düşde Muṣṭafa'yı

40b

1 Resûl aña dimiş kim iy Murâd Ḫân
Gözün aç kim saña raḥm itdi Raḥmân

2 Ki küfr ehli elüñde başılısar
Ḳılıcuñ daḫı ʿarşda aşılısar

3 Velîkin begligüñden ḳıl teberrâ
Niçe ola başuñda uşbu ġavġa

4 Dilerseñ kim murâduñ ola ḥâşıl
Daḫı beglig işine olma mâyil

5 Bu demden oġluña vir tâc u taḫtuñ
Dilerseñ ḫoş ola bâḳîde baḫtuñ

6 Bu şâhuñ kim Muḫammeddürür âdı
Olısardur her işde Tañrı Hâdî

7 Bu vaḳtüñ şimdi oldur pâdişâhı
Ki uruldı başına tâc-ı ilâhî

8 Olısar bu ġazânuñ devletinde
Taḳarrüb kesb idiser Ḥaḳḳ ḳatında

9 Velî sensin sebeb uşbu ġazâya
Ki feryâd idesin yoḫsul u baya

10 Bu deñlü söyleyüben gider ol mâh
Hemân dem uyḳusından uyanur Şâh

11 Görür kim odası nûrıla ṭolmış
Ḳarañu gice şankim gündüz olmış

12 Çü Şâha irişür uşbu saʿâdet
Ṭurur irteyedek eyler ʿibâdet

13 Bu ḥâli cân içinde şaḳlamışdı
Ne ḳaydı varısa yaraḳlamışdı

41a

1 Kaçan ki‿oldı gicenüñ ẓulmeti dûr
Güneş ṭoġdı cihânı ḳıldı pür-nûr

2 Ḳamu ʿâlemlerüñ ḫalḳı dirildi
Ṣanasın Sûr-ı İsrâfîl uruldı

3 Ṣabâḥ oldı açıldı yüzi dehrüñ
Çü gitdi nûrı mâhuñ geldi mihrüñ

4 Yine Sulṭân-ı aʿẓam geçdi taḫta
Velî gey şâḍıdı giceki baḫta

5 Bu fikr içinde ḳalmışdı ḫayâli
Nişân-ı düş ne vaḳt irişe ḥâli

6 Meger günlerde bir gün çîn-seḥer-gâh
Ḳapuya geldi dir bir gişi nâgâh

7 Kim uşbu bitiyi Şâha getürdüm
Çapar ulaġıla tizcek yitürdüm

8 Aluban nâmeyi Şâha virürler
İçinde ne yazılmışsa görürler

9 Duʿâdan ṣoñra dimiş Paşa iy Şâh
Kim uşbu Rumilinden olġıl âgâh

10 Yine geldi‿Üngürüz kim ḥadde gelmez
Ḥisâbını ṣorarsañ ʿadde gelmez

11 Geçen yılca iki vardur çerisi
Gören dir ejdehâdur her birisi

12 Demür geymiş ḳamu başdan ayaġa
İriş tizde bizi ṣalma ıraġa

41b

1	Çü vâḳıf oldı Şâh uşbu ḫaberden Feraḥ buldı beġâyet ol eşerden
2	Didi kim düşümüñ budur nişânı Ki irişdi cân u cisme sâẓumânı
3	Buyurdı yazdılar yine cevâbın Didiler Şâhuñ irişdür ḫıṭâbın
4	Gine biş günde ḳâsıd irmişidi Paşa'ya ol bitiyi virmişidi
5	Çü mührini götürdi Paşa anuñ İşid imdi sözini ġâzi Ḫânuñ
6	Bu resme itmiş ol mektûbın inşâ Ki yarı ḳıldı bize Ḥaḳḳ Ta'âlâ
7	Daḫı oldı baña bir ḫoş işâret Bu ma'nîden 'aẓîm düşdi beşâret
8	Bu kim gördüm düşümde Muṣṭafa'yı Didi Ḥaḳḳ saña virdi bu ġazâyı
9	Daḫı oğluña virgil taḫtuñı dir 'Ale't-ta'cîl viribi raḫtuñı dir
10	Bes eyle olsa siz daḫı varasız Becid oğlumı taḫta geçüresiz
11	Daḫı eğlendügüm uşbudur iy cân Ki yine deprenür dirler Ḳaraman
12	Bunı berkidelüm andan varalum Ne kim taḳdîr-i Ḥaḳḳısa görelüm
13	Paşalar çün bu sözi añladılar Ta'accüb idüben gey ṭañladılar

42a

1	Didiler Şâh'a Ḥaḳḳ ilhâm itmiş Düşinde her işin i'lâm itmiş
2	Bes eyle olsa buña nitmek gerekdür Duruban ḳapuya gitmek gerekdür
3	Bu fikrile durıp beyler paşalar Daḫı 'âlimler ü hem kitḫuẓâlar
4	Sabâḥ divânıyıdı kim varurlar Muḥammed Şâhı taḫta geçürürler
5	Ḳodılar başına bir gevherî tâc Daḫı arḳasına bir şaru dîbâc
6	Daḫı ḳılıcını ol ġâzi Ḫânuñ Biline baġladılar ol gün anuñ
7	Daḫı begligde ne olursa 'âdet Ḳamusın itdileridi tamâmet
8	Daḫı cem' olmışıdı cümle leşker Ḳamusı ḳılıcından ḳan ṭamarlar
9	Iraḳ yaḳın çeri hep irmişidi Yaraḳlu Edrene'de ṭurmışıdı
10	Şah'uñ gelmekligine intiẓârı Çekerlerdi çeriniñ cümle varı
11	Çü bir gün begler olup bir yire cem' Dutarlar bir birinüñ sözine sem'
12	Gehî şah sözin iderler rivâyet Gehî düşmenler işinden hikâyet

42b

1 Gehî medḥini eylerler ġazânuñ
Gehî ẕenbin iderler Ḳaraman'uñ

2 Gehî ḥâlin cihânuñ fikr iderler
Gehî Allâh'a çoḳ çoḳ şükr iderler

3 Gehî sulṭâna iderler du'âyı
Gehî terġîb iderler bu ġazâyı

4 Gehî gûyâ vü geh ḫâmûş olurlar
Gehî Paşa sözine gûş iderler

5 Bu sözden soñra işit paşalaruñ
Nedür tedbîri vü ḥâli olaruñ

6 Daḫı 'aḳlıla ne iş idiserler
Ġazâ ḳılmaġa nice gidiserler

7 Daḫı Sulṭân niçe geçer Boġazı
Gelip ne veche olur mîr-ü ġâzi

8 Beyân eyleyevüz bir bir buları
Eger ẕihnüme Ḥaḳḳ ḳılursa yarı

9 Dimişler her bir işde bir gişi var
Bu iş anuñ degüldür kim işi var

10 Bes eyle olsa iy yârân-ı ṣâdıḳ
Nice‿olsun ṣan'at u şi'r ü muvâfıḳ

11 Anun göñül gözi olmaz küşâde
Ki râḥat bulmadum dâr-u fenâda

12 Nice olmasun mükedder kalb-i ṣâfum
Ki dest-i rencile gelür kifâfum

43a

1 Budur ḥâlüm degül ki◡idem şikâyet
Gişi sağ olıcaḳ besdür kifâyet

2 Velî bu sözleri bunda ḳoyalum
Yine Şâhuñ ġazâsından diyelüm

3 Ḳaçan kim Rumiline geçdi kâfir
İki ay olmışıdı evvel âḫir

4 Gelip Doburca◡iline inmişidi
Isuzlık yirde anda ḳonmışıdı

5 Ḳırâluñ buyıdı göñlinde varı
Kim alayıdı ol iki ḥiṣârı

6 Otuz biñ gişi her ṭañla giderdi
Varuban ol ḥiṣâra ceng iderdi

7 Velîkin ol ḥiṣâruñ ḫalḳı yâra
Kimi sünnîyidi kimi Naṣâra

8 Şular kim Sünnîlerdi ceng iderdi
Velî tersâ olan burcdan giderdi

9 Meger ol ḳal'ada olan Naṣâra
işit imdi ne iş itmiş ḥiṣâra

10 Varup bir gice ḳapuyı açarlar
Çıkuban Üngürüzlere ḳaçarlar

11 Çün anlar daḫı ṭurmışıdı ḥâżır
Bu vechile ḥiṣârı aldı kâfir

12 İçinde bulınan ḫâṣıla 'âmı
Ḳılıçdan geçürürler bil tamâmı

43b

1	Bu ḥâli çünki câsûslar görürler Ḫaber Paşa'ya tizce irgürürler
2	Çün oldı paşalar bu işden âgâh Didiler beklesün âfetden Allâh
3	Egerçi ʻâdet oldur ehl-i îmân Kim eylük şana ḳamu ḫalḳa yigsân
4	Veli bir nesne kim deñenmiş ola Daḫı ʻaḳl ehli‿anı begenmiş ola
5	Ne lâzımdur anı girü şınamaḳ Naṣîḥat ideni ya ḫod ḳınamaḳ
6	Ḫaberler kim olur her dilde tekrâr Naẓar ḳıl maʻnisine anuñ iy yâr
7	Abeş söz yoḳdurur ʻâlemde hergiz Velîkin sözi yüzinden gereksiz
8	Ki her sözüñ yüzi var niçe niçe Olan ʻaḳlı anı saymaya hiçe
9	Nice ʻaḳl ehli disün aña âdem Ki düşmenden uma eylük demâdem
10	İki iş var gerekmez Şâh'a dâyim Bir ol kâfir ola ḳalʻâda ḳâyim
11	Biri daḫı kadırġada kürekci Ki yaʻni olalar keştiye bekci
12	Ḳaçan düşmâna anuñlan varurlar Ḳaçıp ḳamusı anbâra girürler
13	Ḳalur Türk gemisinde otuz âdem O maʻnîden gelür bunlara mâtem

44a

1	Çü kâfir gemisinde ġayr dini yoḳ Ḳamu kâfirdür iki yüzden artuḳ
2	İki yüze otuz kişi ne ḳılsun Ḳażâdur ʿâḳl işi degül ne bilsün
3	Bes eyle olsa kâfir ġâlib olur Gişisin öldürip gemisin alur
4	Niçe gez tecribe oldı bu işler Göresin girü hâkim anı işler
5	Ḥiṣârısa duranuñ yarısı kâfir ʿUlâfâsı gelür her ayda vâfir
6	Kimi biş yir kimi on yir bularuñ Ki yaʿnî bekcisi ola ḥiṣâruñ
7	Hüẓâ ḥaḳḳı ḳaçan aṣlın bulurlar Hemân-sâʿat ḥiṣârı aña virürler
8	Her iş azmışdurur bil iy Şehenşâh Meger kim yarı ḳıla yine Allâh
9	Bes andan görelim biz paşaları Ki nice getürürler Şehriyâr'ı
10	Biti yazdılar oldem Ḫân Murâda Ki tiz gelmezsen iş vardı fesâda
11	Bu kâfirler ki şimdi uş gelipdür Tamâmet Dobrıca illeri ṭolıpdur
12	Daḫı andaġı yapılmış ḥiṣâruñ Egirdip aldı ikisin olaruñ

44b

1	İçinde ne varısa ehl-i îmân Ḳamusın ḳırdı virmeyip hiç aman
2	Daḫı eydür Beni Aṣfer benem uş Ki geldüm Rumilini eyleyem boş
3	Ḳomayam ehl-i îmândan eşer dir Hem idem illerin zîr ü zeber dir
4	Bes eyle olsa iy Sulṭân-ı a'ẓam Ulu işdür bunı siz görmeñiz kem
5	Cihân bünyâd olaldan iy ulu Ḫân Kimesne görmedi bu resme düşmân
6	Bu ḥâli çünki bildüm iy Şehenşâh Çeri dirdüm ki 'addin bilür Allâh
7	Yaraġın ḳamunuñ gördüm tamâmet Hemân siz irüşüñ saġ u salâmet
8	Bu resme niçe sözler yazdı Paşa Naṣîḥatlar didi kim ḥadden aşa
9	Bes andan kim biti ḳaydın görürler Şah'a Maḥmûd Paşa'yı gönderürler
10	Çıḳıp ol daḫı tîz oldı süvâra Sehel günde irişdi Şehriyâra
11	Virip mektûbı i'lam itdi ḥâli Geçelden her ne ḳıldıysa Ḳırâl'ı
12	Cemî'isin Şaha taḳrîr ḳıldı Latîfü'l-vechile tefsîr ḳıldı
13	Çü ma'lûm itdi bu ḥâli Şehenşâh Buyurdı göçdi oldem taḫt u dergâh

45a

1	Öñürdi ḫod varın göndürmişidi Ḫaber gelsün diyüben durmışıdı
2	Ne deñlü kim gelürdi ḳarşu âdem Yaraḳdayam varuram dirdi her dem
3	İşüñ taḥḳîḳini bilmezidi Şâh Bu ma'nîden becid gelmezidi Şâh
4	Bu gez Ḳaṣṣâb‿oğlı çünkim irdi Sözi yirlü yirince Şâh'a virdi
5	Hemân-sâ'atde göç itdi Murâd Ḫân İrişdi deñize dört günde iy can
6	Görür deryâ yüzin dutmış gemiler Bıraḳıp lengerin yatmış gemiler
7	Velîkin her ṣabâḥ aheng iderler Varıp Gelibolı'ya ceng iderler
8	Gelibo(lı) ḫo ġâziler yiridür Ġazâsından ger añarsam yiridür
9	Gör imdi Gelibolı ġâzilerin Ki nice ḳablamış deryâ kenârın
10	Her eṭrâfında şehrüñ âdemî zâd Ġazâyiçün dururlar ḫürrem ü şâd
11	Uvak oğlanı vü yiğidi pîri Yaraḳsuz yoġıdı biñinde biri
12	Yarağı ḳamusınıñ ellerinde Ḥaḳuñ tesbîḥi dâyim dillerinde
13	Daḫı dört yüz yiniçeri tüfekci İki yüz daḫı kâfir zenberekci

45b

1 Dahı yüz yirde artuk̦ toblar iy yâr
Ḳurulmışıdı şöyle ḳaṣdı küffâr

2 Dahı biş yüz olayıdı ʿazablar
Ḳamunuñ ḳılıcından ḳan ṭaman er

3 Cemîʿî şöyle ḥâżır ṭurmışıdı
Dün i gün evi terkin urmışıdı

4 Ḳaçan kim gemi geldügin görürler
Oṭı vü topı şöyle üşürürler

5 Ki kâfir yine dönüben ḳaçardı
Varuban Ḳumburunına geçerdi

6 Meger bir gün bu gemiler giderler
Eceovasına varıp niderler

7 Dökülüp zenberekci çıḳmışıdı
Varuban bir degirmen yıḳmışıdı

8 Hemân-sâʿatde sünnîler irerler
Kimin diri tutup kimin ḳırarlar

9 Bes andan ṣoñra Lapsekü'ye çıḳdı
Bir iki evin anuñ dahı yıḳdı

10 Hem anda dahı irdi ehl-i îmân
Nicesi ḳırdılar virmeyip aman

11 Dahı her yire kim ḳaşd itdi kâfir
Ḳırıldı âdemisi şöyle vâfir*

12 Bu gez işit gemiler ḳıṣṣasından
Ne‿oldı evvel âhir ḥiṣṣesinden

* Metinde vârıfır şeklinde yazılmıştır

46a

1 Dahı hem neyiçün dutdı Boğaz'ı
Kulak dut keşf idem saña bu râzı

2 İşitdüñizdi kim ol Tekür iti
Ki çok şalmışdı her yañeye biti

3 Dahı deñizde ne deñlü ata var
Kağıd göndermişidi cümle iy yâr

4 Ki tîz dutuñ Gelibolı boğazın
Çeriler geçmedin hep azın azın

5 Dahı şol deñlü geldi Üngürüzler
Ki görmemiş durur 'âlemde gözler

6 Bu yıl hiç şüphe yokdur kim alasız
Bu Rumilin eger tizcek gelesiz

7 Dahı harcını dirseñiz virem ben
Hemân dem kim katırğalar görem ben

8 Bunuñ gibi niçe söz yâd kılmış
Ki ya'ni ehl-i küfri şâd kılmış

9 Anuñ söziyle gemiler tonanmış
Venedikden Babosdan bunda gelmiş

10 Bes anuñ fitnesinden çok iş oldı
Deñizde vü kuruda teşviş oldı

11 Anın katırğa dutmışdı boğazı
Ki geçmeye berüye Şâh-ı ğâzi

12 Dahı hem Anatolınıñ çerisin
Geçürmeyeyidi ya'ni birisin

13 Giceyile çeri dâyim göçerdi
Varıp Kilye limanından geçerdi

46b

1	Bes evvel on kaẓarġa gitmişidi Varıp Yoroz boğazın dutmışıdı
2	Çü kâfir gördi kim deryâ dutılmaz Daḫı Türkile oynayıp ütilmez
3	Dirilip bir gice gör kim niderler Biri biriyle ṭanışıḳ iderler
4	Bularuñ varıdı hem bir Babas'ı 'Aḳılda yoğıdı andan ḳabası
5	Didi geldük ki dutavuz boğazı Çerinin şüd geçipdür coğ u azı
6	Bizüm durduğumızuñ aşşısı yoḳ Hemân Türklerile ceng eylerüz çoḳ
7	Gelüñ Tekür'e gemi göndürelüm Anuñ daḫı sözi nedür görelüm
8	Bunuñ fikrini ḳamu ḫoş görürler Babas'ı bir gemiyle göndürürler
9	Gideriken deñizde ol kadırġa İrer ardından aña bir ḳasurġa
10	Dümencisi nedür şol hay diyince Dibi yuḳaru geldi vay diyince
11	İrip gemiyi* sünnîler yazarlar Firenklerini zincire dizerler
12	Getürdiler Gelibolı'ya anı Görüp Sünnileriñ şâd oldı cânı
13	Meger ol vaḳtde şehrüñ şehriyârı İşid imdi diyem kimidi bâri

---

* Gemiyi, metinde "gemini" şeklinde yazılmıştır.

47a

1 Muķarreb ķulıyıdı ġâzi Ḫânuñ
Adı Ḫâş Aḥmed idi ol cuvânuñ

2 ʿAtâ vü luṭf u iḥsân u seḫâvet
Daḫı hem hüsn-ü ḫulķ u hem şecâʿat

3 Ķamusın Ḥaķķ aña erzânı ķılmış
Cihân cisminüñ anı cânı ķılmış

4 Giden begler ki geldi uşbu şehre
Ġazâlıķdan dutar her biri behre

5 Bunuñ daḫı ġazâsın diñle iy yâr
Ki her bir aġacuñ bir yimişi var

6 Şol aġacuñ ki hergiz yimişi yoķ
Oda yaķarlar anı görmişüz çoķ

7 Velîkin evvelinden bu ḥikâyet
İşidüñ nicesi oldı rivâyet

8 Meger günlerde bir gün Şah Murâd Ḫân
Oturup ʿiyş iderdi bâ-nedîmân

9 Mey-i sâfî çü şâfî şâfa düşdi
Nedîmüñ her biri bir lâfa düşdi

10 Kimi ta'rîf ķılur pâdişâhı
Kimisi ma'rifet söyler ilâhi

11 Kimi ķılur tevârîḫden rivâyet
Kimisi dünye ḥâlinden şikâyet

12 Kimi ķavl-ü ġazel kimi terâne
Kimisi ġarra olmañ dir cihâna

13 Kimi söz ķamışına şeker aşlar
Kimisi bir bedîhî şiʿre başlar

47b

1 Gehî dâyim leṭâyif söyleridi
Gehî hem daḫı ma'ni ṣoylarıdı

2 Gehî dünye hayatın ẕikr iderler
Gehî âḫir memâtın fikr iderler

3 Gehî naḳş idilürdi gâh taṣnîf
Gehî ṣoḥbet ṣafâsı gâh ta'rîf

4 Gehî sâzende naġme-sâz iderdi
Gehî gûyende şi'r-âgâz iderdi

5 Gehî cengî ururdı çenge çengi
Gehî yüzüñ döner yakuta rengi

6 Gehî nay 'ırâḳı ider şikâyet
Vaṭandan ayru düşdügin ḥikâyet

7 Ḳamu bildüklü bildügini yâra
Ḳılurlarıdı Şâh'a âşikâra

8 Bularuñ arasında biri nâgâh
Başını ḳaldurıp didi kim iy Şâh

9 Hemîşe Ḥaḳḳ senüñle yâr olsun
Cihân durduḳca 'ömrüñ var olsun

10 Dilerem ṭâli'üñ ola müsa'ad
Devâm-ı devletüñ dâyim müebbed

11 Eger yılduz gibi çoḳ ola a'dâ
Güneş yüzüñ göricek Ḥaḳḳ Ta'âlâ

12 Ḳamusın ḳahride luṭfından iy Şâh
Saña yarıcı ola dâyim Allâh

13 Velî ben ḳula ola ger işâret
Diyem bir söz ki ola ḫoş beşâret

48a

1 Çün emr oldı didi iy Şâh-ı Server
Ṭapuñla yoḳ ʿadû ki‿ola berâber

2 Ḳara yirden ne deñlü gelse düşmân
Ḳamusını helâk eylersiz iy cân

3 Velî deryâ yüzini bil tamâmı
Dutupdurur Şahâ şimdi ḥarâmı

4 Urus kim işidürsiz adın anuñ
Teküri andadurur Kadalanuñ

5 Hem anda iki ḳardaş var ḥarâmı
Ararlar rûy-i deryâyı tamâmı

6 Birine dirler anuñ ser-Nikola
Birisine daḫı mîr-i Niḳola

7 Bişer gemiyile dâyim yürürler
Deñizde vü ḳuruda il ururlar

8 Midillüden Ṣaḳızlu'dan tamâmı
Deñiz yüzini dutmışdur ḥarâmı

9 Kadalan adına dört yañalardan
Ḥarâmılar yürür her adalardan

10 Müsülmânuñ gemileri tamâmet
Seferden gelimez saġ u salâmat

11 Bes eyle olsa iy Şâh-ı muʿaẓẓam
Revâdur göndürürseñ aña âdam

12 Ki gemiler ṭonadıban varalar
Ni yirde kim bulurlarsa ḳıralar

13 Ḳaçankim ol ḥarâmi ola maḳhûr
Eyü aduñ cihânda ola meşhûr

48b

1	Çü Şâhenşâh bu sözi işitdi İşid imdi ki ne resme iş itdi
2	Buyurdı bir biti yazdılar ol dem Virip Aḥmet Beg'e gönderdi âdem
3	Ki tiz gemilerüñ ḳaydını görgil Yaraġıla demür üstinde durġıl
4	Daḫı şol bir ḥarâmî Kadalanı Gelen geçen gemiden ṣorġıl anı
5	Ni yirde işidürseñ iki ṣanma Becid üstine var hiç baña ṭanma
6	Bu deñlü Şâh çünkim tenbîh itdi Gör imdi Ḫâs Aḥmed daḫı nitdi
7	Meger bir gün kim Aḥmed Beg ṣabâḥın Limondın yaña dutmışıdı râhın
8	Varuban loncada oturmışıdı 'Azablar ḳarşusına ṭurmışıdı
9	Re'isler daḫı yir yir otururdı Biri biri sözine gûş ururdı
10	Hem oldem Gelibolı'da Murâd Ḫân İki biñ ḳul ḳomışıdı nigeh-bân
11	Kürek çekmek ḳamunuñ cünbîşiydi Oḳ atmaġ u şuda yüzmek işiydi
12	Daḫı kadırġalar durmışdı hâẓır Yaraḳlı âdemi içinde vâfir

49a

1 Bişer yirde büyük toblar kurulmış
Otı ḳoyulmış u ṭaşı urulmış

2 Tüfekler daḫı çoġıdı içinde
Süñüler ḫod ṭolu baş u ḳıçında

3 Ṭonanmış ṭobı aġacı siperden
Daḫı çuḳallu vü ışıḳlu erden

4 Daḫı her yigidüñ elinde bayraḳ
Yilebirdi niteki aġaçda yapraḳ

5 Daḫı matara vü sıġın çoġıdı
Yaraġında bir eksügi yoġıdı

6 Kürekcisi yiñiçeri müsülmân
Yigit yigil ḫo düpdüz ehl-i îmân

7 Çü bir dîndür içinde ġayrı dîn yok
Bu resme itseler fetḥ ideler çoḳ

8 Bu fikr içindeyiken ol re'isler
Segirdip geldi ol gemi gören er

9 Didi Aḥmed Beg'e minnet Ḫuẕâya
Ki geldi biş gemi Bozcaada'ya

10 Harâmî gemisidür böyle meşhûr
Anuñiçün yürür deryâda mestûr

11 Çün Aḥmed anı işitdi bu erden
'Aṭâlar eyledi çoḳ sîm ü zerden

12 Buyurdı tîz borı çalındı oldem
İçi ṭoldı geminiñ ṭonlu âdem

13 Çü kadırġa tamâm itdi erini
Hemân Aḥmed Beg aldı lengerini

49b

1	Girip deryâya yilken çekdi yâra Niyâz itdi hem ol Perverdigâr'a
2	Didi iy cümle maḫlûḳuñ ilâhı Ki sensin pâdişâhlar pâdişâhı
3	Daḫı hem cümle maḫlûḳuñ emîri Ki düşmişüñ ṭapuñdur desti-gîri
4	Bilürem bâb-ı luṭfuñdur küşâde Mürîd olan gelip irer murâda
5	Müeşşir sensin iy Ḥaḳḳ her eşerde Bu cân u tende vü nûr u baṣarda
6	Siniñ luṭfuñ öküş binüm günâhum Ne deñlü çoġısa ʿafv it ilâhum
7	Eger şerḥ itse iḥsânuñı diller Diyimez biñde birin ay u yıllar
8	Budem oldur murâdum ḥażretüñden Çü nâşırsın ʿaṭâ ḳıl nuṣretüñden
9	Kim ele gire ol kâfir ḥarâmî Emîn ola deñiz yüzi tamâmı
10	Bunı diyip tamâm itdi niyâzın Gemiler daḫı irdi azın azın
11	Limonda gerçi kadırġa çoġıdı Velîkin altısı bigi yoġıdı
12	Anuñçün gemiyi altı eylediler Ki kâfir gemisi bişdür didiler

50a

1	Bogaz içre varıp olgün ḳalurlar Gice içinde gör kim ne ḳılurlar
2	Çü yaḳın vardılar Bozcaada'ya Ṣalâvât virdüler çoḳ Muṣṭafâ'ya
3	Görürler kim yatar anda kadırġa Didiler yarı ḳıldı Ḥaḳḳ Ta'âlâ
4	Kadırġa daḫı bunları görince Ne yir gemisisiz diyü ṣorınca
5	Becid bunlar daḫı tiz tiz ḳatarlar İrip her biri bir yirden çatarlar
6	İki ḳayuḳ görür Türkler irişdi Karañu gideyidi çıḳdı ḳaçdı
7	İki göge vü bir kadırġa alurlar Yarındası yine şehre gelürler
8	Çü gördi Gelibolı ḫalḳı anı Sevindi ḳamusınıñ cism ü cânı
9	Ḳaṭırġadan çıḳar kâfir ḥarâmî İki yüz kırḳ gişiyidi tamâmı
10	Daḫı çıḳdı içinden biş müsülmân Kim anları esîr itmiş Kadalan
11	Didi Aḥmed Beg anlara kim iy yâr Niçe yıldur kim olmışsız giriftâr
12	Didiler yidi yıldur kim bu mel'ûn Bizi itmişdürür 'âlemde maġbûn
13	Cezâlar eyledi çoḳ cânumıza Niçe gez ḳaṣd ḳıldı ḳanumıza

50b

1	Yigirmi yıldurur deryâda bunlar Gice gündüz ḥarâmılıḳ iderler
2	Cihân içinde millet gerçi çoḳdur Bularuñ birle dostluġı yoḳdur
3	Velî şükr eyleñiz dâyim Ḫuẕâ'ya Ki ṭuş itdi sizi uşbu ġazâya
4	Çün Aḥmed Beg bu sözleri işitdi Alıp kâfirleri Ḫünkâr'a gitdi
5	Edirne şehrine yaḳın ki vardı Ḳamu yaraḳlarını yine virdi
6	Yaraḳlandı nitekim gemisinde Ṭonanurlarıdı düşmen yüzinde
7	Bu vechile ḳaçan divâna girdi Gören gişiler anı vehme vardı
8	Çü Şâh gördi buları ḥamlesini Ḳıruñ diyü buyurdı cümlesini
9	Re'îsiniñ derisin çıḳarurlar Ḳalanın ḳamu boynın ururlar
10	İşitdüñ Kadalanuñ ḳıṣṣasını Ne oldı evvel âḫir ḫiṣṣesini
11	Kim âdem ḳanın içip ḳanmazıdı Soñ ucı ne olasın ṣanmazıdı
12	Ṣanurdı kim hiç ele girmeyiser İle‿itdügini gendü görmeyiser
13	Velî gördüm gözümile re'îsin Diriyiken çıḳardılar derisin

51a

1	Sanur ẓâlim ki ḫalḳa güç ider ol Anı bilmez ki gendüye ḳılur yol
2	Gişi kim eylük ide bulur uzlıḳ Yavuz iden bulur yine yavuzlıḳ
3	Şu kim gendüye eylük itdi ʿâdet İki ʿâlemde ol buldı saʿâdet
4	Gel imdi eylük eyle bu gün iy yâr Ki yarın göresin cennetde diẓâr
5	Żaʿîfî sen daḫı gel eylük eyle Düriş luṭfıla ḫalḳa eyü söyle
6	Bes andan eydelüm yine ġazâyı Ger ire dîle ilhâm-ı Ḫuẓâyî
7	Kemâl ehline Ḥaḳdandur kemâlât Anuñdur söz daḫı bu dildür âlât
8	İşitdüñidi kim ġâzî Murâdı Ki Rumiline geçmekdi murâdı
9	Gelüben Lapsekü'de ḳalmışıdı Ḳaşşaboğlın ḳapuya ṣalmışıdı
10	Ki biş biñ atlu ḳul dört yüz tüfekci İki yüz daḫı uz atıcı tobcı
11	Paşalar bunları alıp varalar Yoroz ḳarşusına ḥâzır ṭuralar
12	Murâd Ḫân daḫı ol yirden göçeydi Varıp Yoroz boğazından geçeydi

51b

1	Bu tedbîri ḳaçankim Şâh işitdi Hemândem ḫalḳıyıla göçdi gitdi
2	Çü vardı Gökşu'ya gördi gemiler Yaraḳlanmış içi hep âdemîler
3	Daḫı ḳullar cemî'i ḥâżır olmış Yaraḳıla deñiz ḳırañı ṭolmış
4	Paşalar hem bile gelmişleridi Şahuñ gelecegin bilmişleridi
5	Bu tedbîri iderleridi iy cân Ki Rumiline geçeydi Murâd Ḫân
6	Veli Baboz'uñ ol ḳâṭırġası hem Yatuban Boğaz'ı beklerdi epsem
7	Buyıdı ehl-i küfrüñ i'tiḳâdı Ki geçürmeyeler Sulṭân Murâdı
8	Çü gördi paşalar kim Ḫân irişdi Cihân cismine şankim cân irişdi
9	Feraḥ buldı beğâyet ehl-i îmân Bize fażl itdi diyü Ferd ü Raḥmân
10	Bu şâḍıyıla paşa-yı kâmil Gör imdi nicesi iş itdi ḥâṣıl
11	Buyurdı bir gice ol tobcılaruñ Yarusı öteye geçe olaruñ
12	İki yañada tobların ḳuralar Daḫı tüfekciler ḥâżır turalar
13	Daḫı atıcı Şâhuñ ḳullarından Helâk olan 'adûlar ḳollarından

52a

1 Duralar yir yirin bunlar daḫı hem
Berâber şöyle kim ne biş ü ne kem

2 Daḫı ṭavul u zurnâ vü nefîri
Çalalar kim göge çıka ṣafîri

3 Ṣabâḥın ḳamusı el bir ideler
Ḳatı âvâzıla tekbîr ideler

4 Çü bu resme yaraḳlar ḥâżır oldı
İşid imdi diyem ne ẓâhir oldı

5 Seḥer olduḳda çağırdı münâdi
Ki iy dîn ehli eyleñ cümle şâdı

6 Demidür kim gemiyi geçürevüz
Ola Sulṭân Murâd'uñ hep işi uz

7 Çü ḳullar bunı işitdi tamâmet
Hemân dem itdiler cenge iḳâmet

8 Şu resme çağırıp didiler Allâh
Öte yaḳada işitdi Şehenşâh

9 Hem anlar daḫı Allâh getürürler
Gemiye oḳlar u toblar ururlar

10 Çü kâfir añsuzın bu ḥâli gördi
Ḳaçuban ḳamusı anbâra girdi

11 Şular kim ḳaçmadı ṭurdı yirinde
Zaḫumsuz ḳalmadı biñde birinde

12 Gemisin ġalbıra dönderdi toblar
Firengi ḫod helâk itdi tüfekler

13 Çü kâfir gördi kim iş ḥadden aşdı
Kesip lengerlerini cümle ḳaçdı

52b

1 Bu fi'lile gemiyi geçürürler
Şalâvât idüben tekbîr ururlar

2 Çü geçdi Rumiline Şâh-ı 'âdil
Her işi ehl-i küfrüñ oldı bâṭıl

3 Buyurdı Şah Ḫalîl Paşa'ya fi'l-ḥâl
Kim İstanbul tekürine gişi ṣal

4 Didi kâğıd daḫı yazuñ siz aña
Ki ya'ni iş mi idem ṣandı baña

5 Bilürem kim bu işleri ol eyler
Belâyı gendü özine bol eyler

6 Budurur fitnesiniñ çoğı azı
Ki gemiler gelip ṭuta Boğaz'ı

7 Rumiline Anaṭolı çerisin
Ḳomaya geçmege ya'ni birisin

8 Beni hem men' ide geçmekten ol seg
Ki ya'ni Rumilinde olmayam beg

9 Bu fikrile gelüben Üngürüzler
Dutalar Rumilini cümle yigser

10 Gör imdi ehl-i küfrüñ tedbirini
Bozam dir Ḥaḳḳ Ta'âlâ taḳdirini

11 Hele Üngürüze bu gez varayın
Başuma Ḥaḳḳ ne yazdıysa göreyin

12 Bes andan bitürem anuñ işini
Getürem aña 'âlem teşvişini

13 Ḥişârını başına yıḳam anuñ
Daḫı şehrini oda yaḳam anuñ

53a

1 Ne kim sözler didiyise Murâd Ḫân
Yazıp göndermişidi Paşa yigsân

2 Bu sözden ṣoñra gör kim nitdi Şâh'ı
Geçüben Edrene'ye dutdı râhı

3 Çü geldi şehrine ol Şâh-ı server
Görür kim hâżır olmış cümle leşker

4 İki yüz biñ ola er adı bellü
Ḳamusı başdan ayaġa çuḳallu

5 Daḫı on biñ 'azab on biñ ḳul iy yâr
Yaraḳlanmış dururdı ḳaṣdı küffâr

6 Daḫı işit Murâd Ḫân'uñ yasaġın
Ki nice düzmişidi her yaraġın

7 İki biñ ḳulı varıdı tüfekci
Daḫı itmişdi biş yüz ḳulı tobcı

8 Daḫı biş yüz deve biñ tob çekerdi*
Atıncaḳ birisi biñ tan sökerdi

9 Daḫı biş yüz deve çekerdi ḳalḳan
Demürden ayaġı varıdı yigsân

10 Bes andan biñ deve çekerdi ṣanduḳ
Ḳamusınıñ içi ṭolmışıdı oḳ

11 Daḫı biñ deve çuḳal götürürdi
Çeri ardınca göçicek yürürdi

12 Yaraḳ anuñ gibi itdi Şehenşâh
Ki vaṣfını meger bileydi Allâh

13 Bes andan kim çeri ḳaydını gördi
Hemân emr itdi uş göçdi yüridi

---

* Kelime metinde "geçerdi" yazılmıştır.

53b

1 Çü şam irişdi güneş âsumândan
Yüzin dönderdi gitdi bu cihândan

2 Cihândan nâ-bedîd oldı çü ḫurşîd
Ṣanasın cism ü cândan oldı nevmîd

3 Çü ẓâhir oldı leylüñ her nişânı
Belürdi gök yüzinüñ kehkeşânı

4 Yine seyr eyledi seyyâre yıldız
Ḳamer ṭoğdı giceyi ḳıldı gündüz

5 Zamândan ṣoñra irdi ṣubḥ-ı ṣâdıḳ
Kim ola ṭab'ı her tab'a muvâfıḳ

6 Çü ṣubḥ irdi zemîn ü âsumânı
Güneş nûrına ġarḳ itdi cihânı

7 Çü tağlar başı altun tâc urındı
Ḳamu ṣaḥrâ ṣaru dibâc bürindi

8 Yine İslâm çerisi durmışıdı
At üstinde yarağın görmişidi

9 Çü begler ḳamu işlerin ḳolaylar
İşit nicesi düzildi alaylar

10 Bes evvel yüriyen seyyîd ü sâdât
Meşâyiḫ-zâde vü ehl-i sa'âdât

11 Daḫı ser pâ bürehne niçe dervîş
Yürürdi anlaruñ-la yâd u biliş

12 Başı altun 'alemler ellerinde
Ḫuẕa'nuñ ẕikri her dem dillerinde

13 Bu ayet yazıludur hep 'alemde
Ki gören oḳıyan ola selemde

14 Ebu İsḥâḳ'uñıdı ol 'alemler
Gör altunıla ne yazmış ḳalemler

54a

1 Bes ayıt sen daḫı Naṣrun min Allâh
Ki nuṣret vire dîn ehline Allâh

2 Daḫı hem okıġıl fetḥün karîbi*
Ki ḳahr ide Ḫuẕa ehl-i ṣalîbi

3 Bes ol cem'iyyetiydi ehl-i faḳruñ
Vilâyetdür eger faḳrısa faḫruñ

4 Bulardan ṣoñra işit bir cemâ'at
Diyem kimleridi olduḳca ṭâḳat

5 Eger yarı ḳılursa Bîr ü Bârum
Ki 'ışḳ mestinden olmaya ḫumârum

6 Diyem şol resme ne ḳıldı Murâd Ḫân
Olursa müstemi'ger ehl-i îmân

7 'Azablar ṣaffıyıdı on biñ iy yâr
Ḳocası yoḳ yigididi ne kim var

8 Yaraḳları ḳılıc u yay u oḳdı
Re'îslerinde çuḳalları çoḳdı

9 Dutar her biri iki şiş aġacdan
Ucı ser-tîz geçer urursa ṭaşdan

10 İki yüz daḫı artuġıdı sancaḳ
Yeşil ḳızıl ṣaru gök ü ḳara aḳ

11 Çalınurdı dibinde ḳopuz u nây
Ḳıvanurdı görüben yoḫsul u bay

12 Biri birine dir ḫâllü ḫalince
Uralum kâfire oḳ tâ ölince

13 İverleridi kim tîzcek varalar
Oḳıla Üngürüzleri ḳıralar

---

* Kur'an-Kerim, 48 Fetih Suresi, 18. ayet.

54b

1 Bularuñ ḳamusını bil Murâd Ḫân
İki re'ise ıṣmarlamış iy cân

2 Birisi kitḫuẕâ 'Ömerdi anuñ
Bıçaḳcıdur adı ol bir cuvânuñ

3 Egerçi coġıdı anda re'isler
Velî anlar bularuñ sözin esler

4 Anuñçün kim bular iş görmişidi
Niçe niçe ġazâya girmişidi

5 Geçürmişleridi 'ömri ġazâda
Biri deñizde vü biri ḳarada

6 Bes andan ṣoñra işit bir alayı
Ki diyem saña iy merd-i Ḫuẕa'yı

7 Dâvud Beg ḫalḳıyıdı ol turanlar
Her aḳında ḳılıc gebre uranlar

8 Tovuca Rumilinde ne ḳadar var
Seçip yazmışlarıdı cümle iy yâr

9 Atı ṭonı eyü hem adı bellü
Yigirmi biñ yigididir çuḳallu

10 Dâvud Begüñ ki bu resme eri var
Elinde ḳamusınıñ gönderi var

11 Bulardan ṣoñra Dırnavî çerisi
Ṣanayduñ ejdehâdur her birisi

55a

1	Rivâyet şöyle ḳıldı râvî bize Dutardı dir ḳamu elinde nîze
2	Hem İflâkuñ bularıdı ʻadûsı Yaru Sünni [idi] kâfir yarusı
3	Daḫı bunlardı ḳıran Üngürüzi Gelicek Dırnavî'ye ol ulusı
4	Firîz Begoġlı ol yigâne server Bularuñ begiyidi iy bürâẕer
5	Şu resme itmiş anlara yasaġı Ki varıdı ḳamunuñ her yaraġı
6	Bular daḫı yigirmi biñ eridi Ne er kim her biri bir serveridi
7	Bu alaylar yürürdi Şâh öñinde Ḳalanı şol u şaġ u hem soñında
8	Bunuñ ardınca on biñ ḳulı Şâh'uñ Yürür yılduz gibi öñince mâhuñ
9	Ḳıranında ḳamu yigitleridi Giderken bir birin ögütleridi
10	Ki düşmânı ʻaceb ne vaḳt görevüz Şahuñ öñinde baş terkin uravuz
11	Bes andan şoñra ol ġâzî Murâd Ḫân Yürürdi şöyle kim şânî Süleymân
12	Ḥaḳuñ nûrı ʻayânıdı yüzinde Gören dirdi budur ol Ḫıżr-ı zinde

55b

1 Bu söz ḥaḳdur ki Ḫıżr oldı o demde
Kim İslâm ehli ḳalmışıdı ġamda

2 Velî Şâh alayın iden rivâyet
Bu resme eyledi bize ḥikâyet

3 Kim on biñ ṣaġ yanında Şâh-zâde
Ḳamusı atlu yoġıdı piyâde

4 Daḫı on biñdi ṣolında silaḥdâr
Ġarîb yigit daḫı on biñdi iy yâr

5 Ḳafâdârı hem on biñ atluyıdı
Ḳamu Ḥaydar-ṣıfat heybetlüyidi

6 Şah alayı ki olmışıdı ḥâżır
Ḳamu kırk biş biñidi evvel âḫir

7 Otuz olayıdı sancak çözülmiş
Ḳamunuñ başı altundan düzülmiş

8 Işıḳlar u çuḳallar her ne kim var
Açılmışıdı cümle âyine-vâr

9 Ḳamaşurdı aña gözler baḳıncaḳ
Gerek ıraḳdan olsun ger yaḳıncak

10 Ṭonanmışıdı er at cümle varı
Şükûfe nitekim evvel bahârı

11 Daḫı işit ki Şâh'uñ ṣaġ kolında
Yüriyen kimleridi oldem anda

12 Murâd Ḫân'uñ ḳulıyıdı muḳarreb
Düzetmişdi çerisin hep müretteb

56a

1 Ḳaraca Begidi hem anuñ adı
İderdi ḫalḳıyıla ʿadl ü dâdı

2 Hem Anaṭolınıñ beglerbegiydi
Ḳatında varıdı ḳırḳ biñ yigidi

3 Bes aña tâbiʿ olan ḳamu sancaḳ
Yigirmi bişidi bil anı muṭlaḳ

4 Daḫı Şâh'uñ ṣolında yüriyenler
İşid imdi ki kimleridi anlar

5 Şehenşâh'uñ hem ol daḫı ḳulıydı
Ḥâlîmü'n-nefs hem nâzük ḫulıydı

6 Daḫı olıdı Rumili emîri
Hem olmışıdı Şâh'uñ bir vezîri

7 Hem adı daḫı Ḫâdım Şahin'idi
Çerisiniñ ṭonı hep âhin idi

8 Bunuñlan daḫı elli biñ gişiydi
Ki ḳırmaḳ kâfiri her dem işiydi

9 Şu resme düzmişidi Şâh leşker
Yazılmazdı yir ü gök olsa defter

10 Bu leşker kim saña şerḥ itdüm iy yâr
Ḳamunuñ gendü deñlü ağruġı var

11 Yürürdi her alayun derinince
Gören dirdi çeriniñ var erince

12 Bu resme Şâh geçdi göçe gördi
Biş on günde varıp küffâra irdi

13 İkindü geçmişidi varduğında
Buyurdı Şâh leşker ḳondı anda

56b

1 İrişdi çünki şeb hengâm ġarîbân
Cihânuñ heft rengi oldı yigsân

2 Zamân güneş nurından oldı çün boş
Zemîn ol ḥâliçün oldı siyeh-pûş

3 Cihânı ḳabladı çün ḫâb-ı ġaflet
Uyanuġa açıldı bâb-ı raḥmet

4 Şular kim gicelerde ola bî-ẓâr
Aña Ḥaḳḳ raḥmeti irişür iy yâr

5 Beş ol yirde ḳarâr itdi Şehenşâh
Serâser ṭoldı ṣaḥra ḫayme ḫargâh

6 Dirildi cümle begler Şâh'a geldi
Şu yılduzlar gibi kim mâha geldi

7 Oturdı yir yirin mîr ü sipâhî
Geyip her birisi altun külâhı

8 Küyerler kim Şah ura söze bünyâd
Bular daḫı diyeler âferîn-bâd

9 Birezden didi Şah kim iy ulular
Ki sizsiz Ḥaḳḳ ḳatında baḫtlular

10 Ḳamuñuz adı çıkmış er gişisiz
Bu resme niçe görmüşsiz işi siz

11 Ne deñlü ilerü gelmişse kâfir
Ḳırılmış bî-nihâyet şöyle vâfir

12 Bu dem Ḥaḳḳ eyleye yine ʿinâyet
İlümden gitmeye kâfir salâmet

13 Hele ben iʿtiḳâdum eyledüm berk
Kim idem başumı dîn yolına terk

57a

1 Ya cânumı virem ya ḫod alam cân
Bu sözden dönmegüme yoḳdur imkân

2 Bu resme niçe söz tefhîm ḳıldı
İşidenlere ḫoş ta'lîm ḳıldı

3 Çü Şâhenşâh itdi bu suâli
Dönüp begler cevâbın virdi ḥâli

4 Didiler kim zihî luṭf-ı ilâhî
Ki ṭâpuñdur cihânuñ pâdişâhı

5 Bugün 'âlem vücûduñla münevver
Cihânuñ ḫalḳı emrüñde musaḫḫar

6 Ḳamu ḫalḳuñ du'âsı vü niyâzı
Saña lâyıḳ ki sensin Şâh-ı ġâzi

7 Cihân ṭurduḳca 'ömrüñ var olsun
Kulavuz Ḥaḳḳ Resûli yâr olsun

8 Ne sözler kim buyurduñ cümle ḥaḳdur
Kimi olmış u kimi olacaḳdur

9 Dedeñüñ atası ol ġazi sulṭân
Kim adıydı anuñ Sulṭân Murâd Ḫân

10 Dirilip geldi aña cümle millet
Ṣıyıp ḳırdı Ḥuẓâya ḳıldı minnet

11 Daḫı dedeñiz ol Sulṭân-ı ġâzi
Niçe gez ehl-i küfre ḳıldı bâzı

12 Anuñçün Yıldırım'dı adı anuñ
Ki severidi cengini ġazânuñ

13 Bir aylıḳ yirde ger işitse düşmân
Atardı yıldırım gibi aña cân

14 Dimezdi kâfiri çoḳdur ya ḫod az
Hemân dem cengine eylerdi âġz

57a

1 Nigebolı'ya geldükde bu kâfir
Biş altı yüz biñ er itmişdi ḥâżır

2 Ḳamusı atlu yoġıdı yayası
Demürden geymişidi hep geyesi

3 Ḳaçan ki işitdi anı Bayazîd Ḫân
Biş on günde yaraġın görip iy cân

4 Giceyi gündüze uladı gitdi
Varıp ol kâfiri anda ṭaġıtdı

5 Bes eyle olsa iy Sulṭân-ı kâmil
Ḳamu ceddüñdürür ġazi vü ʿâdil

6 Biñ anlar deñlü siniñ şevketüñ var
Daḫı başıñda Ḥaḳdan devletüñ var

7 Hem itmişdür Resûlullâh işâret
Bu dem Ḥaḳdan daḫı ola beşâret

8 Seḥer vaḳtinde‿alaylar baġlayalum
Yüregin ehl-i küfrün ṭaġlayalum

9 Çalışalum öñüñde iy Şehenşâh
Eger kuvvet virürse bize Allâh

10 Kim ola Şâh öñinde virmeye cân
Ki‿olur irkek ḳuzı her yirde ḳurbân

11 Anuñçün şaḳladuḳ başı vü cânı
Ki‿öñüñde virevüz ḳamumız anı

12 Bunuñ gibi niçe söz ḳıldılar yâd
Dil ü cânını Şâh'uñ itdiler şâd

13 Çü Şah begler sözine gûş ḳıldı
Ṭamarda ḫûn-ı erlik çûş ḳıldı

58a

1 Didi ben daḫı sizden umduġum bu
Kim olmaya ʿâdûdan ẕerre ḳorḳu

2 Demidür baġlanavuz bend-i ġayret
Her işden añlayavuz dürlü ʿibret

3 Haḳuñ ḫod hikmetinüñ ḥaddi yoḳdur
Ne ṣaysun ʿaḳl anı kim ʿaddi yokdur

4 Bu düşmen kim bugün ayaġa düşdi
Aña beñzer ki ḳarḳa aġa düşdi

5 Çetük gerçi inanur pençesine
Döyemi şîr gire şikencesine

6 Ne deñlü olursa ḳamış u saz
Yanar od düşicek ger çoġ u ger az

7 Hemân-sâʿatde yaḳar kül ider ol
Özin her yirde anun maḳbûl ider ol

8 Gicenüñ ẓulmetini gör ki nâgâh
Nice sürer güneş nûrı seḥer-gâh

9 Bu küfrüñ ẓulmetini daḫı Allâh
Müsülmânlardan ide menʿ şaallah*

10 Daḫı hem geldi Ḥaḳdan uşbu âyet
Ki gelmişdür Resûl ü hem rivâyet

11 Ne deñlü olsa kâfir leşkeri çoḳ
Az İslâm ʿaskeri ḳılur anı yoḳ

12 Çü Şâh itdi bu resme istimâlet
Didi begler ki ḫayr ola bu ḥâlet

13 Bes andan beglerine Şah Murâd Ḫân
Geyürdi ol gice çoḳ keçe ḳaftân

---

* Vezin zarureti yüzünden İnşaallâh kelimesinin ilk hecesi hazfedilmiştir.

58b

1 Çü begler sözlerin âḫir iderler
Du'â ḳılıp Şah'a cümle giderler

2 Kalur ḫalvet odasında Şehenşâh
Gör imdi aña ne luṭf ider Allâh

3 İrişür göñline ol dem hidâyet
Ḳılur nıṣfına dek leylüñ 'ibâdet

4 Bes âḫir eyledüginde namâzı
İşit Ḥaḳḳa nice ider niyâzı

5 Didi iy ḫalḳ iden kevn ü mekânı
Daḫı ibdâ' iden insi vü cânı

6 Öküşdür ḥikmetüñ 'âlem yüzinde
Melekler deng olur âdem sözinde

7 Kime ta'lîm iderseñ 'ilm ü esmâ
Maḳâmı‿olur firiştehlerden â'lâ

8 Kimi kim ḥażretüñden dûr idersin
İki 'âlemde anı ḫor idersin

9 Ḫuẓâyâ-ben kuluñ gey ḫor u zâram
Günâhumdan ḳatuñda şerme-sâram

10 Geçen 'ömrümi virmişem ziyâna
Ne aşşı ger yürürsem yana yana

11 Cihân sevdâlarından çekmedüm baş
Yiridür ger dökerse gözlerüm yaş

12 Bu az yaşumda çoḳ ḳıldum ḫaṭâlar
Yüzüme urmayıp itdüñ 'aṭâlar

59a

1	Ne deñlü ḳıldumısa dürlü ʻiṣyân Dönüp tevbe eyledüm oldım peşîmân
2	Budan saña sığındum yâ İlâhum Ki sinden ġayrı yoḳ püşt ü penâhum
3	Saña sığınduğıyçün Mûsî iy Ḥaḳḳ Ki Fir'avnı çerisiyle‿eyledüñ ġarḳ
4	Yarın dîn ehli itdükde ʻazîmet Bu küfr ehline virgil sen hezîmet
5	Münâcât iderek uyḳuya vardı Hemân Ḫıżır Nebî seyrine girdi
6	Didi kim iy Murâd Ḫân aç gözüñi Neçün uyḳuya virdüñ gendözüñi
7	Tur öri cânuñı ġafletden uyar Kim Allâh yarı ḳıldı saña iy yâr
8	Benümle bile geldi on biñ âdem Ki her birisidür bir ḳuṭb-ı ʻâlem
9	Ḳamusı Ḥaḳḳ Taʻâlâ ḫâşlarıdur Cihânda ölmedi bunlar diridür
10	Bulardur yaşda vü ḳuruda ḥâżır Cihânuñ ḫalḳı üzre şöyle nâẓır
11	Müsülmânlara ġâlib gelse küffâr Buları gönderür ol yire Cabbâr
12	İrişiben helâk eylerler anı Sevinür ehl-i dînüñ cism ü cânı

59b

1 Dedelerüñe daḫı vardı bunlar
Lazıla Üngürüz'i ḳırdı bunlar

2 Yarın hem senüñ öñüñde gideler
Göresin kâfiri nice ḳıralar

3 Çü Şâh Ḫıżr'uñ sözinden oldı âgâh
Hemân dem uyḳudan uyandı nâgâh

4 Çü bî-ẓâr oldı ġafletden vücûdı
Ṭurıp Allâh'a çoḳ itdi sücûdı

5 Bes ol gice ḳaravula varanlar
İşit saña diyem kimidi anlar

6 Şehenşah ḳullarıydı bahâdur
Bahâdurlara 'âlem kem-bahâdur

7 İki baş gişi ḳoşdı anlara Şâh
Ki varıp Üngürüzden ola âgâh

8 Birinüñ Şâmlu 'Âlîyidi adı
Ki Ḥaḳ virsün aña dâyim murâdı

9 Daḫı hem 'âḳil ü dânâ gişiydi
Her işüñ aṣlın bilmek işiydi

10 'Ali'ye beñzeridi her ṣıfâtı
Seḫâ vü erlik itdi aña ẕâtı

11 Yasağıyıla ili başmışıdı
Ḥarâmı'nuñ kökini kesmişidi

12 Biri daḫı Dâvud begidi anuñ
İşit vaṣfını diyem ol cuvânuñ

60a

1 Şah aña Vılḳ ilini virmişidi
Varıp ol daḫı ile girmişidi

2 İşitdi bir niçe kâfir dirilür
Çıḳıp ḳamusı köyinden ırılur

3 Varuban bir yavuz yire girürler
Yarağ u yatıla hem o tururlar

4 Çerisiyle Dâvud Beg de irişdi
Ne ḫârâc aldı vü ne ḫod barışdı

5 Çerisine anı yağma buyurdı
Yigidini yigilini ṭoyurdı

6 Daḫı bir nice yirde aña beñzer
İş itdi Laz ilinde iy birâder

7 Bes ol gice bu iki sancağı Şâh
Ḳaravula çıḳardı ol yüzi mâh

8 İkisi çün iki ṭuşa giderler
İşit diyem ki varıcaḳ niderler

9 Görür ikisi de ḳarşularında
İki‿alay Üngürüzler ṭurur anda

10 Kimi sarḫoş kimisi uyımışdı
Biri birine atın ṭayamışdı

11 Bular ḥâżır olar* ġafilleridi
Olar bed-mest bular ʿaḳilleridi

12 Hemân Allâh diyüben boşanurlar
Ne ḳorḳarlar u ne ḫod üşenürler

13 Çü gördi ol ḳaravulun ulusı
Ki Türküñ irdi añsuzda ulusı

---

* Kelime, metinde "olur" yazılmıştır.

60b

1 Dönüp ters yüzlerine hâ ḳaçarlar
Yaraḳlarını yabanda şaçarlar

2 İrişür ġâziler ardından anuñ
Dutarlar yidisin ol gice bânuñ

3 Daḫı hem yüzden artuḳ baş keserler
Delüben terkülerine aşarlar

4 İki sancaḳ daḫı almışlarıdı
Dönüp andan Şah'a gelmişleridi

5 Ḳaçankim bunları gördi Şehenşâh
Didi kim işümiz oñardı Allâh

6 Çün ol gice bu deñlü işler oldı
Seḥer gör kim nice cünbîşler oldı

7 Çü ṣubḥ irişdi meydânın cihânuñ
Güneş nurıyla ġarḳ itdi zamânuñ

8 Ḳara rengini giderdi bu dehrüñ
Tamâmet yüzin aḳ itdi sipihrüñ

9 Güneş çün gendözini ḳıldı iẓhâr
Münevver oldı vech-i ʿâlem iy yâr

10 Küẓûretden cihân buldı ṣafâyı
Salâvât vir seversen Muṣṭafâ'yı

11 Buyurdı Şah yaraġın getürürler
Ne kim eksügi varsa yitürürler

12 Bes evvel geydi bir göñlek yazılmış
Yazılınca nice altun ezilmiş

61a

1 Yidi muşḥaf yazılmışdı tamâmet
Ki‿anı geyen gişi ola salâmat

2 Anuñ üstine geydi bir çuḳalı
Kim altunlu bızı altun toḳalı

3 Ḳuşandı biline bir tuḥfe şimşîr
Ki görmemiş düşinde Şâh-ı Kişmir

4 Daḫı hem bir bilik ḳuşandı ol Ḫân
Meger kim görmiş ola anı ḫaḳan

5 Bes andan boz ṭoġanı ṭoz ḳolına
Bıraḳdı bir çinî ḳalḳan ḳolına

6 Hem aldı eline bir tîz nîze
Ki‿urırsa düşmen ola rîze rîze

7 Daḳındı ṣaġ u ṣol daḫı ḥamâyıl
Kim ola düşmenüñ gözine ḥâyıl

8 Çü bu resme ṭonandı ol dil-âvîz
Ki Şîrîn görse şudur diye Pervîz

9 Hemân dem atına oldı süvâre
Ṣalâvât vir ki‿ola şeyṭân avâre

10 Bes emr itdi çalındı ceng ü ḥarbî
Ṣadâsı dutdı oldem şarḳ u ġarbı

11 Anuñ gibi çalındı kös ü zurnâ
Yaraḳ itdi tamâmet pîr ü bürnâ

12 Daḫı hem çaldılar zinc ü nefîri
Göge çıḳdı ṣadâsı vü ṣafîri

13 Daḫı neḳâre vü ṭavul âvâzı
Serâser ṭolmışıdı taġ u yazı

61b

1 Göge yirden irişip âdem üni
Unıtmışdı melekler tesbiḥini

2 'Alemler başı irmişdi havâya
Yirüñ tozı irişmişdi semâya

3 Ḳulakları dutardı at süheyli
Yigit ḳocanun olmışdı ṭufeyli

4 Ṭaġa dönmişdi ṣaḥrâ nîzelerden
Cihân ṭolmış ṣanayduñ at u erden

5 Şu resme cem' olmışıdı leşker
Ki yıldız ṣayıla ṣayılmaya er

6 Çü sancaḳ begleri düzdi alayın
Gözetdi her biri cengüñ ḳolayın

7 Yasadı ḳamu begler ḳullarını
Düşürdiler yanına ḳollarını

8 Çavuşlar daḫı ṭurmayıp gezerdi
Topuzlar çekiben ṣafı düzerdi

9 Şah öñinde yine yiñiçerisi
Çuḳallanıp yürürdi her birisi

10 Velî öñ ṣafda kim ḳullar yürürdi
Demür ayaḳlu ḳalḳan götür[ür]di

11 Ḳaçan kim kâfire yaḳın varalar
Yire ṣançıp tüfek ü oḳ uralar

12 Daḫı Şah ḳullarına istimâlet
Virürdi luṭfıla ol demde ġâyet

13 Ki iy yigitlerüm erlik demidür
İkilik eylemeñ birlik demidür

62a

1	Daḫı sizsiz benüm ʿâlemde varum Ḳamu işde ṣıġınacaḳ ḥiṣârum
2	Anuñçün bisledüm sizi niçe yıl Ki olasız düşmene ḳarşu muḳâbil
3	Ṣıġınuban Ḥaḳa ṭurmaḳ gerek siz Oḳı tobı aña urmaḳ gerek siz
4	Bilürem size durmaz Üngürüzler Eger yüze biñ ola ona yüzler
5	Bes eyle olsa erlik ḳuşaġın berk Ḳuşanalum ḫavfı idelüm terk
6	Bu resme niçe sözler söyledi Şâh Ḳamu ḳullarını şâd eyledi Şâh
7	Çü ḳullar işidür Şah sözlerini Yire urıp ḳamusı yüzlerini
8	Didiler kim eyâ ʿâḳl ışşı Sulṭân Ki her müşkil olur ḳatuñda âsân
9	Bu dem güneş cemâlüñden münevver Mübârek ṭâliʿüñ olsun muẓaffer
10	Güneşsin nûr irişür aya sinden Daḫı hem berre baḥra mâya sinden
11	Naṣîḥatlar ki virdüñ cümle ḥaḳdur İşiden gişilere ḫoş sebaḳdur
12	Anın yidük elüñden etmek ü aş Deminde terk idevüz yoluña baş
13	Şular kim bu işe eyleye ġadri Nice ola Şahuñ ḳatında ḳadri

62b

1 Budur ḳamumızuñ göñlinde tedbîr
Elümizden gelen olmaya taḳṣîr

2 Ḫuẑâdan her dem ister idük anı
Ki öñüñde oynayavuz baş u cânı

3 Bi'ḥamdillah kim irdük ol murâda
Göresin erlik işin bu arada

4 Eger Ye'cüc gibi kâfir geleler
Sikender seddine ʿâciz ḳalalar

5 ʿİnâyet ger ḳılursa Ḥayy u Ḳayyûm
Demir ṭağısa anı idevüz mum

6 Daḫı şöyle ḳıra ġâziler anı
Ki ḳurtarmaya biñde biri cânı

7 Bes eyle olsa ne ġam iy Şâh-ı ʿâlem
Ki Ḥaḳdan iriser anlara mâtem

8 Şu deñlü didiler dürlü hikâyet
Ki Şâhuñ ḫâṭırı ḫoş oldı ġâyet

9 Ġanî ḳıldı ḳamusın sîm ü zerden
Daḫı ṭatlu dilile ḫoş ḫaberden

10 Münâdîlere bu sözi didi Şâh
Ki leşker ḫalḳı cümle olsun âgâh

11 Şol er kim yağıdan getüre sancaḳ
İdem sancaḳ begi bil anı muṭlaḳ

12 Daḫı kimüñ elinde baş görem ben
Biñ akçayıla bir ḳaftân virem ben

13 Babam cânıyçün olduḳda muṣâfum
Virürem didügüm yoḳdur ḫilâfum

63a

1 Bu sözi çünki çağırdı münâdî
İnandı kimse itmedi ʿinâdı

2 Çeri dönmişdi çün rûz-ı bahâra
Yeşil ḳızıl çuḳallar sebze-zâra

3 Bu resme leşkerile yüridi Şâh
Nite yılduzlarıla yüriye mâh

4 Çü ḳuşlıḳ vaḳti olınca giderler
İşidesin ki kâfire niderler

5 Bunı bundan ḳoyalum devlet-ile
Göresiz ne iş ider himmetile

6 Sen işit bu gezin imdi Ḳırâlı
Ki nice eyledi tedbîri ḥâli

7 Daḫı şerḥ idelüm anuñ yaşağın
Ki nice eylemişdi her yarağın

8 Buyurdı tîz çeri atın eyerler
Ḳamusı iki ḳat çuḳal geyerler

9 Ṭaşında geydügi pür-âhinidi
İçinde âhinîn pîrâhenidi

10 Daḫı geymişdi budluğıla ḳolluḳ
Ki kâr itmeye yaʿni ṭoḳınan oḳ

11 Başında ḳamusınıñ ışığı var
Bilinde daḫı mec dirler tığı var

12 Kimisi bağladı ḳılıc yirine
Bir uzun ḳabżalu şişi biline

63b

1 Ḳılıç gibi yüzin açmışlarıdı
Ucı serîz şanasın neşteridi

2 Anın düzmişler anı iy bürâẕer
İki eliyile dürte o kâfer

3 Daḫı hem gönder ü görde nacağı
Varıdı ḳamusının her yarağı

4 Bu vechile yaraḳlu er tamâmet
Kimesne görmemişdi tâ kıyâmet

5 Şehenşah'uñ alayına berâber
Bular dahi alay düzer serâser

6 Daḫı bir alayın ḳodı busuda
Ki yani gerek ola dir kısuda

7 Arabalarını öñine dutdı
Bes ardınca çerisini yüritdi

8 Demürden ṭaġa dönüben yürürler
Baḳıp İslam çerisini görürler

9 Ki ṭağı ṭaşı cümle Türk dutmış
Ḳırâlun leşkerin cümle ḳuşatmış

10 Murâd Ḫân öñe almış ḳullarını
'Azablar dutmış iki ḳollarını

11 'Alemler başı geymiş tâc-ı zerdi
Göge çıkmış çerinin pâyı gerdi

12 Şu resme çagırıp eydürler Allâh
Ki taña* kalmış ol gün mihrilen mâh

13 Bu ḫâli çünkim ol Ḳıral gördi
Çekip bir dem atı başını durdı

---

* Kelime, metinde ṭaḳa (طاقا) şeklinde yazılmıştır.

64a

1 Dil ü cânı begâyet vehme düşdi
Birez fikr itmekiçün fehme düşdi

2 Didi Yanko'ya kim bu ne ʿaceb hâl
İlümizde yürürken fârigü'l-bâl

3 Gelen Türke virimezdük cevâbı
Bu dem geldük ki görevüz ʿaẕâbı

4 Özine itdügi işi gişi düşvâr
Dirilip iller itmezimiş iy yâr

5 Kanı sen kim diridüñ azdurur Türk
Bugün uş mişedan çok görinür börk

6 Bunı diyip tenine lerze düşdi
Cihânuñ teşvişi başına üşdi

7 Didi Yanko ki neyçün ġuṣṣa yirsin
Ya ne sözlerdurur kim bunı dirsin

8 Haka şığınan adem uzlıḳ eyler
Çeri çoḳluğı etmek ḳızlıḳ eyler

9 Egerci çoḳdurur Türkün̄ çerisi
Çuḳallu yoḳdurur bin̄de birisi

10 Dahi şol mişedeki Türki dirsen̄
Melûl olma anunçün ġuṣṣa yirsen

11 Aḳıncıdur temâşâcı hemân ol
Eline almayıp tığ u keman ol

12 Iraḳda durıban gözler savaşı
Ki ḳanḳıdur yavuzı vü yavaşı

13 Eger Türk şınsa ḳaçmaḳda iverler
Ve ger biz şınavuz inip kırarlar

64b

1	Kazanciçün gelipdür her birisi Murâd Ḫân'uñ bular degül çerisi
2	Bes eyle olsa bulardan ḳorḳu yoḳdur Yalıncaḳ Türkdürür ger az vü çoḳdur
3	Bularun içi yoḳdur ḳuru ḳabdur Önine Üngürüzüñ biri ṭabdur
4	Bizüm ḳorḳduġumız Yiñiçeridür Daḫı şol ac azab ḳılıc eridür
5	Çü Yanko itdi bu resme hikâyet Melûl iken Ḳırâl şâd oldı ġâyet
6	Arabalarını anda ḳodılar Ḳırâl emr itdi düpdüz yüridiler
7	Bu yañadan buyurdı hem Murâd Ḫân Ki çümle yüriyeler ehl-i Îmân
8	Çü Şâh sözine leşker gûş ḳıldı Deñiz gibi yüriyip cûş ḳıldı
9	Bes ol deryâya beñzer iki leşker Yüridi biri birine berâber
10	Ne deryâ sanki 'ummân eyledi cûş Ki mevcinden melekler oldı bî-hûş
11	İki cânibden âvâzı nefîrüñ Göge çıkmışdı yirden dâr u gîrüñ
12	Bahâdurlar çü gördi düşmanını İverler tığıla döke ḳanını

65a

1	Gey erler kirişe oķ gezleridi Gez erler ķaçacak yir gözleridi
2	Gey erler cânıla olmışdı ḫurrem Gez erlere irişmişidi mâtem
3	Gey erler Allâh'a sıgınmışıdı Gez erler ķorķudan uğunmışıdı
4	Gey erler ķamusı öñce yürirdi Gez er[ler]* art ṣafda gelip geh dururdı
5	Gey erler aldı ele tîğ-u bürrân Kıvanurlar nitekim şîr-ü gurrân
6	Kimi dutmışdı elde boztoğanı Kim ura kâfirüñ başına anı
7	Kiminüñ yay u oķ ķalķan elinde Münâcâtı Ḥaķun dâyim dilinde
8	Dutardı her biri bir âlet-i ḥarb Ki vaķtinde uralar kâfire ḍarb
9	Her alaydan seçildi ḫâṣ erenler Yaluñuz gendüyi ķalbe uranlar
10	Ki ya'ni ideler çerḫe şavaşı Şah öñinde keseler niçe başı
11	Ķırâluñ daḫı ol ḫâṣ erlerinden Demür ṭonlu dive beñzerlerinden
12	Gelüben bunlarunla itdi harbi Biri birine urdı niçe ḍarbı
13	Bu hali leşker eylerken temâşâ Yüridi bir alay kâfir şavaşa

* -ler eki fazladan yazılmış olmalıdır.

65b

1	Ki başdan ayaġa olmış âhine ġark Ki ḫınzîrlardan olmaz dir gören farḳ
2	Yirinden kopdı sankim kûh-ı Elburz 'İsâ Beg üstine yüridi düpdüz
3	Buları Evreniz oglı çü gördi Alayın kâfirün yolından ırdı
4	Didi bunlara ḳarşu ṭurmaġ olmaz Demürdür oḳ u ḳılıç ḳar ḳılmaz
5	Gelip geçdükde ardından girelüm Ḫuẕâ'dan furṣat olursa ḳıralum
6	Bu fikrile çerisin iki yardı Şıḳışıp birbiri yanında turdı
7	Çü kâfir ol aralıkdan ki gitdi Varıp orducılara gör ki nitdi
8	Bes anlar daḫı gâfilken irerler Şehîd idip kamusını kırarlar
9	Bu ḥâli çünki gördi ehl-i îmân Koyuldı kâfirüñ ardından iy can
10	Atardı ġâziler tîr-i ḳażâyı İderdi Ḥaḳiçün cümle ġazâyı
11	Erenler ra'd gibi ḥayḳırurdı Ḳılıcı yıldırım gibi ururdı
12	Şu resme itdi cengi ḫâş erenler Ki taḥsîn itdi anları görenler
13	Bular çünkim o ceng içinde ḳaldı Sen işit daḫı kâfir kime geldi

66a

1	Diyem vasfını anlarun saña ben Eger bir dem ḳulaḳ dutsan baña sen
2	Karaca Beg kim ol Şâh'uñ ḳulıydı Hem Anaṭolının begler begiydi
3	Bu ḥâl içinde yortup geldi Şâh'a Öpüp elini 'izzet kıldı Şâh'a
4	Didi iy Şâh-ı âlem ḫil'atuñı Geyip yidük nice yıl ni'metüni
5	Anunçün müstahıḳ oldük 'aṭâña Ki ḳalḳan olavuz bugün ḳażâña
6	Şu kimse kim ola lutfuña 'âsi Nicesi bula ḳahruñdan ḫalâsı
7	Veli Şâhâ baña bir ḥâl oldı Düş içinde 'acâyip fâl oldı
8	Bu kim gördüm ḳoyunlar şöyle yatmış Çıkamaz her biri balçıġa batmış
9	Buları çünkim ol ḥâlile gördüm Girüben balçıḳ içinden çıḳardum
10	Veli ben çıkamadum ṭın içinden Nitekim mürde çıkmaz sîn içinden
11	Bu ḥâli çünki ben seyrümde gördüm Bu uġraşda ölürem diyü yordum
12	Ger irerse benüm cismüme mâtem Siniñ cânuña hergiz irmesün ġam

66b

1	Hemîşe ḳullaruñ ḳurbânuñ olsun Siniñ ʿâlemde bâkî cânuñ olsun
2	Bes imdi nitesi olmaḳ var iy Şâh Ki dirlik ṣoñına ölmek var iy Şâh
3	Velîkin âḫiret ḥaḳḳın ḥelâl it Sevindir ben ḳuluñı bî-melâl it
4	Bunı didi tamâm itdi sözini Şah'uñ ayağına sürdi yüzini
5	Niçe yaşlar aḳıtdı gözlerinden Bile ağlaşdı begler sözlerinden
6	Şahuñ daḫı özi göyindi ḫayli Mübârek gözlerinden dökdi seyli
7	Didi kim Ḥaḳḳ siniñ yoldaşuñ olsun Daḫı Ḫıżrıla İlyâs işüñ olsun
8	Cemîʿi enbiyânuñ ḳuvvetini Daḫi hem evliyânuñ himmetini
9	Ḳamusın Ḥaḳḳ saña erzâni ḳılsun Eyü aduñ cihân içinde ḳalsun
10	Bu resme çoḳ duʿâlar eyledi Şâh Eyü ḫulḳıla ḫalḳın ṭoyladı Şâh
11	Bes andan Ḳaraca Beg gör ki nitdi Gelüp taʿcîlile ḫalḳına yitdi
12	Ḳıraluñ bir ulu alayı aña Yüridi kim görenler ḳaldı ṭaña

67a

1	Anuñ gibi yaruḳludı hem anlar Görinmezdi demürden atıla er
2	Biri birine ṣıḳnaşıp gelürdi Çuḳal şavḳı gözüñ nûrın alurdı
3	Ḳaraca Beg oları çünki gördi Alayına yürüñ diyü çağırdı
4	Didi hem gendünüñ ḫâṣ erlerine Uran ser terkini serverlerine
5	Ki bugün Ḥaḳḳ yolında oynaram baş Murâdıla size olsun uzun yaş
6	Degül bir ger biñ ola baş u cânum Ururam terkini yoḳdur gümânum
7	Gişi çün ölecekdür âḫir-i kâr Gazâ yolında ölmek ḫoşdur iy yâr
8	Bunı didi hemân-sâʿat depindi Çıḳarıp ḳılıcı ḳalḳan yapındı
9	Anuñ gibi çapındı ol dilâver Ṣanasın ʿÖmeridi yaḫo Ḥaydar
10	Yüridi hem Anaṭolı çerisi Ḳatı Allâh diyüben her birisi
11	İki leşker irişdi vü ḳarışdı Biri birine cism ü cân virişdi
12	Aç arslan gibi‿erenler iñreşürdi Çetük gibi gebrler ḳıñraşurdı
13	Bu aña ol buña ururdı yâra Çuḳalları olurdı pâre pâre

67b

1	Hem ol ġâzî Ḳaraca Beg cuvânı İşit kim ne ururdı boz ṭoġanı
2	Kimüñ başına ursa bir çomaḳ ol Dutardı cânı düzahdan yaña yol
3	Daḫı her kime ursa ḍarb-ı şimşîr Cehennemde olurdı cânına yir
4	Urıcak kâfire ol gönderini Yıḳardı biş on at u erini
5	Anuñ gibi iderdi ol muṣâfı Ki ururdı bir birine ṣâf u ṣâfı
6	Bu resme ceng iderken nâgehânî İrişdi gör ḳażâ-yı âsumânî
7	İderken ceng öñindeki gişiyle Yanından dutdı bir kâfir şişiyle
8	Şu resme kuvvetile urdı ol ḍâll Ki ṣaġından ṣolına geçdi derḥâl
9	Bir ah itdi yıḳıldı cism-i hâki Ḥaḳa ışmarlayıp ol cân-ı pâki
10	Çün evvelde yazılmışdı sa'îd ol Anuñçün oldı âḫirde şehîd ol
11	Revân itdi çü Ḥaḳḳ yolına cânı Varıp şâd oldı ḥaḳḳıla revânı
12	Egerçi terk ḳıldı 'ömr-i bâdı Velîkin ḳaldı uş 'âlemde adı
13	Diridür şol gişiler bil bu resmi Ki dâyim yâd olur dillerde ismi

68a

1 Çü Şâhenşâh öñinde oynadı baş
Görenler didiler aḫsend şâbâş

2 Ki zihî ṭogru ḳul kim Şâh öñinde
Düşüre yılduzını mâh öñinde

3 Çün anuñ düşdigin gördiler iy cân
Yüridi her ṭarafdan ehl-i îmân

4 İdildi şöyle kim cenge iḳâmet
Ki ḳopdı ṣankim ol demde ḳıyâmet

5 Veli ol ceng içinde bir dilâver
İşit kim ne iş itdi iy bürâẕer

6 Hem adını ṣorarsañ eydem anuñ
Daḫı aṣlı kimidi ol cuvânuñ

7 Fenârî-oġlı Ḥasan paşayıdı
Bilürdi erligin biliş ü yâdı

8 Bahâdurlıġını Şâh görmişidi
Ḳaresi-ilin aña virmişidi

9 Çü gördi Üngürüz ḳarışdı Türke
Az oldı sünniler kâfirden ürke

10 Bes ol sâʿatde ḳalḳanın yapındı
Ḳaġan arslan gibi ol dem çapındı

11 Yarıp kâfir alayın öte çıḳdı
Süñüle niçe Üngürüzü yıḳdı

12 Añarudan berüye yine ol şîr
Depindi çekiben elinde şimşîr

68b

1 Kimi kim çalarıdı kuvvetile
Çıḳardı cânı tenden miḫnetile

2 Ḥaḳuñ yolına eylerken ġazâyı
Şehîd itdiler ol merd-i Ḥuẕâyı

3 Revân itdi Ḥaḳa çünkim revânı
İrişdi cennetü'l-mâvâya cânı

4 Buları daḫı ol cengde ḳoyalum
Davud Beg ġâzinüñ sözin diyelüm

5 Velîkin diñleñiz uşbu rivâyet
Neye irdi nice oldı ḫikâyet

6 Diyem hâlini bir bir Üngürüzüñ
Eger bir dem ḳulaḳ dutarsa özüñ

7 Meger ol gün Şehenşâh leşkerinüñ
Yarağın görmişidi her birinüñ

8 Anaṭolı çerisin şaġ ḳolında
Komışıdı ʿazabları öñinde

9 Daḫi şol ḳolda Rumili çerisin
Yaşamışdı uvağın u irisin

10 Davud Beg alayını eñ ucında
Buyurmışıdı Şah kim ṭura anda

11 Aña degin ki düşmen yüriyeydi
Bes anlar ardını başıp ḳıraydı

12 Daḫı Rumiliniñ hep gâzilerin
Aña ḳoşmışıdı mecmûʿı varın

13 Velî gör imdi sen Ḳırâl işini
Ki nice eyledi her cünbişini

69a

1 Alayların şavaşa şalmışıdı
Hemân Yankola gendü ķalmışıdı

2 Ḫaber bilmişler idi ol iki seg
Kim ardını başısardur Dâvud Beg

3 Iraķdan Yanko gördi ol alayı
Didi budur bize iden belâyı

4 Murâd Ḫânuñ serâser leşkerinde
Bulardan yigreki yoķdur erinde

5 Bes eyle olsa buyur baña varayın
Nice erdür Davud Beg'i göreyin

6 Bilürem ben varıcaķ ķaçısardur
Ķamu ḫalķı dereye uçısardur

7 Birin diri ķomayam ger ķaçarsa
Havâ yüzinde ķuş olup uçarsa

8 Bu vechile niçe lâf urdı ol seg
Göresin kim ne ķılısar Davud Beg

9 Ķaçan kim ol alayı Yanķo gördi
Becid gideriken bir laḥẓa ṭurdı

10 Didi bunlar ne er arslana beñzer
Ķażâyı her biri asmâna beñzer

11 Daḫı gör ol Davud Beg şîr-ü merdi
Nice gelür ki yoķdur hiç derdi

12 Hem şağında şolında duranlar
Ķamu ben bildügümdür ḫâş erenler

13 Bularuñ ḥamlesine durmaz âdem
Eger ṭolu olursa cümle 'âlem

69b

1	Peşîmân oldı Yanko geldügine Kırâl öñinde hem ögündügine
2	Didi ḥâliye geldüm gitmek olmaz Er olan ʿavrat işin itmek olmaz
3	Bu fikri göñli içinde geçürdi Velîkin ʿaḳlını başdan göçürdi
4	Yüridi tîz alayını düzetdi Yaraḳlandı vü ḫaṣmını gözetdi
5	Velî işit Davud Beg'i ki neyler Yigidine yigiline ne söyler
6	Didi iy ġâziler iy ḫâṣ erenler Bunuñ gibi niçe uġraş görenler
7	Demidür kim bugün dîn düşmenine Uravuz ḳılıcı baş u tenine
8	Cihâna geldi erler ġayretiçün Ne erdür kim gözetmez gayreti çün
9	Ecelden ilerü çün adım olmaz Bes er olan ölümden ḳorḳmak olmaz
10	Bu dem her kim ide öñümde erlik İdem tımar ola olınca dirlik
11	Bunı işitdi Rumuñ ġâzileri Duʿâlar itdiler mecmûʿı varı
12	Velîkin anda bir ḫâṣ er varıdı Kim adına Yûnûs Beg dirleridi

70a

1 Didi Davud Beg'e iy ġâzi server
Göresin anadan nice ṭoġar er

2 Cihânda bulmasun şol kimse dirlik
Kim itmeye öñüñde bu dem erlik

3 Şular kim terk ide bu cân u cismi
Müdâm eylükile añıla ismi

4 Bu resme niçe söz taḳrîr iḍerler
Hemân dem düşmene ḳarşu giderler

5 Bular daḫı ḫaber olmışlarıdı
Ki Yankodur gelen bilmişleridi

6 Çün ol kâfirlere yaḳın var[ur]lar
Baḳıp her biri düşmânı görürler

7 Ki başdan ayaġa hep âhin olmış
Demürsüz yiri ancaḳ gözi ḳalmış

8 Hemânâ düpdüz Allâh getürürler
İrip küffârı ol dem götürürler

9 Çün Allâh adın añıp uġradılar
Keşür gibi ḳamusın ṭoġradılar

10 Velî Davud Beg ol cen içre gördi
Ḳaçardı Yankonuñ ardından irdi

11 Didi kim Yankodur 'âlemde aduñ
Bu mıydı bunda gelmekden murâduñ

12 Ki Türküñ öñine düşip kaçarsın
Dere depe dimeyüben geçersin

13 Er olan gişi erden ḳaçmaġ olmaz
Uçar ḳuşa binüben ucmaġ olmaz

70b

1 Er olan gişi erden erlik ister
Eriseñ ḳaçma erligüñi göster

2 Bu nükte sözlerin işitdi Yanko
Gör imdi kim nice iş itdi Yanko

3 Ḫaberdâr itmedin yoldaşlarını
Eline aldı ziftlü gönderini

4 Çevürüp atı başın döndi ol seg
Didi gendüñi görme iy Dâvud Beg

5 Siniñ yoldaşlaruñ bende olaydı
Cihâna erligün adı ṭolaydı

6 Bilürem Rumilinde ne ki er var
Ḳamusın ḳatuña dirmişsin iy yâr

7 Ger eyle itmeseñ ḥâlüñ göreydüñ
Anı ṣanma ki sen baña ṭurayduñ

8 Bu sözi didi vü ḳalḳan yapındı
Dutup gönder Dâvud Beg'e depindi

9 Dâvud Beg gördi yaḳın geldi gönder
Ḳaḳar ḳalḳan göbegiyle o server

10 Çü men' itdi anuñ ḍarbını yârâ
İrip tıġıla urdı aña yara

11 Atı yügrügimiş ol bed-fi'âlüñ
Ḳaçıp ḳatına irişdi ḳırâluñ

12 Yine ḫalḳını dirip gitmişidi
Bir alay Üngürüze yitmişidi

13 Kim Anaṭolulıyla ceng iderdi
Gören gişiniñ uşın deng iderdi

71a

1	Ḳaçan Dâvud Beg aña daḫı irdi Bir iki dimeyip küffâra girdi
2	Bes andan ġâziler daḫı irerler Ḳaradeñize irince ḳırarlar
3	Gör imdi sen Dâvud Begi ki nitdi Biş on biñ kâfiri ḳırdı düketdi
4	Tamâm oldı çü leşker itdügi ceng Bu gez Şah cengine idelüm aheng
5	Eger Ḥaḳdan olurısa ʿinâyet Diyem n'oldı Ḳırâlıla ḥikâyet
6	Gel imdi iy Żaʿîfî söyle bir râz İşidenler ola ol râzâ dem-sâz
7	Eger ṭabʿuña ʿilm olmadı hem-dem Velî keşf-i ilâhi oldı maḥrem
8	Çü söz açduñ Murâd Ḫân ḳıṣṣasından Temâm it geç cihânuñ ġuṣṣasından
9	Havâ serdini germ it ṣûzuñıla İşidene ṣafâ vir sözüñile
10	Zamânuñ telḫ ü şîrîn[in] gözetme Kimesne ʿaybını hergiz gözetme
11	Ne gelse başuña Ḥaḳdan bil anı Sever Ḥaḳḳ her işi Ḥaḳdan bileni
12	Kime kim Ḥaḳdan irerise tevfîḳ Olur taḳlîdi anuñ cümle taḥkîḳ
13	Çü Şâh'uñ cengine uruldı bünyâd Revâdur bes ki medḥin idevüz yâd

71b

Ḳaṣîde

1 Şâhâ vücûduñıla oldı bu cân ḥayâtî
Yoḳsa bulurdı cümle ḫalḳ-ı cihân memâtı

2 Allâha ehl-i îmân ḥamd u sipâs iderler
Virdi diyü siniñ tek ḥaydar ṣıfatlu ẕâtı

3 Bu ḥüsn ü ḫulḳ u iḥsân bu cûd u luṭf yigsân
Erzâni ḳıldı Yezdân ṭapuña her ṣıfâtı

4 Oldı kesâd u penhân şehr ü mıṣırda ḳannâd
Peyẕâ olalı Şâhâ dilüñde söz nebâtı

5 Çünkim elüñe Ṣâni' virdi ḳılıç-ı ḳâṭ'ı
Ḳılma bu 'ömri żâyi' olmışiken berâtı

6 Baḥrıla berrde ruhbân ḳorḳar ṭapuñdan iy cân
Kim ḳıla diyü vîrân ol Lât u bu Menâtı

7 Olmışiken mukedder 'âlem yüzi ser-â-ser
Ḳıldı Ḫuẕâ münevver ẕatuñla kâyinâtı

8 Var iken elde furṣat ḳıl din içün ḥamiyyet
Yoḳdur bilürsin âḫir bu dünyenüñ ṣebâtı

9 Allah yolında her kim bugün ġazâ ḳılursa
Firdevse gire yarın oddan bulup necâtı

10 Küffâra karşu ruḫlâr ger olmasa berâber
Şah mat ider[di] filler oynatmasayduñ atı

11 Her fende çünki ṭapuñ oldı cihânda kâmil
Kimdür ki ḥażretüñde ḥall ide müşkilâtı

12 Şehenşâh kim yaşamışda çerisin
Ḳamu yirlü yirince her birisin

72a

1 Şavaş itmişdi cümle ehl-i İslâm
Bu vechile ki ḳıldum saña i'lâm

2 Velîkin ḳamusı ṭağılmışıdı
Hemân Şâh ḳullarıyla ḳalmışıdı

3 Ḳuluñ daḫı niçesi gör ki nitdi
Çeri şındı diyüben ṭaġa gitdi

4 Çü leşker ḥâlini gördi Murâd Ḫân
Ki cem' olmışıken ṭağıldı yigsân

5 Ta'accüb eyledi ḥükmin Ḫuẓâ'nuñ
Gelip gitmekdür işi dir cihânuñ

6 Ḳanı bu yazıdağı ṭolu leşker
Ki gitdi ḳalmadı yirinde bir er

7 Eger şimdi gelürse Üngürüzler
Cevâbın virmege ḳalmadı leşker

8 Meger yarı ḳıla Perverdigâr'um
Ki bu demde benüm çî yoġ u varum

9 Bunı diyip gözinden mîr-i gâzi
Döküp yaş itdi Allâha niyâzı

10 Didi iy Ḫâlıḳ u Rezzâḳ u Raḥmân
Ki sinden irişür her derde dermân

11 Bir emrile cihânı var iden sen
Ṣıfâtuñ sırrını iẓhâr iden sen

12 Yaratduñ 'âlemi çünkim 'ademden
Daḫı terkibin insânuñ ḳıdemden

72b

1 Egerçi ḫalḳı şimdi çoġ idersin
Bilürem girü âḫir yoġ idersin

2 Melûl olmışlaruñ mesrûrı sinden
Karañu gicelerüñ nûrı sinden

3 Velî bu ben za'îfüñ ḥâlin iy Ḥaḳḳ
Görürsin hem bilürsin ḳâlin iy Ḥaḳḳ

4 Eger ṭaġlarca varısa günâhum
Ne ġam çün ḥażretüñdurur dermânum

5 Çü muḥsinsin nola iḥsân idersen
Bu dem dîn ehline dermân idersen

6 Kemâl-i ḳudretüñ ḥaḳḳıyçün iy Ḥayy
Muhîṭ-i raḥmetüñ ḥaḳḳıyçün iy Ḥayy

7 Anuñ ḥaḳḳıyiçün kim Muṣṭafâ'dur
Daḫı Âli ḥaḳıyçün pür-ṣafâdur

8 Bu sünnî ḳullaruña bir naẓar ḳıl
Ṣıyıp küfr ehlini zîr ü zeber ḳıl

9 Eger olmazısa sinden 'inâyet
Dutar yir yüzini küfr ü ḍalâlet

10 Bu resme eyledi çün Şah münâcât
Ḳabûl oldı Ḥaḳuñ ḳatında ḥâcât

11 Şahuñ ḳatında kim begler dururdı
Melûl olduġını Şâh'uñ görürdi

12 İderdi her biri bir söze bünyâd
Ki ya'ni Şâh bir dem ola dilşâd

13 Hem ol Ṭayı Ḳaraca anda ḳayim
Durup ta'lîm iderdi Şâh'a dâyim

73a

1	Ki bir dem ṣabr eyle iy Şehenşâh Göresin kâfiri nice ṣır Allâh
2	Bu sözile Şahuñ göñlin yazardı Yüriyip ḳullaruñ ṣaffın düzerdi
3	Murâd Ḫân daḫı hem bile yürürdi Her eksügini ḳullaruñ görürdi
4	Şu resme eylemişdi her yarağı Eger dünyi ṭolu olursa yağı
5	Gelip giremeyeydi ḳul içine Bulımayaydı hergiz yol içine
6	Velî oldem ki leşker gitmişidi İşit kim her birisi nitmişidi
7	Şu kim erdür ḳovardı Üngürüzi Muḫanneş ḳaçmağa dutmışdı yüzi
8	Er olan kâfire ururdı şimşîr Muḫanneş gözleridi ḳaçacaḳ yir
9	Erenler ḫâşı iderdi ṣavaşı Muḫanneşler direridi ḳumaşı
10	Velî anlar kim iş görmüşleridi Gelip yine Şaha irmişleridi
11	Çü gördi gözleri Şâhuñ nem olmış Mübârek ḫaṭırı* hem pür-ğam olmış
12	Ḳurutmış hem dehânın âb-ı ğayret Eritmiş içi yağın nâr-ı zaḥmet
13	Nice‿olmasun melûl ol Şâh-ı ʻâlem Ki ḳalmışdı yanında biş biñ âdem

---

* Metinde ṭı yerine ẓı ile ḫâẓırı yazılmıştır.

73b

1 İrip geldi Dâvud Beg Şâh öñine
Birez şu sepdi Şâh'uñ yüregine

2 Didi iy Şâh-ı 'âlem ġuşşa yime
Yanumda kimsene ḳalmadı dime

3 Bu ṭuranlar ḳamusı ḳullaruñdur
İki yaña 'azabler ḳullaruñdur

4 Ġarib yigitlerüñ yanuñda ḥâżır
Küyerler kim ne vaḳtin gele kâfir

5 Öñüñde her birisi çıḳara ad
Görenler diye cümle âferin-bâd

6 Daḫı ḫalḳı çeriniñ gör ki nitdi
Ḳaçan Üngürüzi hep ḳova gitdi

7 Baña gelen alâyı ben de ḳırdum
Uş andan cân atıp ṭâpuña irdüm

8 Sövelür ḳalmadı kâfirde sancaḳ
Hemîn ḳırâl alâyı ḳaldı ancaḳ

9 Ne mel'undur görelüm gelsün indi
Tüfek ü oḳumıza dursun imdi

10 Bu sözile Şahuñ göñli avındı
Gülimsindi vü birezcük sevindi

11 Didi kim ne oḳum var ne nıcaġum
Hemân Allâhdurur sıġınacaġum

12 Şular kim Ḥaḳḳı dâyim yâr idindi
Aña irmedi düşmenler gözendi

74a

1	Bu resme sözleri çün Şâh iderdi 'Adûdan yaña ṭurmayıp giderdi
2	Vararaḳ bir dere başına leşker İrişip ṭurdı bir dem atıla er
3	Yaṣavullar düzetdi Şâh alayın Yiñiçeri gözetdi ceng ḳolayın
4	Bular çünkim alayın düze ḳaldı İşid imdi ḳırâl daḫı ne ḳıldı
5	Velî sen daḫı aylaḳ durma iy yâr Ṣalâvât vir ki şâẕân ola Muḫtâr
6	Bu yaña leşkeri küffâr-ı mel'ûn Ṭağıldılardı çevre yaña mağbuñ
7	Ḳırâluñ çün alayları ṭağıldı Hemânâ gendünüñ alayı ḳaldı
8	Didi göñli içinde kim o murdâr Ki şıydum Türkleri oldum sebük-bâr
9	Bu fikrile ṭurıp içerdi ḫamrı Anı bilmezdi âḫir oldı 'ömri
10	Ki ya'ni maḳṣûdına iriserdür Ne bilsün anı kim baş viriserdür
11	Bes andan bir depe başına çıḳdı Şehenşâh alayına durdı baḳdı
12	Görür öñinde ḳalḳanlar çatılmış Yaḳın bir birine şankim çatılmış

74b

1	Anuñ ardında ḳullar baġlamış ṣaf Dutup şaştı vü urmış ḳabżaya kef
2	Ṣaġ u ṣolda ʿazabler ḳurlu yayı Ḳayın aġacı oḳ kiriş ḫıṭâyî
3	Bu ḥâli göricek bayıldı Ḳırâl Ḳatı bed mestidi ayıldı Ḳırâl
4	Ödi ṣındı vü oldı zehresi çâk Didi bânlarına ol cüst ü çâlâk
5	Ki görüñ Türk beginiñ yaşaġın Ne resme eylemişdür her yaraġun
6	Öñi ḳalḳanıla dönmiş ḥiṣâra Hem ardı develerden kûh-sâra
7	Egerci leşkeri Türküñ ṭaġılmış Velîkin yigregi bunda yıġılmış
8	Bes eyle olsa ḳatı ḳorḳaram uş Ki gele başuma ol gördügüm düş
9	Gelüñ bu işe gey tedbîr eyleñ Velî tedbîri gey tevfîr eyleñ
10	Ki bu gün Türklere bir iş idevüz Yüzümiz aḳ ola dönüp gidevüz
11	Egerçi bu sözi eylerdi tekrâr Velî cânından olmışıdı bî-zâr
12	Dönüben ḳaçmaġa isterdi furṣat Velî ḫalḳından eyleridi ġayret
13	Ḳatı başmışdı göñlin ġuṣṣa gerdi Mülevveş cânını hem mevt derdi

75a

1 Şu resme ḳorḳuya düşmişdi bî-mehl
Muḥammedden nitekim ol Ebu Cehl

2 Çü bânlar bildiler ḥâlin Ḳırâluñ
Ḳatı ḳorḳduġını ol bed-fi'âlüñ

3 Didiler kim Eyâ Mir-i yigâne
Ki 'ömrüñ dâyim olsun câvidâne

4 Bugün küfr ehlinin sulṭânı sensin
Cihân tendür velîkin cânı sensin

5 Tamâmet 'âleme ṭolmışdur aduñ
Yime ḳayġu ki ḥâşıldur murâduñ

6 Çü yayıldı cihâna ad u şanun
Revâ mı ḳorḳa Türkden cism ü cânun

7 Buyur tizcek borularuñ urılsun
Ṭağılmış leşkerüñ yine dirilsün

8 Daḫı ol busuda ṭuran alaya
Ki şaḳlamışduñ anı şoñ belâya

9 Buyur ol daḫı tîz gelsün irişsün
Çü bizdendür yine bize ḳarışsun

10 Ḳaçankim çoḳ ola ḳatuñda âdem
Saña durmaya düşmen olsa 'âlem

11 Bu ma'nîden didiler saña Ḳırâl
Ki her iḳlîmi ya'ni ḳır al

12 Siniñ bu heybetüñden ḫalḳ-ı 'âlem
Dutupdur her birisi şimdi mâtem

75b

1	Bu sözleri ḳaçan Ḳırâl işitdi Gör imdi ki ne vechile iş itdi
2	Buyurdı tîz boruları çalındı Ṭağılmış Üngürüz bir yire geldi
3	Hem ol busu alayı daḫi irdi Tob oluban Ḳırâl öñinde ṭurdı
4	Anuñ gibi yaraḳludı Üngürüzler Ki baḳmağa ḳamaşurıdı gözler
5	Ḳamunuñ bindügi ayğır file beñzer Erinüñ her biri bir mile beñzer
6	Bu ḥâlile birez ḫâmûş olurlar İçüben ḳamusı serḫoş olurlar
7	Buḫârı çün şarâbuñ başa yitdi İşidüñ imdi kim Ḳırâl nitdi
8	Buyurdı sancağı‿üç gez çevürürler Ḫenâzırlar gibi düpdüz yürürler
9	Ṭolayu aldılar Şâh'uñ alayın Ki ya'ni ideler cengüñ ḳolayın
10	Anuñçün dört yanını bağladılar Ki ya'ni içlerini ṭağladılar
11	Bu ma'nîden olımadılar âgâh Ki yarı ḳılısardur Şâh'a Allâh
12	Velî oldem Ḳırâl'uñ leşkerini Otuz biñ varıdı dirler erini
13	Şehenşâhuñ daḫı işit iy server Yigirmi biñimiş ol dirilen er

76a

1 Muķâbil oldı çünkim Şâh'a kâfir
Bes îmân ehli daħı oldı ḥâżır

2 Buyurdı ol dem içinde Şehenşâh
Ki bir gurdan* diyeler düpdüz Allâh

3 Gel imdi sen daħı iy ehl-i îmân
Ṣalâvât vir Resûle ki ola şâẕân

4 Çü ġâzîler ġulüvv-i ʻâm iderler
ʻAdû ķaṣdına cidd-i tâm iderler

5 Şu resme çağırıp itdiler âġâz
Ki ʻarşa yitdi ṣan olan ser-âġâz

6 Bes andan şöyle emr itdi Murâd Ħân
Ki ideler ehl-i küfre tîr-ü bârân

7 Anuñ gibi çıķardı oķ kemândan
Ṣanasın ṭolu yaġar âsumândan

8 Urur yiñiçeri oķ u tüfegi
Gidip olur ʻadûnuñ ʻaķlı bengî

9 Ķırâluñ daħı ardında tüfekci
Varıdı bunca atlu zenberekci

10 Buları hep öñine dutmışıdı
Ki yaʻni ʻaķlıla iş itmişidi

11 Ķatı yaydan ki irerdi anlara oķ
Ķılurdı bir saʻatde biñini yoķ

12 Çü Ķırâl gördi kim ķullar ırılmaz
Daħı ol dereye yaķın varılmaz

13 Hem iki ķolda ṭuran Üngürüzi
Görür ķaçmaġa dutmış cümle yüzi

---

* Bir uġurdan (برو غردن) vezin yüzünden bir ġurdan şeklinde okunmuştur.

76b

1	Bu dem bildi ki ḥâli nolacaḳdur Ḳaçıp Türkden ṣaḳalın yolacaḳdur
2	Velîkin ġayret itdi ḳıldı ârâm Ki göre ne olur bâd-ı serencâm
3	Velî oldem Şehenşâh'uñ öñinde İşit kimleridi ceng iden anda
4	Eger her biri añıla tamâmet Geçer dil boynına bend-ü melâlet
5	Velîkin ba'żısınıñ adın iy yâr Revâdur kim idevüz bunda tekrâr
6	Bes evvel gelip öpen Şâh'uñ elin Dönüp 'arż eyleyen hâlile ḳâlin
7	Meger kim Ṭurġud-oglı ol Yûsuf Şâh Ki raḥmet eylesün cânına Allâh
8	Baş urıp didi iy Şâh-ı ḫuceste Ḳapuñda kemterîn ḳulam şikeste
9	Bilürem 'âleme ṣâḥib-ḳırânsın Cihânuñ cismine rûḥ-ı revânsın
10	Dilerem kim Ḥaḳḳ ola destigîrüñ Daḫı düşmânuñ olsun dest-i zirün
11	Niderler cânı kim öñüñde gitmez Niderler başı kim yoluñda yitmez
12	Velî budur murâdum ḥażretüñden Ki yoldaş ola 'âli himmetüñden

77a

1 Bunı didi vü ḳalḳanın yapındı
Atın depdi vü küffâra depindi

2 Şu resme girdi ol şîr-i yigâne
Ṣanasın ḳatı yil esdi ṣamana

3 Biş on def'a girüben çıḳmışıdı
Süñüle niçe kâfir yıḳmışıdı

4 Düşüp atı olup âḫir piyâde
Ḳılıç çekdi getürdi Ḥaḳḳı yâda

5 Didi iy Ḫâliḳum Perverdigârum
Benüm sensin iki 'âlemde varum

6 Ḳamu tenhâlaruñ hem-râhı sensin
Ḳamu sulṭânlaruñ hem şâhı sensün

7 Benüm yoḳ olduġum sen varıçündür
Daḫı ol Aḥmed-i muḫtâriçündür

8 Bunı didi vü irdi gebre nâgâh
Gör imdi kim ne ḳıldı ol Yûsuf Şâh

9 Ṣol elinde siper ṣaġ elde şimşîr
Çekip kâfir içine girdi ol şîr

10 Çalardı siñirini atlarınuñ
Keserdi başını düşen erinüñ

11 Velî gendü daḫı yimişdi yara
Başı vü gövdesi hep pâre pâre

12 Bu resme ceng iderken ol cuvânı
Şehîd itdiler anda nâgehânî

13 Çü Ḥaḳ yolına cânın ḳıldı ḳurbân
Ḥisâbsuz anuñ oldı ḫûr u ġılmân

77b

1	Ebed Ḥaḳḳıla buldı bâḳi birlik Ger Elden gitdiyise fâni dirlik
2	Cihânuñ ḥâli budur ittifaḳî Kim oldur ittiṣâlüñ iftirâḳi
3	Anı gördi depindi İbn-i Ḳara Ṣığınıp cân u dilden bîr ü bâra
4	Ki Türkmenüñ begiyidi o server Cihânda‿anuñ gibi ola olıcak er
5	Hem ol daḫl düşürdi niçe kâfir Murâd Ḫânuñ öñinde şöyle ẓâhir
6	Bas âḫir anı daḫi mürd iderler Başından ayağa dek ḫurd iderler
7	Nökerleri çün ol ḥâli görürler Ḥisabsuz kâfir anda öldürürler
8	Gelip gitmekdürür çün dünye ḥâli Meger Allâh ola kim yoḳ zevâli
9	Bulardan ṣoñra depdi bir cuvân-merd Ki hergiz Üngürüzden yimedi derd
10	Anuñ gibiyidi ol er bahâdur Ki gören didi bu şîr ejdehâdur
11	Bir at binerdi şankim fîle beñzer Yügürse dirdi gören yile beñzer

78a

1	Ki ʿÎsâ Begdi Uzġuroġlı anuñ Öñinde ceng iderdi gâzi Ḫân'uñ
2	İki yüz yigidi vardı çuḳallu Ḳamu ġâzileridi adı bellü
3	Düşüp öñlerine ṣaflar yarardı Ḳırâlı kandadur diyü arardı
4	Biş on kerre bu resme girmişidi Oransuz kâfir anda ḳırmışıdı
5	Çü Ḥaḳḳ ṣaḳladı anda ol cuvânı ʿAdûlardan irürmedi ziyânı
6	Çün anuñ erligin gördi Murâd Ḫân Aña Arnavud ilin virdi iy cân
7	Daḫı gör ol Ḫıżır Beg şîr ü merdi Ki düşmenle nice ider neberdi
8	Miḫâl Beg oġlınıñ ol oġlıyıdı Hem erlikde dedesi deñlüyidi
9	Şu resme ceng iderdi ol Melek-hû Ki düşmezdi dil ü cânına ḳorḳu
10	Çü gördi Şâh anuñ da erligini Vidînüñ virdi aña serverligini
11	Daḫı işit ġarîb yigitler işin Şah öñinde nice itdi şavaşın
12	Çü geymişdi ḳamu beglik çuḳalı Gümişden mıḫlu hem altun toḳalı

78b

1	Başında ķamusının ışığı var Daḫı ṭopluġıla ķolluġı iy yâr
2	Daḫı kejimleri var atlarınuñ Tamâmıdı yaraġı her birinüñ
3	Veli Şâh bunlara virmezdi destûr Ki ḫavf ider ķatından ki olalar dûr
4	Çü bunlar gördi kim ceng ḥadden aşdı Müsülmân leşkerinüñ çoġı ķaçdı
5	Gelip Şâh'a du'âlar eylediler Bu sözleri hem aña söylediler
6	Didiler Şâha Ḥaķķ hem-râhuñ olsun Feleklerden yüce dergâhuñ olsun
7	Buyur destûr ki biz daḫı varalum Bu küfr ehlini ser-tâ-ser ķıralum
8	Çün işitdi bularuñ sözini Şâh Didi varuñ ki yarı ķıla Allâh
9	Bes ol dem depdi ķamu atlarını Ġazâyiçün idip niyyetlerini
10	Yiñiçeri içinden yol iderler İşit küffârı varıcaķ niderler
11	Velî sen gör Ḥuẓanuñ ķudretini Ki nice şaķlar anda ehl-i dîni
12	Meger ol yirde kim ġâzi Murâd Ḫân Çerisini yaşamışıdı yigsân
13	Çerinüñ uzunınca anda yâra Varıdı bir ṣulu balçıķlu dere

79a

1	Gelüben kâfir andan geçemezdi Batardı yine dönüp ḳaçamazdı
2	Ḳırâluñ her ne deñlü kim begi var Görüp dirdi ḥiṣârdur ḫendegi var
3	Ġarîb yigitler aña çün varurlar Birez ṣaf bağlamaġiçün dururlar
4	Bes andan ḫûy iderler ber-moġâlî Ki deng eylerler ol demde Ḳırâlı
5	Çü dutup elde nîze boşanurlar Ne ḳorḳarlar u ne ḫod üşenürler
6	Hemânkim yağıya at yitürürler Ḳırâl'uñ alayını götürürler
7	Şu resme ḳırdılar kâfirler anda Ki gövdeler yürürdi ṣanki ḳanda
8	Bu ḥâli çün Ḳırâl gördi erinde Didi ḳaçmaḳ da erlikdür yirinde
9	Bu fikrile atın döndürdi Ḳırâl Birez yir ḫalḳıyıla ḳaçdı ol ḍâll
10	Bes ol dinç atlu aḳıncılar irdi Başıp ardın Ḳırâluñ ḫayli ḳırdı
11	Bu ḥâlile ḳaçarken ol melâ'în Döküben ḳamusı elden yarağın
12	Dönüp ardına baḳdı bir gez ol seg Görürkim gendüyi ḳomaz Murâd Beg

79b

1	Hemân dem aldı ele gönderini Öñe düşdi vü dönderdi erini
2	Buyurdı boruları tîz uruldı Ḳaçarken Üngürüzler yine döndi
3	Çü ġâziler görür anda bu ḥâli Ki ḳaçmışken yine döndi ḳırâlı
4	Bular daḫı hemân dem cem' olurlar Dönüp yortmaġıla Şâh'a gelürler
5	Çü Şehenşâh daḫı oldı ḫaber-dâr Ki şınmışken yine gelür o murdâr
6	Buyurdı yine ol dem mîr-i ġâzi Ki ḥarbîde çalalar cümle sazı
7	Bes ol resme urıldı köse toḳmaḳ Ki yirden göge çıḳmışdı çaḳa çaḳ
8	Nefîr âvâzı cânlar yandururdı 'Alemler ḳana ṭanın bandururdı
9	Daḫı neḳâre vü ṭavul âvâzı İder dilince tesbîḥ ü niyâzı
10	Şahûñ ḳulları yine düzdi ṣâfı Ki ideler ehl-i küfrile muṣâfı
11	Kuruldı niçe yirde yine toplar Yaraḳlandı bir iki biñ tüfekler
12	Virip Şah istimâlet ḳullarına Bu vechile didi hem beglerine

80a

1	Ki iy Ḥaḳḳ yolına cân terk idenler Ġazâya i'tiḳadın berk idenler
2	Bugün ġayret ḳuşağın bend idelüm Göñüle terk-i ḫavfı pend idelüm
3	Şol işi işleyelüm bu zamânda Ki ḳalsun adumız bâḳî cihânda
4	'Adûya öñce varan ben olayım Eger ölmek ola öñdin öleyim
5	Tefe''ümle öküş olınca yaşum Yig oldur Ḥaḳḳ yolında gide başum
6	Bu söze çünki begler gûş iderler Cevâbını işit ne ḫoş iderler
7	Yüz urıp ḳamusı Şâhuñ öñinde Du'âlar eylediler çoḳ ṣoñında
8	Didiler kim Eyâ Şâhı cihânuñ Ṭapuñdur maẓharı genc-i nihânuñ
9	Feraḥ olsun sini şâd isteyenler Ḫarâb olsun kem âbâd isteyenler
10	Bugün öñüñde şöyle ceng idelüm Cihânı Üngürüze teng idelüm
11	Şu kim gözler cihânda nâm u nengi İdiserdür bugün şîr-âne cengi
12	Ne mel'ûndur o gelsün ṭurışalum Dinümiz gayretiçün dürişelüm

80b

1	Şu kimse kim 'adûdan döndüre yüz Bir olsun gözlerine gice gündüz
2	Bu resme eyleriken ḳîl u kâli Görürler kim yine dönmiş Ḳırâlı
3	Egerçi geldi yine heybetile Velî şınıp ḳaçısar ẕilletile
4	Çün oḳ yirine geldi yine kâfir Gör imdi kim ne işler oldı ẓâhir
5	Yine ḳullar atıp tîr-ü ḳażâyı Ḳader yasından urur her er ayı
6	Şu resme ṭoḳınurdı ayğıra oḳ Ki birinde olaydı biñden artuḳ
7	Ḳaçan kim zaḫmı tîrüñ ṭoḳınurdı Getürüp kâfirin yire ururdı
8	Bes ol resme geyürlerdi çuḳalı Düşenüñ ṭurmaġa olmaz mecâli
9	Yiñiçeri idip anlara yara Ḳılurlardı ḳamusın pâre pâre
10	Şular kim saḳınurdı eyü adın İderleridi cengi her yañadın
11	Anuñ gibi ḳırarlar ehl-i küfri Ki deng itmişleridi mâh u mihri
12	Velîkin gördi cümle ehl-i îmân Ki bir bölük boz atlu irdi iy cân
13	Ḳamunun Allâh adı dillerinde Birer ḥarbe dutarlar ellerinde

81a

1 Çün irdiler Ḳırâl'uñ leşkerine
İşit ne itdiler at u erine

2 Şu resme ḳırdılar kâfirleri çoḳ
Ṭaşa ṭopraġa şağış var aña yoḳ

3 Ḳırâl'uñ anı görüp ʿaḳlı şaşdı
Dönüben ters yüzine yine ḳaçdı

4 Bu resme altı defʿa geldi kâfir
Ki her gelmekde ḳahr itdi anı Ḳâhir

5 Yidinci geldüginde gör ki nitdi
Ne sözler didi nice ġayret itdi

6 Diyelüm hem anı ʿaḳl irdügince
Dil ü cân żâʿfı kuvvet virdügince

7 Didi Ḳırâl ḳaçarken bânlarına
Daḫı hem gendünüñ ḫâş erlerine

8 Ki bu dem dut ki Türklerden kaçavuz
Varuban Tuna şuyını geçevüz

9 Ne yüz ile varavuz ilümize
Ya ne söz götürevüz dilümize

10 Ḳanı bunca yaraġ u bunca leşker
Ḳırıldı vü döküldi at u hem er

11 Bes eyle olsa bize ḳaçmaḳ olmaz
Yaraġumız yabana şaçmaḳ olmaz

12 Er olan gişilerde ġayret olur
ʿAdûdan ḳaçan âdem ʿavrat olur

13 Cihânıñ ʿömri ḫod bâd-ı hevâdur
Bugün ṭoġduḳ bugün ölmek revâdur

81b

1	Adam diyici 'âlemde çoġ olur Erenler adı altında yoġ* olur
2	Bu sözi çün işitdi Üngürüzler Cevâbında didi her biri sözler
3	Ki ḳamumız muṭî'üz ne iderseñ Bileñce giderüz ḳanda giderseñ
4	Budurur niyyetümiz dâyim iy ḫân Yoluñda terk idevüz cismile cân
5	Bu deñlü itdi çün bânlar maḳâlı Yine işit ki ne söyler Ḳırâl'ı
6	Didi Türkün ṭaġılmışdur çerisi Kova gitdi‿Üngürüzi her birisi
7	İrelüm tîz begini avlayalum Ṣavılmışdur bu ṣavı ṣavlayalum
8	Bunı diyip çevürdi atın ol ḍâll Hem aldı gönderin eline derḥâl
9	Öñine düşdi yine leşkerinüñ Yaraġını görüben her birinüñ
10	Çü döndügin görüben ehl-i İslâm Gelüben Şâh'a tîz itdiler i'lâm
11	Ḳırâluñ çün gelecegi bilindi Buyurdı Şah yine ḥarbî çalındı
12	Şu resme çıḳdı her sazuñ âvâzı Göge irişdi yirden naġme-sâzı
13	Daḫı şöyle dögülürdi ṭabullar Ki çalmaḳdan yorulmazıdı ḳollar

---

* Kelime metinde "çoġ" şeklinde yazılmıştır.

82a

1	Düzetdiler yine kalup cenâḥı Dilediler ḳamu Ḥaḳdan felâḥı
2	Yaraḳlandı yine ḫalḳı çerinüñ Urup terkini her biri serinüñ
3	Çü ḥâżır oldı ġâziler tamâmet Dilediler Ḫuẓâdan isti'ânet
4	Yiñiçeri yine ṣaflar düzetdi Ḳaçan kâfir gele diyü gözetdi
5	Bes îmân ehli düzerken yaraġın Hemân dem geldi yine ol melâ'în
6	Ḳırâl düşmiş öñine leşkerinüñ Yüreklensün diyü ḫalḳı çerinüñ
7	Bu gez bir Türk ḳuşaġın sancaḳ itmiş Ḳılıcını daḫı yalıncaḳ itmiş
8	Atınuñ kejimi hep dikmeyidi Hem altunlu ışıġı dökmeyidi
9	Daḫı gögsinde bir ḫâçın zer itmiş Ṣanur ḫayr anı bilmez kim şer itmiş
10	Ṣıġınıp ḫâçına geldi o mel'ûn Gör imdi kim nicesi oldı maġbûn
11	Ṣaġında vü ṣolında bânları hem Berâber geldilerdi şöyle derhem
12	Ḳafâdârı yüz artuḳ bile geldi Degül arḳun ḳamusı yile geldi

82b

1 Yakın geldükde ḳalḳanın yapındı
Atın depdi Şah'a ḳarşu depindi

2 Yiñiçeri ḳaçan gördü bu ḥâli
Segirdip ortaya aldı Ḳırâl'ı

3 Hemân-sâʿatde ḳılıç üşürürler
Ḳırâlı Şâh öñinde düşürürler

4 Velîkin bir rivâyetde daḫı hem
Dimişler bu sözi ne biş ü ne kem

5 Ki Şâhuñ ḳullarından Ḳoca Ḫıżır
İrişip ol araya oldı ḥâżır

6 Bahâdur adlu yine [yine]* bir dilâver
Ḳavî ḳalb ü ḳolı ḳuvvetlü bir er

7 Velîkin adı anuñ Muṣṭafâ'dur
Ki himmet-i Muṣṭafâ'dan reh-nümâdur

8 İrişdi bir süñü urdı Ḳırâl'a
Diledi düşüre başını ala

9 Egildi düşmedi lîkin o melʿûn
O meşûm u bed-aḫter dûn u maġbûn

10 Bahâdur irdi ṣarmaşdı revâna
Yire çekdi düşürdi ol divâne

11 Ḳoca Ḫıżr irdi başın kesdi derḥâl
Zihî sâʿat zihi ay u zihi sâl

12 İrişdi yiñiçeri daḫı ol dem
Pâra pâra ḳılıban itdiler kem

13 Gel imdi sen daḫı ḫoş ʿâşıḳ-âne
Ṣalâvât vir Resûl'e ṣâdıḳ-âne

14 Kim anuñ muʿcizâtıdur bu işler
Velîkin âdem anı ḳaçan işler

---

* Metinde bir "yine" fazladan yazılmıştır.

83a

1 Buları gör ki şehenşâh nitdi
İkisin daḫı sancaḳ begin itdi

2 Zihî ḥikmetdürür sen gör bu ḥâli
Ki Ḫıżr u Muṣṭafâ‿öldürdi Ḳırâl'ı

3 Bilüñ anı ki sırrı Muṣṭafâ'nuñ
İçinden munḳaṭı' olmaz cihânuñ

4 Resûlüñ hicretinden ṣorsalar hem
Sekiz yüz kırk sekiz yılıdı ol dem

5 Çü başın kesdiler anda Ḳırâl'uñ
Süñüye dikdiler ol bed-fi'âlüñ

6 Bes anı göricek bânlar üşerler
Ḳırâl üstine ḳamusı düşerler

7 Çü kâfir leşkeri bu ḥâli gördi
Ḳamusı atı başını çevürdi

8 Yüzin ḳaçmaġa dutdı cümle kâfir
Gör imdi neyler ol Sulṭân-ı nâṣır

9 Şehenşâh gördi kim ḳarcaşdı tersâ
Didi nuṣret irürdi Ḥaḳḳ Ta'âlâ

10 Hemân-sâ'at işâret ḳıldı ol Ḫân
Ki düpdüz yüriyeler ehl-i îmân

11 Hem İslâm leşkerinden bir yil esdi
Ġubârı irdi ehl-i küfri basdı

12 Bu ḥâli çünki gördi ehl-i İslâm
Didiler Ḥaḳdan oldı bize ilhâm

13 Bes eyle olsa ol ḥâżır ṭuranlar
Depindi kâfire hep ḫâş erenler

83b

1	Şu deñlü eylediler ġâziler ceng Feleklerde melekler oldılar deng
2	Ḳaçan kâfire irdi ehl-i îmân Ḳırardı virmeyüben hic amân
3	Ḳaçarken göreyidüñ Üngürüzi Ki bir Türke ṭurımazıdı yüzi
4	Ḳaçardı‿anuñ gibi ol leşker-i dûn Ki Mûsîden nitekim ḳavm-i Ḳârûn
5	Müsülmânlara iyd ü ḳadridi ol Veyâḫod şan ġazâ-yı Bedridi ol
6	Uçar ḳuşlardan artuḳ bil havâda Ki gövdeler yaturdı ol ovada
7	Ṭaġında olmayaydı şol ḳadar ṭaş Yaturdı Dobrıca ilinde kesük baş
8	Ḳırâl öldi vü ṭaġıldı çerisi Ḳolaylu ḳolayına her birisi
9	Çü baş gitdi vü ḳaldı iş ayaḳdan Ne ḥâşıl başsuz eldeki ṭayaḳdan
10	Çü begler Üngürüzi ḳova gitdi İşid imdi ki Şehenşâh'ı nitdi
11	Yaḳın irmişidi çünkim şeben-gâh Buyurdı Şah ḳuruldı ḫayl-u ḫargâh
12	Karar itdi bes ol gice Murâd Ḫân Sabâḥ olınca ḳıldı şükr-i Yezdân
13	Çü ṭoġdı yine 'âlem âfitâbı Cihâna ṭoldı anuñ 'aks-i tâbı

84a

1 Yüzin ârâyiş itdi çün cihânıñ
Ferah buldı kamu halkı zamânuñ

2 Zihî kâdir ki giceyi kılur nâr
Zihî hâzır seher nûr eyler izhâr

3 Zihî bâtın ki 'âlem tolu andan
Zihî zâhir ki oldı gizlü cândan

4 Zihî 'âlim ki 'âlem aña ma'lûm
Zihî hâkim ki mahlûk aña mahkûm

5 'Aceb resm eylemişdür halkı Hâlık
Ki idemez kimse aña kithuzâlık

6 Her iş yirindedür eksügi yokdur
Velîkin bi-nazar 'âlemde çokdur

7 Sabâh oldukda ol sultân-ı ġâlib
Süvâr olmaġa olmışıdı tâlib

8 Segirdip geldi bir kaç atlu yaya
Didiler Şâha minnet ol Huzâya

9 Ki Şâhuñ tâli'în kıldı huceste
Kamu küfr ehlini kıldı şikeste

10 Hemîşe düşmenüñden ġâlib olġıl
Dahı her dem ġazâya tâlib olġıl

11 Dahı hem ol Kırâl'uñ 'arabasın
Turur gördük bilimezüz kıyâsın

12 Ki şol deñlü yaraklar itmiş aña
Çeri halkı görüben kaldı taña

13 İki biñ var ola içinde kâfir
Ki ceng itmege turmış cümle hâzır

84b

1	Niçeler varmağa ḳaṣd eylediler Ḳırâl öldi diyü çoḳ söylediler
2	İnanmayıp şu deñlü tüfek urdı Ki bir demde yüz artuḳ atı ḳırdı
3	Bu sözi işidip Şah ḳaldı ṭaña Alıp Yiñiçeriyi vardı aña
4	Ḳırâluñ başını çünkim görirler 'Arabaları hep Şâh'a virürler
5	Buyurdı Şah içinde her ne kim var Yazıp beglik iderler cümle iy yâr
6	Çü ṭurdı üç gün ol yirde Murâd Ḫân Bes andan Edrene'ye geldi şâdân
7	Ġanîmetden ne kim oldıysa ḥâṣıl Çıḳardı ḫumsını ol Şâh-ı 'âdil
8	Üleşdürdi ḳamu ehline anı Sevindi ehl-i faḳruñ cism ü cânı
9	Hem ol dutsaḳlaruñ on ḫâṣ erinden Demür ṭonlu ḳara yüzlülerinden
10	Seçip gönderdi ol dem Şâhrûḫ'a Ki görüp şâd ola uşbu fütûḥa
11	Daḫı çuḳallu on kâfiri iy cân Mışır sulṭânına gönderdi ol Ḫân
12	Bes andan Ḳara Yûsuf oğlına hem Virürler Üngürü[z] onını ol dem
13	Daḫı on Üngürüzi Ḳaramana Virüben didiler oluñ revâne

85a

1 Bile gönderdiler başın ķırâluñ
Ki göre ḫâlini ol bed-fi'âlüñ

2 Ki ṭolmışıdı göñlinde bu kîne
Gelip ķaṣd eyleye İslâm dinine

3 Tamam elli yılıdı ol melâ'în
İderdi Türke gelmegüñ yaraġın

4 Çü ger varıdı göñlinde bu tedbîr
Velîkin gör ne ķıldı anı taķdîr

5 Kimüñ kim niyyeti şerr olsa iy yâr
İrişür girü şerre âḫir-ü kâr

6 Daḫı hem niyeti ḫayr olan âdem
İrer maķṣûdına vallâhu 'âlem

7 Bu fetḫüñ çünkim işitdüñ beyânın
Gel imdi diñle remzinüñ 'âyânın

8 Şehenşah kim didük 'ârif ķatında
Göñül sulṭânıdur cân milketinde

9 Daḫi 'aķlıla fehm anuñ vezîri
Ķaçan düşse bulardur destigîri

10 Ķırâl u Yanko'dur nefsile şeyṭân
Birinüñ ķaṣdı dîn birinüñ îmân

11 Bularuñ fikri dâyim bu nefesdür
Ki dil taḫtını almaġa hevesdür

12 Görür 'aķl anlara dil mâyil oldı
Ne sözler kim didiler ķâyil oldı

13 Direr ol dem 'ibâdet leşkerini
Helâk eyler 'adûnuñ her birini

85b

1 Gel iy ʿâḳil bu sözden ḥikmet añla
Bu ḥikmetten ḳulaḳ aç ʿibret añla

2 Ki düşmendür saña bu nefs i şeytân
Buları ʿaḳlıla kahr eyle iy cân

3 Ki zîre ʿaḳlıla bilindi Allâh
Uyan nefsine dâyim oldı gümrâh

4 Şu kimse kim vire nefsüñ murâdın
İki ʿâlemde•beẓ-nâm ider adın

5 Gel imdi nefs şerrinden emîn ol
Hemîşe ʿaḳluñıla hem-nişîn ol

6 Vefâsuz ʿömre itme iʿtimâdı
Ḥaḳuñ ḥaḳḳında pâk it iʿtiḳâdı

7 Eger dutsañ ṭarîḳini Ḫalîl'üñ
Ḥabîbi olasın şeksüz Celîl'üñ

8 Budem açan gişi cânun gözini
Temâşâ eyler ol göñül yüzini

9 İder bu ʿibreti dâyim taʿaḳḳul
Ḳılur Allâha her demde tevekkül

10 Ne var göz açuḳ olsa beste-dildür
Feraḥ-cândur velîkin ḫasta-dildür

11 Ḫüẓâyî maʿrifet olsa göñülde
Olur rûşen beyânı uşbu dilde

12 Çü göñlüñ pâk ola kibr ü riyâdan
Ṭola nurıla cânuñ Kibriyâdan

13 Çü ḳalbi mü'miniñ beyt-i Ḫuẓâdur
Göñül yıḳan gişi Ḥaḳdan cüẓâdur

86a

1	Şu kimse kim ide diller 'imâret İki 'âlemde görmeye ḫasâret
2	Bu sözleri egerci dîle geldük Öküş gezdük yine uş dîle geldük
3	İlâhi ḫâb-ı ġafletden gözüm aç Beni ġayrı ḳapuya ḳılma muḥtâc
4	Çün uydum nefse yañıldum tarîküm 'İnâyet eyle her demde refîküm
5	Uçar göñlüm havâ yüzinde persüz Heves yolında hem 'aḳlum ḫabersüz
6	Benüm gibi cihânda ḫor u 'âciz Ararlarısa bulınmaya hergiz
7	Ne 'ilm ü ne 'amel ne ḫayr u iḥsan Ḍalâlet gûşesinde deng ü ḥayrân
8	Ṭolu göñlüm ḫayâlât u taṣavvur Beni ġarḳ eyledi baḥr-ı taḥayyür
9	Çü ger nefse uyıp ḳıldum günâhı Nola luṭfuñla 'afv itseñ ilâhi
10	Çü yoḳdur ṭapacaḳ ġayrı ṭapuñdan Anunçün şey'u li'l-lâhum ḳapuñdan
11	Saña lâyıḳ 'amelden ger cüẓâyam Muḥîṭ-i raḥmetüñle âşinâyam
12	İlâhi cehlile itdüm ḫaṭâyı Çü bildüm isterem sinden 'aṭâyı

86b

1	Çü yoḳdan var ḳılduñ ben żayıfı Cehennem ehliniñ itme ḥarîfi
2	Şükür kim bu ġazâyı itdük âḫir Şahuñ hem bir ġazâsı oldı ẓâhir
3	Didi göñlüm kim anı daḫı yâra Nola ger naẓmıla‿itseñ âşikâre
4	Kim ol daḫı ġazâ-yı ekber olsun Sözi dillerde dâyim ezber olsun
5	Ve illâ muḫtaṣar lafẓıla anı Revâdur kim ola şerḥ ü beyânı
6	Çü Ḥaḳdan oldı dile uşbu ilhâm Anuñçün eylerem uş size i'lâm
7	Velî bunları ṣanmañ Şah ġazâsın Niçe gez kâfire itmişdür cezâsın
8	Müsülmân begleri gerçi ki çoḳdur Velî bunuñ gibi bir ġâzi yoḳdur
9	Kime kim yarı ḳıla Ḥayy ü Ḳâdir Olur dâyim 'adûlar üzre Ḳâhir
10	Bu mülki Ḥaḳḳ ḳılıp aña müyesser Anuñçün oldı her yirde muẓaffer
11	Geçelden salṭanat taḫtına ol Ḫân Niçe kâfir ilini ḳıldı vîrân
12	Diyelüm ba'żısın bâ-lafẓ-ı kûtâh Ki ne deñlü ġazâ itdi Şehenşâh

87a

1	Bes evvel Selaniki aldı ol Ḫân İçini ṭolu ḳıldı ehl-i îmân
2	Kilisesi ne deñlü varsa anuñ Ḳamusı mescididür ġâzi Ḫânuñ
3	İçinde çalınurken nâḳus u çañ Mü'ezzinler ṣalâ diyip virür bañ
4	Bes andan Lazilin aldı o server Daḫı hem Vılk ilini iy bürâẕer
5	Hem anlaruñ daḫı deyrin tamâmet İdip mescid ḳodı imâm cemâʿat
6	Bulardan ṣoñra Üngürüze geçdi Ḳırâl anı işitdi çıḳdı ḳaçdı
7	Ḥiṣârlarını berkitdi tamâmet Kim alınmaya dirdi tâ ḳıyâmet
8	Murâd Ḫân ḳanḳı ḥîṣâra kim irdi Yıḳıp yaḳıp külini yile virdi
9	Dilerdi yaz u ḳış anda ṭuraydı Tamâmet Üngürüz ilin uraydı
10	Alıp begler yine geldiler anı Salâmatlıġıla ol ġâzi Ḫânı
11	Olardan ṣoñra oldı bir ġazâ uş Ki şerḥ itdüm eger dutduñısa gûş
12	Kaçankim Üngürüz işin bitürdi Geçip Maġnisa şehrinde oturdı
13	Ḳulaḳ Rumiline dutmışdı ol Şâh Ki göre girü ne emr ider Allâh

87b

1	Çü küffâr bildiler Sulṭân Murâdı Kim ayruḳ beglik olmadı murâdı
2	Hemân dem biri birine işâret İdüben ḳıldılar ḫayli beşâret
3	Didiler Türk beginden ḳorḳu yoḳdur Yigit âdem durur hem şuġlı çoḳdur
4	Ne bilsün beglik itmegi ṣabîdür Bu dem nefs i hevâ‿anuñ meẕhebidür
5	Ḳaçan olur atası gibi ol Şâh Kim Allâh olmışıdı aña hem-râh
6	Ne düşmâna ki varsa ġâlibidi Daḫı dâyim ġazâya ṭâlibidi
7	Çü küfr ehli bu fikri eylediler Ḳamu illü ilinde söylediler
8	Bes ol İflâḳ begini gör ki nitdi Biş on kâfir köyini aldı gitdi
9	Ḳamusın evleriyile göçürdi Aluban gendü iline geçürdi
10	Daḫı ol Mora'nuñ kâfirleri hem Otururken ḳamu yirinde epsem
11	Olar daḫı dirilüben çıḳarlar Gelip İzdin yöresini yıḳarlar
12	Daḫı ḳapu daḫı ḳullar piyâde Ḳamusı meşġûl oldılar fesâda
13	Gelüben Şâh'uñ oġlın beglemezler Veyâḫod varıp evde eglemezler

88a

1 Çü Paşa gördi begligüñ niẓâmı
Bozulmaḳlıġa yüz dutar tamâmı

2 Daḫi dört yañda ne varısa kâfir
Ḳamusı oldı il urmaġa ḥâżır

3 Hemân dem yazdı bir mektûbı Ḫân'a
Ki tiz gelmezseñ iş varur ziyâna

4 Daḫı şol işleri kim bildi Paşa
Naḳîr ü ḳıṭmîr anı ḳıldı inşâ

5 Virip bir ḳula didi ṭurma zinhâr
Bu işi gey ṣaḳın az görme zinhâr

6 Becid iriş Şâh'a bildür bu ḥâli
Daḫı hem bitideki ḳîl u ḳâli

7 Alıp ol ḳul daḫı oldı revâne
İrişdi Şâh'ı gördi hüsrevâne

8 Geçip taḫta ider ʿiyşile şâdı
Felekden yaʿni alam diyü dâdı

9 İlerü vardı ḳul mektûbı virdi
Duʿâ vü medḥ idüben ḳarşu ṭurdı

10 Şehenşâh'uñ eline degdi nâme
Açıp oḳıdı ne varsa tamâme

11 Hem aña daḫı ilhâm irmişidi
Düşinde Muṣṭafâ'yı görmişidi

12 Bunı dimişdi ol faḫrı cihânuñ
Ki sensin yine şâhı bu zamânuñ

13 Daḫı bilkim yaḳında göçisersin
Varuban Rumiline geçisersin

88b

1 Velî ucın ḳoma dâyim ġazânuñ
Kim azdur 'ömri sen şâh-ı cihânuñ

2 Çü bilürsin ki 'ömrüñ yoḳ ḳarârı
Ḳoğıl bâri cihânda yâdigârı

3 Bu mermûzât Şâh'a irmişidi
Ne ẓâhir ola diyip ṭurmışıdı

4 Ḳaçan kim oldı bu işden ḫaberdâr
Gelüben Rumiline geçdi iy yâr

5 Çü geldi Edrene şehrine ol Şâh
Görür ḳullar kim olmış cümle gümrâh

6 Bes oldem ḳatı suclunuñ birisin
Buyurdı kim çıḳardılar derisin

7 Ḳalanı anı görip heybet aldı
Şah'uñ ḫışmından oldem 'ibret aldı

8 Çü Şâm irdi cihândan gitdi revnaḳ
Seçilmez oldı yirde ḳaradan aḳ

9 Müzeyyen eyledi gökler yüzini
Uyarıp her birisi yılduzını

10 Çü rûşen oldı göklerde ḳanâdil
Bes ehl-i ḥikmet oldı pür-safâ-dil

11 Geçip ol gice oldı şubḥ-ı şâdıḳ
Şeref gün nûrıla buldı ḫalâyıḳ

12 Karañu ḫalḳa virmişken memâtı
Şabâḥ olduḳda buldılar ḥayâtı

13 Çü maşrıḳ şâhı yazdı ġarba menşûr
Ki nûrından ṭola 'âlem içi nûr

89a

1 Ferah̬ bula cihân h̬alḳı bu yüzden
Gicenüñ z̤ulmetin gidere gözden

2 Bes ol gün Şâh itdi ʿaks-i meclis
Ġanî oldı ne deñlü geldi müflis

3 Dah̬ı şol deñlü begler gelmişidi
Ki köşkile sarâyı ṭolmışıdı

4 Yanına almışıdı oğlını Şâh
Oturmışlardı ṣankim mihr-ilen mâh

5 Şu resme H̬ân döküldi ol gün iy cân
Ki ṭoymışdı ḳamu insân u ḥayvân

6 Yimek içmek çün âh̬ir oldı bâri
İşid imdi ne söyler Şehriyârı

7 Didi oğlına kim iy cân-ı baba
Dut imdi cân ḳulağın bu cevâba

8 Yirüme ben seni Şâh itdügümden
Ḳoyup tah̬tumda yaʿni gitdügümden

9 Murâdum buyıdı iy baba canı
Ki sen şâh olasın ben görem anı

10 Dah̬ı beglik işiniñ ʿâdetini
Bilesin her yarağıla yatını

11 Muṭîʿ ola saña h̬alḳı il ü şehrüñ
Seni sulṭân bile mah̬lûḳı dehrüñ

12 Benüm devrümde görem kimse saña
Yavuz ṣanu ṣanur mı dört yaña

89b

1	Dahı hem ol tekür-i bed-fi'âlüñ Ki ṭolmışdur cihân şerriyle anuñ
2	Düzer ṭurduġı yirden fitneler çoḳ Velîkin gendözine aşşısı yoḳ
3	Niteki‿evvelde‿ol Bu cehl-i mel'ûn Muhammed derdile yanmışdı ol dûn
4	Bu dahı ancılayın bir la'îndür 'Adûdur müfsîd ü düşmân-ı dîndür
5	Ne deñlü kim yavuz ṣanursa ḫalḳa Geçer la'net olup boynına ḥalḳa
6	Babam öldükde bir Düzme'yi ol seg Çıḳarıp Rumilinde eyledi beg
7	Anı ben fetḥ idince çoḳ müsülmân Ara yirde helâk oldı bil iy cân
8	Bes âḫir saña dahı gelse ol ḥâl Olurdı niçe îmân ehli pâymâl
9	O ma'ni olmasun diyü bu taḫtı Saña ışmarlamışdum cümle raḫtı
10	Resûlüñ hem sözini dahı dutdum İki yıl sini bu ile beg itdüm
11	Çü bildüñ cümle begligüñ işini Eyü yavuz neyise cünbişini
12	Velî gördüm ki azmışdur bu ḳapu Gelüben az gişi eyler saña ṭapu
13	Dahı dâyireden deprendi küffâr Mebâẓâ kim işümiz ola düşvâr

90a

1	Çıḳarsa bir ṭarafdan düşmen-i dîn Niçe‿îmân ehlin ider ḫor u miskîn
2	Eger bir yoḫsul eylediyse âhı Ṣorısar binden Allâh ol günâhı
3	Daḫı ol Arnavud kâfiri düpdüz Ḫarâcından ḳaçıp döndürdiler yüz
4	Varuban Mora'ya girmiş tamâmet Ki ya'ni olalar onda salâmet
5	Daḫı Mora teküri ol Tıraġac Kim olmışdı ili ilüme muḫtâc
6	Atluban il idinmiş ol varanı Daḫı hem çıḳuban ol köy öreni
7	Bes eyle olsa sen cân-ı babaya Yaramaz gidesin bu dem ġazâya
8	Velîkin maṣlaḥat oldur varasın Birez vakt Ṣarhan ilinde ṭurasın
9	Kaçanısa girü beglik siniñdür Anı sanma ki ġayrı kimseniñdür
10	Bu deñlü sözi kim Şâh itdi ol dem Ṭurıp şehzâde anı diñler epsem
11	Bes andan aġzın açdı şâhzâde Gör imdi kim ne dir Sulṭân Murâd'a
12	Didi iy gözlerümüñ nûrı baba Daḫı bu göñlümüñ mesrûrı baba

90b

1	Benüm başumda devlet çün ṭapuñdur Daḫı yüzüm sürecek yir ḳapuñdur
2	Neyidi bunca teklifât u ma'ni K' ideydüñ meşveret ben ḳula ya'ni
3	Bu milküñ şâhı sensin bendeyem ben Ne kim ḥükm eyleriseñ andayam ben
4	Birez vaḳt ṭur didüñ yirüñde ṭurdum Tamâmet beglik erkânını gördüm
5	Bu kerre bir daḫı ḫiẕmet buyurduñ Ne kim ḳaydumı varısa ḳayurduñ
6	Giderem himmetüñ olsun benümle Ḫuẕânuñ nuşreti dâyim sinüñle
7	Bunı didi vü ṭurdı ol melek-ḫû Atasınıñ ayağına sürip rû
8	Çü Şâh işitdi oğlı sözlerini Başup bağrına öpdi gözlerini
9	Hemân dem virdi destûr oğlına Şâh Varıp begler birez yir oldı hem-râh
10	Hezâr i'zâzıla gönderdilerdi Dönüben girü Şâh'a geldilerdi
11	Bes andan kim güneş irdi zevâle Ḳara aḳ üstine oldı havâle
12	İrişdi şâm-ı 'âlem nâmesini Siyâh idip uşatdı ḫâmesini

91a

1 Gice çün defterin dürdi cihânuñ
Ṣanasın bozdı tertîbin zamânuñ

2 Çü ṣubḥ irdi belürdi gün şafaḳdan
Bezedi yir yüzin altun varaḳdan

3 Cihâna raḥmet âsârı şaçıldı
Güneş ṭoġdı ḳaradan aḳ seçildi

4 Gicenüñ ẓulmetini eyledi dûr
Serâser dehr içini ḳıldı ma'mûr

5 Bes ol gün cum'ayıdı ṭurdı dîvân
Ki geçdi taḥtına Sulṭân Murâd Ḫân

6 Şu resme oldı divânuñ niẓâmı
Ki taḥsîn idedi görse Niẓâmî

7 Demi ḫoş dem mübârek sâ'atidi
Yirine geldi Şah kim 'âdetidi

8 Çavuşlar hem mübârek-bâd iderler
Şahuñ cedd-i revânın şâd iderler

9 Daḫı hem bay u yoḫsul ḳıldı şâdı
Sevinip beste-dil buldı küşâdı

10 Çü geçdi taḫtına ol Şâh-ı server
İşidip yas dutdı cümle kâfer

11 Hem ol vaḳt bir vezîri yine Şâhuñ
Ṣaruca Paşa olmışdı o mâhuñ

12 Anuñ gibi saḫî vü ehl-i tedbîr
Bulınmaya cihân içre meger bir

91b

1	Aşaḳ göñüllü açuḳ yüzlüyidi Ḫalîmü'n-nefs ṭoġru sözlüyidi
2	Bu ma'nîden severdi Şâh anı Dutardı nitekim cisminde cânı
3	Daḫı birisi İsḥâk Paşayıdı Seḫâ vü luṭfı ḥadden aşayıdı
4	Aña beñzer lebîb ü hem ḳavî rây Kimesne görmedi 'âlemde hem-tây
5	Ḫalîl Paşayla her iş ittifâḳî Görürlerdi‿itmeyip hergiz nifâḳı
6	Bes andan Şah buyurdı Paşalara İşid imdi ki ne söyler olara
7	Didi ḳaydını tîz görüñ çerînüñ Yaraġın u yasaġın her birinüñ
8	Bu ay içinde gelsün cümle leşker Yaraḳsuz saḳınıñ ki‿olmaya bir er
9	Becid dutuñ ki tîzde varısaram Tamâmet Mora* ilin urısaram
10	Veli uzatmañ anuñ görmesini Yıḳalum başına‿anuñ Germesini
11	Ḳodum anı uyur düşde mi görür Ki gelip İzdinig yöresin urur
12	Babam cânıyçün eyle idem anı Kim assısına degmeye ziyânı

---

* Metinde satır üstüne ayrıca silik bir yazıyla "Germe" yazılmış.

92a

1 İlini ḳamu aña ṭar idem ben
Cihañdan cânını bî-zâr idem ben

2 Bu sözleri ki Şâhenşâh itdi
İşid imdi paşâlar daḫı nitdi

3 Varıp tizcek biti ḳaydın görürler
Virip ḳullar eline gönderürler

4 Bes ol ayun içinde geldi leşker
Edirne yöresi ṭoldı at u er

5 Şehenşâh dâḫi gendü ḳullarınuñ
Yaraġın görmişidi her birinüñ

6 Çü ceñgün her yaraġı ẓâhir oldı
Yirüñ yüzi ḳamu leşkerle ṭoldı

7 Hem o gice buyurdı Rum şâhı
Ki gele ḳatına mîr ü sipâhî

(Bu sayfadan sonra gelmesi gereken 92b boştur.)

93a

1 Revâdur her dem ide ḫayra telḳîn
Daḫı küffâra idüñ diye aḳın

2 Daḫı ḳapuya geleniñ murâdın
Edâ idip çıḳara eyü adın

3 Nitekim ol vezîri Ṣâliḥ itdi
Eyü adın ḳoyıp ʿâlemde gitdi

4 O demden tâ buña dek bu faṣîḥat
İşidene olur pend ü naṣîḥât

5 Meger bir şarda vardı iki dervîş
ʿİbâdet itmekidi anlara iş

6 Ḳaçıp ḫalḳuñ içinden ʿuzlet idip
Otururlardı yir yir ḫalvet idip

7 Gice irteye dek ḳâyimler idi
Seḥerden şâma dek şâyimleridi

8 Bularuñ ẓâhirinde yoḳ nişânı
Ki görenler velî şanalar anı

9 Bilinmedük yire gitmişleridi
Ḥaḳ emrine boyun dutmışlarıdı

10 Gice gündüz Ḥaḳa ṭâʿat iderler
Resülüñ sünnetin dutup giderler

11 Huẓâdan ġayra yoḳdur iḥtiyâcı
Ne gelse nûş iderler ṭatlu acı

12 Bilürleridi ʿömrüñ yoḳ şebâtı
Ki fevt olmaġa degmezdi ḥayâtı

(Bu sayfadan önce bir veya bir kaç varak düşmüştür.)

93b

1	Daḫı ṣağlığı ṣayrulığa degmez Biliş olması ayruluğa degmez
2	Eger ḥâkimdür âḫir ola maḥkûm Ve ger ʻâlimdür âḫir ola maʻlûm
3	Eger bayısa âḫir ola dervîş Eger dervîş ise aña ne teşvîş
4	Be-her-ḥâl ne işi varsa cihânuñ Bilürler kim peşîmânlıḳdur anuñ
5	Anuñçün gendüleri ḫor iderler ʻAvâmu'n-nâs içinden dûr iderler
6	Az u çoḳ eyü yavuz anlara bir Ne kim bilürse ḳılmaz ḫalḳa taḳrîr
7	İlâhî ḫamrıla baş ḫoş iderler Ḫuẓâdan her ne gelse nûş iderler
8	Bularuñ ḫalḳıla yoḳ ḳîl u ḳâli Yürürler ʻâlem içre lâ-yûbâlî
9	Ne olurlar ḫalḳ medḥ itdükde şâẓân Ne zemm itdüklerine ḫod perîşân
10	İderler ḥilmile şükri ṣanâʻat Ḳılurlar ṣabrıla dâyim ḳanâʻat
11	Eger zaḥmet göreler aġniyâdan Anuñ tevfîḳin isterler Ḫûẓâdan
12	Bu ḥâlile geçerken ol iki yâr Görüñ düşde neler eyledi Ġaffar
13	Didi ṭurun ki sizlere sefer var Velîkin saḳınuñ yolda ḫaṭar var

94a

1	Ḳaçan bir şehri göresiz ʿimâret Varıp Ṣâlih ḳulum idüñ ziyâret
2	Kim ol şehr içre bir ḫoş ṣâliḥ er var Ḫuẓâdan ol kişiye çoḳ naẓar var
3	Ḥaḳîḳat bilüñ anı kim velîdür Egerçi kim mecâze ol ġanîdür
4	Çü Ḥaḳdan olur anlara bu ilhâm Ṭuruban itdiler ol yaña iḳdâm
5	Baş açuḳ yalıñ ayaḳ bî-zevâde Yüridiler biş altı gün piyâde
6	İrişip çünkim ol şehre girürler Giderken yolda bir pîri görürler
7	Didiler aña iy pîr-i mübârek Ki her işüñ oñarsun Ḥaḳḳ Tebârek
8	Dirüz bir söz ger olmazısa zaḥmet Cevâbın diñ kim ola ʿayn-ı raḥmet
9	Bu şehr içinde kimdür Ṣâliḥ adlu Kim olmaya anuñ işinde yatlu
10	Hem aṣḥâb-ı taṣavvuf gişi ola Gice gündüz ʿibâdet işi ola
11	Çü pîr işitdi onlaruñ ḫiṭâbın Dönüp bu vechile virdi cevâbın
12	Didi varıdı bir er bu nişanlu Velîkin şimdi oldı gey ziyânlu
13	Bu maʿnîden ki ehl-i ḥâlidi ol Daḫı bulmışdı gendüden Ḥaḳa yol

94b

1 Ḳoyup ḫalḳı Ḥaḳıla olmışıdı
Derûnı ma'rifetle ṭolmışıdı

2 Bu deñlü ḥâlüñ olmışken ḫabîri
Varuban şâhun oldı bir vezîri

3 Nedür maḳṣûdı bilmez kimse anuñ
Bu ḫiẕmetden naṣîbi ol cuvânuñ

4 Çü dervîşler işitdi bu kelâmı
Giderler pîre virüben selâmı

5 Varıp bir ṣuffe üzre otururlar
Velîden i'tiḳâdı götürürler

6 O ḥâlün ġuṣṣasına batdı bunlar
Gice irişdi anda yatdı bunlar

7 Ḳażâ gelse gişiye âsumânî
Ḫaber ḳılmaz irüşür nâgehânî

8 Meger ol ṣuffenüñ üsti evidi
İçinde ṣâḥibi bir reh-revidi

9 'Adûsı varımış ol nev-cüvânuñ
Çıḳıp ol gice başın keser anuñ

10 Aḳar ḳanı aşaġaya ulaşur
O dervîşler 'abâsına bulaşur

11 Ṣabâḥ oldukda şeḥrüñ ḫâṣ u 'âmı
Gelip ol hâli görürler tamâmı

12 Anı teftîş iderken pâsubânı
Görür dervîşlerüñ ṭonında ḳanı

13 Didi kim bunlar itmişdür bu işi
Vegerni itmez anı yirlü gişi

95a

1	Bular bunda yaturken kimse anı Ne canla öldürüben döke ḳanı
2	Bu sözi bir birine pend iderler Dutup dervîşleri ḫoş bend iderler
3	Daḳıp boyunlarına birer urġan Giderler kim siyâset ide Sulṭân
4	Aluban anları şâha varurlar Du'âlar idiben ḳarşu dururlar
5	Didi ol pâsubân iy şâh-ı 'âlem Boġazlanmış yatur gördük bir âdem
6	Gice içre ḳapusın ḳaldururlar Girüben bir ġarîbi öldürürler
7	Araduḳ şehrüñ içini tamâmet Hemân bunlarda bulduḳ uş 'alâmet
8	Ki bulaşmış 'abâlarına ḳanı Bu deñlü kâfîdür bulmaḳ nişânı
9	Meger ol şâh daḫı ṣoḥbet ḳılardı Nedîme zevḳe gey raġbet ḳılardı
10	Muḳayyed olmadı teftîşine anuñ İnandı sözine ol pâsubânuñ
11	Didi var bunlara tımar eyle Ol ölen yirine berdâr eyle
12	İşidip didi dervîşler ki iy Şâh Ki ḥâżırdurur üstümizde Allâh
13	Anuñ gibi işi itmiş degülüz İdenile yola gitmiş degülüz

95b

1 Ġarîblerüz bize bühtân iderler
Günâhsuz yire iki ḳan iderler

2 Bu resme itdiler efgân ḫayli
Şahuñ raḥm itmege olmadı meyli

3 Bes andan anları alıp giderler
İşit aşmaġa varıcaḳ niderler

4 Meger kim şâhuñ ol Ṣâliḥ vezîri
Görür cellâd elinde iki‿esîri

5 Vilâyet ḳuvvetiyle bildi anı
Bular kimseye itme(di) ziyânı

6 Velî Ḥaḳḳuñ şıfâtıdur celâlî
Ki geh geh ḳula virür gûşi-mâli

7 Yaḳın vardı didi kim ḥâlüñiz ne
Bu zaḥmetden bâri ef'âlüñiz ne

8 Kimesneye‿itdüniz miydi belâ siz
Kim olasız bu resme mübtelâ siz

9 Didiler bilür ol ḫalḳuñ ilâhı
Ki ḳılmaduḳ bu işde biz günâhı

10 Daḫı hem didiler bühtân-ı ẓâhir
Ne oldıysa ḥikâyet evvel âḫir

11 Vezîr işitdi çünkim bu maḳâlı
Varıp şâha didiler cümle ḥâli

12 Çü vâḳıf itdi ol işden bu şâhı
Belîġü'l-lafẓıla şöyle kemâhi

13 Daḫı didi revâ mı iy ulu ḫân
Bugün yok yire idesiz iki ḳan

96a

1 Dahı mazlûma zulm itmek revâ mı
İşidürken 'azîzün zü intikâmı

2 Ger istersen saña rahm ide Rahmân
Göñül milkini zinhâr itme vîrân

3 Başuñdan gitmesün devlet külâhı
Diseñ alma ra'iyyetlerden âhı

4 Hazîne boşı yil olınca genci
Ki tolu ola dervîşler ilenci

5 Eger mahşerde isterseñ tefâżül
Ra'iyyet teftişinde itme tekâhül

6 Yapayın diriseñ dînüñ binâsın
Gerek yohsuluñ alasın du'âsın

7 Dileyen gişi Allâh rahmetini
Gerek isteye halkuñ râhatını

8 Sakın 'âlemde mugvîler öküşdür
Hayât-ı dünye 'âkıllara düşdür

9 Dilerseñ dü-cihânuñ devletini
İde gör hayr u 'âdlüñ niyyetini

10 Oda vü şuya toprağa dayanma
Yile varur bu 'ömre hiç inanma

11 Hakîkat bil ki 'ömrüñ çoğ u azı
Kamu bâd-ı hevâdur lehv ü bâzı

12 Açukdur şol gişiniñ gözi bârı
Kim eyü işi kala yâdigârı

13 Bu resme kim vezîri pend iderdi
Kamusın şâh göñülde bend iderdi

96b

1	Dönüp Ṣâliḥ vezîre didi ol şâh Ki sinden rażı olsun Ḳâdir Allâh
2	Bugün benden ki def' itdüñ ḳażâyı Şefi' itsün saña Ḥaḳ Muṣṭafâyı
3	Kim azmış işlerümi oñarursın Ḳamusın yirlü yirince görürsin
4	Var imdi tîz ḫalâṣ eyle oları Ki ḳıldılar yitesi âh ü zârı
5	Vezîr çünkim o şahdan destûr aldı Dönüp tizcek girü anlara geldi
6	Hemândem elleri bendin götürdi O dervîşleri evine getürdi
7	Meger ḥavlısı içinde nigâhî Varıdı ol vezîrüñ secdegâhı
8	Çıḳarıp ol vezîr-âne ḳabayı Urındı tâcı vü geydi 'abâyı
9	Girip ol mescid içre otururlar Buyurdı tîz yiyecek getürürler
10	Birez çün yindi götrüldi ṭa'âmı Dile geldi vezîr uşbu kelâmı
11	Didi anlara iy yâr- 'azîzân Nedendür bildüniz mi size bühtân
12	Didiler kim degülüz biz ḫaber-dâr Şol işlerden ki‿idevüz keşf-i esrâr
13	Meger taḳrîr idesiz işidevüz Göñül şem'in bu sözden ışıdavuz

97a

1	Bes andan diñle ol Ṣâliḥ vezîri Nice olmış bu esrârın ḫabîri
2	Didi evvel o düş gördüklerini Hem ol pîre gelip ṣorduḳlarını
3	Daḫı olduḳlarını münkir özine Uyup ol pîr-i nâ-bâliġ sözine
4	Hem ol inkârdan olduġın bu zaḥmet Beyân itdi vü ḳıldı ḫayli ṣoḥbet
5	Daḫı didi ki biz bu şâh katında Anuñ içün dururuz ḫiẕmetinde
6	Ki sizüñ gibi niçe bî-günâhı Üşendürmeyeler ḳul ya sipâhî
7	Bu vechile gerekdürür vizâret Ki kimse kimseye‿itmeye ḫasâret
8	Bunı didi vü ḳıldı çoḳ tekellüf Daḫı in'âm u iḥsân u telaṭṭuf
9	Bes andan bunca dürlü ni'metile Viribir illerine 'izzetile
10	Gör imdi neyledi ol kâmil insân Ki ḳalmamışıdı lübbinde noḳṣân
11	Bilüridi cihânuñ ḫurde-bâzın Yaraġıñ düzeridi azın azın
12	Cihânda şol gişiler dutıcıdur Ki dâyim düşmiş elin dutıcıdur
13	Ḳoyalum bunda bu söz âḫir olsun Gine Mora ġazâsı ẓâhir olsun

97b

1	Şehenşeh ki‿Edreneden göçmişidi Varıp Sirâzı tâ kim geçmişidi
2	Bir iki gün ḳarâr eyledi ol Ḫân Ki leşker ḫalḳı ḳaydın göre yigsân
3	Veli bu yaña işit bir ḥikâyet Diyelüm nice oldıysa rivâyet
4	Ger açuġısa gûşı cism-i cânuñ İşid imdi ġazâsın ġâzi Ḫânuñ
5	Ap añsuzda nice yıḳdı Morayı Sevindürdi ḳamu yoḫsul u bayı
6	Daḫı ol Germenüñ ḥâlini iy yâr diyem işitmege olsañ ḫırî-dâr
7	Ki ne ma'nîden olmışdur binâsı Muṣaḥḥaḥ şöyle ki‿olmaya ḳıyâsı
8	Meger ol ile evvel ḥükm idenler Zaman-ı mâżide gelip gidenler
9	İdermiş her biri bir rây u tedbîr Ki ilin ṣaḳlamaġa olmaya taḳṣîr
10	Sizerleridi anı ki‿ehl-i îmân İdiser illerini külli vîrân
11	Bulaş kim on iki İncîl düzmiş Bu ḥâli hep anuñ içinde yazmış
12	Yahûdî düzdigiyçün ol kitâbı Arayıp bulmadılar dîne bâbı
13	Dönüp Bâbos kitâbına ṭaparlar Hem ol Germeyi ol yirde yaparlar

98a

1	Çün altı milidi ol yir-i derhem Ḳodılar adını İksîmîl ol dem
2	Bir iki gez anı Mîr-i Turâḫân Yıḳıp itmişidi yirile yigsân
3	Velî ol dem ki evvel geçdi ḳâfir Biligratdan yüridi şöyle vâfir
4	Buyıdı ittifâḳı ehl-i küfrüñ Ki türkini ḳıraydı il ü şehrüñ
5	Ḳamu ṭaşlu ṭuşından yüriyeydi Ele giren müsülmânı ḳıraydı
6	Bes ol dem Mora ḫalḳı eyledi yâd Ki yiñi uralar Germeye bünyâd
7	Bulurlar çünki bir bennâ-yı kâfir Olıdı şan'atı içinde ẓâhir
8	Şu resme urdı bünyâdın ol üstâd Ki ṣoñra eyleyeler adını yâd
9	Hem ol ilde ne deñlü varısa er Gelüben üç yıl anda dürişürler
10	Yapıldı üç yüz altmış birğûz anda Ki her biri şan evci âsumânda
11	İki başında iki kal'a muḫkem Ki bir ṭaşın alımaya biñ âdem
12	Yigirmi biş biñidi hem bedenler Bu resme didi anı şerḫ idenler
13	Daḫı her bir bedende üçer âdem Ḳomuşlarıdı kim ceng ide herdem

98b

1 Daḫı ḳırḳ biñ gişisi atlanurdı
Ḳaçan Ṭürk gele diyü ḳatlanurdı

2 Hem iki teküri varıdı anuñ
İşit adın diyem ol bed-fi'âlüñ

3 Tıraġacdur biri biri Tomadur
İkisi daḫı fettân bed-liḳâdur

4 Meger bir gün işidür ol la'înler
Ki gelür Moraya yüz biñ ola er

5 Velîkin bilimezler anı iy cân
Ki leşkerde bile midür Murad Ḫân

6 Bes andan dirilip tedbîr iderler
Bunı birbirine taḳrîr iderler

7 Aña irişür efkâr-ı serencâm
Kim ilçi göndereler kâm ü nâ-kâm

8 Göreler ger bileyse Şâh-ı 'âlem
Ḳapudan ṭaşra çıḳmaya bir âdem

9 Bile degülse çıḳıp uġraşalar
Biri birin tıġıla ṭoġraşalar

10 Daḫı hem bir biti tertîb iderler
İçinde bu sözi terkîb iderler

11 Ki düşmen sözine uyup Şehenşâh
Revâ mı kim bize ḳaṣd ide nâ-gâh

12 Eger maḳṣûd olısa kim bu seddi
Yıḳasız şöyle kim ḳalmaya ḥaddi

13 Buyursun bize kim yir yir yıḳalum
Ṭaşını cümle deryâya dökelüm

99a

1 Ol ili bu ili bir eyleyelüm
Barışmaḳlıġa tedbîr eyleyelüm

2 Bu resme niçe sözler eyledi yâd
Ki ya'ni Şâh ilin itmeye berbâd

3 Bes ol fikrile ilçi gitmişidi
Gelip Sirez'de Şâha yitmişidi

4 Görür kim bî-'aded leşker dirilmiş
Yaraḳları ḳamusınıñ görülmiş

5 Daḫı bildi kim andadur Murâd Ḫân
Hemân dem ḳorḳusından oldı bî-cân

6 Varuban paşalara ḳıldı ikrâm
Tıraġacuñ sözini itdi i'lâm

7 Daḫı hem bitisini virmişidi
Paşalar daḫı açıp görmişidi

8 Ḳaçan kim bildiler ol ḳîl u ḳâli
Varuban Şâha dirler cümle ḥâli

9 İşitdüginde ol Sulṭân-ı a'ẓam
Şu resme ḳaḳıdı çün Zâl-ı Rüstem

10 Buyurdı kim ol ilçiyi alalar
Dimetoḳa ḥişârına ṣalalar

11 Bes andan gine Şâh göçdi vü gitdi
Varıp on güne dek Germeye yitdi

12 Çün ârâm itdi ol yirde Şehenşâh
Tamâmet ṭaġ u ṣaḥra ṭoldı ḫargâh

13 Buyurdı Şâh meterisler düzildi
Görüben kâfirüñ güci üzildi

99b

1	Hem iki gişiye bir çit ağaçdan Buyurdı kim ḳayıd yimeye ṭaşdan
2	Daḫı her sancağa on nerdübânı Yasaḳ itdi ki tîz düzeler anı
3	Külünk ü ḳazma vü küski kürekler Yaraḳlandı bir iki biñ tüfekler
4	Hemân dem bir niçe ḫınzîr-hâne Düzetdiler ḳamusın râyigâne
5	Tamamet cengüñ esbâbını ol Ḫân Muḥayyâ eyledi şöyle firâvân
6	Meger bir gün güneş ʿâlem gülini Açıp uyarmışıdı bülbülini
7	Cihânuñ ceybi ṭolmışıdı zerden Ṣafâ bulmışdı ʿâlem ol eserden
8	Belî ol demde âşâr-ı seher-gâh İrip ṭurmışdı ḫâbından Şehenşâh
9	Yaraḳlandı yine ol mîr-ü ġâzi Diler kâfirlerile ide bâzı
10	Ḳığırtdı cümle beglerini ol Ḫân Ki ya'ni Germe-sârı ide seyrân
11	Ḳaçan kim gördiler atlandı Şâhı Yanınca bindiler mîrî sipâhî
12	Daḫı şol adlu şanlu pehlevânlar Ki her birisidi ṣâḥib-ḳırânlar
13	Yüridiler nitekim mâh ı encüm Dilerler ehl-i küfri ideler güm

100a

1 Teferrüc ḳıldılar çünkim tamâmı
Ta'accüb ḳıldı ḫalḳuñ ḫâṣ u 'âmı

2 Didiler birbirine gör bu seddi
Ne yapmışlar ki sığmaz vaṣfa ḥaddi

3 Ya ol firengî birġûzlar ki vardur
Serâser içi ṭolu ṭonlu erdür

4 Nice zeyn eylemiş gör sancağıla
Ṣaru ḳızıl ḳara vü hem ağıla

5 Yazılmış ḳamusında ayu Marko
Ki ya'ni yağıdan olmaya ḳorḳu

6 Bes andan çıḳdı bir yüksek yire Şâh
Baḳıp Germe içinde gördi nâgâh

7 Alaylar bağlamış atlu serâser
O Germenüñ uzunınca berâber

8 Daḫı şol deñlü ḳurılmışdı çadır
Ḥisâbı yoḳ ṣanayduñ şöyle vâfir

9 Çün ol kâfirleri gördi Şehenşâh
Başın ṣalıp didi kim Allah Allah

10 Görüñ niçe yaraḳlar ḥâżır itmiş
Bizüm ḫalḳdan çeri-sin vâfir itmiş

11 Bunuñ gibi ḥiṣâr u bunca leşker
Nice cem' eylemişdür gör bu kâfir

12 Hem andan gâh gah ıraġ u yaḳın
Çıḳıp her yaña eylerimiş aḳın

13 Sıtanbul tekürinüñ ḳardaşıdur
İkisi daḫı her şerrüñ başıdur

14 Daḫı bu Germeyi kim bunlar itdi
Meger Ye'cüciçün İskender itdi

15 Vegerni 'âlem içre ġayrı bünyâd
Kimesne görmedi kim ola âbâd

100b

1 Bes andan Ṭuraḫân Bege didi Şâh
Nişe‿olmaduñ bunı yaparken âgâh

2 Aḳıncı divşürip gelip yıḳayduñ
Daşını ṭaşıdıp baḫra dökeydüñ

3 Cevâbında didi mîr-i Ṭurâḫân
Ki ṭapuñdur bu demde şâh-ı devrân

4 Cihânuñ şahlıġı saña sezâdur
Şekerden ṭatlu sözüñ cân-fizâdur

5 Öküşdür ḳullaruñ ben kemterîyem
Yoluñda cân virmekde cerîyem

6 O demde Üngürüz ġavġasıyıdı
Ḳamu kâfir ṭapuña ʿâşiyidi

7 Ne bilürdük ki bunlar ʿâşi ola
Şâha şâḏî bularuñ yası ola

8 Velî bu demde yitmiş vaḳtı iy Şâḥ
Ki şaldı leşkeriyle sizi Allâh

9 Çü her işüñ demi vü sâʿati var
Ṣoñında zaḫmetüñ bir raḥâtı var

10 Bes andan döndi gine ol cihân-baḫt
Felek-rıfat melek-ḫû âsumân-taḫt

11 Gelip ḫargâh öñinde ḳıldı ârâm
Yine ṭapuya ṭurdı ḫâşılan ʿâm

12 Zamândan ṣoñra kim ṭaġıldı dîvân
Ḳalur begler başalarıla Sulṭân

13 Oturup yir yirin tedbîr iderler
Ḥişâruñ cengini taḳrîr iderler

14 Bes âḫir aña irdi fikr-i bâri
ki yaġma eyleyeler ol ḥişârı

15 Daḫı hem leşkeriye baḫş ideler
Yıḳalar Germeyi ḫoş naḳş ideler

BEŞİNCİ BÖLÜM
SÖZLÜK

A

âb f.	Su. 8a/13
âb-ı ġayret	73a/12
âb-ı zülâl	10b/12
ʿabâ a.	Yünden dokunmuş kaba kumaştan giyecek. 94b/10; 95a/8; 96b/8
âbâd f.	Bayındır, şen olma. 80a/9
âbâd ol-	Bayındırlaşmak, ömürlü olmak. 1b/1, 100a/15
ʿâbeş a.	Faydasız, amaçsız. 43b/7
ʿâbid a.	Kulluk eden. 2b/4, 10a/12
ʿacâyib a.	Şaşılacak, tuhaf. 7a/12, 26a/9, 39a/11, 66a/7
ʿaceb a.	1) Acaba. 11b/2, 55a/10 2) Tuhaf, şaşılacak. 64a/2 3) Şaşılacak şey, tuhaf. 36b/13, 37a/10 4) Şaşılacak biçimde. 84a/5
acı	1) Tatlı olmayan. 38b/5, 93a/11 2) Istırap. 38b/5
acı ol-	Acı bir tadı olmak. 5b/9, 5b/11
acı-	Canı Yanmak. 22a/1
ʿâciz a.	Yetersiz, güçsüz, zayıf. 2a/1, 86a/6
ʿâciz ḳal-	Güç yetirememek. 62b/4
ʿâciz ol-	Gücü, kuvveti yetmemek. 3b/4
ʿacz a.	Güçsüzlük, zayıflık. 29b/6
aç	Karnı tok olmayan. 64b/4, 67a/12
aç ol-	Acıkmak. 21b/4
aç-	1) Katlanmış, dürülmüş olanı ilk haline getirmek. 99a/7, 88a/10 2) Örtüsünü kaldırmak. 19b/12 3) Görür hâle gelmek, uyanık olmak. 3b/13, 25b/7, 26b/6... 4) İyi dinlemek. 85b/1 5) Kapalı olanı açık hâle getirmek. 12b/13, 17b/4, 43a/10, 90a/11 6) Bilemek, keskinleştirmek. 63b/1 7) Söze başlamak. 71a/8 8) Yapraklanmak, çiçeklenmek. 99b/6
ḳapu aç-	Başlamak, girişmek. 30a/3
açıl-	1) Kapalı iken açık hâle getirilmek. 4b/3, 26a/12, 55b/8, 56b/3 2) Görülür olmak. 41a/3 3) (Gönlü) Sevinçli olmak. 39a/5 4) (Çiçek için) Yaprakları açık hâle gelmek. 24a/10
açuk	1) Kapalı olmayan, açık. 85b/10, 96a/12, 97b/4 2) Örtüsü olmayan. 94a/5
açuk yüzlü	Güler yüzlü. 91b/1
ad	1) İsim. 3b/6, 15a/3, 19b/1... 2) Ün, şöhret. 48a/13, 66b/9, 93a/2, 93a/3 3) Nam. 48a/9
ad çıḳar-	İyi bir isim kazanmak. 73b/5

ad yayıl- Ünü yaygınlaşmak. 75a/6
adı çıḳ- Yaygın bir ün kazanmak. 56b/10
adı ḳal- İyi bir isim bırakmak. 67b/12
adı ṭol- Ünü yayılmak. 70b/5, 75a/8
adı zinde ol- Ünü yaşıyor olmak. 4a/7
adın beẓ-nâm it- Kötü bir isim bırakmak. 85b/4
adın şaḳın- İyi davranarak kötü anılmamak. 80b/10
adını gülbanḳ it- Yüksek sesle ismini tekrarlamak. 36a/5
adını yâd eyle- İsmini hatırlamak. 98a/9
adını yuymış ol- Kötü anılmaktan kurtulmuş olmak. 16b/12

ada Su ile çevrili kara parçası. 48a/9, 49a/9 bkz. aṭa.

a'dâ a. Düşmanlar. 47b/11
adam a. âdem. 25a/12, 34b/6, 81b/1 bkz. âdem

'adâvet a. Düşmanlık.
'adâvet olma- Düşman olmamak. 20a/8

add a. Sayı sayma, miktarını bilme. 58a/3
adde gel- Sayılabilir olmak. 41a/10
addi ol- Sayısı, miktarı olmak. 24b/5
addin bil- Sayısını bilmek. 44b/6

'âdem a. Yokluk. 2a/12, 72a/12

âdem a. 1) İnsan, şahıs. 2a/1, 19a/2, 28a/9..
2) Savaşacak kişi, asker. 32a/4, 34b/6, 53b/13...
âdem gönder- 1) Kişi yollamak. 18a/3, 23b/5, 25a/12...
2) Savaşçı, asker yollamak. 30a/1, 48a/11
âdem ḳoy- Asker yerleştirmek. 30a/8

âdemî a. İnsan, insanoğlu. 31b/2, 32b/7, 35a/5...

'âdet 1) Töre, usûl. 89a/10, 91a/7
2) İyi davranış, alışkanlık. 43b/3
âdet it- Alışkanlık hâline getirmek. 51a/3
âdet ol- Töre hâline gelmek. 20a/8, 42a/7

adım Adım.
adım ol- Gidilecek yer olmak. 69b/9

'âdil a. Adalete uyan. 52b/2, 57b/5, 84b/7

'adl a. Adalet. 5a/4, 17b/1, 17b/3, 19b/13, 96a/9
'adl it- Adaletle davranmak. 20a/4
'adl ü dâd it- Adaletle devranmak. 5a/6, 56a/1

adlu 1) İsimli. 82b/6, 94a/9
g) Şöhretli. 99a/12

'adû a. Düşman, düşman ordusu. 5a/14, 12a/11, 17a/12...

âferîn f. Beğenme, alkış. 9b/8

âferîn-bâd f. Aferin olsun! 56b/8, 73b/5

âfet a. Felâket.
âfetden bekle- Felâketten korumak. 43b/2

âfitâb f. Güneş. 2a/10, 9b/1, 10b/15, 12a/5, 83b/13
âfitâb-ı cemâl 12a/5

'afv a. Bağışlama.
'afv it- Bağışlamak, affetmek. 49b/6, 86a/9

ağ Kafes gibi seyrek örgülenmiş tuzak.
ağa düş- Tuzağa yakalanmak. 58a/4

ağaç 1) Ağaç. 5b/9, 5b/11, 47a/5...
g) Ahşap kısım. 4a/9
3) Sopa, dayak. 21b/12
4) Ucuna sivri bir şey takılarak kullanılan silah. 49a/3, 34a/9, 99b/1
ağacı yi- Dayak yemek. 21b/12

âgâh f. Bilen, haberli, uyanık.
âgâh ol- Bilgili, haberli ve uyanık olmak. 11b/9, 19a/7, 22b/5...

âgâz f. Başlama.
âgâz eyle- Başlamak. 57a/14
âgâz it- Başlamak. 11a/3, 47b/4, 76a/5
âgâz ḳıl- Başlamak. 8a/9

ağız 1) Ağız.
2) İçi boş kapların ve benzerlerinin girişi, açık tarafı. 34b/7
ağzını aç- Konuşmaya başlamak. 17b/4, 90a/11

ağla- 1) Göz yaşı dökmek. 21a/11
2) Yalvarmak, istekte bulunmak. 23b/2

ağlaş- Birlikte ağlamak. 66b/5

ağniyâ a. Zenginler. 93b/11

ağruḳ Ağırlık, eşya. 56a/10

ağyâr a. Yabancılar. 18a/12

ah bir acı hissiyle kullanılan ünlem.
ah eyle-; ahı eyle- Acı ile içini çekmek. 7a/8, 90a/2
ah it- Acı ile içini çekmek. 67b/9
ahı al- Bedduâ almak. 96a/3
ah u zârı kıl- Acı ile içini çekmek. 96b/4

aḥad a. Bir. 2a/11

aḫbâr a. Haberler. 4b/2

ahd a. Söz verme, anlaşma. 20a/9

âhin f. Demir. 56a/7, 63a/9
âhin ol- Demirle kaplanmak. 70a/7
âhine ġarḳ ol- Demirle kaplanmak. 13b/12, 65b/1

âhin-dil f. Merhametsiz. 11b/8

âhinîn f. Demirden yapılmış. 63a/9

âheng f. Düzeltme, seslerin uygunluğu, taksim, müziğe başlamak.
âheng dut- Taksime başlamak. 8b/5
âheng eyile- Seslerin uygunluğunu sağlamak. 8b/5

âheng it- 1) Seslerin uygunluğunu sağlamak. 10a/2, 10a/3, 10b/3
2) Kastetmek, saldırmak. 45a/7
3) Başlamak. 71a/4
âheng ḳıl- Ahenkli olmasını sağlamak. 10b/4

âheng-zen f. Ahenkle çalan. 9a/4, 11a/2

âḫir a. 1) Son, nihayet. 67a/7, 85a/5
2) Sonra, sonunda. 2b/10, 17b/10, 31a/5...
âḫir eyle- Sona erdirmek. 12a/8, 40a/8, 58b/4
âḫir it- Bitirmek. 10a/7, 10b/9, 12b/8...
âḫir ol- Bitmek, sona ermek. 27a/1, 28b/13, 74a/9...
âḫir-i kâr 67a/7
âḫir-ü kâr 85a/5

âḫiret a. Öbür dünya. 66b/3
âḫiret ḳaydın yi-Ahiretten endişelenmek. 4a/6

aḥmaḳ a. Akılsız, budala.
âḥmaḳ ol- Akılsız, budala olmak. 20b/6

Aḥmed Hz. Peygamber Muhammed Mustafa. 2b/8, 20a/12, 35a/2
Aḥmed-i Muḫtâr77a/7

Aḥmed Has Ahmet ve Ahmet Beg diye de anılan Gelibolu komutanı. 47a01, 49a/11, 48b/6

Aḥmed Beg Gelibolu komutanı. 48b/2, 50b/4

aḥsen a. Daha güzel, daha iyi. 68a/1, 23b/10
aḥsen ḳıl- Daha güzel hâle getirmek. 19b/2
aḥsen-i taḳvîm 8a/1

aḫşam Akşam, güneşin batış vakti.
aḫşam ol- Gece yaklaşır olmak. 36b/4

aḫter a. Baht, talih. 82b/9

aḳ Beyaz. 21a/3, 54a/10, 88b/8...
aḳ it- Beyazlatmak, aydınlatmak. 60b/8
aḳ ol- Başarmak. 74b/10

aḳ- 1) Damlamak. 94b/10
2) (Su için) Yer değiştirmek, bir yerden aşağı doğru gitmek. 8b/14

aḳça Para. 7a/13, 21b/2, 62b/12
aḳça sal- Para, haraç istemek. 18b/12

aḳdâḥ a. Kadehler. 7b/1

ʿaḳıl Düşünme, anlama gücü. 46b/4. bkz. ʿaḳl

aḳın Düşman yurduna saldırma. 54b/7
aḳın eyle- Düşman yurduna saldırmak. 100a/12
aḳın it- Düşmana saldırmak. 15b/1, 93a/1

aḳıncı Düşman topraklarına saldıran atlı asker. 64a/11, 79a/10, 100b/2

aḳıt- Akmasını sağlamak. 66b/5

ʿâḳıl a. Akıllı. 6a/12, 59b/9, 60a/11, 85b/1, 96a/8

'âḳıllar ol-	Akıllılar olmak. 5a/8
'aḳl a.	Akıl, düşünme gücü, fikir. 5b/7, 26a/3, 42b/6...
'aḳl ehli.	Akıllı. 1b/12, 43b/4, 43b/9
'aḳl ıssı	Akıllı, akıl sahibi. 22b/6, 62a/8
'aḳl işi	Akıllıca tavır, davranış. 44a/2
'aḳlı olan	Akıllı. 29a/5, 43b/8
'aḳl ir-	Düşünebilmek 2b/5, 81a/6
'aḳlı başdan göçür-	1) Kendini kaybetmek, sarhoş olmak. 7a/15 2) Çok korkmak. 69b/3
'aḳlı başından geç-	Kendini kaybetmek. 12b/10
'aḳlı git-	Sağlıklı düşünememek. 76a/8
'aḳlı şaş-	Şaşkınlığa düşmek. 81a/3
'aḳlıla usdan çıḳ-	İyice neşelenip hoşlanmak. 10a/4
'aḳreb a.	Bir burç. 11a/14
'aḳs a.	1) Çarpma, çarpıp geri dönme. 2) Ters. 26b/9
'aḳs-i meclis	89a/2
'aḳs-i tâb	83b/13
aḳsaḳ	Topal. 25a/8
âl a.	Hile. 21b/5
âl it-	Hile yapmak. 35b/1, 39a/11
al-	1) Ele geçirmek, fethetmek. 28b/1, 28b/2, 28b/7... 2) El ile tutmak, götürmek. 7a/10, 7b/10, 8b/4... 3) Beraber götürmek, yanına almak. 19a/10, 20a/2, 28b/5... 4) Çevirmek. 38a/14, 39a/12, 75b/9, 82b/2 5) Elde etmek. 32a/4, 32a/6, 32a/9... 6) Çekmek. 49a/13 7) Geçirmek. 63b/10 8) Öldürmek, kabzetmek. 57a/1, 82b/8 9) Huzura kabul etmek. 99a/10 10) Taşımak, kaldırmak. 98a/11
ahı al-	Bedduaya uğramak. 96a/3
destur al-	İzin istemek. 96b/5
ele al-	İyice dövmek. 20b/7
gözin nurın al-	Kamaştırmak. 67a/2
haber al-	İşitmek, duymak. 70a/5
heybet al-	Korkmak. 88b/7
ibret al-	Belli bir ders çıkarmak. 4b/7
ḳolayın al-	Kolaylaştırmak. 16b/8
a'lâ a.	Daha yüksek, en yüksek.
a'lâ ol-	Daha yüksekte bulunmak. 58b/7
alaḳoy-	Bir süre bekletmek. 25b/12
'alâmet a.	İşaret, iz. 95a/7
âlât a.	Vasıtalar. 51a/7
alay f.	Askeri birlik. 15a/1, 16b/8, 18b/9...
alay düz-	Askeri birlik oluşturmak. 63b/5

alaylar düzil- Askeri birlik oluşturulmak. 53b/9

Aleksandır Kayası Niğbolu yakınlarında, Tuna nerhi kenarında bir yer ismi. 36b/7

ʿalem a. Bayrak, sancak. 53b/12, 53b/13, 53b/14...

ʿâlem a. 1) Dünya. 3a/3, 3b/15, 5b/3...
2) Kâinat. 1b/5, 2a/1, 2a/12...
3) İnsanlar, halk. 5a/4, 12a/9, 69a/13, 93b/8

aʿlem a. En iyi bilen, bilgili. 19a/12

âlet a. Bir işi gerçekleştirmek için kullanılan nesne.
âlet-i harb 65a/8

ʿale't-taʿcîl Aceleyle, çabucak, acele olarak. 31a/12, 32b/11, 41b/9

alın- Ele geçirilmek, fethedilmek. 87a/7

ʿâlî a. Yüce, yüksek. 76b/12

ʿAlî, Âlî Hz. Ali b. Ebu Talip. 3a/8, 14a/5, 59b/10, 72b/7

ʿÂlî Şamlu Ali adında bir komutan. 59b/8

ʿAlî Beg Yanko'nun (Hunyadi Yanoş) on yıl yanında kaldığı ve Türk savaş oyunlarını öğrendiği kişi, akıncı komutanı. 27a/13, 35b/6

ʿâlim a. Bilen, bilgili. 2a/13, 16a/10, 21b/2...
ʿâlim-i dâl 22a/10
ʿâlimü's-sırrı ḫafiyyât 3a/10

Allah a. Kainatın yaratıcısı olan mutlak varlık. 2b/4, 5a/1, 5a/3...
Allah di- Allah Allah diye bağırmak. 60a/12, 67a/10, 76a/2
Allah eydür- Allah'ı anmak, Allah diye bağırmak. 63b/12
Allah getür- Allah Allah diye bağırmak. 52a/9, 70a/8
Allah'ı an- Allah'ı hatırlamak. 24b/9
Allahu's-ṣamed 2a/11

Allah Allah 1) Düşmana saldırırken söylenen söz. 36a/4
2) Şaşma, şaşkınlık anlatan söz. 100a/9

altı Altı sayısı. 2a/12, 30b/9, 49b/11...
altı eyle- Altı tane yapmak. 49b/12

altında İle birlikte, beraberinde. 81b/1

altı yüz biñ Altı yüz bin sayısı. 57b/1

altmış biñ Altmış bin sayısı. 33b/3

altun 1) Altından yapılmış. 6b/13, 7b/4, 7b/5...
2) Altın denilen maden. 7b/3, 53b/14, 55b/7, 60b/12
3) Parlak. 91a/2

altunlu Altından yapılmış, altınlı. 61a/2, 82a/8

alu 1) Aciz. 28b/8
2) Aşağı, geri. 25b/10
alu ḳal- Geri kalmak, aşağı kalmak. 25b/10

âm a. Topluluk, halk çoğunluğu, avam. 8a/1, 28b/9, 43a/12...
ġulüvv-i âm it- Topluca bağırmak. 76a/4

â'mâl a. Emeller.
  â'mâl-i ḥâl 40a/7

aman 1) Bağışlama. 18a/6
  2) Sığınma ve yardım. 2b/14
  aman vir- 1) Canını bağışlamak, öldürmemek. 44b/1, 45b/10, 83b/2
  2) Acımak, affetmek. 17a/6

amansuz Acımasız, aman vermez. 15b/13

'amel a. Hareket, davranış. 23a/8, 86a/11, 86a/7

'ammâ a. Ama, fakat. 2a/5

âmî a. Halk çoğunluğu. 4b/14

'amr a. Herhangi bir kişi anlamında isim. 4b/10

añ- 1) Hatırlamak. 4a/13, 30b/3
  2) Sözünü etmek. 45a/8
  3) Zikretmek. 24b/9, 70a/9

ana Anne. 70a/1

aña Ol zamiri. bkz. ol.

'aña a. Zahmet, güçlük. 4a/5

anaru Öte, öbür taraf. 36a/11, 68a/12
  anaru git- Öbür tarafa geçmek. 16b/11
  anaru ḳaç- Öbür tarafa, diğer yana kaçmak. 36b/3

Anaṭolı Anadolu. 13a/13, 46a/12, 52b/7...

anaṭolulı Anadolulu. 70b/13

anbar a. Geminin yük konulan alt kısmı. 43b/12, 52a/10

'anber a. Güzel koku. 11a/13

ancak Yalnız, sadece. 70a/7, 73b/8

ancılayın Onun gibi, öyle. 89b/4

and Yemin, anlaşma.
  and bitisi Anlaşma mektubu. 23b/11
  and iç- Yemin ederek anlaşmak. 24a/1, 24b/4
  and vir- Yemin ettirerek anlaştırmak. 20a/7, 23b/9

anda Ol zamiri. bkz. ol.

andan Ol zamiri. bkz. ol.

andaġı Ol zamiri. bkz. ol.

anı Ol zamiri. bkz. ol.

anıḳ Hazır, mevcut. 7b/4

añıl- Hatırlanmak. 24b/3, 70a/3, 76b/4

anın Ol zamiri. bkz. ol.

añla- 1) Kavramak, akıl erdirmek. 37b/13, 41b/13
  2) Sezmek, hissetmek. 6a/4, 28a/4

3) Öğrenmek. 58a/2, 85b/1

anlar — Ol zamiri. bkz. ol.

añsuzda — Birdenbire, ansızın. 35b/8, 60a/13

añsuzın — Birdenbire, aniden. 52a/10

anuñ — Ol zamiri. bkz. ol.

apañsuzda — Beklenmedik bir sırada, birdenbire. 97b/5
  apañsuzda ir- — Beklenmedik bir sırada ulaşmak. 29b/3

ara — 1) İki şeyi birbirine bağlayan veya ayıran sınır, boşluk, açıklık. 36b/10
2) Bir şeyin ortası. 11b/15
3) Bir topluluğun içi. 27a/4, 35b/3, 47b/8
4) Kişi veya toplulkların birbirine olan durumu. 18b/7
5) İki şey arasında bulunan yer. 29a/13
6) orta. 16a/13, 35a/3
7) Yer. 21a/6, 34a/9, 82b/5
8) Zaman. 62b/3
  ara yir — Arasında, arada. 89b/7
  araya sal- — Orta yere bırakmak. 35a/3
  aradan götür- — Ortadan kaldırmak, yok etmek. 29a/13

ara- — 1) Bulmaya çalışmak. 78a/3, 95a/7, 97b/12
2) Yoklamak, teftiş etmek. 48a/5
3) İstemek. 86a/6

'araba — Tekerlekler üzerinde giden savaş kulesi. 32a/8, 63b/7, 64b/6, 84b/4, 84a/11
  'arâbâya sal- — Arabaya yerleştirmek. 32a/12

'arâbânâ a. — Bir müzik aleti. 11b/11

aralıḳ — İki şey arasındaki boşluk. 65b/7

ârâm f. — Eğlenme, dinlenme.
  ârâm eyle- — Dinlenmek. 36b/4
  ârâm it- — Dinlenmek. 99a/12
  ârâm ḳıl- — 1) Oturmak. 100b/11
  2) Beklemek. 76b/2

ârâyiş f. — Süs, takı.
  ârâyiş it- — Süslemek. 84a/1

ardınca — Arkası sıra. 33a/13, 33b/2, 33b/4...

'arefnâk a. — Biz onu tanıyoruz anlamında bir ibare. 2a/7

'ârif a. — Bilen, bilgi sahibi. 4b/16, 6a/1, 6a/2...

arḳa — 1) Sırt. 42a/5
2) Geri taraf. 38a/12

arḳun — Yavaş. 82a/12

arḳuncak — Yavaşça. 10b/3

arnavud — Arnavut. 32a/4, 90a/3

Arnavud ili — Arnavutluk. 78a/6

arslan Kuvveti ve saldırganlığı ile tanınan hayvan. 67a/12, 68a/10, 69a/10

'arş a. Gök. 2b/11, 40b/2
'arşa yit- Göğe ulaşmak. 76a/5

art Arka taraf, arka, peş. 33b/2, 33b/10, 36a/8...
artını bas- Arkasından yetişip saldırmak. 15b/6, 36b/1, 37a/4...
artına baḳ- Arkasına göz atmak. 89a/12
artından ir- / artlarından ir- Arkasından yetişmek. 36a/8, 46b/9, 70a/10
artından irüş- Arkasından yetişmek. 60b/2
artından gir- Arkasından saldırmak. 65b/5
artından koyul- Arkasından saldırmak. 65b/9

art- Ömrü, süresi uzun olmak. 5a/9

artuḳ 1) Fazla, çok. 44a/1, 45b/1, 60b/3, 80b/6, 83b/6
2) Bir şeyden çok. 54a/10, 82a/12, 84b/2

artur- Fazlalaştırmak. 11a/8, 19b/4

aruḳ Zayıf, cılız. 25a/4

'arż a. Sunma, arz etme.
'arż eyle- Söylemek, sunmak. 76b/6

aş- 1) İdam etmek. 6a/10, 40a/11, 95b/3
2) Yüksek bir yere iliştirip sarkıtmak. 60b/3

âsân f. Kolay. 37b/3
âsân gör- Kolay sanmak. 37a/11
âsân ol- Kolaylaşmak. 1b/2, 62a/8

âşâr a. Eserler. 91a/3, 99b/8
âşâr-ı sehergâh 99b/8

aṣḥâb a. Sahip, mensup olanlar.
aṣḥâb-ı tasavvuf 94a/10

aşıl- Bir yere iliştirilip sarkıtılmak. 40b/2

'âsî a. 1) İsyan eden, baş kaldıran. 100b/6
2) Günahkâr. 2b/13
'âsî ol- İsyan etmek, baş kaldırmak. 66a/6, 100b/7

'asker a. Savaşan kişi veya kişiler topluluğu. 58a/11

aṣl 1) Soy, nesep. 5a/8, 44a/7, 68a/6
2) Hakikat, gerçek, doğru. 6a/3, 59a/9
3) Esas, temel. 2a/6, 8a/13
aṣlın bul- Esas soyuna katılmak. 44a/7

aṣṣı Fayda, menfaat. 46b/6, 58b/10, 89b/2, 91b/12

âsûmân f. Gök. 53b/1, 53b/6, 69a/10, 76a/7, 98a/10
âsûmân-taḫt 100b/10

âsûmânî f. İlâhi, göğe ait. 77b/6, 94b/7

aş Yemek. 62a/12

aş- Sınırı geçmek. 44b/8, 52a/13, 78b/4, 91b/3

aşaġa — Aşağı, alt taraf. 94b/10
- aşaġa ḳo- — Aşağı bırakmak. 11a/1
- baş aşaġa it- — Utanmak, başını eğmek. 21b/13
- baş aşaġa sal- — Düşünmek, başını eğmek. 16a/11

aşaḳ — Alçak, aşağı.
- aşaḳ göñüllü — Alçak, gönüllü, mütevazi. 91b/1

'âşıḳ a. — 1) Seven, birine veya Allah'a sevgi ile bağlanan. 7a/7, 9b/5, 9b/7, 10b/14, 11b/2
2) Saz çalıp şarkı veya türkü söyleyen. 8a/10, 10a/7, 10b/8
- 'âşıḳ ol- — Sevmek, tutulmak. 40a/4

'âşıḳâne f. — Aşıklara yaraşır bir şekilde. 82b/13

âşıḳâre f. — Açık, belli.
- âşıḳâre it- — Açıklamak, söylemek. 86b/3
- âşıḳâre ḳıl- — Açığa çıkarıp söylemek. 47b/7

âşinâ f. — Yakın, tanışık. 86a/11

aşla- — Katmak, ilâve etmek. 9a/12, 47a/13

at — 1) Bilinen binek hayvanı, at. 14a/2, 15b/10, 22b/9...
2) Satranç oyununda bir taş. 71b/10
- at yitür- — Yetişmek, ulaşmak. 79a/6
- at boynına düş- — At ütüne yatarak saklanmak. 39a/13

at- — 1) Bir şeyi elden yere doğru bırakmak, vermek. 33a/7
2) (Tüfek, ok, tüfek için) Boşaltmak, kullanmak. 31b/12, 48b/11, 53a/8, 65b/10, 80b/5
3) İstemek. 57a/13, 73b/7

ata — Baba. 20a/12, 57a/9, 87b/5, 90b/7

'aṭâ a. — Bağış, bağışlama, hediye. 47a/2, 66a/5, 86a/12
- 'aṭâ eyle- — Bağışta bulunmak, hediye vermek. 7a/13
- 'aṭâ ḳıl- — Bağışta bulunmak, hediye vermek. 49b/8
- 'aṭâlar buyur- — Hediyeler verdirmek. 7a/12
- 'aṭâlar eyle- — Hediyeler vermek. 49a/11
- 'aṭâlar it- — 1) Hediyeler vermek. 38a/11
2) Bağışlamak, affetmek. 58b/12
- 'aṭâlar ḳıl- — Hediyeler vermek. 6a/15

aṭa — Ada. 46a/3. bkz. ada.

atıcı — İyi silah kullanan, nişancı. 51a/10, 51b/13

atıl- — (Top için) Boşaltılmak, kullanılmak. 36a/12

atlan- — 1) Ata binmek. 13b/11, 14a/3, 99b/11
2) At sahibi olmak. 98b/1

atlu — Ata binmiş, atlı. 14b/1, 32a/1, 35b/11...

'avâm a. — Halk, aşağı tabaka.
- *'avâm-ü'n-nâs* — 93b/5

âvâre f. — Başıboş, işsiz güçsüz.
- âvâre eyle- — Başıboş hâle getirmek, boşaltmak. 17a/8, 26a/4

âvâre ol- İşsiz, güçsüz olmak. 61a/9

âvâz f. 1) Ses, seda. 7b/11, 8b/7, 9a/8...
2) Bağırma, nara. 52a/3
âvâzını düz- Sesini düzenlemek, düzeltmek. 7a/11, 9a/13, 11a/11

âvâzılıḳ Seslilik. 9a/6

avın- Kederini unutmak, avunmak. 73b/10

avla- Tuzağa düşürerek ele geçirmek. 81b/7

'avrat a. Kadın.
'avrat işin it- Kadın gibi davranmak. 69b/2
'avrat ol- Kadın olmak, kadınlaşmak. 81a/12

avuc Ele sığacak miktar, az. 14b/10, 28b/8

ay 1) Dünyanın etrafındaki gök cismi, kamer. 11a/15, 62a/10, 80b/5
2) Senenin on ikide biri. 23b/12, 32b/4, 43a/3...
ay başı Ayın ilk günleri. 29b/12, 32b/10
ay ol- Senenin onikide biri kadar zaman olmak. 13b/3

ayaġ f. Kadeh. 7b/9

ayaḳ 1) Bacağın alt kısmında bulunan, yere basan ve yürümeyi sağlayan uzuv. 15b/8, 29b/11
2) Bazı şeylerin yere basmasını sağlayan destek. 53a/9
3) Basılacak yer, bir ayaklık yer. 34b/6
4) Alt kademe. 83b/9
ayağı aḳsaḳ Topal. 25a/8
başdan ayağa Tepeden tırnağa. 41a/12, 53a/4, 65b/1, 70a/7, 77b/6
yalın ayaḳ Ayağında bir şey olmaksızın, perişan bir halde. 14a/5
ayağa düş- Zayıflamak, aciz kalmak. 58a/4
ayağına düş- Yalvarırcasına af dilemek. 19b/12
ayağın ṭur- Ayakta durmak. 16a/9
ayağına rû sür- Bağlılık bildirmek. 90b/7
ayağına yüz sür- Bağlılık bildirmek. 8b/12, 66b/4
ayağına yüz ur- Alçalmak, yenilmek. 15b/10

ayaḳlu Ayağı olan, ayaklı. 61b/10

a'yân a. İleri gelenler, önde olanlar. 2b/14

'ayân a. Açık, belli. 55a/12, 85a/7

'ayb a. Kusur, noksanlık. 2b/6, 71a/10

âyet a. 1) İz, belirti. 58a/10
2) Kur'an-ı Kerim surelerinin bölümlerinden her biri. 53b/13

ayġır Erkek at. 75b/5, 80b/6

ayıl- Sarhoşluktan kurtulmak. 74b/3

ayır- Uzaklaştırmak. 2b/7

ayıt- Söylemek. 54a/1 bkz. eyit-

âyine-vâr f. Ayna gibi. 55b/8

aylaḳ İşsiz, bir iş yapmayarak, 74a/5

aylıḳ Bir ay süresinde ulaşılan. 57a/13

ʿayn a. 1) Göz. 11b/2
2) Aslı, kendisi.
ʿayn-ı beşâret 24a/11
ʿayn-ı ḥaḳ 40a/9
ʿayn-ı raḥmet 94a/8
ʿayn-ı vâḳiʿ 6a/7

ʿayneyn a. İki göz. 3a/9

ayru Yerleri bir olmayan, ayrı.
ayru düş- Ayrılmak, birbirinden uzakta kalmak. 18b/1, 47b/6

ayruḳ Artık, bundan sonra. 87b/1

ayruluḳ Birinden uzak düşme, ayrılık. 93b/1

ayu Vahşi bir hayvan, ayı. 100a/5

az Çok olmayan. 23a/7, 46b/5, 52b/6...
az oldı Neredeyse, az daha. 68a/9
az gör- Küçümsemek, önemsememek. 88a/5
az ol- Çok olmamak. 4a/8, 26b/1, 34a/6

az- Bozulmak, sapkınlığa düşmek. 44a/8, 89b/12, 96b/3

ʿazab a. Yaya asker, kale bekçisi ve bahriyeli asker. 14b/2, 34b/5, 37a/4...
ʿaẕâb a. Eziyet.
ʿaẕâbı gör- Eziyete uğramak, eziyet çekmek. 64a/3
ʿaẕâblar çek- Eziyete uğramak, eziyet çekmek. 22a/12

âzâde f. 1) Uzak, uzaklaşmış. 6b/7
2) Her türlü bağlılıktan kurtulmuş. 14a/4

aʿẓam a. Daha büyük, en büyük. 5a/10, 41a/4, 44b/4, 99a/9

azın azın Yavaş yavaş, azar azar. 46a/4, 49b/10, 97a/11

ʿazîm a. Büyük, ulu. 41b/7

ʿaẕîmet a. Niyet, hareket.
ʿaẕîmet it- Hareket etmek, yola çıkmak. 59a/4
ʿazîzân f. Veliler, azizler. 96b/11

ʿAzîzü'n-zü-intiḳâm Allah. 96a/1

ʿazl a. Makam veya işinden uzaklaştırma. 19b/7

azu Azı dişi. 36b/11

B

bâ f. İle, birlikte. 47a/8, 86b/12

bâb a. Kapı, giriş. 2a/10, 12b/13, 97b/12
bâb-ı raḥmet 56b/3
bâb-ı luṭf 49b/4
feth-i bâb 9b/7

baba Baba. 62b/13, 89a/9, 89b/6, 90a/12, 91b/12
cân-ı baba 89a/7, 90a/7

babas Yun. Papaz, Hıristiyan din adamı. 46b/4, 46b/8

Babos Yun. Papa. 30b/6, 30b/10, 31a/2...

Baboz 51b/6 bkz. Babos

bâd f. Olsun, ola.
mübârek-bâd it- Kutlu olsun, mübarek olsun şeklinde duâ etmek. 91a/8

bâd f. 1) Yel, rüzgâr. 8a/13
2) Rüzgar gibi boş, sonuçsuz.
bâd ol- Boş, boşuna olmak. 24b/9
bâd-ı hevâ Bedâva, boş. 81a/13, 96a/11
bâd-ı serencâm 76b/2
ömr-i bâd 67b/12

baġ Bahçe. 5b/8, 5b/9, 5b/13...
gönül bağı Kalp. 3b/7
baġ-ı gülzâr 5b/14

bağır Göğüs.
bağrına bas- Kucaklamak. 90b/8
tasanun baġ'ın biç- Çok kederlenmek. 39a/4

bağışla- Vermek, bağışlamak. 6a/12

bağla- 1) Takmak, asmak, kuşatmak. 42a6, 63a/12
2) Yapmak, oluşturmak. 74b/1, 79a/3
3) Düzmek, düzenlemek. 57b/8, 100a/7
4) Sarmak, etrafını çevirmek. 75b/10
5) Sağlamlaştırmak, istemek. 4b/1, 4b/13

bağlan- Kuşanmak. 58a/2

bahâ f. Değer, kıymet.
bi-bahâ 27a/13
kem-bahâ 59b/6

bahâdur f. Yiğit. 27a/13, 35b/11, 59b/6, 64b/12, 77b/10

Bahâdur Mustafa adında, Varna Savaşı sırasında Kıral Ladislas'ı atından düşüren kişi. 82b/6, 82b/10

bahâdurlıḳ Yiğitlik. 15b/2, 68a/8

bahar f. İlkbahar. 55b/10
rûz-ı bahar 63a/2

baḥr a. Deniz. 2b/9, 4a/1, 12b/3...
baḥr-ı raḥmet 2a/2
baḥr-ı raḥmet ol- Rahmet denizi olmak. 2a/2
baḥr-ı taḥayyür 86a/8
kenâr-ı baḥr 31a/1

baḥrî a. Balık. 4a/2

baḫş f. 1) Veren, bağışlayan.

2) Verme, bağışlama.
bahş it- Vermek, bağışlamak. 100b/15
rûh-bahş 9a/14, 10b/11

baht f. Talih, kısmet. 18b/9, 40b/5, 41a/4
cihân-ı baht 100b/10
nîk-baht 18b/9

bahter f. Batı.
Şâh-ı bahter 32b/2

bahtlu Talihli, bahtı açık olan. 56b/9

ba'îd a. Uzak, ırak.
ba'îd ol- Uzakta bulunmak. 11b/4

bak- 1) Görmek için gözlerini yönetmek. 35b/10, 36a/2, 45b/9...
2) Aramak. 10b/2
3) Seyretmek. 14a/6, 74a/11
4) Dikkat etmek. 2b/6, 6a/3

bâkî a. 1) Sürekli, kalıcı. 77b/1
2) Ömrün geri kalan kısmı. 40b/5
bâkî dut- Kalıcı olmasını sağlamak. 5a/11
bâkî kal- Sürekli olmak, kalıcı olmak. 80a/3
bâkî ol- Sürekli, kalıcı olmak. 66b/1

bâl a. Gönül, kalp.
fârigü'l-bâl Endişesiz. 26b/13, 64a/2

bâl f. Kanat.
perr ü bâle düş- Kol kanat takıp uçmak. 10a/15

bal Kandilde yakılan nesne, bal. 10b/10

balçık Çamur. 66a/9
balçığa bat- Çamura bulaşmak. 66a/8

balçıklu Çamurlu. 78b/13

balık Balık. 25a/6, 37a/3

Baltaoğlu Kapıcıbaşı Baltaoğlu Süleyman Bey. Segedin anlaşması için 12 Temmuz 1444'te Macar kralı Ladislas'a gönderilen heyetin başı. 23b/6, 23b/8, 23b/11

bañ Ezan.
bañ virmek Ezan okumak. 87a/3

bân Macaristan, Yugoslavya taraflarındaki prenslere verilen ad. 24b/12, 27a/8, 29b/8...

baña Ben zamirinin yönelme hâli. 4a/16, 4b/3, 8b/10...

bandur- Sulu bir şeyde ıslatmak. 79b/8

bâr f. Allah. 54a/5, 77b/3

bâr f. Meyve. 96a/12

bârân f. Yağmur.
tir-ü bârân it- Yağmur gibi ok yağdırmak.

barış- Uzlaşmak, anlaşmak. 9b/3, 16b/7, 23a/9, 23b/9, 60a/14

barışık Barışmış, uzlaşmış, anlaşmış.
barışık it- Barışmak, uzlaşıp anlaşmak. 23a/13

barışmaklık Barışmış olmak hâli. 20a/5, 20a/8, 99a/1

bârî a. Üstün, tam.
fikr-i bârî 100b/14

bârî f. Hiç olmazsa. 30a/4, 37b/2, 37b/4...

bark (Ev kelimesi ile) Çoluk çocuk, âile. 28b/5

barmak Parmak. 5a/12

bas- 1) Ayağı bir yere koymak. 34b/6
2) Kaplamak, kuşatmak. 83a/11
3) Gelmek, tutmak. 74b/13
4) Hücum etmek, ayak altında çiğnemek. 15b/6, 36b/1, 37a/4...
bağrına bas- Kucaklamak. 90b/8

basar a. Göz. 49b/5

basıl- Hücum edilmek, ayak altında çiğnenilmek. 40b/2

bast a. Açma, yayma.
kabż u bast İyilik ve fenalık, öldürme ve bağışlama. 19b/8

baş 1) Bir topluluğu yöneten kimse. 27a/8, 59b/7, 83b/9
2) Başlangıç. 29b/12, 32b/10
3) Arazide en yüksek nokta. 53b/7, 74a/11
4) Bir şeyin kenarı, yakını. 74a/2
5) Bir şeyin uçlarından biri. 98a/11
6) Deniz teknelerinde ön taraf. 49a/2
7) Bir şeyin en önde olanı ve gerçekleştiricisi. 100a/13
8) Bir şeyin en üstte olan kısmı, ucu. 53b/12, 55b/7, 61b/2, 63b/11
9) İnsan ve hayvanlarda bedenin üstte veya önde bulunan bölümü, kafa. 6a/10, 8b/11, 9b/13...
baş açık yalın ayak Dağınık, perişan bir halde. 94a/5
baş kişi Bir topluluğun idarecisi. 59b/7
başdan ayağa Tepeden tırnağa, bütün. 41a/12, 53a/4, 65b/1, 70a/7, 77b/6
baş aç- Ezik, düşkün olmak. 19b/12
baş aşağa it- Utanmak, başını eğmek. 21b/13
baş aşağa sal- Düşünmek, başını eğmek. 16a/11
baş çek- Vazgeçmek, ayrılmak, 58b/11
baş kıl- Bir topluluğa idareci yapmak. 27a/8
baş oyna- Hayatını tehlikeye atmak, canını feda etmekten çekinmemek. 62b/2, 67a/5, 68a/1
baş sal- (başın sal-; başını sal-) Başını sallamak. 9a/8, 16a/6, 100a/9
baş ur- Baş eğmek, saygıyla eğilmek. 76b/8
baş vir- Başını kaybetmek, ölmek. 74a/10
başı kayusı düş- Can derdine düşmek. 39b/1
başına üş- Zihninde toplanmak. 64a/6
'aklı başından geç- Kendini kaybetmek. 12b/10
'aklını başından göçür- 1) Kendini kaybetmek, sarhoş olmak. 7a/15
2) Çok korkmak. 69b/3

başa 22b/4, 52b/3, 100b/12 bkz. paşa

başla- Bir işe girişmek, kalkışmak, davranmak. 6a/11, 8a/8, 9a/1...

başlu Yaralu.
 başlu ol- Yaralanmak. 34a/5

başsuz Başı olmayan, başsız. 83b/9

bat- 1) Bir şeyin içine sokulmak, aşağıya girmek. 56a/8, 79a/1
 2) Dalmak, dalıp gitmek. 94b/6

bâṭıl a. Bozuk, yanlış, boş.
 bâṭıl ol- Bozulmak, yok olmak. 4b/6, 52b/2

bâṭın a. Sır, gizli. 84a/3

bay Zengin. 5a/5, 93b/3, 97b/5...

Bâyâzîd Ḫân Yıldırım Bayazıt. 5a/2, 57b/3

bayıl- Kendini kaybetmek, kendinden geçmek. 74b/3

bayraḳ Bir milletin, devletin, topluluğun sembolü. 49a/4

bâzî f. Oyun, eğlence. 96a/11, 97a/11
 bâzî it- Oyun etmek. 99b/9
 bâzî ḳıl- Oyun etmek. 57a/11

ba'żı a. Bir takım, bir kaç. 6a/13, 76b/5, 86b/12

be- f. İle, için. 12a/3

becid f. Acele, çabuk, derhâl. 23b/8, 31a/7, 31a/9...
 becid tut- Acele etmek. 33a/9, 91b/9

becit f. 43a/9 bkz. becid.

bed-aḫter f. Kötü talihli, bedbaht. 32b/2, 82b/9

beden a. 1) Canlı varlıkların gövdesi, vücut. 8a/13
 2) Kale duvarı. 34b/8, 98a/12, 98a/13

bed-fi'âl f. İşi ve davranışları kötü olan. 23b/9, 24a/7, 25a/10...
 tekür-i bedfi'âl 89b/1

bedîd f. Görünür, açık. 53b/2

bedîhî a. Akla geldiği, içine doğduğu gibi, irticâlî. 47a/13
 şi'r- bedîhî 6b/15

bed-liḳâ f. Çirkin ve kötü yüzlü. 98b/3

bed-mest f. Sarhoş, kendinden geçmiş. 60a/11, 74b/3

bedr a. Dolunay, ondört gecelik ay. 10b/13, 11a/15
 bedr ol- Dolunay halinde olmak. 12a/6

Bedr a. Bedir Savaşı. 83b/5
 bedr-i münîr 12a/5
 ġazâ-yı bedr 93b/5

beg 1) Önde gelen idarecilerin, paşaların, komutanların ve bazen hükümdarın adından sonra kullanılan ünvan. 35b/6, 37b/13, 48b/2...
 2) Önde gelen, idare ve hakimiyeti elinde bulunduran, yönetici. 6b/2, 13a/9, 13b/9...

sancak begi Sancak yöneticisi. 38a/5, 61b/6
sancak begi it- Sancak yöneticisi yapmak. 62b/11, 83a/1
beg eyle- Yönetici yapmak. 89b/6
beg it- Yönetici yapmak. 89b/10
beg ol- Yönetici olmak. 52b/8

be-ġamze f. Göz kırpma, göz işareti ile. 12a/3

be-ġayet f. Son derece, aşırı derecede. 7b/13, 9b/6, 11b/14...

Beg-bazârı Beypazarı. Günümüzde Ankara'nın bir ilçesi. 15b/11, 16b/5

Beg-şehri Beyşehir. Günümüzde Konya'nın bir ilçesi. 16b/4

begen- 1) İyi ve güzel bulmak, hoşlanmak. 23b/3
2) Seçmek, hoşuna gideni ayırmak.
begenmiş ol- Seçmiş, ayırmış olmak. 43b/4

begle- 1) Bey, yönetici olarak kabul etmek. 87b/13
2) Bey, yönetici yapmak, tahta çıkarmak. 18b/5, 33a/4

beglerbegi Osmanlı Devleti'nde sancak beylerinin başı. 56a/2, 66a/2

beglik 1) Yöneticilik. 28a/7, 50b/3, 50b/4...
2) Bir beyin yönetimi altında bulunan yer. 32a/12, 88a/1
3) Beyle, yönetici ile ilgili. 78a/12
beglik it- 1) Yöneticilik yapmak. 87b/4
2) Beyle, yönetici ile ilgili yapmak. 84b/5

Behbaḳ Macar Kıralı Ladislas'ın Varna Savaşı sırasında sol kanadını yöneten komutanı. 33b/8

be-her-ḥâl f. Her hâlde. 93b/4

behre f. Pay, hisse, nasip, 19a/1, 28a/3, 47a/4
behre düş- Pay, hisse ayrılmak. 13b/7
behre ol- Pay, nasip olmak. 3b/12

beḳâ a. Kalıcı, ölmez.
'ömr-i beḳâ 14a/11

bekci Bir yeri koruyan, bekleyen kişi.
bekci ol- Bir yerde koruyucu olmak. 43b/11
bekcisi ol- Bir yerin koruyucusu olmak. 44a/6

bekle- Korumak, muhafaza etmek. 43b/2, 51b/6

bel 35b/12 bkz. bil

belâ a. 1) Eziyet, ceza. 52b/5
2) Sıkıntı, zorluk, içinden çıkılması güç durum. 69a/13, 75a/8
belâ it- Sıkıntıya sokmak, haksızlık etmek. 69a/3, 95b/8

belî f. Evet. 3b/15, 17a/2, 20a/6, 99b/8

belîğ a. Düzgün ve sanatlı anlatılan. 95b/12
belîğü'l-lafẓ 95b/12

belki f. İhtimâl, muhtemel olarak. 35a/13

bellü Açık, bilinen, ortada, meydanda olan. 18a/2, 32b/10, 35b/11...

belür- Açık ve belli olmak, görünmek. 39a/8, 53b/3, 91a/2

belürt- Götermek, açık ve belli etmek. 20a/1

ben Teklik birinci şahıs zamiri, ben. 3b/5, 3b/11, 4a/15, 4b/1...

bend f. Bağ.
bend it- 1) Bağlamak. 80a/2, 95a/2
2) Tutmak. 96a/13
bendin götür- Bağını çözmek. 96b/6
bendin-i ġayret 58a/2
bend-ü melâlet 76b/4

bende f. Kul, köle. 5b/5, 90b/3

benefşe f. Menekşe. 11a/14

bengî f. Esrarkeş.
bengî ol- Esrar içmiş gibi kendinden geçmiş olmak. 76a/8

Benî Aṣfer Macar, 44b/2 Bkz. Üngürüz.

bennâ a. Yapı yapan, mimar.
bennâ-yı kâfir 98a/7

beñze- Bir şeye benzer olmak, bir şeyi andırmak. 6b/10, 6b/14, 35a/11...

beñzer Nitelik, görünüş ve yapı bakımından bir başkasına benzeyen veya bir başkasına eş olan. 20b/8, 59b/10, 60a/6...

berâber f. 1) Aynı seviyede bir hizâda. 64b/9, 100a/7
2) Eşit. 52a/1, 63b/5
3) Birlikte, bir arada. 15a/1, 82a/11
berâber ol- 1) Eşit, denk olmak. 27b/8, 48a/1
2) Birlikte, bir arada olmak. 71b/10

ber f. Üzere, gibi.
ber vech-i aḥsen 23b/10
ber vech-i ḳanûn 11a/4
ber vech-i edvâr 9a/6

berât a. Bir rütbe, nişan veya bir ayrıcalık verildiğini gösteren ferman.
berâtı ol- Fermanı olmak. 71b/5
berât-ı ḳadr 9b/2

berbâd f. Bozulmuş, yıkılmış.
berbâd it- Bozmak, yok etmek. 99a/2

ber-dâr f. Darağacına çekilmiş, asılmış.
ber-dâr eyle- Asmak, idam etmek. 95a/11

berg f. Yaprak. 20b/10
berg-i gül 9b/3

ber-ḫurdâr f. Mesut, mutlu.
ber-ḫurdâr ol- Mesut, mutlu olmak. 15b/9

berk Sağlam, kuvvetli, pek. 25b/6, 62a/5

berk eyle- Sağlamlaştırmak, kuvvetli bulundurmak. 56b/13

berk it- Sağlam kılmak, sağlamlaştırmak, dayanıklı hâle getirmek. 14b/4, 41b/12, 80a/1, 87a/7

ber-moġâlî f. Moğol adeti üzere, Moğollar gibi. 79a/4

berr a. Kara. 29a/9, 62a/10, 71b/6

berü 1) Yakında olan; bu yanda, bu tarafta bulunan. 16b/11, 28b/5, 46a/11, 68a/12
2) Bu yana, bu tarafa, daha yakına. 20a/2, 28b/4, 38a/9
öteden berüye Uzaktan daha yakına. 28a/9

bes f. Yeterli, kafi. 43a/1

bes f. 1) Öyle ise, şu hâlde. 4b/7, 66b/2
2) Bu sebepten, bunun için. 1b/6, 98a/6, 37b/12...
3) Şimdi. 3a/5, 21b/7, 33a/13...
4) Hemen. 36a/4, 37a/2, 61a/10...
5) Nihayet. 16a/2, 26b/1, 33a/3...
bes andan 1) Bu sebepten, bu yüzden. 4a/6, 4a/11, 95b/3...
2) Bundan sonra. 7a/14, 7b/2, 8a/8...
bes eyle olsa Bu sebepten, bu yüzden. 17a/8, 18a/1, 20a/10... bkz. pes.

besçi Müzik ritmini ayarlayan kişi, tempo tutan. 10a/2

besî Besçi, müzik ritmini ayarlayan, tempo tutan. 10b/9

beste f. Bağlanmış, bağlı.
beste-dil Bağlanmış, bağlı gönül. 85b/10, 91a/9

beşâret a. Müjde, iyi haber. 26a/9
beşâret düş- Müjde ve iyi bir haber olmak. 41b/7
beşâret ḳıl- Müjdelemek, iyi haber vermek. 87b/2
beşâret ol- Müjde olmak, iyi haber olmak. 47b/13, 57b/7

beşer a. İnsan. 3a/3

beyân a. Açıklama, genişçe anlatma, izah etme. 85a/7, 85b/11
beyân eyle- Açıklamak, anlatmak. 42b/8
beyân it- Anlatmak. 97a/4
beyânı ol- Açıklaması olmak. 86b/5

beyt a. Ev.
beyt-i Ḥuẓâ 85b/13

beze- Süslemek. 91a/2

bezm f. Meclis, eğlence ve sohbet toplantısı. 9a/2, 11a/12, 12a/10
bezm-ü tenâvül ḳıl- Eğlenme, yeme içme toplantısı yapmak.
bezm ḳıl Eğlence ve sohbet toplantısı yapmak. 9b/9

bezm-gâh f. Eğlence ve sohbet için toplanılan yer. 11b/5

beẓ-nâm f. Kötü isim.
beẓ-nâm it- Kötü bir isim kazanmak. 85b/4

beẓ-ter f. Beter, daha kötü. 33b/12

bıçaḳ Kesici âlet, bıçak. 36b/1

Bıçaḳçı Murat Hân'ın komutanlarından biri. 54b/2

bıñar Pınar, yerden kaynayarak çıkan su. 20b/11

bıraḳ- 1) Takmak, iliştirmek. 61a/5
2) Koyvermek. 45a/6

bî-'adet f. Sayısız, sayılamayacak kadar çok. 99a/4

bî-bahâ f. Bir değer biçilemeyecek kadar kıymetli. 27a/13

bî-cân f. Cansız, güçsüz, kuvvetsiz.
bî-cân ol- Cansız, güçsüz ve kuvvetsiz bir hâle gelmek. 99a/5

biç- Toplamak, devşirmek. 39a/4

bî-çûn f. Eşi ve benzeri olmayan, Allah.
zât-ı bî-çûn 2a/5

bî-dîn f. Dinsiz; zalim, merhametsiz. 15a/9

bigi Gibi. 6a/1, 49b/11 Bkz. gibi

bî-günâh f. Suçsuz, masum. 23a/12, 97a/6

bî-ḥadd f. Sınırsız, pek çok. 2b/1, 3a/13, 7b/7

bî-ḥamdi'l-lah a. Allah'a hamd olsun. 13a/4, 62b/3

bî-hûş f. Şaşkın, aklını yitirmiş.
bî-hûş ol- Şaşırmak, şaşkınlaşmak. 64b/10

bî-kes f. İnsanlıktan uzak. 15a/9

bil İnsan vücudunun göğüsle karın arasında daralan orta kısmı, bel. 42a/6, 61a/3, 63a/11, 63a/2 Bkz. bel.

bil- 1) Öğrenmek, bir şeyi öğrenmiş veya anlamış olmak, haberdar olmak. 2b/6, 4a/14, 4a/16...
2) Anlamak, kavramak, sezmek. 2a/1, 2a/10, 2b/10...
3) İnanmak, düşünmek, sanmak. 14b/7, 26b/4, 29a/6...
4) Tahmin etmek. 18a/10, 24a/5, 29a/4, 34b/4, 74a/10, 100b/7
5) Tanımak. 21a/12, 83a/3, 89a/11
6) Hatırlamak. 5b/13
7) Karar vermek, tereddüt etmemek. 33a/2, 39a/5
8) Davranmak.
müdârâ bil- Uygun davranmak. 19b/3

bildük 1) Bilinen şey, malum. 6a/1, 47b/7
2) Tanıdık. 69a/12

bildüklü Bilgisi olan, bilgili. 47b/7

bildür- Anlatmak, haber vermek. 2b/10, 18a/3, 38a/4, 88a/6
bildüri vir- Hemen, kısa zamanda anlatmak. 4a/16

bile 1) Birlikte, berâberinde. 10a/3, 11a/2, 12b/5...
2) Dahi, de da. 8a/13

bileñce Birlikte, beraber. 81b/3

Biligrat Belgrat. 98a/3

bilik Ok ve yay kabı, sadak. 61a/4

bilin- 1) Anlaşılmak, öğrenilmek. 4a/3, 81b/11
2) Kavranılmak. 85b/3

bilinmedük — Bilinmeyen, tanınmayan. 93a/9

biliş — Bildik, tanıdık, dost. 53b/11, 68a/7
  biliş ol- — Dost olmak. 93b/1

Bilişḳo — Varna Savaşı sırasında Macar ordusunun sağ kanadına komuta eden prens. 33b/7

bî-mehl — Vadesi, ömrü biten. 75a/1

bî-melâl — Tasasız, kedersiz.
  bî-melâl it — Tasasız, kedersiz bir hâlde bulundurmak. 66b/3

bin — Ben, teklik ikinci şahıs zamiri. 49b/6, 100a/2 Bkz. ben.

biñ — 1) Bin (1.000) sayısı. 15b/4, 98a/11, 99b/3....
  2) Pek çok. 5b/8, 53a/8
  biñde biri — Pek azı. 6b/6, 49b/7, 52a/11, 62b/6

bin- — 1) At veya bir başka hayvan üstüne çıkmak. 14a/4, 70a/13, 75b/5, 77b/11, 99b/11
  2) Gemi gibi bir vasıtaya girmek. 31b/11
  bine gel- — Devamlı binmek. 27b/10

binâ a. — 1) Yapı, mimari eser.
  2) Esas, dayanak, asıl
  binâsı ol- — Bina sahibi olmak. 87b/7
  binasın yap- — Esasını, dayanağını, aslını oluşturmak. 96a/6

bî-naẓar f. — Düşüncesiz. 94a/6

biñ bir — Binbir sayısı. 15a/3

bî-nevâ f. — Zavallı, çaresiz, muhtaç. 3a/15

bî-nihâyet f. — 1) Sayısız, çok. 15a/7, 56b/11
  2) Tükenmez, bitmez. 17a/1

bir — 1) Sayıların ilki, bir sayısı. 11b/13, 13b/3, 16a/2...
  2) Belirsizlik sıfatı. 1b/8, 2a/6, 3a/15...
  3) Aynı. 29a/10, 42a/11, 49a/7, 75b/2
  4) Eşit, farksız. 93b/6
  5) Allah, 54a/5, 77b/3
  6) Zarf durumunda, kuvvetlendirme anlatır. 7a/8, 24b/3, 66a/7, 67b/9, 72b/8
  7) Birlikte,beraber. 36a/10, 52a/3, 62b/12
  biñde biri — Pek azı. 6b/6, 49b/7, 52a/11, 62b/6
  bir alay — Bir çok, bir sürü, pek çok. 36b/5, 54b/6, 63b/6, 65a/13, 70b/12
  bir araya dök- — Toplamak. 21a/6
  bir avuç — Az, çok az. 14b/10, 28b/8
  bir bir — Birer birer, ayrı ayrı. 18a/3, 20b/7, 21b/6...
  bir biri — Karşılıklı olarak, yan yana. 37a/3, 38b/12, 42a/11...
  bir daḫı — Tekrar, bir defa daha. 27b/3, 90b/5
  bir dem — Bir süre, kısa bir zaman. 9b/9, 36a/6, 37a/6...
  birer — Bir bir, her birine bir. 80b/13, 95a/3
  bir eyle- — Birleştirmek. 99a/1
  birez — 1) Bir süre, bir zaman. 10a/4, 12b/2, 12b/7...
  2) Bir miktar, az, azıcık. 9b/12, 16a/6 73b/1...
  birez dem — Az, kısa bir zaman. 9a3, 11b/16

birezden — Az sonra. 16b/1, 56b/9
biri — Belirsizlik zamiri, her hangi bir kişi veya şey. 9b/14, 11a/6, 11b/12...
biri biri — Birbiri, karşılıklı olarak, yan yana. 7b/4, 21a/1, 31a/3...
bir iki — Bir kaç, az ve belli olmayan miktarda. 9a/4, 10b/3, 22b/8...
bir iki di- — Tereddüt etmek, kararsızlık göstürmek. 71a/1
bir ķaç — Belli olmayan az sayıda, bir miktar. 15b/7, 30b/5, 38b/1, 84a/8
bir ķaçı — Belirsizlik zamiri, as sayıda kişi. 39a/13
bir lahza — Kısa bir zaman. 69a/9
bir niçe — Bir hayli, bir çok. 21a/1, 34a/2, 39b/5...
bir ol- — Eşit, farksız olmak. 4b/9, 80b/1
bir uğurdan — Hep birden. 76a/2
her bir — Ayrı ayrı hepsi, beher. 13a/12, 47a/5, 49b/4, 98a/13
her biri — Ayrı ayrı hepsi, beheri. 1b/8, 12a/1, 12b/9...
ol biri — Diğeri, öbürü. 21b/3 Bkz. ol.

birâder f. — Kardeş, dost. 60a/6 Bkz. bürâẓer.

birezcük — Çok az, birazcık. 73b/10

birġuz Yun. — Kule, sur ve kale kulesi. 28b/1, 98a/10, 100a/3

birle — İle. 50b/2

birlik — 1) Tek, bir olma durumu, vahdaniyet. 1b/11, 77b/1
2) Toplanma, bir arada olma durumu. 61b/13

bisle- — Yiyecek ve içeceğini sağlamak. 62a/2

bismillah a. — Allah'ın adı ile anlamında bir işe başlarken söylenilen dilek sözü. 1b/1

biş- — Ateşte, fırında, kaynar suda veya yağda ısı etkisiyle yenebilir duruma gelmek. 7b/5

biş — Beş (5) sayısı. 41b/4, 44a/6, 49a/9...
bişer — Her birine beş, her defasında beş. 48a/7, 49a/1
biş on — Bir kaç, pek az. 13a/7, 15b/6, 31a/1...

biş f. — Fazla, artık. 52a/1, 82b/4

biş biñ — Beş bin (5.000) sayısı. 38a/1, 51a/10, 73a/13

bişür- — Bir yiyeceği yenebilir duruma getirmek. 11b/6

biş yüz — Beş yüz (500) sayısı. 35b/8, 45b/2, 53a/7, 53a/8, 53a/9

bit- — Sona ermek, tamamlamak. 24a/13

biti — Mektup, yazı. 22b/10, 22b/11, 23b/1...
and bitisi — Anlaşma yazısı. 23b/11
biti kaydın gör- — Bir mektup, yazı yazmak için hazırlık yapmak. 44b/9, 92a/6
biti tertib it- — Mektup düzenlemek. 98b/10
biti sal- — Mektup göndermek. 46a/2
biti yaz- — Mektup yazmak. 13a/12, 29a/4, 29a/11, 44a/10, 48b/2
yasaķ bitisi — Ferman. 13b/1 bkz. and.

bitür- — 1) Tamamlamak, sona erdirmek. 23b/7, 24b/1, 87a/12
2) Güçsüz düşürmek, mahvetmek. 22a/2, 52b/12

biyâde f. — Yaya, atı olmayan, 35b/12 bkz. piyâde.

biz — Biz (Çokluk birinci şahıs zamiri) 20a/3, 23b/5, 35a/8...

bizden 8b/13, 23b/4
bizdendür 75a/9
bize 3a/11, 4a/6, 14a/8...
bizi 2b/7, 16b/3, 34a/9...
bizüm 13a/2, 28b/10, 35a/6...
bizümile 23a/9

biz Bez, kumaş. 61a/2

bî-zâr f. Ayrı, bezgin, rahatsız.
bî-zâr it- Ayırmak. 92a/1
bî-zâr ḳıl- Ayırmak, 26a/2
bî-zâr ol- 1) Ayrılmak. 59b/4
2) Bezmek, rahatsız olmak. 56b/4, 74b/11

bî-zevâde f. Azıksız, yiyeceksiz. 94a/5

boğaz İki kara arasındaki dar deniz. 19b/9, 28a/8, 28b/3...

boğazlan- Boğazı kesilerek öldürülmek. 95a/5

Boğdan Boğdan. 6a/9

bol Çok, fazla, az olmayan. 3b/3, 6a/15, 17b/12, 25a/5
bol eyle- Çoğaltmak, artırmak. 52b/5

borı Madeni bir çalgı aleti. 49a/12 bkz. boru.

boru Haberleşme amacıyla kullanılan üflemeli madeni çalgı aleti.
boru çalın- Toplanma amacıyla madeni çalgı aletine üflenilmek. 49a/12, 75b/2
boru urıl- Toplanma amacıyla madeni çalgı aletine üflenilmek. 75a/7, 79b/2
bkz. borı.

Bosna Bosna. 32a/4

bostan f. Bahçe. 40a/3

boş İçinde, üstünde hiç kimse veya hiç bir şey bulunmayan. 96a/4
boş eyle- Boşaltmak, boş hâle getirmek. 44b/2
boş it- Boşaltmak, boş hâle getirmek. 3b/8, 28a/8
boş ol- Boş hâle gelmek, boşalmak. 56b/2

boşan- 1) Saldırmak. 60a/12, 79a/5
2) Birdenbire dışarı çıkmak, fırlamak. 36a/11

boy Vücut uzunluğu, yüksekliği. 9b/6

boyan- Lekelenmek. 25a/3

boyun Vücudun başla omuz arasında kalan bölümü. 39a/13, 76b/4, 89b/5, 95a/3
boyun dut- Kabul etmek, rıza göstermek. 93a/9
boyun ur- Baş kesmek. 50b/9

boz Açık toprak renginde olan. 80b/12

boz- Düzenini değiştirmek. 17a/4, 52b/10, 91a/1

Bozcaada Bozcaada. 49a/9, 50a/2

bozıl- Harap olmak, yok olmak. 4a/10, 8b/1

boz ṭoğan Yuvarlak başlı ağaç topuz, gürz. 61a/5, 65a/6, 67b/1

bozulmaḳlıḳ	Harap olmak hâli. 88a/1
bölük	Askeri birlik. 80b/12
börek	Hamur veya yufkadan yapılan bir yemek. 7b/7
börk	Başa giyilen kalpak ve benzeri başlık. 64a/5
böyle	Bunun gibi, bu şekilde, buna benzer. 20b/, 24a/9, 32a/11, 49a/10
böyle it-	Bunun gibi, bu şekilde davranmak. 22a/4, 22a/7
böyle kal-	Olduğu gibi, bunun gibi sürüp gitmek. 8a/11, 8a/12, 8a/13...
bu	1) İşaret sıfatı. 4b/10, 8a/6, 18b/9...
	2) İşaret zamiri. 11a/1, 20a/3, 22a/6...
bû a.	Ebû'dan kısaltılmış olarak bazı ünvanlarda bulunan baba, ata anlamında bir söz. 3a/5, 89b/3
Bû Bekr-i Şıddıḳ	Hz. Ebubekir. 3a/5
Bû Cehl-i Mel'ûn	Ebu Cehil. 89b/3
budaḳ	İnce, küçük dal. 20b/9
budluḳ	Vücudun kalça ile diz arasına giyilen koruyucu zırh. 63a/10
bugün	Şimdi, şu anda, bugün. 5a/10, 10a/11, 16b/7...
buğday	Buğday. 32a/9, 32a/10
buḫâr a.	Buğu. 75b/7
bul-	1) Arayarak veya aramaksızın bir şeyi elde etmek, ele geçirmek. 14a/10, 19a/9, 29b/6...
	2) Rastlamak, tesadüf etmek. 95a/7
	3) Erişmek, ulaşmak. 38a/5, 44a/7
	4) Temin etmek, sağlamak. 98a/7
	5) Tespit etmek. 97b/12
birlik bul-	Birliğe, vahdete ulaşmak. 77b/1
dirlik bul-	Huzurlu olmak, huzura kavuşmak. 70a/2
ferâḥ bul-	Sıkıntısız, huzurlu, sevinçli olmak. 8b/15, 39a/6, 41b/1...
ḫalâsı bul-	Kurtulmak, kurtulmuş olmak. 66a/6
ḥayâtı bul-	Yaşıyor olmak, hayata kavuşmak. 88b/12
istifâde bul-	Yararlanmak, istifâde etmek. 12a/9
lezzet bul-	Hoşlanmak, zevk almak. 6a/11
memâtı bul-	Ölmek, ölür gibi olmak. 71b/1
menfa'at bul-	Faydalanmak. 5b/10, 5b/12
necâtı bul-	Kurtulmak, kurtulmuş olmak. 71b/9
râḥat bul-	Huzurlu olmak, rahata kavuşmak. 42b/11
revnaḳ bul-	Güzelleşmek, göz alıcı olmak. 5b/3
Sa'âdet bul-	Mutlu olmak, mutluluğa ulaşmak. 51a/3
Şafâ bul-	Gönlü huzurlu olmak, huzura kavuşmak. 8a/7, 60b/10, 99b/7
vefâ bul-	Bağlılık ve sevgiye ulaşmak. 18a/12
yol bul-	1) Usul, erkân elde etmek. 94a/13
	2) Bir çıkış, çare elde etmek; çareye ulaşmak. 38b/6, 73a/5
bular	Bunlar. 3a/9, 3a/10, 6b/10... bkz. bunlar.
Bulaş	Pavlos, İncil yazarı. 97b/11

bulaş- 1) Sürülmek, yapışmak. 38b/3, 94b/10, 95a/8
2) Karışmak, karışık bir hâl almak. 33a/1

bulın- 1) Var olmak, mevcut olmak. 43a/12, 86a/6, 91a/12
2) Ele geçirilmek. 13a/6

bulış- Karşılaşmak, rastlaşmak. 36a/3

bunca Bir çok, bu kadar. 16b/6, 76a/9, 81a/10...

bunda Burada, buraya. 6a/4, 26b/9, 27a/11...

bunlar Bunlar. 14b/13, 18a/8, 21a/6... bkz. bular.

bur- Döndürüp bükmek, kıvırmak. 10b/2

burc a. 1) Kale, hisar. 43a/8
2) Güneşin bir yılda gök küre üzerinde çizdiği dairenin bölündüğü on iki eşit parçadan her biri. 11a/15
burc-ı 'aḳreb 11a/14

Burısa Bursa. 40a/11 bkz. Bursa.

Bursa Bursa. 17a/6, 28a/7, 29a/12

buruc a. Burçlar. 10b/13

busu Pusu, düşmana saldırmak için saklanarak beklenilen yer. 35b/10, 36a/9, 63b/6, 75a/8
busu alayı Pusuda bekleyen askeri birlik. 75b/3
busu boşan- Pusuda bekleyen askerler için, birdenbire çıkmak, fırlamak. 36a/11
busuda dur- Pusuda beklemek. 35b/8

Buṭûn Budin, Budapeşte. 24b/11

buyur- 1) Emretmek. 7a/9, 27a/3, 27b/11...
2) Söylemek. 31b/7
'aṭâlar buyur- Hediyeler verdirmek. 7a/12
destûr buyur- İzin vermek. 78b/7
ḫıẕmet buyur- Vazife vermek, iş gördürmek. 90b/5
yağma buyur- Yağmalatmak, zorla mallarını aldırmak. 16a/1, 60a/5

bühtân a. Birine yalandan bir suç yükleme, iftira. 96b/11
bühtân it- Yalandan bir suç yüklemek, iftira etmek. 95b/1
bühtân-ı ẓâhir 95b/10

bülbül f. Güzel sesi ile bilinen kuş, bülbül. 3b/9, 9a/9, 10a/2...
bülbül ol- Bülbül gibi güzel sesli olmak. 10b/6

bünyâd f. 1) Esas, temel. 5b/4
2) Bina, yapı. 100a/15
bünyâd it- Başlamak. 72b/12
bünyâd ḳıl- Yaratmak, var etmek. 2a/12
bünyâd ol- Yaratılmak. 44b/5
bünyâdın ur- Bina etmek, yapmak. 98a/8
bünyâd ur- 1) Bina etmek. 98a/6
2) Düzen vermek, temel oluşturmak. 5a/9
3) Başlamak. 56b/8
bünyâd urul- Başlanılmak. 71a/13

bürâẕer f. Kardeş, dost. 55a/4, 63b/2, 68a/5, 87a/4Bkz. birâder.

bürehne f. Çıplak, açık, yalın. 53b/11

bürin- Örtünmek, giyinmek. 53b/7

bürnâ f. Genç. 12b/1, 61a/11

bürrân f. Keskin.
tîġ-ı bürrân 65a/5

büyü- Gelişmek, yetişmek. 5b/9

büyük 1) Küçük olmayan, iri, ulu. 39b/5, 49a/1
2) Gücü ve iktidarı çok. 33b/10

büzürg f. Bir müzik makamı. 10b/7

C

Cabbâr a. Güç ve kudret sahibi olan Allah. 45a/11

câm f. Kadeh, içki bardağı. 7a/16
câm-ı cem 11b/5
câm-ı cihân-nümâ 10/10
câm-ı ḫarâbî 9b/4
câm-ı şarâb 11b/3
şarâb-ı câm 7a/15

cân f. 1) Ruh. 1b/3, 1b/4, 2a/4...
2) Yaşama, hayat. 3a/7, 7a/1, 13a/8...
3) Gönül, kalp. 3b/7, 3b/8, 6b/11...
4) Dost. 2b/8, 5a/7, 6a/7...
5) İnsanın kendi varlığı, özü, bedeni. 6a/11, 21a/2, 22a/12...
6) Kişi. 7a/5, 10a/9, 27b/2...
cân acısı Vücudun her hangi bir yerinde duyulan şiddetli acı. 38b/5
cân al- Öldürmek. 57a/1
cân at- Çok arzu etmek, çok istemek. 57a/13, 73b/7
cânı acı- Vücudunda acı duymak. 22a/1
cânı ḳıl- Hayatı, ruhu hâline getirmek. 47a/3
cânın ḳurbân ḳıl- Hayatını feda etmek. 77a/13
cân ḳulağın dut- Büyük bir dikkatle dinlemek. 89a/7
cân ḳurtar- Hayatını zorlukla ölüm tehlikesinden uzaklaştırmak. 27b/6
cân terk it- Ölmek, hayatını feda etmek. 14b/4
cân u cismi ol- Ruhu ve bedeni olmak. 1b/4
cân vir- Ölmek. 57a/1, 57b/10, 100b/5
ġâret-i cân u dil ḳıl- Gönül ve canı yağmalamak. 10b/12
cân-ı baba 89a/7, 90a/7
cân-ı kevneyn 3a/9
cân-ı pâk 67b/9

garet-i cân u dil 10b/12

cânâ f. Ey can, ey sevgili. 9b/3

cânân f. Sevgili. 2b/8

cân-fizâ f. Can veren, can bağışlayan. 100b/4
cân-kâr Can veren, can bağışlayan kimse. 10a/9

cânib a. Yan, taraf. 64b/11

cânlu Canı olan. 34b/11

cann a. Cin topluluğu. 14a/12, 58b/5 Bkz. cinn.

câsûs a. Bir devletin veya kimsenin sırlarını başkası hesabına öğrenmeyi üstüne alan kimse. 29b/8, 32b/1, 33a/7...

câviẕ-âne f. Ölümsüz, ebedi olarak. 75a/3

cedd a. Büyük baba, dede, ata. 57b/5
cedd-i revân 91a/8

cedd-be-cedd a. Atalardan beri, soyca. 5a/8

cedel a. Kavga, çekişme. 23a/8

cehd a. Çalışma, çabalama. 27b/6, 37a/7

cehennem a. Günah işleyenlerin öldükten sonra azap görecekleri yer. 2b/14, 25a/9, 67b/3, 86b/1

Cehl a. Ebu Cehil.
Bu Cehl-i mel'ûn 89b/3

cehl a. Cahillik, bilgisizlik. 86a/12

Celâlî a. Büyüklük, ululuk. Allah'ın sıfatlarından biri. 95b/6

Celîl a. Büyük, ulu. Allah'ın sıfatlarından biri. 85b/7

cellâd a. Ölüme mahkum olanları idam eden kimse. 95b/4

cem' a. Toplama, bir araya getirme. 2b/12
cem' eyle- Toplamak, yığmak. 100a/11
cem' it- Toplamak, bir araya getirmek. 5b/7, 13b/2, 24b/5, 30b/12
cem' ḳıl- Toplamak, bir araya getirmek. 4a/13, 32b/9
cem' ol- Toplanmak. 13a/11, 14b/12, 19a/5...

Cem f. İran mitolojisine göre içki ve şarabı bulan hükümdar. 7a/16
câm-ı Cem 11b/5

cemâ'at a. 1) Topluluk, insan kalabalığı. 54a/4
2) Bir imama uyup namaz kılan kimseler. 87a/5

cemâl a. 1) Güzellik, yüz güzelliği. 7a/7, 9b/1, 10a/12...
2) Güzel yüz. 8a/3, 10a/10
cemâl-i ṣûret 10b/12, 10b/14

cemî'i Bütün, hep, hepsi. 6b/2, 14b/6, 16a/10...

cem'iyyet a. Topluluk. 54a/3

cenâḥ a. Ordunun iki tarafından her biri. 82a/1

ceng f. Savaş, muharabe, çekişme. 23a/6, 23a/8, 27a/3...
cenge iḳâmet it- Savaşmaya başlamak. 52a/7, 68a/4
ceng eyle- Savaşmak, dövüşmek. 21a/9, 46b/6, 83b/1

ceng iste- Savaşmayı arzu etmek. 34b/12
cengi it- Savaşmak, dövüşmek. 36a/7, 43a/6, 43a/8...
ceng ol- Savaşılmak. 23a/7, 26a/12

cengî f. Savaşla, cenkle ilgili müzik.
cengî ur- Savaşla, cenkle ilgili müzik çalmak. 47b/5

cennet a. Cennet. 51a/4
cennet-ṣıfât Cennete benzeyen, cennet gibi. 6a/16
cennet ol- Cennet gibi olmak, cennete benzemek. 3b/2
Cennetü'l-mevâ 68b/3
ehl-i cennet 2b/14
gülzâr-ı cennet 9b/6
ḥûr-i cennet 12a/1

cevâb a. Karşılık, bir söze karşı söylenen söz. 16a/5, 29a/7, 80a/6...
cevâbın di- Cevap vermek, karşılığını söylemek. 94a/8
cevâbın vir- Karşılığını vermek, karşılığını söylemek. 13b/5, 17a/9, 57a/3, 72a/7, 94a/11
cevâbın yaz- Karşılığını kaleme almak. 41b/3
cevâbı vir- Karşılık vermek, cevabı söylemek. 38b/2, 64a/3

cevâhir a. Mücevher, kıymetli taş, değerli söz. 4a/4, 6b/13

cevâriş f. Hazma yardımcı olan şeyler. 7b/8

cevelân a. Dolaşma, gidip gelme.
cevelân ḳıl- Dolaşmak. Gidip gelmek. 9b/11

cevḳ a. İnsan topluluğu, grup, bölük. 11b/9
cevḳ ol- Topluluk olmak, bir grup olmak. 11b/13

ceyb a. Cep. 99b/7

cezâ a. Kötü karşılık, ceza. 6a/8
cezâlar eyle- Cezaya uğratmak. 50a/13
cezâsın it- Ceza vermek, cezaya uğratmak. 86b/7

cidâl a. Kavga, savaş. 26a/12

cidd a. Gayret, çalışıp çabalama.
cidd-i tâm it- Gayretle çalışıp çabalamak. 76a/4

ciger f. Yürek, ciğer. 8b/8, 8b/10, 9a/11...

Cih Çek. 32a/2

cihâd a. Din uğruna yapılan savaş.
cihâd it- Din uğruna savaşmak. 14b/13

cihân f. Dünya, âlem. 1b/4, 4a/1, 4a/5...
câm-ı cihân 10b/10
cihân âbâd olduḳça Dünya durdukça. 1b/1
cihân-baḫt Dünyanın talihi olan kimse. 100b/10
cihân-nümâ Dünyayı bildiren, dünyayı gösteren.
cihânuñ terkini ur- Dünyadan vazgeçmek. 35a/8
cihân ṭurduḳça Dünya durdukça, dünya yaşadıkça. 13a/1, 47b/9, 57a/7
dü-cihân Dünya ve Ahiret. 96a/9
ḫalḳ-ı cihân 71b/1

şâh-ı cihân 88b/1

cinn a. İnsanlardan ayrı göze görünmeyen yaratıklar. 19a/2

cism a. 1) İnsan bedeni, gövde, vücut. 1b/3, 3a/2, 4b/7...
2) Gözle görünen cansız varlık. 47a/3, 51b/8, 76b/9
cân u cismi ol- Var olmak, yaşamak. 1b/4
can u cismi terk it- Ölmek, varlığı feda etmek. 70a/3
cism ile cân terk it- Ölmek, varlığı feda etmek. 81b/4
cismi ol- Varlığı, bedeni olmak. 2a/6
cism ü cânuñ terkin ur- Varlıktan, hayattan vazgeçmek, kendini feda etmek. 19a/8
cism-i ḫaḳ 77b/9

cûd a. Cömertlik, el açıklığı. 1b/9, 5a/15, 71b/3

Cum'a a. Haftanın altıncı günü, Cuma. 91a/5

cûş f. Coşma, coşkunluk, kaynama.
cûş eyle- Coşmak, kaynamak. 64b/10
cûşa gel- Coşmak, coşkunluğa kapılmak. 12a/13
cûş ḳıl- Coşmak, coşkunluk göstermek. 16a/4, 57b/13, 64b/8

cuvân f. Genç, yiğit, delikanlı. 15b/3, 31a/8, 47a/1...
nev-cuvân Genç delikanlı. 94b/9

cuvân-merd f. Cömert yiğit. 77b/9

cûy-bâr f. Dere, akarsu. 20b/11

cümle a. Bütün, hep, tamamı. 1b/10, 1b/12, 2a/13...

cünbiş f. Hareket, hadise, ortaya çıkan durum. 17b/10, 19b/8, 22b/1...

cüst f. Eli ve ayağı çabuk, çevik.
cüst ü çalâk Çevik, atak, aceleci. 74b/4 Bkz. çâlâk.

cüẕâ f. Ayrı, uzak, ayrılmış. 85b/13, 86a/11

Ç

çadır Çadır.
çadır ḳurıl- Çadır hazırlanmak. 100a/8

çağır- Bağırmak, haykırmak. 36a/4, 52a/5, 52a/8...

çâk f. Yırtık, yarık, çatlak.
çâk ol- Yırtılmak, yarılmak. 74b/4

çâk-â-çâk f. Silahların çatışmalarından çıkan ses. 79b/7

çal- 1) Bir müzik aleti kullanmak. 8a/6, 8b/6, 9a/5...
2) Vurmak, çarpmak, kılıç, gürz vb. silahları kullanmak. 68b/1, 81b/13
3) Kesmek. 77a/10

çâlâk f. Eli ve ayağına çabuk, aceleci.
cüst ü çâlâḳ 84b/4 bkz. cüst.

çalın- Bir müzik aleti, çalgı kullanılmak; ses çıkarılmak. 11a/7, 12b/7, 49a/12...

çalış- Gayret etmek, uğraşmak, çabalamak. 57b/9

çañ Çan, Hıristiyanlığın sembolü. 28b/1, 87a/3

çanaḳ Yemek kabı. 7b/4, 25a/5

çapar At ile hızlı hareket eden (postacı)
 çapar ulaḳ Atlı postacı. 27b/10, 41a/7

çapın- Atılmak, saldırmak. 67a/9, 68a/10

çâre f. Çıkar yol, çözüm yolu, tedbir, kurtulma yolu. 24a/13
 çâre eyle- Çıkar yol, çözüm yolu bulmak. 17a/8, 26a/4
 çâre ḳıl- Çıkar yol, çözüm yolu göstermek. 40a/2

çârgâh f. Bir müzik makamı. 9a/3, 9a/13

çarḫ f. Felek, kâinat, dünya. 12a/10, 18a/12, 65a/10

çârsû f. Çarşı, alışveriş yapılan yer. 21a/1

çat- Çarpmak, gemiyle bir başka gemiye yanaşmak. 50a/5

çatıl- Kalkanlar birbirine dayanarak durdurulmak. 74a/12

çatıldı Çatırtı. Silah atmaktan çıkan ses. 36a/12

çav Şöhret, nam.
 çavın yap- Şöhret sahibi olmak, nam salmak. 19a/4

çavuş 1) Divanda ve çeşitli devlet hizmetlerinde bulunan yaver vb. memurlar. 91a/8, 22b/8
 2) Onbaşıdan sonra gelen er rütbesi. 61b/8

çek- 1) Bir şeyi tutup kendine veya bir yöne doğru asılmak. 48b/11, 82b/10
 2) Götürmek, taşımak. 53a/9, 53a/10
 3) Katlanmak, tahammül etmek. 20a/3, 21a/3
 4) Açmak. 31a/2, 49b/1
 5) Germek, gemine asılmak. 63b/13
 6) Uğramak, giriftar olmak, maruz kalmak. 17a/1, 22a/12, 42a/10
 7) Silahı bulunduğu yerden çıkarıp eline almak. 7a/6, 61b/8, 68a/12, 77a/4, 77a/9
 baş çek- Vazgeçmek, uzak durmak. 58b/11
 atı başını çek- 63b/13
 ʿaẓâb çek- 22a/12
 intiẓâr çek- 42a/10
 ḳılıç çek- 77a/4
 kürek çek- 48b/11
 melâmet çek- 17a/1
 şimşîr çek- 68a/12
 tığ çekî 7a/6
 topuz çek- 61b/8
 yelken çek- 31a/2, 49b/1
 zahmet çek- 20a/3, 21a/3

çemen f. Çimen. 3b/9

çeng f. Harp denen ve dik tutularak çalınan bir müzik âleti. 8a/8, 8b/5, 47b/5, 61a/10

çengî f. Ceng denilen müzik âletini çalan kimse. 8b/3, 47b/5

çep f. Sol. 9a/10

çeri		Asker, asker topluluğu, ordu. 13a/10, 13b/2, 13b/4...
	çeri dir-	Asker toplamak, ordu kurmak. 15a/11, 17a/2, 23a/2...
	çeri gönder-	Asker sevketmek. 37b/4
	çeri ḫalḳı; çerinüñ ḫalḳı Askerler, ordu. 16a/1, 39b/1, 73b/6...
	çeri sal-	Yağma amacıyla asker göndermek. 15b/11

çerü	bkz. çeri 28a/5

çeşme f.	Pınar, kaynak.
	çeşme-i ḥayvân 9b/4

çeşni-gîr f.	Yemeklerin tadına bakan kimse. 7b/2

çetük	Kedi. 58a/5, 67a/12

çevre	Etraf, civar. 74a/6

çevür-	1) Geri döndürmek. 70b/4, 81b/8, 83a/7
	2) Döndürerek hareket ettirmek. 75b/8

çıḳ-	1) Yukarı doğru gitmek, yükselmek. 14a/6, 74a/11, 94b/9, 100a/6
	2) Erişmek, ulaşmak. 52a/2, 61a/12, 63b/11, 64b/11, 69b/7
	3) Duyulur olmak. 81b/12
	4) Karaya ulaşmak. 45b/7, 45b/9
	5) Sıyrılmak, kurtulmak. 66a/8, 66a/10
	6) Canını kurtarmak. 37a/7
	7) Ayrılmak, uzaklaşmak. 50a/6, 87a/6
	8) (Bir nesne) ilintili olduğu yerden kurtulmak, ayrılmak. 14a/1, 76a/7
	9) Doğrulanmak, doğru olduğu belli olmak. 25b/4
	10) Bulunduğu yeri terketmek, içeriden dışarıya varmak, gitmek. 22a/13, 43a/10, 44b/10
	11) Görünmek, ortaya çıkmak. 35b/8, 36b/5, 50a/10, 90a/1
	12) Karşı koymak, savaşmak. 87b/11, 90a/6
	adı çıḳ-	Şöhret sahibi olmak, ünlü olmak. 56b/10
	ʿaḳlıla usdan çıḳ-	Hoşlanmak, çok beğenmek, iyice neşelenmek. 10a/4
	canı tenden çıḳ-	Ölmek. 68b/1
	ḳarşu çıḳ-	Savaşmak, karşı koymak. 15b/4
	öte çıḳ-	Diğer tarafa geçmek. 68b/11

çıḳar-	1) Dışarı atmak, çıkmasını sağlamak. 12b/4, 15b/8, 17a/2
	2) Soymak, elbiseyi vücuttan ayırmak. 33a/7, 37b/11, 96b/8
	3) Hesaplayıp ayırmak. 84b/7
	4) Kurtarmak. 66a/9
	5) Kovmak, defetmek, uzaklaştırmak. 22a/1, 22a/9, 29a/6
	6) Deriyi vücuttan ayırmak, soymak. 50b/9, 50b/13, 88b/6
	7) Yollamak, göndermek. 37b/10, 60a/7
	8) Bulunduğu yerden ayırıp eline almak. 67a/8
	9) Ortaya atmak, meydana çıkarmak. 89b/6
	ad çıḳar-	Şöhret kazanmak. 73b/5, 93a/2

çın	Gerçek, doğru.
	çın seher-gâh	Tanyeri ağarmak üzere olduğu zaman, fecr-i sadık. 41a/6

çi	f.	Ne. 72a/8

çig	İyi pişmemiş, az pişmiş. 25a/3

çini — İşlemeli, çini gibi işlenmiş. 7b/5, 61a/5

çit — Çalı, kamış, ağaç dalı gibi şeylerden yapılan duvar. 99b/1

çoķ — Az olmayan, fazla, pek çok, çok. 2a/7, 4a/8, 5b/15....
  çoķ çoķ — En çok, çok olarak. 5a/1, 42b/2
  çoķ it- — Çoğaltmak, artırmak. 59b/4, 72b/1
  çoķ ol- — Az olmamak, fazla olmak. 26b/1, 47b/11, 58a/11, 75a/10, 81b/1

çoķluķ — Fazlalık, çokluk.
  çoķluğı et- — Fazlalık olmasını istemek. 64a/8

çomaķ — İri ve ağır başlı bir sopa biçimindeki savaş aleti, topuz.
  çomaķ ur- — Topuz vurmak. 67b/2

Çorâç a — Varna Savaşı sırasında Macar ordusunda komutanlık yapan bir prens. 33b/2

çörek — Ufak, yuvarlak ve yumuşak, az yağlı bir hamur işi. 7b/7

çözül- — 1) Düğümlü, bağlı, sarılı bir şey açılmak. 6b/12
2) (Sancak) Açılmak. 55b/7

çuķal — Savaşçıların giydiği örme zırh. 32a/12, 37b/11, 53a/11...

çuķallan- — Zırh giyinmek, zırhlanmak. 61b/9

çuķallu — Zırhı olan, zırhlı. 35b/11, 49a/3, 53a/4...

çuķalsuz — Zırhsız, zırhı olmayan.
  çuķalsuz ol- — Zırhsız, zırh giyinmemiş olmak. 29b/10

çü f. — 1) Zira, çünkü, madem ki, nitekim. 1b/6, 2a/13, 4a/1...
2) ...ınca, ...dığı zaman, ...dığında. 6a/6, 7a/10, 7b/15...

çün f. — 1) Zira, madem, öyle ise, çünkü, nitekim. 23b/4, 25b/10, 26b/6...
2) ...ınca, ...dığı zaman, ...dığında. 9a/14, 10b/1, 11a/9....
3) Gibi. 99a/9

çünki f. — 1) Çünkü, nitekim, zira, madem. 17a/4, 21b/11, 71b/11, 80a/6, 98a/7
2) ...ınca, ...dığı zaman, ...dığından. 1b/1, 4a/15, 7b/12...

çünkim f. — 1) Çünkü, madem ki, nitekim. 15b/1, 28b/13, 40a/11...
2) ...ınca, ...dığı zaman, ...dığı için, ...dığında. 7a/8, 8b/15, 18a/10...

çüri- — Çürümek, bozulmak. 25a/6

çürük — Sağlam bir temele, esasa dayanmayan. 4b/6

D

da, de — Dahi, daha, hem anlamında bağlama ve kuvvetlendirme edatı. 10a/3, 29a/7, 35b/12...

dâd a. — Adalet, doğruluk.
  ʿadl ü dâd it- — Adaleti uygulamak, adaletle davranmak. 5a/6, 56a/1

dat — Tat, lezzet. 5b/13
  dadını al- — Hoşlanmak, zevk almak. 88a/8

dağı Dahi. 22a/13 bkz. dahı.

daḫı Dahi, da, de; ve; ayrıca ,başka, bu yüzden. 2a/8, 2b/1, 2b/9...

daḳ- Takmak, bir şeyi diğer bir şeye uygun biçimde tutturmak, geçirmek. 95a/3

daḳın- Kendine takmak. 61a/7

ḍalâlet a. Doğru yoldan çıkma, sapma; sapkınlık. 72b/9, 86a/7

ḍâll a. Doğru yoldan çıkmış, sapkın, azgın. 34a/10, 67b/8, 79a/9, 81b/8
 'âlim-i dâll 22a/10

dâm f. Tuzak, ağ.
 dâma düş- Tuzağa, ağa düşmek, yakalanmak. 7b/15

dâmen f. Etek.
 dâmen-i 'ışḳ 40a/5

dânâ f. Bilen, bilgili, âlim. 18b/3, 59b/9

danış- İstişare etmek. Bir iş hakkında birine fikir ve görüş sormak. 34a/7
 bkz. ṭanış-

dânişmen f. Danişment. 22a/8, 22a/10 bkz. dânişmend

dânişmend f. İlim ve irfan sahibi, âlim. 11b/3, 21b/8

dâr a. Bulunulan, durulan yer; mekân.
 dâr-u fenâ Dünya. 42b/11
 dâru'l- fenâ 4a/5

dâr f. Savaş, kavga. 64b/11
 dâr u gîr 64b/11

Dârâ f. İran hükümdarlarından Keykubad'ın lakabı. 14a/2

ḍarb a. Vuruş, çarpış, darbe. 70b/10
 ḍarb ur- Darbe vurmak, vuruş yapmak. 65a/8, 65a/12
 ḍarb-ı şimşîr
 ḍarb-ı şimşîr ur- Kılıçla vurmak. 67b/3

dastân Destan, mitoloji.
 Rüstem-i dastân 27b/2

daş Taş. 100b/2 bkz. ṭaş.

Dâvud Beg Varna Savaşı sırasında Osmanlı ordusunun sol kolunda bulunan bir komutan. 54b/7, 54b/10, 59b/12...

dâvudî a. Hz. Davud'un sesine benzer, kalınca, hoş ve tesirli (ses). 9a/6

dayan- Güvenmek, itimat etmek. 96a/10

dâyim a. Sürekli, devamlı, her zaman, daima. 3b/6, 11b/3, 18b/11...
 dâyim ol- Sürekli, ebedi olmak. 5b/6, 13a/1, 75a/3

dâyimâ a. Daima, her zaman. 20a/8, 34b/12

dâyire a. 1) Zilli tef. 11a/4, 12b/5
 2) Etraf, çevre, sınır. 89b/13

dede Büyükbaba. 57a/9, 57a/11, 59b/1, 78a/8

def' a. Önleme, savma, bertaraf etme. 26a/4
def' it- Savmak, bertaraf etmek. 96b/2

def a. Tef denilen müzik âleti. 10b/3

def'a a. Kere, kez, defa. 77a/3, 81a/4

defter a. 1) Yazı yazmak için ciltlenmiş boş kağıtlar. 56a/9
2) Üzerlerine çeşitli yazılar veya rakamlar yazılmış kağıtlar. 7a/7, 13b/4, 33b/13
defterin dür- Üstünü örtmek, yok etmek. 91a/1

deg- 1) Dokunmak, temas etmek. 88a/10
2) Eş değerde olmak, karşılık olabilmek. 91b/12, 93a/12, 93b/1
3) Sırası gelmek. 10b/1

degin Kadar, dek. 4a12, 17a/1, 23b/10, 68b/11

degirmen 1) Un öğüten âlet. 32a/10
2) Öğütme işinin yapıldığı bina. 45b/7

degme Rastgele, olur olmaz, âdi. 4b/12

degül 1) Değil. İsim cümlelerini olumsuz yapar. 1b/5, 5b/4, 9a/10...
2) Çekimli fiillerde kullanılarak olumsuz anlam verir. 43a/1, 95a/13

dehân f. Ağız. 6b/11, 73a/12

dehr a. Dünya, âlem, tabiat, hayat. 5b/4, 13b/7, 18a/11...

dek Kadar, değin. 12b/9, 13a/6, 36a/7...

del- Delmek, delik açmak. 60b/3

delü Deli, çılgın, azgın. 33b/10

delür- Kızmak, öfkelenmek. 39a/8

dem f. 1) Soluk, nefes. 9a/1, 11a/10
2) Zaman, an. 3a/10, 24a/4, 35b/2...
dem-i vâḥid Bir an, kısa bir zaman. 37a/1
hem-dem Arkadaş, dost. 3b/9

dem-â-dem f. Her an, her zaman. 43b/9

dem-be-dem f. Zaman, zaman. 6a/15

dem-sâz f. Arkadaş, dost.
dem-sâz ol- Sırdaş, arkadaş olmak. 71a/6
dem-sâz eyle- Eşlik, ettirmek. 8b/7

demür 1) Demir, bilinen sert maden ve bu madenden yapılan. 35a/11, 36b/10, 53a/9...
2) Gemiyi bir yerde durdurmak için zincirle deniz dibine bırakılan âlet, çapa. 48b/3
3) Demirden yapılmış zırh. 37b/7, 41a/12, 57b/2, 65b/4, 67a/1
demürden ol- Zırhlı olmak. 29b/11
demür ṭonlu Zırhlı, zırh giyinmiş. 33b/5, 34b/11
demür üstünde dur- Gemi bir kıyıya bağlanmaksızın, her an harekete hazır beklemek. 48b/3

demürsüz Zırhsız, zırhı olmayan. 70a/7

den- İsim verilmek. 6b/11 bkz. din-.

denen- Sınanmak, tecrübe edilmek.

denenmiş ol- Sınanılmış, tecrübe edilmiş olmak. 43b/4

deng f. Hayran, şaşkın, ahmak, sersem.
deng eyle- Şaşırtmak, sersemletmek. 79a/4
deng it- Şaşırtmak, şaşkınlaştırmak, hayran etmek. 36a/5, 70b/13, 80b/11
deng ol- Hayran olmak, şaşırmak, sersemleşmek. 7b/10, 10b/4, 30b/5, 58b/6, 83b/1
deng ü hayran Şaşkın, ahmak. 86a/7
deng ü hayran ḳıl- Şaşırtmak, hayran etmek. 7b/12

deñiz Deniz, dünyanın su ile kaplı yerleri. 12b/4, 23b/13, 45a/5...
deñiz yüzi Deniz, denizin üzeri. 28a/10, 48a/8, 49b/9

deñlü Kadar, bir miktar ve derecede olan. 2a/9, 7a/13, 13a/5...

dep- 1) (Atı) sürmek, yürütmek. 77a/1, 77b/9, 78b/9, 82b/1
2) Vurmak, itmek. 15b/8

depe Tümsek yer, küçük dağ. 14a/6, 38b/11, 70a/12, 74a/11

depin- Saldırmak, çırpınmak; şiddetle hareket etmek. 67a/8, 68a/12, 70b/8..

depren- Hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak. 41b/11, 89b/13

depret- Hareket ettirmek, kımıldatmak. 3b/13

Derbend f. Balkan dağlarındaki dar boğazlar. İzladi Savaşı öncesinde haçlı kuvvetlerin geçmek istedikleri bu geçitler Osmanlı ordusu tarafından tutulmuştu. 27b/5 bkz. Dervent.

derd f. 1) Kaygı, keder, sıkıntı. 7a/8, 31b/7, 69a/11, 74b/13, 89b/3
2) Hastalık. 9b/4, 72a/10
derd yi- Kaygı duymak, kaygılanmak. 77b/9

dere Küçük akarsu ve akarsu yatağı. 38a/2, 38a/9, 69a/6...
dere depe İnişli çıkışlı, engebeli yer. 38b/11, 70a/12

dergâh f. Kapı önü, huzur, baş vurulacak yer. 44b/13, 78b/6

derḫâl f. Hemen, o anda. 10b9/, 22b/12, 67b/8, 81b/8, 82b/11

derhem f. Karışık, karma karışık. 17a/7, 82a/11, 98a/1
derhem ḳıl- Karma karışık etmek, karıştırmak. 39b/2
yir-i derhem 98a/1

deri Cilt, deri. 50b/9, 50b/13, 88b/6

derin Uzunluk, boy. 56a/11

dermân f. Çare, tedbir, çıkar yol. 2b/2, 72a/10
dermân it- Çare bulup yardım etmek. 16a/3, 72b/5
dermân ol- Çare bulmak. 9b/4

dertlü Dertli, derdi olan. 2b/2

derûn f. Kalp, yürek, iç. 3b/8, 7a/8, 94b/1

dervent Derbent. 16b/7 bkz. derbend.

dervîş f. 1) Bir tarikata bağlı kimse. 53b/11, 93a/5, 93b/3...
2) Fakir ve muhtaç kimse. 21b/10, 22a/3, 22a/4, 96a/4
dervîş ol- Fakir ve muhtaç olmak. 93b/3

deryâ f. Deniz. 2b/1, 4a/2, 45a/9...
- deryâ yüzi — Deniz, denizin üstü. 45a/6, 48a/3
- *rûy-ı deryâ* — 48a/5

dest f. El.
- dest i pây — El ve ayak. 9b/12
- teng-dest — Eli dar, züğürt. 40a/1
- *dest-i kudret* — 7b/14
- *dest-i renc* — 42b/12
- *dest-i zîr* — Eli altında bulunan ahali, tebâ.
  - dest-i zîr ol- — Tebâ olmak. 76b/10

destigîr Yardımcı, elden tutan. 49b/3, 85a/9
- dest-i gîr ol- — Yardımcı olmak, elden tutan olmak. 76b/10

destûr f. İzin, müsaade.
- destûr al- — İzin almak. 96b/5
- destûr buyur- — İzin vermek. 78b/7
- destûr ol- — İzin verilmek. 22b/11
- destûr vir- — Müsaade etmek, izin vermek. 15b/13, 78b/3, 90b/9

devâm a. Sürekli olma, sürme.
- *devâm-ı devlet* 47b/10

deve Deve. 53a/8, 53a/9, 53a/10...

devlet a. 1) Bir hükümet idaresinde teşkilatlandırılmış, başka bir ülkeye bağlı olmadan bağımsız yönetilen ülke. 13a/1, 18a/5, 25b/8...
2) Saadet, zenginlik, talih. 5a/9, 12a/9, 14a/12...
- *devâm-ı devlet* 47b/10

devr a. Zaman, çağ. 8a/2, 8a/14, 11b/2, 89a/12
- *devr-i zamân* — Kader. 8b/13

devrân a. Dünya.
- *şâh-ı devrân* 100b/3

deyr a. Kilise. 87a/5

dıḳ- Üstüne salmak, bütünüyle göndermek, yığmak. 15b/4

dıraḫt Ağaç. 20b/10
- *dıraḫt-ı dil* — 9a/12

Dırnâvî Tırnova. Osmanlı idaresinde bulunan ve halkının yarısı Hristiyan yarısı müslüman olan, Tuna üzerinde bir şehir. 54b/11, 55a/3 bkz. Tırnâvî.

di- 1) Demek, söylemek, anlatmak. 1b/3, 2a/7, 3b/13...
2) Rivayet etmek. 17b/7, 33b/13, 41b/11...
3) Ad vermek, isimlendirmek. 15b/3, 15b/13, 17b/13...
4) Düşünmek, sanmak, tahmin etmek. 21a/9, 63b/6, 74a/8...
5) İstemek. 7a/5, 44b/3, 46a/7...
6) Sormak. 7b/11, 64a/10
7) Anlama gelmek, anlam taşımak. 28a/3
- bir iki di- — Tereddüt etmek. 71a/1

dîbâc f. Üzeri çeşitli motiflerle süslü bir cins ipek kumaş. 42a/5, 53b/7

digerân f. Başkaları, diğerleri. 12a/12

dik- 1) Yetiştirmek için toprağa bitki yerleştirmek. 20b/10
2) Bir cismi dik olarak bir yere veya şeye sokmak. 83a/5

diken Bazı bitkilerdeki iğne gibi batıcı çıkıntı. 5b/15

dikil- Yetiştirmek için toprağa bitki yerleştirilmek. 5b/11

dikme İğne ve iplikle tutturulma, dikilmiş. 82a/8

dil 1) Konuşma ve tat alma organı. 1b/2, 1b/3, 1b/4...
2) Lisan. 2a/5, 28a/3, 43b/6, 79b/9
3) İki tarafı kullanılamaz durumda olan geçit, yol. 36b/10, 36b/13
4) Çekiştirme, aleyhte konuşma. 3b/4
dile gel- Söylemek, konuşmak. 12b/5, 86a/2, 96b/10
dile getür- Anlatmak, söz etmek, söylemek. 11b/11, 13a/10, 21b/7, 81a/9

dil f. Gönül, kalp, yürek. 1b/12, 6b/9, 7a/5...
beste-dil 91a/9
cân u dil 77b/3
dıraḫt-ı dil 9a/12
dil ü cân 7b/15, 9a/4, 14a/8...
mürg-i dil 10b/15

dil-ârâ, dil-ârâm f. Gönül okşayan, gönül alan, gönül süsleyen. 8a/12, 11a/13

dilâver f. Yürekli, yiğit, kahraman. 67a/9, 68a/5, 82b/6

dil-âvîz f. Gönüle asılan, gönül alan. 61a/8

dil-dâr f. Sevgili. 8b/15

dile- İstemek, arzu etmek, talep etmek. 5a/3, 8a/7, 14b/8...
can dile- Canını istemek. 7a/5

dilenci Geçimini dilenerek sağlayan kimse. 21b/4

dilencilik Dilenci olma hâli. 22a/5

dilîr f. Yiğit, cesur. 24a/6

dil-keş f. Gönül çeken. 10a/8

dillü Dili olan, söz söyleyen. 11a/10

dil-şâd f. Gönlü sevinçli, mesrûr.
dil-şâd ḳıl- Sevindirmek, gönlüne sevinç vermek. 8b/3
dil-şâd ol- Sevinmek, kalbi rahat olmak. 72b/12

dimâġ a. Beyin, akıl. 7b/9, 9b/10

dimeklik Ad vermek hâli. 3a/3

Dimetoḳa Batı Trakaya'da bir kale. 99a/10

Dimitr-i Eflâḳ Eflak Prensi. 33b/8

dîn a. Din. 3a/1, 3a/7, 14a/10...
dîn-i Muṣṭafâ İslam dini. 3a/5
düşmen-i dîn 89b/4, 90a/1
ehl-i dîn Müslüman. 17b/11, 59a/12, 78b/11

din- Denilmek, söylenilmek. 9b/8 bkz. den-.

diñ-	Susmak, durmak. 9a/1, 9b/8, 12a/13
dinç	Kuvvetli, vücudu sağlam. 79a/10
dinil-	Söylenmek. 11a/7
diñle-	İşitmek, kulak vermek. 12b/11, 13b/9, 18a/8...
diñlen-	Rahata kavuşmak, istirahat etmek. 23b/12
dip	Alt, alt kısım. 46b/10, 54a/11
dir-	Toplamak, bir araya getirmek. 15a/11, 17a/2. 21a/6...
diri	Canlı. 37a/7, 45b/8, 50b/13, 59a/9, 67b/13
diri ko-	Canlı bırakmak. 69a/7
diril-	Canlanmak, can kazanmak. 41a/2
diril-	Toplanmak, bir araya getirilmek. 16b/10, 26a/3, 32a/1...
dirlik	1) Huzur, barış. 70a/2 2) Canlılık, hayat, yaşayış. 66b/2, 77b/1
dirlik ol-	Huzura ermiş olmak, barış olmak. 69b/10
dişür-	Toplamak, derlemek. 4a/4 bkz. divşür-; düşür-.
div f.	Dev, korkunç ve çok iri yaratık. 65a/11
divân a.	Devletin ileri gelenlerinin toplantısı, meclis. 13a/10 42a/4, 50b/7, 91a/6, 100b/12
divân ṭur-	Meclis kurulmak, toplantı yapılmak. 91a/5
divâne f.	1) Deli. 7a/7 2) Korkusuz, yiğit, cesur. 82b/10
divşür-	Toplamak, derlemek, bir araya getirmek. 13a/5, 23a/4, 38a/1, 100b/2 bkz. dişür-; düşür-.
diyâr a.	Memleket, ülke. 17b/2
diye	Diyerek, söyleyerek. 93a/1 bkz. diyü.
diyici	Denilecek, söylemeye layık olan. 81b/1
diyü	Sebep bildiren, veya, sanki, diyerek, sözde, zannıyla anlamlarında kullanılan bir edat, diye. 4b/5, 13b/9, 13b/11... bkz. diye
diz-	Zincir üzerinde sıraya koymak, sıralamak. 46b/11
dîẕâr f.	Yüz. 51a/4
dizil-	Sıralanmış, sıraya konulmuş. 7b/3
Dobrıca ili	Dobruca. Tuna kıyısındaki bir bölge. 30a/6, 39b/9, 44a/11, 83b/7 bkz. Doburca ili.
Doburca ili	Dobruca. 39b/4, 43a/4 bkz. Dobrıca ili.
doğ-	Dünyaya gelmek. 35a/5 bkz. ṭoğ.
dost f.	Arkadaş, ahbap, yakın kimse. 8b/2, 8b/8, 8b/9...
dost ol-	Yakın olmak, iyi geçinmek. 20b/5
dostlıḳ	Yakınlık, dostça davranış, iyi geçinme.

dostlıḳ iste- Anlaşma yapıp iyi geçinmeyi arzu etmek. 23b/4
dostlıḳ it- Anlaşmak, iyi geçinmek, yakınlık kurmak. 23b/10 bkz. dostluḳ

dostluḳ 60b/2 bkz. dostlıḳ

dög- Vurmak, dövmek.
döge döge Vurarak, döverek. 22a/1, 22a/9

dögül- 1) Vurulmak, dövülmek. 21b/6, 22a/7
2) (Davul) Çalınmak. 12a/14, 81b/13

dök- 1) Akıtmak, 8b/9, 66b/6
2) Bir varlığı, nesneyi, şeyi bulunduğu yerden başka bir yere boşaltmak. 1b/13, 15b/8, 17b/8...
3) Dışarı çıkarmak, topluca indirmek. 28a/10
ḳanı, ḳanını dök- Öldürmek. 27b/5, 64b/12, 95a/1
yaş dök- Ağlamak. 58b/11, 72a/9
yüz ṣuyı dök- Yalvarmak. 21b/4

dökme Kalıba dökülerek yapılmış. 82a/8

dökül- 1) Çok yorgun ve halsiz olmak, gücü yok olmak. 81a/10
2) Dışarı çıkmak, topluca inmek. 45b/7
ḫân dökül- Sofra kurulmak. 89a/5

dön-, döñ- 1) Arkaya doğru geri gelmek. 9b/13, 16a/7, 22a/3...
2) Yönelmek, yüzünü döndürmek. 5a/1, 6b/11, 17a/9...
3) Benzemek, bir hâl kazanmak, gibi olmak, şeklini almak. 12a/6, 47b/5, 61b/4...
4) Vazgeçmek, terketmek. 59a/1
5) Caymak, sözünü tutmamak. 35a/5
6) Düşünce ve inancını değiştirmek. 97b/13

dönder- Döndürmek. 52a/12, 53b/1, 79b/1 bkz. döndür-.

döndür-, döñdür-1) Geri çevirmek, başka bir yöne sevketmek. 79a/9
2) Etrafında çevirmek. 33a/7
3) Benzetmek, bir başka şekle sokmak. 29b/7
yüz döndür- 1) Korkmak, korkuyla geri gelmek. 80b/1
2) Vazgeçmek, sözünü tutmamak, öncekinden farklı bir tavırla hareket etmek. 90a/3

dönmek Dönme, cayma. 57a/1

dörd Dört. 11a/5, 31b/4 bkz. dört.

dördinci Dördüncü, üçüncüden sonra gelen. 3a/8, 33a/12

dört Dört sayısı. 19a/5, 45a/5
dört yan Her taraf, bütün çevre, etraf. 21a/7, 39a/12, 75b/10...
dört yaña Dört yan. 48a/9 bkz. dörd.

dört yüz Dört yüz (400) sayısı. 45a/13, 51a/10

döy- Dayanmak, tahammül etmek. 8b/10, 58a/5

du'â a. Allah'a yalvarma, yakarış, dua. 5b/5, 12a/8, 18a/7, 41a/9, 57a/6
du'â ḳıl- Dua etmek. 5a/5, 12a/8, 12b/12, 14a/11, 58b/1
du'â it- Dua etmek, Allah'a yalvarmak. 4a/14, 13a/9, 42b/3, 69b/11, 95a/4
du'âlar eyle- Yalvarmak. 66b/10, 78b/5, 80a/7
du'âlar it- Dua etmek. 13a/9, 69b/11, 95a/4

du'âsın al- İyi bir işle hoşnutluğunu kazanmak. 96a/6
du'â vü medh it- Dua etmek ve övmek. 88a/9

du'âcı Birinin iyiliği ve hayrı için dua eden. 21b/9, 21b/12
du'âcı ol- Birine dua eden olmak. 14a/12

dudaḳ Ağzın üst ve alt kenarı. 10b/11

dûn a. Alçak, aşağı. 82b/9, 89b/3
leşker-i dûn 83b/4

dur- 1) Ayağa kalkmak, hareketlenmek, harekete geçmek. 21a/11, 21a/12, 31a/7...
2) Hareketi kesmek, bir an beklemek; her an hareket edecek şekilde beklemek. 30b/9, 33a/9, 34a/8...
3) Bulunmak, beklemek, dikilmek. 26a/10, 45a/10, 46b/6...
4) Mevcut olmak, var olmak, mevcut ve devamlı olmak. 7b/1, 14b/1, 18a6, 47b/9
5) Sebat etmek, karşı koymak. 62a/4, 69a/13, 73b/9, 75a/10
6) Oturmak, ikamet etmek, sakin olmak. 29a/10, 32b/4, 44a/5
7) Yardımcı fiil olarak bildirme anlatır. 81b/4
aylak dur- Bir iş yapmayarak hareketsiz bulunmak. 74a/5
epsem dur- Susmak, suskun ve mahcup kalmak. 21b/13
ḳarşu dur- 1) Savaşa çıkmak, karşı çıkmak. 36b/7
2) Huzura çıkmak. 95a/4 bkz. ṭur-.

dûr f. Uzak. 17a/7
dûr eyle- Uzaklaştırmak. 3b/5, 91a/4
dûr it- Uzaklaştırmak. 58b/8, 93b/5
dûr ol- Uzaklaşmak, uzak olmak. 2b/5, 16a/13, 41a/1, 78b/3

dut- 1) Elde bulundurmak, ele almak. 54a/9, 55a/1, 65a/6
2) Ele geçirmek, yakalamak. 24b/6, 25b/6, 30a/11...
3) Kaplamak, yayılmak, kuşatmak, zapt etmek. 26b/10, 28b/12, 45a/6...
4) Kapamak, geçişi engellemek. 27b/6, 28a/8, 28a/10...
5) Uyumak, riayet etmek, kabullenmek. 22a/12, 31a/8, 85b/7, 89b/10, 93a/10
6) Elde etmek, ulaşmak. 8b/5, 9a/3, 10a/3, 47a/4
7) Geçirmek, bir durumda kalmasını sağlamak. 63b/7, 76a/10
8) Yönelmek. 45b/5, 36a/3, 48b/7, 53a/2
9) Bulundurmak. 1b/6, 5a/11
10) Farz etmek, saymak. 81a/8
11) Ağrımak, yakalamak, musallat olmak. 48b/6
12) Vurmak. 67b/7
13) Sahibi, maliki olmak. 91b/2
14) Hizmetine almak, istihdam etmek. 37b/7
becid dut- Acele etmek. 33a/9, 91b/9
boyun dut- Boyun eğmek, kabul etmek. 93a/9
elini dut- El uzatmak, kurtarmak. 3a/15
gûş dut- Kulak tutmak, dinlemek. 12b/1, 22b/8, 87a/11
ḳulaḳ dut- Dinlemek, kulak vermek. 6a/11, 7a/7, 46a/1...
mâtem dut- Yasa bürünmek, mâtem etmek. 75a/12
sem' dut- Dinlemek, uymak. 42a/11
yas dut- Üzülmek, yasa bürünmek, yas etmek. 91a/10
yol dut- Yönelmek, bir yola girmek. 67b/2
yüz dut- Yönelmek, dönmek, bir işe yere doğrulmak. 30a/10, 36a/4, 73a/7...
bkz. ṭut-.

dutıcı — İdare edici, koruyucu. 97a/12
  elin dutıcı — Kurtarıcı. 97a/12

dutıl- — Kapatılmak. 46b/2

dutsaḳ — Esir, tutsak. 39a/1, 84b/9

dûzaḫ f. — Cehennem. 3b/2, 67b/2

dü f. — İki. 1b/5, 2b/12, 14b/10, 68a/1, 96a/9

dü-'âlem f. — İki âlem, dünya ve ahiret. 1b/5

dü-cihân f. — İki cihan, dünya ve ahiret. 96a/9

dügâh f. — Bir müzik makamı. 8a/9

düken- — Tükenmek, bitmek. 4b/5

düket- — Tüketmek, bitirmek, yok etmek. 34a/2, 71a/3

dü-kevn f. — İki dünya, dünya ve ahiret. 2b/12, 14b/10

dümenci — Geminin dümenini kullanan kimse. 46b/10

dün — Gece. 39b/2
  dün gün — Gece gündüz. 8b/8
  dün i gün — Gece ve gündüz. 35a/7, 45b/3

dünye a. — Dünya, içinde yaşadığımız âlem. 5a/3, 26a/2, 47a/11, 71b/8, 77b/8
  ḥayât-ı dünye — 96a/8 bkz. dünyi.

dünyi a. — Dünya. bkz. dünye. 5a/7, 47b/2, 83a/4

düpdüz — 1) Baştan başa, tamamen. 3b/7, 15b/10, 49a/6, 83a/10
2) Açıktan açığa, açıkça. 36a/4, 70a/8, 76a/2, 90a/3
3) Düz olarak, dümdüz. 64b/6, 65b/2, 75b/8

dür- — Toplamak, katlamak, sarmak.
  defterin dür- — Üstünü örtmek, yok etmek. 91a/1

dür-dâne f. — İnci tanesi. 6b/11

dürer a. — İnciler. 9a/12

düriş- — Uğraşmak, çabalamak, gayret ve sebat etmek, üzerinde çalışmak. 4a/13, 4a/15, 21b/8...

dürlü — Çeşitli, türlü. 4a/4, 10b/6,.11b/11...
  dürlü dürlü — Çeşit çeşit. 11b/14

dürr a. — İnci. 11b/13, 12b/4

dürt- — Batırmak, vurmak. 63b/2

düş — Rüya. 7a/16, 19b/3, 25b/1...
  nişân-ı düş — 41a/5

düş- — 1) Yıkılmak, yere inmek, yere yatmak, yere düşmek. 38b/6, 68a/3, 77a/4...
2) Kapılmak, tutulmak, uğramak. 7b/14, 7b/15, 8a/1...
3) Gelmek, ortaya çıkmak, meydana gelmek. 11b/2, 12a/7, 26b/9...
4) Değmek, isâbet etmek, dokunmak. 7b/14, 9b/2, 10a/11, 13b/7, 58a/6
5) Uygun olmak, yakışmak. 8a/3, 8a/4, 10a/7...
6) Zayıf ve güçsüz olmak, düşkünleşmek. 85a/9

7) Başlamak. 12b/9, 47a/9
8) Kapanmak. 19b/12
9) Üşüşmek. 83a/6
10)Girmek. 12a/3
11) Yatmak, yatar gibi olmak. 39a/13
12) Kalmak. 18b/1, 47b/6
13) (Yardımcı fiil) Olmak. 5b/12, 30b/4, 40a/4
14) (Yardımcı fiil) Yaklaşma fiili. 26a/1

ağa düş- Yakalanmak. 58a/4
düşe ṭura Düşe kalka. 12b/11
ele düş- Ele girmek, tutulmak, ele geçirilmek.
öñe düş- 1) Yol göstermek. 38a/13
2) Öne geçmek. 79b/1
öñine düş- Önünden gitmek. 70a/12, 81b/9, 82a/6
öñlerine düş- En önde, önlerinde gitmek. 78a/3

düşmân, düşmen f. Hasım, düşman. 5b/1, 8b/11, 98b/11...
düşmen ḳıl- Düşman etmek. 19b/2
düşmen ol- Hasım olmak. 23b/10
düşmen-i dîn 89b/4, 90a/1

düşmiş Düşkün. 49b/3, 97a/12

düşür- 1) Düşmesine sebep olmak, düşmesine yol açmak. 37a/1, 68a/2, 77b/5...
2) Rast getirmek, isabet ettirmek. 11a/9
3) Yerleştirmek, uygun hâle sokmak. 71b/7

düşür- Toplamak, bir araya getirmek. 32b/11 bkz. dişür-, divşür-.

düşvâr f. Güç, zor. 1b/2
düşvâr it- Güçleştirmek, zorlaştırmak. 64a/4
düşvâr ol- Güçleşmek, zorlaşmak. 38a/6, 89b/13

düvâzdeh f. On iki. 10b/8

düz- 1) Düzenlemek, hazırlamak, oluşturmak. 16b/9, 23a/3, 31b/2...
2) Uydurmak. 12a/3, 21b/5, 29a/4, 89b/2
3) Yaratmak, oluşturmak, meydana getirmek. 2a/13, 5b/14, 97b/11, 97b/12
4) Uygun hâle getirmek. 7a/11, 8a/10, 9a/6...
5) Sıralamak, dizmek. 4a/3, 6b/9
6) Tuzak kurmak. 22b/1
düze ḳal- Düzenlemeye, hazırlamaya devam etmek. 74a/4

düzdür- Düzenletmek, hazırlatmak. 32a/8

düzet- 1) Düzenlemek, hazırlamak, yoluna koymak. 33a/12, 55b/12, 69b/4...
2) Meydana getirmek, yapmak, oluşturmak. 20b/11, 21a/1, 99b/4
3) Uydurmak. 29a/9
4) Uygun hâle getirmek. 4b/3

düzül- Düzenlenmek, hazırlanmak, oluşturulmak. 53b/9, 55b/7, 99a/13

Düzme Şehzâde Mustafa Çelebi. 30a/7, 30a/11, 89b/6

E

ebed a. Sonsuz, dâimî. 77b/1

ebter a. Eksik, noksan.
  ebter ḳal- Eksik kalmak, tamamlanmamak. 24b/9

Ebû Cehl Ebû Cehil. 75a/1

Ebû İsḥâk Varna Savaşı sırasında Osmanlı ordusundaki derviş gazilerin bağlı oldukları tarikatın kurucusu Ebu İshak Kâzerûnî (öl. Miladi 1034). 53b/14

ebyât a. Beyitler, manzum parçalar. 9a/12, 10a/5, 11b/11

ecel a. Ölüm vakti, ömrün sonu. 69b/9

Eceova Çanakkale yakınlarında bir yer, Eceabat. 45b/6

edâ a. Yerine getirme, yapma.
  edâ it- Yerine getirmek, ifa etmek. 93a/2

Edhem İbrahim bin Edhem.
  İbn-i Edhem 5b/2

Edirne Edirne. 50b/5, 92a/4 bkz. Edrene.

Edrene Edirne. 6a/10, 26b/7, 29b/7... bkz. Edirne.

edvâr a. Müziği konu alan eserler.
  ber-vech-i edvâr 9a/6

ef'âl a. Fiiller, işler, davranışlar. 4b/11, 95b/7

efḍal a. Daha üstün, daha faziletli, daha önde, daha önemli. 18a/1

efġân Acı ile feryat etme.
  efġân it- Acı ile feryat etmek, bağırmak. 95b/2

efkâr a. Düşünme, kuruntu, tasa, kaygı.
  efkâr-ı serencâm 98b/7

eflâk a. Felekler, semalar. 9b/1

efreng a. Frenk, Avrupalı. 30b/5

efzûn f. Çok, fazla.
  efzûn ol- Çoğalmak, artmak. 17a/12

eger f. Şayet, eğer. Şart edatı. 3b/14, 4a/8, 4a/10...

egerçi f. Gerçi, her ne kadar, ...ise de, olsa da, gerçekte. 6a/5, 17b/12, 19a/13...

egil- Bir yöne doğru bükülmek, çarpılmak. 82b/9

egirdil- Kuşatılmak.
  egirdilecek olursa Kuşatılacak ise. 34a/4

egirt- Kuşatmak, muhasara etmek. 34a/2, 39b/9, 44a/12

egle- 1) Durdurmak, alıkoymak. 87b/13
  2) Avutmak, oyalamak. 18b/5, 33a/4

eglen- Durmak, beklemek, vakit geçirmek. 22b/12, 41b/11

ehl a. 1) Bir şeyi kendinde bulunduran, sahip, malik. 1b/12, 14a/10, 16a/1...
  2) Bir işin erbabı, usta. 4a/1, 5b/12, 40a/3
  3) Birinin hükmü altında bulunanlar. 84b/8

ehl-i cennet	Cennetlikler. 2b/14
ehl-i dîn	Müslüman. 17b/11, 59a/12, 78b/11
ehl-i faḳr	Derviş, fakir olanlar. 54a/3, 84b/8
ehl-i ḥâl	Tasavvufta ilahi aşka bağlanmış, hâl sahibi. 4b/12, 94a/13
ehl-i ḥikmet	Hikmet sahibi, filozof. 88b/10
ehl-i îmân	Müslüman, iman sahibi. 16b/2, 18a/6, 43b/3...
ehl-i İslâm	Müslümanlar, müslüman topluluğu. 14a/9, 14b/12, 72a/1...
ehl-i ḳânûn	Kanun çalan, kanun ustası. 7b/10, 8a/6
ehl-i küfr	Hristiyanlar, küfür topluluğu. 15a/1, 15a/7, 19a/4...
ehl-i sa'âdât	Kutlulukların sahipleri. 53b/10
ehl-i ṣalîb	Hristiyanlar. 54a/2
ehl-i sâz	Saz ustası. 7a/12
ehl-i ṣoḥbet	Sohbet arkadaşları. 6a/15
ehl-i tedbîr	Tedbirli. 91a/12

ejdehâ f. Ejderha, ejderha gibi güçlü ve korkunç. 36a/2, 36b/8, 41a/11, 54b/11, 77b/10
ejdehâ-yı heft-ser 14b/1, 33b/5

ekber a. En büyük, daha büyük.
ġazâ-yı ekber 86b/4

ekl a. Yeme.
ekl ü şurb Yeme içme. 11b/4

ekmel a. En mükemmel, en olgun.
sulṭân-ı ekmel 18a/1

eksük
1) Eksik, noksan, gerekli olan, ihtiyaç duyulan. 49a/5, 60b/11, 73a/3
2) Kusurlu, mükemmel ve tam olmayan. 84a/6

el
1) İnsanın tutmak ve benzer işlerde kullandığı iki organından her biri. 7a/10, 8b/11, 10a/1...
2) Kudret, kuvvet, tasarruf, otorite, güç, sebep. 3a/11, 3b/4, 16b/12...

el bir it-	Beraber davranmak, el birliği yapmak. 36a/10, 52a/3
elde	Hazır, var olan. 8a/11, 71b/8, 83b/9
elden dök-	Bırakmak. 79b/1
elden gelen	Yapılabilen, güç yeten. 62b/1
elden git-	Kaybetmek, bir şeyden yoksun olmak. 77b/1
elden ḳo-	Bırakmak, terketmek. 4b/10
ele al-	Birini iyice dövmek. 20b/7, 21b/7
ele düş-	Ele geçirilmek, tutulmak. 12a/3
ele gir-	Yakalanmak, ele geçirilmek. 49b/9, 50b/12, 98a/5
eline ver-	Teslim etmek, vermek. 24b/6, 71b/5, 92a/3
elini dut-	Kurtarmak, el uzatmak. 3a/15
elini götür-	İlgisini kesmek, vazgeçmek. 27a/10
el ur-	Başlamak, girişmek. 9a/2, 22b/3, 32b/1, 40a/5

elâ a. Bilmiş ol, bak, dinle. 5a/10

Elburz İran'da bir dağ.
kûh-u Elburz 65b/2

elḥâḳ a. Doğrusu, hakikaten. 18a/7, 36b/2

elli Elli sayısı (50). 28b/7, 31a/9, 85a/3

elli biñ Elli bin (50.000) sayısı. 33a/13, 33b/5, 33b/12, 56a/8

elma Elma. 13a/6

emânet a. Birine güvenerek bir şey bırakma.
emânet ısmarla- Emanet etmek, emanet bırakmak. 18b/4

emîn a. Güvenli, kuşkusuz, korkusuz.
emîn ol- Güvenmek, korkusuz ve kuşkusuz olmak. 29a/9, 49b/9, 85b/5

emîr a. İdareci, yönetici; bir topluluk veya bölgenin başı, bey, reis. 24a/6, 35a/1, 49b/3, 56a/6

emn a. Eminlik, korkusuzluk. 14a/10

emr a. Buyurma, buyruk. 4a/12, 17a/11, 57a/5, 72a/11, 93a/9
emr it- Buyurmak, emretmek. 53a/13, 61a/10, 64b/6, 76a/6, 87a/13
emr ol- Buyurulmak, emredilmek. 48a/1

eñ Başına geldiği zarfların üstünlük derecesini yapar. 33b/10, 37a/2, 68b/10

enbiyâ a. Peygamberler. 3a/1, 15a/4, 66b/8
ṭarîk-i enbiya 4b/11

encüm a. Yıldızlar. 99b/13

endâm f. Ten, beden.
maḥbûb-ı sîm-endâm 8a/5

endûz f. Kazanan anlamında bir son ek.
zer-endûz 12a/1

envâʿ a. Çeşitler, türler. 7b/6, 7b/8, 20b/10

envâr a. Nur, ışık, parlaklık. 10a/12, 12a/4

epsem Sessiz, suskun, sakin. 51b/6, 87b/10, 90a/10
epsem ṭur- Suskunlaşmak, ses çıkarmamak. 21b/13
epsem otur- Sessiz, sakin oturmak; huzurlu olmak. 22b/3

er 1) Erkek, yiğit kişi, adam. 56b/10, 70a/1, 70b/1, 73a/7, 80b/5
2) Derviş, tasavvuf ehli kişi. 94a/2, 94a/12
3) Asker, nefer. 14a/7, 14a/13, 23a/4...
er ol- Asker olmak; erkek, yiğit olmak. 69b/2, 69b/9, 70a/13...

erenler 1) Askerler, yiğitler. 65a/9, 65b/11, 65b/12...
2) Erkekler, kişiler. 69a/12, 81b/1

erit- Zayıflatmak, et ve yağ bırakmamak. 73a/12

erkân a. Âdetler, kâideler. 22b/7, 34a/7, 90b/4

erlik Erkeklik, yiğitlik. 5a/15, 35a/1, 35b/1...
erlik it- Erkekçe, yiğitçe davranmak. 27b/1, 59b/10, 70a/2, 69b/10
ḫûn-ı erlik 57b/13

ervâḥ a. Ruhlar. 3b/14

erzânî f. Uygun görme, lâyık.
erzânî ḳıl- Lâyık bulmak, uygun görmek. 25b/8, 47a/3, 66b/9, 71b/3

es- (Yel) Bir yönden bir yöne akmak, rüzgar olmak. 77a/2, 83a/11

esbâb a. Sebepler, vasıtalar, gerekli her türlü âletler. 99b/5

eşer a. Belirti, iz, bir şeyin varlığını gösteren nitelik. 41b/1, 49b/5, 99b/7
eşer ḳal- Bir iz, belirti, işaret kalmak. 8b/13
eşer ḳo- Bir iz, belirti, işaret bırakmak. 32b/7, 44b/3

esîr a. Tutsak, savaşta düşman eline düşen. 95b/4
esîr it- Tutsak hâline getirmek. 50a/10

esle- Kulak vermek, dinlemek, dikkate almak. 54b/3

esmâ a. İsimler, Allah'ın isimleri. 1b/5, 58b/7
esmâ-yı Ḫâlıḳ 30b/4

esrâr a. Sırlar, gizlenen şeyler. 97a/1
keşf-i esrâr it- Sırları keşfetmek, gizlenenleri bilmek. 96b/12

eş'âr a. Şiirler. 4b/2

eşit- İşitmek, duymak. 6a/7 bkz. işit-

eşyâ a. Şeyler, nesneler, varlıklar. 1b/9

et Et. 7b/6, 25a/4, 25a/2

et- Eylemek, yapmak, kılmak. 64a/8 bkz. it-

etmek Ekmek. 62a/12

eṭrâf a. Çevre, civar. 45a/10

ev 1) Konut, oturulan bina, mesken. 23a/4, 34a/13, 45b/3...
2) Aile, bir evde oturanların hepsi. 87b/9
3) Müzik makamı. 11a/3, 11a/5
ev bark Çoluk çocuk, aile. 28b/5

evc a. Bir şeyin en üst noktası, uç. 98a/10

evhâm a. Vehimler, korkular, şüpheler. 16a/13

evkâf a. Vakıflar, hayır için ayrılan her türlü mal, mülk ve arazi. 21b/2

evliyâ a. Veliler, ermişler. 15a/4, 66b/8

Evrenizoğlı Evrenozzade Ali Bey. 65b/3

evvel a. 1) Önce, daha önce. 2b/10, 4a/6, 21b/7...
2) İlk, birinci. 3a/5
3) Geçmiş zaman. 89b/3
4) Baş, başlangıç. 47a/7, 67b/10
evvel âḫir Önce sonra. 31a/5, 43a/3, 45b/2...
âḫir evvel Önce sonra. 17b/10

evvelâ a. En önce, ilk başta. 6a/13

eyâ f. Ey, hey. 5a/9, 19b/13, 62a/8, 75a/3, 80a/8

eyerle- Ata eyer koyup bağlamak. 63a/8

eyit- Söylemek, demek, anlatmak. 6b/5, 7a/11, 8a/2... bkz. ayıt-

eyitmeklik Söyleme, anlatma hâli. 6a/5

eyle Öyle, onun gibi, o biçimde, o kadar.
eyle it- Öyle yapmak, öyle davranmak. 16a/2, 70b/7, 91b/12
eyle ol- O biçimde, onun gibi gerçekleşmek. 18b/2
eyle olsa Öyleyse, o hâlde, öyle olunca. 17a/8, 18a/1, 20a/10...

eyle- 1) Yapmak, işlemek, yerine getirmek, meydana getirmek. 18b/10, 19a/1, 52b/5...
2) Yardımcı fiil etmek.

âġâz eyle-	57a/14	ah eyle-	7a/8
ahı eyle-	90a/2	âheng eyle-	8b/5
âḫir eyle-	12a/8, 40a/8, 58b/4	aḳın eyle-	100a/12
altı eyle-	49b/12	ârâm eyle-	36b/4
'arż eyle-	86b/6	'aṭâ eyle-	7a/13
'aṭalar eyle-	49a/11	âvâre eyle-	17a/8, 26a/4

beg eyle-	89b/6	ber-dâr eyle-	95a/11
berk eyle-	56b/13	beyân eyle-	42b/8
bir eyle-	99a/1	bol eyle-	52b/5
boş eyle-	44b/2	cem' eyle-	100a/11
ceng eyle-	21a/9, 46b/6, 83b/1	cezâlar eyle-	50a/13
cûş eyle-	64b/10	çâre eyle-	17a/8, 26a/4
dem-sâz eyle-	8b/7	deng eyle-	79a/4
dûr eyle-	3b/5, 91a/4	du'âlar eyle-	66b/10, 78b/5, 80a/7
eylük eyle-	51a/4, 51a/5	fikr eyle-	4a/7, 30b/2
fikr-i fâsid eyle-	30a/13	ġadri eyle-	62a/13
ġâret eyle-	37b/6	ġarḳ eyle-	59a/3, 86a/8
ġayret eyle-	74b/12	ġazâyı eyle-	68b/2
gûş eyle-	23b/3	gülşen eyle-	3b/7, 14a/8
ḫalâş eyle-	96b/4	ḫasâret eyle-	17b/11
helâk eyle-	48a/2, 85a/13	hem-dem eyle-	3b/9
hikâyet eyle-	55b/2	hücûm eyle-	18a/2
ibâdet eyle-	40b/12	iḳdâm eyle-	23a/11
ikilik eyle-	61b/13	i'lâm eyle-	86b/6, 23a/11
'inâyet eyle-	3a/12, 56b/12, 86a/4	i'ṭâ eyle-	3b/3
iẓhâr eyle-	84a/2	ḳahr eyle-	85b/2
ḳarâr eyle-	97b/2	ḳaṣd eyle-	7a/4, 84b/1, 85a/2
kelâm eyle-	30b/6	ḳîl u ḳâli eyle-	80b/2
ḳızlıḳ eyle-	64a/8	luṭf eyle-	18a/4
maḥrem eyle-	3b/9	mâyil eyle-	3b/1
ma'mûr eyle-	3b/5, 14a/1	medh eyle-	24b/10
medhini eyle-	42b/1	men' eyle-	16b/3, 16b/10
müdârâ eyle-	22b/2	muḥayyâ eyle-	25a/1
münâcât eyle-	72b/10	müzeyyen eyle-	88b/9
naṣîhat eyle-	29a/1, 19b/5	nice eyle-	63a/6, 63a/7, 68b/13
raḥm eyle-	8b/2	raḥmet eyle-	76b/7
resm eyle-	84a/5	ri'âyet eyle-	20a/11, 5a/5
rûşen eyle-	14a/8, 3b/7	ṣabr eyle-	73a/1
selâm eyle-	30b/6	seyr eyle-	53b/4
ṣoḥbet eyle-	11b/14	şâd eyle-	62a/6
şâdı eyle-	52a/5	şehâdet eyle-	1b/11
şükr eyle-	50b/3	ta'accüb eyle-	72a/5
ta'lim eyle-	4b/2	ṭapu eyle-	89b/12
taşriḥ eyle-	2a/8	taṭvîl eyle-	25a/10
tedbîr eyle-	26a/3, 32b/5, 32b/8...	tedbîri eyle-	24b/7
tekrâr eyle-	74b/11	temâşâ eyle-	75a/13, 85b/8
terk eyle-	8b/11	teşrîḥ eyle-	2a/8
tevbe eyle-	59a/1	tevfîk eyle-	3a/11, 74b/9
tımar eyle-	95a/11	un eyle-	32a/10
uzlıḳ eyle-	64a/8	yâd eyle-	8b/3,98a/6, 98a/8, 99a/2
yaġma eyle-	100b/14	yir eyle-	32b/5
yirile yigsân eyle-	34a/13	ẓâhir eyle-	40a/8
zâyil eyle-	3b/1	zeyn eyle-	100a/4
ziyâde eyle-	15a/2		

eylük — İyilik, güzellik. 70a/3

eylük eyle- — İyilik işlemek, iyilik etmek. 51a/4, 51a/5

eylük it- — İyilik yapmak, iyilik etmek. 51a/2, 51a/3

eylük şan- İyilik düşünmek, iyilik istemek. 43b/3
eylük um- İyilik beklemek, iyilik istemek. 43b/9

eyü İyi, güzel, hoş. 18b/2, 20b/6, 23a/12...

ezber f. Kitaba bakmadan, hatırdan okuma; söyleme.
ezber it- Ezberlemek, kitaba bakmadan okumak, hatırdan söylemek. 7a/10
ezber ol- Kitaba bakmadan okunmak, hatırdan söylenmek. 86b/4

ezil- Döğülmek, toza dönüşmek, biçime sokulmak. 60b/12

F

fahr a. Övünülecek şey, övünç kaynağı, iftihar vesilesi. 54a/3, 88a/12

fahre a. Övünen, iftihar eden. 11b/10

faķîr a. Fakir, yoksul, zavallı. 14b/10

faķr a. Fakirlik, yoksulluk. 54a/3
ehl-i faķr Derviş; yoksul, fakir kimse. 54a/3, 84b/8

fâl a. 1) Baht ve talihi anlamak için garip yollara baş vurma. 26a/12, 26b/13, 30b/1..
2) Uğur, talih.
fâl ol- Fal ortaya çıkmak. 66a/7
huceste-fâl İyi talih, uğurlu baht. 10a/10

fân a. Fani, sonlu. 40a/6

fânî a. Sonlu, ölümlü, bâki olmayan. 77b/1

fâriġ a. İşini bitirmiş, meşguliyeti kalmamış, rahat.
fâriġü'l-bâl Rahat, huzurlu. 64a/2
fâriġü'l-bâl ol- Rahatlamak, rahat olmak. 26b/13

farîķ a. Farklılık, ayrıntı. 4a/16

farķ a. Ayırma, seçme.
farķ ol- Ayırmak, seçmek. 65b/1
farķ olın- Ayrılmak, seçilmek. 12a/1, 13b/12

fâsid a. Bozuk, bozulmuş, doğru olmayan.
fikr-i fâsid eyle- Yanlış düşünmek, bozuk fikir taşımak. 30a/13

faşîht a. Hatasız, doğru söz. 93a/4

fażl a. Cömertlik, kerem. 3a/12
fażl it- Cömertlik göstermek, kerem etmek. 51b/9

Fażlu'l-lah Hakîm Fazlullah Murat Han'ın veziri. Çandarlı Halil Paşa ile

fehm a. Anlama, anlayış, idrak. 64a/1, 85a/9
fehm olın- Anlaşılmak, idrak olunmak. 2a/9

felâh a. Kurtuluş, selâmet. 82a/1

felek a. Gök, sema, gökyüzü. 12a/4, 17a/10, 17a/11...
felek-rif'at 100b/10

fenâ a. Yokluk, yok olma, süreksizlik. 4b/8
fenâ ol- Yok olmak. 10a/13

dâr-u fenâ 42b/11
dârü'l-fenâ 4a/5

Fenârî oğlı Ḥasan Paşa Varna Savaşı sırasında şehit olan Karasi Sancak Beyi. 68a/7

fenn a. Hüner, marifet, ilim, sanat. 4a/4, 35b/3, 71b/11
fenni ol- Hüneri, marifeti olmak. 4b/14

ferâġat a. İşten güçten uzak olma, istirahat etme, rahatlık. 4b/4, 14a/10
ferâġat ol- Rahatlamak, rahat olmak. 22b/3

feraḥ a. Sevinç, huzur, rahatlık, kalp huzuru. 7a/14
feraḥ bul- Sıkıntısız, huzurlu, sevinçli olmak. 8b/15, 39a/6, 41b/1...
feraḥ–cân Bedeni canı sevinçli ve rahat. 85b/10
feraḥ cânlu Sevinçli, rahat olan. 34b/11
feraḥ ol- Sevinmek. 8a/5, 80a/9

Ferd a. Eşi olmayan, benzersiz (Allah). 51b/9

ferr f. Görünüş, gösteriş. 1b/8

feryâd f. İnleyip sızlama, yardım, imdad.
feryâd it- Yardım etmek. 40b/9
feryâd ḳıl- İnleyip sızlamak. 23b/2

fesâd a. Bozukluk, fenalık, kötülük. 44a/10, 87b/12
fesâda iriş- Bozulmak, kötülük ve fenalığa uğramak. 15a/2
fesâda var- Fena bir son ulaşmak. 44a/10

feṣâḥat a. Bir dilin doğru, akıcı ve düzgün söylenmesi. 17b/4, 22b/4

fetḥ a. 1) Açma. 3b/14
2) Zafer, üstün gelme. 85a/7
3) Ele geçirme, zaptetme.
feth it- Ele geçirmek, zaptetmek. 49a/7, 89b/7
feth-i bâb Kapı açma. 9b/7

fettân a. Karıştırıcı, kurnaz, fitne ve fesat sahibi. 98b/3

fetvâ a. Fetva, müftü tarafından verilen hüküm.
fetvâ vir- Bir konuda hüküm vermek. 11b/1

fevt a. Ölüm.
fevt ol- Ölmek. 93a/12

feyż a. İhsan, bağış, kerem.
feyż-i raḥmet ir- Rahmet bağışı ulaşmak. 3b/2
feyż vir- İhsan etmek, bağış vermek. 10b/13
feyż-i Ḥaḳḳ 1b/8
feyż-ü ḫışâl 10b/12

fi'âl a. İşler, fiiller, davranışlar.
bed-fi'âl 23b/9, 24a/7, 25a/10...

fidâ a. Uğruna verme; biri için gözden çıkarma, harcama; feda. 32a/6
fidâ ol- Biri uğruna verilmek, harcanmak, feda olmak. 3a/9

fikr a. Düşünce, fikir, görüş. 4b/6, 13a/2, 16a/7...
fikr eyle- Düşünmek. 4a/7, 30b/2
fikr-i fâsid eyle- Yanlış düşünmek, bozuk fikir taşımak. 30a/13
fikr it- Düşünmek. 5a/1, 33a/8, 35b/2...

fikret a. Düşünme, tefekkür. 4b/5

fîl a. 1) Fil, bilinen büyük hayvan. 75b/5
2) Satranç oyununda bir taş. 71b/10

fi'l a. İş, fiil, amel. 10a/7, 22a/2, 52b/1
fi'l it- İş yapmak. 4a/7

fi'l-ḥâl a. Hemen, şimdi. 7a/10, 22a/10, 29b/13, 31b/6, 52b/3

Filordü Vidin'in üst taraflarında Floridin (Florentin) kalesi. 34a/1

filori Yun. Altın para, bilhassa Avrupa'da basılan altın para. 31b/3

firâvân f. Çok, bol. 99b/5

Fir'avn a. Firâvun. Hz. Musa zamanındaki Mısır hükümdarı. 33b/4, 59a/3

Firdevs a. Cennet, cennette bir bahçe. 71b/9

firengî f. Avrupalılar'a, Frenkler'e ait, Frenk usulü olan. 31b/10, 100a/3

firenk f. Avrupalı; Venedikli. 28a/121, 31a/11, 31b/3...

firer Rahip kardeş, kardeş. 28a/11

firişte f. Melek. 58b/7

Firîz Beg Akıncı komutanı. 37b/13, 38b/10, 55a/4

Fîrûz Bkz. Firîz
İbn-i Fîrûz 38b/13

fitne a. Fesat, azdırma, karışıklık, kargaşa. 11b/2, 46a/10, 52b/6
fitne düz- Karışıklık düzenlemek, kargaşa oluşturmak, fesat hazırlamak. 12a/3, 29a/4, 89b/2
fitne ḳaynat- Fesat, kargaşa, karışıklık hazırlamak. 29a/10

fizâ f. Artıran, veren, bağışlayan.
cân–fizâ 100b/4
cân–fizâ–kâr 10a/9

furṣat a. Uygun durum, faydalanılacak zaman, elden kaçırılmayacak zaman. 15a/2, 24a/3, 24b/1, 38a/10, 71b/8
furṣat iste- Uygun zaman kollamak, aramak. 74b/12
furṣat ol- Durum ve zaman uygun olmak. 65b/5
furṣat vir- Uygun durum ve zaman sağlamak. 16b/8, 17b/9

fütûh a. Fatihler, zaferler. 84b/10

G

ġadr a. Vefasızlık.
ġadri eyle- Vefasızlık etmek, vefasız davranmak. 62a/13

ġâfil a. Gaflette bulunan, ihtiyatsız, dikkatsiz, habersiz. 38a/10, 60a/11, 65b/8
ġâfil ol- İhtiyatsız olmak, boş bulunmak. 37b/11

Ġaffâr a. Af ve merhameti çok olan, fazlasıyla bağışlayıcı (Allah). 93b/12
ġaflet a. İhtiyatsızlık, dikkatsizlik, habersiz olma, dalgınlık. 37b/12, 59a/7, 59b/4
ḫâb-ı ġaflet 56b/3, 86a/3

ġâh f. Bazen, kimi zaman. 47b/3.
gâh gâh Ara sıra, zaman zaman. 100a/12 bkz. geh.

ġalbır a. Büyük delikli veya seyrek telli elek, kalbur.
ġalbıra dönder- Delik deşik etmek, kalbura benzetmek. 52a/12

ġâlib a. Yenen, üstün gelen. 87b/6
ġâlib gel- Üstün gelmek, daha başarılı olmak. 59a/11
ġâlib ol- Yenmek, üstün olmak. 20b/4, 26b/11, 44a/3, 84a/10
sulṭân–ı ġâlib Yenen, üstün gelen Sultan Murad Han. 84a/7

ġam a. Tasa, üzüntü, keder, dert, kaygı. 6b/7, 6b/9, 9a/7...
ġamda ḳal- Üzüntü ve tasa içinde bulunmak, kaygılanmak. 55b/1
ġam gel- Dertlenmek, kaygılanmak, kederlenmek. 12a/11, 28a/9
ġamına düş- Tasasına, kaygısına kapılmak. 16a/12
ġam ir- Dert, tasa, kaygı dokunmak; ulaşmak. 66a/12
ġam irür- Dert, tasa, kaygı dokundurmak; ulaştırmak. 5a/11
ġam ol- Tasa, kaygı olmak. 73a/11
ġam yi- Kaygılanmak, endişe etmek. 37b/8, 38a/6
ne ġam Gam değil, zararı yok, üzülmeğe değmez. 67b/7, 72b/4

ġam–gîn f. Gamlı, kederli, tasalı. 9a/1

ġam-nâk f. Gamlı, kaygılı, tasalı, kederli.
ġam-nâk ol- Gamlı olmak, tasalanmak, kederlenmek. 24a/9

ġamze a. Göz kırpma, dilberce bir eda ile bakma. 6b/15, 7a/1, 7a/2...
be-ġamze Göz kırpma, göz işareti ile. 12a/3
ḫadeng-i ġamze 12a/7

ġanî a. Varlıklı, zengin, sahip olduğu ile yetinip fazla istemeyen. 3a/14, 94a/3
ġanî ḳıl- Zengin etmek, zenginleştirmek. 62b/9
ġanî ol- Zengin olmak. 89a/2

ġanîmet a. Savaşta düşmandan alınan mal. 84b/7

ġarb a. Batı. 61a/10, 88b/13

ġâret a. Akın, çapul, yağma.
ġâret eyle- Yağmalamak. 37b/6
ġâret-î cân u dil ḳıl- Gönül ve canı yağmalamak. 10b/12
ġâret ḳıl- Yağmalamak. 17b/11

ġarîb a. 1) Kimsesiz, zavallı. 95a/6
2) Yabancı, gurbette olan. 95b/1
ġârib yigit Galata, İbrahimpaşa ve Edirne saraylarından çıkanlarla, savaşta yararlılık gösteren yabancılar ve yeni müslüman olanlardan oluşturulan süvari birliklerine mensup asker. 55b/4, 73b/4, 78a/11, 79a/3

ġarîbân f. Garip kimseler. 56b/1

ġarḳ a. Batma, boğulma, batırma, boğma.
ġarḳ eyle- Boğmak, batırmak. 59a/3, 86a/8
ġarḳ it- Boğmak, bol bol vermek. 53b/6, 60b/7
ġarḳ ol- Boğulmak, batmak, bol miktarda olmak. 7a/1, 12a/1, 13b/12, 65b/1

ġarra a. Gururla, övünen, boş bir şeye aldanan.
ġarra ol- Mağrur olmak, boş bir şeyle övünmek. 8b/1, 47a/12

ġaşy a. Kendinden geçme. 12a/13

ġavġâ f. Kavga, döğüş; savaş, çekişme, çatışma. 11b/2, 39a/8, 50b/3, 100b/6

gâvur Müslüman olmayan, hıristiyan. 37b/7

ġavvâş a. Dalgıç.
ġavvâş ol- Dalgıç olmak, dalmak. 4a/1

ġayb a. Görünmeyen, bilinmeyen; gizli. 2b/6
ġayb ol- Kaybolmak, göze görünmez olmak. 25b/13

ġâyet a. Çok, pek fazla, son derecede. 4b/4, 16a/7, 20a/11, 61b/12, 62b/8, 64b/5

ġayr a. Başka, diğer. 44a/1, 93a/11

ġayret a. 1) Mukaddes bir şeye karşı yapılan saldırıya karşı koyma duygusu. 69b/8, 80a/12
2) Kıskanma, kıskançlık, hırs. 38a/7, 17a/2
3) Çalışkanlık; sabır, katlanma, dayanma. 69b/8, 80a/2
ġayret eyle- Sabretmek, katlanmak, dayanmak. 74b/2
ġayret it- Çalışmak, uğraşmak, dayanmak. 76b/2, 81a/5
ġayret ol- Sabır, katlanma, dayanma olmak. 81a/12
âb-ı ġayret 73a/12
bend-i ġayret 58a/2

ġayrı a. Başka, diğer. 3b/8, 14b/6, 49a/7...

ġazâ a. Din uğrunda yapılan savaş. 6a/8, 14b/4, 14b/12...
ġazâ it- Savaşmak. 15a/5, 86b/12
ġazâ ḳıl- Savaşmak. 42b/6, 71b/9
ġazâ ol- Savaş olmak. 87a/11
ġazâ-yı eyle- Savaşmak. 68b/2
ġazâ-yı Bedr 83b/5
ġazâ-yı Ekber 86b/4

ġaẓab a. Kızgınlık, öfke. 16a/5

gâzâlıḳ Savaş hâli. 47a/4

ġazel a. Konusu aşk, sevgi ve içki olan manzume.
ḳavl-ü ġazel 47a/12

ġâzi a. Düşmana karşı savaşan kimse ve böylesi kimselerin ünvanı. 5a/8, 36a/10, 36b/6...
Ġâzi Ḫân Sultan II. Murad Han. 11a/8, 41b/5, 42a/6...
Ġâzi Murâd Sultan II. Murad Han. 51a/8
Ġâzi Murad Ḫân Sultan II. Murad Han. 40a/10, 55a/11, 78b/12
Ġâzi Sulṭân 1) Sultan II. Murad Han. 16b/1
2) Sultan I. Murad Han. 57a/9
Mîr-i Ġâzi Sultan II. Murad Han. 72a/9, 79b/6
Mîr-ü Ġâzi Sultan II. Murad Han. 99b/9
Sulṭân Ġâzi Sultan Yıldırım Bayazıt Han. 57a/11
Şâh-ı Ġâzi Sultan II. Murad Han. 46a/11, 57a/6

gebr f. Mecûsi, ateşe tapan. 54b/7, 67a/12, 77a/8

geç- 1) Gitmek, yürümek; bir yerden bir yere gitmek; bir yakadan diğer yakaya ulaşmak. 18a/2, 19a/11, 19b/9...
2) Bir sonrakini ele almak, sonrakine gitmek. 87a/6

3) Aşmak, arkada bırakmak. 27b/7, 30a/7, 36a/9...
4) (Zaman) Geride bırakmak, harcamak, tükenmek. 24b/5, 23b/12, 36b/5...
5) Bir yere, makama, mevkiye oturmak. 26a/8, 41a/4, 86b/11...
6) Bir nesne bir şeye takılmak. 5a/12, 76b/4, 89b/5
7) Belirli bir noktadan daha ileri gitmek, sınırı aşmak. 19a/8
8) olmak, vuku bulmak, cereyan etmek. 4b/12, 7a/12
9) Bir yandan girip öbür yandan çıkmak. 54a/9, 67b/8
10) Yaşamak, ömür sürmek. 35a/7
11) Tesirli, itibarlı olmak. 34b/13
12) Önemini, ağırlığını yitirmek. 17a/5
13) Sıyrılmak, kurtulmak. 71a/8

geçen 1) (Zaman için) Bir önceki. 16b/4, 16b/7, 17b/8...
2) Geçmiş olan, geçmişte kalan. 17a/5
3) Geride kalan, önceki. 58b/10
4) Akıp giden, uğrayan. 48b/4

geçil- Bir yakadan diğer yakaya ulaşılmak. 28b/3

geçür- 1) Bir yakadan diğer yakaya ulaştırmak, geçmesini sağlamak. 15b/5, 33a/10, 46a/12...
2) Nakletmek, bir yerden başka bir yere götürmek. 19b/11, 87b/9
3) Bir yere, makama oturtmak. 33a/4, 41b/10, 42a/4
4) Zaman harcamak, tüketmek, bir durum üzerinde yaşamak. 5b/4, 54b/5
5) Bir işi birden çok kişiye uygulamak. 43a/12
6) Aklına getirmek, düşünmek. 69b/3
gözden geçür- İncelemek. 12b/4

gedâ f. Dilenci. 22a/4, 22a/9

gedâlık Dilencilik. 21b/10

geh f. Bazen, kimi zaman. 9b/9, 11b/15, 42b/4, 65a/4
geh geh Ara sıra, zaman zaman. 95b/6 bkz. gâh.

gehî f. Bazen, kimi zaman, ara sıra. 9b/9, 10b/7, 42a/12...

gel- 1) Bir yere yürümek, beriye gitmek, varmak. 8b/13, 11b/7, 13a/11...
2) Geriye dönmek, avdet etmek, yeniden gelmek. 18b/5, 22a/2, 22a/10...
3) Saldırmak, hücum etmek, savaşa çıkmak. 15a/11, 16b/4, 17a/6...
4) Ulaşmak, erişmek, varmak. 15b/1, 27b/10, 34b/9...
5) Toplanmak, bir araya gelmek. 5b/7, 13a/10, 13b/3...
6) Huzura çıkmak, yanına girmek. 18b/11, 27b/9, 29b/8...
7) İsabet etmek, ulaşmak, dokunmak. 93a/11, 93b/7, 94b/7...
8) Belirmek, ortaya çıkmak, doğmak, peyda olmak. 7a/14, 12a/11, 18b/1...
9) Eline geçmek, ulaşmak, varmak. 29a/8, 45a/12
10) (Zaman) Başlamak, ulaşmak, girmek. 8b/13, 9b/14
11) Doğmak. 14b/11, 69b/8, 72a/5, 77b/8
12) Görünmek. 25b/5, 26a/11, 31a/6, 41a/3
13) Dönmek, tersine çevrilmek. 46b/10
14) Kazanç ve gelir elde etmek. 44a/5
15) Karşı çıkmak, savaşmak. 28a/11
16) Gönderilmek. 58a/10
17) Benzemek. 82a/12
18) Yönelme halindeki bazı isimlerle birleşik fiil yapar. 7a/13, 12a/13, 12b/5...
ġalib gel- Üstün olmak, yenmek. 59a/11
gel! Haydi. 1b/10, 6a/11, 20a/13...
ḫâlîye gel- Sonuçsuz, boş bir işe girişmek. 69b/2
vaz gel- Terketmek, bırakmak. 28a/7

gelen Gelici, gelmiş. 35b/12, 36a/5, 36b/10...
elden gelen Yapılabilen, güç yeten. 62b/1
gelen geçen Gelip geçenler. 48b/4

Gelibolu Gelibolu. 19a/11, 19b/9, 28b/1...

Gelibolu Boğazı Çanakkale Boğazı. 46a/4

geliş Gelme, tarz, tavır, suret. 35b/4

gelmeklik Dönmek, avdet etmek hâli. 42a/10

gemi Gemi. 28a/8, 28b/7, 30a/9...

genc f. Hazine. 96a/4
genc-i nihân 80a/8

gendözi Kendisi, şahsı. 59a/6, 60b/9, 89b/2 bkz. gendözü.

gendü Kendi, şahsı, kedisi. 4a/3, 4b/8, 4b/15...

ger f. Eğer, şayet. 2b/6, 3b/2, 4a/8...

gerçi f. Her ne kadar, ise de. 3a/13, 17a/4, 32b/3...

gerd f. 1) Toz, toprak. 63b/11
2) Tasa, gam, keder. 74b/13

gerdâniye f. Bir müzik makamı. 11b/12, 12a/2

gerek 1) Lâzım, lüzum, lâyık, uygun, yakışır. 17a/5, 18a/1, 18a/4...
gerek ol- Lâzım olmak, gerekmek. 63b/5

gerek- Yakışmak, uygun olmak. 43b/10

germ f. Sıcak. 11b/14
germ it- Sıcaklaştırmak, ısıtmak. 71a/9
germ ol- Sıcaklaşmak, ısınmak. 9b/13, 11b/8

Germe Sur, Mora'yı ana kara ile bağlayan dar toprak üzerinde boydan boya yapılan sur. Hexamilion suru. 97b/6, 97b/13, 98a/6...

Germe-sâr f. Germe suru. Sur yeri. 99b/10 (Bu kelimenin Türkçe "germe hisar"dan kısaltma olduğu da söylenmiştir.)

getür- 1) Gelmesini sağlamak. 32a/5, 44a/9
2) Alıp getirmek. 6a/10, 19b/11, 31b/9...
3) Söylemek, diye bağırmak. 52a/9, 70a/8
4) Toplamak, bir araya getirmek. 20b/3, 39a/1
5) Hazırlamak, sunmak; hazırlayıp sunmak. 25a/3, 60b/11, 96b/9
6) Taşımak. 7b/8, 22b/11, 27b/11, 41a/7
7) Ulaştırmak, iletmek. 52b/12
8) Koymak, sokmak. 10b/2
9) Rast getirmek, değdirmek. 80b/7
dile getür- Söylemek, sözünü etmek. 11b/11, 13a/10, 21b/7, 81a/9
Îmân getür- İnanmak. 6b/13
yâda getür- Hatırlamak. 77a/4

gevher f. Mücevher, inci, elmas. 2b/9, 4a/2, 4a/3, 7b/3

gevherî f. Mücevherle ilgili, mücevherle yapılmış. 42a/5

gey 1) Çok, pek, gayet. 13a/7, 25b/1, 26a/8...
2) İyi, cesur. 11a/2, 27a/13, 65a/1... bkz. key.

gey- Elbise ve benzerini vücuda geçirmek, giymek. 6b/13, 31b/11, 35a/11...

geydür- Birinin vücudunu elbise ve benzeri ile örtmek, giydirmek. 31a/10

geyesi Giysi, elbise. 57b/2

geyür- Giydirmek. 13b/6, 58a/13

gez Kötü, korkak. 65a/1, 65a/2, 65a/3, 65a/4

gez Defa, kere. 8b/4, 9a/6, 9a/11... bkz. kez.

gez- 1) Yürümek, dolaşmak. 61b/8
2) Dolaşıp eğlenmek. 86a/2

gezdür- Dolaştırmak, gezdirmek. 26b/8

gezin Defa, kere. 63a/6

gezle- Oku kirişe yerleştirmek. 65a/1

ġıdâ a. Besin, gıda.
ġıdâ-yı rûh 11a/7

ġılmân a. Cennet hizmetçileri. 77a/13

gibi Gibi, benzer. 8b/14, 9a/7, 12b/3...
gibi ol- Bir şeye, duruma, duyguya yaklaşmak, benzemek. 77b/4

gice Gece. 13b/6, 25b/1, 31a/6...
gice gündüz Her zaman, devamlı olarak, ara vermeden, aralıksız. 4b/5, 6b/2, 13a/2
gice içinde Geceleyin, gece vaktinde. 50a/1
gice içre Geceleyin, gece vakti. 95a/6
giceyi gündüze ula- Büyük bir çaba ile uğraşmak; ara vermeden, aralıksız sürdürmek. 57b/4
giceyi gündüz ḳıl- Aydınlatmak, gece karanlığını ortadan kaldırmak. 53b/4
giceyile Geceleyin, gece vakti. 39a/12, 46a/13
giceyi nûr qıl- Aydınlatmak, gece karanlığını ortadan kaldırmak. 84a/2

giceki Gece olan, gece yapılan. 41a/4

giden Gider olan, gidici, yürüyen, ayrılan. 13b/4, 47a/4, 97b/8

gider- Yok etmek, ortadan kaldırmak. 4b/8, 60b/8, 89a/1

gîn f. Getirildiği ismi sıfat yapan ek. 9a/1

gine Yine, gene, tekrar. 16a/8, 17b/9, 18a/4... bkz. yine.

gir- 1) Bir şeyin dışından içine varmak, geçmek, sokulmak.
2) Saldırmak, hücum etmek. 65b/5, 71a/1, 77a/2...
3) (Huzuruna) Çıkmak, (yanına) girmek. 18b/11, 22b/11, 27b/9, 27b/12
4) Fethetmek, almak. 60a/1
5) Saklanmak. 43b/12, 52a/10, 60a/3
6) Karışmak, katılmak. 54b/4, 73a/5
7) (Gemiye) binmek. 31a/2
ele gir- Yakalanmak. 49b/9, 50b/12, 98a/5
meydâna gir- Ortaya çıkmak. 7a/6
seyrine gir- Rüyada görünmek. 59a/5
yola gir- Yola çıkmak, yola koyulmak. 30a/7

gîr f. 1) Savaş, kavga. 64b/11
2) Tutan, yakalayan.
ḫub-gîr Güzel, hoş tutan. 12a/2

girçek Gerçek, hakikat, doğru. 6a/6, 23b/5

giriftâr f. Tutulmuş, esir, düşkün. 10a/14
giriftâr ol- Esir olmak, tutulmak. 50a/11

giril- Girmek, imkanı olmak. 37b/1

girü 1) Yine, tekrar, gene. 11b/1, 26b/2, 43b/5...
2) Sonra. 31b/9, 87a/13

gişi Şahıs, kimse, insan. 4b/7, 5a/13, 6b/3...

git- 1) Yürümek, belli bir hedefe yönelmek, bir yere doğru yürümek. 1b/7, 15a/10, 16b/11...
2) Bir yerden ayrılmak, uzaklaşmak, çıkmak, kaçmak. 8a/7, 12b/11, 17b/8...
3) Yok olmak, kaybolmak, görünmez olmak. 1b/2, 7a/14, 40b/10...
4) Ölmek. 14b/11, 18b/1, 72a/5...
5) Varmak, ulaşmak. 31b/4, 42a/2, 46b/1, 93a/9
6) Götürülmek. 11b/7
7) Devamlılık anlamında yardımcı fiil. 81b/6, 83b/10
berü git- Diğer yöne yürümek. 38a/9
elden git- Kaybolmak, yok olmak. 77b/1
ḳarşu git- Karşı çıkmak. 35b/9, 70a/4
ḳova git- Devamlı kovmak. 81b/6, 83b/10
yola git- Seyahat etmek, yolculuğa çıkmak. 95a/13

giyâh f. Ot. 3b/9

gizlü Saklı, saklanmış, görünmez. 3b/3
gizlü ol- Gizlenmek, saklanmak, görünmez. 84a/3

ġonca f. Tomurcuk, açılmamış gül. 14a/8

göbek Bir nesnenin ortası, merkez. 70b/9

göç Başka bir yere gitme, göç.
göçe gör- Göçmeye devam etmek, göçmekle uğraşmak. 56a/12
göç it- Başka bir yere gitmek, göçmek. 34a/9, 34a/10, 45a/5

göç- Başka bir yere gitmek. 19b/9, 23b/13, 30a/2...
'aḳlı başından göç- Kendini kaybetmek, aklı gitmek. 12b/10

göçer- Başka birm yere götürmek, göçürmek. 33a/10 bkz. göçür-.

göçür- Başka bir yere götürmek. 19b/11, 87b/9
'aḳlını başdan göçür- 1) Sarhoş olmak, kendini kaybetmek. 7a/15
2) Çok korkmak. 69b/3 bkz. göçer-.

göge Altı mavna, üstü kalyon olan ve 26 çift kürekle çekilen eski bir savaş gemisi. 50a/7

gögüs Göğüs, sine.82a/9

gök Sema, gök. 3a/6, 56a/9, 88b/10
göge çıḳ- Çok yükselmek. 52a/2, 61a/12, 63b/11, 64b/11, 79b/7
göge, göklere iriş- Çok fazla yükselmek, çok fazla olmak. 36a/12, 61b/1, 81b/12
yüzin göge dut- Göğe bakmak. 14b/5, 36a/3

gök Mavi. 54a/10

gökyüzi Sema, gök. 53b/3, 88b/9

Göksu Göksu, İstanbul Anadoluhisarı yanındaki dere ve çevresi. 51b/2

gönder Mızrak, sırık. 33b/9, 54b/10, 63b/3...

gönder- Bir yere doğru yola çıkarmak, yollamak; ulaşmasını, gitmesini sağlamak; irsâl etmek. 13b/1, 25a/12, 30a/1... bkz. göndür-.

göndür- Göndermek. 18a/3, 23b/5, 23b/8... bkz. gönder-.

göñlek Gömlek, içe giyilen elbise. 60b/12

göñül Kalp, gönül; iç, benlik, istek. 3a/14, 3b/1, 3b/6...
göñül açıl- Ferahlamak. 39a/5
göñül avın- Rahatlamak, gönülü avunmak. 73b/10
göñül bağı Kalp. 3b/7
göñülden âvâre eyle- Kalpten herhangi bir şeyi boşaltmak. 17a/8, 26a/4

gönül di- İstemek, arzu etmek. 86b/3
göñüle pend it- Kalbe öğütlemek. 80a/2
göñül gözi Kalp gözü, basiret. 42b/11
göñüli içinde di- Düşünmek. 74a/8
göñli içinden geçür- Düşünmek, içinden geçirmek. 69b/3
göñli ma'mûr eyle- Kalp yapmak, gönlü zenginleştirmek. 3b/5
göñline keşf it- Açıklamak, bildirmek. 13a/4
göñlin yaz- Sevindirmek, gönül eğlendirmek. 73a/2
göñül milki Kalp, gönül zenginliği. 9b/7, 11b/1, 96a/2
göñül sulṭânı Sevilen, gönülde olan. 85a/8
göñül şem'i Kalp mumu. 96b/13
göñül yıkan Kalp, gönül kıran. 85b/13
göñül yüzi Kalp. 3b/8, 85b/8

göñüllü Gönülü olan.
aşak göñüllü Kibirsiz, alçak gönüllü, mütevazi. 91b/1

gör- 1) Gözle algılamak, seçmek, görmek. 1b/9, 6b/9, 7a/7...
2) Anlamak, bilmek, sezmek, öğrenmek. 4a/5, 4b/1, 5b/8...
3) Yerine getirmek, yapmak, tamamlamak. 18a/4, 18b/7, 19b/4...
4) Tanık olmak, yaşamak, izlemek. 5a/7, 18a/11, 24b/6...
5) Yaşamak, ömür sürmek. 11b/10
6) Başına gelmek, yaşamak. 50b/12
7) Denemek, tecrübe etmek. 47a/6, 69a/5, 73b/9
8) Karşılaşmak, buluşmak, rastlaşmak. 55a/10
9) Erişmek, kavuşmak. 3b/13, 20a/3, 21a/3, 52b/11
10) Hazırlamak. 46a/7
11) Emir kipinde çekimi, söze ara vererek muhatapları uyarma anlamı verir; dinlemek, dikkat etmek, düşünmek, iyice bakmak. 8a/8, 8b/9, 11a/11...
12) Zarf fiillere getirilerek devamlılık anlatır. 56a/12, 96a/9
âsân gör- Kolay sanmak. 37a/11
az gör- Küçümsemek, önemsememek. 88a/5
'aẕâbı gör- Eziyete uğramak, eziyet çekmek. 64a/3
düş gör- Rüya görmek. 25b/1, 31a/4, 97a/2
düşde gör- Rüyada görmek. 7a/16, 19b/3, 40a/12...
gendüni gör- Kendini beğenmek, gururlanmak. 70b/4
göçe gör- Göç hâlinde bulunmak, göçmek işine devam etmek. 56a/12
ḫasâret gör- Zarar ziyana uğramak. 86a/1
hoş gör- 1) Hoş, güzel yaşamak. 8b/13
2) Beğenmek, benimsemek. 20a/7, 23b/8, 25b/1, 30b/10, 46b/8
ide gör- Etmeye devam etmek. 96a/9
ḳaydını gör- Hazırlık yapmak. 24b/4, 26b/5, 27a/7
kem gör- Az görmek, küçümsemek. 44b/4
müvecceh gör- Uygun görmek, doğru bulmak. 22b/5
seryümde gör- Rüyada görmek. 66a/11
yaraḳ gör- Hazırlık yapmak. 29b/12, 34b/2
yarağını gör- Hazırlık yapmak. 26a/10, 29b/4, 32b/3...
yaraḳlar gör- Hazırlık yapmak. 32a/13
yavuzlıḳ gör- Kötülük, fenalık görmek; kötülüğe uğramak. 25b/2
zaḥmet gör- Eziyete uğramak. 93b/11

görde Bir çeşit kılıç. 63b/3

göre Göre. 27a/11

görin- 1) Gözle algılanılmak, varlığı seçilmek. 34b/8, 64a/5, 67a/1
2) Belirmek, ortaya çıkmak. 36b/6

görinmez Görünmeyen.
görinmez ol- Görülemez olmak, kaybolmak. 37b/7

görmiş Görmüş olan.
görmiş ol- Şahit olmak, görmüş olmak. 61a/4

göril- Bkz. görül-. 6b/4

görül- Halledilmek, yerine getirilmek.
ḳaydı görül- Hazırlık yapılmak. 6b/4
yaraḳları görül- Hazırlık yapılmak. 99a/4

göster- 1) Göstermek, ortaya koymak, meydana çıkarmak; işaret etmek. 9a/10, 10b/10, 10b/11...
2) İspat etmek. 70b/1
ḳahr göster- Kahretmek, yok etmek. 23b/4

götür- 1) Taşımak, nakletmek. 53a/11, 61b/10.
2) Yok etmek, öldürmek. 26b/3, 26b/7, 29a/13, 70a/8, 79a/6
3) Kaldırıp tartabilmek. 20b/9
4) Kaldırmak, yok etmek. 2a/9, 94b/5
5) Yüklenmek. 22a/11
6) Çözmek, açmak. 41b/5, 96b/6
7) Ayırmak. 3b/10, 27a/10

götüril- Taşınmak, nakledilmek. 96b/10

gövde Vücut, beden. 77a/11, 79a/7, 83b/6

göyin- Yanmak, üzülmek, içlenmek. 66b/6

göynüklü Yakıcı, yanık, acılı. 10a/6

göz Görme organı, göz. 1b/9, 2b/5, 6b/14...
can gözi Kalp, gönül. 3b/7, 3b/8, 85b/8
göñül gözi Kalp gözü, basiret. 42b/11
göz aç- Uyanmak. 26b/12
gözden geçir- Görmek, incelemek. 12b/4
gözden gider- Yok etmek. 89a/1
gözden yaş dök- Ağlamak, göz yaşı dökmek. 72a/9
gözi nem ol- Ağlar gibi olmak, gözü yaşarmak. 73a/11
gözlerinden seyli dök- Ağlamak, göz yaşı dökmek. 66b/6
gözlerinden yaş akıt- Ağlamak. 66b/5
gözlerüñi yum- Uyumak. 26b/10
gözüm aç! Uyandır, yardım et. 3b/13, 86a/3
gözüñ aç- Uyanmak, dikkat etmek. 26b/6, 40b/1
gözüñi aç- Uyanmak, dikkat etmek. 25b/7, 26b/9, 59a/6
gözüñ nurı Değerli, aziz, kıymetli. 90a/12
gözüñ nurı al- Gözü kamaştırmak. 67a/2

gözen- Kapatılmak, engellenilmek. 73b/12

gözet- 1) Gözlemek, gözetlemek, bakmak. 69b/4, 71a/10, 82a/4
2) Ummak, beklemek. 71a/10
3) Yerine getirmek. yapmak. 69b/8
4) Göz önünde bulundurmak, önem vermek. 61b/6, 74a/3

gözle- 1) Gözetlemek, gizlice bakmak. 34b/9, 64a/12
2) Arzu ile beklemek. 80a/11
3) Araştırmak, aramak. 65a/1, 73a/8

ġubâr a. Toz. 8a/14
ġubârı ir- Tozu ulaşmak. 83a/11

ġufrân a. Af, merhamet, rahmet. 2b/13

ġulġul f. Gürültü, karışık ses.
ġulġul it- Çeşitli sesler çıkarmak. 10b/6

ġulüvv a. Ayaklanma, üşüşme.
ġulüvv-i 'âm it- Topluca hareket etmek, birlikte ayaklanmak. 76a/4

ġurrân f. Gürleyen, kükreyen.
şîr-i ġurrân 65a/5

ġuṣṣa a. Kaygı, keder, tasa, gam. 7a/14, 9a/7, 71a/8, 74b/13
ġuṣṣasın âvâre eyle- Kaygı, keder ve tasayı geçirmek. 26a/4
ġuṣṣasına bat- Kaygılanmak, kederlenmek, tasalanmak. 94b/6
ġuṣṣa yi- Kaygılanmak, kederlenmek, tasalanmak. 64a/7, 64a/10, 73b/2

gûş f. 1) Kulak. 97b/4
2) Dinleme, kulak verme, işitme.
gûş dut- Kulak vermek, iyi dinlemek. 12b/1, 22b/8, 87a/11
gûş eyle- Kulak vermek, dinlemek. 23b/3
gûş it- İşitmek, dinlemek. 18a/8, 38a/11, 42b/4, 80a/6
gûş ḳıl- Kulak vermek, işitmek, dinlemek. 16a/4, 31b/1, 57b/13, 64b/8
gûş ur- Kulak vermek, dinlemek. 48b/9

gûşe f. Köşe. 86a/7

gûşimâl f. Terbiye, kulak bükme.
gûşimâl vir- Terbiye vermek, tedip etmek. 95b/6

gûyâ f. Söz söyleyen, konuşan. 42b/4

gûyende f. Söyleyen. 47b/4

güç 1) Kuvvet, kudret, takat. 40a/7
2) Zahmet, eziyet, zulüm.
güci üzil- Kuvveti kalmamak, takatsiz olmak. 99a/13
güç it- Zahmet vermek, zulmetmek, eziyet etmek. 51a/1

gügercin Güvercin. 7b/5

güher f. Mücevher, inci, cevher. 3b/15, 7b/1, 8b/9

gül f. Gül. 3b/9, 5b/15, 9b/3...

berg-i gül 9b/3

gül-berg 11a/13

gül-i ter 11a/13

gül- Gülmek, sevinmek, neşelenmek. 21a/11, 39a/5

gül-âb f. Gülsuyu. 9b/6

gülbang f. Bir topluluk tarafından bir ağızdan ve makamla söylenen dua veya tekbir.
gülbang it- Bir ağızdan tekbir getirmek. 36a/5

gülimsin- Gülümsemek, hafifçe gülmek. 73b/10

gülistân f. Gül bahçesi. 9a/9, 12b/6
gülistân-ı maḳâmât 10b/6

gül'iẕâr f. Gül yanaklı, güzel çehreli. 8a/11

gülşen f. Gül bahçesi. 5b/14
gülşen eyle- Gül bahçesi hâline getirmek. 3b/7, 14a/8

gülzâr f. Gül bahçesi. 10a/2
gülzâr ol- Gül bahçesi hâline gelmek. 5b/14
bag-ı gülzâr 5b/14
gülzâr-ı cennet 9b/6

güm f. Kayıp.
güm it- Kaybetmek, yok etmek. 99b/13

gümân f. Şüphe, 67a/6

gümiş Gümüşten yapılmış. 7b/4, 78a/12

gümrâh f. Yoldan çıkmış, günahkâr.
gümrâh ḳıl- Yoldan çıkarmak, saptırmak. 19a/7
gümrâh ol- Yoldan çıkmak, sapmak, günahkâr olmak. 3a/11, 85b/3, 88b/5

gün 1) Yirmidört saatlik zaman, gün. 2a/12, 31a/1, 33a/11...
2) Zaman. 4b/4, 6b/1, 12b/13...
3) Gündüz. 8b/8, 35a/7, 45b/3
4) Hâl, iyi zaman. 26a/7
bu gün İçinde bulunulan gün, zaman. 51a/4, 67a/5, 64a/5
güni gel- Zamanı olmak. 8b/13
günlerde bir gün Günün birinde, vaktiyle. 41a/6, 47a/8
her gün Her zaman, bütün günler boyunca. 12a/9

gün Güneş. 6b/10, 88b/11, 91a/2

günâh f. Günah, suç, kabahat, hata. 3a/13, 3a/14, 3b/1...
günâhı ḳıl- Günah, suç işlemek. 86a/9, 95b/9

günâhsuz Suçsuz, kabahatsiz, hatasız. 95b/1

gündüz Günün aydınlık bölümü, gündüz. 80b/1
gice gündüz Her zaman, devamlı olarak, ara vermeden. 4b/5, 6b/2, 13a/2...
giceyi gündüze ula- Büyük bir çaba ile uğraşmak, ara vermeden sürdürmek. 57b/4
giceyi gündüz ḳıl- Aydınlatmak, gece karanlığını ortadan kaldırmak. 53b/4
gündüz ol- Gündüz gibi aydınlanmak. 40b/11

güneş Güneş, güneş ışığı. 8a/3, 8b/12, 9b/2...
güneş ṭoġ- Sabahleyin güneş ufuktan yükselmek. 41a/1, 91a/3

güt- 1) Otlatmak, sürmek. 5a/6
2) Takip etmek, kollamak. 38a/9

güzel Güzel, dilber. 11b/14

güzellik Güzel olanın hâli. 8a/15

H

ha 1) Devamlılık anlatır. 60b/1
2) Şaşkınlık ve devamlılık anlatır. 22a/9

ḫâb f. Uyku. 99b/8
ḫâbı ġaflet 563b/3, 86a/3

ḫaber a. Haber, bilgi, havadis. 13b/9, 41b/1, 43b/6, 62b/9
ḫaber al- Öğrenmek, bilgi edinmek. 70a/5
ḫaber bil- Bilmek, haberdar olmak. 32b/9, 69a/2

ḫaber gel- Bilinmek, haber ulaşmak. 45a/1
ḫaber irgür- Bildirmek, haber ulaştırmak. 43b/1
ḫaber ḳıl- Bildirmek, haber vermek. 10b/8, 25b/11, 94b/7
ḫaber ol- Bildirilmek, bilgi edinilmek. 13b/11
ḫaberdâr f. Haberli, bilgili. 24a/12, 35b/5, 96b/12
ḫaberdâr it- Bildirmek, haber vermek. 70b/3
ḫaberdâr ol- Haberli olmak, bildirilmek. 37a/9, 37b/13, 79b/5, 88b/4
ḫabersüz Haber almamış; bilgisi, haberi olmayan. 86a/5
ḥabîb a. Sevgili, dost.
ḥâbîbi ol- Dost olmak, sevilmek. 85b/7
ṭavâf-ı kûy-ı ḥabîb 10a/15
ḫabîr a. Haberi olan, bilgili, haberdar.
ḫabîri ol- Haberli olmak, bilgilenmek. 94b/2, 97a/1
ḥabl a. İp.
ḥablü'l-metîn Kopmaz, sağlam ip; Allah, Kur'an-ı Kerim.
ḥac a. Kabeyi ziyaret etme. 7a/5
ḥâcât a. Dilekler, Allah'tan beklenenler, istenenler. 72b/10
ḫacîl a. Mahçup, utanmış.
ḫacîl ol- Utanmak, mahçup olmak. 10a/11
ḫaclet a. Utanma. 10a/9
ḫaç Hıristiyanlığın sembolü, salip. 82a/9, 82a/10
ḥadd a. Sınır, derece, mertebe, sayı. 58a/3, 98b/12, 100a/2
bî-ḥadd Sınırsız, sayısız. 2b/1, 3a/13, 7b/7
ḥadde gel- Sayılabilmek. 41a/10
ḥadden aş- Sınırı geçmek. 44b/8, 52a/13, 78b/4, 91b/3
ḥadden geç- Belirli bir noktadan ileri gitmek, sınırı aşmak. 19a/8
ḫadeng f. Ok.
Ḫadeng-i ġamze 12a/7

Ḫâdım Şahin Rumeli Beylerbeyi Hadım Şehâbeddin Paşa, Kula Şahin diye de bilinir. 56a/7
hâdî a. Hidayet veren, doğru yolu gösteren.
hâdî ol- Hidayet vermek, doğru yolu göstermek. 40b/6
ḫafiyyât a. Gizli işler.
'âlimü's-sırr-ı ḫafiyyât 3a/10
hafta f. Hafta. 31b/4
ḫâk a. Toprak. 8a/13
cism-i ḫâk 67b/9
ḫaḳan Hanlar hanı, en büyük hükümdar. 61a/4
ḫaḳan-ı a'ẓam 5a/10
ḥaḳâyıḳ a. Hakikatler, gerçeklikler. 2b/9
ḫâkî Toprakla ilgili, topraktan yapılmış. 2a/6
ḥaḳîkat a. 1) Doğruluk, gerçeklik. 2b/9
2) Doğrusu, gerçekten, sahiden. 94a/3, 96a/11
ḥakîm a. Doktor.
ḥakîm ol- Doktor olmak. 40a/2
ḥakîm a. 1) İdareci, hükmeden, üstte bulunan. 44a/4, 93b/2
2) Allah. 84a/4
Ḥakîm Fażlu'llah II. Murad'ın bir veziri. 19b/1 bkz. Fażlu'llah.

ḥaḳîr a. Zavallı, değersiz, itibarsız. 3b/11, 14b/10

Ḥaḳ a. Allah. 1b/4, 1b/5, 1b/6....

Ḥaḳ ıla ol- Allah'la birlikteymiş gibi olmak. 94b/1
Ḥaḳ Ta'âlâ Yüce Allah. 41b/6, 47b/11, 50a/3...
Ḥaḳ Tebârek Allah. 94a/7
Ḥaḳ Resûli Hz. Peygamber Muhammed Mustafa. 57a/7
feyz-i Ḥaḳ 1b/8
taḳdîr-i Ḥaḳ 41b/12

ḥaḳ a. 1) Doğru, gerçek. 55b/1, 57a/8, 62a/11
2) Adalet. 44a/7
3) Bir kimsenin geçmiş emeğinden dolayı elde ettiği maddi veya manevi karşılık. 21b/10, 66b/3
ḥaḳḳı içün Yemin etmek, ant içmek için söylenir. 15a/5, 72b/6, 72b/7
'ayn-ı ḥaḳḳ 40a/9

ḥaḳḳınca Payınca, hak ettiği kadar. 10a/4

ḥaḳḳında İlgili olarak, üzerine. 85b/6

ḫâl a. Bedende ve daha çok yüzde olan siyah nokta, ben. 6b/8, 7b/15, 8a/4...

ḥâl a. 1) Durum, vaziyet, keyfiyet, görünüş, hâl. 4a/15, 4b/12, 4b/14....
2) Tasavvuf yolunda olanların geçici coşkunlukları.
be-her-ḥâl Her durumda, her halde. 93b/4
ḥâl it- Belli bir durumda bulundurmak. 39a/11
ḥâl ol- Belli bir durum meydana gelmek. 66a/7
ḥâlüñ gör- Kötü bir durum ortaya çıkmak. 70b/7
ne ḥâl olursa Her ne şekildeyde, olduğu gibi. 18a/3
â'mâl-i ḥâl 40a/7
ehl-i ḥâl 4b/12, 94a/13
ṣâhibü'l-ḥâl 10b/9

ḫalâṣ a. Kurtulma, kurtuluş.
ḫalâṣ eyle- Kurtarmak. 96b/4
ḫalâṣı bul- Kurtulmak. 66a/6

ḫalâyıḳ a. Yaratılmış canlılar, insanlar. 5b/12, 12b/2, 88b/11

ḥâlet a. Durum, keyfiyet, hâl. 58a/12

Ḫâlıḳ a. Allah; yaratan, yaratıcı. 35a/3, 37a/3, 72a/10, 77a/5, 84a/5
esmâ-yı Ḫâlıḳ 30b/4

ḥâlî a. Şimdi, şimdiki. 29b/8, 41a/5, 57a/3

ḫâli a. Boş.
ḫâli ol- Boş olmak. 28a/6 bkz. ḫâlîye

Ḫalîl a. Hz. İbrahim. 85b/7

Ḫalîl Paşa Sadrazam Çandarlı Halil Paşa. 13b/5, 14a/7, 19b/4...

ḥalîm a. Yumuşak, yaratılışı yumuşak, huyu sert olmayan.
ḥalîmü'n-nefs 56a/5, 91b/1

ḥâlince (ḥâllü kelimesi ile birlikte) Duruma uygun olarak, gereği gibi. 30b/12, 54a/12 bkz. ḥallü

ḫâlîye a. Boş.

ḫâlîye gel- Boşuna, boş yere gelmek. 69b/2 bkz. ḫâli.

ḫalḳ a. Yaratma.
ḫalḳ it- Yaratmak. 58b/5

ḫalḳ a. İnsanlar, insan topluluğu, bütün, herkes ahali. 1b/20, 2b/8, 4b/9...
ḫalḳ-ı 'âlem 75a/12
ḫalḳ-ı cihân 71b/1

ḫalḳa a. Metal veya tahtadan yapılmış çember. 89b/5

ḫall a. Çözme, sonuca bağlama.
ḫall it- Çözmek, sonuca bağlamak, güç bir durumu yoluna koymak. 40a/5, 71b/11

Ḫallaḳ a. Allah, yaratıcı. 14b/7

ḫâllü (ḫâlince kelimesi ile birlikte kullanılarak) Duruma uygun olarak, gereği gibi. 30b/12, 54a/12 bkz. ḫâlince.

ḫalvet a. 1) Yalnız kalma. 58b/2
2) İbadet ve zikir için ıssız bir yere kapanma.
ḫalvet it- İbadet ve zikir için bir hücreye kapanmak. 93a/6

ḫam f. Kıvrım, büklüm. 7a/3

ḫamâyıl a. Muska, tılsım.
ḫamâyıl daḳın- (Kendine) Muska, tılsım takmak. 61a/7

ḫamd a. Allah'a olan şükran duygularını dile getirme, şükür, övme, yüceltme.
ḫamd u sipâs it- Allah'a şükretmek. 71b/2

ḫâme f. Kalem. 7b/14, 90b/12

ḫamiyyet a. İnsanın din, vatan, aile için gösterdiği gayret.
ḫamiyyet ḳıl- Din, vatan, aile için gayret göstermek. 71b/8

ḫamle a. Saldırma, ileri atılma. 50b/8, 69a/13
ḫamle ḳıl- Saldırmak, ileri atılmak. 15a/11, 28a/5

ḫamr a. Şarap, içki. 74a/9, 93b/7

ḫâmûş f. Susan, susmuş, sessiz.
ḫamûş ol- Susmak, konuşmamak, sessiz olmak. 42b/4, 75b/6

ḫân Hükümdar, sultan. 5a/2, 6a/7, 11a/8...

ḫanâzır a. Domuz, hınzır. 75b/8

ḫandân f. Gülen, şen, neşeli. 24a/10

ḫâne f. ev.
ḫınzır–ḫâne Domuz evi, domuz çiftliği. 99b/4

ḫarâb a. Yıkılmış, bozulmuş, tahrip olmuş, viran.
ḫarâba vir- Tahrip etmek, viran etmek. 32a/8
ḫarâb ol- Yıkılmak, bozulmak, viran olmak. 80a/9

ḫarâbî f. Haraplık, yıkıklık, viranlık. 9b/4

ḫarâc a. Vergi. 23a/10, 90a/3
ḫarâc al- Vergi almak. 60a/4
ḫarâc vir- Vergi vermek. 23a/10

ḫarâm a. Helâl olmayan, helâl yolla elde edilmeyen. 16a/1, 21a/7, 22a/5

ḫarâmı a. Yol kesen, hırsız, haydut. 7a/12, 12a/3, 48a/3...

ḫarâmılıḳ Hırsızlık, haydutluk.
ḫarâmılıḳ it- Hırsızlık, haydutluk yapmak. 50b/1

ḫarb a. Savaş, kavga.
ḫarbi it- 65a/12
âlet-i ḫarb 65a/8

ḫarbe a. Kısa mızrak, süngü. 80b/13

ḫarbî a. Savaşta çalınan müzik, savaş havası. 61a/10, 79b/6, 81b/11

ḫarc a. Masraf, sarf edilecek para. 31b/3, 46a/7

ḫarf a. Harf, alfabedeki işaretlerden her biri. 13a/12

ḫargâh f. Çadır, otağ, büyüklerin çadırı. 56b/5, 99a/12, 100b/11
ḫayl-u ḫargâh 83b/11

ḫarîf a. Arkadaş, bir işte birlikte bulunanlarden her biri.
ḫarîfi it- Arkadaş etmek, birlikte bulundurmak. 86b/1

ḫâṣ a. Seçkin, özel, hususi. 59a/9, 65a/9, 65a/11...
ḫâṣıla ʿâm Bütün halk, halkın tamamı. 28b/9, 43a/12
ḫâṣılan ʿâm Bütün halk, halkın tamamı. 100b/11
ḫâṣ ol- Seçkin olmak, üstün olmak. 4a/1
ḫâṣ u ʿâm Bütün halk, halkın tamamı. 8a/1, 94b/11, 100a/1

ḫâṣ Aḫmed Ahmed Beg diye de anılan Gelibolu Şehriyarı. 47a/1, 48b/6

Ḥasan Hz. Hasan. Hz. Peygamberin torunu. 3a/9

Ḫasâret a. Zarar, ziyan.
ḫasâret eyle- Zarar, ziyan vermek. 17b/11
ḫasâret gör- Zarar görmek, ziyana uğramak. 86a/1
ḫasâret it- Zarar vermek, ziyana uğratmak. 97a/7

ḫâṣıl a. 1) Meydana gelen, ortaya çıkan, beliren, elde edilen. 75a/5, 83b/9
2) Semere,kazanç. 4b/7, 23a/6, 23a/8
ḫâṣıl it- Elde etmek, kazanmak. 17b/8, 51b/10
ḫâṣıl ol- Meydana gelmek, ortaya çıkmak, elde edilmek, kazanılmak. 4b/6, 23a/1, 33a/8, 40b/4, 84b/7

ḫaṣm a. Düşman. 69b/4

ḫasta f. Sağlıklı olmayan, rahatsız. 10b/10

ḫasta-dil f. Kalbi hasta, dertli. 85b/10

ḫaṭâ a. 1) Kabahat, günah. 27a/6
2) Yanlışlık, kusur. 3b/10
ḫaṭâlar ḳıl- Günah işlemek, yanlışlık yapmak. 58b/12
ḫaṭâyı it- Hata etmek, yanlışlık yapmak, günah işlemek. 86a/12

ḫatar a. Tehlike, emniyetsizlik. 93b/13

ḫatem a. Yüzük. 5a/12

Ḥâtem-i Ṭay Araplar arasında cömertliği ile meşhur olan İbn Abdullah bin Saʿd'ın lakabı. 5a/15

ḫâṭır a. Gönül, kalp. 62b/8, 73a/11

ḫaṭıra gel- Gönle gelmek, kalbe düşmek. 12a/11

ḫaṭṭ a. Gençlerde yeni çıkmaya başlayan sakal ve bıyık, yüzdeki ince tüy. 7b/15, 8a/2, 8a/14...

havâ a. 1) Hava boşluğunun durumu. 71a/9
2) Gök yüzü. 83b/6
havâya gir- Gök yüzüne ulaşmak. 61b/2
havâ yüzi Gök yüzi. 69a/7, 86a/5

ḥavâle a. Başkasına gönderme, ısmarlama.
ḥavâle düş- Başkasına göndermek. 12a/7
ḥavâle ol- Gönderilmek. 90b/11

havâyî a. Hava ile ilgili, havada bulunan.
havâyî ol- Havada bulunmak. 10a/15

ḫavf a. Korku, korkma. 3b/10
ḫavf it- Korkutmak. 78b/3
ḫavfı terk it- Korkmamak, korkuyu bırakmak. 62a/5
terk-i ḫavf 80a/2

ḥavlı Avlu, bir bina çevresinde bulunan çit veya duvarla çevreli alan. 25b/6, 96b/7

ḥavż a. Havuz, su çukuru. 20b/11

Hay a. Allah'ın sıfatlarından. Diri, zinde, yaşayan. 2a/3, 2a/11, 62b/5, 72b/6, 82b/9

hay Vay, eyvah. 46b/10

ḫayâl a. Bir kimsenin zihninde ve düşüncesinde canlanan şekil,şey. 38a/4, 41a/5

ḫayâlât a. Hayaller. 86a/8

ḥayât a. Canlılık, dirilik, sağlık, yaşayış, ömür. 1b/3, 2a/3, 2a/13...
ḥayâtı bul- Canlanmak; sağlık ve dirilik bulmak. 88b/12
ḥayât-ı dünye 96a/8

Ḥaydar a. Hz. Ali'nin lakabı. 55b/5, 67a/9, 71b/2

ḥayf a. Yazık, vah, eyvah. 24a/2

ḥâyıl a. Engel, mani.
ḥâyıl ol- Engel olmak, mani olmak. 61a/7

haykır- Yüksek sesle bağırmak. 65b/11

ḫayl a. Topluluk, takım.
ḫayl-u ḫargâh 83b/11

ḫayli f. Çok, bir çok, epeyce, oldukça. 7b/12, 19a/12, 20a/5...

ḫayme a. Çadır. 56b/5

ḫayr a. 1) İyilik, iyi iş. 82a/9, 86a/7, 96a/9
2) Güzel sonuca varma, başarı.
ḫayra telkîn it- İyiliğe çağırmak, iyilik aşılamak. 93a/1
ḫayr ol- İyilik olmak, güzel bitmek. 58a/12, 85a/6

ḥayrân a. Şaşkın, şaşakalmış, hayrette kalan. 7b/12, 86a/7

ḫayrân ḳıl- Şaşırtmak, hayrette bırakmak. 7b/12
ḫayrân ol- Şaşakalmak, hayrette kalmak. 11a/6

ḫayvân a. 1) Hayvan. 89a/5
2) Canlılık, dirilik.
çeşme-i hayvân Ölümsüzlük çeşmesi, âb-ı hayat. 9b/4

ḫażar a. Çekimli bir fiil olup sadece mâ-ḫażar şeklinde kullanılır. Hazır bulunan, hazır olan, her ne varsa. 8b/12

ḫaẕer a. Sakınma, çekinme, korunma.
ḫaẕer ilt- Sakınmak, çekinmek. 28b/9

ḫâżır a. Her an hareket edecek şekilde hazırlanıp bekleyen; bulunan, mevcut olan, hazırlanıp göz önünde bulunan. 2a/1, 16a/10, 24b/12...
ḫâżır it- Hazırlamak, hazır bulundurmak. 57b/1, 100a/10
ḫâżır ol- Hazır bulunmak, meydanda olmak. 21a/4, 27a/3, 33a/9...
ḫâżır ṭur- Her an hareket edecek şekilde beklemek. 30b/9, 43a/11, 45b/3...

ḫazîne a. Para konan veya saklanan yer. 96a/4. bkz. ḫazne.

ḫazne a. Hazine, para konan veya saklanan yer. 17a/2 bkz. ḫazîne

ḥażret a. Saygı ve ululama ifadesi olarak büyük zatlara verilen ünvan. 49b/8, 58b/8, 71b/11, 72b/4, 86b/12

heft f. Yedi. 57b/1
ejdehâ-yı heft-ser 14b/1, 33b/5

helâk a. Ölme, mahvolma, tükenme.
helâk eyle- Öldürmek, yok etmek, mahvetmek. 48a/2, 59a/12, 85a/13
helâk it- Mahvetmek, yok etmek. 52a/12
helâk ol- Ölmek, yok olmak, mahvolmak. 51b/13, 89b/7

ḥelâl a. Haram olmayan, dince yapılmasına ve kullanılmasına izin verilen. 22a/11
ḥelâl it- "Helâl olsun!" diyerek bir şeyi terkedip hakkından vaz geçmek. 66b/3

hele 1) Hiç olmazsa, bari. 17a/5, 23a/13
2) Nihayet, sonunda. 5b/14, 27a/1
3) Evvelâ, önce, her şeyden önce. 52b/11, 56b/13

hem f. 1) Tekrar edilerek kullanıldığında benzer veya zıt şeylerin birlikte bulunduğunu anlatır. 47a/2
2) Zaten, ayrıca, bir de, üstelik, şu da var ki. 2b/10, 2b/14, 3a/1...
daḫı hem / hem daḫı Bundan başka, ve dahi, ayrıca. 5a/8, 12b/8, 18b/2...

hemân f. 1) Hemen, o anda, derhal, çabucak. 44b/7, 49a/13, 53a/13...
2) Sadece, yalnız, ancak. 64a/11, 69a/1, 72a/2, 73b/11, 95a/7
3) Aralıksız, bir düzüye.46b/6
hemân-sâʿat Hemen o anda, derhal, çabucak. 31a/13, 39b/8, 44a/7...

hemânâ f. 1) Hemen, derhal.
2) Sadece, yalnız. 74a/7

hemân-dem f. Hemen, derhal, o anda. 6b/15, 7a/15, 12a/13...

hemçü f. Gibi. 37a/3

hem-dem f. Birlikte olan, birlikte yaşayan, sıkı fıkı, arkadaş.
hem-dem eyle- Arkadaş etmek, bir araya getirmek. 3b/9
hem-dem ol- Birlikte olmak, arkadaş olmak. 71a/7

hemîn f. Sadece, yalnız, ancak. 73b/8

hemîşe f. Daima, her zaman, her vakit. 5a/9, 5a/14, 12a/10...

hem-nişîn f. Birlikte olan, arkadaş. 24a/8
 hem-nişîn ol- Birlikte olmak, arkadaş olmak. 85b/5

hem-râh f. Yol arkadaşı, yoldaş. 77a/6
 hem-râh eyle- Yol arkadaşı yapmak, yoldaş etmek. 3a/11
 hem-râh ol- 1) Yoldaş olmak. 78b/6, 87b/5
 2) Uğurlamak. 90b/9

hem-sâye f. Komşu.
 hem-sâye ol- Komşu olmak, yakın bulunmak. 11a/14

hem-tây f. Benzer, denk, eş. 91b/4

hendek a. Çukur, hendek. 79a/2

hengâm f. Zaman, vakit sıra. 56b/1

hep 1) Bütün, tamamen, hiç biri dışta kalmadan. 2a/12, 9a/10, 13a/6...
 2) Daima, her zaman. 4a/5, 25b/4, 34a/5...

her f. Önüne geldiği ismin tamamını anlatır, birer birer hepsi, tamamı, hep. 1b/1, 1b/5, 1b/12...

her bir Ayrı ayrı hephsi, her. 13a/12, 42b/9, 47a/5, 98a/13

her biri Her bir, her, ayrı ayrı hepsi. 1b/8, 12a/1, 13b/9...

her birisi Her biri, hepsi. 12b/9, 14b/13, 32a/2...

her-dem f. Her an, her zaman, daima, hep. 3a/10, 3b/6, 8a/3...

hergiz f. Asla, katiyen, hiç bir zaman. 5b/15, 16a/5, 18b/6...

her kim Kim olursa, kim ki, her kim ki. 11a/6, 67b/3, 69b/10, 71b/9

her ne deñlü Ne kadar. 79a/2

her ne Ne, ne kadar, her şey. 44b/11, 55b/8, 84b/5, 93b/7

hest f. Var, mevcut., 40a/1

hevâ a. Arzu, istek, heves. 4b/8
 bâd-ı hevâ Bedava, boş. 81a/13, 96a/11
 hevâ-yı nefs 3b/5
 nefs-i hevâ 2b/7, 87b/4

heves a. İstek, arzu. 85a/11, 86a/5

heybet a. 1) Ululuk, azamet. 80b/3
 2) Korku ve saygı uyandıran durum, görünüş. 75a/12
 heybet al- Korkmak, ürpermek. 88b/7

heybetlü Gösterişli, azametli. 55b/5

hezâr f. Pek çok, bin. 10a/14, 90b/10

hezârân f. Binler, binlerce, pek çok. 2a/4, 9b/8, 11b/3...

hezîmet a. Yenilgi, mağlubiyet, bozgun.
 hezîmet vir- Yendirmek, bozguna uğratmak. 59a/4

ḫınzîr a. Domuz. 25a/2, 25a/4, 65b/1
 ḫınzîr-ḫâne Domuzevi, domuz çiftliği. 99b/4

ḫırâmân f. Salınarak naz ve eda ile yürüyen. 9b/11

ḫırîdâr f. Alıcı, müşteri, istekli.
  ḫırîdâr ol- Müşteri olmak, istekli olmak. 97b/6

Ḫıristos Hz. İsa. 25b/7, 26b/6, 28b/10...

ḫısâl a. Huylar, ahlaklar, hasletler. 10b/12
  feyż-ü ḫısâl 10b/12

ḫışım Akraba. 33b/11

ḫışm f. Kızgınlık, öfke. 3a/6, 8b/10, 88b/7

Ḫıṭâ a. Çin'in kuzeyindeki güzel kokunun kaynağı olarak bilinen ülke. 6b/12

ḫıṭâyî a. Hıta ülkesine ait, Hıta ile ilgili. 74b/2

Ḫıżır a. Ḫıżr. 59a/5, bkz. Hıżr.

Ḫıżır Beg Mihaloğlu Hızır Bey. 78a/7

Ḫıżr Varna Savaşı'nda Macaristan kralı Ladislas'ın başını kesen yeniçeri komutanı. Koca Hızır. 82b/5, 82b/11, 83a/2

Ḫıżr a. Ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılan peygamber. 59b/3, 66b/7
  Ḫıżr ol- Hızır gibi dar zamanda yetişmek. 55b/1
  Ḫıżr-ı zinde 55a/12

hicret a. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi; Hicrî takvimin başlangıcı olarak kabul edilir. 83a/4

hiç f. Asla, büsbütün, hiç. 4b/6, 19b/3, 20a/3...
  hiçe say- Değer vermemek, önemsememek. 19b/5, 43b/8

hidâyet a. Allah tarafından kalbe ilham edilen ibadet ve doğru yolu arama arzusu. 58b/3
  taḥḳîḳ-i hidâyet 3a/12

ḥikâyât a. Kıssalar, hikayeler. 40a/9

ḥikâyet a. Hadise, haber, kıssa; durum, vaziyet. 20b/1, 20b/8, 24a/5...
  ḥikâyet di- Kıssa anlatmak. 62b/8, 97b/3
  ḥikâyet eyle- Anlatmak, bildirmek. 55b/2
  ḥikâyet it- Anlatmak. 42a/12, 47b/6, 64b/5

ḥikmet a. 1) Gizli sır, ne olduğu tam anlaşılamayan sebep ve hakikat. 3b/13, 58a/3, 58b/6, 83a/2, 85b/1
  2) Felsefe veya diğer ilim dalları. 19a/13
  ehl-i ḥikmet Hikmet sahibi, filozof. 88b/10

ḫilâf a. Yalan. 62b/13

hilâl a. 1) Yeni ay, bir iki günlük ay. 10b/13, 11a/15, 12a/6
  2) Sevgilinin yeni aya benzeyen kaşı. 12a/6

ḫil'at a. Hükümdar veya vezirler tarafından birine mükafat olarak giydirilen kaftan. 66a/4

ḥile a. Bir kimseyi aldatmak, yanıltmak için yapılan oyun. 35a/13

ḥilm a. İnsanın yaratılışında bulunan yumuşaklık, huy yavaşlığı. 83b/10

ḥimâyet a. Koruma, muhafaza etme, kayırma.
  ḥimâyet ḳıl- Korumak, kayırmak. 15b/12

himmet a. 1) İyilik, yardım, lütuf. 76b/12, 90b/6
2) Canla başla çalışma, gayret. 63a/5
3) Manevi yardım. 66b/8
himmet-i Muṣṭafâ Hz. Peygamber'in manevi yardımı. 82b/7

hindu f. Hintli. 11b/1

ḥisâb a. Sayı, sayma, hesaplama, miktar. 13b/5, 14a/7, 14a/13...
ḥisâba gel- Sayılabilmek. 7a/13
ḥisâb ol– Sayılmak, hesaplanmak. 7b/1

ḥisâbsuz Sayısız, pek çok. 38b/10, 77a/13, 77b/7

ḥiṣâr a. Etrafında savunmaya elverişli yapılar bulunan yer, kale. 17a/3, 39b/5, 40b/9...

ḥiṣâr f. Türk müziğinde bir makam. 11a/4, 11a/7
ḥiṣâr evi Hisar makamı. 11a/3
ḥiṣârun perdesi Türk müziğinde re diyez notası. 11a/11

ḥiṣṣe a. Pay, nasip; ibret, öğüt. 45b/12, 50b/10

ḥiṭab a. Konuşma, söz söyleme, söz, nutuk. 9b/5, 17a/9, 41b/3, 94a/11

ḫîz f. Coşkunluk, dalgalanma.
ḫîz it- Coşmak, dalgalanmak. 11b/12

ḥiẕmet a. İş, vazife, memuriyet; kulluk, hizmet. 94b/3, 97a/5
ḫiẕmet buyur- İş, vazife vermek. 90b/5

ḫo f. Kendi, özü, bizzat. 6b/11, 21b/8, 45a/8, 49a/6
ya ḫo Yahut, veya 14a/2, 67a/9 bkz. ḫod.

ḫod f. Kendi, özü, bizzat. 3a/9, 4a/9, 6a/4...
veyâḫod Ve yahut, veya. 4a/10, 83b/5, 87b/13
yâḫod Yahut, veya. 14a/5, 28b/2, 43b/5, 57a/1, 57a/14

ḫon f. Sofra. 12a/8
ḫon dökül- Sofra kurulmak. 89a/5

ḫor f. Değersiz, aşağı, zelil, hakir. 3b/11, 14b/10, 58b/9, 86a/6
ḫor it- Alçak, zelil, hakir etmek. 58b/8, 90a/1, 93b/5

ḫoş f. 1) İyi, güzel, tatlı; iyice, güzelce. 4b/3, 9b/10, 11a/10...
2) Birlikte, zaten. 15b/7
ḫoş geç- İyi, güzel yaşamak. 35a/7
ḫoş gör- 1) Beğenmek, hoşlanmak, sevmek. 20a7, 23b/8, 25b/1...
2) İyi, güzel yaşamak. 8b/13
ḫoş it- 1) İyi, güzel bir iş yapmak. 38a/11, 48a/14, 80a/6
2) Sarhoş etmek. 93b/7
ḫoş ḳıl- İyi, güzel yapmak. 31b/1
ḫoş ol- İyi, güzel olmak, hoşnut olmak. 31a/7, 40b/5, 62b/8
ḫû f. Huy, yaratılış, mizac. 78a/9, 90b/7, 100b/10
ḫûb f. Güzel, iyi, hoş. 9a/5, 17b/5, 26a/8
ḫûb–gîr 12a/2
ḥüsn–i ḫûb 9b/1
ḫuceste f. Uğurlu, mübarek, mesut.
ḫuceste ḳıl– Uğurlu kılmak, mübarek etmek. 84a/9
ḫuceste–fâl 10a/10
şâh–ı ḫuceste 76b/8

ḫulı Huylu, davranışlı, mizaçlı. 56a/5 bkz. ḫulu.

ḫulḳ a. Huy, tabiat, ahlak. 66b/10
ḥüsn–ü ḫulḳ 47a/2, 71b/3

ḫulu Huylu, yaratılışlı, mizaçlı. 14a/3 bkz. ḫulı.

ḫumâr a. Sarhoşluk, içkiden sonra gelen baş ağrısı ve sersemlik.
ḫumâr ol– Başı ağrımak, sersem olmak. 54a/5

ḫums a. Beşte bir. Elde edilen ganimetten hazineye ayrılan miktar. 84b/7

ḫûn f. Kan. 121b/5
ḫûn yi– Kan yemek, çok içlenmek. 12a/12
ḫûn–ı erlik 57b/13

ḫûn–hâr f. Kan içen, kan dökücü. 6b/14

ḥûr a. Cennet kızları, huriler. 77a/13 bkz. ḥûrî.
ḥûr-ı cennet 12a/1

ḫurd f. Ufak, parça, küçük, kırıntı.
ḫurd it– Parçalamak, parça parça etmek. 77b/6

ḫurde–bâz- f. Küçük oyun, ufak eğlence, ufak şeyler, ayrıntılar. 97a/11

ḥûrî a. Cennet kızı. 9b/6, 11b/6, 14a/3 bkz. ḥur.

ḫurrem f. Sevinçli, sevinmiş. 45a/10
ḫurrem ol– Sevinmek. 5a/14, 7a/14, 65a/2

ḫurşîd f. Güneş. 11a/14, 53b/2

ḫuṣûṣâ a. Hususi olarak, bilhassa. 1b/2, 2b/8

ḥûy f. Bağırıp çağırma, şamata, nara. 38b/9
ḥûy it– Şamata etmek, nara atmak. 36b/12, 79a/4

Ḫuẕâ f. Allah, Rab, Tanrı. 1b/3, 93a/11, 93b/7...
Ḫuẕâyâ Ey Allah, Allahım. 2b/1, 3a/13, 3b/11, 58b/9
şîr–i Ḫuẕâ Allah'ın arslanı, Hz. Ali. 14a/5
beyt–i Ḫuẕâ 85b/13
merd–i Ḫuẕâ 54b/6, 68b/2

Ḫuẕâyî f. Allah'a bağlı, Allah ile ilgili. 85b/11
ilhâm–ı Ḫuẕâyî Allah'tan ilham. 51a/6

hücûm a. Saldırma, saldırış, üzerine yürüme.
hücûm eyle– Saldırmak, üzerine yürümek. 18a/2
hücûm it– Saldırmak, üzerine yürümek. 27b/5, 35a/10

ḥükm a. Emir, irâde; karar; hüküm, yönetme. 22a/12, 72a/5
ḥükm eyle– Hükmetmek, karar vermek. 90b/3
ḥükm it– Hükmetmek, yönetmek. 31b/8, 33b/7, 97b/8

hümâ f. Saadet, kutluluk.
ẓıll–ı hümâ 9b/2

ḫünkâr f. Padişah, hükümdar, sultan. 50b/4

ḥürmet a. Şeref, kıymet, değer. 15a/3

Ḥüseyn a. Hz. Ali'nin oğlu, Hz. Hüseyin. 3a/9

ḥüseynî a. Türk müziğinde mi notası. 10b/4, 10b/5

ḥüsn a. Güzellik, iyilik, güzel, iyi. 7a/4, 7b/14, 8a/11...
ḥüsn i ḥûb 9b/1
ḥüsn–i cemâl 10b/14
ḥüsn–ü ḥulḳ 47a/2, 71b/3
kemâl–i ḥüsn 10a/14
pertev–i ḥüsn 10a/11, 10b/15

hüsrev–âne f. Hükümdara yakışır şekilde, şahane. 88a/7

I

ır– Ayırmak, çemek, uzaklaştırmak. 65b/3

ıraḳ Uzak. 13a/13, 42a/9, 55b/9...

'ırâḳ a. Bir müzik makamı.10b/7, 47b/6

ıral– Ayrılmak, uzaklaşmak, kaybolmak. 26a/3, 60a/2, 76a/12

'Isî ibn–i Meryem Hz. İsâ. 5b/1

ısmarla– 1) Bir işin yapılmasını, bir şeyin veya bir kimsenin bakılmasını, korunmasını, gözetilmesini birine bırakmak, emanet etmek. 18b/4, 19b/8, 24a/8...
2) Teslim etmek. 67b/9 bkz. şımarla–

ıssı Isı, sıcaklık. 25a/6

ıssı Sahip, sahibi. 19b/13, 21a/8, 21b/1...

ısuzlıḳ Sahipsiz, boş, ıssız, tenha. 43a/4

ışıḳ Demir başlık, miğfer. 36b/11, 55b/8, 63a/11, 78b/1, 82a/8

ışıḳlu Miğferli, demir başlıklı. 49a/3

ışıla– Işıldamak, parıldamak. 18b/3

ışıt– Aydınlatmak, parlatmak. 96b/13

'ışḳ a. Aşk, sevgi. 1b/12, 8b/8, 8b/11, 10a/15, 54a/5
dâmen–i 'ışḳ 40a/5
teşne–i 'ışḳ 10b/11

ıżṭırâb a. Sıkıntı, acı, eziyet. 16a/5

İ

i Atıf kelimesi. 10b/14, 85b/2, 87b/4

'ibâdet a. Kulluk, tapınma, Allah'a yakınlaşma çabası. 85a/13, 94a/10
'ibâdet eyle- İbadet etmek, tapınmak. 40b/12
'ibâdet it- İbadet etmek, Allah'a yakınlaşma çabasında bulunmak, tapınmak. 93a/5
'ibâdet ḳıl- İbadet etmek, tapınmak. 58b/3

ibdâ' a. Yaratmak, yoktan var etmek.

ibdâ' it- Yaratmak, yoktan var etmek. 58b/5

İbn a. Oğul.
ibn-i Edhem İbrahim bin Edhem. 5b/2
ibn-i Meryem Hz. İsâ. 5b/1
ibn-i Muḥammed Sultan II. Murad Han. 5a/2
ibn-i Oṣmân Osman Oğulları, Osmanlılar. 29a/13
ibn-i Fîrûz 38b/13 bkz. Fîrûz.
ibn-i 'İmrân 5b/1
ibn-i Ḳara 77b/3
ibn-i sulṭân 5a/2

'ibret a. Ders, ibret; kötü veya yanlış bir durumdan, davranıştan kaçınmayı sağlayan sonuç; bu gibi durumlarda çıkarılan ders. 58a/2, 85b/1, 85b/9
'ibret al- Ders almak. 4b/7, 88b/7

Îcâd a. Meydana getirme, yoktan var etme, yaratma.
Îcâd ḳıl- Meydana getirmek, yoktan var etmek, yaratmak. 2a/12

icâzet a. İzin, ruhsat, müsade.
icâzet ol- İzini olmak, müsade edilmek. 24b/3

iclâs a. Oturma, tahta çıkarma.
iclâs ḳıl- Oturmak, tahta çıkarmak. 25a/1

iç
1) İçeri, iç. 4a/5, 5b/8, 7b/5...
2) Ara, arası, toplu durumdakilerin arasında bulunan. 3a/15, 93a/6, 93b/5...
3) Belli zaman aralığında, esnasında, zarfında. 39b/6, 50a/1, 76a/2...
4) Ortamında. 11a/5, 39b/10, 65b/13, 66a/3, 68a/5
5) Kalp, gönül, vicdan. 15a/9, 21a/11, 75b/10
6) Öz, güç, kuvvet. 64b/3
7) Ten ile dış giyecek arası. 63a/9
8) Yönelme ve bulunma hâli ekleriyle bu eklerin fonksiyonunda kullanılmıştır. 3a/15, 5a/15, 35a/1...
içi yağı Vücutta bulunan yağ. 73a/12

iç- Bir sıvıyı ağıza alıp yutmak, içmek. 7a/2, 12b/10, 27b/5...
and iç- Yemin etmek, söz vermek. 24a/1, 24b/4
yi- iç- Eğlenmek, zevk sefa sürmek. 28b/4, 35a/7, 89a/6

içerü İçeri, iç taraf, iç bölüm. 22b/8, 22b/10, 27b/11, 30b/5

içre İçeri, içinde; esnasında, vaktinde; ortamında. 5b/9, 7a/9, 9a/11...

içür- İçirmek, içmesini sağlamak. 7a/15

idbâr a. Baht ve talihin yüz çevirmesi, bahtsızlık, talihsizlik. 16b/3

idil- Edilmek, yapılmak.
iḳâmet idil- Başlanılmak, kalkışılmak. 68a/4
naḳs idil- Şarkı söylenilmek. 47b/3
ṣoḥbet ṣafâsı idil- Sohbet edilmek. 47b/3
tasnîf idil- Sırayla söylenilmek. 47b/3
ta'rîf idil- Ayrıntılı anlatılmak. 47b/3

idin- Edinmek, saymak, malik ve sahibi olmak.
il idin- Yurt edinmek, yurt sahibi olmak. 90a/6
yâr idin- Dost edinmek, dost saymak. 4a/15, 73b/12

idrâk a. Anlayış, akıl erdirme.

idrâk it- Anlamak, akıl erdirmek. 2a/6, 2a/7

'iffet a. Doğruluk, namus, iç temizliği. 17b/1

İflâḳ Romanya'yı oluşturan iki memleketten merkezi Bükreş olanı. 6a/9, 32a/6, 55a/2, 87b/8
Dimitr-i İflâḳ Eflak Prensi. 43b/8

ifşâ a. Meydana çıkarma, açığa vurma.
ifşâ ol- Meydana çıkarılmak, , açığa vurulmak. 3b/3

iftirâḳ a. Ayrılma, firak. 77b/2

ihmâl a. Önem vermeme, önemsememe.
ihmâl ḳıl- Önem vermemek, önemsememek. 22b/12

iḥsân a. 1) Cömertlik, iyilik, lütuf, yardım etme. 7a/4, 47a/2, 71b/3, 86a/7, 97a/8
2) Bağış, bağışlanan şey. 47b/7
iḥsân it- Yardım etmek. 72b/5

iḥtiyâc a. Lâzım gelme, gerekme, lüzum. 93a/11

iḫtiyâr a. İsteme, dileme, irade. 27a/10

iḳâmet a. Başlama, koyulma, girişme.
iḳâmet idil- Başlanmak. 68a/4
iḳâmet it- Başlamak, girişmek. 52a/7

iḳdâm a. 1) Gayretle, yılmadan çalışma, dikkat.
2) İlerleme.
iḳdâm eyle- Gayret etmek, yılmadan çalışmak. 23a/11
iḳdâm it- İlerlemek, gitmek. 94a/4

iki 1) İki (isim). 20a/7, 21b/13, 25b/6...
2) İki (sıfat). 10b/3, 14b/1, 15b/2....
3) İki (zarf). 23a/4, 41a/11, 65b/6
bir iki Bir kaç, belli olmayan miktarda. 9a/4, 10b/3, 97b/2...
bir iki di- Tereddüt etmek, kararsızlık göstermek. 71a/1
iki 'âlem Dünya ve ahiret. 15b/9, 51a/3, 58b/8....
iki şan- Tereddüt etmek, kararsız davranmak. 27a/9, 48b/5

ikilik İkiye ayrılma, iki parça olma hâli.
ikilik eyle- İkiye ayrılmak, iki farklı biçimde davranmak. 61b/13

ikinci Birinciden sonra gelen, ikinci. 3a/6

ikindü Öğle ile akşam arasındaki namaz vakti. 56a/13

iḳlîm a. Memleket, ülke, diyar. 29b/1, 75a/11

ikrâm a. Ağırlama, hürmet etme, değer verme.
ikrâm ḳıl- Hürmet etmek. 99a/6
ikrâm it- Saygı göstermek, hürmet etmek. 12b/12, 21a/12

iksimil Yun. Hexamilion suru, Mora'yı ana karaya bağlayan dar toprak üzerine yapılan sur. 98a/1 bkz. Germe.

il Yurt, memleket, ülke, eyalet, yer bölge. 97b/8, 97b/9, 97b/10...

il Yabancı, el. 50b/12, 64a/4

'ilâc a. Derman, çare, tedbir. 31b/7

ilâh a. Allah, Tanrı, Rab. 49b/2, 49b/6, 59a/2, 95b/9

ilâhî a. 1) Ey Allah, Allahım. 2a/7, 2a/11, 3a/11...
2) Allah'la ilgili olan, Allah tarafından olan. 47a/10, 93b/7
keşf-i ilâhî 71a/7
luṭf-ı ilâhî 57a/4
nûr-ı ilâhî 1b/9
tâc-ı ilâhî 40b/7
ẓıll-ı ilâhî 14a/9

i'lâm a. Bildirme, anlatma.
i'lâm eyle- Bildirmek, anlatmak. 23a/11, 86b/6
i'lâm it- Bildirmek, anlatmak. 42a/1, 44b/11, 81b/10, 99a/6
i'lâm ḳıl- Bildirmek, anlatmak. 15a/6, 72a/1

ilçi Elçi, sefir. 22b/9, 22b/11, 27b/10...

ilenc Beddua, sızlanma, şikayet. 96a/4

ilerü İleri, ön, evvel, baş, ön taraf. 69b/9
ilerü gel- Öne çıkmak, ön tarafta yaklaşmak. 56b/11
ilerü var- Ön tarafa geçmek, ileri geçmek. 35b/10, 88a/9

ilet- Ulaştırmak, götürmek. 25b/7

ilhâm a. Allah'ın kulların kalbine bir şey doldurması, kalbe dolan şey. 16a/13, 51a/6, 88a/11
ilhâm it- Kalbe doldurmak. 42a/1
ilhâm ol- Kalbe dolmak. 83a/12, 86b/6, 94a/4

illâ a. Fakat, ancak. 32a/7, 86b/5

illü Halk. 87b/7

'ilm a. Bilgi, biliş, bilme, ilim. 2a/1, 4b/2, 17b/1...

'ilm ehli İlim ehli, âlim.22a/6

ilt- İletmek, götürmek, 28b/9

İlyâs a. Ölümsüzlüğe ulaştığına inanılan peygamber. 66b/7

imâm a. Cemaate namaz kıldıran kişi. 87a/5

îmân a. Allah'a inanma, inanç. 2b/2, 2b/13, 15a/4, 20a/9, 85a/10
ehl-i îmân Müslüman. 16b/2, 18a/6, 43b/3...
îmân ehli Müslümanlar. 76a/1, 82a/5, 89b/8, 90a/1
îmân getür- İnanmak, iman etmek. 6b/13

imânsuz İmansız, insafsız, gaddar. 15b/13

'imâret a. Bayındırlık, ma'mur, şen. 94a/1
'imâret it- Şenlendirmek. 86a/1

imdi Şimdi, artık, o hâlde. 1/10, 6a/11, 8a/8... bkz. indi

imkân a. Mümkün olma, olabilirlik.57a/1

'İmrân a. Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Harun ailesi.
Musâ ibn-i 'İmrân İmrân ailesinden Hz. Musa. 5b/1

in- 1) Bir yerden başka bir yere gitmek, varmak, ulaşmak. 29a/2, 43a/4, 64a/13
2) Konaklamak, gecelemek. 37b/9

'inâd a. Ayak direme, dediğinden vazgeçmeme, karşı olmada ısrar etme.

	'inâd it-	Ayak diremek, direnmek, ısrar etmek. 19b/1, 63a/1
inaḳ		Kendini emniyette bilen. 13a/7
in'âm	a.	Nimet, iyilik, ihsan, bağış.
	in'âm it-	İhsan etmek, bağış vermek. 12b/12
	in'âm ḳıl-	İhsanda bulunmak. 97a/8
inan-		1) Doğru diye bakmak, gerçek olarak kabul etmek. 95a/10, 29a/5, 63a/1, 84b/2
'inâyet	a.	Yardım, iyilik, lütuf, ihsan, kerem. 10a/10
	'inâyet eyle-	Yardım etmek, ihsan etmek, iyilikte bulunmak. 3a/12, 56b/12, 86a/4
	'inâyet ḳıl-	Yardım etmek. 15a/7, 62b/5
	'inâyet ol-	Yardım edilmek, ihsanda bulunulmak. 71a/5, 72b/9
İncîl	a.	Hristiyanların kutsal kitabı. 28b/11, 97b/11
incin-		Gücenmek, kırılmak, rahatsız olmak. 19b/13
incü		İnci. 17b/4
incüt-		İncitmek, eziyet etmek, sıkıntı vermek. 16b/2
indi		Şimdi, artık, o hâlde. 36b/6, 73b/9 bkz. imdi.
inkâr	a.	Tanımama, kabul ve tasdik etmeme. 97a/4
inreş-		Kükremek, kükrer gibi ses çıkarmak. 67a/12
ins	a.	İnsan, beşer. 14a/12, 58b/5
inṣâf	a.	Merhamet, adaletle doğrulukla davranma. 5a/6
insân	a.	Adam, beşer, insan. 3a/15, 72a/12, 89a/5, 97a/10
inşâ	a.	Nesir şeklindeki yazı.
	inşâ it-	Nesirle yazmak. 41b/6
	inşâ ḳıl-	Nesirle yazmak. 88a/4
intiẓâr	a.	Bekleme, gözleme.
	intiẓâr çek-	Hasretle beklemek, istekle gelmesini gözlemek. 42a/10
ir		Er, erken. 29b/2
ir-		Ermek, ulaşmak, yetişmek, varmak, isabet etmek. 2b/5, 3a/10, 3b/12...
irgür-		Eriştirmek, ulaştırmak. 43b/1
iri		Büyük. 14b/13, 32b/11, 68b/9
iriş-		Erişmek, ulaşmak, yetişmek, kavuşmak, varmak, dokunmak. 11b/4, 94a/6, 94b/7...
irişdür-		Eriştirmek, ulaştırmak. 51b/3
irkek		Erkek. 23a/4, 35a/9, 57b/10
irte		Sabah, sabah vakti. 40b/12, 93a/7
irür-		Eriştirmek, ulaştırmak. 3a/10, 3b/12, 5a/11, 78a/5, 83a/9
is		Duman lekesi. 25a/3
'Îsâ Beg		Anadolu Beylerbeyi Uzguroğlu İsa Bey. 65b/2, 78a/1
İsfat Nikola		Papa V. Nikola. 25b/5, 25b/13, 26a/11...
İsḥâk Paşa		II. Murad'ın vezirlerinden biri. 91b/3

İskender Makedonyalı Büyük iskender. 100a/14 bkz: Sikender

İslâm a. Müslümanlık, İslâmiyet, müslüman. 3a/1, 8a/2, 15a/7...
İslam ehli Müslümanlar. 16a/1, 55b/1
ehl-i İslâm Müslümanlar. 14a/9, 14b/12, 72a/1, 81b/10, 83a/12

İslâv Slav. 39a/9

ism a. İsim, ad. 1b/4, 1b/6, 67b/13, 70a/3

İstanbul İstanbul, Bizans. 29a/3, 30a/7
İstanbul Teküri Bizans İmparatoru. 52b/3 bkz. Sıtanbul

iste- 1) Dilemek, arzu etmek, talep etmek. 93b/11, 96a/2, 96a/5...
2) Aramak. 74b/12

isti'ânet a. Yardım isteme.
isti'ânet dile- Yardım isteğinde bulunmak. 82a/3

istifâde a. Fayda, kazanç, kâr. 12a/9

istimâlet a. Avutma, teselli etme, gönül alma.
istimâlet it- Avutmak, teselli etmek, gönül almak. 18b/8, 58a/12
istimâlet vir- Avutmak, teselli etmek, gönül almak. 37b/6, 61b/12, 79b/12

'işyân a. Allah emirlerine uymama, baş kaldırma, serkeşlik, günah. 3a/15
'işyân kıl- Baş kaldımak, itaatsizlik etmek. 59a/1

iş Eş, arkadaş. 66b/7

iş 1) Hareket, amel davranış. 1b/1, 3a/4, 4b/1...
2) Meşgale, çalışma, uğraşma, meslek, hizmet, memuriyet. 91b/5, 93a/5, 93b/4...
3) Mesele, husus, konu, ehemmiyetli konu, şey. 4b/6, 16a/12, 17a/4...
4) Belli bir gaye için kurulan düzen. 29a/9, 52b/4, 52b/5
5) Sebep. 28a/9, 37b/1
iş az- İş, düzen bozulmak. 44a/8
iş gör- İş yapmak. 54b/4, 73a/10
işi eyle- Kötülük yapmak. 19a/1
işi gör- İş yapmak, işi yerine getirmek. 18b/7, 23b/11
işi kıl- İş yapmak. 21b/11
işini bitir- Yok etmek, öldürmek, ortadan kaldırmak. 52b/12
işi ol- Meşgalesi, uğraşı olmak. 94a/10
işi oñ- İş istediği gibi uygun olmak. 30b/7
iş işle- Bir iş yapmak. 21b/3, 90a/3
iş it- Bir şey yapmak, iş yapmak. 19b/6, 24a/2, 24b/3...
işlü işinde ol- Bir şeyler yapıyor olmak. 13b/8
iş ol- İş ortaya çıkmak, mesele olmak. 46a/10, 60b/6

işâret a. 1) Parmak, göz, kaş vb. ile gösterme.
2) Dolaylı olarak hatırlatma cinsinden verilen emir, haber.
işâret it- 1) İşaret etmek, göstermek. 87b/2
2) Dolaylı emretmek, haber vermek. 57b/2
işâret kıl- Göstermek. 83a/10
işâret ol- Dolaylı emredilmek, haber verilmek. 24a/11, 26a/9, 41b/7, 47b/13

işik Eşik. 5a/13

işit- 1) Duymak,kulakla algılamak. 3b/14, 6b/6, 7a/8....
2) Öğrenmek, haber almak. 95b/11, 96a/1, 96b/13...
3) Dinlemek, kulak asmak. 19b/5, 24a/2, 27a/11, 33b/6 bkz. eşit-.

işitmeklik — İşitmiş, duymuş olmak hâli. 20b/2

işle- — Yapmak, etmek, yerine getirmek. 21b/3, 27a/9, 44a/4, 80a/3, 82b/14

işlü — Bir işi olan, iş sahibi.
işlü işinde ol- — Bir şeyler yapıyor olmak. 13b/8

ʿişret a. — İçki içmek.
ʿişret ḳıl- — İçki içmek, eğlenmek. 6b/2

it — Köpek. 27b/12, 46a/2

it- — 1) (Asıl fiil olarak) Yapmak, inşa etmek, kılmak, yerine getirmek. 19a/9, 24b/6, 36b/4....
2) Söylemek, anlatmak, sormak. 31a/13, 57a/3, 74a/1...
3) (Yardımcı fiil olarak) Etmek, eylemek, yapmak, kılmak, işlemek, davranmak, meydana getirmek, oluşturmak, vermek. 4b/14, 6a/8, 8b/10...
ide gör- Etmeye, yapmaya devam etmek. 96a/9

ʿadet it-	51a/3	ʿadl it-	20a/4
ʿadl u dâd it-	5a/6	ʿafv it-	49b/6, 86a/9
âġâz it-	11a/3, 76a/5	âh it-	67b/9
âheng it-	10a/2, 10a/3, 10b/2...	âḫir it-	10a/7, 10b/9, 12b/8...
aḳ it-	60b/8	aḳın it-	15b/1, 93a/1
ʿaks-i meclis it-	89a/2	âl it-	35b/1, 39a/11
ârâm it-	99a/12	ârâyiş it-	84a/1
âşikâre it-	86b/3	ʿazîmet it-	59b/4
barışıḳ it-	23a/13	baş aşaġa it-	21b/3
baḫş it-	10b/15	bâzî it-	99b/9
beg it-	89b/10	beglig it-	84b/5, 87b/4
belâ it-	95b/8	bend it-	80a/2, 95a/2, 96a/13
berbâd it-	99a/2	berk it-	14b/4, 80a/1
beyân it-	97a/4	beẓ-nâm it-	85b/4
bî-melâl it-	66b/3	bî-zâr it-	92a/1
boş it-	3b/8, 28a/8	böyle it-	22a/4, 22a/7
bühtân it-	95b/1	bünyâd it-	72b/12
cemʿ it-	5b/7, 13b/2, 30b/12	ceng it-	36a/7, 43a/6, 43a/8...
cidd-i tâm it-	86a/4	cihâd it-	14b/13
çoġ it-	72b//1	deng it-	36a/5, 70b/13, 80b/11
dermân it-	16a/3, 72b/5	duʿâ it-	4a/14, 88a/9
dûr it-	58b/8, 93b/5	edâ it-	93a/2
efgân it-	95b/2	el bir it-	36a/10, 52a/3
emr it-	53a/13, 61a/10, 64b/6, 76a/6, 87a/13		
erlik it-	27b/1, 69b/10, 70a/2	esîr it-	50a/10
eylük it-	51a/2	ezber it-	7a/10
faẓl it-	51b/9	feryâd it-	40b/9
fetḥ it-	49a/7, 89b/7	fikr it-	5a/1, 33a/8, 35b/2...
fiʿl it-	4a/7, 18a/4	ġark it-	53b/6, 60b/7
ġayret it-	76b/2, 81a/5	ġazâ it-	15a/5, 86b/12
germ it-	71a/9	göç it-	34a/9, 34a/10, 45a/5
ġulġul it-	10b/6	ġulüvv-i ʿâm it-	76a/4
gûş it-	18a/8, 38a/11, 52b/4...	güç it-	51a/1
gülbang it-	36a/5	güm it-	99b/13
ḫaberdâr it-	70b/3	ḥâl it-	39a/11
ḫalḳ it-	58b/5	ḥall it-	40a/5, 71b/11

şâd it-	7b/13, 57b/12, 91a/8	şah it-	17b/2, 89a/8
şah mat it-	71b/10	şefîʿ it-	96b/2
şehîd it-	65b/8, 68b/2	şer it-	82a/9
şerḥ it-	20b/1, 27b/2, 33a/5...	şikâyet it-	43a/1, 47b/6
şiʿr-âğâz it-	47b/4	şükr it-	5a/1, 42b/2
taʿaccüb it-	41b/13	taʿaḳḳul it-	85b/9
ṭâʿat it-	93a/1	taḥsîn it-	65b/12, 91a/6
taḳrîr it-	96b/13, 98b/6, 100b/13...	taʿlîm it-	58b/7, 72b/13
tamâm it-	8b/15, 9b/8, 49a/13...	ṭar it-	13a/3, 92a/1
taṣarruf it-	14b/8	tatvîl it-	27a/2
tavâf it-	7a/5	tedbîr it-	17a/4, 98b/6, 100b/13
tefekkür it-	21a/8	teftîş it-	94b/12
teʾḫîr it-	28b/12	tekâhül it-	96a/5
tekbîr it-	36a/10, 52a/3	tekfîr it-	19a/6
tekrâr it-	4b/15, 76b/5	telḳîn it-	93a/1
ṭemessük it-	4b/13	tenbîh it-	48b/6
teng it-	80a/10	tenḳiye it-	7b/9
terġîb it-	42b/3	terkîb it-	98b/10
terk it-	14b/4, 56b/13, 62a/5...	tertîb it-	98b/10
tesbîḥ it-	1b/7	tezyîn it-	21a/2
tîr ü bârân it-	76a/6	ṭop it-	7a/6
ṭuş it-	3b/8, 50b/3	ʿuzlet it-	93a/6
uzun it-	5a/3, 18a/7	vâfir it-	100a/10
var it-	72a/11	vaṣf it-	6b/3
vîrân it-	23a/2, 96a/2, 97b/10	yâd it-	7b/13, 24b/8, 71a/13
yalanac it-	16a/2	yalıncak it-	82a/7
yaraḳ it-	28a/12, 53a/12, 61a/11	yasaḳ it-	99b/2
yavuz it-	51a/2	yigsân it-	98a/2
yoġ it-	72b/1	yol it-	78b/10
zemm it-	24b/10	zer it-	82a/9
zikr it-	8b/14, 30b/4, 47b/2	zîr ü zeber it-	44b/3
ziyâret it-	94a/1	ẓulm it-	19a/3, 96a/1

iʿṭâ a. Verme.
  iʿṭâ eyle- Vermek. 3b/3
iṭâʿat a. Söz dinleme, boyun eğme, emre uyma.
  iṭâʿat ḳıl- Söz dinlemek, boyun eğmek. 18b/8
itdür- Ettirmek, yaptırmak.
nûş itdür- İçirmek. 9b/10
iʿtibâr a. Değer, hürmet, saygı. 8a/15
iʿtiḳâd a. İnanma, inanç, iman. 14b/4, 51b/7, 56b/13...
iʿtimâd a. Güven, güvenme.
  iʿtimâdı it- Güvenmek, dayanmak. 85b/6
iṭtifak a. Birleşme, birlikte hareket etmek üzere sözleşme, uyuşma, karar. 16b/6, 98a/4
ittifâḳî a. Hep beraber, birlikte, ittifak üzere. 18b/7, 77b/2, 91b/5
ittiṣâl a. Kavuşma, birleşme. 77b/2
iv- Acele etmek, çabuk davranmak, koşmak. 54a/13, 64a/13, 64b/12
iy Ey (seslenme edatı). 2b/7, 3a/10, 4b/15...
ʿiyd a. Bayram. 7a/5, 11a/15, 83b/5
ʿiyş a. Yiyip içme, zevk ve safa. 6a/16, 20a/10, 88a/8
  ʿiyş it- Yiyip içmek, zevk ve safa sürmek. 47a/8
  ʿiyş ü ʿişret ḳıl- Yemek içmek, zevk ve safa sürmek, eğlenmek. 96b/2

'iẓâr a. Yanak. 8a/2
i'zâz a. Saygı gösterme, ağırlama. 90b/10

İzdin Bugünkü Yunanistan'da bulunan bir yer adı. Lizimakya, Lamia, Zeytin gibi adlarla da anılır. 87b/11 bkz. İzdinig.
İzdinig İzdin. 91b/11 bkz. İzdin.
iẓhâr a. Gösterme, meydana çıkarma, belirtme.
 iẓhâr eyle- Göstermek, meydana çıkarmak. 84a/2
 iẓhâr it- Göstermek, belirtmek. 72a/11
 iẓhâr ḳıl- Göstermek, meydana çıkarmak. 60b/9

İzlâdi Balkan dağlarındaki geçitlerden birinin adı. İzladi Derbendi diye de anılır. 27b/7
'izzet a. 1) Değer, itibar, şeref, yücelik. 15a/3, 97a/9
 2) Saygı, hürmet, ikram.
 'izzet ḳıl- Hürmet etmek, saygı göstermek. 66a/3

K

ḳab Kabuk, kılıf; içi, özü olmayan şey. 64b/3

ḳaba 1) Örtü. 13b/6
 2) Üst elbisesi, elbise. 96b/8 bkz. kebe

ḳaba Önde gelen, başta olan. 46b/4

ḳâbiliyet a. Bir şeyi kazanabilir ve yapabilir olma, istidat. 4b/1

ḳabla- 1) Örtmek, bürümek, yayılıp doldurmak. 56b/3
 2) Doldurmak. 45a/9

ḳabûl a. 1) Razı olma, benimseme.
 ḳabûl ol- Razı olunmak, benimsenmek. 72b/10

ḳabż a. Teslim alma, ölme.
 ḳabż u basṭ İyilik ve kötülük, öldürme ve bağışlama. 19b/8

ḳabża a. Bir şeyin tutulacak yeri. 74b/1

ḳabżalu Tutulacak yeri olan. 63a/12

ḳaç Soru sıfatı ve zamiri.
 bir ḳaç Belli olmayan az sayıda, bir miktar. 15b/7, 30b/5, 38b/1, 84a/8
 bir ḳaçı Belirsizlik zamiri, az sayıda kişi. 39a/13

ḳaç- 1) Bir yerden hızla ayrılmak, hızla koşup gitmek, başka bir yere doğru uzaklaşmak, bulunduğu yeri korkuyla terk etmek. 20a/2, 22a/9, 26b/4...
 2) Kalabalıktan uzaklaşmak, ayrılmak. 93a/6
 3) Kaçınmak, sakınmak, çekinmek. 90a/3

ḳaçan Ne zaman, ne vakit, ne zaman ki, her ne zaman, nasıl. 9b/8, 12a/3, 14a/1...
 ḳaçan ısa Ne zaman olsa, her zaman. 90a/9

ḳaçur- Kaçmasını sağlamak, kaçmasına sebep olmak. 15b/5

Kadalan İtal. Önceleri İspanya kıralının hizmetinde bulunan, 14. yüzyıl başlarında Bizans'a gönderilen ve çeşitli olaylardan sonra Atina merkezli bir devlet oluşturan paralı askerler, serseri ve çapulcu bir kuvvet. 48/4, 48a/9, 48b/4, 50a/10, 50b/10

kadar Kadar, miktar. 31b/2, 36a/12, 34b/8, 83b/7

ḳadd a. Boy. 9b/11

ḳadeḥ a. İçki bardağı. 6b/4, 7a/14

ḳader a. Allah'ın takdiri, alın yazısı. 80b/5

ḳaḍı a. Şeri'at hükümlerini uygulayan hakim. 19a/5

Kadırġa Yun. Yelken ve kürekle hareket edebilen savaş gemisi. 28a/10, 30b/9, 31b/4...
bkz. ḳaṭırġa; kaẓarġa.

Ḳâdir a. Kudret sahibi, her şeye gücü yeten Allah. 84a/2, 86b/9, 96b/1

Ḳadr a. 1) Değer, itibar, kıymet, rütbe.
2) Kadir gecesi. 83b/5
berât-ı ḳadr Değer, itibar fermanı. 9b/2
ḳadri ol- Değeri, itibarı olmak. 62a/13

ḳafâdâr f. Birine uyan, ardından giden, birlikte olan. 55b/5, 82a/12

kâfer a. Kafir. 63b/2, 91a/10, 100a/11 bkz. kâfir.

ḳafes f. Kafes. 2a/4

kâfî a. Yeterli, yetişen. 95a/8

kâfir a. Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan, müslüman olmayan. 6a/8, 6b/13, 98a/3....
bennâ-yı kâfir 98a/7 bkz. kâfer.

ḳaftân Gönül almak veya mükafatlandırmak için giydirilen süslü elbise. 58a/13, 62b/12

ḳaġan Kızgın, kükremiş, çok öfkeli. 68a/10

kaġıd Kağıt, mektup, resmi yazı. 46a/3, 52b/4

ḳâhir a. Kahreden, mahveden, üstün gelen. 81a/4
ḳâhir ol- Üstün olmak. 86b/9

ḳahr a. Mahvetme, yok etme, perişan etme, üstün gelme; güç, kudret, üstünlük. 2a/2, 8b/10, 18a/11...
ḳahre gel- Perişan olmak, çok içerlemek.
ḳahre ṣal- Yok olmaya bırakmak. 3b/12
ḳahr eyle- Mahvetmek, yok etmek. 85b/2
ḳahr it- Mahvetmek, perişan etmek, yok etmek. 47b/12, 54a/2, 81a/4

ḳaḳ- İtmek, vurmak. 70b/9

ḳaḳı- Kızmak, öfkelenmek. 16a/6, 99a/9

ḳâl a. Söz, sohbet. 4b/12, 40a/7, 72b/3, 76b/6
ḳâl it- Söz etmek, sohbet etmek. 35b/1
ḳîl u ḳâl Dedi kodu. 12b/9, 80b/2, 88a/6, 93b/8, 99a/8

ḳal- 1) Olduğu yerde ve hâlde durmak, beklemek. 34a/5, 39b/10, 50a/1...
2) Herhangi bir hâl üzere bulunmak. 3a/15, 6b/9, 8a/11...
3) Mevcut olmak, bulunmak, arta kalmak. 12b/11, 23a/10, 43b/13...
4) Tesirini sürdürmek, varlığını korumak, izini devam ettirmek. 4a/10, 8b/13, 18b/2....
5) Konmak, konaklamak, gecelemek. 37b/11, 51a/9
6) İşlemez, yapılamaz hâle gelmek. 24b/9, 83b/9
7) Belirli bir biçimde bulunmak. 70a/7
8) Oturmak, yaşamak, eğleşmek. 28a/7

9) Miras olarak kalmak. 4a/6
'âciz ḳal- Güç yetirememek. 62b/4
alu ḳal- Geri kalmak, aşağı olmak. 25b/10
baḳî ḳal- Ebedi yaşamak, kalıcı olmak. 80a/3
düze ḳal- Düzeltmeye devam etmek. 74a/4
ṭaña ḳal- Şaşakalmak, şaşırmak. 8b/6, 16a/6, 22a/8...

ḳal'a a. Kale, hisar. 43a/9, 43b/10, 98a/11

ḳalb a. Gönül, kalp. 65a/9, 85b/13
ḳalb-i ṣâf 42b/12
şifâ'u'l-ḳalb-i mahcûrân 9b/4

ḳaldur- 1) Yukarı doğru hareket ettirmek. 16b/1, 47b/8
2) Açmak. 95a/6

ḳalem a. Kalem, yazı yazma âleti. 8a/4, 53a/14

ḳalḳan Kalkan. Savaşta ok ve kılıca karşı kullanılan koruyucu alet. 35b/13, 53a/9, 61a/5..
ḳalḳan ol- Birine koruyucu olmak. 66a/5

kâm f. Arzu, istek.
kâm u nâ-kâm İster istemez, istekli veya isteksiz. 14b/12, 98b/7

ḳam' a. Ezip ḳırma, zaptetme.
ḳam' it- Zaptetmek, ezip kırmak. 13b/2

ḳamaş- (Göz) Parlak bir şeye bakmaktan kararıp görmez olmak. 55b/9, 75b/4

ḳamçı Kırbaç.
ḳamçı ur- Kırbaç vurmak. 22b/9, 38b/6

ḳamer a. Ay. 8a/2, 10a/11, 10b/13..

ḳamış Sulak yerde yetişen iç boş bir bitki, saz; çeşitli müzik âletleri yapımında kullanılır. 47a/13, 58a/6

ḳâmil a. Olgunlaşmış, ilim, hüner ve iyli ahlak sahibi; bilgili, tercübeli. 97a/10
ḳâmil ol- Olgunlaşmak, bilgili ve tecrübeli olmak. 71b/11
merd-i ḳâmil 33a/8
pâşâ-yı ḳâmil 23a/1, 51b/10
sulṭân-ı ḳâmil 57b/5

ḳamu Hep, bütün, herkes. 1b/8, 2a/1, 2b/2...

ḳan Kan. 94b/10, 94b/2, 95a/8...
ḳan dök- Öldürmek. 95a/1
ḳanını dök- Öldürmek. 27b/5, 64b/12
ḳanını iç- Öldürmek. 27b/5, 50b/11
ḳan iç- Öldürmek. 7a/2
ḳan it- Haksız yere öldürmek. 95b/1, 95b/13
ḳan ḳaşan- Korkudan kan işemek. 36a/11

kân f. Kaynak, bir niteliğin kendisinde çok bulunduğu kimse. 2b/9

ḳan- Yetinmek, yeterli bulmak. 50b/11

ḳanâ'at a. Az şeyle yetinme, bir şeyi yeter bulup fazla istememe.
ḳanâ'at ḳıl- Yetinmek, fazla istememek. 93b/10

ḳanâdil a. Kandiller. 88b/10

ḳanda Nerede, her nerede, nereye. 4b/15, 12b/13, 38a/3, 78a/3, 81b/3

ḳandan Nereden, 30a/2

ḳandil a. Kandil, aydınlatma âleti. 10b/10

ḳanı Hani, nerede. 39b/13, 64a/5, 72a/6, 81a/10

ḳanıḳ- Kana susamak, kan dökmeğe istekli olmak. 13a/7

ḳanḳı Hangi. 17a/5, 33a/2, 64a/12, 87a/8

ḳanlu Katil, öldüren. 28a/4, 34b/11

ḳannâd a. Şekerci. 71b/4

ḳânûn a.. Bir çalgı âleti. 7b/10
  ehl-i ḳânûn Kanun çalan. 7b/10, 8a/6

ḳapu 1) Kapı, bir yere girip çıkmayı sağlayan açıklık. 12a/14, 26b/2, 41a/6...
  2) Geçit, geçilecek yer. 51a/9
  3) Huzur, bir ihtiyaç için başvurulan yer veya kimse. 2b/1, 5a/13, 13b/9...
  4) İdare merkezi. 87b/12, 89b/12
  ḳapu aç- Başlamak, başlangıç yapmak. 30a/3

Ḳapudan oğlı Muḥammed Niğbolu kalesinin komutanı. 35a/2

kâr f. 1) Kazanç, fayda. 8b/1
  2) İş, âmel, fiil.
  âḫir-ü ḳâr İşin sonu, en sonda. 67a/7, 85a/5
  kâr it- Fayda etmek. 63a/10
  kâr ḳıl- Fayda etmek, etkide bulunmak. 26a/2, 65b/4

ḳara Yeryüzünün toprak örtülü kısmı, toprak. 48a/2, 54b/5

ḳara Siyah. 35a/11, 54a/10, 60b/8...
  İbn-i Ḳara Karaoğlu. Türkmen beyi. Varna Savaşı sırasında savaş meydanında şehit olan bir kahraman. 77b/3

Ḳara Boğdan Romanya'nın bir bölümü, Moldavya. 32a/3

Ḳaraca Tayı Karaca diye anılan Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa.72b/13

Ḳaraca Beg Anadolu Beylerbeyi (Güyegü) Karaca Paşa. 56a/1, 66a/2, 66b/11, 67a/3, 67b/1

Karadeñiz Karadeniz. 71a/2

Ḳaraḥiṣâr Karahisar. 18b/12

Ḳaraman Karamanoğulları Beyliği. 15a/9, 15/4, 16a/3...

ḳaramanlu Karamanoğulları Beyliğinden olan. 19a/13

Karamanoğlı Karamanoğullarının hepsi. 15b/5

ḳarañu Karanlık. 40b/11, 50a/6, 72b/2, 88b/12

Karaoğlı Karamanoğullarının Sivrihisar'a saldırısına karşı koyan iki yiğitten biri. 15b/3

ḳarâr a. 1) Durma, sözünde ve yerinde durma, sebat.
  2) Düzen, süreklilik, devam. 8a/12, 88b/2

ķarâr eyle- Durmak, eğlenmek. 97b/2
ķarâr it- Durmak, eğlenmek, ikamet etmek, sebat etmek. 40a/10, 56b/5, 83b/12
ķarâr ķıl- Oturmak. 16a/8

ķarar- Kara olmak, siyahlaşmak, bulutla örtülmek. 3a/6

Ķarasi ili Balıkesir ve civarı. 68a/8

ķaravul Gözcü, nöbetçi, karakol. 37b/10, 38a/13, 39a/12...

Ķara Yûsuf oğlı Karakoyunlu Devleti'nin beyi. 84b/12

ķarcaş- Karışmak, birbirine girmek. 83a/9

ķardaş Kardeş. 48a/5, 100a/13

ķarın Karın, mide. 21b/4

ķarış- Birbirine girmek, alt üst olmak; katılmak, birleşmek. 67a/11, 68a/9, 75a/9
ķarîb a. Yakın. 54a/2

ķarķa Karga. 58a/4

ķarşu 1) Huzur, kat, ön. 11a/12, 25a/13, 48b/8
2) Karşı, mukabil, karşılık olarak, zıt. 37a/10, 62a/2, 71b/10
3) Boğazın diğer yanı, öbür kıyısı. 51a/11
4) Karşı, doğru. 82b/1
5) Önde ve ileride bulunan yer. 39a/7, 60a/9
6) Yüzünü bir yöne çevirerek. 21a/1
ķarşu çıķ- Savunmak için savaşmak, direnmek. 15b/4
ķarşu gel- Huzura gelmek. 45a/2
ķarşu git- Savaşmaya gitmek, düşmana doğru yürümek. 35b/9, 70a/4
ķarşu ṭur- 1) Direnmek, dayanmak, boyun eğmek. 36b/7, 65b/4
2) Huzura çıkıp karşısına durmak. 88a/9, 95a/4
ķarşu var- Savaşmak, düşmana doğru gitmek. 35b/7

Ķârûn a. Zenginliği ile meşhur kimse. 33b/4
ķavm-i Ķârûn 83b/4

ķaṣd a. 1) Kasıt, niyet, azim, istek. 4b/11, 45b/1, 53a/5, 76a/4
2) Kötü niyet, garaz, biri aleyhine bir işe kalkışma. 85a/10
ķaṣd eyle- 1) Niyet etmek, girişmek, yönelmek. 7a/4, 84b/1
2) Saldırmak, hücum etmek. 85a/2
ķaṣd-ı küffâr it- Düşmana, kafirlere saldırmaya niyetlenmek. 16b/3
ķaṣdın it- Saldırmaya niyetlenmek. 17b/7
ķaṣd it- Saldırmak, hücum etmek. 7a/1, 45b/11, 98b/11
ķaṣd ķıl- Kötü bir niyet beslemek, saldırmak. 50a/13

ķâṣıd a. Haberci, postacı. 41b/4

ķaṣr a. Köşk. 11a/9, 11b/5

Ķaṣṣaboğlı Kassaboğlu Mahmut Bey. II. Murat Han'ın Varna öncesi Bursa'dan tekrar Edirne'ye gelmesi ve tahta geçmesi için gönderilen kişi. 45a/4, 51a/9

ķasurġa Kasırga. 46b/9

ķaş Kaş. 9b/5, 11a/15, 12a/3, 12a/6

ķaşan- İşemek. 36a/11

ķat Huzur, yan, nezd, ön, etraf. 4b/9, 8a/7, 121b/10...

ḳat Sıra, tabaka, takım. 63a/8
ḳat ḳat ol- Sıra sıra olmak. 12b/2

ḳaṭ' a. Kesme, biçme, bitirme.
ḳılıc-ı ḳaṭ' 71b/5

ḳat- Öne alıp ardından gitmek. 50a/5

ḳatı 1) Pek, çok, pek çok, fazla. 10a/6, 16b/11, 24a/4...
2) Kuvvetle, şiddetle. 67a/10
3) Şiddetli, kuvvetli. 52a/3, 77a/2
4) Sert, pek. 76a/11

ḳaṭırġa Yun. Yelken ve kürekle hareket edebilen savaş gemisi. 46na/7, 46a/11, 50a/9, 51b/6 bkz. kadırġa; kaẓarġa.

ḳatlan- Beklemek, sabretmek. 13b/11, 98b/1

ḳavî a. Kuvvetli, sağlam, güçlü, emin, güvenilir. 3b/11, 11b/4, 82b/6

ḳavl a. Söz.
ḳavl-ü ġazel 47a/12

ḳavm a. İnsan topluluğu, kavim, kabile.
ḳavm-i Ḳarûn 83b/4
ḳavm-i Naṣâra 15a/12

ḳavs a. Yay. 11a/15

ḳavseyn a. İki yay.
ḳavseyn-i miḥrâb 9b/5

ḳaya Taşlık ve sarp dağ, uçurum, yar. 36b/7, 36b/9.

kayıd a. Bkz. kayd. 19b/1

ḳayd a. 1) Endişe, mesele, kaygı, telaş, emel, arzu, iş güç. 40b/13
2) Anlaşma, bağlayıcı şart. 24b/2
3) Hazırlık.
ḳaydı göril- Hazırlığı yapılmak. 6b/4
ḳaydı ḳayur- Hazırlık yapmak, hazırlamak. 31a/12
ḳaydın gör- Hazırlık yapmak.12a/3, 24b/4, 321a/8...
ḳaydını gör- Hazırlığını yapmak. 11b/7, 26b/5, 27a/7...
ḳaydını ḳayur- 1) Hazırlığını yapmak. 32a/11
2) Meselesi, kaygısı ile ilgilenmek. 90b/5
ḳaydını yi- Kaygısını çekmek. 34a/3
ḳaydın yi- Endişe etmek, telaşlanmak. 4a/6, 4a/11, 34b/4
ḳayıd yi- Endişe etmek. 99b/1

ḳayġu Üzüntü, tasa, endişe. 4b/9
ḳayġu yi- Üzülmek, endişe etmek, gam çekmek. 75a/5 bkz. ḳayu.

ḳayın Kerestesi beyaz bir ağaç. 74b/2

ḳâyil a. Razı, boyun eğmiş, kabul etmiş.
ḳâyil ol- Razı olmak, kabul etmek. 85a/12

ḳâyim a. Ayakta duran, ayakta durma. 93a/7
ḳâyim dur- Ayakta durmak, bir yerde bulunmak. 72b/13
ḳâyim dut- Ayakta tutmak, yaşatmak. 1b/6
ḳâyim ol- 1) Durmak, sürüp gitmek, yaşamak. 13a/1

2) Bulunmak, durmak. 5b/6, 43b/10

kâyinât a. Var olan her şey, âlem, yeryüzü ve gökyüzü. 2a/13, 71b/7

ḳaynat- Huzursuzluk çkarmak, gizli iş çevirmek. 29a/10

ḳayṣar a. Roma, Bizans ve Alman imparatorlarına verilen ünvan. 31a/10, 31b/8

ḳayu kaygı, endişe, tasa. 39b/1 bkz. ḳayğu.

ḳayuḳ Kayık, küçük tekne. 50a/6

ḳayur- 1) Hazırlamak. 31a/12, 32a/11
2) İlgilenmek, mukayyet olmak. 90b/5

Ḳayyûm a. Ezelden ebede kadar var olan Allah. 2a/11, 62b/5

ḳażâ a. 1) Kötü hâl, tehlike, üzüntü verici durum. 66a/5, 69a/10, 96b/2
2) Allah'ın ezeli hükmünün yerine gelmesi. 44a/2, 94b/7
ḳażâ-yı âsumânî 67b/6
tîr-i ḳażâ 65b/10
tîr-ü ḳażâ 80b/5

ḳazanç Kazanılan şey, fayda, kâr. 64b/1

ḳaẓarğa Yun. Kadırga, yelken ve kürekle hareket edebilen büyük savaş gemisi. 46b/1
bkz. kadırğa; ḳaṭırğa.

ḳazma Toprak kazmaya yarayan demir âlet. 99b/3

ḳazuḳ Ucu sivriltilmiş ve üstüne oturtularak idam etmek için kullanılan yere saplanmış ağaç, kazık.
ḳazuğa vur- Kazığa oturtarak idam etmek. 29b/12

kebâb a. Ateşte pişirilmiş, kavrulmuş, kızartılmış yiyecek. 10a/1

kebe Yun. Üst elbisesi, giyecek. 29b/7 bkz. ḳaba.

keçe Keçi kılından elde edilen kumaştan yapılan. 58a/13

kef a. El içi, el ayası.
kef ur- 1) El vurmak, el çırpmak. 10b/3
2) Elle tutmak, elle kavramak. 74b/1

kehkeşân f. Samanyolu. 53b/3

kejim f. Savaşta atlara giydirilen zırh. 78b/2, 82a/8

kelâm a. 1) Söz, konuşma. 11b/7, 94b/4, 96b/10
2) Kur'an-ı Kerim. 15a/6
kelâm eyle- Söz söylemek. 40b/6

kelem f. Lahana, kapuska. 25a/5

kem f. 1) Az, eksik. 1b/5, 52a/1, 82b/4
2) Fena, kötü, bozuk.
kem gör- Az görmek, azımsamak. 44b/4
kem it- Yok etmek. 82b/12
kem ol- Yok olmak. 12a/11
kem-âbâd 90a/9
kem-bahâ 59b/6

kemâhî a. Olduğu gibi, benzeri. 1b/9, 6b/5, 15b/12
kemâhî ol- Benzeri olmak. 37b/13

kemâl a. 1) Olgunluk, tamlık, mükemmellik. 4a/3, 10a/10, 12a/5, 12b/9
2) Bilgi, fazilet ve güzel ahlak bakımından eksiksiz ve mükemmel olma. 51a/7
kemâl-i ḥüsn 10a/14
kemâl-i ḳudret 72b/6
kemâl-i luṭf 3b/12

kemâlât a. Olgunluk, bilgi ve güzel ahlak bakımından insanın mükemmelliği. 51a/7

kemân f. Yay. 64a/11, 76a/7

kemençe f. Bir cins yaylı çalgı. 10b/1

kemin f. Pusu, pusu yeri. 6b/12, 36b/8

kemter f. Değersiz, aşağı, düşük. 14b/9

kemterî f. Bu değersiz, aşağı kula ait, bu zavallı ile ilgili anlamında konuşanın kendinden söz ederken kullandığı tevazu sözü. 100b/5

kemterîn f. En değersiz, en düşük, en aşağı. 76b/8

kenâr f. Kıyı, sahil. 30a/4, 36b/6, 36b/12, 45a/9
kenâr-ı baḥr 31a/1

kendü bkz. gendü.

kerâmet a. Ermişlerde görülen olağünüstü hâl. 17b/1

kere a. Kere. 78a/4 bkz. kerre

kerem a. Büyüklük, cömertlik. 23a/11

kerre a. Kere, defa, kez. 15b/6, 36b/12, 78a/4, 90b/5

kes- 1) Kılıç ve benzeri âletlerle öldürmek. 6a/10, 15b/6, 25b/12...
2) Koparmak, ayırmak. 52a/13
3) Tamamen yok etmek, ortadan kaldırmak. 59b/11
ümidi kes- Ümitsiz hâle gelmek. 28b/4

kesâd a. 1) Sürümsüzlük, satılmama, alış veriş durgunluğu.
2) Azlık, seyreklik, kıtlık.
kesâd ol- Satılmamak, sürümsüz olmak. 6b/12
kesâd u penhân ol- Seyrek ve gizli olmak, az bulunmak. 71b/4

kesb a. Kazanma, elde etme, edinme.
kesb it- Kazanmak, elde etmek, edinmek. 40b/8

kesük Kesilmiş. 83b/7

keşf a. Meydana çıkarma, açıklama, bir sırrı açma.
keşf-i esrâr it- Sırları açıklamak, meydana çıkarmak. 96b/12
keşf-i râz ḳıl- Gizli bir sırrı açmak. 8a/9
keşf it- Gizli, bilinmeyen bir şeyi açıklamak, sırrı açmak. 13a/4, 46a/1
keşf-i ilâhî 71a/7

keşiş f. Rahip, evlenmeyen hıristiyan din adamı. 28b/10

keştî f. Gemi, 43b/11

keşür Havuç. 70a/9

kevn a. Varlık, var olma. 58b/5
dü-kevn Dünya ve ahiret. 2b/12, 14b/10
kevn ü mekân Kâinat, varlık âlemi, var olanlar. 58b/5

kevneyn a. Dünya ve ahiret, iki âlem.

can-ı kevneyn — İki âlemin canı, bütün varlık. 3a/9

key — bkz. gey.

kez — bkz. gez.

ḳıç — Geminin arka tarafı, gerisi. 49a/2

ḳıdem a. — Ezelilik, başlangıcı olmama, kadîm olma. Allah'ın bir sıfatı. 72a/12

ḳığırt- — Çağırtmak, davet ettirmek. 99b/10

ḳıl — İnce tüy. 5b/8

ḳıl- — Etmek, eylemek, yapmak, yerine getirmek, meydana getirmek. 6a/1, 6a/7, 6a/15...

âġâz ḳıl-	8a/9	aheng ḳıl-	10b/4
aḥsen ḳıl-	19b/2	âh u zârı ḳıl-	96b/4
ârâm ḳıl-	76b/2, 100b/11	âşikâre ḳıl-	47b/7
ʿaṭâ ḳıl-	49b/8	baş ḳıl-	27a/8
bâzî ḳıl-	57a/11	beşâret ḳıl-	87b/2
bezm ü tenâvül ḳıl-	9b/9	bî-zâr ḳıl-	36a/2
bünyâd ḳıl-	2a/12	cânı ḳıl-	47a/3
cemʿ ḳıl-	4a/13	cevlân ḳıl-	9b/11
cûş ḳıl-	16a/4, 57b13, 64b/8	çâre ḳıl-	40a/2
deng ü ḥayrân ḳıl-	7b/12	derhem ḳıl-	39b/2
dil-şâd ḳıl-	8b/3	duʿâ ḳıl-	5a/5, 12a/8, 12b/12, 58b/1
düşman ḳıl-	19b/2	erzâni ḳıl-	25b/8, 47a/3, 66b/9, 71b/3
feryâd ḳıl-	23b/2	ġanî ḳıl-	62b/9
ġâret ḳıl-	17b/11	ġâret-i cân u dil ḳıl-	10b/12
ġazâ ḳıl-	42b/6, 71b/9	gûş ḳıl-	16a/4, 31b/1, 57b/13, 64b/8
gümrâh ḳıl-	19a/7	gündüz ḳıl-	53b/4
ḫaber ḳıl-	10b/8, 25b/11, 94b/7	ḥamiyyet ḳıl-	71b/8
ḥamle ḳıl-	15a/11, 28a/5	ḫaṭâ ḳıl-	58b/12
ḥimâyet ḳıl-	15b/2	ḫuceste ḳıl-	85a/9
ʿibâdet ḳıl-	58b/3	icâd ḳıl-	2a/12
iclâs ḳıl-	25a/1	ihmâl ḳıl-	22b/12
ikrâm ḳıl-	99a/6	iʿlâm ḳıl-	15a/6, 72a/1
inâyet ḳıl-	15a/7, 62b/5	inşâ ḳıl-	88a/4
isyân ḳıl-	59a/1	işâret ḳıl-	83a/10
itâʿat ḳıl-	18b/8	ʿiyş ü ʿişret ḳıl-	6b/2
iẓhâr ḳıl-	60b/9	ʿizzet ḳıl-	66a/3
ḳanâʿat ḳıl-	93b/10	kâr ḳıl-	26a/2, 65b/4
ḳarâr ḳıl-	16a/8	ḳaṣd ḳıl-	50a/13
keşf-i râz ḳıl-	8a/9	ḳurbân ḳıl-	3a/7, 77a/13
maʿmur ḳıl-	91a/4	maṭrûḥ ḳıl-	19b/7
mecnûn ḳıl-	8a/6	mecrûḥ ḳıl-	19b/7
minnet ḳıl-	57a/10	muḥtâc ḳıl-	86a/3
münevver ḳıl-	3a/14, 9b/1, 71b/7	müyesser ḳıl-	86b/10
nâr ḳıl-	84a/2	naẓar ḳıl-	7a/3, 8b/8, 9b/14, 11b/9, 43b/6, 72b/8
pâre pâre ḳıl-	38b/8, 80b/9, 82b/12	pür-nûr ḳıl-	41a/1
raġbet ḳıl-	95a/9	rast ḳıl-	7b/11
rivâyet ḳıl-	47a/11, 55a/1	ṣâfî ḳıl-	39b/12
ser-âġâz ḳıl-	8b/7	seyr ḳıl-	9a/3, 10b/8
seyrân ḳıl-	2b/11	sirişte ḳıl-	9a/13

ṣoḥbet ḳıl-	6a/14, 95a/9, 97a4	sulṭân ḳıl-	25b/8
şâd ḳıl-	9a/1, 46a/8	şikeste ḳıl-	84a/9
şükr-i Yezdân ḳıl-	83b/12	ta'accüb ḳıl-	100a/1
taḥḳîḳ ḳıl-	3a/5	taḳrîr ḳıl-	44b/12, 93b/6
ta'lîm ḳıl-	8b/4, 57a/2	ta'rîf ḳıl-	47a/10
taṣrîh ḳıl-	6b/6	ṭavâf-ı kûy-ı ḥabîb ḳıl-	10a/15
teberrâ ḳıl-	40b/3	tecelli ḳıl-	12a/4
teferrüc ḳıl-	100a/1	tefhîm ḳıl-	57a/2
tefsîr ḳıl-	22b/4, 44b/12	tekellüf ḳıl-	10a/5
tekellüm ḳıl-	10a/5	terk ḳıl-	67b/12
tevekkül ḳıl-	85b/9	ṭolu ḳıl-	32a/9, 87a/1
'ülfet ḳıl-	6a/14	var ḳıl-	86b/1
vîrân ḳıl-	34a/13, 71b/6, 86/11	yâd ḳıl-	23b/2, 46a/8, 57b/12
yağma ḳıl-	9b/7, 11b/1	yarı ḳıl-	41b/6, 42b/8, 44a/8...
yoḳ ḳıl-	36a/6, 58a/11, 76a/11	yoldaş ḳıl-	27a/8
yol ḳıl-	51a/1	żâyi' ḳıl-	71b/5
zevḳ u ṣoḥbet ḳıl-	6b/2	zîr ü zeber ḳıl-	25b/11, 72b/8

ḳılıç — Bir kın içinde bele takılan kesici silah. 13a/12, 28b/9, 31b/10...
- ḳılıç çek- — Kılıcı kınından sıyırmak. 77a/4
- ḳılıçdan geçür- — Çok sayıda insanı kılıçla topluca öldürmek. 43a/12
- ḳılıç ur- — Kılıçla vurmak, kılıçla savaşma. 36b/1, 54b/7
- ḳılıç üşür- — Hep birlikte kılıçla vurmak. 82b/3
- *ḳılıç-ı ḳaṭ'* — 71b/5

ḳına- — Yermek, kötülemek, ayıplamak. 43b/5

ḳıñraş- — Mırıl mırıl etmek, mırıldaşmak. 67a/12

ḳır- — Öldürmek, yenmek, üstün gelmek, yok etmek. 13a/6, 15a/7, 28a/11...

ḳıral Slavca Kral, Macaristan kralı Ladislas (III. Vladislas). 5a/10, 23b/1, 23b/9...
- *ḳıral-ı Mel'ûn* — 25a/13, 33b/4, 39a/3
- *meclîs-i ḳıral* — 25a/10

ḳırañ, ḳıran — Çevre, etraf, kıyı, kenar. 51b/3, 55a/9

ḳırân a. — İki gezegenin bir burçta bulunması.
- *ṣâḥib-ḳırân* — 76b/9, 99b/12

ḳırıl- — Büyük ölçüde öldürülmek, yok edilmek. 38b/11, 45b/11, 56b/11, 81a/10

ḳırḳ — Kırk sayısı (40). 55b/6, 56a/2, 83a/4, 98b/1

ḳıs- — Sıkıştırmak, kaçamayacak bir yere sokmak. 37a/4

ḳıṣṣa a. — Hikâye; anlatılan, aktarılan vaka, rivayet. 45b/12, 50b/10, 71a/8
- *ma'a'l-ḳıṣṣa* — 38b/12

ḳısu — Sıkıntı, zor durum. 63b/6

ḳış — Kış mevsimi. 5a/9, 21a/3, 87a/9

ḳıṭmîr a. — Hurma çekirdeğinin zarı, hurma çekirdeğindeki beyaz nokta.
- naḳîr ü ḳıṭmîr — En küçük şey, en ufak parça. 88a/4

ḳıvan- — Kendine güvenmek, övünmek, sevinç duymak. 54a/11, 65a/5

ḳıyâmet a. — Dünyanın son bulduğu zaman, ölülerin diriltilip bir araya toplandığı zaman. 4a/14, 24b/3, 63b/4, 87a/7

kıyâmet kop- Büyük bir gürültü patırdı olmak. 68a/4

kıyâs a. Benzetme, benzer. 84a/11
kıyâsı ol- Bir benzeri olmak. 97b/7

kıymalu Çekik, koyu elâ (göz). 12a/3

kız Dişi çocuk. 4a/10

kız- Isınmak, harareti çok artmak. 9b/13

kızıl Kırmızı. 7b/3, 38b/11, 54a/10, 63a/2, 100a/4

Kızıl elma Kızıl elma. Roma. 13a/6

kızlık Kız, kadın olma hâli.
kızlık eyle- Kız, kadın gibi davranmak. 64a/8

ki f. Bağlama edatı ve zamiri. 1b/4, 2a/3, 2a/13...

kibr a. Kibir, büyüklük taslama, kendini başkasından üstün tutma. 15a/9, 85b/12

Kibriyâ a. Allah. 85b/12

kifâf a. Yaşamaya yetecek kadar rızık. 42b/12

kifâyet a. Bir işi yapabilecek yeterlilikte olma, güç yetme, yapabilme. 43a/1

kîl a. Söz.
kîl ü kâl Dedi kodu. 12b/9, 80b/2, 88a/6, 93b/8, 99a/8

kilise f. Hıristiyanların ibadet yeri. 87a/2

Kilye İstanbul Boğazı'nda bir yer ismi. 46a/13

kim 1) Bağlama edatı ve zamiri. 1b/2, 1b/3, 1b/10...
2) Belirsizlik zamiri. 1b/4, 1b/9, 4b/14...
3) Soru zamiri. 31b/7, 46b/13, 54a/4...

kimesne Kimse, kişi, belirsizlik zamiri. 5a/7, 40a/2, 44b/5...

kimse Kişi. Belirsizlik zamiri. 2b/1, 4b/12, 5b/13...

kimsene Kimse, kişi, belirsizlik zamiri. 21a/5, 73b/2

kîn f. Gizli düşmanlık, garez. 15a/9

kîne f. Kin, gizli düşmanlık, garez. 85a/2

Kirdigâr f. Allah, kâinatın yaratıcısı. 1b/10

kiriş Yayı germeğe yarayan esnek bağ. 65a/1, 74b/2

Kirmü şuyı Sivrihisar yakınlarında bir ırmak ismi. 15b/5

kişi bkz. gişi.

Kişmîr Keşmir.
şâh-ı Kişmîr 61a/3

kitâb a. 1) Yazılmış eser, kitap. 4a/14
2) İncil. 97b/12, 97b/13
şâhib-kitâb Za'îfî. 7a/13

kitḫuzâ f. Kahya. Türlü işlere bakan güvenilir kimse. 42a/3

Kitḫuzâ 'Ömer Varna Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda bulunan Azap askerlerinin komutanlarından biri. 54b/2

kitḫuẕâlıḳ Kahyalık.
  kitḫüẕâlıḳ it- Kahyalık yapmak. 84a/5

ḳo- 1) Yerleştirmek, bir yere bırakmak. 9a/11, 11a/1, 31b/6...
 2) Yerleştirmek, tayin etmek, bir işe veya bir yere yerleştirmek. 33b/10, 34b/3, 37a/13...
 3) Terketmek, bırakmak. 4b/9, 64b/6, 88b/1, 91b/11
 4) İzin vermek, serbest bırakmak, salıvermek, engel olmamak. 4a/12, 52b/7, 79a/12
 5) Bırakmak, varlığını sürdürecek izin vermek. 17a/3, 32b/6
 6) Bırakmak, tesirini sürdürecek bir şey bırakmak. 4a/11, 88b/2
 7) Giydirmek. 31b/9, 42a/5
 8) Kurmak, düzeltmek. 7b/2, 7b/6
  ad ḳo- İsim vermek, isimlendirmek. 98a/1
  behre ḳoma- En küçük bir şey bırakmamak. 19a/1
  diri ḳoma- Canlı bırakmamak. 69a/7
  elden ḳo- Vaz geçmek, terketmek. 4b/10 bkz. qoy-.
  eşer ḳo- (Bir şeyi) tamamen yok etmek. 32b/7, 34b/3

ḳoca Yaşlı, ihtiyar. 13b/12, 31b/13, 54a/7, 61b/3

ḳoca Ḫıżır Varna Savaşı'nda Macaristan kralı Ladislas'ın başını kesen yeniçeri komutanı. 82b/5, 82b/11

ḳoçaḳ Yiğit, cesur, yürekli. 36b/1

ḳol 1) İnsan vücudunun omuz başından el parmakları ucuna kadar olan bölümü. 34b/11, 35b/13, 51b/13...
 2) Yan, taraf. 55b/11, 63b/10, 68b/8, 68b/9, 76a/13
 3) Ordunun ayrılmış olduğu kısımlardan her biri. 61b/7

ḳolay Uygun, müsait, zor ve güç olmayan, zahmetsiz. 16b/8, 35b/6
  ḳolayına Başıboş, gelişigüzel, rastgele. 83b/8
  ḳolayın gözet- Fırsat kollamak, tedbir almak. 61b/6, 74a/3
  ḳolayın it- Kolayca yapmak, kolaylaştırmak. 75b/9

ḳolayla- 1) Hazırlamak, bitirmek üzere olmak. 53b/9
 2) Önemsiz görmek, mühimsememek. 36a/1

ḳolaylu Uygun olan, müsait bulunan. 83b/8

ḳolluḳ Kola giyilen zırh. 63a/10, 78b/1

ḳolyoz Yun. Uskumruya benzeyen bir balık cinsi. 25a/6

ḳoñ- Konaklamak, bir yerde durmak, gecelemek. 34a/1, 36b/3, 37b/9...

ḳop- 1) Ayrılmak, durduğu yerden ayrılmış olmak. 65b/2
 2) Gürültülü veya tehlikeli bir şey meydana gelmek. 68a/4

ḳopuz Telli bir saz cinsi. 10b/3, 54a/11

ḳopuzcı Kopuz çalan kimse. 10a/2

ḳorı- Saklamak, biriktirmek. 4a/8

ḳorḳ- 1) Korku duymak, korkuya kapılmak. 74b/8, 75a/2, 75a/6
 2) Endişe etmek, kaygılanmak. 26b/4, 29a/6, 64b/9
 3) Sakınmak, çekinmek. 60a/12, 64b/4, 71b/6, 79a/5

ḳorḳu 1) Kaygı, endişe, bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında uyanan duygu. 26a/3, 28b/9, 64b/2...
 2) Cesaretsizlik, yüreksizlik, korkaklık. 36a/11, 65a/3, 99a/5

ḳorḳu düş- Endişelenmek, kaygılanmak, korkmak. 35a/12, 78a/9
ḳorḳu ol- Kaygı duyulmak, endişe edilmek. 58a/1, 100a/5
ḳorḳuya düş- Korkmak, kaygılanmak. 75a/1

ḳoş- Birlikte göndermek, yanına vermek, arkadaş olarak katmak. 59b/7, 68b/12

kov- Bulunduğu yerden çıkarmak, sürmek, uzaklaştırmak, ardına düşüp takip etmek. 13a/7, 15b/5, 73a/7
ḳova git- Kovmaya, kovalamaya devam etmek. 73b/6, 81b/6, 83b/10

koy- 1) Bırakmak, terketmek, vazgeçmek. 4b/16, 31a/2, 43a/2...
2) Asmak, bir yere takıp bırakmak. 25b/12
3) Bırakmak, tesirini sürdürecek bir şey bırakmak. 93a/3
4) Yerleştirmek, bir işe veya bir yere yerleştirmek, tayin etmek. 30a/8, 89a/8
ele ḳoy- Ele geçirmek, yakalamak. 25b/12 bkz. ko-.

ḳoyın Koyun. 25a/4 bkz. ḳoyun.

ḳoyul- 1) Konulmak, yerleştirilmek. 49a/1
2) Saldırmak, takip etmek. 65b/9

ḳoyun Ehli bir hayvan, koyun. 5a/6, 66a/8 bkz. ḳoyın.

köbri Köprü. 32b/7

köçek Bir müzik makamı. 10b/7

kök Temel, esas, asıl. 59b/11

kör Gözü görmeyen, âmâ. 25a/8

kös f. Büyük davul. 61a/11, 79b/7

köşk f. Bahçe içinde yapılmış süslü bina, kasr.

köy En küçük yerleşim birimi. 30a/9, 60a/2, 87b/8

ḳudret a. Kâinatı kaplamış olan ezeli kuvvet, Allah'ın gücü. 17b/9, 18a/5, 78b/11
dest-i ḳudret 7b/14
kemâl-i ḳudret 72b/6

kûh f. Dağ.
kûh-u Elburz Elburz dağı. 65b/2

kûh-sâr f. Dağlık yer, geçilmesi mümkün olmayan yer. 74b/6

ḳul 1) Asker, er, büyük bir kısmı esir ve kölelerden yetiştirilen asker, nefer. 14b/3, 48b/10, 51a/10...
2) Hizmet eden, hizmetkâr. 13b/1, 13b/4, 20a/3...
3) Yaratık, yaratıcıya göre insan, kul. 3b/1, 14b/9, 58b/9...

ḳulaḳ 1) İşitme organı. 61b/3
2) Telli çalgılarda telleri akort etmeye yarayan burgu. 10b/2
ḳulaḳ aç- İyice, dikkatle dinlemek. 85b/1
ḳulaḳ dut- Dinlemek, dikkat etmek, öğüt almak, kulak vermek. 6a/11, 7a/7, 46a/1...
ḳulaḳ ur- Dinlemek, kulak vermek. 16a/9

ḳulavuz Yol gösteren, rehber. 28b/6, 35b/4, 37b/7, 57a/7

ḳulḳul Su veya içki dökülürken çıkan ses. 9a/9

ḳulluḳ İnsanın Allah'a karşı durumu ve vazifesi, ibâdet. 23b/1, 4b/10

ḳumaş Elbise vb.nin yapıldığı dokuma. 73a/9

Ḳum burunı Çanakkale Boğazı'nda bir yer ismi. 45b/5

ḳur- 1) Yerleştirmek, hazırlamak. 51b/12
2) Toplamak, bir araya getirmek. 6a/14, 6a/16
3) Oluşturmak, meydana getirmek. 9a/2, 24b/11

ḳurb a. Yakınlık, yakın bulunma. 11b/4

ḳurbân a. Allah için kesilen hayvan ve bir uğurda canı feda etme. 7a/5, 11a/15, 12a/7, 45a/9
ḳurbân ḳıl- Kurban etmek, canı feda etmek. 3a/7, 77a/13
ḳurbân ol- Kurban edilmek, feda olmak. 57b/10, 66b/1

ḳurı Islak olmayan, kuru. 37a/8 bkz. ḳuru.

ḳurı- Kuru hâle gelmek, yaşlığını ve ıslaklığını kaybetmek. 25a/6

ḳurıl- 1) Toplanmak, bir araya gelmek. 16b/10
2) Dikilmek, çatılıp yükseltilmek. 100a/8 bkz. ḳurul-.

ḳurt Yırtıcı bir hayvan, kurt. 5a/6

ḳuru 1) Boş, değersiz. 64b/3
2) Yer, kara, toprak. 46a/10, 48a/7
yaşda vü ḳuruda Her yerde. 59a/10 bkz. ḳurı

ḳurul- 1) Hazırlanmak, gerilmek. 74b/2
2) Dikilmek, çatılıp yükseltilmek. 83b/11
3) Yerleştirilmek, hazırlanmak. 34b/7, 45b/1, 49a/1, 79b/11

ḳurtar- 1) Bir tehlike veya zor durumdan uzaklaştırmak, selamete çıkarmak. 13a/8, 27b/6, 62b/6
2) Sıyırmak, ayırmak, etkisinden uzaklaştırmak. 2b/7

ḳurtıl- Kurtuluşa ulaşmak, rahata ermek. 36b/13

ḳurut- Kuru hâle getirilmek. 73a/12

ḳuṣûr a. Eksik, noksan. 6a/2

ḳuş Kuş. 2a/4, 7b/6, 70a/13, 83b/6
ḳuş ol- Kuş gibi uçar olmak. 69a/7

ḳuşaḳ Bele sarılan uzun ve dar kumaş. 62a/5, 90a/2, 82a/7

ḳuşan- Kuşak bağlamak, beline kuşak, kemer, kılıç vb. bağlamak. 61a/3, 61a/4, 62a/5

ḳuşat- Sarmak, çevresini almak. 63b/9

ḳuşlıḳ Sabah ile öğle arasındaki vakit. 63a/4

ḳut a. Azık, rızık, gıda, yaşamak için yenen şey.
ḳut it- Azık yapmak, azık etmek. 21a/7
ḳut ol- Azık olmak, gıda olmak. 20b/2

kûtâh f. Kısa.
bâ-lafẓ-ı kûtâh 86b/12

ḳuṭb a. Bir topluluğun maddi veya manevi önderi, en önde geleni.
ḳuṭb-ı 'âlem 59a/8

ḳuvvet a. 1) Güç, kudret, takat. 6a/12, 39b/13, 67b/8, 68b/1
2) Tesir gücü, nüfuz. 66b/8, 95b/5
ḳuvvet vir- Takviye etmek, gücünü ve tesirini artırmak. 57b/9, 81a/6

ḳuvvetlü   Güçlü, kudretli, sağlam. 82b/6

kûy f. Köy.
ṭavâf-ı kûy-ı ḥabîb 10a/15

ḳuzı   Koyun yavrusu. 35a/9, 57b/10

küfr a. Küfür. Allah'ın varlık ve birliğine inanmama, müslüman olmama, dinsizlik. 8a/2, 58a/9, 72b/9
ehl-i küfr   Küfür topluluğu, Hristiyanlar. 15a/1, 15a/7, 19a/4...
küfr ehli   Küfür topluluğu, Hristiyanlar. 19b/2, 20b/6, 22b/3...

küffâr a. Kafirler, Allah'ın varlık ve birliğine inanmayanlar, müslüman olmayanlar. 13b/2, 15a/2, 35b/9...
ḳaṣd-ı küffâr it- Kafirlere, düşmana saldırmaya niyetenmek. 16b/3
küffâr-ı mel'ûn 74a/6

kül   Yanan maddelerden arta kalan toz. 87a/8
kül it- Kül hâline getirmek. 58a/7

külâh f. Başlık. 56b/7, 96a/3

külli a. Hep, bütün. 97b/10

küllühüm a. Bütün, tamamen. 40a/6

külünk   Uzun demirli, ucu sivri kazma. 99b/3

küp   Topraktan yapılmış büyük ve ağzı dar kap. 25a/6

kürek   1) Toprak, kum vb. bir yerden bir yere atmağa yarayan âlet. 99b/3
2) Küçük deniz teknelerinin suda hareketini sağlayan bir ucu yassı, uzun tahta âlet.
kürek çek-   Deniz teknelerini hareket ettirmek için küreği kullanmak. 48b/11

kürekçi   Kürek çeken kimse. 43b/11, 49a/6

küski   Delmek için kullanılan, uzun, ağır ve bir ucu sivri demir âlet. 99b/3

küşâd f. Açma, ferahlama. 91a/9

küşâde f. Açık. 49b/4
küşâde ol-   Açılmak. 42b/11

küy-   Beklemek, yolu gözlemek, çevreyi gözlemek. 32b/1, 56b/8, 73b/4

küẓûret a. Tasa, kaygı, üzüntü. 60b/10

L

lâ-büd a. Mutlaka, şüphesiz. 1b/4

lâf f. Söz, konuşma; gereksiz, faydasız söz. 47a/9
lâf ur- Övünmek, yaparım iddiasında bulunmak. 28a/12, 69a/8

lafẓ a. Söz, kelime. 86b/5
bâ-lafẓ-ı kûtâh 86b/12
belîġü'l-lafẓ 95b/12

laḥẓa a. An, zaman. 69a/9

la'în a. Lanetlenmiş, kovulmuş, uzaklaştırılmış. 23b/13, 89b/4, 98b/4

la'l a. Yakuta benzeyen, kırmızı kenkli kıymetli bir taş, kırmızılık münasebetiyle sevgilinin dudağı, gözdan akan kanlı yaş. 6b/10, 7b/3
la'l-ü ter 9b/9
leb-i la'l 6b/11

la'net a. Lanet, beddua, ilenme.
la'net it- Beddua etmek, ilenmek. 19a/2
la'net ol- Beddua edilmek. 89b/5

Lapsekü Çanakkale Boğazı'nın Anadolu tarafında bir liman kasabası. 45b/9, 51a/9

lâ-şek a. Şüphesiz, elbette. 35a/6

Lât a. İslam'dan önce Arapların ibâdet ettikleri bir put. 71b/6

laṭîf a. Yumuşak, hoş, güzel. 8b/7, 9a/8, 9a/12...
lâṭîfü'l-vech 44b/12

laṭîfe a. Hikâye. 21a/4

lâ-ya'ḳil a. Aklı başında olmayan, ne yaptığını bilmez.
mest ü lâ-ya'ḳil ol- Sarhoş olmak, ne yaptığını bilmemek. 11b/3

lâ-yezâl a. Bitmez tükenmez, ebedi.
ni'met-i lâ-yezâlî 10b/14

lâyıḳ a. Uygun, yaraşan, yakışan. 14b/11, 18b/9, 57a/6, 86a/11
lâyıḳ düş- Uygun olmak. 5b/1
lâyıḳ ol- Uygun olmak, hak kazanmak. 10a/13

lâ-yûbâlî a. Kayıtsız, umursamaz. 93b/8

Laz Sırp. 59b/1

lâzım Gerekli, lüzumlu, şart. 27a/2, 35b/2, 35b/7, 43b/5

Laz ili Sırbistan. 60a/6, 87a/4

leb f. Dudak. 6b/10, 8b/9, 8b/14...
leb-i la'l 6b/11

lebîb a. Akıllı, zeki. 91b/4

lehv a. Oyun, eğlence; boş, faydasız iş. 96a/11

lenger f. Gemi demiri. 52a/13
lenge al- Gemi demir almak, demir çekmek. 49a/13
lenger bırak- Gemi demir atmak. 45a/6

lerze f. Titreme, titreyiş.
lerze düş- Titremek. 64a/6

leşker f. Ordu, asker. 13a/11, 13b/3, 15a/7...
leşker dir- Asker toplamak. 32b/3
leşker diril- Asker toplanmak. 99a/4
leşker-i dûn 83b/4

let a. Dövme, dayak, sopa.
let it- Dövmek, dayak atmak. 21b/6, 22a/13

leṭâyif a. Hikaye, güldürücü söz. 47b/1

leyl a. Gece. 53b/3, 58b/3
nışfu'l-leyl 38a/5

lezzet a. Hoşlanma, zevk.
lezzet bul- Hoşlanmak, zevk duymak. 6a/11

likâ a. 1) Buluşma, kavuşma. 10b/14
2) Yüz, çehre.
bed-likâ 98b/3

lîki f. Lâkin, ama, ancak. 10b/13

likin f. Lâkin, ama, ancak. 6a/5, 33b/10, 39b/5, 82b/9

limon Yun. Liman. 46a/13, 48b/7, 49b/11

lût f. Yeme, tatlı yemek.
lût it- Yemek. 21a/7

lutf a.. 1) İyilik ve yumuşaklıkla davranma. 23b/4, 51a/5, 61b/12
2) İyilik, bağış, ihsan, kerem. 2a/2, 3a/14, 91b/3...
utf eyle- İyilikte bulunmak, yumuşak davranmak. 18a/4
kemâl-i lutf Bağış ve keremin olgunluğu. 3b/12
lutf it- İyilik etmek, bağış ve ihsan etmek. 6a/15, 8b/10, 58b/2
bâb-ı lutf Bağış, ihsan kapısı. 49b/4
lutf-ı ilâhi 57a/4

lübb a. Kalp, ruh, kişinin iç dünyası. 97a/10

M

mâ a. Olumsuzluk edatı. 2a/7

ma' a. İle birlikte.
ma'â'l-kıṣṣa 38b/12

ma'ânî a. Manalar, mana, anlam. 3a/3, 4a/13, 5b/7

ma'bûd a. İbadet edilen, ibadete layık olan. 2b/4

Madara Şumlu (Şumunu) ile Varna arasında bir yer adı. 39b/6

mağbûn a. Şaşkın, şaşırmış. 74a/6, 82b/9
mağbûn it- Şaşırtmak. 50a/12
mağbûn ol- Şaşırmak, şaşkın olmak. 39a/3, 82a/10

Mağnisa Manisa. 87a/12

mâh f. Ay, kamer. 2b/12, 6b/1, 11a/12...
mâh ı encüm 99b/13
mâh u mihr 80b/11
mihrilen mâh 63b/12, 89a/4 bkz. meh.

mahabbet-nâme f. Sevgi ve dostluk mektubu. 7b/14

mâ-hażar a. Hazır olanlar, hazır bulunanlar. 8b/12

mahbûb a. Sevgili, sevilen. 2b/11
mahbûb-ı sîm-endâm 8a/5

mahbûbe a. Sevgili, sevilen. 11b/10

mahfil a. Bir araya gelmiş topluluk. 6b/3

mâhir a. Becerikli, usta.
  mâhir ol- Becerikli olmak. 4a/4, 27a/3

maḥkûm a. Birinin hükmü altında bulunan. 84a/4
  maḥkûm ol- Hüküm altında bulunmak. 13b/2

maḫlûḳ a. Yaratılmış, yaratık. 49b/2, 49b/3, 84a/4, 89a/11

Maḥmûd Paşa Kasaboğlu Mahmut Bey. II. Murad'ın Varna öncesi Bursa'dan tekrar Edirne'ye gelmesi ve tahta geçmesi için gönderilen kişi. 44b/9

maḥrem a. Teklifsiz, yakın, içli dışlı.
  maḥrem eyle- Yakınlaştırmak, içli dışlı yapmak. 3b/9
  maḥrem ol- Yakın olmak, teklifsiz olmak. 5a/13, 71a/7

mâh-rû f. Ay yüzlü, güzel. 6b/8, 11b/10, 14a/3

maḥşer a. Ölülerin dirilip toplanacakları yer ve zaman, kıyamet. 96a/15

maḥzûn a. Üzgün, tasalı, kaygılı, hüzünlü. 96a/2
  maḥzûn ol- Üzülmek, kaygılanmak. 17b/5

maḳâl a. Söz söyleme, söyleyiş. 6a/13, 81b/5, 95b/11

maḳâm a. 1) Durak, durulan yer. 21a/12
2) Bulunulan mevki. 58b/7
3) Bir müzik parçasının biçimi. 7b/11, 9a/10, 9a/14, 10b/8, 12b/3

maḳâmât a. Müzik biçimleri.
  gülistân-ı maḳâmât 10b/6
  seyr-i maḳâmât 12b/2

maḳbûl a. Değer verilen, beğenilen.
  maḳbûl it- Değer vermek, beğendirmek. 58a/7

maḳhûr a. Yenilmiş, mağlup.
  maḳhûr ol- Mağlup olmak, yok olmak, yenilmek. 48a/13

maḳsûd a. Maksat, niyet, istek, istenen, niyet edilen. 2b/4, 6a/8, 23a/12...

mâl a. Bir kimsenin mülkiyetinde bulunan taşınır ve taşınmaz her türden değer, servet, varlık. 4a/8
  milleti mâl 10b/14

ma'lûm a. Bilinen, belli, bilinmiş, öğrenilmiş. 84a/4
  ma'lûm it- Öğrenmek. 44b/13
  ma'lûm ol- Bilinmek, öğrenilmek. 93b/2

ma'mûr a. İmar edilmiş, bakımlı, bayındır, şen.
  ma'mûr eyle- Bayındır ve şen hâle getirmek, imar etmek. 3b/5, 14a/1
  ma'mûr ḳıl- Bayındır ve şen etmek, imar etmek. 91a/4
  ma'mûr ol- Bayındır ve şen olmak, imar edilmek. 17b/3

ma'ni a. Bir iki ve dördüncü mısraları kafiyeli, dört mısralı şiir. 47b/1

ma'nî f. Mana, anlam, hakikat, sebep. 2a/9, 4a/1, 4a/11...

ma'nî a. Engel, önleyen, geri bırakan. 90b/2
  ma'nî ol- Engel olmak. 89b/9

ma'rifet a. Bilgi, ilahi bilgi, ilham, irfan. 3b/8, 18b/3, 47a/10, 85b/11, 94b/1

Marḳo Bir hristiyan azizi. 100a/5

martaloz Yun. Hristiyan askeri, casus, korsan. 29b/6, 38a/13

martoloz Yun. bkz. Martaloz. 38a/3

maṣlaḥat a. Uygun ve güvenli yol, iş. 90a/8

maşrıḳ a. Doğu. 88b/13

mât f. Satrançta yenme, yenilme.
şeh mât it- Şah diyerek yenmek. 71b/10

mâtâra a. Su kabı. 49a/5

mâtem a. Keder, yas. 43b/13, 62b/7, 65a/2, 66a/12
mâtem dut- Yas tutmak. 75a/12
mâtem ol- Yaslı olmak. 5a/14

maṭla' a. Güneş ve yıldızların doğması, doğuş yeri.14a/1
maṭla'-ı nûr 10b/15
maṭla'-ı şems-i ṭal'at 10b/13

maṭrûḥ a. Atılmış, çıkarılmış.
maṭrûḥ ḳıl- Atmak, çıkartmak. 19b/7

maya f. Öz, cevher. 62a/10

mâyil a. Bir tarafa eğilmiş; düşkün, hevesli, kabiliyetli. 30a/11
mâyil eyle- Meylettirmek, kabiliyetli yapmak. 3b/1
mâyil ol- Düşkün olmak, eğilmek, heveslenmek. 12a/12, 40b/4, 85a/12

maẓhar a. Bir şeyin ortaya çıktığı yer veya kişi, temelli yeri veya kişisi. 3a/8, 80a/8

mâżi a. Geçmiş.
zamân-ı mâżi 97b/8

maẓlûm a. Zulme uğramış, zulüm görmüş. 96a/1

mebâẕâ f. Sakın, zinhar, olmaya ki. 89b/13

mebde' a. Başlangıç. 3a/2

mec Fr. Yassıca şiş. 63a/11

mecâl a. Güç, kuvvet; imkan, fırsat.
mecâli ḳal- 16a/5
mecâli ol- Gücü, kuvveti olmak. 80b/8

mecâz a. Benzetme ve bir ilgiye dayalı olarak kullanılan söz, gerçeğin zıddı. 94a/3

meclis a. Eğlenme, yiyip içme maksadıyla oluşan topluluk. 6a/13, 6b/3, 12b/9, 24b/10
'aks-i meclis it- Meclis toplamak. 89a/2
meclis ḳur- Eğlence tertiplemek. 6a/14, 6a/16
meclis-i Ḳıral 25a/10

mecmû'ı a. Bütün, hep, cümle. 68b/12, 69b/11

mecnûn a. Çılgın, deli, divane. 1b/12

mecnun ḳıl- Deli divane etmek. 8a/6

mecrûḥ a. Yaralı, incinmiş.
mecrûḥ ḳıl- Yaralamak, incitmek. 19b/7

medḥ a. Övme, övgü, birinin iyiliğini söyleme.
medḥ eyle- Övmek, methetmek. 24b/10, 42b/1
medḥ it- Övmek, methetmek. 13b/9, 71a/13, 88a/9, 93b/9

meger f. Ancak, yoksa, yalnız, oysa ki, şu var ki, halbuki. 4b/4, 5b/12, 6b/1...

mehcûrân f. Uzakta kalanlar, ayrı düşenler.
şifâ'ü'l-ḳalb-i mehcûrân 9b/4

meh f. Ay. 3a/6, 10a/8 bkz. mâh

meh-tâb f. Ay ışığı. 3a/6

meh-veş f. Ay gibi. 10a/8

mekân a. Yer, mahal.
kevn ü mekân 58b/5

mekr a. Hile, aldatma. 21b/5

mektûb a. Mektup, yazılıp birine gönderilen kağıt, name. 41b/6, 44b/11, 88a/3, 88a/9

me'külât a. Yenecek şeyler, yiyecekler. 25a/2

melâ'in a. Lanetlenmiş, nefret ve lanete uğramış. 33a/12

melâ'în a. Lanetlenmişler, nefret ve lanete uğramışlar. 25a/1, 34a/2, 79a/11, 82a/5, 85a/3

melâl a. Hüzün, usanma, bıkma.
bî-melâl it- Melalden kurtarmak. 66b/3

melâlet a. Usanma, bıkma, sıkıntı, hüzün. 16a/4, 39a/4, 76b/4

melâmet a. Kınama, ayıplama, horlam. 17a/1

melek a. 1) Allah'ın katındaki ruhani varlık. 17a/11, 58b/6, 61b/1, 64b/10, 83b/1
2) Yumuşak huylu, masum ve çok güzel kimse. 14a/3
melek-ḫû Melek yaratılışlı, melek huylu. 10b/10, 78a/9, 90b/7

melik a. Hükümdar. 25b/3

meliklik Hükümdarlık. 12a/10

melûl a. Bezgin, bıkkın, üzgün, kederli. 64b/5
melûl ol- Üzülmek, bezgin olmak. 64a/10, 72b/2, 72b/11, 73a/13

mel'ûn a. Lanetlenmiş, lanet ve nefrete uğramış. 13a/7, 25a/13, 37a/9...
Bu Cehl-i mel'ûn Lanetli Ebu Cehil. 89b/3
Ḳıral-ı mel'ûn 25a/13, 33b/4
küffâr-ı mel'ûn 74a/6

memât a. Ölüm. 47b/2, 71b/1, 88b/12

Me'mûn Abbasi halifesi Harun Reşid'in oğlu. 7b/10

men Ben. Şahıs zamiri. 3a/15 bkz. ben.

men' a. Önleme, engel olma, men etme.
men' eyle- Engel olmak, men etmek. 16b/10, 16b/3
men' it- Önlemek, engellemek. 52b/8, 58a/9, 70b/10

Menât a. İslam'dan önce Araplar'ın tapındıkları bir put. 71b/6

menâzil a. Ayın dünya çevresinde dönüşü sırasında aynı hizaya geldiği yılda kümeleri, burçlar. 12a/6

menfa'at a. Fayda, yarar, kâr.
menfa'at bul- Fayda sağlamak, yararlanmak. 5b/10, 5b/12

mensûb a. Bağlı, ilgili. 26a/8

menşûr a. Ferman, buyruk. 88b/13

menzil a. Konak, ayrılmak istenen yer. 34a/5

mercân a. Çok kırmızı. 8b/9

merd f. Adam, er, yiğit, cesur.
merd-i Ḫuẕâ 54b/6, 68b/2
merd-i kâmil 33a/8
şîr-u merd 69a/11, 78a/7

merhem a. İlaç, merhem. 16a/12

mermûzât a. İşaret, sembol ile anlatılan, açıkça belirtmeksizin gösterilen şeyler. 88b/3

Meryem Hz. İsa'nın annesi.
'İsâ ibn-i Meryem 5b/1

mescid a. İbadet yeri, küçük cami. 16b/4, 34a/11, 38a/8, 87a/2, 96b/9
mescid it- Mescid hâline getirmek. 87a/5

mesîḥ a. Hz. İsa'nın lakabı.
mesîḥ-i rûḥ-baḫş ol- Can bağışlayan mesih olmak. 10b/11

mesîḥî a. Hz. İsa ile ilgili. 11a/10

mesrûr a. Sevinçli, şen. 72b/2, 90a/12
mesrûr ol- Sevinmek. 17b/3

mest f. Sarhoş. 54a/5, 74b/3
mest ol- Sarhoş olmak. 9b/12
mest ü lâ-ya'ḳil ol- Sarhoş olmak. 11b/3

mestâne f. Sarhoşa yakışır, sarhoşça. 7a/2

mestûr a. Gizli. 49a/10

meşâyıḫ a. Şeyhler.
meşâyıḫ-zâde Şeyhlerin oğulları. 53b/10

meşğûl a. Bir işle uğraşan, iş gören.
meşğûl ol- Bir işle uğraşmak. 20a/10, 87b/12

meşhûr a. Şöhretli, ünlü. 49a/10
meşhur ol- Şöhretli olmak, ünlü olmak. 48a/13

meşîd a. Harçla yapılmış bina. 11a/9

meşkûr a. Teşekküre lâyık, övülecek.
meşkûr ol- Teşekküre, şükre lâyık olmak. 2b/3

meş'ûm a. Uğursuz, kötü, meymenetsiz. 82b/9

meşveret a. Danışma, görüş ve düşüncesini alma.
meşveret it- Danışmak, görüşünü almak. 90b/2

meteris a. Siper, korunmak için düzenlenen toprak, tabya. 99a/13

metîn a. Sağlam, güvenilir.
ḥablü'l-metîn Sağlam, kopmaz bir ip. Allah, Kur'an-ı Kerim. 4b/13

mevâ a. Yurt, yer, makam.
cennetü'l-mevâ 68b/3

mevc a. Dalga. 64b/10

mevcûd a. Var olan, bulunan.
mevcûd ol- Var olmak, bulunmak. 1b/6

mevt a. Ölüm, vefat. 74b/13

mevzûn a. Ölçülü, vezinli, düzgün. 11a/4, 17b/5

mey f. Şarap, içki.
mey-i şâfî Saf, katışıksız şarap. 47a/9

meydân a. Görünen yer, orta, orta yer, ortalık. 7a/6, 60b/7

meyl a., İstek, arzu, arzu duymak. 9b/9
meyli ol- İstekli olmak, arzu duymak. 20a/41, 36a/9, 95b/2

meẕheb a. 1) Gidilen, tutulan yol, anlayış görüş. 87b/4
2) Bir dinin kollarından her biri. 19a/6

meẕkûr a. Zikredilen, adı anılan.
meẕkûr ol- Zikredilmek, adı anılmak. 2b/3

mıḫlu Çivili, çivi ile tutturulmuş. 78a/12

Mışır a. 1) Afrika'nın kuzeydoğu köşesinde bulunan ülke, Mısır. 19a/5, 28b/9, 84b/11
2) Büyük şehir. 71b/4

Midillü Ege adalarından biri, Midilli Adası. 48a/8

miftâḥ a. Anahtar.
miftâḥ ol- Anahtar olmak. 3b/14

Miḫâl Beg Ünlü akıncı komutanı Mihal Bey. 78a/8

mihmân f. Konuk, misafir. 2b/11, 7a/3

miḥnet a. Sıkıntı, eziyet. 4b/5, 68b/1

mihr f. Güneş. 8a/1, 41a/3
mâh u mihr Ay ve güneş. 80b/11

miḥrâb a. Bağlanılacak, uyulacak yer.
ḳavseyn-i miḥrâb 9b/5

mîl a. 1) Bir çark veya kürenin üzerinde döndüğü çubuk, eksen. 36b/10, 75b/5
2) Uzaklık ölçüsü. 98a/1

milk a. 1) Taşınmaz mal, mülk. 4a/9
2) Ülke, memleket. 9b/6, 11b/1, 18b/10, 86b/10, 96a/2

milket a. Mülk, ülke. 10b/14, 85a/8

millet a. Bir din veya inançta olan topluluk, benzer nitelikler taşıyan topluluk. 50b/2, 57a/10

minnet a. 1) Şükür, hamd. 49a/9, 84a/8
2) İyilik, yardım, ihsan. 6a/12
minnet ḳıl- Şükretmek. 57a/10

mîr f. Başkan, emir, reis, bey. 6b/5, 56b/7, 92a/78, 99b/11
mîr-i ġâzi 72a/9, 79b/6
mîr-i Niḳola 48a/6

mîr-i Ṭurâhân 98a/2, 100b/3
mîr-i yigâne 75a/3
mîr-i zamâne 26a/7
mîr-ü ġâzi 99b/6
mîr-ü ġâzi ol- Gazi emir olmak. 42b/7

mi'râc a. Yükselecek yer. 9b/5

mirrîḫ a. Merih.
mirrîḫ-ṣıfat 11a/14

miskîn a. Zavallı, âciz, yoksul, fakir. 3b/11, 8a/10, 90a/1

mîşe f. Orman. 64a/5, 64a/10

mîve f. Yemiş. 5b/10, 5b/11

moġalî Moğol ile ilgili.
ber-moġalî Moğol gibi. 79a/14

Mora Bugünkü Yunanistan'ın güney kısmı, Mora yarımadası. 97a/13, 97b/5, 98b/4...

mu'abbir a. Rüya tabir eden kimse. 26b/12

mu'âvin a. Yardımcı.
mu'âvin ol- Yardımcı olmak. 19a/4

mu'aẓẓam a. Büyük, ulu.
şâh-ı mu'aẓẓam 48a/11
server-i şâh-ı mu'aẓẓam 5a/10

mu'cizât a. Mucizeler. 82b/14

muġannî a. Şarkı söyleyen. 9a/2

muġnî a. Bir çalgı, telli bir çeşit saz. 9a/2

muġvî a. Azdırılmış, yoldan çıkarılmış. 96a/8

muḥaḳḳaḳ a. Doğru, gerçek, doğruluğu kesin bilinen. 13a/4

Muhammed Hz. Peygamber. 35b/7, 75a/1, 89b/3

Muhammed Çelebi Mehmet. 5a/2, 20a/12

Muhammed Fatih Sultan Mehmet. 5b/2, 40b/6, 42a/4

Muhammed Niğbolu komutanı Kapudan oğlu Muhammed. 35a/2

muḫanneş a. Korkak, alçak, namert. 73a/7, 73a/8, 73a/9

muḥayyâ a. Hazırlanmış, hazır hâle getirilmiş.
muhayyâ dur- Hazır hâlde beklemek. 30b/9
muhayyâ eyle- Hazırlamak. 25a/1, 99b/5

muḥayyer a. Bir müzik makamı. 12b/1

muḥîṭ a. Deniz, derya.
muḥît-i raḥmet 72b/6, 86a/11

muḥkem a. Sağlam, kuvvetli. 1b/5, 5b/4, 98a/11

muḥsin a. İhsan eden, iyilik eden. 72b/5

muḥtâc a. İhtiyacı olan, eksiği olan, baş eğmeğe mecbur olan. 21b/4
muḥtâc ḳıl- İhtiyaç duyurmak, muhtaç etmek. 86a/3

muḥtâc ol- İhtiyaç duymak, muhtaç olmak. 16a/2, 90a/5

Muḫtâr a. Hz. Peygamber. 74a/5
Aḥmed-i Muḫtâr 77a/7

muḫtaṣar a. 1) Kısa, ayrıntılı olmayan. 86b/5
2) Gösterişli olmayan, kalabalık olmayan. 39b/5

muḳâbil a. Karşı, karşıya gelen.
muḳâbil ol- Karşı gelmek, karşılaşmak. 62a/2, 76a/1

muḳarreb a. Yakın, yaklaşmış. 27a/1, 55b/12

muḳarrer a. Yerinde bırakılmış.
muḳarrer it- Yerinde bırakmak, oturtmak. 18b/6

muḳayyed a. Önem veren, çalışıp benimseyen.
muḳayyed ol- Önem vermek. 95a/10

mum f. Bal mumu gibi yumuşak.
mum it- Yumuşatmak, eritmek. 62b/5

munḳaṭı' a. Kesik, son bulan, ayrılmış.
munḳaṭı' ol- Kesilmek, son bulmak, ayrılmak. 83a/3

murâd a. İstek, arzu, maksat, istenen şey, dilek, gâye. 4b/9, 22b/6, 23a/9...
murâda ir- Arzuya, isteğe kavuşmak. 49b/4, 62b/3

Murâd Sultan II. Murat.
Gâzi Murâd 51a/8
Ḫân Murâd 44a/10
Sulṭân Murâd 51b/7, 52a/6, 87b/1, 90a/11

Murâd Beg Sultan II. Murat. 79a/12

Murâd Ḫân Üçüncü Osmanlı Hükümdarı. I. Murat. 57a/9

Murâd Ḫân Sultan II. Murat. 6a/7, 13a/9, 14b/5...

Murâd ibn-i Muḥammed Bâyâzîd Ḫân Sultan II. Murat. 5a/2

muraṣṣa' a. Değerli taşlarla donanmış. 7b/3

murdâr f. Pis, kirli, iğrenç. 37a/9, 74a/8, 79b/5

murġ f. Kuş. 7b/15
murġı dil 10a/15

muṣâff a. Düşmanlık, karşıtlık, savaş, muharebe. 39b/12, 62b/13
muṣâffı it- Savaş etmek, düşmanlık etmek. 67b/5, 69b/10

muṣaḥḥaḥ a. Düzeltilmiş, tashih olunmuş. 97b/7

musaḫḫar a. Zaptedilmiş, fetholunmuş. 57a/5

muṣâḥib a. Nedim, arkadaş, büyük bir kişinin sohbet arkadaşı. 10a/8

muṣanna' a. Sanatla yapılmış, ustaca işlenmiş, usta işi. 9a/5, 27a/5

muṣḥaf a. Kur'an-ı Kerim. 61a/1

Mûsî a. Hz. Musa. 59a/3, 83b/4

Mûsî ibn-i 'İmrân Hz. Musa. 5b/1

Muṣṭafâ	Hz. Peygamber. 2b/7, 15a/3, 20a/13...
dîn-i Muṣṭafa 3a/5
himmet-i Muṣṭafa 82b/7

Muṣṭafa	Varna Savaşı'nda Kral Ladnislas'4 atından düşüren ve öldürülmesine yardımcı olan kahrama. 82b/7, 83a/2

muṭahhar a.	Pak, mübarek, mukaddes. 15a/4

mu'teber a.	İtibarlı, sözü geçen, ileri gelen, nüfuzlu. 25b/10

mu'tedillü	Ilımlı, öçlülü, yumuşak. 11a/10

muṭî a.	İtaat eden, baş eğen, dinleyen. 81b/3
muṭî ol- İtaat etmek, söz dinlemek. 17a/11, 89a/11

muṭlaḳ a.	Elbette, kesin olarak, tam. 6b/11, 56a/3, 62b/11

muvâfıḳ a.	Uygun, münasip, yerinde olan. 8a/10
muvâfıḳ düş- Uygun gelmek, münasip olmak. 30b/4, 40a/4
muvâfıḳ ol- Uygun olmak, uymak. 42b/10, 53b/5

muẓaffer a.	Galip, üstün gelen, yenmiş.
muẓaffer ol- Yenmek, üstün gelmek. 62a/9, 86b/10

mübârek a.	Uğurlu, hayırlı, mukaddes, aziz, mesut, kutlu. 5a/11, 12a/11, 91a/7...
mübârek-bâd it- Kutlu olsun; hayırlı, uğurlu olsun şeklinde dua etmek. 91a/8
pîr-i mübârek 94a/7

mübtelâ a.	Düşkün, belaya uğramış.
mübtelâ ol- Düşkün olmak, belaya uğramak. 95b/8

müdâm a.	Devamlı, sürekli. 5a/14, 10a/14, 70a/3

müdâmî a.	Daima, devamlı. 22a/5

müdârâ f.	Kin ve düşmanlığı gizleyip görünüşte dostluk gösterme, yüze gülme. 19b/3, 20b/5, 21a/10
müdârâ eyle- Yüze gülmek, idare etmek, yalandan dostluk göstermek. 22b/2

mü'ebbed a.	Sonsuz, ebedi.
mü'ebbed ol- Sonsuz yaşamak, ebedi olmak. 47b/10

mü'eşşir a.	1) Tesirli, dokunaklı. 9a/5
2) Yaratan; hükmünü yürüten. 49b/5

mü'eẕẕin a.	Ezan ve sala okuyan. 87a/3

müflis a.	Parasız, züğürt. 89a/2

müfsid a.	Fesat çıkaran, bozan. 99b/4

müftî a.	Fetva veren, izan veren.
müftî ol- Fetva vermek, izin vermek. 11b/1

mühr f.	Mühür. 41b/5

mükedder a.	Kederli, üzüntülü.
mükedder ol- Kederlenmek. 3a/14, 42b/12, 71b/7

mülemma' a.	Her mısraı başka dilde manzume.
mülemma' it- Mülemma düzenlemek. 27a/5

mülevveş a.	Pis, iğrenç. 74b/13

mü'min a. İman eden, müslüman. 2b/2, 2b/13, 85b/13

münâcât a. Allah'a yalvarma, dua etme. 65a/7
münâcât eyle- Dua etmek, yalvarmak. 72b/10
münâcât it- Dua etmek. 15a/8, 59a/5

münâdî a. Tellal. 51a/5, 62b/10, 63a/1

münevver a. Parlatılmış, aydınlatılmış, nurlandırılmış. 15a/4, 67a/5
münevver ḳıl- Parlatmak, aydınlatmak. 3a/14, 9b/1, 71b/7
münevver ol- Parlatılmak, aydınlatılmak. 60b/9, 62a/9

münîr a. Parlak, aydınlatma.
bedr-i münîr 12a/5

münkir a. İnkar eden; inanmayan, yalanlayan.
münkir ol- İnanmamak, inkar etmek. 97a/3

müntehâ a. Bir şeyin varabildiği en uzak yer, son derece.
müntehâ ol- Son dereceye varmak. 9b/6

mürd f. Ölmüş, gebermiş.
mürd it- Gebertmek. 77b/6

mürde f. Ölü. 13b/8, 66a/10

müretteb a. Tertiplenmiş, sıraya konmuş, muntazam. 9a/10, 11a/5, 55b/12

mürîd a. Bir şeyh veya mürşide bağlanan kimse. 7a/9
mürîd ol- Bir şeyh veya mürşide bağlanmak. 49b/4

müsa''ad a. Bahtiyar, mesut, mutlu kılınmış.
müsa''ad ol- Bahtiyar olmak, mesut olmak. 47b/10

müsâfir a. Misafir, konuk. 7a/3

müstaḥıḳ a. Lâyık, hak eden, hak kazanan.
müstaḥıḳ ol- Lâyık olmak. 66a/5

müstaḳîm a. Doğru, düz.
ṭarîk-i müstaḳîm 1b/7

müstedâm a. Devamlı, sürekli, baki.
müstedâm ol- Sürekli olmak, baki olmak. 25b/3

müsteḥaḳ a. Lâyık, hak etmiş, hak kazanmış. 21b/10

müstemi' a. Kulak verip dinleyen, duyan, dinleyen.
müstemi' ol- Dinleyici olmak. 54a/6

müsülmân a. Müslüman. 17b/11, 20a/1, 39b/7...

müşg f. Misk, güzel bir koku. 6b/12, 9b/3, 11a/13

müşg-bû f. Misk kokulu. 6b/8

müşkil a. Zorluk, güçlük, engel. 40a/5, 62a/8

müşkilât a. Zorluklar, güçlükler. 71b/11

müvecceh a. Münasip, muvafık, uygun.
müvecceh gör- Uygun görmek, münasip bulmak. 22b/5

müyesser a. Kolay gelen, kolaylıkla meydana gelen, nasip olan.
müyesser ḳıl- Nasip etmek, vermek. 86b/10

müzeyyen a. Süslenmiş, süslü.
müzeyyen eyle- Süslemek. 88b/9

N

nâ-bâliġ f. Yetişmemiş, olgunlaşmamış, ham.
pîr-i nâ-bâliġ 97a/3

nâ-bedîd f. Görünmez, belirsiz.
nâ-bedîd ol- Görünmez olmak, kaybolmak. 53b/2

nacaḳ Balta. 63b/3 bkz. nıcaḳ.

nâgâh f. Ansızın, birdenbire, vakitsiz. 15a/8, 18b/11, 27b/9...

nâgehân f. Ansızın, birdenbire, beklenmeyen bir zamanda. 15a/12

nâgehânî f. Ansızın, birdenbire. 67b/6, 77a/12, 94b/7

naġme-sâz f. Bir şarkıyı seslendiren, ses ve sesle icra eden, şarkı sesi. 81b/12
naġme-sâz it- Şarkı söylemek. 47b/14

naḥîf a. Zayıf, güçsüz. 3b/11

nâ-kâm f. İsteğine erememiş, mahrum, yoksun.
kâm u nâ-kâm İstekli isteksiz, ister istemez. 14b/12, 98b/7

naḳîr a. Küçük, önemsiz şey.
naḳîr ü ḳıṭmîr Hepsi, en küçük şey, en küçük parça, iğneden ipliğe kadar. 88a/4

naḳş a. 1) Bir dörtlükten oluşanşarkı. 9a/5, 10a/7, 11a/6...
2) Süs, nakış, işleme. 8a/12
naḳş it- 1) Şarkı söylemek. 47b/3
2) İş işlemek, iş görmek. 100b/15

nâḳuş a. Kilise çanı. 87a/3

nâm f. İsim, ad, şan, şöhret.
beẕ-nâm it- Kötü bir isim kazanmak. 85b/4
nâm u neng 90a/11

namâz f. Günde beş kez yerine getirilmesi müslümanlara farz olan ibâdet. 58b/4

nâme f. Mektup. 8a/4, 41a/8, 88a/10, 90b/12
maḥabbet-nâme Sevgi ve dostluk mektubu. 7b/14

nâr a. Ateş, od. 8a/13
nâr ḳıl- Ateş gibi aydınlatmak. 84a/2
nâr-ı ẓaḥmet 2a/2, 73a/2

nâs a. İnsanlar, halk.
avamü'n-nâs 93b/5
nâs u vesvâs 3b/4

naṣârâ a. Hristiyanlar. 35a/10, 38b/4, 43a/7, 43a/9
ḳavm-i naṣâra 15a/12

nâṣır a. 1) Yardım eden, yardımcı. 49b/8
2) Zafer kazanan.
sulṭân-ı nâṣır 83a/8

naṣîb a. Kazanç, elde edilen şey. 94b/3

naṣîḥat a. Öğüt. 44b/8
- naṣîḥât eyle- Öğüt vermek. 19b/5, 29a/1
- naṣîḥat it- Öğüt vermek. 20a/5, 25b/13, 43b/5
- naṣîḥât ol- Öğüt verilmek, öğüt olmak. 93a/4
- naṣîḥât vir- Öğüt vermek. 62a/11

nây f. Ney, kamıştan yapılan uzun kaval biçiminde çalgı. 11a/2, 11a/3, 11a/5...

nâz f. Naz, işve, cilve. 10a/6

naẓar a. Bakma, değer verme, dikkate alma. 10a/10, 94a/2
- naẓar ḳıl- Bakmak, değer vermek, dikkate almak. 7a/3, 8b/8, 9b/14...
- naẓar it- Bakmak, göz atmak. 8b/10, 10a/10

nâẓır a. 1) Bakan, bakışını bir yere veya birine çeviren. 59a/10
2) Yöneten, çekip çeviren. 24b/12

naẓîr a. Eş, benzer, örnek. 35a/1

naẓm a. 1) Vezinli kafiyeli söz. 4b/2, 86b/3
2) Tertip, sıra.
- naẓm it- Tertip etmek, sıralamak. 3b/15

nâzük f. Nazik, ince, güzel, zarif. 7a/9, 9a/5, 12b/6...

nâzük-ter f. Çok nazik. 9a/8

ne 1) Ne, hangi, şey, hangi şey, her şey,bir çok şeyler anlamlarında soru zamiri. 1b/11, 4b/7, 4b/12...
2) Hangi, nasıl, ne anlamlarında soru sıfatı. 2b/8, 4a/2, 4a/7...
3) Hiçbiri anlamında tekrarlanan karşılaştırma edatı. 14b/11, 40a/1, 52a/1...
4) Değil, yok anlamlarında olumsuzluk edatı. 58b/10, 62b/7, 72b/4, 93b/3

ne deñlü Ne kadar. 13a/13, 14a/13, 15b/10...

ne hoş Ne güzel, ne iyi. 30b/2, 80a/6
- ne ol- Ne olmak. 95b/10
- ne resme Ne biçimde, nasıl, ne kadar. 4b/12, 48b/1, 74b/5

nebât a. Bitki. 71b/4

neberd f. Kavga, savaş, harp,
- nebert it- Savaşmak. 78a/7

nebî a. 1) Peygamber. 59a/5
2) Hz. Peygamber. 3a/8

necât a. Kurtuluş, kurtulma. 71b/9

neçün Niçin. 1b/3, 21b/11, 25b/10... bkz. neyçün, neyiçün.

neden Ne sebepten, sorma edatı. 4b/16, 7a/1, 96b/11

nedîm a. Sohbet arkadaşı, büyük bir kişinin sohbet meclisinde bulunan ve onu eğlendirmeye çalışan kimse. 6a/14, 47a/9, 95a/9

nedîmân f. Sohbet arkadaşları.
- *bâ-nedîmân* 47a/8

nefes a. Soluk, ciğere alınıp verilen hava. 2a/4, 85a/11

nefîr a. Askerin toplanması için çalınan boynuzdan boru. 52a/2, 61a/12, 64b/11, 69b/8

nefs a. 1) İstek, arzu, heva ve heves. 3a/11, 3b/4, 4bb/8...

2) Kendi, şahıs, öz, varlık. 2a/10, 21a/7
nefse uy- Nefse, heva ve hevese, arzuya göre davranmak. 85b/3, 86a/4, 86a/9
ḫalîmü'n-nefs 56a/5, 91b/1
hevâ-yı nefs 3b/5
nefs i hevâ 2b/7, 87b/4
nefs i şeytan 85b/2

neḳâre a. Davula benzeyen bir çalgı. 61a/13, 79b/9

nem f. Hafif ıslaklık.
nem ol- Hafif ıslanmak, ağlar gibi olmak. 73a/11

neng f. Nam, şöhret.
nâm u neng 80a/11

ner f. Erkek.
şîr-i ner 33b/3

nerdübân f. Merdiven.99b/2

nerm f. Yumuşak.
nerm ol- Yumuşamak. 11b/8

nesḫ a. Hükümsüz bırakma, şeklini değiştirme.
nesḫ ol-Hükümsüz olmak, şekli değişmek. 8a/14

nesne Nesne, varlık, şey. 12a/11, 43b/4

net- Ne yapmak, ne etmek. 3b/3 bkz. nit#

neşîde a. Gazel, şiir, manzume. 9a/11, 10a/8, 11a/9

neşter f. Keskin cerrah bıcağı. 63b/1

nev f. Yeni, taze. 6b/8, 32a/7, 94b/9

nevâ f. Nasip, kısmet.
bî-nevâ Nasipsiz, mahrum. 3a/15

nevâḫt f. Saz çalma. 8a/8n

nevâziş f. Okşama, gönül alma.
nevâziş it- Okşamak, gönül alṃak. 7b/8

nevbet a. Sıra. 9b/14
nevbet dön- Sıra gelmek. 9b/13, 10b/1
nevbetini sav- Sırasını savmak, yerine getirmek. 11a/1
nevbet iriş- Sıra gelmek. 11b/4

nev-cüvan f. Genç, delikanlı. 32a/7, 94b/9

nev-ḫat f. Yanakta yeni tüyü olan. 6b/8

nevmîd f. Ümitsiz.
nevmîd ol- Ümitsiz olmak. 53b/2

ney f. Ney, kamıştan yapılan kaval biçiminde çalgı. 11a/3, 11a/9 bkz. nây.

neyçün Ne için, niçin. 22a/11, 29a/11, 64a/7 bkz. neçün, niçün.

neyiçün Niçin. 28b/8, 46a/1 bkz. neçün, niçün.

neyle- Ne eylemek, ne yapmak, ne etmek. 11a/3, 11a/11, 28b/10..

neyzen f. Ney çalan. 11a/2, 11a/3

nıcaḳ		Nacak, balta. 73b/11

nıṣf	a.	Yarım, yarı. 58b/3
nıṣfu'l-leyl	38a/5

nice, niçe	1) Nasıl, ne türlü, ne biçimde. 2a/6, 5b/3, 6a/2...
2) Çok, bir çok, hayli. 3b/15, 11b/8, 14a/3...
3) Ne çok, ne kadar, ne derece. 20b/8, 53a/6, 63a/7, 66b/5, 81a/5
4) Hangi. 43b/9
bir nice	Bir çok, hayli. 21a/1, 34a2, 39b/5, 60a/2, 60a/6, 99b/4
nice bin	Bir çok. 5b/8
nice eyle-	Nasıl yapmak, ne kadar yapmak. 63a/6, 63a/7, 68b/13
nice gez	Bir çok kez, bir çok defa. 44a/4, 50a/13, 57a/11, 86b/7
nice it-	Nasıl, ne şekilde yapmak. 18a/11, 58b/4, 78a/7, 78a/11
nice nice	Pek çok, pek çok defa. 19b/5, 43b/8, 54b/4
niçe ol-	Nasıl olmak, ne biçimde olmak, nasıl yapılmak. 6a/2, 6b/5, 8a/5...

niçeler	Bir çokları. 5b/10, 9a/8, 10a/4, 26b/1, 84b/1

niçesi, nicesi	1) Nasıl, ne suretle. 6a/9, 6b/4, 13a/8...
2) Bir çoğu. 72a/3

niçün	Niçin. 11b/2, 22a/	bkz. neçün, neyçün.

nifâḳ	a.	Geçimsizlik, anlaşmazlık.
nifâḳı it-	Geçimsizlik etmek, anlaşmazlık çıkarmak. 16b/6, 18b/7, 91b/5

nigâhî	f.	Bakışla, bakmayla ilgili. 96b/7

nigâr	f.	Resim, resim gibi güzel sevgili. 8a/11

Nigebolı	Niğbolu. 34b/1, 37a/12, 38a/7, 57b/1

nigeh-bân f.	Bekçi, koruyan, gözeten. 34b/2, 48b/10
nigeh-bân ol-	Bekçi olmak, koruyup gözetmek. 37a/13

nihân	f.	Gizli, saklı, örtülü.
genc-i nihân	80a/8
nihân it-	Gizlemek, saklama. 8a/15

nihâyet a.	Son, bitim, uç.
bî-nihâyet	Sonsuz, sona kadar. 15a/7

nîk	f.	İyi. hoş, güzel.
nîk-baḫt	18b/9
nîk ol-	İyi olmak, güzel olmak. 18b/9

Niḳola	Katalan denilen deniz korsanlarının reislerinden iki kardeşin isimleri. 48a/6

ni'met	a.	İyilik, ihsan, bağış, yaşamak için gerekli şey. 66a/4, 97a/9
ni'met-i lâ-yezâlî	10b/14

nîst	f.	Yok. 40a/1

nişân	f.	İz, belirti, nişan, delil, âlamet. 41b/2, 53b/3, 93a/8, 95a/8
nişân-ı düş	41a/5

nişâne f.	Nişan yeri, hedef.
nişâne ol-	Hedef olmak. 12a/7

nişânlu	İşareti, izi olan. 94a/12

nişe	Niçin, nasıl. 100b/1

nit- Ne etmek, ne yapmak. 3b/3, 12b/11, 15a/10... bkz. net-.

nite Nasıl. 63a/3

niteki Gibi, nasıl ki, nitekim. 49a/4, 89b/3

nitekim Nasıl ki, gerçekten, hakikaten. 2a/4, 2a/10, 3a/2...

nitesi Nasıl, ne şekilde.
  nitesi ol- Nasıl olmak, ne şekilde olmak. 66b/2

niyâz f. Dua etme, yalvarma, yakarma. 10a/6, 49b/10, 57a/6
  niyâz it- Dua etmek, yalvarmak. 49b/1, 58b/4, 72a/9, 79b/6

Niyin Varna Savaşı öncesinde Haçlı ordusunun toplandığı yer, mevki. 22a/13

niyyet a. Niyet, maksat, bir işi yapmayı düşünme, tasarlama; arzu. 81b/4, 85a/5, 85a/6
  niyyet bağla- Niyet etmek, niyetlenmek. 4b/1, 4b/13
  niyyet it- Niyet etmek, bir işi yapmayı düşünmek, tasarlamak. 78b/9, 96a/9

nizâm a. Düzen, usul, tertip. 88a/1, 91a/6

Nizâmî Meşhur İran şairi. 91a/6

nîze f. Kargı, mızrak, süngü. 55a/1, 61a/6, 61b/4, 79a/5

noḳṣân a. Eksiklik, azlık. 97a/10

noḳṭa a. Kalemin bıraktığı küçük iz, işaret. 8a/4

nol- Ne olmak. 2b/6, 7a/3, 71a/5.... bkz. ne.

nöker Birinin yanında bulunanlar, hizmetkar, asker. 77b/7

nuḥûs a. Uğursuz. 33b/7

nuḳul a. Çerezler, mezeler. 11b/6

nûr a. Işık, aydınlık, parlaklık. 6b/14, 9b/3, 13b/7...
  nûr ol- Aydınlık olmak. 2b/5
  maṭla'-ı nûr 10b/15
  nûr-ı 'ayneyn 3a/9
  nûr-ı ilâhî 1b/9
  nûr u żiyâ 13b/6
  pür-nûr 41a/1

nuṣret a. Yardım, zafer. 49b/8, 90b/6
  nuṣret irür- Yardım ulaştırmak. 83a/9
  nuṣret vir- Zafer vermek. 54a/1

nûş f. İçki.
  nûş it- İçmek. 93a/11, 93b/7
  nûş itdür- İçirmek. 9b/10

nükte a. 1) İyi düşünülmüş, ince anlamlı ve zarif söz. 4b/16
  2) İnce anlamlı, alaylı söz. 70b/2

nümâ f. Gösteren.
  cihân-nümâ 10b/10
  reh-nümâ 82b/7

O

o — 1) İşaret sıfatı. 7a/10, 9a/9, 9a/11...
2) İşaret zamiri. 97a/2
3) Şahıs zamiri III. Teklik şahıs. 9a/1, 20a/1, 80a/2

ocaḳ — Ateş yanan veya yakılan yer. 33a/2

od — Ateş. 2b/14, 8b/8, 9a/11...

oda — Bir evin, binanın bölmelerinden her biri. 40b/11, 58b/2

oğlan — Genç erkek, delikanlı. 45a/11

oğul — 1) Erkek çocuk, oğul. 4a/10, 18b/5, 33a/4...
2) Bazı özel isimlerin arkasına gelerek aile ismi, bey ismi yapan kelime.
15b/5, 24a/2, 35a/2...

oḳ — Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan, kısa ağaç çubuk. 14b/2, 36a/1, 37a/1...
- oḳ gezle- — Oku kirişe yerleştirmek. 65a/1
- oḳ ur- — Ok atmak. 35a/4, 35b/7, 35b/8...
- oḳ yiri — Okun ulaşacağı uzaklık, ok menzili. 80b/4

oḳı- — 1) Bir yazıyı sesli veya sessiz gözden geçirip anlamak. 4a/14, 53b/13, 88a/10
2) Yüksek sesle ve belli bir eda ile söylemek. 11/a12
3) Hafızada bulunan bir metni sesli veya sessiz söylemek. 54a/2
4) Çağırmak, davet etmek. 30b/8 bkz. oḳu-.

oḳıt- — Çağırtmak, davet ettirmek. 25a/2

oḳu- — 1) Öğrenmek. 22a/12
2) Bir yazıyı gözden geçirip anlamak. 22b/12 bkz. oḳı-.

ol — 1) İşaret sıfatı. 1b/1, 1b/10, 2a/6...
2) İşaret zamiri. 1b/6, 4a/10, 6a/12...
3) Şahıs zamiri. 1b/3, 1b/9, 1b/10...

ol- — 1) Olmak. 27b/8, 34a/6, 57b/10...
2) Bulunmak, mevcut olmak, var olmak. 1b/4, 1b/9, 2a/6...
3) Meydana gelmek, vuku bulmak, hasıl olmak, ortaya çıkmak. 1b/1, 2a/2, 12a/13...
4) Gerçekleşmek, yapılmak, yapılacak veya yapılmış olmak. 4b/6, 17a/8, 18a/1...
5) Herhangi bir şey elde etmek, edinmek. 4b/9, 4b/14, 5a/8...
6) Herhangi bir hâlde, şeyle ilgili bulunmak, herhangi bir hâlde bulunmak, hâline gelmek. 13b/8, 20b/6, 24b/2...
7) Bir ünvan, makam, hâl ve sıfat kazanmak. 14a/12, 31a/11, 42b/7...
8) Düşmek, uygun gelmek, uğraşmak. 34a/8, 65b/4, 69b/2...
9) Beraberinde, idaresinde, yanında bulunmak. 70b/5, 77a/13, 90b/6
10) Herhangi bir dereceye, sayıya ulaşmak; bir derece ve sayıda bulunmak. 14a/4, 24b/5, 29b/10...
11) Bir yerde bulunmak. 7b/6, 40a/11, 53a/9
12) Devam etmek, sürmek. 20a/8, 67a/5, 71b/1, 76b/2
13) Zamanı gelmek, çatmak. 13b/3, 33a/12, 63a/4, 96a/4
14) (Zaman) Geçmek. 43a/3
15) Bazı birleşik fiil çekimini yapar. 16b/12, 34a/4, 61a/4

- az oldı — Az kalsın, az daha. 68a/9
- ola olmaya — Olanı olmayanı, her şeyi. 6a/1

âbâd ol-	1b/1, 47b/121, 100a/15	acı ol-	5b/9, 5b/11
ʿâciz ol-	3b/4	aç ol-	21b/4

pâk ol-	85b/12	pâre pâre ol-	67a/13
pend ü nâşîḥat ol-	93a/4	penhân ol-	71b/4
peşîmân ol-	59a/1, 69b/1		
peyẓâ ol-	71b/4	pîr uz ol-	38b/13
piyâde ol-	38b/7, 77a/4	pür-ġâm ol-	73a/11
pür-ḫûn ol-	17a/12	râci' ol-	8a/13
râḥat ol-	29a/13	râm ol-	17a/11
rażı ol-	19a/5, 96b/1	rehber ol-	3a/1
revân ol-	14a/5	revâne ol-	84b/13, 88a/7
reyâhin ol-	40a/4	rivâyet ol-	47a/7, 97b/3
rîze rîze ol-	61a/6	rûşen ol-	3a/12, 85b/11, 88b/10
ṣabâḥ ol-	41a/3, 83b/12, 84a/7, 88b/12, 94b/11		
ṣafâ-dil ol-	88b/10	ṣaġ ol-	43a/1
ṣaġ u selâmet ol-	5a/4	saḫt ol-	24a/4
sebük-bâr ol-	74a/8	seçilmez ol-	88b/8
seḥer ol-	52a/5	seḥer-gâh ol-	36b/5
selâmet ol-	61a/1, 90a/4	ser-âġâz ol-	76a/5
serḫoş ol-	75b/6	server ol-	3a/1
sitem-kâr ol-	18a/12	siyeh-pûş ol-	56b/2
söz ol-	35a/10	ṣubḥ-ı ṣadıḳ ol-	88b/11
süvâr ol-	14a/2, 84a/7	süvâre ol-	44b/10, 61a/9
şâd ol-	3b/14, 5b/3, 21a/2...	şâh ol-	24a/10, 87b/5, 89a/9
şâkir ol-	3b/6	şaẓân ol-	74a/5, 76a/3, 93b/9
şefi' ol-	35a/2	şehîd ol-	15a/5, 67b/10
şer ol-	85a/5	şirîn ol-	5b/10
şümâr ol-	6b/5	tâbi' ol-	56a/3
ṭabîb ol-	10b/10	ta'cîl ol-	27a/2
taḥḳîḳ ol-	71a/12	taḥrîr ol-	7b/15
ṭaḳât ol-	54a/4	taḳṣîr ol-	62b/1, 97b/9
ṭâlîb ol-	20b/4, 26b/121, 84a/10, 84a/7	tamâm ol-	71a/4
ṭâr ol-	10a/9, 29a/3	ṭatlu ol-	5b/9
tecribe ol-	44a/4	tekrâr ol-	43b/6
tersâ ol-	43a/8	teşrîḥ ol-	6b/6
teşviş ol-	46a/10	tob ol-	75b/3
ṭoḳ ol-	25a/4	ṭolu ol-	69a/13, 73a/4, 96a/4
tufeyli ol-	61b/3	uz ol-	52a/6
vâḳıf ol-	14b/5, 38a/12, 41b/1	vâlih ol-	9a/8
var ol-	15b/9, 47b/9, 57a/7, 84a/13	vâṣıl ol-	10a/13
yâd ol-	1b/1, 67b/13	yaġı ol-	20b/6
yaḫni ol-	25a/7	yaḳut ol-	23a/5
yâr ol-	3a/5, 47b/9, 57a/7	yarıcı ol-	47b/12
yaş ol-	37a/8	yavuz ol-	23a/6
yigsân ol-	56b/1	yir ol-	67b/3
yoḳ ol-	4a/8, 23a/7, 26b/1, 77a/7, 81b/1	yoldaş ol-	76b/12
yüce ol-	78b/6	ẓâhir ol-	9b/2, 21a/4, 27a/1...
zaḥmet ol-	94a/8	ẓâkir ol-	3b/6
zâr ol-	29a/3	żâyi' ol-	4a/12
ẕikr ol-	1b/2	zinde ol-	4a/7, 13b/8
ziyânlu ol-	94a/12	ẓulm ol-	16b/11

olar Onlar. 11b/9, 12a/1, 37b/6...

ol bir — Öbür. 54b/2

olın- — Olunmak, yapılmak, edilmek.
- fark olın- — Ayrılmak, seçilmek. 12a/1, 13b/12
- fehm olın- — İdrak olunmak, anlaşılmak. 2a/9
- şerh olın- — Açıklanmak. 2a/5

on — On (10) sayısı. 13a/7, 15b/6, 23b/10...

oñ- — Onmak, daha iyi bir duruma gelmek, eksiği kalmamak, düzelmek, yola gelmek. 24b/9, 30b/7

onar — Her birine on.
- onar onar — Her birine onar tane. 32a/12

oñar- — Daha iyi bir duruma getirmek, düzeltmek, iyiye döndürmek. 60b/5, 94a/7, 96b/3

on biñ — On bin (10.000) sayısı. 14a/4, 14b/2, 14b/3...

on iki — On iki (12) sayısı. 9a/10, 97b/11

oransuz — Sayısız, hesapsız. 78a/4

orducı — Karargahta, arka yerde bulunan askerler. 65b/7

orta — Meydan, ara, orta. 25a/8
- ortaya al- — Her taraftan çevirmek, sarmak. 82b/2

ʿOşmân ibn-i ʿAffân — Üçüncü halife Hz. Osman. 3a/7

ʿOşmân — Osmanlı.
- İbn-i ʿOşmân — Osmanoğulları, Osmanlılar. 29a/13

ot — Topu ateşlemek için konulan malzeme. 49a/1

otur- —
1) Oturmak, bulunmak, olmak, kalmak. 6b/1, 6b/3, 6b/5...
2) Durmak, beklemek, eğlenmek. 13a/10, 22a/2, 34b/10...
3) İkamet etmek. 24b/1, 26b/7, 29a/13, 87a/12, 87b/10
4) Bir işle uğraşmadan dinlenmek, vakit geçirmek. 4b/4, 22b/3, 93a/6

otuz — Otuz (30) sayısı. 34b/7, 39a/2, 43b/13, 44a/2, 55b/7

otuz biñ — Otuz bin (30.000) sayısı. 33b/1, 33b/7, 33b/9, 53b/6, 75b/12

ova — Düz yer. 38b/7, 83b/6

oyna- —
1) Oyuna katılmak, kumar oynamak. 46b/2
2) Tehlikeli bir davranışta bulunmak.
- baş oyna- — Başını tehlikeye atacak şekilde davranmak. 62b/2, 67a/5, 68a/1

oynat- —
1) Yerini değiştirmek, kımıldatmak. 71b/10
2) İstediği gibi davrandırmak. 29a/10

Ö

öd — Cesaret.
- ödi şın- — Çok korkmak. 74b/4

ög- — Methetmek, değerini yüceltmek. 1b/10, 31b/9

ögren- — Öğrenmek, kavramak, anlamak. 35b/6

ögün- — Böbürlenmek, kendini methetmek. 69b/1

ögüt — Öğüt, nasihat.
- ögüt vir- — Nasihat etmek. 30b/7

ögütle- — Nasihat etmek, öğüt vermek. 55a/9

öküş — Çok, fazla. 49b/6, 48b/6, 86a/2, 96a/8, 100b/5
- öküş ol- — Çoğalmak, çok olmak. 80a/5

öl- — Can vermek, hayat sona ermek, ölmek. 4a/10, 10a/13, 15a/9...

öldür- — Ölümüne sebep olmak, hayat sona erdirmek, öldürmek. 44a/3, 77b/7, 83a/2, 95a/1, 95a/6

ölüm — Ölme, vefat, ecel. 69b/9

ʿÖmer — Kithüẕa ʿÖmer, Varna Savaşı'nda Osmanlı ordusunda azap askerlerinin komutanlarından biri. 54b/2

ʿÖmer — İkinci halife Hz. Ömer. 67a/9

ʿÖmer ibn-i Ḫaṭṭâb — Hz. Ömer. 3a/6

ʿömr a. — Ömür, hayat, yaşama, yaşayış süresi. 4a/12, 4b/5, 4b/8...
- ʿömr ol- — Hayat var olmak, yaşamak. 20a/8
- *ʿömr-i bâd* — 67b/12
- *ʿömr-i bekâ* — 14a/11

öñ — 1) Ön, ön taraf, ileri, karşı. 15b/1, 26b/2, 26b/4...
2) Huzur, yan, nezd. 7b/2, 15b/8, 31b/6...
3) Baş, başlangıç. 17b/6
- öñe al- — Ön tarafa geçirmek. 63b/10
- öñe düş- — 1) Rehberlik yapmak. 38a/13
2) Öne geçip önderlik etmek. 79b/1
- öñince — Önü sıra, önden. 37a/2, 55a/8
- öñine düş- — 1) Öne geçip önderlik etmek. 78a/3, 81b/9, 82a/6
2) Birinin ön tarafında bulunmak, kaçmak. 70a/12

öñce — İlk olarak, enbaşta. 65a/4, 80a/4

öñdin — İlk önce, daha evvel, en başta. 80a/4

öñürdi — Önce, başlangıçta, evvel. 45a/1

öp- — Dudakları dokundurmak, öpmek. 90b/8
- el öp- — Hürmet ve bağlılık sunmak. 66a/3, 76b/6

ören — Harabe, virane. 90a/6

öri — Ayakta, iki ayak üstünde, dik.
- öri ṭur- — Ayağa kalkmak. 59a/7

öt- — 1) (Kuş) Ses çıkarmak. 10b/6, 12b/6
2) (Çalgı) Çalınmak, ses çıkarmak. 12b/1

öte — 1) Uzak, ayrı, başka, farklı. 3a/3
2) Diğer taraf, karşı yaka, öbür kıyı; ileri, diğer yan. 28a/9
- öte çıḳ- — İleriye, diğer yana ulaşmak. 68a/11
- öte geç- — Suyun diğer tarafına, karşı kıyısına geçmek. 23b/13, 51b/11, 91b/9
- öte geçir- — Suyun diğer tarafına geçirmek. 15b/5
- öte yaḳa — Suyun karşı tarafı, karşı kıyı. 30a/9, 52a/8

öyle — Öğle, günün ortası. 36a/7

öz — Kendi, zat, nefs; iç, kalp, nefis. 2a/3, 39b/13, 52b/5...

özge Başka, gayrı. 12a/11

'özr a. Özür, bir kusur ve kabahat için ileri sürülen bahane ve sebep. 21b/1

P

pâ f. Ayak. 53b/11 bkz. pây.

pâdişâh f. Hükümdar, melik. 39b/11, 40b/7, 47a/10, 57a/4 bkz. pazişâh.

pâk f. 1) Mübarek, mukaddes, aziz. 3a/2
2) Temiz, lekesiz. 24a/9
pâk it- Temizlemek, arıtmak. 85b/6
pâk ol- Temiz olmak, temizlenmek, arınmak. 85b/12
cân-ı pâk 67b/9
zât-ı pâk 2a/6

pâre f. Parça.
pâre pâre Parça parça, yırtık pırtık. 38b/8, 77a/11
pâre pâre kıl- Parça parça etmek. 80b/9, 82b/12
pâre pâre ol- Parça parça olmak, yırtılmak. 67a/13

pâsubân f. Gece bekçisi. 94b/12, 95a/5, 95a/10

paşa Osmanlı Devleti'nde vezirlere, yüksek dereceli memur ve askerlere verilen ünvan. 13a/9, 14a/9, 16a/9...
paşa-yı kâmil 23a/1, 51b/10

pây f. Ayak. 9b/12, 63b/11 bkz. pâ.

pâyidâr f. Süreklilik, kalıcılık. 8b/2

pâymâl f. Ayak altına alma, çiğneme.
pâymâl ol- Ayak altında çiğnenmek, zelil olmak. 89b/8

pâzişâh f. Padişah. 49b/2 bkz. pâdişâh.

pehlevân f. Güçlü kuvvetli, cesur, kahraman kişi. 99b/12

pelîd f. Pis, murdar. 25a/8, 33b/10

penâh f. Sığınacak yer, sığınak. 3a/13, 14a/9, 59a/2, 72b/4

pençgâh f. Müzikte bir makam. 10a/3

pençe f. 1) Yırtıcı hayvanların ön ayaklarının parmakları ile tırnakları. 58a/5
2) El, el ayası ile parmaklar.
pençe ur- El vurmak, ele almak. 10b/1

pend f. Öğüt, nasihat.
pend it- Öğüt vermek, nasihat etmek. 80a/2, 95a/2, 96a/13
pend ol- Öğütlenmek, nasihat olmak. 93a/4

penhân f. Gizli.
penhân it- Gizlemek, saklamak. 38a/2
penhân ol- Gizli olmak, az bulunmak. 71b/4

perde f. 1) Örtü, engel. 2a/9, 10b/5
2) Makam, ahenk. 8a/9, 8b/5, 9a/3...

perî f. Cinlerin çok güzel oldukları düşünülen dişilerine verilen isim. 11b/6

perîşân f. Üzgün, kederli.
perîşân ol- Üzülmek, kederlenmek. 93b/9

perr f. Kanat. 10a/15, 21b/3

persüz Kanatsız. 86a/5

pertev f. Işık, parlaklık. 9b/1, 13b/7
pertev-i ḥüsn 10a/11, 10b/15

pervâz f. Uçma, uçuş.
pervâz it- Uçmak. 10b/7

Perverdigâr f. Bütün yaratıkları besleyen ve yetiştiren Allah. 17b/2, 49b/1, 72a/8, 77a/5

perverî f. Besleyici, gıdalandırıcı. 11b/6

Pervîz İran hükümdarı Hüsrev'in lakabı. 61a/8

pes f. Öyleyse, bu sebeple. 17a/8 bkz. bes.

peşîmân f. Pişman, nedamet getirmiş, nâdim. 39a/6
peşîmân ol- Pişman olmak, nedâmet getirmek. 59a/1, 69b/1
peşîmân yi- Pişman olmak. 24a/1

peşîmânlıḳ Pişmanlık, nedâmet. 93b/4

peynîr f. Bir maya ile katılaştırılan sütten yapılan bir yiyecek. 25a/5

peyẕâ f. Açık, belli, mevcut.
peyẕâ ol- Belli olmak, ortaya çıkmak. 71b/4

pîr f. 1) Yaşlı, ihtiyar. 12b/1, 35b/3, 45a/11, 61a/11
2) Şeyh, tarikatlarda kendisine bağlanılan kimse. 94a/6, 94a/11, 94b/4, 97a/2
pîr-i mübârek 94a/7
pîr-i nâ-bâliġ 97a/3

pîrâhen f. Gömlek. 63a/9

pîrûz f. Uğurlu, hayırlı.
pîrûz ol- Hayırlı, uğurlu olmak. 38b/13

pîşrev f. Peşrev, müzikle besteden önce taksimden sonra çalınan nağme. 9a/5, 12b/5

piyâde f. 1) Yaya, yayan yürüyen, yaya asker. 32a/7, 35b/12, 55b/3, 94a/5
2) Nasipsiz, bilgisiz, cahil. 87b/12
piyâde ol- Yaya olmak, atsız olmak. 38b/7, 77a/4 bkz. biyâde.

pul f. Küçük metal para. 16a/2

pûş f. Giyen, giyinen.
siyeh-pûş Siyah giyinen, siyahlar giyinen, siyahlar giyen. 56b/2

pür f. Dolu.
pür-gam ol- Gamlı, gam dolu olmak. 73a/11
pür-nûr ḳıl- Nurlu, nur dolu etmek, nurlandırmak. 41a/1
pür-şafâ-dil ol- Gönlü safa dolu olmak, çok sevinmek. 88b/10
pür-âhin 63a/9
pür-ḫûn 17a/12
pür-şafâ 72b/7
pür-uṣûl 9a/3

püşt f. Arka, sırt, dayanak. 59a/2

R

râci‘ a. Geri dönme, ilgili olma.
 râci‘ ol- Geri dönmek. 8a/13

ra‘d a. Gök gürlemesi. 65b/11

rağbet a. İstek, arzu.
 rağbet ḳıl- Arzu etmek, istemek. 95a/9

râh f. Yol. 48b/7, 53a/2
 hem-râh Yol arkadaşı. 3a/11

râḥat a. Huzur, azadelik, kedersiz olma, sıkıntısız olma. 20a/3, 21a/3, 26b/10...
 râḥat bul- Huzurlu olmak, dertsiz, sıkıntısız olmak. 42b/11
 râḥat ol- Huzur içinde olmak. 29a/13

raḥîḳ a. Saf ve kokulu şarap. 9b/6

raḥm a. Merhamet, acıma, esirgeme.
 raḥm eyle- Merhamet etmek, acımak. 8b/2
 raḥm it- Merhamet etmek, acımak. 40b/1, 95b/2, 96a/2

Raḥmân a. Kullarına acıyan ve şefkatli olan Allah. 2b/10, 40b/1, 51b/9, 72a/10, 96a/2

raḥmet a. Acıma, esirgeme, merhamet, Allah'ın kullarına olan ihsanı. 2b/1, 3b/3, 3b/13...
 raḥmet eyle- Acıyıp, merhamet edip affetmek. 76b/7
 ayn-ı raḥmet 94a/8
 bâb-ı raḥmet 56b/3
 baḥr-ı raḥmet 2a/2
 feyz-i raḥmet 3b/2
 muḥîṭ-i raḥmet 76b/6, 86a/11

Rahova Vidin ve Niğbolu yakınlarında bir şehir. 34a/12

raḫş f. Parlaklık. 9a/14

raḫt a. Yol ve sefer malzemesi, azık, levazım, her türlü hazırlık. 20b/10, 41b/9, 89b/9

râ‘yi a. Gören. 9b/12

ra‘iyyet a. Bir hükümdarın idaresinde bulunan halk, ahali. 96a/3, 96a/5

râm f. Boyun eğen, itaat eden.
 râm ol- Boyun eğmek, itaat etmek. 17a/11

Ranḳo Varna Savaşı'nda Macar ordusunun komutanlarından biri. 33a/13

râst f. 1) Düzgün, doğru, uygun. 9b/10
 2) Bir müzik makamı. 7b/11
 râst ḳıl- Uygun getirmek. 7b/11

râvî a. Rivayet eden, anlatan. 55a/1

 rây f. Fikir, düşünce, görüş, rey. 35b/3, 91b/4, 97b/9

râyet a. Sancak. 11a/1

râyigâne f. Karşılıksız, bedelsiz, bedava. 99b/4

râz f. Sır, gizli şey. 13a/4, 46a/1, 71a/6
keşf-i râz 8a/9

râżî a. Kabul eden, rıza gösteren.
râżî ol- Rıza göstermek, kabul etmek. 19a/5, 96b/1

re'âyî a. Bir hükümdarın idaresinde bulunan halk, bütün halk. 5a/5

rebâb a. Telli bir çalgı. 10a/1

rebâbî a. Rebab denen sazı çalan kimse. 10a/1

recâ a. Ümit, umma, emel. 3b/10

red a. Geri çevirme, kabul etmeme. 2b/1

refîḳ a. Arkadaş, yoldaş. 86a/4

rehber f. Yol gösteren, kılavuz.
rehber ol- Yol göstermek, kılavuz olmak. 3a/1

reh-nümâ f. Yol gösteren, kılavuz, rehber. 82b/7

reh-rev f. Yola giden, yola çıkan, yolcu. 94b/8

re'îs a. Gemi kaptanı. 48b/9, 49a/8, 50b/9...

remz a. İşaret, ima, işaretle yarı örtülü anlatma. 9b/5, 85a/7

renc f. Zahmet, eziyet, sıkıntı. 4a/5, 42b/12

rencber f. Çiftçi, toprakla uğraşan kişi. 21b/3, 21b/7, 21b/11

reng f. Renk. 23a/5, 47b/5, 56b/1, 60b/8

resm a. Biçim, şekil.
resm eyle- Biçimlendirmek, yaratmak. 84a/5

resme Önüne aldığı bu, şu, ol, şol, uşbu ve ne sıfatları ile kullanılarak, öyle, şöyle, böyle, bu biçimde, bu şekilde gibi anlamlar kazanır. 4b/12, 4b/13, 5a/6...

resmî Önüne aldığı bu sıfatıyla birlikte böyle, bu şekilde. 67b/13

Resûl a. Hz. Peygamber. 93a/10, 40b/1, 57a/7...
Resûlallah 57b/7

revâ f. Lâyık, uygun, münasip, yakışır, yerinde. 20b/2, 21b/9, 21b/12...

revân f. 1) Giden, akan, yürüyen, 20b/11, 82b/10
2) Can, ruh. 67b/11, 68b/3, 91a/8
revân it- Akıtmak, yürütmek, yükseltmek. 67b/11, 68b/3
revân ol- Yürümek, yürüyüp gitmek. 14a/5
rûḥ-ı revân 25b/2, 76b/9

revâne f. Giden, yürüyen.
revâne ol- Gitmek, yürümek. 84b/13, 88a/7

revnâḳ a. Güzellik, tazelik, parlaklık. 88b/8
revnâḳ bul- Güzelleşmek. 5b/3

reyâḥîn a. Fesleğen, reyhan. 40a/4

rezm f. Kavga, savaş. 12a/10

Rezzâḳ a. Bütün yaratıklara rızık veren Allah. 14b/7, 72a/10

rızḳ a. Allah'ın kullarına takdir ettiği yiyecek ve içecek, nimet. 14b/7, 32a/9

ri'âyet a. Gözetme, kollama.
ri'âyet eyle- Gözetmek, kollamak. 5a/5, 20a/11

rif'at a. Yücelik, yüksek ve büyük rütbe.
felek-rif'at 100b/10

rivâyet a. Bir haber, bilgi, söz, hikaye nakletme, aktarma; nakledilen, aktarılan haber, söz, hikaye. 58a/10, 68b/5, 82b/4
rivâyet it- Nakletmek, anlatmak. 42a/12, 55b/2
rivâyet ḳıl- Nakletmek, anlatmak. 47a/11, 55a/1
rivâyet ol- Nakledilmek, anlatılmak. 47a/7, 97b/3

riyâ a. İkiyüzlülük, gösteriş. 85b/12

rîze f. Küçük parça, kırıntı.
rîze rîze ol- Parça parça olmak, parçalanmak.61a/6

rû f. Yüz, çehre. 90b/7

rûḫ f. Yüz, çehre. 71b/10

rûḥ a. Can, nefes, hayat kaynağı, ruh. 3a/2, 3a/10, 6a/12, 20b/2
ġıdâ-yı rûḥ 11a/7
mesîḥ-i rûḥ-baḫş 10b/11
r ûḥ-baḫş 9a/14
rûḥ-ı âd em 2a/1
rûḥ-ı revân 25b/2, 76b/9

ruhbân a. Din adamı, papaz, rahip. 71b/6

rûm a. 1) Anadolu, Osmanlı. 69b/11, 92a/7
2) Roma, Bizans. 28a/6, 31b/8
rûm dili Rumca. 28a/3
rûmun ili Anadolu. 25b/9

Rumili Rumeli, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki toprakları. 13a/13, 13b/3, 17b/7...

rûşen f. 1) Ap açık, belli, meydanda, zahir.
2) Aydın, münevver, nurlu, parlak.
rûşen eyle- 1) Açıklamak, ortaya çıkarmak. 14a/8
2) Aydınlatmak, nurlandırmak, parlatmak. 3b/7
rûşen ol- Açıklanmak, belli olmak, ortaya çıkmak. 3a/12, 85b/11, 88b/10

rûy f. Yüz bkz. rû.
rûy-ı derya 48a/5

rûz f. Gün.
rûz-ı bahâr 63a/2

Rüstem f. Ünlü İranlı savaşçı ve pehlivan. 14a/2
Rüstem-i destân 27b/2
zâl-ı Rüstem 99a/9

S

sa'âdât a. Mutluluklar, kutluluklar, saadetler.
ehl-i sa'âdât 53b/10

sa'âdet a. Mutluluk, bahtiyarlık, kutluluk, baht, talih, ikbal. 5a/13, 5b/6, 6b/1...

sâ'at a. Vakit, zaman, an, saat. 31a/13, 39b/8, 44a/7...

ṣabâḥ a. Sabah, sabah vakti. 36a/7, 42a/4, 45a/7
ṣabâḥ ol- Sabah vakti gelmek, sabah olmak. 41a/3, 83b/12, 84a/7...

ṣabâḥın Sabahleyin. 34a/9, 39a/1, 48b/7, 52a/3

ṣabî a. Büluğa ermemiş erkek çocuk. 87b/4

ṣabr a. Sabır, başa gelen acı ve üzücü bir duruma katlanma, dayanma; telaş ve acele etmeden bekleme. 93b/10
ṣabr eyle- Katlanmak, dayanmak, beklemek. 73a/1

ṣaç Saç, baş derisini kaplayan kıllar. 6b/12, 9b/2, 9b/3, 11a/14

ṣaç- Dağıtmak, yaymak; perişan ve dağınık bir şekilde dökmek, serpmek. 17b/4, 60b/1, 81a/11

ṣaçıl- Serpilmek, dağılmak, yayılmak. 11a/13, 91a/3

ṣadâ a. Ses. 12a/14, 61a/10, 61a/12

ṣâdât a. Seyyitler, ulular. 53b/10

ṣadef a. İnci, inci kabuğu. 17b/4

ṣâdıḳ a. Doğru, gerçek; sadakatlı, bağlı, vefalı.
ṣubḥ-ı ṣâdıḳ 53b/5, 88b/11
yârân-ı ṣâdıḳ 35a/3, 42b/10

ṣâdıḳâne f. Doğrulukla, vefalı olarak, samimiyetle. 82b/13

ṣâf a. Temiz, halis, berrak, saf.
ḳalb-i ṣaf 41b/12

ṣaf a. Sıra, dizi, bir sıraya dizilmiş askerler. 47a/9, 54a/7, 61b/10...
ṣaf bağla- Askerler bir sıraya dizilmek. 74b/1, 79a/3
ṣaf düz- Askerleri sıra sıra dizmek. 61b/8, 73a/2, 79b/10
ṣaf düzet- Askerleri sıra sıra düzeltmek. 82a/4

ṣafâ a. Gönül rahatlığı, huzur, zevk, rahat. 5b/4, 7a/12, 9a/2...

pür-ṣafâ-dil ol- Gönlü huzur dolu olmak, çok sevinmek. 88b/10
ṣafâ bul- Huzur bulmak, zevk almak. 8a/7, 60b/10, 99b/7
ṣafâ sür- Zevk almak, eğlenceli rahat bir hayat yaşamak. 40a/12
ṣafâ vir- Gönül rahatlığı, huzur vermek. 71a/9
ṣafâya ir- Gönül rahatlığına ve huzura ulaşmak. 10a/12, 20a/13
pür-ṣafâ 72b/7

ṣâfî a. Saf, katışıksız, pak, temiz. 47a/9
mey-i ṣâfî 47a/9
ṣâfî ḳıl- Temizlemek, pak etmek. 49b/12

ṣafîr a. Ses, ıslığa benzeyen ses. 52a/2, 61a/12

şaġ — Solun zıddı, sağ. 9b/11, 10a/3, 10b/2...

şaġ — Diri, canlı; sıhhatli, sağlıklı, sağlam. 18b/4, 44b/7, 48a/10
  şaġ ol- — Sağlıklı, diri, canlı olmak. 5a/4, 43a/1

şaġış — Sayı, miktar, hesap. 81a/2

şaġlıġ — Sıhhat, esenlik. 93b/1

şaġraḳ — kadeh, bardak.
  şaġraḳ sür- — Kadeh dolaştırmak, sakilik yapmak. 25a/8

saḫî a. — Cömert, eli açık. 91a/12

şâḥib a. — Sahip, bir varlığın maliki. 31b/7, 94b/8
  şâḥibü'l-ḥâl — 10b/9

şâḥib-kemençe f. — Kemençe çalan. 10b/1

şâḥib-ḳırân f. — Talihli, mesut, bahtiyar, uğurlu. 76b/9, 99b/12

şâḥib-kitâb f. — Kitap sahibi. 7a/13

şâḥib-maḳâm f. — Makam, mevki, yer sahibi. 21a/12

şaḥn a. — Meydan, orta. 9a/9

şaḥrâ a. — Ova, kır. 12a/14, 28a/10, 53b/7...

saḫt f. — Sert, çetin, haşin.
  saḫt ol- — Sertleşmek, kızgın olmak. 24a/4

saḫtlıġ — Sıkıntı, güçlük, zorluk. 39b/4

sa'îd a. — Mutlu, Allah yanında makbul ve ahireti iyi olan. 67b/10

şaḳal — Sakal, yüz ve çenede biten kıllar. 76b/1

saḳın — Dikkat et, iyi bak, olmaya ki. 25b/12, 88a/5, 96a/8

saḳın- — Kaçınmak, çekinmek, dikkat etmek, sakınmak. 80b/10, 91b/8, 93b/13

Şaḳızlu — Sakız adası. 48a/8

sâḳî a. — İçki dağıtan, kadeh sunan. 7a/14, 7b/9

saḳîm a. — Hastalıklı, hasta. 40a/2

şaḳla- —
1) Muhafaza etmek, korumak, gözetmek. 3b/10, 4a/4, 57b/11...
2) Gizlemek. 40b/13
3) Başka bir zamana bırakmak, bulundurmak. 75a/8

sâl f. — Sene. 82b/11

şal- —
1) Göndermek, yollamak, sevketmek. 32a/12, 35a/3, 46a/2...
2) Terketmek, bırakmak, koyvermek, salıvermek, başıboş bırakmak. 3b/12, 16a/11, 35b/13...
3) Saldırtmak, hücum ettirmek. 15b/11, 99a/10
4) Sallamak. 9a/8, 16a/6, 100a/9
5) Sürmek, atmak. 30a/5
6) Vergi çıkarmak, vergilendirmek. 18b/12

şalâ a. — Cuma, bayram namazlarına veya cenazeye çağırmak için minarelerden okunan salavat. 87a/3

salâmat a. Sağlam olma, salim olma, emin olma, uzak olma, kurtulma. 17a/3,ş 18b/4, 19b/10...
salâmat ol- Kurtulmak, korkudan uzak olmak. 5a/4, 61a/1, 90a/4

salâmatlıḳ Selâmet, eminlik, korkudan uzaklık. 27b/7, 87a/10

ṣalâvât a. Hz. Muhammed'e saygı için okunan dualar.
ṣalâvât it- Hz. Muhammed'e saygı için dua okumak. 52b/1
ṣalâvât vir- Dua okumak. 20a/13, 50a/2, 60b/10...

ṣalın- Uzanmak, bırakılmak. 9b/3, 11a/13, 11a/14

ṣalîb a. Haç.
ehl-i ṣalîb Hristiyanlar. 54a/2

ṣâliḥ a. İyi, doğru ve güzel davranışlarda bulunan kimse. 20a/6

Ṣâliḥ Gazavatnâme metninde anlatılan bir hikayenin vezir olan kahramanı. 93a/3, 94a/1, 94a/2...

salṭanat a. Hükümdarlık, sultanlık. 86b/11

ṣamân Çeşitli ekinlerin taneleri ayrıldıktan sonra kalan sapları ve diğer parçaları. 77a/2

ṣamed a. Kimseye ve hiç bir şeye muhtaç olmayan, ezelden ebede her şeye sahip olan ve her şeyi yapan.
Allahu's-ṣamed 2a/11

şan Şan, şöhret, ün. 75a/6

ṣan- 1) Düşünmek, tasavvur etmek, bilmek, zannetmek. 43b/3, 50b/11, 70b/7...
2) Saymak, kıyas etmek, farz etmek. 5b/2, 8a/9, 9a/11...
3) Zannetmek, öyle kabul etmek. 8a/12, 19b/2, 29a/8...
iki ṣan- Tereddüt etmek, kararsız kalmak. 48b/5

saña Sana, (sen şahıs zamirinin yönelme hâli). 3a/13, 6b/6, 18b/9...

ṣanâ'at a. İş, hüner, devamlı tekrarla kazanılan ustalık.
ṣanâ'at it- (Bir şeyi) devamlı tekrarlayarak ustalık, hüner, alışkanlık kazanmak. 93b/10

ṣan'at a. İş, hüner, ustalık, sanat. 42b/10, 98a/7

sancaḳ 1) Bayrak, flama. 36b/2, 54a/10, 55b/7...
2) Her vilayetin bölündüğü bir kaç ilçeden oluşan idare bölgesi ve bu bölgelerden gelen askeri birlik. 13a/13, 56a/3, 60a/7, 99b/2
sancaḳ begi Osmanlı Devleti'nde idari kısımlardan biri olan sancağın idarecisi. 38a/5, 61b/6
sancaḳ begi it- Sancak beyi yapmak. 62b/11, 83a/1
sancaḳ it- Bayrak, sancak olarak kullanmak. 82a/7

sancı Ağrı, sızı. 38b/6

sanc- Saplamak, yere sokup dikmek. 61b/11

ṣanduḳ İçine çeşitli malzemeler konulan tahtadan yapılmış kutu, sandık. 53a/10

ṣanem a. Put, put gibi güzel kadın. 6b/9

Ṣâni' a. Yaratan, her şeyin gerçek yaratıcısı olan Allah. 71b/5

şânî a. İkinci.
şânî Süleymân İkinci Süleyman, Hz. Süleyman'a benzeyen Sultan II. Murat Han. 55a/11

şanki Güya, sanki. 12b/7, 64b/10, 79a/7

şankim Sanki, güya; farzet ki. 6b/14, 11a/7, 24a/7...

şanlu Şanlı, şöhretli, ünlü. 99b/12

şanu Zan, düşünce, istek.
şanu şan Zan ve şüpheye düşmek. 89a/12

sarây f. Hükümdarların oturduğu büyük ve süslü bina. 26b/2, 89a/3

şarf a. Harcama, kullanma.
şarf it- Harcamak, kullanmak. 4b/10

Şarḫân Saruhan, Manisa ve civarı. 90a/8

şarmaş- Sıkıca sarılmak. 82b/10

şarmusaḳ Sarımsak. 25a/5

şarp Yürünmesi, ulaşılması zor, pek dik. 37b/1, 37b/4

şaru Sarı. 42a/5, 53b/7, 54a/10

Şaruca Paşa Vezir ve Anadolu Beylerbeyi. 91a/11

şav Haber, söz. 81b/7

şav- Geçirmek, altetmek. 11a/1

şavâb a. Doğruluk, doğru fikir. 27a/6

şavaş Kavga, muharebe, çatışma, harp. 23a/6, 34b/2, 64a/12, 65a/13, 69a/1
şavaş it- Savaşmak, muharebe etmek, çatışmak. 66a/10, 72a/1, 73a/9, 78a/11

Saverin Tuna üzerinde Macarlar'a ait bir kale. 30a/3, 33a/9

şavıl- Haber verilmek, anlatılmak. 81b/7

şavla- Haber vermek, anlatmak, 81b/7

şavt a. Ses, seda. 7a/9, 11b/13, 12a/2

sa'y a. Gayret, emek, çaba. 2a/7

şay- 1) Hesap etmek, sayısını belirlemek. 58a/3
2) Mühimsemek, önem vermek.
hiçe şay- Mühimsememek, önem vermemek. 19b/5, 43b/8

şayd f. Av, avlama.
şayd ol- Av olmak, bağlanmak. 24b/2

sâye f. 1) Gölge. 11a/13
2) Koruma, gözetme, himaye. 14a/10

şayıl- Hesap edilmek, sayısı belirlenmek. 61b/5

şâyim a. Oruçlu, oruç tutan. 93a/7

şayrulıḳ Hastalık. 93b/1

saz 1) Her çeşit çalgı. 7a/11, 7b/11, 8a/10...
2) Telli çalgı. 11a/1
ehl-i saz 7a/12

saz   İnce kamış, hasır otu. 58a/6

sâz f. Yapan, uyduran.
dem-sâz Nefes uyduran, dost, arkadaş.
dem-sâz eyle- Dost etmek, eşlik etmek. 8b/7
dem-sâz ol- Arkadaş, sırdaş olmak. 71a/6

sâzende f. Saz çalan, çalgıcı. 9b/13, 47b/4

sebaḳ a. Ders. 4b/11, 62a/11

şebât a. Süreklilik, kararlılık, sabit olma. 71b/8, 93a/12
şebâtı ol- Sürekliliği olmak, daimi olmak. 7a/4

sebeb a. Bir şeyin meydana gelmesi, ortaya çıkması için gereken şey, sebep. 22a/5, 24a/9, 37a/10, 40b/9

sebük f. Çabuk, hafif, yeğni. 34b/11

sebük-bâr f. Yükü olmayan, hafif, rahat.
sebük-bâr ol- Rahatlamak, hafiflemek. 74a/8

sebze-zâr f. Yeşil yer, çayırlık, çimenlik. 63a/2

secde-gâh f. Secde yeri, secdeye varılacak yer. 96b/7

seç- Ayırmak, iyisini çıkarmak. 32a/3, 37b/5, 54b/8, 84b/10

seçil- 1) Ayrılmak. 38a/7, 65a/9
2) Fark olunmak, fark edilmek. 91a/3
seçilmez ol- Fark edilmez, fark olunmaz hale gelmek. 88b/8

sedd a. 1) Geçmeyi, aşmayı engellemek için bir yere yapılan kuvvetli ve sağlam duvar. 62b/4, 98b/12, 100a/2
2) Kapama, tıkama, karışıklığı önleme. 5a/3
seddi ol- Kuvvetli ve sağlam bir duvarı bulunmak. 24b/5

sefer a. Yolculuk, seyahat. 48a/10, 93b/13

seg f. Köpek. 37a/5, 52b/8, 69a/8...

segirt- 1) Koşmak. 49a/8, 82b/2, 84a/8
2) Saldırmak. 39b/9

seḥâb a. Bulut. 9b/2

seḫâ a. Cömertlik, el açıklığı. 59b/10, 91b/3

seḫâvet a. Cömertlik, el açıklığı. 12b/13, 47a/2

sehel a. Az. 44b/10

seḥer a. Sabah, tan vakti, sabah vakti. 8a/3, 8b/9, 8b/12...
seḥer olduḳda Sabah olunca. 52a/5

seḥer-gâh f. Seher vakti, sabah vakti. 41a/6, 58a/8
seher-gâh ol- Seher vakti gelmek. 36b/5
âşâr-ı seḥer-gâh 99b/8

sehv a. Yanlış. 3b/10

sekiz Sekiz (8) sayısı. 83a/4

selâm a. Selâm, dua.
selâm eyle- Birine bir aracı ile selam söylemek. 30b/6
selâm vir- Birine selam sözünü söylemek, selamlamak. 94b/4

Selanik Selanik. 28b/2, 87a/1

selem a. Selâmet, kurtuluş.
  selemde ol- Kurtulmak, selâmete çıkmak. 53b/13

sem' a. Kulak.
  sem' dut- Dinlemek, kulak asmak. 42a/11
  sem' it- İşitmek, iyi dinlemek. 5b/7

semâ a. Gökyüzü. 10a/11, 61b/2

sen Sen. İkinci teklik şahıs zamiri. 3a/13, 3b/11, 11a/2...
  sensüz eyle- Sensiz etmek, senin olmadığın bir durumda bırakmak. 18b/10
  bkz. sin.

sep- Serpmek, dağıtmak, saçmak.
  şu sep- Su serpmek, ferahlatmak, rahatlatmak. 73b/1

ser f. Baş, kafa. 7a/6, 53b/11, 67a/4, 82a/2
  ejdehâ-yı heft-ser 14b/1

ser-âġâz f. Yeniden başlama, baştan başlama.
  ser-âġâz it- Yeniden başlamak. 9a/7, 11a/9
  ser-âġâz ḳıl- Yeniden başlamak. 8b/7
  ser-âġâz ol- Yeniden başlanmak. 76a/5

ser-â-ser f. Baştan başa, bütün. 13b/3, 24a/3, 27b/8...

serd f. Soğuk. 71a/9

ser-efrâz f. Başını yükselten, benzerlerinden üstün olan, mümtaz. 34a/6

serencâm f. İşin sonu, akibet.
  bâd-ı serencâm 76b/2
  efkâr-ı serencâm 98b/7

serḫoş f. Sarhoş, içki ile kendinden geçmiş. 60a/10
  serḫoş ol- Sarhoş olmak, içkiyle kendinden geçmek. 75b/6

serî a. Çabuk, tez, hızlı. 31b/13

Ser-Nikola Katalan denilen deniz korsanlarının reisi. 48a/6

ser-tâ-ser, ser-te-ser Baştan başa, bütün. 14a/1, 78b/7

sertîz f. Ucu sivri, keskin. 54a/9, 63b/1

server f. Reis, başkan, seyyit, efendi, ulu. 5a/12, 7a/10, 11a/11...
  server ol- Baş, başkan, efendi olmak. 3a/1
  server-i şâh-ı mu'aẓẓam 5a/10
  şâh-ı server 48a/1, 53a/3, 91a/10

serverlik Başkanlık, reislik. 78a/10

setr a. Örtme, kapama.
  setr it- Örtmek, kapamak. 2b/6

sev- Sevmek, sevgi beslemek, hoşlanmak. 57a/12, 60b/10, 71a/11, 91b/2

sevdâ a. Sevgi, aş; heves, istek. 9b/7, 58b/11
  sevdâya düş- Sevgi beslemek, âşık olmak. 9b/7, 11b/3

sevin- Sevinmek, sevinç duymak, şen olmak, huzur ve ferahlık kazanmak. 26a/9, 50a/8, 59a/12...

sevindür- Sevinmesini sağlamak, sevindirmek. 66b/3, 97b/5

seyerân f. Seyran, bakıp seyretme.
seyerân it- Seyretmek, temaşa etmek. 9b/11 bkz. seyrân.

seyl a. Sel. 66b/6

seyr a. 1) Rüya. 59a/5, 66a/11
2) Yürüme, gezinme, dolaşma, eğlenmek için bakma. 9a/4, 10b/9
seyr eyle- Gezinmek, dolaşmak, çalmak. 53b/4
seyr it- Gezinmek, dolaşmak, çalmak. 9b/10, 10a/4, 10b/5
seyr ḳıl- Gezinmek, dolaşmak, çalmak. 9a/3, 10b/8
seyr-i maḳâmât 12b/2

seyrân f. Gezinme; bakıp seyretme, temaşa etme.
seyrân it- Gezinmek, bakıp seyretmek. 7b/12, 99b/10
seyrân ḳıl- Gezinmek, bakıp seyretmek. 2b/11 bkz. seyrân.

seyyâre a. 1) Gezeğen. 53b/4
2) Gezip dolaşan. 9b/10

seyyîd f. Efendi, bey, ileri gelen. 53b/10

sezâ f. Lâyık, uygun, münasip. 100b/4

şı- Kırmak, bozguna uğratmak, yemek, mağlup etmek. 6a/9, 16b/8, 26b/13...

şıfâhân f. Bir müzik makamı. 10b/7

şıfat a. Gibi, ...e benzer. 6a/16, 9b/3, 11b/1

şıfât a. Nitelik, sıfat, hâl. 3a/2, 59b/10, 71b/3, 72a/11, 95b/6

şıfatlu Nitelikli, görünüşlü, gibi. 71b/2

şığ- Sığmak, belli bir sınıra girebilmek. 100a/2

şığın Kurutulmuş et. 49a/5

şığın- Dayanmak, güvenmek, himaye istemek, yardım istemek. 3a/13, 59a/2, 59a/3...

şığınacak Sığınak; dayanacak, güvenecek, himaye edilecek yer veya kimse. 62a/1, 73b/11

şığır Sığır, büyük baş hayvan. 25a/3

şıḳış- Dar bir yere zorla sığmak, üst üste sıkışık bir durumda bulunmak. 37a/3, 65b/6

şıḳnaş- Sıkışmak, yoğunlaşmak. 67a/2

şımarla- Ismarlamak. 30b/11 bkz. ısmarla-

şın- 1) Kırılmak, bozgun uğratılmak, yenilmek, mağlup edilmek. 37a/5, 37a/10, 38a/7...
2) Kopmak. 74b/4

şına- Denemek, tecrübe etmek. 43b/5

sırr a. Gizlenen şey, gizli iş, gizli söz; insan aklının ermediği ileri hikmet. 1b/8, 2a/8, 10b/5...
'Âlimü's-sırr-ı ḫafiyyât 3a/10

Sıtanbul İstanbul. 100a/13 bkz. İstanbul.

sigâh f. Bir müzik makamı, segah. 8b/5

sihr a. Şiir ve güzel söz gibi insanı hayran bırakan sanat, hüner.
sihr it- İnsanı hayran bırakan şiir ve güzel söz söylemek. 11b/16

Sikender f. İskender, Makedonyalı Büyük İskender. 62b/4 bkz. İskender.

silahdâr f. Silah taşıyan, silah tutan. 55b/4

sîm f. Gümüş, gümüş gibi parlak.
sîm ü zer Altın ve gümüş. 7b/1, 17a/2, 49a/11, 62b/9
mahbûb-ı sîm-endâm 8a/5

sin Sen. 2b/2, 3 b/14, 12a/9... bkz. sen.

sin Mezar çukuru. 66a/10

sini Büyük yemek tepsisi. 7b/2, 7b/4, 7b/7

siñir Sinir, kasları hareket ettiren vücuttaki ince tel. 77a/10

sipâh f. Asker. 23b/6

sipâhî f. Atlı asker, sipahi. 6b/5, 13a/5, 56b/7...

sipâs f. Hamd, şükür, sena.
sipâs it- Şükretmek. 71b/2

siper f. Kalkan, 49a/3, 77a/9

sipihr f. Gök, sema. 60b/8

Sîrâz Serez. Batı Trakya'da bir şehir. 97b/1 bkz. Sîrez.

sîretlü Huylu, ahlaklı, tavırlı. 14a/3

Sîrez Serez. 99a/3 bkz. Sîrâz.

sirişte f. Karışmış, yoğrulmuş.
sirişte kıl- Karıştırarak, araştırarak uygunlaştırmak. 9a/13

sitem-gâr f. Eziyet ve cefa eden.
sitem-gâr ol- Eziyet ve cefa edici olmak. 18a/12

Sivrihişar Sivrihisar. 15a/12, 32b/12

siyâh f. Kara, siyah.
siyâh it- Karartmak, karalaştırmak. 90b/12

siyâset a. Ceza, idam etme cezası.
siyâset it- Ceza vermek, idam cezasını vermek. 95a/3

siyeh-pûş ol- Kara elbise giymiş gibi siyahlanmak. 56b/2

siz Siz, çokluk ikinci şahıs zamiri. 18b/3, 18b/4, 18b/5...

siz- Sezmek, dolaylı belirtilerle anlamak. 97b/10

Sofya Sofya. 27b/4

soğan Soğan. 25a/5

şohbet a. Görüşüp konuşma, oturup söyleşme, eğlenme, yiyip içme. 8a/7, 9a/9, 9b/13...
şohbet eyle- Sohbet etmek. 6a/14, 6b/2, 95a/9, 97a/4
şohbet kur- Sohbet toplantısı düzenlemek. 24b/11
ehl-i şohbet 6a/15

şol — Sol, sol taraf, sol yan. 9b/11, 10a/3, 10b/2...

şoñ — 1) En sonraki, biten, en gerideki, sonraki; nihayet, netice, akibet. 12b/6, 17b/6, 26b/4...
2) Arka. 55a/7

soñra — Sonra, nihayet, sonunda, en sonra. 4a/13, 29a/7, 41a/9

şor- — Sormak, soru yöneltmek. 6b/10, 11a/5, 14a/13...

şoy- — 1) Elbisesini çıkarmak, çıplak etmek. 13b/6
2) Elbisesini, eşyasını ve üzerinde bulunan değerli şeyleri almak. 38b/9

şoyla- — Söylemek. 47b/1

sög- — Sövmek, küfretmek.
  söge söge — Söverek, söve söve. 22a/9

sögülme — Kebap, közde pişirilmiş et. 25a/3

sögütlü — Söğütlü, söğüt ağaçlı. 38a/9

sök- — (Tan) atmak, (şafak) açılmak. 53a/8

sövel- — Dikilmek, meydanda dikili durmak.73b/8

söyle- — Demek, konuşmak, anlatmak, söz etmek, bahsetmek. 8a/10, 10b./11, 11b/6...

söz — 1) Konuşma, kelam, lâf, lakırdı. 1b/2, 2a/3, 2a/9....
2) Hikâye, haber, söylenti. 3b/14, 3b/15, 4a/11...
3) Vaat etme, bir konuda taahhüt verme. 16b/12, 23a/12, 23b/1...
4) Güfte. 7b/11, 8b/6, 9a/13...
  söz aç- — Bahsetmek, söz etmeye başlamak. 71a/8
  söz dut- — (Birinin sözünü) dinlemek, itaat etmek. 31a/8, 89b/10
  söz ehli — Söz söyleyen, güzel ve tesirli söz, haber, hikaye düzenleyen. 4a/1, 40a/3
  söz esle- — Söz dinlemek, itaat etmek, sözüne uymak. 54b/3
  söz işit- — (Birinin sözünü) dinlemek, sözüne uymak. 19b/5, 27a/11
  söz it- — Söz söylemek, konuşmak, söylemek, demek. 31a/13, 74a/1, 90a/10, 92a/2
  söz ko- — Güzel ve tesirli bir söz, haber, hikaye bırakmak; bir eser bırakmak. 4a/11
  söz ol- — Konuşulmak, söz edilmek. 35a/10

sözlü — Söz söyleyen. 91b/1

şu — 1) Su. 8b/14, 21b/4, 48b/11, 96a/10
2) Akarsu, nehir, ırmak. 15b/5, 30a/2, 34b/9...
  şu sep- — Su serpmek, ferahlatmak, rahatlatmak. 73b/1

sû a. — Kötü, fena.
  sû-i ẓann it- — Kötü zan beslemek. 4b/14

suâl a. — Sorma, soru.
  suâl it- — Sormak, soru yöneltmek. 13b/5, 57a/3

şubḥ a. — Sabah. 11a/2, 53b/6, 60b/7
  şubḥ-ı şâdıḳ — 53b/5
  şubḥ-ı şâdıḳ ol- — Sabah olmak, şafak atmak. 88b/1

suçlu — Suçu olan, suç işleyen. 88b/6

şuffe a. — Sofa. 21a/1, 94b/5, 94b/8

suhte f. Yanmış, yanık. 8a/8

şulḥ a. Barış, anlaşma. 20a/7
şulḥ it- Anlaşmak, barış yapmak. 20a/4, 20a/6

sulṭân a. Hükümdar, padişah, melik. 2b/12, 5a/7, 9b/14...
sulṭân-ı ḳıl- (Bir yere) hükümdar, idareci yapmak. 25b/8
İbn-i sulṭân 5a/2
sulṭân-ı a'ẓam 41a/4, 44b/4, 99a/9
sulṭân-ı ekmel 18a/1
sulṭân-ı ġâlib 84a/7
sulṭân-ı ġâzi 57a/11
sulṭân-ı kâmil 57b/5
sulṭân-ı nâşır 83a/8

sulṭânlıḳ Hükümdarlık, padişahlık.
sulṭânlıḳ it- Padişahlık, hükümdarlık yapmak. 14b/11

Sulṭân Murâd Sultan II. Murat Han. 51b/7, 52a/6, 87b/1, 90a/11

Sulṭân Murâd Ḫân Birinci Murat Han. 57a/9

Sulṭân Murâd Ḫân Sultan İkinci Murat Han. 91a/5

şulu Suyu olan, su bulunan. 37b/9, 78b/13

şun- Uzatmak, vermek, arz etmek. 7a/14, 7b/4, 7b/9
şunı vir- Arz etmek, çabucak sunmak. 27b/11, 27b/12

şunıl- Uzatılmak, verilmek. 12b/10

şûr a. Kıyamet günü Hz. İsrafil'in üfleyeceği diriltme borusu.
şûr-ı İsrâfîl urıl- Hz. İsrafil'in borusu çalınmak. 41a/2

şurâḥî a. Uzun boylu su ve şarap şişesi. 9a/9

şûret a. Biçim, şekil, görünüş, tarz, üslup. 5b/13, 6a/3, 6a/4, 39b/13
cemâl-i şûret 10b/12, 10b/14

şûretâ a. Görünüşte, zahiren. 3a/3

surnâ f. Zurna, bir nefesli çalgı. 12b/1, 12b/2, 12b/5 bkz. zurna.

şûz f. Yanma, ateş, sıcaklık. 8b/6, 71a/9

Sübḥân a. Sonradan meydana gelen her çeşit noksanlıklardan ve insani sıfatlardan uzak olan Allah. 1b/2, 2b/10, 14b/5

sücûd a. Secde etme. 59b/4

süḫân-dân f. Söz bilen, güzel söz söyleyen. 40a/6

süheyl Bağırtı. 61b/3

Süleymân a. Hz. Süleyman. Süleyman Peygamber. 5a/12, 55a/11

sünbül f. Sünbül, bir çiçek, sevgilinin saçı.
sünbül-i ter 11a/13
sünbül-şıfat 9b/3

sünnet a. Hz. Peygamber'in uyulması gereken yolu, müslümanlara örnek olan söz ve davranışları, yaşama biçimi. 93a/10

sünnî a. Hz. Peygamber'in sünnetine uyan, müslüman, Osmanlı. 17b/13, 43a/7, 43a/8...

süñü Süngü, mızrak. 36a/1, 34b/8, 49a/2...

sür- 1) Dokunduruk, değdirmek. 8b/12, 66b/4, 90b/1, 90b/7
2) Katmak, koymak. 9a/14
3) Geçirmek, yaşamak. 23a/10, 40b/12
4) Devam etmek. 6a/16
5) Önüne katıp götürmek, birlikte götürmek, toplamak, sevk etmek. 23a/4, 29b/9, 30a/1
6) Kovmak, uzaklaştırmak. 23a/12, 58a/8
7) Kovalamak, izlemek. 13a/6
8) Uzatmak, ileri doğru itmek. dağıtmak. 25a/8

sür'at a. Çabukluk, çabuk olma, acele.
sür'atde ḳıl- (Bir şeyi) Çabuk hareket ettirmek. 9b/12

sürül- 1) Uzatılmak, dağıtılmak. 6b/4, 11b/5
2) İzlenmek, belli bir tarza uyulmak. 20a/12

süvâr f. Ata binen, binici.
süvâr ol- Ata binmek. 14a/2, 84a/7

süvâre f. Ata binen, binici.
süvâre ol- Ata binmek, atlanmak. 44b/10, 61a/9

süvârî f. Atlı asker. 34b/5

süzül- Baygınlaşmak, mahmurlaşmak. 6b/14

Ş

şâ'allah a. Allah isterse. 58a/9

şâb a. Genç, delikanlı. 10a/14

şâbâş f. Aferin deme, beğenme, takdir etme, övme.

şâd f. Sevinçli, memnun. 45a/10, 80a/9
şâd eyle- Sevindirmek. 62a/6
şâd it- Sevindirmek, memnun etmek. 6b/13, 57b/12, 11a/8
şâd ḳıl- Sevindirmek. 9a/1, 46a/8
şâd ol- Sevinmek. 3b/14, 5b/3, 21a/2... bkz. şâẓ.

şâdî f. Sevinç. 4b/9, 12b/8
şâdî eyle- Sevinmek. 52a/5
şâdî it- Sevinmek. 88a/8 bkz. şâẓî.
şâdî ḳıl- Sevinmek. 91a/9
şafaḳ a. Tan vakti, güneşin doğuşundan önceki alaca karanlık. 91a/2
şâh f. 1) Hükümdar, padişah, melik, yönetici. 2b/12, 5b/2, 14b/12...
2) Sultan II. Murat Han. 5a/3, 6a/13, 7a/4...
şâh ol- Padişah olmak. 89a/9
şâhâ Ey Şah, ey padişah. 5a/14, 7a/1, 66a/7, 71b/1, 71b/4
şâh-ı 'âdil 52b/2, 84b/7
şâh-ı 'âlem 19a/2, 62b/7, 66a/4...
şâh-ı cihân 88b/1
şâh-ı ġâzî 46a/11, 57a/6
şâh-ı ḫuceste 76b/8

şâh-ı Kişmîr 61a/3
şâh-ı mu'aẓẓam 48a/11
server-i şâh-ı mu'aẓẓam 5a/10
şâh-ı server 48a/1, 53a/3, 91a/10 bkz. şeh.

şâḫ Dal. 9a/12

şâhenşâh f. Şahlar şahı, padişahlar padişahı, Sultan II. Murat Han. 48b/1, 57a/3, 68a/1, 92a/2 bkz. şehenşâh, şehenşeh, şehinşâh.

Şâhin Rumeli Beylerbeyi Hadım Şehâbettin Paşa. 56a/7

şahlıḳ Hükümdarlık, padişahlık. 100b/4

Şâhrûḫ Timurlular hükümdarı Şahruh Mirza. 84b/10

şâhzâde f. Hükümdar oğlu, II. Murad'ın oğlu Fatih Sultan Mehmet. 55b/3, 90a/11 bkz. şehzâde.

şâ'ir a. Şiir söyleyen, şair. 27a/5

şâkir a. Şükreden, gördüğü iyiliği unutmayıp şükrünü yerine getiren. 2b/3
şâkir ol- Şükretmek, gördüğü iyiliğin şükrünü yerine getirmek. 3b/6

şâm f. Akşam. 8a/3, 8b/9, 93a/7
şâm-ı 'âlem iriş- Akşam olmak. 90b/12
şâm ir- Akşam olmak. 88b/8
şâm iriş- Akşam olmak. 53b/1

Şâm Şam şehri merkezli Suriye. 28b/9

Şamlu 'Âlî Varna Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda bulunan bir komutan. 59b/8

şâr f. Şehir, kasaba, belde. 37b/3, 37b/4, 93a/5

şarâb a. Şarap, içki. 75b/7
câm-ı şarâb 11b/3
şarâb-ı câm 7a/15

şarḳ a. Doğu. 61a/10

şaşt f. Okçuların parmaklarına geçirdikleri yüzük. 74b/1

şaş- Şaşkınlaşmak, hayret etmek. 81a/3

şavḳ Işık, parlaklık. 67a/2

şâẓ f. Sevinçli, memnun. 41a/4 bkz. şâd.

şâẓî f. Sevinç. 51b/10, 100b/7 bkz. şâdî.

şâẓân f. Sevinçli. 24a/10, 84b/6
şâẓân ol- Sevinmek. 74a/5, 76a/3, 93b/9

şeb f. Gece.
şeb iriş- Gece olmak. 56b/1

şecâ'at a. Yiğitlik, cesaret. 17b/1, 47a/2

şefî' a. Şefaat eden, birinin suçunun bağışlanması için araya girip aracılık yapan.
şefî' it- Şefaatçı, aracı etmek. 96b/2
şefî' ol- Şefaatçı, aracı olmak. 35a/2

şeh f. Şah, hükümdar, padişah; Sultan II. Murat Han. 6a/7, 11b/10, 12b/12...
şehâ Ey Şah. 7b/14, 27b/4, 48a/3
şeh-mât it- Satranç oyununda yenmek. 71b/10 bkz. şâh.

şehâdet a. Delil, şahitlik.
şehâdet eyle- Şahitlik etmek, delil olmak. 1b/11

şehd a. Bal. 8b/14

şehenşâh f. Şahlar şahı, padişahlar padişahı Sultan II. Murat Han. 5b/5, 6b/1, 7a/8...
bkz. şâhenşâh, şehenşah, şehinşâh.

şehenşeh f. Şahlar şahı, Sultan II. Murat Han. 12b/12, 59bm/6, 71b/12...
bkz. şâhenşâh, şehenşâh, şehinşâh.

şehîd a. Şehit, bir inanç uğruna savaşırken ölen kimse.
şehîd it- İnancı uğruna savaşanı öldürmek. 65b/8, 68b/1, 77a/12
şehîd ol- İnancı uğruna savaşırken ölmek. 15a/5, 67b/10

şehinşâh f. Şahlar şahı Sultan II. Murat Han. 18a/3, 18a/7, 18b/11
bkz. şâhenşâh, şehenşâh, şehenşeh.

şehnâz f. Bir müzik makamı. 10b/7

şehr f. Şehir, belde, büyük kasaba. 6a/10, 16a/10, 18b/2...

şehriyâr f. Hükümdar, şah; Sultan II. Murat Han. 20b/5, 44a/9, 44b/10, 46b/13, 89a/6

şehzâde f. Hükümdar oğlu; Fatih Sultan Mehmet. 6b/7, 14a/4, 9a/10
bkz. şâhzâde.

şeker f. Şeker, tatlı madde ve yiyecek. 3b/15, 7b/7, 8b/14...

şekkerî f. Şekerle yapılmış, şekerleme. 11b/6

şeksüz Şüphesiz. 85b/7

şem' a. Mum. 2a/10, 96b/13

şems a. Güneş.
maṭla'-ı şems-i ṭal'at 10b/13

şer a. Kötülük, fenalık, kötü, fena. 85a/5, 85b/5, 89b/1, 100a/13
şerr it- Kötülük etmek. 82a/9
şerr ol- Kötülük olmak, kötü olmak. 85a/5

şer' a. Şeriat, ilahi emir ve yasaklar.
şer'-i Aḥmed 30a/12

şeref a. Büyüklük, yücelik, ululuk, şan, iftihar. 2a/13, 10b/15, 12a/5, 88b/11
şeref ol- Büyümek, şanlanmak, ulu olmak. 12a/15

şerḥ a. Açıklama, açık anlatma, izah etme, genişletme. 6a/11
şerḥ it- Açıklamak, izah etmek, genişletmek. 20b/1, 27b/2, 33a/5...
şerḥ olın- Açıklanmak, izah edilmek. 2a/5
şerḥ ü beyân ol- Açıklanmak, açık anlatılmak. 86b/5

şer'i a. Şeriatla ilgili, şeriata uygun. 19a/5, 20a/11

şerîk a. Ortak. 2a/11

şerme-sâr f. Mahçup, utangaç. 58b/9

şeş f. Altı. 10b/8

şeş-tâ f. Altı telli tambur. 8b/4

şevḳ a. Şiddetli arzu, heves, istek. 10a/12

şevket a. Büyüklük, ululuk, şan. 57b/6

şey a. Nesne, varlık, madde. 1b/5, 1b/6

şeyḫ a. Yaşlı kimse, ihtiyar; üstat. 10a/14, 11b/3

şeyṭân a. Şeytan, insanı yoldan çıkaran kovulmuş ve lanetlenmiş varlık, İblis. 19a/7, 61a/9, 85a/10, 85b/2

şifâʻ a. İyi alma, iyileşme.
şifâʻu'l-ḳalb-i mehcûrân 9b/4

şikâyet a. Sızlanma, yakınma, hoşnutsuzluğunu söyleme.
şikâyet it- Sızlanmak, yakınmak, şikâyet etmek. 43a/1, 47b/8
şikâyet ḳıl- Şikâyet etmek. 47a/11

şikence f. İşkence. 58a/5

şikeste f. Kırık, kırılmış; kederli. 76b/8
şikeste ḳıl- Kırmak, yenmek, mağlup etmek. 84a/9

şimden Şimdiden, şu andan.
şimden girü Şu andan itibaren, bundan sonra. 31b/9

şimdi İçinde bulunulan zamanda, şu anda, şimdi. 5a/12, 17b/12, 22a/7...

şimşîr f. Kılıç. 61a/3, 68a/12, 73a/8, 77a/9
ḍarb-ı şimşîr 67b/3

şîr f. Aslan. 3a/8, 58a/5, 68a/12, 77a/9, 77b/10
şîr-i ġurrân 65a/5
şîr-i Ḫuẓâ 14a/5
şîr-ü merd 69a/11, 78a/7
şîr-i ner 33b/3
şîr-i yigâne 77a/2

şiʻr a. Şiir. 4a/16, 6b/15, 7a/8...
şiʻr-âġâz it- Şiir söylemeye başlamak, şiire başlamak. 47b/4

şîr-âne f. Aslan gibi, arslanca. 90a/11

şîrîn f. Tatlı. 71a/10
şîrîn ol- Tatlı olmak. 5b/10

Şîrîn f. Hüsrev ü Şirin hikayesinin kadın kahramanı. 61a/8

şiş Delici, sivri uçlu bir silah. 54a/9, 63a/12, 67b/7

şive f. Naz, işve, eda. 11b/14

şol 1) Şu, o (işaret sıfatı). 5a/13, 5b/10, 5b/11...
2)Şu (işaret zamiri). 46b/10

şöyle Şu şekilde, şöyle, öyle. 1b/5, 5a/5, 13a/1...
şöyle ki Şu şekilde, aşağıdaki gibi. 97b/7
şöyle kim Şu şekilde, aşağıdaki gibi. 2b/8, 5b/1, 7a/11...

Şu 1) İşaret zamiri. 2a/6, 4a/4, 4b/8...
2) İşaret sıfatı. 5b/13, 21a/6, 27a/5...
şu deñlü Şu kadar, şu miktarda, şu türlü. 7a/13, 13a/5, 22a/8...
şu resme Şu şekilde, şöyle, öyle. 5a/6, 7a/16, 8b/6...

şu'â a. Işık teli, ışık demeti. 9b/1

şuğl a. İş, meşguliyet. 87b/3

şu'le a. Alev, ateş alevi. 6b/10

Şumlu Şumnu. Bulgaristan'da bir yer adı. 39b/6

şübhe a. Kuşku, tereddüt, kararsızlık. 6a/6, 46a/6

şüd f. Gitme, gidiş. 46b/5

şükr a. Görülen bir iyiliğe karşı hoşnutluk ve minnet ifade etme, hamd. 2a/4, 17b/2, 93b/10
şükr eyle- Şükretmek, hoşnutluk ve minnet ifade etmek. 50b/3
şükr it- Şükretmek, hamd etmek. 5a/1, 42b/2
şükr-i yezdân ḳıl- Allah'a şükretmek. 83b/12

şükûfe f. Çiçek. 55b/10

şükür a. bkz. şükr. 86b/2

şümâr f. Sayı.
şümâr ol- Sayılmak. 6b/5

şürb a. İçme. 11b/4

T

tâ f. 1) Kadar, ...e kadar. 4a/14, 24b/3, 54a/12, 63b/4, 87a/7
2) Nihayet, sonunda. 29b/10, 30b/7
3) Diye, bile. 8b/11
tâ buna degin Buna kadar. 17a/1
tâ buna dek Buna kadar. 93a/4
tâ kim Nihayet, sonunda. 97b/1

ta'accüb a. Şaşma, şaşkınlık, hayret.
ta'accüb eyle- Hayret etmek, şaşırmak. 72a/5
ta'accüb it- Hayret etmek, şaşırmak, şaşakalmak. 41b/13
ta'accüb ḳıl- Hayret etmek, şaşırmak. 100a/1

ta'aḳḳul a. Akıl etme, akıl erdirme.
ta'aḳḳul it- Akıl etmek, akıl erdirmek. 85b/9

Ta'âlâ a. Allah, Hakk sözlerinden sonra söylenen saygı sözü. 2a/5, 47b/11, 50a/3...

ṭa'âm a. Yemek, yiyecek. 11b/7, 96b/10

ṭâ'at a. İbadet.
ṭâ'at it- İbadet etmek. 93a/10

tâb Mizaç, huy, kabiliyet. 53b/5, 71a/7

ṭab a. f. Parlaklık, ışık, nur. 9b/3
'aks-i tâb 83b/13

ṭab' Kâfi, yeterli. 64b/3

tabaḳ a. Yemek kabı. 7b/5

tâbân f. Parlak, parıldayan. 2b/12

tâbende f. Parlayan, ışık saçan. 12a/10

tâbi' a. Birine bağlı, birinin emri altında bulunan.
 tâbi' ol- Birine bağlı olmak, emir altında bulunmak. 56a/3

ṭabîb a. Doktor, hekim.
 ṭabîb ol- Doktor olmak. 10b/10

ta'bir a. Rüya yorumu. 26a/6, 26b/7, 26b/10

ṭabl-ḫâne f. Büyük davul. 12a/14, 12b/7

ṭabul a. Davul. 81b/13 bkz. ṭavul.

ṭabul-bâz f. Davul çalan.
 ṭabul-bâz ur- Davul çalmak. 38b/9

tâc f. Taç, başa giyilen hükümdarlık işareti; bazı dervişlerin giydikleri başlık. 5b/2, 17a/10, 18b/9...
 tâc ur- Taç giymek. 25b/7, 26b/6, 26b/8
 tâc urın- Taç giyinmek. 53b/7, 96b/8
 tâc-ı ilâhî 40b/7
 tâc-ı zerd 63b/11

ta'cîl a. Acele etme. 66b/11
 ta'cîl ol- Acele edilmek.27a/2

ṭaġ Dağ. 5b/8, 28a/10, 28b/5...
 ṭaġlarca Dağlar gibi büyük ve çok. 72b/4

ṭaġıl- Dağılmak, ayrılmak, uzaklaşmak, gitmek, bozulmak. 4a/9, 25a/11, 34a/8...

ṭaġıt- Dağıtmak, darma dağın etmek, bozguna uğratmak. 57b/4

ṭaġla- Dağlamak, büyük bir acı vermek, acı yüreğine işlemek. 57b/8, 75b/10

taḥayyür a. Hayran olma, hayrette kalma, şaşakalma.
 baḥr-ı taḥayyür 86a/8

taḥiyyât a. Hayır dua. 3a/10

taḥḳîḳ a. Gerçek olup olmadığını araştırma, bir işin gerçeği, aslı. 45a/3
 taḥḳîḳ ḳıl- Araştırmak. 3a/5
 taḥḳîḳ ol- Araştırma sonucu olmak, gerçek olmak. 71a/12
 taḥḳîḳ-i hidâyet 3a/12

taḥrîr a. Yazma, yazılma.
 taḥrîr ol- Yazılmak. 7b/15

taḥsîn a. Beğenme, övme, takdir etme.
 taḥsîn it- Beğenmek, övmek, takdir etmek. 65b/2, 91a/6

taḫt f. Hükümdarlık makamı, taht, hükümdarlık. 5b/2, 5b/6, 6b/1...
 taḫta geç- Tahta oturmak. 41a/4, 86b/11, 88a/8, 91a/5, 91a/10
 taḫta geçür- Padişah yapmak, tahta çıkarmak. 33a/4, 41b/10, 42a/4

taḳarrüb a. Yakınlık, yakınlaşma. 40b/8

ṭâḳat a. Güç, kuvvet, kudret.
 ṭâḳat ol- Gücü, kuvveti olmak. 54a/4

takdîr a. Kader, alın yazısı. 17a/4, 30b/3, 32b/8, 52b/10, 85a/4
takdîr-i Ḥaḳḳ 41b/2
taḳdîrullah 37b/12

taḳlîd a. Birine uyma, tabi olma. 71a/12

taḳrîr a. Anlatma, ifade etme, söyleme.
taḳrîr it- Anlatmak, ifade etmek, söylemek. 19a/6, 70a/4, 96b/13, 98b/6, 100b/13
taḳrîr ḳıl- Anlatmak, söylemek. 22b/4, 44b/12, 93b/6

taḳṣîr a. Kusur etme, eksik yapma, ihmal.
taḳṣîr olma- Kusur edilmemek, ihmal edilmemek. 62b/1, 97b/9

taḳvîm a. Düzeltme, düzenleme, tertip, tanzim.
aḥsen-i taḳvîm 8a/1

ṭal- Dalmak, bir şeye girmek, kendini bir şeye kaptırmak. 16a/11, 24a/5, 39a/7, 12b/3

ṭal'at a. Güzellik, yüz güzelliği
maṭla'-ı şems-i ṭal'at 10b/3

ṭalış- Birlikte dalmak. 31a/3

ṭâlib a. İsteyen, istekli. 87b/6
ṭâlib ol- İstemek, istekli olmak. 20b/4, 26b/11, 84a/7, 84a/10

ṭâli' a. Talih, kader. 38b/13, 47b/10, 62a/9, 84a/9

ta'lîm a. Öğretme, ders verme, belletme.
ta'lîm eyle- Öğretmek. 4b/2
ta'lîm it- Öğretmek, ders vermek. 58b/7, 72b/13
ta'lîm ḳıl- Öğretmek, belletmek, ders vermek. 8b/4, 57a/2

ṭâm a. Tam, bütün, mükemmel. 8a/4
cidd-i tâm it- Üstün gayret göstermek. 76a/4

ṭam- Damlamak, damla damla akmak. 42a/8, 45b/2

tamâm a. Tam, bütün, eksiksiz, hepsi. 6a/1, 33b/13, 78b/2, 85a/3
tamâm it- Tamamlamak, bitirmek. 8b/15, 9b/8, 49b/10...
tamâm ol- Tamamlanmak, bitirilmek. 11a/8, 71a/4

tamâme a. Tamamıyla, hepsi, bütünü. 88a/10

tamâmet a. Tamamıyla, tamamen, tam olarak, bütün olarak, bütünüyle, büsbütün, hepsiyle, baştanbaşa. 1b/11, 4a/14, 5a/3...

tamâmı Tamamıyla, tam olarak, hepsi, bütünü. 21a/12, 43a/12, 48a/3...

ṭamar Damar. 57b/13

tan Sabah.
tan sök- Sabah olmak, şafak olmak. 53a/8

ṭañ Hayret, şaşma, şaşırma.
tañа ḳal- Şaşırmak, hayrete düşmek. 8b/6, 16a/6, 22a/8...

ṭan- Danışmak, istişare etmek. 27a/9, 48b/5

ṭanış- Danışmak, istişare etmek. 31a/3 bkz. danış-.

ṭanışıḳ Danışma, istişare.
ṭanışıḳ it- Danışmak, istişare etmek. 20b/3, 46b/3

ṭañla- Sabahleyin. 43a/6

ṭanla- Şaşırmak, hayret etmek. 28a/4, 41b/13

Tañrı Allah. 24b/8, 40b/6

ṭap- Tapınmak, ibadet etmek, bağlanmak. 86a/10, 97b/13

ṭapu Huzur, makam, yan, kat, hizmet; zat, hazret. 3b/2, 5a/10, 5b/3...

tapu eyle- İtaat etmek, saygı göstermek, hizmet etmek. 86b/12

ṭar Dar, sıkıntılı.
ṭar it- Daraltmak, sıkıntıya sokmak. 13a/3, 92a/1
ṭar ol- Daralmak, dar gelmek; sıkılmak. 10a/9, 29a/3

ṭaraf Yan, yön, taraf. 13a/11, 36b/12, 68a/3, 90a/1

ta'rîf a. Anlatma, ayrıntıları ile açıklayarak anlatma.
ta'rîf idil- Anlatılmak. 47b/3

ṭarîḳ a. Yol, usul, âdet. 4a/16, 85b/7, 86a/4
ṭarîḳ-i enbiyâ 4b/11
ta'rîḳ-i müstaḳim 1b/7

ṭasa Keder, üzüntü, kaygı. 39a/4

taṣarruf a. İdare etme, sahip ve malik olma.
taṣarruf it- idare etmek. 14b/8

taṣavvuf a. Tasavvuf.
aṣḥab-ı taṣavvuf 94a/10

tasavvur a. Düşünce, hayal. 86a/8

taṣnîf a. Bir müzik aletinde değişik makamları, birbirine geçmek için çalmak, seslendirmek. 9a/5, 47b/3

taṣrîḥ a. Açıkça anlatım.
taṣrîḥ eyle- Açıkça anlatmak. 2a/8
taṣrîḥ ḳıl- Açıkça anlatmak. 6b/6

ṭaş Taş, kaya, toplara konulan ve düşmana atılan gülle. 4a/9, 34b/7, 49a/1...

ṭaş Dış. 12a/14, 21a/11, 63a/9

ṭaşlu ṭuşından Her taraftan, bütün yönlerden. 98a/5

ṭaşra Dışarı, dışarıya. 22a/7, 22a/13, 98b/8

ṭaşıt- Naklettirmek, bir yerden başka bir yere götürtmek. 100b/2

ṭatlu Tatlı, acı olmayan. 21b/9, 62b/9, 93a/11, 100b/4
ṭatlu ol- Tatlı olmak. 5b/9

taṭvîl a. Uzatma.
taṭvîl eyle- Uzatmak, uzun anlatmak. 25a/10
taṭvîl it- Uzatmak, uzun anlatmak. 27a/2

ṭavâf a. Ziyaret, etrafını dolaşma, tavaf.
ṭavâf it- Ziyaret etmek, tavaf etmek. 7a/5
ṭavâf-ı kûy-ı ḥabîb ḳıl- Sevgilinin köyünü ziyâret etmek. 10a/15

ṭavul — Davul. 52a/2, 61a/13, 79b/9 — bkz. ṭabul.

ṭâvus-vâr f. — Tavus kuşu gibi. 9b/11

ṭaya- — Dayamak, bir şeyi bir yere yaslamak. 60a/10

ṭayaḳ — Dayak, dayanılacak şey, dayanak. 83b/9

Ṭayı Ḳaraca — Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa. 72b/13

Tebârek a. — Allah, Hakk kelimesinden sonra kullanılan saygı sözü. 94a/7

teber f. — Balta. 8b/11

teberrâ a. — Ayrılma, uzaklaşma, çekilme.
teberrâ ḳıl- — Ayrılmak, çekilmek. 40b/3

tebessüm a. — Gülümseme.
tebessüm eyle- — Gülümsemek. 11b/15

tecellî a. — Görünme, ortaya çıkma, belirme.
tecellî ḳıl- — Görünmek, beilrmek. 12a/4

tecribe a. — Tecrübe, deneme, sınama.
tecribe ol- — Denenmek, sınanmak. 44a/4

tedbîr a. — Bir iş için yapılan hazırlık, başarı için düşünülen yol, çare, tedbir. 13a/12, 23b/1, 30b/3...
tedbîr eyle- — Hazırlık yapmak, çare düşünmek, tedbir almak. 24b/7, 26a/3, 32b/5...
tedbîr it- — Çare düşünmek, hazırlık yapmak, tedbir almak. 17a/4, 51b/5. 97b/9, 98b/6, 100b/13
ehl-i tedbîr — 91a/12
rây-ı tedbîr — 35b/3

tefażül a. — Fazilet ve meziyette yarışmak. 96a/5

tefekkür a. — Düşünme, fikir üretme. 16a/11, 24a/5, 31a/3
tefekkür it- — Düşünmek. 21a/8

teferrüc a. — Gezinme, dolaşma, temaşa.
teferrüc ḳıl- — Gezinmek, temaşa etmek. 100a/1

tefe''üm a. — 80a/5

tefhîm a. — Anlatma, bildirme.
tefhîm ḳıl- — Anlatmak, bildirmek. 57a/2

tefsîr a. — Açıklama, uzun uzadıya anlatma.
tefsîr ḳıl- — Açıklamak. 22b/4

teftîş a. — Araştırma, inceleme, denetleme. 95a/10, 96a/5
teftîş it- — Araştırmak, incelemek. 94b/12

te'ḫîr a. — Geciktirme, erteleme.
te'hîr it- — Geciktirmek, ertelemek. 28b/12

tek — Gibi. 71b/2

tekâhül a. — İhmal, dikkatsizlik.
tekâhül it- — İhmal etmek, dikkat etmemek. 96a/5

tekbîr a. — Allahu ekber sözünü söyleme.
tekbîr it- — Allahu ekber demek. 36a/10, 52a/3
tekbîr ur- — Allahu ekber diye bağırmak. 52b/1

tekellüf a. 1) Zahmetli bir işe katlanma, zorluk. 14b/8
2) Özenme, yorulup çabalama.
tekellüf ḳıl- Özenmek, yorulup çabalamak. 14b/8

tekfîr a. Kafirlikle suçlama, küfrüne hükmetme.
tekfîr it- Küfrüne hükmetmek, kafirlikle suçlamak. 19a/6

teklîfât a. Resmi ve mesafeli davranış. 90b/2

tekrâr a. Bir işi bir daha yapma, tekrarlama.
tekrâr eyle- Tekrarlamak. 74b/11
tekrâr it- Tekrarlamak. 4b/15, 76b/5
tekrâr ol- Tekrarlanmak. 43b/6

tekür Tekfur, idareci, yönetici, hakim, âmir. 27b/10, 27b/12, 28b/13...

tel İnce uzun kolay kopmayan nesne, tel. 4a/3

telaṭṭuf a. İncelik ve iyilikle muamele etme, iltifat etme. 97a/8

telḫ f. Acı. 71a/10

telḳîn a. Birine bir şey anlatıp zihnine koyma, bir fikri aşılama.
telḳîn it- Zihnine koymak, aşılamak. 93a/1

temâşâ f. Bakma, seyretme, gözleme.
temâşâ eyle- Bakmak, seyretmek, gözlemek. 65a/13, 85b/8

temâşâcı Seyirci. 64a/11

temessük a. Tutunma, sarılma.
temessük it- Tutunmak, sarılmak. 4b/13

temsîl a. Örnek söz, ibretli hikaye. 22b/7

ten f. Beden, gövde, vücut. 22a/6, 26a/2, 49b/5...

tenaḳḳul a. Mezelenme. 9b/9

tenâvül a. Alıp yeme veya içme.
bezm-ü tenâvül ḳıl- 9b/9

tenbîh a. Uyarma, sıkı sıkı emretme.
tenbîh etmek Uyarmak, sıkı sıkı emretmek. 48b/6

teng f. Dar.
teng it- Daraltmak. 80a/10

teng-dest f. Züğürt. 40a/1

tenhâ f. Boş, ıssız yer. 77a/6

tenḳiye a. 1) Ayıklayıp temizleme.
2) İçi temizleme ilacı. 9b/10
tenḳiye it- Ayıklayıp temizlemek. 7b/9

tenlü Bedenli, gövdeli. 34b/11

ter f. Taze, körpe, canlı, diri. 9a/12, 12b/3, 12b/6
gül-i ter 11a/13
la'l-ü ter 8b/9
sünbül-i ter 11a/13

terâne f. Şarkı.
terâne ḳıl- Şarkı söylemek. 47a/12

terennüm a. Güzel ve yavaş sesle şarkı söyleme. 10a/5
terkîb-i terennüm 11b/15

terġîb a. İstek verme, isteklendirme, teşvik.
terġîb it- İsteklendirmek. 42b/3

terk a. Bırakma, vaz geçme, terk etme.
terk eyle- Bırakmak, vaz geçmek.
terkini ur- ..dan vaz geçmek, terketmek. 19a/8
terk it- Bırakmak, vaz geçmek, terketmek. 14b/4, 56b /13, 62a/5...
terk ḳıl- Terk etmek, bırakmak. 67b/12
terk-i ḫavf 80a/2

terkîb a. Bir kaç şeyi birleştirip birleşik bir şey oluşturma. 72a/12
terkîb it- Birleştirip oluşturmak. 98b/10
terkîb-i terennüm 11b/15

terkü Eyerin arkası. 60b/3

ters Bir şeyin aksi, karşısı.
ters yüz Gerisin geriye, geldiği yönün aksine. 60b/1, 81a/3

tersâ f. Hıristiyan. 43a/8, 83a/9

tertîb a. Düzen, usul, nizam. 91a/1

tesbîḥ a. Allah'ı zikretme, "Sübhânallah" sözünü tekrarlama. 45a/12, 61b/1
tesbîh it- Allah'ı zikretmek. 1b/7, 79b/9

teşârüb a. İçki içme. 9b/9

teşne f. Susamış, susuz.
teşne-i 'ışḳ 10b/11

teşrîḥ a. Araştırıp inceleme ve her yönüyle açıkça anlatma.
teşrîh eyle- Araştırıp incelemek ve açıkça anlatmak. 2a/8
teşrîh ol- Açıkça anlatılmak. 6b/6

teşvîş a. Karışıklık, endişe, sıkıntı, perişanlık. 4b/4, 27a/8, 29b/4...

tevârîḫ a. Tarih, geçmiş olaylar. 47a/11

tevbe a. Tövbe.
tevbe eyle- Tövbe etmek. 59a/1

tevekkül a. Allah'a teslim olma, işi Allah'a bırakma.
tevekkül ḳıl- Allah'a teslim olmak. 85b/9

tevfîḳ a. Allah'ın yardımı. 71a/12, 93b/11
tevfîḳ eyle- Yardım etmek. 3a/11

tevfîr a. Çoğaltma, artırma. 74b/9

tevḥîd a. Birlik, Allah'ın birliğine inanma. 2a/8, 2a/10

tezyîn a. Süsleme.
tezyîn it- Süslemek. 21a/2

ṭıb a. Tıp, doktorluk. 19a/12

tîġ f. Kılıç. 7a/6, 8b/11, 63a/11...
tîġ-ı bürrân 65a/5

ṭılısm a. Tılsım, sırları anlaşılamayan âlem. 1b/6

tımâr f. 1) Sipahilere verilen arazi.
2) Cezalandırma, ceza verme.
tımâr it- Sipahilere arazi vermek. 69b/10
tımâr eyle- Ceza vermek, cezalandırmak. 95a/11

ṭîn a. Çamur, balçık. 66a/10

Ṭırâġâc Mora Tekfuru. 90a/5, 98b/3, 99a/6

tırâpîz Yun. Sofra. 25a/7

Ṭırnâvî Niğbolu yakınlarında Tuna üzerinde bir şehir. 37b/3, 38a/8 bkz. Dırnâvî

tîr f. Ok. 90b/7
tîr-ü ḳażâ 80b/5
tîr-i ḳażâ 65b/10
tîr-ü bâran it- 76a/6

tîz f. 1) Çabuk, hızlı, acele, hemen. 4a/8, 11b/12, 19a/9...
2) Kesici, keskin. 61a/6
tîzde Kısa zamanda, çabucak. 41a/12, 13a/11, 91b/9
tîz tîz Çabuk çabuk. 50a/5

tîzcegez Çabucak. 13b/2

tîzcek Çabucak, daha çabuk. 4a/9, 18a/4, 29a/1...

ṭoġ- 1) Doğmak, dünyaya gelmek. 70a/1, 81a/13
2) Doğmak, doğudan yükselmek, gökyüzünde görünmek. 41a/1, 53b/4, 83b/13, 91a/3... bkz. doġ-

ṭoġra- Doğramak, kesmek. 70a/9

ṭoġraş- Kesici bir silahla dövüşmek. 98b/9

ṭoġru Doğru, gerçek. 3a/4, 68a/2, 91b/1
ṭoġru gel- Gerçek olmak. 30b/1

ṭoḳ Tok, aç olmayan, doymuş.
ṭoḳ ol- Doymak. 25a/4

toḳalı Tokası olan. 61a/2, 78a/12

ṭoḳın- Dokunmak, değmek, isabet etmek. 63a/10, 80b/6, 80b/7

toḳmaḳ Vurmalı çalgılarda vurma âleti. 79b/7

ṭoḳuz Dokuz. 35b/1

ṭol- 1) Bir nesne, varlık veya yer dolu duruma gelmek, dolmak. 11b/5, 25a/7, 28a/10...
2) Kaplamak, yayılmak. 40b/11, 70b/5, 75a/5...
3) Bir yerde toplanmak, kalabalık hâle gelmek. 13b/3, 16a/8, 49a/12, 51b/3, 89a/3
ṭola gel-Devamlı dolmak, dolmaya devam etmek. 39b/3

ṭolaş- Sataşmak, ilişmek. 22a/3

ṭolayı Çevre, çepeçevre.
ṭolayı al- Çevresini sarmak, çepeçevre kuşatmak. 38a/14, 75b/9

ṭoldur- Doldurmak, dolu duruma getirmek. 30a/1

ṭolı — Bkz. Ṭolu. 7b/7, 25a/5

ṭolu — 1) Dolu, boş olmayan, dolmuş. 7b/5, 28a/11, 31b/2
2) İri buz taneleri şeklinde yere düşen bir yağış, dolu. 76a/7
3) Doldurulmuş içki kadehi. 12b/10
ṭolu ḳıl- — Doldurmak. 32a/9, 87a/1
ṭolu ol- — Dolmak, toplanmak. 69a/13, 73a/4, 96a/4

Toma — Mora Tekfuru. 98b/3

Tomac — Varna Savaşı'nda Macar ordusundaki bir komutan. 33b/11

ṭon — Giyecek, elbise, örtü; bez. 29b/7, 33a/7, 54b/9...

ṭonan- — Hazırlanmak, techiz edilmek, bütün eksiklerini giderip hazır hale gelmek. 32a/2, 46a/9, 59a/3...

ṭonat- — Hazırlamak, techiz emek, hazır hâle getirmek. 31a/9, 48a/12

ṭonlu — Giyimli, zırhlı, techizatlı. 33b/5, 34b/11, 49a/12...

ṭoñuz — Domuz. 13a/3, 25a/7, 36b/11

top, ṭop 1) Gülle ve şarapnel atan bir ateşli silah. 32a/11, 34b/7, 36a/12...
2) Bir araya gelme, yığılma, toplanma.
top it- — Bir araya getirmek, toplamak. 7a/6
top ol- — Bir araya gelmek, toplanmak. 75b/3
top ur- — Top atmak, top ile vurmak. 52a/9, 62a/3

topcı — Topçu, top kullanan asker. 51a/10, 51b/11
topcı it- — Topçu askeri yapmak. 53a/7

ṭopluḳ — Topuk ve ayaklara giyilen zırh. 78b/1

ṭopraḳ — Toprak. 14b/10, 81a/2, 96a/10

top ṭolu — Tamamıyla dolu, dopdolu. 4a/5, 6b/11, 15a/9, 37a/12

topuz — Ucu top biçiminde bir silah. 61b/8

Torac — Varna Savaşı'nda Macar ordusunun komutanlarından biri. 33b/2

ṭovuca — Gönüllü asker. 54b/8

ṭoy- — Doymak, tok olmak. 89a/5

ṭoyur- — Doyurmak, açlığını gidermek. 15a/1, 60a/5

ṭoyla- — Ziyafet vermek, yedirip içirmek, ağırlamak. 12a/8, 66b/10

toz — Toz, rüzgarla havaya uçan ince toprak. 5a/13, 39a/7, 61b/2

ṭûbî a. — Tuba, cennet ağacı. 9b/6

ṭufeylî a. — Dalkavuk, asalak. 61b/3

tuḥfe a. — Nadir, az bulunur. 61a/3

ṭulû' a. — Doğma, doğuş. 11a/15

Tuna — Tuna nehri. 30a/2, 30a/4, 30a/5...

ṭur- — 1) Kalkmak, ayağa kalkmak, hareketlenmek, harekete geçmek. 6b/5, 12b/11, 13a/9...
2) Durmak, hareketi kesmek, bir an beklemek, her an hareket edecek şekilde beklemek. 19a/11, 27b/4, 35a/7...

3) Beklemek, bulunmak, dikilmek. 14b/2, 14b/3, 16a/9...
4) Var olmak, mevcut olmak, mevcut ve devamlı olmak. 2a/4, 5b/6, 13a/1, 17a/10, 57a/7
5) Karşı koymak, sebat etmek. 52a/11, 65b/4, 70b/7, 83b/3, 88a/9
6) Oturmak, ikamet etmek, sakin olmak. 29a/9, 33a/11, 84b/6...
7) Gelmek, toplanmak. 42a/9, 100b/11
8) Kurulmak, yapılmak. 91a/5
9) Yardımcı fiil olarak bildirme anlatır. 81b/4

aylak ṭur- Bir iş yapmadan hareketsiz bulunmak. 74a/5
epsem ṭur- Susmak, suskun ve mahçup olmak. 21b/13
ḥâżır ṭur- Her an hareket edecek şekilde beklemek. 30b/9, 43a/11, 45b/3...
ḳarşu ṭur- 1) Karşı koymak, direnmek, dayanmak, boyun eğmemek. 36b/7, 65b/4
2) Huzura çıkıp karşısında beklemek. 88a/9, 95a/4
öri ṭur- Ayağa kalkmak. 59a/7
bkz. dur-.

Ṭuraḫân Akıncı komutanı Turahan Bey. 100b/1
mîr-i Ṭuraḫân Turahan Bey. 98a/2, 100b/3

ṭurış- Karşı karşıya gelmek, çarpışmak. 15a/1, 80a/12

Ṭurġud oğlı Yûsûf Şâh Varna Savaşı sırasında Sultan II. Murat Han önünde yiğitlikler gösteren ve sonunda şehit olan bir kahraman. 76b/7

turşı f. Turşu. 25a/5

ṭuş Yön, cihet, yol, etraf. 25b/4, 60a/8, 98a/5
ṭuş it- Yöneltmek, sevk etmek, rehber etmek. 3b/8, 50b/3

ṭut- bkz. dut-. 52b/6

ṭûṭî f. 1) Papağan, dudu kuşu. 11a/10
2) Güzel konuşan. 9a/11

tüfek f. Tüfek, uzun namlulu ateşli bir silah. 52a/12, 73b/9, 99b/3
tüfek ur- Tüfek atmak, tüfekle ateş etmek. 61b/11, 84b/2
tüfek at- Tüfekle ateş etmek. 31b/12

tüfekci Tüfek kullanan asker. 31a/11, 45a/13, 51a/10...

tüfenk f. bkz. tüfek. 31b/12. 49a/2, 76a/8, 79b/11

Türk Türk, Osmanlı. 13a/7, 23a/5, 98a/4...
Türk ili Osmanlı toprakları. 24a/13, 24b/5, 26a/5, 26b/8

Türkmen Türkmen. 77b/4

tüvânâ f. Güçlü, kuvvetli. 37a7

U

u Ve. 1b/4, 2a/11, 3b/10...

ʿubûd a. Kul, köle, hizmetkâr. 25b/3

ʿubûr a. Geçme, atlama. 6a/2

uç 1) Bir varlığın en son ve sivri noktası. 5b/8, 54a/9, 63b/1
2) Kenar, yan. 68b/10
3) Peş, vesile, arka.

son ucı — Sonucu, akıbeti, neticesi. 50b/11
ucın ḳo- — (Bir şeyin) peşini, arkasını bırakmak. 88b/1

uç- 1) Havada durmak, havada yol almak, uçmak. 79a/7, 70a/13, 86a/5
2) Yuvarlanıp düşmek. 69a/6

uçar Uçan, uçucu. 70a/13, 83b/6

'ûd a. Telli bir çalgı. 7a/10

uğra- Birden saldırmak. 70a/9

uğraş- Savaş. 66a/11, 69b/6

uğraş- Savaşmak, çarpışmak. 16b/9, 26b/5, 98b/9

uğrı Hırsız. 21a/5

uğun- Bayılmak, bayılacak hale gelmek. 65a/3

uğur Yol, yön.
bir uğurdan — Hep birden, hep birlikte. 76a/2

ula- Eklemek, kavuşturmak. 57b/4

ulaḳ Haberci, posta. 27b/10, 41a/7

ulaş- 1) Erişmek, varmak. 33a/1, 94b/10
2) Bulaşmak, çatmak, sataşmak. 22a/3
3) Karışmak, karışık bir hâl almak. 36a/13

'ulâfâ a. Ulufe, asker maaşı. 44a/5

ulış- Köpek gibi yüksek sesle, hep birden bağrışmak.

ulu 1) Büyük, ulu. 25a/1, 28a/4, 28b/8...
2) İleri gelen, sözü dinlenen büyük zat. 18a/9, 19b/12, 20a/7...

ulus Halk, insan topluluğu. 60a/13

um- Ümit etmek, beklemek. 3b/12, 43b/9, 58a/1

'ummân a. Büyük deniz, okyanus. 2b/9, 64b/10

un Un, öğütülmüş hububat. 32a/9
un eyle- — Un öğütmek. 32a/10

'unf a. Kabalık, sertlik, şiddet. 21a/10

unıt- Unutmak, ihmal etmek. 61b/1

ur- 1) Vurmak, çarpmak. 10b/3, 22a/8, 22b/9...
2) Savaşmak, saldırmak, yağmalamak, baskın yapmak. 24a/3, 29b/3, 30a/9...
3) Mermi, ok, top atmak; isabet ettirmek. 14b/2, 35a/4, 35b/7...
4) Sürmek, koymak, eğmek. 9a/2, 10b/1, 15b/10...
5) Bir davranışta bulunmak. 5a/9, 35a/8, 45b/3...
6) Giydirmek, takmak. 25b/7, 26b/6, 36b/8, 31b/5
7) Çalmak, bir müzik âleti kullanmak. 38b/9, 47b/5
8) Oluşturmak, meydana getirmek. 67a/13, 70b/10
9) Düşürmek, yatırmak, yere atmak. 80b/7
10) Yüksek sesle bağırmak, haykırmak. 52b/1
11) Dokundurmak. 69a/8
12) Açıktan söylemek. 58b/12
13) Ayırmak. 39a/2
baş ur- — Baş vurmak, saygıyla eğilmek, baş eğmek. 76b/8

boyun ur-	Baş kesmek, öldürmek. 50b/9		
gûş ur-	Kulak vermek, dinlemek. 48b/9		
ḳazuġa ur-	Kazığa oturtarak idam etmek. 29b/12		
ḳulaḳ ur-	Dinlemek, kulak vermek. 16a/9		
baş ur-	76b/8	boyun ur-	50b/9
bünyâd ur-	5a/9, 56b/8, 98a/6	cengi ur-	47b/5
çomaḳ ur-	67b/2	ḍarb ur-	65a/8, 65a/12
ḍarb-ı şimşîr ur-	67b/3	el ur-	9a/2, 22b/3, 32b/1...
gûş ur-	48b/9	il ur-	34a/8, 48a/7, 88a/2
ḳamçı ur-	22b/9, 38b/6	ḳazuġa ur-	29b/12
kef ur-	10b/3, 74b/1	ḳılıç ur-	36b/1, 54b/7
köy ur-	90a/6	ḳulaḳ ur-	16a/9
lâf ur-	28a/12, 69a/8	oḳ ur-	35a/4, 35b/7, 35b/8...
pençe ur-	10b/1	tâc ur-	25b/7, 26b/6, 26b/8
tekbîr ur-	52b/1	terkini ur-	19a/8, 35a/8, 45b/3
top ur-	52a/9, 62a/3	tüfek ur-	61b/11, 84b/2
yara ur-	67a/13, 70b/10	yire ur-	80b/7
yüz ur-	15b/10, 34b/2, 80a/7		

urġan — Kalın ip. 95a/3

urın- — Giyinmek, takınmak. 53b/7, 96b/8

urıl- — bkz. urul-. 75a/7

urul- — 1) Çalınmak, bir müzik âleti kullanılmak. 41a/2, 75a/7, 79b/2
2) Konulmak, yerleştirilmek. 34b/7, 49a/1
3) Giydirilmek, başa konulmak. 40b/7
4) Vurulmak, çarpılmak. 79b/7
 bünyâd urul- — Başlanılmak. 71a/13

Urumili — Rumeli. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprakları. 30a/12 bkz. Rumili.

Urus — Rus. 6a/9

Urus — Katalan denilen deniz korsanlarının reisinin bulunduğu yer. 48a/4

uş — Akıl, fikir. 10a/4, 70b/13

Uşma şuyı — Tuna nehrinin Niğbolu yakınlarındaki bir kolu. 34b/9

uṣûl a. — 1) Düzen, tertip. 10b/2
2) Yumuşaklık, nazikçe tavır. 9a/3
 uṣûle getür- — Sazı akort etmek. 10b/2

uş — İşte, şimdi. 4b/3, 9b/5, 18b/12...

uş- — Uçmak, uçar gibi hızlı hareket etmek. 16b/9

uşat- — Parçalamak, ufaltmak. 90b/12

uşbu — İşbu, işte bu, bu. 1b/6, 6a/16, 21b/12...
 uşbu resme — Bu şekilde, böylece. 34a/1

ʿuşşâḳ a. — Aşıklar. 7a/6, 8b/2

utan- — Mahçup olmak, haya etmek. sıkılmak. 12a/4

uvaḳ — Ufak, küçük. 14b/13, 32b/11, 45a/11, 68b/9

uy- — Tabi olmak, bağlanmak, uymak. 11b/12, 16b/12, 23b/1...

uyan- Uykudan kalkmak. 40b/10, 59b/3
uyana düş- Uyanır gibi olmak, uyanmaya yaklaşmak. 26a/1

uyanıḳ Uyumayan. 56b/3

uyar- Uyandırmak. 59a/7, 88b/9, 99b/6

uyı- Uyumak. 26b/11, 60a/10 bkz. uyu-.

uyḳu Uyku. 26a/1, 40b/10, 59b/3
uyḳuya var- Uyumak. 59a/5
uyḳuya vir- Uyutmak. 59a/6

uyu- bkz. uyı-. 91b/11

uyut- Uyutmak, uyumasını sağlamak. 38a/9

uz 1) Usta, mahir. 51a/10
2) Uygun, münasip, doğru.
uz gel- Uygun gelmek. 21a/9, 30a/10
uz ol- Uygun olmak, münasip olmak. 52a/6

uzaḳ Uzun, uzun süren. 40a/9

uzan- Yetişmek, ulaşmak, varmak. 6a/5

uzat- Sürdürmek, devam ettirmek. 91b/10

Uzġuroġlı ʿİsâ Beg Anadolu Beylerbeyi. 78a/1

uzın bkz. uzun. 27a/4

ʿuzlet a. Bir köşeye çekilip yalnız kalma.
ʿuzlet it- Yalnız kalmak, ayrılmak, uzaklaşmak. 93a/6

uzlıḳ Yumuşaklık, uyuşma, barışma; ustalık, hüner, güzel davranış. 51a/2
uzlıḳ eyle- Güzel davranmak, hüner göstermek. 64a/8

uzun 1) Boyu çok olan, kısa olmayan. 63a/12
2) Çok süren, çok devam eden. 67a/5
3) Uygun olmayan, doğru olmayan. 27a/4
4) Uzunluk, boy. 78b/13, 100a/7
uzun it- Uzun sürdürmek, çok yaşamak. 5a/3, 18a/7

Ü

ü Ve. 1b/3, 3b/10, 3b/1...

üç Üç (3) sayısı. 21a/5, 21a/9, 21b/9...

üçer Üçer, her birine üç tane. 98a/13

üçinci İkinciden sonra gelen. 3a/7

üç yüz altmış Üç yüz altmış (360). 98a/10

üç yüz biñ Üç yüz bin (300.000). 29b/10, 33b/13

üleşdür- Paylaştırmak, pay etmek. 84b/8

ülfet a. Dostluk, muhabbet, görüşme konuşma.
ülfet ḳıl- Görüşmek, konuşmak, muhabbet etmek. 6a/14

ülker Yedi yıldızdan oluşan yıldız takımı, süreyya. 10a/8

ümîd f. Umma, ümit, umut, beklenti.
  ümidin kes- Ümitsiz olmak, artık olacağını beklememek. 28b/4

ün 1) Ses. 9a/6, 12b/7, 61b/1
  2) Şan, şöhret. 36b/8

Ünlü Sesli, sesi olan. 11a/10

Üngürüz Macar. 6a/9, 13a/3, 13a/6...

ürk- Korkmak, çekinmek. 68a/9

üst Üst, üzeri, yukarı. 2b/11, 11a/13, 14a/2...
  demir üstinde dur- Her an hareket edecek şekilde beklemek. 48b/3
  üstine dıḳ- (Bir şeyi) üzerine saldırtmak. 15b/4
  üstine düş- Çevresinde toplanmak, kuşatmak. 34a/1
  üstine (bir iki ay) geç- Aradan (bir iki ay) zaman geçmek. 23b/12
  üstine git- Saldırmak, üzerine gitmek. 35b/2
  üstine var- Saldırmak, üzerine gitmek. 48b/2
  üstine yüri- Saldırmak, hücum etmek. 65b/2

üstâd f. Usta, üstat, sanatında becerikli kişi. 8b/4, 9a/1, 98a/8

üş- Toplanmak, üşüşmek. 64a/6, 83a/6

üşen- Korkmak, çekinmek, sakınmak. 60a/12, 79a/5

üşendür- Tedirgin etmek, rahatsız etmek. 97a/6

üşür- Üşüştürmek, saldırtmak. 13a/5, 37a/1, 45b/4, 82b/3

ütil- Yenilmek, oyunda kaybetmek. 46b/2

üz- Ayırmak. 9a/4

üzerü Üst, üzeri. 24b/12

üzil- Kesilmek, kırılmak. 99a/13

üzre Üstünde, üzerinde, üzerine. 1b/7, 5b/6, 6b/1...

V

vâfir a. Çok, bol, fazla. 38b/12, 44a/5, 45b/1...
  vâfir it- Artırmak, çoğaltmak. 100a/10

vâḥid a. Bir, tek.
  dem-i vâḥid 37a/1

vaḥy a. Vahiy, Allah'tan peygamberler aracılığı ile gelen bilgi, fikir veya emir. 9b/5

vâḳıf a. Haberli, bilgili.
  vâḳıf it- Haberdar etmek, bilgilendirmek. 95b/12
  vâḳıf ol- Haberdar olmak, bilgilenmek. 14b/5, 19b/6, 38a/12, 41b/1

vâḳi' a. Olan, olmuş, gerçek.
  'ayn-ı vâḳi' 6a/7

vaḳt a. Vakit, zaman. 4a/10, 14a/1, 16a/6...

vâlih a. Hayran, şaşkın. 10a/14

Vallahu a. Allah için, Allah hakkı için anlamında yemin.
vallahu a'lem Her şeyi en iyi bilen Allah için. 5b/5, 85a/6

vâr f. Benzetme bildiren ek, gibi.
âyine-vâr Ayna gibi. 55b/8

var Mevcut, bulunan, varlık, var. 1b/8, 1b/10, 1b/11...
var it- Yaratmak. 72a/11
var ḳıl- Var etmek, yaratmak. 86b/1
var ol- Bulunmak, mevcut olmak, ebedi olmak, baki olmak. 15b/9, 16b/6, 47b/9, 57a/7, 84a/13

var- 1) Gitmek, yürümek. 4b/15, 14a/6, 24b/4...
2) Ulaşmak, yetişmek, vasıl olmak. 3a/4, 13a/6, 13b/2...
3) Saldırmak, hücum etmek. 13a/3, 13a/8, 15b/12...
4) Hoş olmayan bir sona ulaşmak. 44a/10, 88a/3
5) Dalmak, kendini vermek. 50b/7, 59a/5
varı yürü- Hücum edip yürümek. 16b/10
fesâda var- 44a/10
ḳarşu var- 35b/7
üstine var- 48b/5
yaḳın var- 50a/2, 61b/11, 70a/6, 95b/7
ziyâna var- 88a/3
ilerü var- 35b/10, 88a/9
uyḳuya var- 59a/5
vehme var- 50b/7
yile var- 96a/10

varaḳ a. Yaprak. 91a/2

varıl- Ulaşılmak. 37b/1
yaḳın varıl- Ulaşılmak, yaklaşılmak. 76a/12

Varsaḳ Varsak boyu. 20a/2

vaṣf a. Hâl, sıfat, nitelik. 1b/12, 8b/14, 11b/7...

vâṣıl a. Yetişen, ulaşan, erişen.
vâṣıl ol- Yetişmek, ulaşmak, erişmek. 10a/13

vaṭan a. Vatan, yurt. 47b/6

vây f. Garip bulma, şaşma; eyvah. 11a/5, 46b/10

vaz gel- Vaz geçmek, feragat etmek. 23a/8, 28a/7

ve a. Ve. 2a/6, 4a/9, 64a/13, 86b/5, 93b/2
ve yâḫod Veya, yahut, veyahut. 4a/10, 83b/5

vebâl a. Günah. 12a/3, 22a/11

vecd a. Kendinden geçecek şekilde ilahi aşka dalma, baygınlık. 10a/12, 11a/8

vech a. 1) Şekil, suret, tarz, biçim. 6a/16, 8a/6, 21b/11...
2) Yüz, çehre. 7b/15
ber-vech-i ahsen 23b/10
ber-vech-i edvâr 9a/6
laṭîfü'l-vech 44b/12
vech-i 'âlem 60b/9

veche a. Şekil, tarz, biçim. 42b/7

vefâ a. Sözünde durma, bağlılık, sadakat.
vefâ bul- (Birinde) bağlılık, sadakat görmek. 18a/12

vefâ-dâr f. Vefalı, dostluğunda devamlı. 24a/12

vefâsuz Vefasız, dostluğunda devamlı olmayan. 18a/11, 85b/6

vegerni f. Yoksa. 94b/13, 100a/15

vehm a. Boş kuruntu, vehim, endişe.
  vehme düş- Kuruntuya, endişeye kapılmak. 64a/11
  vehme var- Kuruntuya dalmak, endişe etmek. 50b/7

velî a. Allah'a yakın olan zat. 3a/8, 14a/5, 93a/8, 94a/3, 94b/5

veli f. Fakat, lâkin, ancak, ama. 1b/8, 2a/8, 4b/6...

velîkin f. Fakat, lâkin, ancak, ama. 4b/4, 6a/6, 16a/7...

velvele a. Şamata, gürültü patırtı, kargaşa.
  velvele düşür- Kargaşa oluşturmak. 11a/9

Venedik Venedik Devleti. 28a/12, 46a/9

vesvâs a. Şeytan, İblis. 3b/4

veyâḫod f. Veya, yahut. 4a/10, 83b/5, 87b/13

vezîr a. Hükümdardan sonra en üst idare mevkilerinde bulunan kimse; hükümdar vekili, yardımcısı. 19a/12, 85a/9, 91a/11...
  vezîr ol- Vezirlik makamında bulumak, vezir olmak. 56a/6, 94b/2

vezîr-âne f. Vezire yakışır. 96b/8

vezn a. Vezin, nazım ölçüsü. 4b/3

Vılḳ ili Sırbistan. 22b/9, 60a/1, 87a/4

Vılḳ oğlı Sırp despotu Jorj (Yorgi) Brankoviç. 24a/2

Vidin Vidin. Tuna nehri üzerinde bir şehir. 34a/10, 78a/10

vilâyet a. Velilik, Allah'a yakınlık. 54a/3, 95b/5

vir- 1) Vermek, bir nesneyi birine ulaştırmak, iletmek, almasını sağlamak. 13b/1, 13b/4, 22b/10...
2) Bir fikir, bilgi ve benzeri maddi olmayan şeyler iletmek, bildirmek. 11b/1, 13b/5, 15b/13...
3) Hediye etmek, ihsan etmek, bağışlamak. 14a/11, 14a/12, 14b/7...
4) Bırakmak, terketmek, bağışlamak. 5b/2, 16b/5, 19b/8...
5) Söylemek, yüksek sesle söylemek. 20a/13, 45a/4, 50a/2...
6) Meydana getirmek, oluşturmak. 10b/13, 16b/8, 17b/9, 20b/10, 71a/9
7) Herhangi bir duruma sokmak. 26a/7, 32a/8, 58/10, 59a/4, 88b/12
8) Teslim etmek. 24b/6, 44a/7, 84b/4
9) Ödemek. 23a/10, 31b/3, 46a/7
10) Göndermek. 15b/7, 84b/12, 84b/13
11) Yanına katmak, emri altına vermek. 31a/11
12) Yerine getirmek, yapmak. 85b/4
13) Atmak, savurmak. 87a/8
14) Yardımcı fiil olarak tezlik ve tamamlama bildirir. 4a/16, 27b/11, 27b/12

aman vir-	17a/6, 44b/1, 45b/10, 27b/12	and vir-	20a/7, 23b/9
bañ vir-	97a/3	baş vir-	74a/10
cân vir-	57a/1, 57b/10, 100b/5	cevâb vir-	13b/5, 17a/9, 38b/2...
destur vir-	15b/13, 78b/3, 90b/9	fetvâ vir-	11b/1
feyż vir-	10b/13	fursat vir-	16b/8, 17b/9

gûş-mâli vir-	95b/6	ḫarâba vir-	32a/8
ḫarâc vir-	23a/10	hezîmet vir-	59a/4
istimâlet vir-	37b/6, 61b/12, 79b/12	kuvvet vir-	57b/9, 81a/6
naṣîḥat vir-	62a/11	nuṣret vir-	54a/1
ögüt vir-	30b/7	ṣafâ vir-	71a/9
salâvât vir-	20a/13, 50a/2, 61a/9...	selâm vir-	94b/4
uyḳuya vir-	59a/6	yağmaya vir-	16b/5
yamâna vir-	26a/7	yile vir-	87a/8
ziyâna vir-	58b/10	ziynet vir-	20b/10

vîrân f. Yıkılmış, harap.
  vîrân it- Yıkmak, harap etmek. 23a/2, 96a/2, 97b/10
  vîrân ḳıl- Yıkmak, harap etmek. 34a/13, 71b/6, 86b/11

viribi- Göndermek. 29b/1, 41b/9, 97a/9

viriş- Karşılıklı vermek, verişmek. 67a/11

visâl a. Kavuşma, ulaşma. 10a/13
  visâle düş- Kavuşmak, vasıl olmak. 10a/13

vizâret a. Vezirlik, paşalık. 22b/2, 22b/7, 87a/7

vuṣlat a. Kavuşma, ulaşma. 10b/4

vü a. Ve. 2b/11, 2b/12, 4a/8...

vücûd a. 1) Varlık, mevcudiyet. 2a/10, 5a/11, 5a/15...
  2) Beden. 59b/4

Y

yâ a. Ey, hey. 59a/2

yâ f. 1) Yahut, veya. 64a/7, 81a/9, 97a/6
  2) Şaşma, hayret bildirir. 100a/3
  3) Peki ama, iyi ama. 22a/11
  ya .... ya Ya ..... veya....., tekrarlama edatı. 57a/1

ya bkz. yay. 80b/5

yaban Issız yer, boş yer, kır, sahra. 60b/1, 81a/11

yâd f. Anma, hatırlama, sözünü etme. 3b/6
  yâda getür- Anmak, hatıra getirmek. 77a/4
  yâd eyle- Anmak, hatırlamak, söylemek. 8b/3, 98a/6, 98a/8, 99a/2
  yâd it- Anmak, hatırlamak, söylemek. 6b/13, 24b/8, 71a/13
  yâd ḳıl- Söylemek. 23b/2, 46a/8, 57b/12
  yâd ol- Söylenmek, hatırlanmak, anılmak. 1b/1, 67b/13
yad Yabancı. 53b/11, 68a/7
yâdigâr f. Bir kimse veya şeyi hatıra getirmeyi sağlayan şey.
  yâdigâr ḳal- Birinden hatırlatacak bir şey kalmak. 96a/12
  yâdigâr ḳo- Biri hatırlatacak bir şey bırakmak. 88b/2
yağ Yağ. 73a/12
yağ- Yağmak, yukarıdan gökten yere bazı şeyler düşmek. 8b/11
  ṭolu yağ- Dolu yağmak. 76a/7

yağı Düşman. 17b/12, 62b/11, 73a/4, 79a/6, 100a/5
    yağı ol- Düşman olmak. 20b/6

yağlu Yağlı, bol yağ kullanılarak yapılmış. 7b/7

yağma Yağma, çapul, zorla mal elde etme. 11b/1, 16a/1, 60a/5
    yağma eyle- Yağmalamak. 100b/14
    yağma ḳıl- Yağmalamak. 9b/7, 11b/1
    yağmaya vir- Yağmalatmak. 16b/5

yaḫnı f. Kavrulmuş soğanla pişirilmiş et yemeği. 25a/4

yâḫo f. Veya, yahut. 14a/2, 67a/9

yâḫod f. Veya, yahut. 14a/5, 28b/2, 43b/5, 57a/1, 57a/14
    ve yâḫod Veyahut, veya. 4a/10, 83b/5

yaḫşı Güzel, iyi, uygun. 9a/5, 10b/8, 26a/7

yahûdî a. Yahudi, Mûsevî. 97b/12

yaḳ- Yakmak, ateşe vermek. 16b/4, 17a/6, 20a/1...
    oda yaḳ- Ateşe vermek, yakmak. 34a/11, 47a/6, 52b/13

yaḳa Kenar, sahil. 28b/5, 30a/9, 52a/8

yaḳıl- Yakılmak, ateşe verilmek. 4a/9

yaḳın Yakın, uzak olmayan. 13a/13, 32b/4, 33b/11...
    yaḳın gel- Yaklaşmak, yakınlaşmak. 15b/1, 70b/9, 82b/1
    yaḳın ir- Yaklaşmak, yakınlaşmak. 34b/2, 83b/11
    yaḳın var- Yaklaşmak. 50a/2, 50b/5, 61b/11, 70a/6, 95b/7
    yaḳın varıl- Yaklaşılmak. 76a/12

yaḳıncaḳ Çok yakın. 37b/2, 55b/9
    yaḳıncaḳ ol- Çok yakın olmak, çok yakın bulunmak. 6a/3

yâḳût a. Kırmızı renkli kıymetli bir taş.
    yâḳûta dön- Kırmızılaşmak. 47b/5
    yâḳût ol- Kızarmak. 23a/5

yalañac Yalın, çıplak, iyice soyulmuş.
    yalañac it- İyice soymak, büsbütün çıplak bırakmak. 16a/2

yalıñ Çıplak, açık.
    yalıñ ayaḳ Çıplak ayaklı. 94a/5

yalıncaḳ Çıplak, yalın. 64b/2
    yalıncaḳ it- Kılıfından çıkarmak, çıplak hâle getirmek. 82a/7

yaluñuz Yalnız, tek, kimsesiz. 8a/12, 21a/9, 65a/9

yaman Kötü, fena.
    yamana vir- kötü hâle getirmek, fenalaştırmak. 26a/7

yan, yañ 1) Taraf, yön. 7b/6, 21a/7, 36b/9...
    2) Yan, kenar, cenah. 33b/6, 55b/3, 61b/7, 65b/6, 67b/7
    3) Birlikte, beraberinde olma. 9a/4, 73a/13, 73b/2, 73b/4, 99b/11
    yanına al- Beraberinde götürmek. 89a/4

yan- 1) Yanmak. 26a/1, 58a/6
2) Acımak, acı çekmek. 8b/8, 89b/3
3) Gereğinden fazla pişmek, ateşte çok kalmak. 25a/3
yana düş- Az daha yanmak, yanmaya az kalmak. 26a/1
yana yana Acı ile, yürek acısıyla. 58b/10

yaña Taraf, yön, cihet; tarafa, yöne, ...a doğru, tarafta, yönde; taraftan, yönden. 18a/2, 20b/4, 29a/12...

yañaḳ Yanak. 6b/14

yandur- Yakmak, tutuşturmak. 79b/8

yañıl- Hata etmek, yanlış yapmak, şaşırmak. 24a/4, 38b/5, 86a/4

ya'nî a. Yani. 9b/7, 15b/1, 26b/9...

Yanḳo Savaşı Jan Hunyad, Hunyadi Yanoş; Transilvanya ve Erdel Voyvodası, Varna sırasında Kral Ladislas'ın teşvikçisi ve yardımcısı. 13a/7, 24a/7, 24b/2...

yañlış Doğru olmayan, hatalı. 24a/2

yap- 1) Kurmak, inşa etmek, bina etmek. 96a/6, 97b/13, 100a/2, 100b/1
2) Meydana getirmek, oluşturmak, edinmek. 19a/4
çavın yap- Nam salmak, şöhret edinmek. 19a/4

Yapa oğlı Karamanoğulları'nın Sivrihisar'a saldırısına karşı koyan iki yiğitte biri. 15b/3

yapıl- Kurulmak, inşa edilmek. 44a/12, 98a/10

yapın- Kapanmak, örtünmek. 67a/8, 68a/10, 70b/8, 77a/1, 82b/1

yapraḳ Yaprak. 49a/4

yap yap Yavaş yavaş, sessizce. 36a/7

yâr f. Dost, arkadaş, sevgi besleyen; bildik, tanıdık. 3a/6, 3a/7, 4b/15...
yâra Ey yâr, ey dost. 14a/2, 22b/2, 35a/10...
yâr idin- Dost, arkadaş edinmek. 4a/15, 73b/12
yâr ol- Dost olmak, arkadaş olmak. 3a/5, 47b/9, 57a/7
yâr-ı 'azîzân 96b/11

yar- 1) Ayırmak, ortasından bölmek, ortasından geçmek; dağıtmak, parçalamak. 65b/6, 68a/11, 78a/3
2) Delmek, oymak, kazmak. 12b/7

yara yarık, Vücutta bir darbeyle meydana gelen kesik veya zedelenme, silahla açılan yara. 67a/13
yara it- Yaralamak. 80b/9
yara ḳıl- Yaralamak. 38b/8
yara ol- Yaralanmak. 21a/10
yara ur- Yaralamak. 70b/10
yara yi- Yaralanmak. 77a/11

yara- 1) Uygun olmak, yakışmak, gerekmek. 27a/2, 90a/7
2) Faydalı olmak, faydalanılmak. 21a/6

Yaradan Yaratan, Allah. 34a/9

yaradıl- Yoktan var edilmek, halk edilmek. 1b/7, 1b/11, 5a/7

yaraķ Silah, savaş âleti; cephane, techizat, mühimmat; hazırlık, savaş hazırlığı. 17b/8, 25a/1, 27a/1...
  yarağın düz- Savaş hazırlığı yapmak, hazırlanmak. 26a/10, 29b/4, 29b/12...
  yaraķ görül- Hazırlık yapılmak. 99a/4
  yarağın it-, yaraķ it- Savaş hazırlığı yapmak, hazırlanmak. 26a/5, 28a/12, 53a/12...

yaraķla- Silahlandırmak, hazırlamak. 40b/13

yaraķlan- Silahlanmak, hazırlanmak. 34b/10, 50b/6, 51b/2...

yaraķlu Silahlı, hazırlıklı, hazır. 31b/2, 37a/12, 42a/9, 48b/12, 63b/4...

yaraķsuz Silahsız, hazırlıksız. 29b/12, 45a/11, 91b/8

yârân f. Dostlar, arkadaşlar. 3a/4
  yârân-ı ṣâdıķ 35a/3, 42b/10

yarar Cesâretli, yiğit, muktedir. 32a/3

yaraşıķ Uygun, münasip, muvafık. 10a/7

yarat- Yoktan var etmek, halk etmek. 72a/12

yârî f. Yardım.
  yârî ķıl- Yardım etmek. 41b/6, 42b/8, 44a/8...

yarıcı Yardımcı
  yarıcı ol- Yardımcı olmak. 47b/12

yarın 1) Bu günden sonraki gün. 59a/4, 59b/2
  2) Ahiret günü. 2b/7, 35a/2, 51a/4, 71b/9

yarındası Ertesi gün. 16b/9, 25a/11, 37b/8, 50a/7

yaru Yarım, bir bütünün iki eşit parçasından her biri. 19a/10, 33a/3, 39b/7...

yas Matem, yas.
  yas dut- Matem tutmak, çok üzülmek. 91a/10
  yas ol- Matem tutulmak, üzüntülü olmak. 100b/7

yaşa- Düzenlemek, hazırlamak. 61b/7, 68b/9, 71b/12, 78b/12

yasaķ Buyruk, irade, ferman; tertibat. 13b/1, 30b/11, 53a/6...
  yasaķ it- Emretmek. 23a/3, 29b/11, 55a/5, 99b/2

yaşavul Koruyucu, muhafız. 74a/3

yaş Ömrün miktar ve derecesi, yaş. 58b/12, 67a/5, 90a/5

yaş 1) Deniz. 59a/10
  2) Gözden akan su, göz yaşı. 39b/3
  yaş aķıt- Göz yaşı dökmek, ağlamak. 66b/5
  yaş dök- Ağlamak. 58b/11, 72a/9
  yaş ol- Islak olmak, ıslanmak. 37a/8

yaşa- Ömür sürmek. 22b/6

yat Hazırlık, levazım. 60a/3, 89a/10

yat- 1) Yatık hâlde bulunmak, uzanmak, serilmek. 6b/12, 38b/12, 66a/8...
  2)Uyumak, uyumak ve dinlenmek için uzanmak. 26b/10, 38a/10, 38a/14, 95a/1
  3) Konmak, gecelemek, geceyi geçirmek. 34b/9, 38a/3, 94b/6
  4) Gemi demir atmak, hareketsiz beklemek. 45a/6, 50a/3, 51b/6

yatlu Kötü, uğursuz, fena. 32a/1, 37b/10
  yatlu ol- Kötü olmak, fena olmak. 94a/9

yavaş Yumuşak huylu, mülâyim. 23a/6, 64a/12

yavuz 1) Kötü, fena. 18b/2, 24b/7, 60a/3, 89b/11, 93b/6
2) Sert, şiddetli, çetin, azgın. 35b/4, 64a/12
yavuz it- Kötü davranmak, kötü iş yapmak. 51a/2
yavuz ol- Sert olmak, şiddetli olmak. 23a/6
yavuz san- Kötülük dilemek, kötü niyet beslemek. 89b/5
yavuz sanu san- Kötülük dilemek, kötü niyet beslemek. 89a/12

yavuzlıḳ Kötülük, fenalık. 25b/2, 51a/2

yay Ok atılan silah. 54a/8, 65a/7, 74b/2, 76a/11 bkz. ya.

yaya Piyâde. 35b/11, 36b/7, 36b/8...

yayıl- Yaygınlaşmak. 75a/6

yaz Yaz mevsimi. 5a/9, 21a/3, 87a/9

yaz- 1) Yazı yazmak. 23a/1, 27b/13, 29a/4...
2) Kaydetmek. 54b/8, 84b/5, 97b/11
3) Açmak, dağıtmak. 7a/2
4) Kader belirlemek, takdir etmek. 52b/11
5) Ele geçirmek, açmak, içine girmek. 46b/11

yazı Ova, sahra. 61a/13, 72a/6

yazıl- 1) Yazı yazılmak, kaleme alınmak. 13a/12, 41a/8, 60b/12, 61a/1, 100a/5
2) Kaydedilmek. 56a/9
3) Kader belirlenmek, takdir edilmek. 67b/10

yazılu Yazılmış, yazı kaydedilmiş. 53b/13

yazu Yazı. 36b/11

Ye'cûc a. Kıyamete yakın ortaya çıkacakları söylenen iki kavimden biri. 62b/4, 100a/14

yelken Gemiyi rüzgarla hareket ettirecek büyük bez.
yelken çeḳ- Yelken açmak. 31a/2, 49b/1

yemm a. Deniz. 92a/13

yeşil Yeşil renk. 54a/10, 63a/2

Yezdân f. Allah. 14a/12, 71b/3
şükr-i Yezdân Allah'a şükür etme.
şükr-i Yezdân ḳıl- Allah'a şükretmek. 83b/12

yığıl- Toplanmak. 74b/7

yıḳ- 1) Bozmak, tahrip etmek, harap etmek, viran etmek. 15b/12, 16a/3, 16b/4...
2) Düşümek, devirmek, yere vurmak. 67b/4, 68a/11, 77a/3
3) Kırmak, rencide etmek. 85b/13

yıḳıl- 1) Bozulmak, tahrip edilmek, harap edilmek. 3b/5, 4a/9
2) Devrilmek, yere düşmek. 67b/9

yıl Sene. 16b/4, 16b/5, 16b/7...

yılan Yılan. 25a/6

Yıldırım Yıldırım Bayazıt. 57a/12

yıldırım Yıldırım gibi süratli ve şiddetli. 57a/13, 65b/11

yılduz Yıldız, gök cismi. 47b/11, 53b/4, 55a/8...

yırt- Parçalamak, açmak. 10b/5

yi- 1) Yemek, ağızda çiğneyip yutmak. 3b/15, 5b/13, 11b/13...
2) Harcamak, tüketmek. 21b/2, 44a/6
3) (Kötü bir duruma) Uğramak, tutulmak. 18a/9

ağacı yi-	21b/12	derd yi-	77b/9
ġuṣṣa yi-	64a/7, 64a/10, 73b/2	ḫûn yi-	12a/12
ḳaydını yi-	34a/3	ḳaydın yi-	4a/6, 4a/11, 34b/4
ḳayıd yi-	99b/1	ḳayġu yi-	75a/5
peşîmân yi-	24a/1	yara yi-	77a/11

yidi Yedi (7) sayısı. 21b/3, 25b/6, 26b/2, 26b/3, 29a/4

yidinci Yedinci, altıncıdan sonra gelen. 81a/5

yig İyi, daha iyi. 4a/11, 5b/11, 21a/10...

yigâne f. Tek, biricik. 29a/11, 55a/4
mîr-i yigâne 75a/3
şîr-i yigâne 77a/2

yigil Yiğit kelimesi ile beraber kullanılarak, cesur, gözüpek, atak, çevik. 49a/6, 60a/5, 69b/5

yigirek Daha iyi, en iyi, daha hayırlı. 20b/7, 35a/13 bkz. yigrek.

yigirmi Yirmi. 50b/1

yigirmi biñ Yirmi bin. 31a/12, 32a/5, 32a/6...

yigirmi biş Yirmi beş. 56a/3

yigirmi biş biñ Yirmi beş bin. 98a/12

yigit Genç, delikanlı; cesur, asker. 13b/12, 29b/9, 31b/13...

yigrek Daha iyi, en iyi, daha hayırlı. 34a/6, 69a/4, 74b/7 bkz. yigirek.

yigsân f. Düz, beraber, bir; baştan başa. 9b/8, 29b/1, 43b/3...
yigsân ol- Bir olmak, aynı olmak. 56b/1
yirile yigsân eyle- Toprakla bir etmek, yıkmak. 34a/13
yirile yigsân it- Toprakla bir etmek, yıkmak. 98a/2

yigser f. Baştan başa, bütün, hep. 52b/9

yil Yel, rüzgar. 77a/2, 77b/11, 83a/11
yile var- Boşa gitmek, heder olmak. 96a/10
yile vir- Heder etmek, mahvetmek. 87a/8

yil- Koşmak, hızlı yürümek, acele etmek.
yile gel- Koşarak gelmek, hızlı yürüyerek gelmek. 82a/12

yilebi- Rüzgarda sallanmak, dalgalanmak. 49a/4

yilli Koşan, koşucu, hızlı yürüyen. 13b/1

yilken bkz. yelken. 49b/1

yimek Yemek. 6b/4

yimiş Yemiş, meyve. 20b/9, 21a/3, 21a/4...

yin- Yemek yenmek. 96b/10

yine Gene, tekrar, yeniden, bir daha. 7b/9, 9a/1, 9a/13... bkz. gine.

yiñi Yeni. 98a/6

yiñiçeri Yeniçeri, Osmanlı ordusunun en önemli bölümünü oluşturan askerler. 45a/13, 49a/6, 61b/9...

yigil (Yigit kelimesi ile bilikte kullanılarak) Gözüpek, çevik, atak. 49a/6, 60a/5, 69b/5

yinil- Yemek yenilmek. 11a/7

Yiñişehir Yenişehir. 19b/10, 40a/10

yir 1) Yer, mekan, mahal, makam, mevki. 3b/2, 21a/1, 21a/8...
2) Toprak, arz, zemin, yeryüzü. 12b/7, 12b/13, 18a/6...
3) Yurt, memleket. 19b/11, 32b/5, 45a/8, 87b/10
4) Mesafe, uzaklık. 57a/13, 79a/9, 90b/4, 90b/9
5) Uygun durum, uygun konum, vaziyet, gereklilik. 45a/8, 58b/11, 79a/8...
6) Bedenin bir bölümü. 70a/7

- bu yirde Burada, bu noktada. 6a/13
- yire ur- Yere çarpmak, yere vurmak; yere bakmak. 62a/7, 90b/7
- yir eyle- Yurt yapmak. 32b/5
- yir-i derhem Karışık yer. 98a/1
- yir ile yigsân eyle- Toprakla bir etmek, yıkmak. 34a/13
- yir ile yigsân it- Toprakla bir etmek, yıkmak. 98a/2
- yirinde düş- Uygun, münasip olmak. 10a/7
- yirinden ṭur- Ayağa kalkmak. 25a/11, 30b/10
- yirine Bir şeye karşılık olarak, başkası yerine, başkası adına. 33a/4, 63a/12, 95a/11
- yirine gel- Tamamlanmak, yapılmak. 9b/14
- yirlü yiri Uygun, münasip, düzgün, eksiksiz. 25a/11, 26a/6, 36b/3...
- yir ol- Yer, mekan, yurt olmak. 67b/3
- yirüñde ṭur- Birinin yerine geçmek. 90b/4
- yir yir Taraf taraf, kısım kısım, her yerde. 7b/6, 48b/9, 52a/1...

yirlü Yerli, bir yerin halkından olan, yabancı olmayan. 37b/7, 94b/13

- yirlü yiri Uygun, münasip, düzgün, eksiksiz. 25a/11, 26a/6, 36b/3...

yir yüzi Yer yüzü, dünya, arz. 18a/6, 72b/9, 91a/2

yitesi Kafi miktarda, yeterli. 96b/4

yit- Yok olmak, kaybolmak. 76b/11

yit- Yetişmek, ulaşmak, kavuşmak, erişmek. 31a/1, 31a/9, 38b/1...

yiti Keskin, şiddetli. 13a/12

yitmiş Yetmiş. 100b/8

yitür- Yetiştirmek, ulaştırmak, eriştirmek. 41a/7, 60b/11, 79a/6

yiyecek Yenilecek şey, yiyecek. 96b/9

yoḫsul Yoksul, fakir, muhtaç. 5a/5, 19a/3, 23b/12...

yoḳ Var olmayan, bulunmayan, yok. 2a/11, 2b/1, 5b/15...

- yoḳ it- Yok etmek. 72b/1
- yoḳ ḳıl- Yok etmek, öldürmek. 36a/6, 58a/11, 76a/11
- yoḳ ol- Yok olmak, ölmek. 4a/8, 23a/7, 26a/1, 77a/7, 81b/1
- yoḳ yire Boş yere, boşuna, beyhude. 95b/13

yoḳsa Öyle olmasa, yoksa. 71b/1

yol — 1) Geçecek yer; yol. 27b/6, 35b/13, 36b/10...
2) Uğur. 3a/7, 14b/4, 28b/2...
3) Gidiş, hâl, tavır, tarz. 3a/4, 94a/13

- yola git- — Arkadaşlık etmek. 95a/13
- yola gir- — Yola koyulmak, yola çıkmak. 30a/7
- yol bul- — Fırsat, çare bulmak.38b/6
- yolda ḳal- — İstenen yere gidememek. 34a/5
- yol dut- — Yönelmek. 67b/2
- yol it- — Yol açmak, yol bulmak. 78b/10
- yol ḳıl- — Yol açmak. 51a/1

yol- — Çekip koparmak.

- şaḳalın yol- — Yas tutmak, dövünmek. 76b/1

yoldaş — Arkadaş, yol arkadaşı, bir komutanın beraberinde olan askerler. 70b/3, 70b/5

- yoldaş ḳıl- — Arkadaş yapmak. 27a/8
- yoldaş ol- — Arkadaş olmak. 76b/2
- yoldaşı ol- — Biri yol arkadaşı olmak. 66b/7

yor- — Yorumlamak, rüya tabir etmek. 66a/11

yorğın — Yorgun, yorulmuş. 37b/11

Yorgi — Jorj Brankoviç, Sırp despotu. 23b/3, 23b/9, 25b/5, 26a/1

Yoroz — Anadolukavağı'nın eski adı olan bu kelimeyi, Zaifi, Anadoluhisarı anlamında kullanıyor.

- Yoroz boğazı — İstanbul Boğazı'nın iki hisar, Anadolu ve Rumeli hisarları arasındaki bölümü. 46b/1, 51a/12

yorul- — Yorulmak, yorgun olmak. 81b/13

yort- — Koşmak, sürekli yol yürümek. 66a/3, 79b/4

yoy- — Bozmak, imha etmek. 23b/1

yöre — Etraf, çevre, havali. 87b/11, 91b/11, 92a/4

yuḳaru — Yukarı, üst taraf. 46b/10

yum- — Kapamak. 26b/10

Yûnus Beg — Varna Savaşı sırasında yiğitlik gösteren bir kahraman. 69b/12

Yûsuf Şâh — bkz. Turgut oğlı Yusuf Şah. 76b/7, 77a/8

Yûsuf — bkz. Kara Yûsuf oğlı. 84b/12

yuy- — Yıkamak, temizlemek. 16b/12

yüce — Yüksek.

- yüce ol- — Yüksek olmak78b/6

yügrük — Yürük, hızlı giden, çok koşan. 70b/11

yügür- — Koşmak, hızlı gitmek. 15a/8, 77b/11

yüksek — Yüksek, daha yukarda bulunan. 36b/9, 100a/6

yürek — Yürek, kalp. 14b/2, 16a/4, 35a/4, 57b/8, 73b/1

yüreklen- — Cesaretlenmek, atılgan olmak. 82a/6

yüri- — 1) Yürümek, gitmek; hücum etmek, saldırmak. 7b/2, 15a/12, 16b/10...
2) Gezip dolaşmak. 9b/10, 63a/3, 64a/2, 93b/8, 99b/13

3) Yüzmek, su üzerinde gitmek. 48a/7, 48a/9, 49a/10, 79a/7
4) İleri sürülmek, dolaşmak. 7a/16
bkz. yürü-.

yürimeklik Saldırganlık. 20b/4

yürit- Yürütmek, yürümesini sağlamak. 25b/6, 63b/7

yürü- bkz. yüri-. 16b/10, 33b/4, 34b/10...

yüz 1) Çehre, surat. 3b/8, 6b/1, 6b/10...
2) Üst, dış, dış görünüş, satıh. 2a/9, 18a/6, 23a/5...
3) Sebep, yön, vesile. 3b/13, 7b/12, 26b/13...
4) Karşı, yan, nezd. 3b/13, 7b/12, 26b/13, 43b/7
5) Keskin taraf. 63b/1
gök yüzi Gökyüzü. 53b/3, 88b/9
yir yüzi Yeryüzü. 18a/6, 23a/5, 72b/9, 91a/2, 92a/6
yüz dönder- Terketmek, vaz geçmek. 63b/1
yüz döndür- 1) Kaçmak, geri dönmek. 80b/1
2) Terketmek, vaz geçmek. 90a/3
yüz dut- 1) Yönelmek, dönmek. 14b/5, 30a/10, 36a/3...
2) Başlamak, bir duruma geçmek. 88a/1
yüze ur- Utandırmak. 58b/12
yüzi aḳ ol- Başarmak, bir işten başarı ile çıkmak. 74b/10
yüz ṣuyı dök- Çok yalvarmak. 21b/4
yüz sür- Saygı göstermek, eğilmek. 8b/2, 66b/4, 90b/1
yüz ur- Yüz sürmek, eğilmek, yere kapanmak, saygı göstermek. 15b/10, 34b/12, 62a/7, 90a/7

yüz Yüz (100) sayısı. 28a/11, 37a/1, 37b/10...

yüz- Yüzmek, su üzerinde hareket etmek. 48b/11

yüz biñ Yüz bin. 18b/12, 32a/1, 32a/2...

yüzlü Yüzü, çehresi olan, yüzlü. 84b/9, 91b/1

yüz on biñ Yüz on bin. 27b/4

Z

żaʻf a. Zayıflık, kuvvetsizlik. 81a/6

zâde f. Oğul. 53b/10

zâġ f. Karga. 35a/11

zâhid a. Dindar, sofu, ibadetine bağlı, zahit. 2b/4, 10a/12

ẓâhir a. Açık, belli, meydanda görünen; dış, görünüş. 5b/15, 17b/12, 18a/2...
ẓâhir eyle- Açıklamak. 40a/8
ẓâhir ol- Meydana gelmek, görünmek, açığa çıkmak, belli olmak, açıklanmak. 9b/2, 21a/4, 27a/1...
bühtân-ı ẓâhir 95b/10

zaḫm f. Yara. 16a/12, 80b/7

zaḫmet f. Güçlük, sıkınıt, meşakkat. 95b/7, 97a/4, 100b/9
zaḫmetini çek- Birinin eziyetini, sıkıntısını çekmek, birinin kötülüklerine katlanmak. 20a/3, 21a/3
zaḫmet gör- Eziyet çekmek, güçlük görmek. 93b/11
zaḫmet ol- Güçlük olmak, sıkıntı vermek.
nâr-ı zaḫmet 2a/2, 73a/12

zaḫumlu Yaralı. 38b/1

zaḫumsuz Yaralanmamış, yarasız. 52a/11

żaʿîf a. Zayıf, güçsüz, kuvvetsiz. 3b/11, 14b/9, 72b/3

Żaʿîfî Gazavatnâme müellifi Gelibolulu Żaʿîfî bin Muḥammed. 4a/15, 5b/5, 6b/15...

ẕâkir a. Zikreden, zikirle meşgul olan. 2b/3
ẕâkir ol- Zikreden olmak, zikirle meşgul olmak. 3b/6

Zâl-ı Rüstem f. Efsanevi İran kahramanlarından Rüstem'in babası. 5a/15, 99a/9

ẓâlim a. Zulmeden, zalim. 15b/11, 20a/1, 51a/1

zamân a. 1) Devir, çağ. 5a/12, 25b/2, 71a/10, 84a/1, 88a/12
2) Vakit, gün, zaman, yaşanılan an. 28ab/12, 56b/2, 60b/7, 80a/3, 91a/1
zamândan ṣoñra Zamanla, bir zaman geçtikten sonra. 53b/5, 100b/12
zamânıla Zaman geçtikçe, zamanla. 16b/8
devr -i zamân 8b/13
zamân-ı mâżî 97b/8

zamâne a. 1) Talih, baht, kader. 18a/10
2) Devir çağ.
mîr-i zamâne 4b/14

ẓann a. Sanma, zannetme.

sû'-i ẓann it- Kötü sanmak, kötü fikir beslemek. 4b/14

zâr f. İsimlere eklenerek yer bildiren son ek.
sebze-zâr Yeşillik, çayırlık, çimenlik. 63a/2

zâr f. 1) Feryat, figan, ağlama. 96b/4
2) Zayıf, dermansız. 58b/9
zâr ol- Zayıf olmak. 29a/3

ẓarîf a. İnce, güzel söz söyleyen. 29a/3

ẕât a. 1) Kişi, kimse, şahıs. 45a/10
2) Azamet ve ululuk sahibi Allah. 2a/13, 14b/11
3) Yüce, aziz, seçkin kişi. 59b/10, 71b/2, 71b/7
ẕât-ı bî-çûn 2a/5
ẕât-ı pâk 2a/6

żâyiʿ a. Yok olan, kaybolan, boşa giden.
żâyiʿ ḳıl- Yok etmek, boşa harcamak. 71b/5
żâyiʿ ol- Yok olmak, boşa harcanmak. 4a/12

zâyil a. Biten, tükenen, yok olan, sona eren.
zâyil eyle- Yok etmek, tüketmek, sona erdirmek. 3b/1

zeber f. Üst.
zîr ü zeber Alt üst.
zîr ü zeber it- Alt üst etmek. 44b/3
zîr ü zeber ḳıl- Alt üst etmek. 25b/11, 72b/8

zehre f. Cesaret, yiğitlik, öd.
zehresi çâk ol- Ödü kopmak, çok korkmak. 74b/4

zemîn f. Yer yüzü. 53b/6, 56b/2

ẓemm a. Kötüleme, yerme; çekiştirme.
ẓemm it- 1) Çekiştirmek, dedikodu yapmak. 93b/9
2) Kötülemek, yermek. 24b/10

ẓenb a. Suç.
ẓenb it- Suçlamak. 42b/1

zenberek f. Çelik veya pirinçten yapılmış ok. 31b/12

zenberekci Zenberek denilen oku kullanan asker. 31a/11, 45a/13, 45b/7, 76a/9

zer f. Altın. 4a/3, 32a/6, 99b/7
sîm ü zer Altın ve gümüş. 7b/1, 17a/2, 49a/11, 62b/9
zer it- Altından yapmak. 82a/9

zerd f. Sarı.
tâc-ı zerd 63b/11

zer-endüz f. Altın kazanan. 12a/1

ẓerre a. Çok küçük, çok az, zerre. 19a/1, 58a/1

ẓerrece Zerre kadar, hiç. 11b/16, 37b/8

zevâde f. Azık.
bî-zevâde Azıksız. 94a/5

zevâl a. 1) Yok olma, sona erme. 77b/8
2) Güneşin öğleden sonra batıya doğru alçalması. 8a/3
zevâle düş- Güneş batmaya yaklaşmak. 10a/11, 12a/4
zevâle ir- Güneş batmak. 90b/11

zevḳ a. Eğlence. 92b/8, 95a/9
zevk ü ṣoḥbet ḳıl- Eğlence ve sohbet meclisi kurmak. 6b/2

Zeyd a. Herhangi bir kişi, örnek olarak anılan kişi adı.
zeyd ü ʿamr Örnek olarak adı geçen iki isim. 4b/10

zeyn a. Süs.
zeyn eyle- Süslemek. 100a/4

ẓıll a. Gölge. 9b/2
ẓıll-ı hümâ 9b/2
ẓıll-ı ilâhî 14a/9

ziftlü Zift sürülmüş, zifte bulanmış. 70b/3

zihi a. 1) Ne güzel, ne hoş, ne iyi. 2a/3, 8b/4, 14a/12...
2) Alay için kullanılır. 24a/2

zihn a. Hafıza gücü, hatırlama. 39b/12, 42b/8

ẕikr	a.	Anma, hatırlama, anlatma; Allah'ın isimlerini tekrarlayarak söyleme, zikir. 1b/3, 53b/12
	ẕikr it-	Anmak, anlatmak; Allah'ın isimlerini tekrarlamak. 8b/14, 30b/4, 47b/2
	ẕikr ol-	Allah'ın isimleri tekrarlanmak. 1b/2
ẕillet	a.	Alçaklık, horluk. 80b/3
zinc	f.	Tokmakla çalınan büyük zil. 61a/12
zincir	f.	Zincir, demir bağ.
	zincire diz-	Zincirle sıra sıra bağlamak. 46b/11
zinde	f.	Diri, canlı.
	zinde ol-	1) Canlanmak. 13b/8
		2) Yaşamak. 4a/7
	Ḫıżr-ı zinde	55a/12
zinhâr	f.	Sakın, asla, aman. 38a/6, 88a/5, 96a/2
zîr	f.	Alt.
	zîr ü zeber it-	Alt üst etmek. 44b/3
	zîr ü zeber ḳıl-	Alt üst etmek. 25b/11, 72b/8
	dest-i zîr	76b/10
zîrâ		Çünkü, zira. 19a/3, 27a/12, 85b/3
żiyâ	a.	Işık, aydınlık. 12a/4, 13b/6
ziyâde	a.	Fazla, çok; artma, çoğalma. 12a/9, 32a/7, 35b/12
	ziyâde eyle-	Artırmak, çoğaltmak. 15a/2
ziyân	a.	Zarar, hasar, yıkım. 91b/12
	ziyâna var-	Zararla, hasarla sonuçlanmak. 88a/3
	ziyâna vir-	Ziyan etmek, boşa harcamak. 58b/10
	ziyân irür-	Zarar vermek, zarar ettirmek. 78a/5
	ziyân it-	Zarar vermek. 95b/5
ziyânlu		Zararlı, ziyan etmiş olan.
	ziyânlu ol-	Zararlı olmak, zarar etmiş olmak. 94a/12
ziyâret	a.	Görmeye, görüşmeye gitme; ziyaret.
	ziyâret it-	Görüşmeye gitmek. 94a/1
ziynet	a.	Süs.
	ziynet vir-	Süslemek. 20b/10
ẓulm	a.	Eziyet, haksızlık, zulüm. 19a/8, 20a/1
	ẓulm it-	Eziyet etmek, haksızlık etmek. 19a/3, 96a/1
	ẓulm ol-	Eziyet olmak. 16b/11
ẓulmet	a.	Karanlık. 9b/3, 41a/1, 58a/8...
zurna	f.	Zurna. 52a/2, 61a/11 bkz. surna.
zühre	a.	Çoban yıldızı, Venüs. 8b/6, 11a/12
zülâl	a.	Saf, tatlı (su).
	âb-ı zülâl	10b/11
zülf	f.	Saç, sevgilinin saçı, yüzün iki tarafına sarkan saçlar. 6b/8, 7a/3, 9b/7, 10a/14, 10b/12